श्रीदत्तो वार्तामिमामाकर्ण्य प्रतूर्णं प्रत्यावर्त्य निधाय च तद्वधाय राजधानीबाहिरिकायां चण्डिकायतने कृतसंकेतं संनद्धवपुषं पुरुषं कच्चराचरणपिशाचीं देवद्रीचीं च परिप्राप्तोदवसितो रहसि **धनकीर्तिं** मुहुराहूय बहुकूटकपटमतिरेवमावभाषे—'वत्स, मदीये कुले किलैवमाचारो यदुत यामिनीमुखे कात्यायिनीप्रमुखे प्रदेशे प्रतिपन्नाभिनवकङ्कणबन्धेन स्तनंधयागोचेन महारजनरसरक्तांशुकसमाश्रयः स्वयमेव मापमयमोरमोकुन्निर्बलिरुपहर्तव्य ।' **धनकीर्तिः**—'तात तात, यथा तातादेश.' इति निर्गीय गृहीतकुलदेवतादेयहन्तकारोपकरणस्तेन श्यालेन **महाबलेन** पुरप्रदेशान्ति.सरन्नालोकित'। समालापितश्च—'हंहो **धनकीर्ते**, प्रवर्धमानान्धकारावन्ध्यायामस्यां वेलायामवगणः क्वोच्चालितोऽसि।' '**महाबल**, मातुलनिदेशात्समसितनिवेदनाय दुर्गालये।' 'यद्येवं नगरजनासंस्तुतत्वात्त्वं निवासं प्रति निवर्तस्व। अहमेतदुपयाचितमैशान्याः स्पर्शयितुं प्रगच्छामि। यद्यत्र तातो गोचियति तदा तद्रोषमहमपनेष्यामि।' ततो **धनकीर्तिर्मन्दिरमगात्**, **महाबलश्च** कृतान्तोदरकन्दरम्। **श्रीदत्तः** सुतमरणशोकातङ्कोपान्त' प्रकाशितनाशेषवृत्तान्त. 'सकलनिकाय्यकार्यानुष्ठानपरमेष्ठिनि मन्मनोह्लादचन्द्रलेखे **विशाखे**, कथमयं वैरियो ममान्वयापायहेतु' प्रयुक्तोपायविलोपनेनतु मवानायितव्य।' **विशाखा**—'श्रेष्ठिन्, भेलभावात्सर्वमनुपपन्नं त्वया चेष्टितम्। अत कूलपटतो भीत कुक्कुटपोत इव तूष्णीमास्स्व। भविष्यति भद्रोऽस्य मनीषितम्' इत्याभाष्य अपरेद्युर्दयितजीवितव्यतोदकेषु मोदकेषु विषं सचार्य 'सुते **श्रीमते**, य एते कुन्दकुमुदकान्तयो मोदकास्ते नर्कायित कान्ताय देया, श्यावश्यामाकश्यामलरुचयश्च जनकाय' इति सर्वेनिनमया ममामदमरणसमया सगिति भवनायानुससार। **श्रीमतिः** 'यत्रेऽपि, धन्नममीलाय तानाय विनर्गनव्यम्' इत्यवगत्याविज्ञानमविर्यानिनर्के छित्वा ति अन्यथत्वया तातनयोर्विपर्ययेणाविकृत्वन्। **विशाखा** पतिकृत्तन्यस्मन्नन्यानन्य परिदेव्य च सुचिरं पुन 'पुत्रि, किमन्यथा कृति महानुनिर्भावितम्। केवलं तव चापत मया च स्वयात्मीयान्वयविनाशे महान्तो मनसमाचरितम्। स्वल्पमत्र बहुप्रतापेन। कर्मक्रमेण क्रमपन्नर

त्वमनेन दैवदेयदेहरक्षाविधानेन धवेन सार्धमाकल्यमिन्द्रियैश्वर्यसुखमनुभव' इति सभावितांशीर्वादा तमेकं मोदकमास्वाद्य पत्युः पथि प्रतस्थे ।

एवं विहितदुरीहितवशादुपात्तामिततोकशोकावतस्थे दशमीस्थे तस्मिञ्श्वशुरे श्वश्रूजने च सति स पुरातनपुण्यमाहात्म्यादुल्लङ्घितघोरप्रतिघपङ्कापत्प्रतिदिनमुदीयमानसपदेकदा तेन विश्वंभरेण क्षितीश्वरेण निरीक्षितः । तद्रूपसपत्तौ जातबहुविस्मयेन तनूजया सह उभयेन विशामाधिपत्यपदेन योजितश्च । गुणपालः किंवदन्तीपरम्परया अस्य कल्याणपरम्परामुपश्रुत्य कौशाम्बीदेशात्पद्मावतीपुरमागत्य अनेनाश्चर्यैश्वर्यभाजानुजा सह संजग्मे ।

अथान्यदा सकलत्रपुत्रमित्रतन्त्रेण धनकीर्तिना दर्शनायागतयानङ्गसेनया चानुगतिनिष्ठो गुणपालश्रेष्ठी मतिश्रुतावधिमनःपर्ययविषयसम्राजमखिलमुनिमण्डलीराज श्रीयशोध्वजानामभाजन भगवन्तमभिवन्द्य सबहुप्रश्रयमेवमपृच्छत्—'भगवन्, किं नाम जन्मान्तरे धर्ममूर्तिना धनकीर्तिना सुकृतमुपार्जितम्, यने वालकालेऽपि तानि तानि दैवैकशरप्रतीकाराणि व्यसनानि व्यतिक्रान्त', येनास्मिन्व्यतिरिक्तरसारूपसपन्नोऽभूत्, येनादभ्राभ्रियविभावसुप्रभाससार इव देवानामप्यप्रतिहतमहः समजनि, येन चापरेषामपि तेषा तेषा महापुरुषकक्षावग्रहाणा गुणाना समवायोऽभवत् । तथा हि—स्थानं वदान्यतायाः, समाश्रयो वदान्यभावस्य, निकेतनमवदानकर्मणः, क्षेत्र मैत्रेयिकायाः, स्वप्नेऽपि न स्वजनस्याजनि मनो मतुः(?) कन्तुरिव च कामिनीलोकस्य । तदस्य भदन्त, प्रापणिकपरिषत्प्रवणस्य निःशेषशास्त्रप्रवीणान्त.करणस्य निसर्गादेव निखिलपरिजनालापनसक्तस्य विनेयजनमन कुवलयानन्दिकथावतारामृतमूर्तेः सुकीर्तेर्धनकीर्तेः पुरोपार्जित सुकृत कथयितुमर्हसि ।' भगवान्—'श्रेष्ठिन्, श्रूयताम् ।' तत्सवन्धसक्त पूर्वोक्त वृत्तान्तमचकथत्—'या चास्य पूर्वभवनिकटा घण्टा वधूटी सा कृतनिदानादमूनसिप्रवेशादिय सम्प्रति श्रीमतिः सजाता । यश्च स मीन' स कालक्रमेण व्यतिक्रम्य पूर्व पर्यायपर्वैयमनङ्गसेनाभूत् । अतोऽस्य महाभागस्यैकदिवसा हिंसाफलमेतद्विजृम्भते । धनकीर्तिरेतद्वचत्रपवित्रश्रोत्रवर्त्मा । तथा श्रीमतिरनङ्गसेना च पुराभव भव सभाल्योन्मृत्य च तम'सतानतरु-

निवेशमिव केशपाशं तस्यैव दोषज्ञस्यान्तिके यथायोग्यताविकल्पं तपःकल्पमादाय जिनमार्गोचितेनाचरितेन चिरायाराध्य रत्नत्रयं विधाय च विविक्तनिरजन्यमनोवर्तनं प्रायोपवेशनम् । तदनु धनकीर्तिः सर्वार्थसिद्धिभावनकीर्तिर्बभूव । श्रीमतिरनङ्गसेना च कल्पान्तरसयोज्य देवसायुज्यमभजत् ।

भवति चात्र श्लोकः सर्वार्थः—

पञ्चकृत्वः किलैकस्य मत्स्यस्याहिंसनात्पुरा ।
अभूत्पञ्चापदोऽतीत्य धनकीर्तिः पतिः श्रियः ॥

इत्युपासकाध्ययने अहिंसाफलावलोकनो नाम षड्विंशः कल्पः ।

अदत्तस्य परस्वस्य ग्रहणं स्तेयमुच्यते ।
सर्वभोग्यात्तदन्यत्र भावात्तोयतृणादितः ॥
ज्ञातीनामत्यये वित्तमदत्तमपि संमतम् ।
जीवतां तु निदेशेन व्रतक्षतिरतोऽन्यथा ॥
संक्लेशाभिनिवेशेन प्रवृत्तिर्यत्र जायते ।
तत्सर्वं राज्ञि विज्ञेयं स्तेयं स्वान्यजनाश्रये ॥
निधिनिर्निधानोत्थं न राज्ञोऽन्यस्य युज्यते ।
यत्स्वस्यास्वामिकस्येह दायादो मेदिनीपतिः ॥
आत्मार्जितमपि द्रव्यं द्वापरं यात्यथा भवेत् ।
निजान्वयादतोऽन्यस्य व्रती स्वं परिवर्जयेत् ॥
मन्दिरे पदिरे नीरे कान्तारे वरणीवरे ।
तत्रान्यदीयमादेयं स्थापितं च व्रताश्रयैः ॥
मानवन्न्यूनताधिक्ये स्तेनकर्म ततो ग्रहः ।
विग्रहे संग्रहोऽर्थस्यास्तेयस्यैते निवर्तकाः ॥
[illegible] स्वर्गविभूतय ।
[illegible] येषु निर्मल ॥
[illegible] तृष्णा[illegible]धिया नृणाम् ।
अत्रैव दोष[illegible] परत्रैव च दुर्गति ॥

श्रूयतामत्र स्तेयफलस्योपाख्यानम्—प्रयागदेशेषु निवासविलासवारलापलापवाचालितविलासिनीनूपुरे सिंहपुरे समस्तमुद्रमुद्रितमेदिनीप्रसाधनसेनः पराक्रमेण सिंह इव सिंहसेनो नाम नृपतिः। तस्य निखिलभुवनजनस्तवनोचितवृत्ता रामदत्ता नामाग्रमहिषी। सुतौ चानयोराश्चर्यसौन्दर्यपरितोषितानिमिषेन्द्रौ सिंहचन्द्र-पूर्णचन्द्रौ नाम। निःशेषशास्त्रविशारदमतिः श्रीभूतिरस्य पुरोहितः सुनृताधिकधिषणतया सत्यघोषापरनामधेयः। धर्मपत्नी चास्य पतिहितैकचित्ता श्रीदत्ता नामाभूत्।

स किल श्रीभूतिविश्वासरसनिर्विघ्नतया परोपकारनिघ्नतया च विभक्तानेकापवरकरचनाशालिनीभिर्महाभाण्डवाहिनीभिर्गोशालोपशल्याभिः कुल्याभिः समन्वितमतिसुलभजलयवसेन्धनप्रचार भाण्डनारम्भोद्भटभरीरपेटकपक्षरक्षासार गोरुतप्रमाणवप्रप्राकारप्रतोलिपरिखासूत्रितत्राण प्रपासत्रसभासनाथवीथिनिवेशन पण्यपुटभेदनं विदूरितकितवविटविदूषकपीटमर्दावस्थान पेण्ठास्थान विनिर्माय नानादिग्देशोपसर्पणयुजा वणिजा प्रशान्तशुल्कभाटकभागहारव्यवहारमचीकरत्।

अत्रान्तरे पद्मिनीखेटपट्टनविनिविष्टावासतन्त्रस्य सुदत्ताकलत्रचरित्रपवित्रितगोत्रस्य वणिक्पते सुमित्रस्य निजासनाभिजनाम्भोजभानुः सूनुर्भद्रमित्रो नाम समानधनचारित्रैर्वणिक्पुत्रैः सत्रं वहित्रयात्राया यियासुः

'पादमायान्निधिं कुर्यात्पादं वित्ताय कल्पयेत्।
धर्मोपभोगयोः पादं पादं भर्तव्यपोषणे॥' इति पुण्यश्लोकाः।

श्लोकार्थमवधार्य विचार्य चातिचिरमुपनिधिन्यासयोग्यमावासम् उदिताचारसेभ्योऽवधारितेतिकर्तव्यस्तस्याखिलल्लोकश्लाघ्यविश्वासप्रगृतेः श्रीभूतेर्हस्ते तत्पत्नीसमक्षमनर्घकक्षमनुगतासक रत्नसप्तक निधाय विधाय च जलयात्रासमर्थमर्थमेकवर्णप्रजाप्रलापसुवर्णद्वीपमनुमसार।

पुनरगण्यपण्यविनिमयेन तत्रत्यमचिन्त्यमात्माभिमतवस्तुस्कन्धमादाय प्रत्यावर्तमानस्यादूरसागरावसानस्याकाण्डप्रचण्डवलादनिलात्परिवर्तितपोतस्य यदृच्छविप्लुतया आयुषः शेषत्वात्तस्यैकस्य प्रमादफलकावलम्बनो-

घतस्य कण्ठप्रदेशप्राप्तजीवितस्य कथंकथमपि क्षणदायाः क्षपणिचरमयामक्षणेऽङ्घिरोधोपलब्धिरभवत् ।

ततोऽसौ सुखैधितशरीरत्वादपाराकूपारक्षारवारिवशवशिकाशयश्चिरायापचितमूर्छोदयः करप्रचारचूर्णितचक्रवाकचिन्तामणौ प्रागचलचूलिकाचक्रवालचूडामणौ कमलिनीकुलविकासाहितहंसवासिताशर्मणि विश्वकर्मणि दरन्नलिनान्तरालरुचिरे लोचनगोचरे संजाते सति बान्धवजमरणाद्रविणसद्रवणाच्चातीवार्तमनस्तया छातच्छायकायः पटच्चरचेलचीरीनिचिताङ्गशकटिः कर्पटिः परपस्त्योपास्तिनिरस्ताभिमानावनिरवर्तनिः सन् क्रमेण **सिंहपुरं** नगरमागत्य गीर्मात्रावसेयपूर्वपर्यायस्त महामोहरसोत्सारितप्रीति **श्रीभूति**मभिज्ञानाधिकवाक्यो माणिकसप्तकमयाचत । परप्रतारणाभ्यस्तश्रुतिगीतिः **श्रीभूतिः**

'सुप्रयुक्तेन दम्भेन स्वयभूरपि वञ्च्यते ।
का नामालोचनान्यत्र संवृत्ति. परमा यदि ॥'

इति परामृश्य महाघङ्काघ्रातचेतास्तमायातशुचमेवमवोचत्—'अहो दुर्दुरूट किराट, किमिह खलु त्वं केनचित्पिशाचेन छलितः, किमु मनोमहानुरोधेन मोहनौपधेनातिलङ्घितः, किं वा कितवव्यवहारेषु हारितसमस्तचित्तवृत्तिः, उत अहो परचित्तवञ्चनपिशाचिकया कयाचिल्लिङ्गिकया जनितदुष्प्रवृत्तिः, आहोस्वित्फलवतः पादपस्येव श्रीमतः क्रियमाणोऽभियोगो न खलु किमपि फलमसंपाद्य विश्राम्यतीति चेतसा केनचिद्दुर्मेधसा विप्रलब्धबुद्धिर्येनैवमतिविरुद्धमभिधत्से । काहम्, क भवान्, क मणयः, कश्चावयोः सबन्धः । तत्कूटकपटचेष्टिताकरपट्टनपाटच्चर, अणकपणिक, सकलमण्डलप्रतीतप्रत्ययिकशीलमतिवेलमेव मामकाण्डे चण्डकर्मन्पर्यनुयुञ्जान. कथ न लज्जसे' । पुनश्चैनमर्थप्रार्थनपथमनोरथविशाल शब्दालं बलात्पालिन्दमन्दिरमनुचरैरानाय्यानाय्यमति', 'देव, अयं वणिग्मिःकारणमस्माकं दुरपवादमृदङ्गवन्मुखरमुखः सुखेनानस्तितस्मातक इवास्मितु न ददाति' इत्यादिभिस्तदितरवासप्रसरतयोत्तेजितराजहृदयस्तथैव पृथिवीनाथेनापि निगकाम्यत । भद्रमित्रः 'चित्रमेतन्ननु यन्मामपि परविप्रलम्भाय कुल-

क्रमायाताखिलकमलानिलयमनन्यसामान्यसाहसालयमोषमौषधिषणानिधिर-पर इवापायजलधिर्नगरमध्येऽपि मोषितुमभिलषति' इति जातामर्षोत्कर्षस्तं न्यासार्पणेऽतिचिक्कणचित्तं निश्चित्य स्वाध्यायिपरिषदि महापरिषदि च तद-न्यायोपविन्यासेन साध्यसिद्धिमनवबुध्यानधीनधीः अशङ्कशुकमतिर्महादेवी-धाम नेमनिवेशमल्लिकानोकहशिखादेशमारुह्यापद्रुह्य. कुररीविरहावसरः कु-रर इव तमस्विनीप्रथमपश्चिमयामसमये 'सुहृच्चराहुतिः श्रीभूतिरेवंविधकर-ण्डविन्यस्तम्, इयत्सस्थानसदनम्, एतद्वर्णम्, अदः संख्याभ्यर्णं च मदीय मणिगणमुपनिधिनिधेयं न प्रतिददातीत्यत्र चास्यैव धर्मरमणी साक्षिणी च । यदि मद्वदतश्चैतदन्यथा मनागपि भवति तदा मे चित्रवधो विधातव्यः' इति दीर्घघोषघूर्णितमूर्धमध्यमूर्ध्वबाहुः सर्वर्तुपरिवर्तार्धं पूत्कुर्वन्नेकदा नगराङ्ग-नाजनस्य चन्द्रामृतपात्रयन्त्रधारागृहावगाहगौरितजगत्त्रयं कौमुदीमहोत्स-वसमयमालोकमानया तमङ्कोत्सङ्गसमासीनया निपुणिकाभिधानोपस-वित्रीसमेतया अनाथलोकलोचनचकोरकौमुदीकल्पवृत्तया रामदत्तया करु-णारसप्रचारपदव्या महादेव्याकर्णितानुक्रोशान्निर्वर्णितश्च । तदनु 'सन्म-नसधात्रि धात्रि, न खल्वेष मनुष्यः पिशाचपरिप्लुतो नाप्युन्मत्ताचरितो यतस्तु दिवसमाद्यं कृत्वा सकलमपि परिवत्सरदलमेकवाक्यव्याहाराकण्ठ-पाठकठोरनालः । तद्विचारयेय तावदचिरकालं शारविशारहृदयाम्बुजस्य एतत्क्रीडाव्याजेन मन्त्रेरन्तःकरणम् । अम्बिके, त्वयापि द्यूतदेवनावसरे यद्यह-मेनमेनककुचनाचारनिचितचित्तमतिबहुकुक्कुटिचेष्टितं वकोटवृत्तमुदन्तजात पृच्छामि, यद्यच्चास्य कटकोर्मिकाशुकादिक जयामि, तत्तदेवाभिज्ञानीकृत्य मृगीमुखव्याघ्रीसमाचारकुट्टिनी श्रीदत्ता भट्टिनी तिन्तिणीकातरुभाजोऽस्य वणिजो विषमरुचिमरीचिसंख्यासंपन्नानि रत्नानि याचयितव्या' इति निपु-णिकायाः कृतसगीति श्वस्त्येद्यानि 'सदैव मदीयहृदयानन्ददुन्दुभे दुन्दुभे, त्वयापि भगवत्या साधु विजृम्भितव्यम्, यद्यस्य चिह्नापुरुषस्यास्ति सत्यता' इत्यध्येष्य तथैवाचरिताचरणा शतदास्तत्तदभिज्ञानज्ञापनानुबन्धतन्त्रात्तत्कल-त्रान्मणीनुपप्रणीय राज्ञः समर्पयामास । राजाप्यनाशौ स्वकीयरत्नराशौ तानि सकीर्य आकार्य चैनमासन्नलक्ष्मीकल्पलताविलासनन्दन वैदेहकन-

न्दनम्, 'अहो वणिक्तनय, यान्यत्र रत्ननिचये तव रत्नानि सन्ति तानि त्वं विचिन्त्य गृहाण' इत्यभाणीत् । भद्रमित्रः 'चिरत्राय ननु दिष्ट्या वर्धेऽहम्' इति मनस्यभिनिविश्य 'यथादिशति विशां पतिः' इत्युपादिश्य विमृश्य च तस्मा माणिक्यपुञ्जौ निजान्येव मनाग्विलम्बितपरिचयानि रत्नानि समग्रहीत् ।

ततः स नरवरः सपरिवारः प्रकामं विस्मितमतिः 'वणिक्पते, त्वमेवात्रान्वर्थतः **सत्यघोषः**, त्वमेव च परमनिस्पृहमनीषः, यत्तव चेतसि च न मनागप्यन्यथाभावः समस्ति' इति प्रतीतिभिः पारितोषिकप्रदानपुरःसरप्रकृतिभिस्तत्तदौपयिकोपचितिवसतिभिश्च भणितिभिस्तमखिलब्रह्मस्तम्बस्तिनीविजृम्भमाणगुणगणस्तोत्रं **भद्रमित्रं** कथंकारं न श्लाघयामास । पुनरदूराशिवतार्तिं **श्रीभूतिं** निखिललोकलपनालवालमूलकौलीनतालताश्रयशाखिनं न्युब्जानन निसर्गेण हरिणीसमच्छायमपि महासाहसानुष्ठानात्सूर्मीसमानकायमनल्पवैलक्ष्यस्फुटदास्वनितमतीव भयाविर्भूतोत्पथवेपथुस्तिमितमवेक्ष्य बह्वाक्षेपम्, 'आ सोमपायिनामपाङ्क्तेय वैधेय, विश्वासघातपातकप्रसवश्रोत्रिय, कितवदुराचारप्रवर्तितनूत्नरत्नापहार, कुशिककुलपांसन, बकानुष्ठानसदन, साधुजनमनःशकुनिबन्धनायातनुतन्त्रीजालमिव खलु तदेवं यज्ञोपवीतम् । असदाचारावधिक वेदवैवधिक, सद्धर्मधामध्यामलताविधानाय विश्वभोजः समेधन, अकृत्यचैत्यवात्यामात्यजरायमदूतिकोपपत्तिक दुर्गतिक, किमात्मनो न पश्यसि चर्मितरुत्वचमिवातिप्रवृद्धविश्रो वात्योन्माथशिथिलिता प्रभातप्रदीपिकामिवास्तासन्नजीवितरविमङ्गच्छविं येनाद्यापि वयोधसि वर्तमान इव चेष्टसे । तदिदानीं यदि घनाभिधारघोरतेजसि विश्ववेदसि निक्षिप्यसे, तदा चिरोपचितदुरवारग्रहस्य स तवाचिरदुःखदायिपरिग्रहोऽनुग्रहोऽनुग्रह इव । ततो द्विजापसद, कदाचित्त्वयेदमतिदुर्गन्धगोर्वरोद्रावितमध्याशय गाल्याजिरत्रयमशितव्यम्, नो चेदशरालवलोत्फुल्लगल्लाना मल्लाना मल्लाना त्रयस्त्रिंशदपहस्तप्रदृतानि महितव्यानि । ध्रुवमन्यथा तव सर्वस्वापहार ।' प्राणात्ययावकाशविमृति **श्रीभूति**राचनयं दण्डद्वय क्रमेणातितिक्षमाण पर्याप्तमस्तकविप क्रिमिकिर्मारपरिपत्परिकल्पितमार्ष्टिकृतकशलकपालमालवाग्नि-

कसृष्टिरुत्सृष्टसरावस्रक्परिष्कृतः पुरादवालवालेयकमारोह्य सनिकारं निष्कासितः पापविपाकोपपन्नाप्रतिष्टकुष्टो दुष्परिणामकनिष्टः शुभाशयारण्यविनाशमहसि हिरण्यरेतसि तनुविसर्गादतिरौद्रसर्गादाहयेऽन्वपाये प्रादुर्भूय चिरायापराध्य च प्राणिषु जातजीवितावधिरधःप्रधानानिधिर्बभूव ।

भवति चात्र श्लोकः—

श्रीभूतिः स्तेयदोषेण पत्युः प्राप्य पराभवम् ।
रोदिदश्वप्रवेशेन दंशेरः सन्नधोगतः ॥

इत्युपासकाध्ययने स्तेयफलप्रलपनो नाम सप्तविंशतितम कल्प' ।

अत्युक्तिमन्यदोषोक्तिमसभ्योक्ति च वर्जयेत् ।
भाषेत वचनं नित्यमभिजात हितं मितम् ॥
तत्सत्यमपि नो वाच्यं यत्स्यात्परविपत्तये ।
जायन्ते येन वा स्वस्य व्यापदश्च दुरास्पदा' ॥
प्रियशीलः प्रियाचारः प्रियकारी प्रियवदः ।
स्यादानृशंसधीर्नित्यं नित्य परहिते रतः ॥
केवलश्रुतिसङ्घेषु देवधर्मतपःसु च ।
अवर्णवादवाञ्जन्तुर्भवेद्दर्शनमोहवान् ॥
मोक्षमार्गं स्वय जानन्नार्थने यो न भाषते ।
मदापह्नवमात्सर्यैः स स्यादावरणद्वयी ॥
मन्त्रभेदः परीवाद पैशून्य कूटलेखनम् ।
मुधासाक्षिपदोक्तिश्च सत्यस्यैते विघातकाः ॥
परस्त्रीराजविद्विष्टलोकविद्विष्टसश्रयाम् ।
अनायकसमारम्भा न कथा कथयेद्बुध' ॥
असत्य सत्यग किंचित्किंचित्सत्यमसत्यगम् ।
सत्यसत्यं पुनः किंचिदसत्यासत्यमेव च ॥

अस्येदमैदंपर्यमसत्यमपि किंचित्सत्यमेव, यथान्धासि रन्धयति वयनि वासांसीनि । सत्यमप्यसत्य किंचिद्यथार्धमासतमे दिवसे तवेद देयमित्या-

स्याय मासतमे संवत्सरतमे वा दिवसे ददातीति। सत्यसत्यं किंचिद्यद्वस्तु यद्देशकालाकारप्रमाणं प्रतिपन्नं तत्र तथैवाविसंवादः। असत्यासत्यं किंचित्स्वस्यासत्सगिरते कल्पे दास्यामीति।

तुरीयं वर्जयेन्नित्यं लोकयात्रात्रये स्थिता।
सा मिथ्यापि न गीर्मिथ्या या गुर्वादिप्रसादिनी॥
न स्तूयादात्मनात्मानं न परं परिवादयेत्।
न सतोऽन्यगुणान्हिंस्यान्नासतः स्वस्य वर्णयेत्॥
तथा कुर्वन्प्रजायेत नीचैर्गोत्रोचितः पुमान्।
उच्चैर्गोत्रमवाप्नोति विपरीतकृतेः कृती॥
यत्परस्य प्रियं कुर्यादात्मनस्तत्प्रियं हि तत्।
अतः किमिति लोकोऽय पराप्रियपरायणः॥
यथा यथा परेष्वेतच्चेतो वितनुते तमः।
तथा तथात्मनाडीषु तमोधारा निषिञ्चति॥
दोषतोयैर्गुणग्रीष्मैः सगन्तॄणि शरीरिणाम्।
भवन्ति चित्तवासांसि गुरूणि च लघूनि च॥
सत्यवाक्सत्यसामर्थ्याद्वचःसिद्धिं समश्नुते।
वाणी चास्य भवन्मान्या यत्र यत्रोपजायते॥
तर्षेर्ष्यामर्षहर्षाद्यैर्मृषाभाषामनीषितः।
जिह्वाच्छेदमवाप्नोति परत्र च गतिक्षतिम्॥

श्रूयतामत्रासत्यफलस्योपाख्यानम्—जाङ्गलदेशेषु हस्तिनागनामावनीश्वरकुञ्जरजनितावतारे हस्तिनागपुरे प्रचण्डदोर्दण्डमण्डलीमण्डनमण्डलाग्रखण्डितमण्डनकण्डूलारातिकीर्तिलतानिबन्धनोऽभूद्रयोधनो नाम नृपतिः। अनवरतवसुविश्राणनप्रीणितातिथिरतिथिर्नामा चास्य महादेवी। सुता चानयोः सकलकलावलोकानलसा सुलसा नाम। सा किल तया महादेव्या गर्भगतापि ज्ञाने येनकोदग्रशालिनोरम्यकदेशनिवेशोपेतपोदनपुरनिवेशिनो निर्विपक्षलक्ष्मीलक्षितालक्षणमङ्गलस्य मधुपिङ्गलस्य गुणगीर्वा-

णाचलरत्नसानवे सूनवे दुर्वारवैरिवक्षःस्थलोद्दशनावदानोद्योगलाङ्गलाय मधुपिङ्गलाय परिणीता बभूव ।

भूभुजा च महोदयेन तेन विदितमहादेवीहृदयेनापि 'यस्यकस्यचिन्महाभागस्य भाग्यैर्भोग्यतया योग्यमिदं स्त्रैणं द्रविण तस्यैतद्भूयात् । अत्र सर्वेषामपि वपुष्मतामचिन्तितसुखदुःखागमानुमेयप्रभाव दैवमेव शरणम्' इति विगणय्य स्वयवरार्थे भीम-भीष्म-भरत-भाग-सङ्ग-सगर-सुबन्धु-मधुपिङ्गलादीनामवनिपतीनामुपदानं कूल मूलं प्रस्थापयाबभूवे ।

अत्रान्तरे मगधमध्यप्रसिद्धाराध्यायामयोध्यायां नरवरः सगरो नाम । स किल लास्यादिविलासकौशलसरसायाः सुलसायाः कर्णपरम्परया श्रुतसौरूप्यातिशयो मनागुपरमत्तारुण्यलावण्योदयः प्रयोगेण तामात्मसाच्चिकीर्षुस्तौर्यत्रिकसूत्रे प्रतिकर्मविकल्पेषु संभोगसिद्धान्ते विप्रश्नविद्यायां स्त्रीपुरुषलक्षणेषु कथाख्यायिकाख्यानप्रवाहीकास्वपरासु च तासु तासु कलासु परमसंवीणतालताधरित्रीं मन्दोदरीं नाम धात्रीं ज्योतिषादिशास्त्रनिशितमतिप्रसृतिं विश्वभूतिं च बहुमानसभावितमनसं पुरोधस तत्र पुरि प्राहिणोत् ।

विशिकाशयशार्दूलदरी मन्दोदरी ता पुरमुपगम्य परप्रतारणप्रगल्भमनीषा कृतकात्यायिनीवेषा तत्तत्कलावलोकनकुतूहलमयोधनधरापाल निजनाथार्थसिद्धिपरवती रञ्जितवती सती शुद्धान्तोपाध्यायी भूत्वा सुलसां सगरे सगरं ग्राहयामास । तथा बकोटवृत्तिवेधाः स पुरोधाश्च तैस्तैरादेशैस्तस्य नृपस्य महादेव्याश्च वशीकृतचित्तवृत्तिः

कुण्डे(ञ्जे) षष्टिरशीति स्यादेकाक्षे बधिरे शतम् ।
वामने च शत विंश दोषा' पिङ्गे त्वमख्यया ॥
मुखस्यार्धं शरीर स्याद्घ्राणार्धं मुखमुच्यते ।
नेत्रार्ध घ्राणमित्याहुस्तत्तेषु नयने परे ॥

इत्यादिभि स्वय विहितविरचनैर्मधुपिङ्गले विप्रीतिं कारयामास ।

ततश्चाम्पेयमञ्जरीसौरभपयःपानलुब्धबोधस्तनधयेषु पुष्पधयेष्विव मिलि-

तेषु स्वयंवराह्वानशृङ्गारिताहंकारेषु महीश्वरेषु सा मन्दोदरीवशमानसा सुलसा श्रुतिमनोहरं सगरमवृणीत्तन्निम्नधरोपगापगेव सागरम्।

भवति चात्र श्लोकः—

अल्पैरपि समर्थैः स्यात्सहायैर्विजयी नृपः।
कार्यायान्तो हि कुन्तस्य दण्डस्त्वस्य परिच्छदः॥

इत्युपासकाध्ययने सुलसाया सगरसंगमो नामाष्टाविंश कल्प।

प्ररूढनिर्वेदकन्दलो मधुपिङ्गलः 'धिगिदमभोगायतनं भोगायतनं यदेकदेशदोषादिमामुचितसमागमामपि मामतनूद्भहामहं नालप्सि' इति मत्वा विमुक्तसंसारपक्षः परिगृहीतदीक्षः क्रमेण तांस्तान्ग्रामारामनिवेशान्निरनुक्रोशमुद्धारिक इव लोचनोत्सवता नयन्नशनायाबुद्ध्यायोध्यामागत्यानेकोपवासपरवशहृदयोत्साहस्तीव्रतयातिश्रान्तदेहो वाष्पीह इव क्लमथुव्यपोहाय सगरागारद्वारमन्दिरे मनाग्व्यलम्बत। तत्र च पुराप्रयुपरिणयापायनीतिर्विश्वभूतिः प्रगल्भमतये शिवभूतये रुचिष्याय शिष्याय रहितरहस्यमुद्रकं सामुद्रकमशेषविदुषविचक्षणो व्याचक्षाणो बभूव। परामर्शवशाशीतिः शिवभूतिस्तं न्यक्षलक्षणपेशलं मधुपिङ्गलमवलोक्य उपाध्यायघनघृनाहुतिवृद्धिमद्धामशालिनि ज्वालामालिनि 'दह्यतामेतदेतिह्यसाध्यायो यदेवंविधमूर्तिरप्ययमीदृगवस्थाकीर्तिः सदाचारनिगृहीतिर्विश्वभूतिः। अपर्यालोचितपूर्वापरसंगीते शिवभूते, मा गाः खेदम्, यदेष नृपवरस्य सगरस्य निदेशादेशादस्मदुपदेशादनन्यसामान्यलावण्यविनिवासां सुलसामलभमानस्तपस्वी तपस्वी समभूत। एतच्चामन्त्रारिष्टतनेर्विश्वभूतेर्वचनमेकायनमनाः स यतिर्निशम्य प्रवृद्धकोपानलः कालेन विपद्योत्पद्य चासुरेषु कालासुरनामा भगवन्न्यथमाहात्म्यादुपजातावधिमन्त्रिधिस्तपस्याप्रपञ्चमसुरान्वयोदश्च चात्मनो विनिश्चित्य यदीदानीमेव महापराधनगरं सगरमकारणं प्रकाशितदोषजातिं विश्वभूतिं च चूर्णपेषं पिनष्मि। तदानयोः सुकृतभूयिष्ठत्वात्प्रेत्यापि सुरश्रेष्ठत्वात्तत्विगिनि न साध्वसपरः स्यात्। ततो यथेहानयोर्बहुविडम्बनावरोधो दय. परत्र च दुःखपरम्परानुबन्धो भवति, तथा विधेयम्। न चैकस्य वृत्तस्य-

तेरपि कार्यसिद्धिरस्ति' इत्यभिप्रायेणात्मवैकारिकर्द्धप्रदर्शनातिथिं वैरनिर्यातनमनोरथरथसारथिमन्वेषणमतिरासीत् ।

अथ कामकोदण्डकारणकान्तारैरिवेक्षुवणावतारैर्विराजितमण्डलायां डहालायामस्ति स्वस्तिमती नाम पुरी । तस्यामभिचन्द्रापरनामवसुविश्वावसुर्नाम नृपतिः । तस्य निखिलगुणमणिप्रसूतिर्वसुमती नामाग्रमहिषी । सूनुरनयोः समस्तसपत्नभूरुहविभावसुर्वसुः । पुरोहितश्च निश्चिताशेषशास्त्ररहस्यनिकुरम्बः क्षीरकदम्बः । कुटुम्बिनी पुनरस्य सती व्रतोपास्तिमती स्वस्तिमती नाम । जन्युरनयोरनेकनमसितपर्वतप्राप्तः पर्वतो नाम । स किल सदाचारणभूरिः क्षीरकदम्बकसूरिः शिष्यशेमुष्यामिव स्वाध्यायसंपादनविशालाया सुवर्णगिरिगुहाङ्गणशिलायामेकदा तस्मै मुदा गतस्मयाय यथाविधि समाधिगासवे वसवे प्रगलितपितृपाण्डित्यगर्वपर्वताय तस्मै पर्वताय गिरिकूटपत्तनवसतेर्विश्वनाम्नो विश्वभरापते. पुरोहितस्य विहितानवद्यविद्याचार्यचरणसेवस्य विश्वदेवस्य नन्दनाय नारदाभिधानाय च निखिलभुवनव्यवहारतन्त्रमागमसूत्रमतिमधुरस्वरापदेशमुपदिशन्नम्बरादवतरद्भ्यां सूर्याचन्द्रमोभ्यामिव मितगत्यनन्तगतिभ्यामृषिभ्यामीक्षाचक्रे ।

तत्र समासन्नसुगतिरनन्तगतिर्भगवान्किलैवमभाषत—'भगवन्, अत एव खलु विदुष्या शिष्याः, यदेवमनवद्य व्रतोद्यविद्यमेतस्माद्ग्रन्थार्थप्रयोगभङ्गीषु यथार्थप्रदर्शनतया विधूतोपाध्यायादुपाध्यायादेकसर्गाधियोऽधीयते' । प्रयुक्तावधिबोधस्थितिरमितगतिर्भगवान्—'मुनिवृषन्, सत्यमेवैतत् । कि त्वेतेषु चतुर्षु मध्ये द्वाभ्यामसितगौरवोपेतपदार्थवदध प्रबोधोचितमतिभ्यामिदमतिपवित्रमपि सूत्र विपर्यासयितव्यम्' । एतच्च प्रवचनलोचनालोकितब्रह्मस्तम्बः क्षीरकदम्बः सश्रुत्य 'नूनमस्मिन्महामुनिवाक्येऽर्थात्सप्तरुचिमरीचिवद्द्वाभ्यामूर्ध्वगाभ्या भवितव्यमिति प्रतीयते । तत्राह तावदेकदेशयतिपूतात्मानमधरधामननिधान न सवयेयम् । नरकान्त राज्यम्, धनान्तो नियोग., मरणान्त स्त्रीषु विश्वास , विपदन्ता खलेषु मैत्री, इति वचनादिन्दिरामदिरामदमलिनप्रचारे राज्यभरे प्रसरदसु वसु च नोर्ध्व यियासुम् । तन्नारदपर्वतौ परीक्षाधिकृतौ' इति निश्चित्य समिधमयमूर्णाद्वय निर्माय प्रदाय च

ताभ्याम् 'अहो, द्वाभ्यामपि भवद्भ्यामिदमुरणयुगलं यत्र न कोऽप्यालोकते तत्र विनाश्य प्राशितव्यम्' इत्यादिदेश। तावपि तदादेशेन हव्यवाहनद्वितयं प्रत्येकमादाय यथायथमयासिष्टाम्। तत्र सत्स्वख्यातिखर्वः पर्वतः पस्त्यपाश्चात्यकुम्भ्यामुपसद्याहृस्वः सपाद्य च भटित्रसुरभ्रमुत्रमुदरानलपात्रमकार्षीत्। शुभाशयविशारदो नारदस्तु 'यत्र न कोऽप्यालोकते' इत्युपाध्यायोक्तं ध्यायन् 'को नामात्र पुरे कान्तारे वा सद्गुघणो योऽधिकरणं नात्मेक्षणस्य व्यन्तरगणस्य महामुनिजनान्तःकरणस्य च' इति विचिन्त्य तथैव त वृष्णिमुपाध्यायाय समर्पयामास।

उपाध्यायो नारदमप्यूर्ध्वगमवबुद्ध्य संसारतरुस्तम्भमिव कचनिकरम्भमुत्पाट्य स्वर्गलक्ष्मीसपक्षां दीक्षामादाय निखिलागमसमीक्षां शिक्षामनुश्रित्य चातुर्वर्ण्यश्रमणसङ्घसतोषणं गणपोषणमात्मसात्कृत्य एकत्वादिभावनापुरस्कारमात्मसंस्कारं विधाय कायकषायकर्शनां सल्लेखनामनुष्ठाय निःशेषदोषालोचनपूर्वकाङ्गविसर्गसमर्थमुत्तमार्थं च प्रतिपद्य सुरसुखकृतार्थो बभूव। पूर्वमेव तदादेशादात्मदेशोपदेशः सकलसिद्धान्तकोविदो नारदः सद्गुणभूरेः क्षीरकदम्बसूरेः प्रव्रज्याचरणं स्वर्गावरोहणं चावगत्य 'गुरुवद्गुरुपुत्रं च पश्येत्' इति कृतसूक्तस्मरणपर्यासतदाराधनोपकरणस्तद्विरहदुःखदर्शनसमुपाध्यायानीं जननीं सह पांसुक्रीडितं पर्वतं च द्रष्टुमागतः। अपरेद्युस्तु पर्वतम् 'अजैर्यष्टव्यम्' इति वाक्यम् 'अजैरजातमजैर्यष्टव्यं हव्यकव्यार्थो विधिर्विधानव्य' इति श्रद्धामात्रावभासिभ्योऽन्तेवासिभ्यो व्याहरन्तमुपश्रुत्य बृहस्पतिप्रज्ञः—'पर्वत, मैवं व्याहर'। किं तु 'न जायन्त इत्यजा वर्षत्रयवृत्तयो व्रीहयस्तैर्यष्टव्यं शान्तिपौष्टिकार्था क्रिया कार्या' इति परमर्षेराचार्यादिदं वाक्यमेवमश्रौष्व पर्यन्तजृम्भैवाचिन्तयाव। तत्कथमेषम एव तव मतिर्द्वापरवर्तिनि समवर्तीति बहुविस्मयं मे मनः। आचार्यनिकेत पर्वत, यद्येवमयथार्थनिरूपणाभिधाने भवानपरवानपि विपर्यस्यति, तदा पराधीने मादृग्विधे को नाम संप्रत्ययः'। पर्वतः—'नारद, नैतमस्तु कामं यदस्य पदस्य सद्विकल्प, पर्वानिरूपितोऽर्थः। यदि चायमन्यथा स्यात्तदा रसयाद्विनीगण्डजिह्वेव मे दण्डः'। नारदः—'पर्वत, को नु खल्वत्र विवदमानयोर्निका-

भूमिः' । पर्वतः—'नारद, वसुः । कर्हि तर्हि तं समयानुसर्तव्यम् । इदानीमेव नात्रोद्धारः' इत्यभिधाय द्वावपि तौ वसु निकषा प्रास्थिपाताम्, ऐक्षिषाता च । तथोपस्थितौ तेन वसुना गुरुनिर्विशेषमाचरितसमानौ यथावत्कृतकसिपुविधानौ विहितोचितोचितकाञ्चनदानौ समागमनकारणमापृष्टौ स्वाभिप्रायमभाषिषाताम् । वसुः—'यथाहतुस्तत्रभवन्तौ तथा प्रातरेवानुतिष्ठेयम्' ।

अत्रान्तरे वसुलक्ष्मीक्षयक्षपेव क्षपाया सा किलोपाध्याया नारदपक्षानुमत क्षीरकदम्बाचार्यकृत तद्वाक्यव्याख्यान स्मरन्ती स्वस्तिमती पर्वतपरिभवापायबुद्ध्या वसुमनुसृत्य 'वत्स वसो, यः पूर्वमुपाध्यायादन्तर्धानापराधलक्षणावसरो वरस्त्वयादायि, स मे संप्रति समर्पयितव्य.' इत्युवाच । सत्यप्रतिपालनासुर्वसुः—'किमम्ब, सदेहस्तत्र । यद्येव यथा सहाध्यायी पर्वतो वदति, तथा त्वया साक्षिणा भवितव्यम्' । वसुस्तथा स्वयमाचार्याण्याभिहित —'यदि साक्षी भवामि तदावश्य निरये पतामि । अथ न भवामि तदा सत्यात्प्रचलामि' इत्युभयाशयशार्दूलविद्रुतमनोमृगश्चिर विचिन्त्य

'न व्रतमस्थिग्रहण शाकपयोमूलभैक्षचर्या वा ।
व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् ॥'

इति च विमृश्य निरयनिदानदक्षं चरमपक्षमेव पक्षमाक्षेप्सीत् ।

तदनु मुमुदिषमाणारविन्दहृदयविनिद्रेन्दिन्दिरचरणप्रचारोदञ्चन्मकरन्दसिन्दूरितनीरदेवतासीमन्तान्तराले प्रभातकाले, सेवासमागतसमस्तसामन्तोपास्तिपर्यस्तोत्तसकुसुमसंपादितोपहारमहीयसि च सति सदसि मृगयाव्यसनव्याजशरव्यीकृते कुरङ्गपोते, अपराद्धेषु प्रत्यावृत्यासादितस्पर्शमात्रावशेपाकाशस्फटिकघटितविलसन सिंहासनमुपगत्य 'सत्यशौचादिमाहात्म्यादह विहायसि गतो जगद्व्यवहार निहालयामि' इत्यात्मानमुत्कुर्वाणो विवादसमये तेन विनतवरदेन नारदेन 'अहो, नृपोद्योद्भिदविभावसो वसो, अद्यापि न किंचिन्नश्यति । तत्सत्य ब्रूहि' इत्यनेकश कृतोपदेश काश्यपीतल यियासुर्वसुः—'नारद, यथैवाह पर्वतस्तथैव सत्यम्' इत्यसमीक्ष्य साक्ष्य वदन् 'देव, अद्यापि यथायथ वद' इत्यालापवहुले समन्तुमानसदिग्गामिनीम्वल्गितोत्किलोहले विषादानादिहृदयप्रजाप्रजल्पकाहले स्फुटद्ब्रह्माण्डखण्डध्वनिकृन्-

हले समुच्छलति परिच्छदकोलाहले सत्यधर्मकर्मप्रवर्तनकुपितपुरदेवतावश-दुर्विलसनः ससिंहासनः क्षणमात्रमप्यनासादितसुखकालः पातालमूलं जगाहे। अत एवाद्यापि प्रथममाहुतिवेलायां प्रजा जल्पन्ति—'उत्तिष्ठ वसो, स्वर्गं गच्छ' इति।

भवति चात्र श्लोकः—

> अस्थाने बद्धकक्षाणां नराणां सुलभं द्वयम्।
> परत्र दुर्गतिर्दीर्घा दुष्कीर्तिश्चात्र शाश्वती॥

इत्युपासकाध्ययने **वसो रसातलासादनो** नामैकोनत्रिंशः कल्पः।

नारदस्तमेव निर्वेदमुररीकृत्य नतभ्रूविभ्रमभ्रमरकुलनिलयनीलोत्पलस्तू-पमिव कुन्तलकलापमुन्मूल्य परमनिष्किंचनतानिरूपं जातरूपमास्थाय सक-लसत्त्वाभयप्रदानामृतवर्षाधिकरणं संयमोपकरणमाकलय्य मुक्तिलक्ष्मीसमा-गमसंचारिकामिवोदकपरिचारिकामादृत्य शिवश्रीवशीकरणाध्यायमिव स्वा-ध्यायमनुबद्ध्य मनोमर्कटक्रीडाप्रकाममिन्द्रियाराममुपरम्य अन्तरात्महेमा-श्मसमस्तमलदहनं ध्यानदहनमुद्दीप्य संजातकेवलस्तत्पदाप्तिपेशलो बभूव।

पर्वतस्तु तथा सर्वसभासमाजोदीरितोद्दीर्घदुरपवादरजसि मिथ्यासाक्षि-पक्षविचक्षणवक्षसि दुराचारे क्षणक्षुभितसहस्राक्षानुचरीक्षितजीवितसहसि कथाशेषतेजसि वसौ सति अहम्यहमिकतया पौरापचिकीर्षया च निरन्त-रोत्सर्गोग्राश्मनिकायः शल्यशलाकानिकीर्णकाय इव निजाङ्गणेषु दुरीहि-तान्ध्मातोदरचर्मपुटः स्फुटन्निव च तैर्नृपतिविनाशयशामर्षिभिः संभूयोप-दिष्टलोष्टवर्षिभिस्तुच्छपिच्छोल्दलास्फालनप्रकर्षिभिः प्रतिघातोच्छलच्छक-लकृपाणशरास्त्रवर्षिभिर्नगरनिवासहर्षिभिर्जनैरगणितापकारः सरासभारोहणाव-तारो महान्कण्ठप्रदेशग्रस्तप्राणः पुरुहूतोल्बणकोणः सकलपुरवीथिषु विडम्ब-घुष्टानुतापो निष्कासितः श्वपचश्मशानांशुकपिहितमेहनो विपरीतक्षुरमा-र्गचलितमार्गमुण्डनः प्रकाशितशिखार्धाफलजाटो गलनालावलम्बितशराव-मालः सर्वासां वनगहनगह्नरानि प्रविष्टः तुच्छोदकदीर्घिनीनटिनीतटनिक-टोत्तरिष्टन्नेन काटामुण्ण इव। प्रत्यवमृष्टक्लेशेन चाहं नावद्धेकाणि दर्दि-रिकलहविमुक्तानि 'पृष्टोऽपि व्यसनप्रतिष्ठापायिप्रमनिप्रशंसाकृत्य'। नि[illegible]-

तिघः खलु मे कार्योल्लाघः' इति निभृतं वितर्क्य पर्याप्तपरिव्राजकवेषेण मायामयमनीषेण भाषितश्च । तथा हि—'पर्वत, केन खलु समासन्नकीनाशकेलिनर्मणा दुष्कर्मणा विनिर्मापितनिर्वैरापकार'। पर्वतः—'तात, को भवान्'। 'पर्वत, भवत्पितुः खलु प्रियसुहृदहं सहाध्यायी शाण्डिल्य इति नामाभिधायी । यदा हि वत्स, भवान्समभवत्तदाहं तीर्थयात्रायामगाम् । इदानीं चागाम् । अतो न भवान्मां सम्यगवधारयति । तत्कथय हन्त कारणमस्य व्यतिकरस्य' । पर्वतः—'मत्प्राणितपरित्राणसद्मन् भगवन्, समाकर्णय । समस्तागमरत्नसंनिधातरि सुकृतमणिसमाहर्तरि निजरूपानुजातरि पितरि नाकलोकमिते समिते सति स्वातन्त्र्यादेकदा प्रदीप्तनिकामकामोद्गमः संपन्नपण्याङ्गनाजनसमागमः कृतपिशिकापिस्वापनस्वादः पापकर्मप्रसादः चेतन्नप्यार्योपदिष्टं विशिष्टं व्याख्यानमहं दुरात्माख्यानः स्वव्यसनविवृद्धये धर्मबुध्या साधुमध्ये अजैर्यष्टव्यमितीदं वाक्यमशेषकल्मषनिषेक्योऽन्यथोपन्यस्यमानो नारदेनापादितवचनस्खलनः सन् एतावद्विपत्तिस्थामवस्थामवापम्'। कालासुरः—'पर्वत, मा शोच । मुञ्च त्वमशेषं धिषणाकलुषम् । अङ्ग, साधु संबोधयात्मानम् । न खलु निरीहस्य नरस्यास्ति काचिन्मनीषितावाप्तिः । तदलं हन्त हृदयदाहानुगेनावेगेन । हहो पुत्र पर्वत, यथा स्वकीयसंकेताङ्कं ब्राह्मगोसवाश्वमेधसौत्रामणिवाजपेयराजसूयपुण्डरीकप्रभृतीनां सप्ततन्तूनां प्रतिपादकानि वाक्यानि विरचय्य अन्तरान्तरा वेदवचनेषु निवेशय । वत्स, मयि भूर्भुवःस्वस्त्रयीविपर्यासनसमर्थमन्त्रमाहात्म्ये, त्वयि च तरसासवसावित्रीप्रवृत्तिहेतुश्रुतिगीतिसमभ्यस्तसात्म्ये, किं नु नामेहासाध्यम्' इत्युत्साह्य स्वयं विद्यावष्टम्भसृष्टाभिरष्टाभिरपीतिभिरुपद्रूयमाणजनपदहृदयमयोध्याविषयमागत्य नगरबाहिरिकायां स देवश्चतुराननोऽभूत् । अध्वर्युः पर्वतः समासीत् । मायामयसृष्टय पिङ्गल-मनु-मतङ्ग-मरीचि-गौतमादयश्च ऋत्विजोऽजनिषत । तत्र श्रुतिधृतिश्चतुर्भिर्वदनैस्तदिम्नाति । पर्वतस्तु

यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।
यज्ञो हि भूत्यै सर्वेषां तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणमालभेत इन्द्राय, क्षत्रियं मरुद्भ्यः, वैश्यं तमसे, शूद्रमूत्तमसे, तस्कर आत्मने, क्लीबं कामाय, पुंश्चलमतिक्रुष्टाय, मागधं गीताय, सुत-मादित्याय, स्त्रिय गर्भिणीं सौत्रामणौ । य एवंविधा सुरां पिबति, न तेन सुरा पीता भवति । सुराश्च तिस्र एव श्रुतौ संमताः—पैष्टी, गौडी, मागधी चेति । गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्ट्वा संवत्सरान्ते मातरमप्यभिलषति । उपेहि मातरम्, उपेहि स्वसारम् ।

षट्शतानि नियुज्यन्ते पशूना मध्यमेऽहनि ।
अश्वमेधस्य वचनानि·· ·····पशुभिस्त्रिभिः ॥
महोक्षो वा महाजो वा श्रोत्रियाय विशस्यते ।
····तु दिव्याय राक्सुगन्धे निधिर्विधिः ॥
गोसवे सुरभिं हन्याद्राजसूये तु भूभुजम् ।
अश्वमेधे हयं हन्यात्पौण्डरीके च दन्तिनम् ॥
ओषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्यञ्चः पक्षिणो नराः ।
यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रिता गतिम् ॥
मानवं व्यासवासिष्ठं वचनं वेदसंयुतम् ।
अप्रमाणं तु यो ब्रूयात्स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥
पुराणं मानवो धर्मः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥

इति मनु-मरीचि-मतङ्गप्रमुखनयश्च मखपश्वारमजद्विजगजवाजिप्रभृतीन्देहिनो जुह्वति । तदेव श्रुतिशास्त्रवाणिज्यजित्योपजीविनामीताः(?) पर्वतो व्यपोहन्ति । कालासुरः पुनरालभ्यमाना प्राणिनः साक्षाद्विमानारूढान्स्वर्गं संक्रान्तं पश्यन्तो दर्शयन्ति । मनुप्रमुखाश्च मुनयः प्रभावयन्ति । ततो मायादर्शिततत्त्रिदशवेश्मप्रदेशादिलोभे संजाते सकलजनक्षोभे सप्रत्याम[illegible] । न च स्वयमविश्रमोचितस्थितिविश्वभूतिस्तदुपदे[illegible] च [illegible] ममापि[illegible] [illegible] [illegible]निहोत्रान्निविघ्नविचित्रवयस्यमा विनिया[illegible] [illegible] तु [illegible] तत्क्षणानाम ।

पर्वतोऽप्यग्नायीपतिविजये जठरधनजये च हव्यकव्यकर्मभि समाचरितसमस्तसत्त्वसंहारः कालासुरतिरोधानविधुरविधिसारस्तद्विरहातङ्कशोचिः क्लेशकृश्यच्छरीरः कालेन जीनजीवितप्रचारः सप्तमरसावसरः समपादि ।

भवति चात्र श्लोक'—

मृषोद्यादीनवोद्योगात्पर्वतेन सम वपुः ।
जगाम जगतीमूल ज्वलदातङ्कपावकम् ॥

इत्युपासकाध्ययने असत्यफलसूचनो नाम त्रिंशत्तम कल्प' ।

वधूवित्तस्त्रियौ मुक्त्वा सर्वत्रान्यत्र तज्जने ।
माता स्वसा तनूजेति मतिर्ब्रह्म गृहाश्रमे ॥
धर्मभूमौ स्वभावेन मनुष्यो नियतस्मरः ।
यज्जात्यैव परा जातिबन्धुलिङ्गिस्त्रियस्त्यजेत् ॥
रक्ष्यमाणे हि बृहन्ति यत्राहिंसादयो गुणाः ।
उदाहरन्ति तद्ब्रह्म ब्रह्मविद्याविशारदाः ॥
मदनोद्दीपनैर्वृत्तैर्मदनोद्दीपनै रसैः ।
मदनोद्दीपनै. शास्त्रैर्मदमात्मनि नाचरेत् ॥
हव्यैरिव हुतप्रीति पाथोभिरिव नीरधि ।
तोषमेति पुमानेष न भोगैर्भवसंभवै ॥
विषवद्विषया' पुसामापाते मधुरागमा ।
अन्ते विपत्तिफलदास्तत्सतामिह को ग्रहः ॥
वहिस्तास्ताः क्रियाः कुर्वन्नर. सकल्पजल्पवान् ।
भावासावेव निर्वाति क्लेशस्तत्राधिक परम् ॥
निकाम कामकामात्मा तृतीया प्रकृतिर्भवेत् ।
अनन्तवीर्यपर्यायस्तस्यानारतसेवने ॥
सर्वा क्रियानुलोमा स्यात्फलाय हितकामिनाम् ।
स्परत्रार्थकामान्या यत्तौ स्ता''''तदधिपु ॥

क्षमामयसमं कामं सर्वदोषोदयद्युतिः ।
उत्सूत्रे तत्र मर्त्यानां कुतः श्रेयःसमागमः ॥
देहद्रविणसंस्कारसमुपार्जनवृत्तयः ।
जितकामे वृथा सर्वास्तत्कामः सर्वदोषभाक् ॥
स्वाध्यायध्यानधर्माद्याः क्रियास्तावन्नरे कुतः ।
इन्धे नित्तेन्धने यावदेष कामाशुशुक्षणिः ॥
ऐदंपर्यमतो मुक्त्वा भोगानाहारवद्भजेत् ।
देहदाहोपशान्त्यर्थमभिध्यानविहानये ॥
परस्त्रीमृगयामानक्रीडान्योपगमक्रियाः ।
तीव्रता रतिकैतव्ये हन्युरेतानि तद्व्रतम् ॥
मद्यं द्यूतमुपद्रव्यं तौर्यत्रिकमलंक्रियाः ।
मदो विटा वृथाट्येति दशधानङ्गजो गणः ॥
हिंसनं साहसं द्रोहः पैरे भाग्यार्थदूषणे ।
ईर्ष्यावाग्दण्डपारुष्ये कोपजः स्याद्गणोऽष्टधा ॥
ऐश्वर्यौदार्यशौण्डीर्यधैर्यसौन्दर्यवीर्यता ।
श्रीमनाद्भुतमत्यागश्चतुर्वर्गव्रतपूतधीः ॥
अनङ्गानलसंप्लोढे परस्त्रीरतिचेतसि ।
सद्यस्का विपदो ह्यत्र परत्र च दुरापदाः ॥

अत्रनान्त्राङ्गफल्योपाख्यानम्—काशिदेशेषु सुरसुन्दरीगणवल्लीमल्लनाननविनोदारविन्दसरस्यां वाराणस्यां सपादितसमस्तागतिमतानप्रकर्षकर्षणो दर्पणो नाम नृपतिः । अस्यातिचारप्ररूढप्रणयसहकारमञ्जरी सुमञ्जरी नामान्तमहादेवी । पञ्चतन्त्रादिशास्त्रविस्तृतवचन उग्रसेनो नाम सचिवः । पातिव्रत्यैकमनोहरा सुभद्रा नामास्य पत्नी । दुर्विलासरसगर्भकदारसिद्धो नन्दनो सूनुः । अनवद्यविद्योपदेशप्रकाशितानेषशिष्यपुरन्दरो नन्दपुरोहितः । [illegible]पत्यानिरतापत्यमितपद्मा पद्मा नामास्य धर्मपत्नी । [illegible] सद्दारसिक स कदारसिद्धः स्वाप [illegible] विक्रमाटन सह न-

तभ्रूविभ्रमाभ्यर्थ्यमानभुजङ्गातिथिषु वीथिषु सञ्चरमाणस्तामेकदा प्रासादतलोपसदामरालपक्ष्मेक्षणाक्षिप्तपद्मां पद्मामवलोक्य

'एषेन्द्रियद्रुमसमुल्लसनाम्बुवृष्टि-
रेषा मनोमृगविनोदविहारभूमिः ।
एषा स्मरद्विरदबन्धनवारिवृत्तिः
किं खेचरी किममरी किमियं रतिर्वा ॥'

इति च विचिन्त्य मकरकेतुवशव्यापारनिधिः प्रवृत्तदुरभिसंधिः पुरुषप्रयोगेणाभिमतसिद्धिमनवबुध्यमानः पराशयशैलविदारणतडिल्लतामिव तडिल्लतां नाम धात्रीं अपडक्षीणे शरणे सुनयायतनादिभिः पादपतनादिभिः प्रश्रयैरसदाशयाश्रयैरवन्ध्यसाध्यमुपरुध्य स्वकीयाकूतकान्तारप्रवर्धनधरित्रीमकरोत् ।

तदुपारोधात्तविधविधिविधात्री धात्री—(स्वगतम् ।) 'परपरिग्रहोऽन्यतरानुरागग्रहश्चेति दुर्घटप्रतिभासः खलु कार्योपन्यासः । अथवा सुघट एवाय कार्यघटः । यतस्तप्तातप्तत्रयसोरसयसोरिव चेतसोः संगत्याय खलु पण्डितैर्दौत्यं दौत्यमन्यथा सरसतरसोरम्भसोरिव द्वयोरपि द्रवस्वभावयोरेकीकरणे किं नु नाम प्रतिभाविजृम्भितम् । किं च ।

सा दूतिकाभिमतकार्यविधौ बुधाना
चातुर्यवर्यवचनोचितचित्तवृत्तिः ।
या चुम्बकोपलकलेव ··शल्यमन्त-
श्चेतोनिरूढमपरस्त्यबहिष्करोति ॥

तदल विलम्बेन । परिपक्वफलमिव न खलु व्यतिक्रान्तकालमद सरसवाधिष्ठानमनुष्ठानम् । किं त्वस्य साहसावलम्बनधर्मणः कर्मणः सिद्धावसिद्धौ वा दैवात्परङ्गिताकारसर्वज्ञे प्राज्ञे कथमपि बहुजनादकाशे कृते सति एकधारी हि शरीरी भवति । दुरपवादपरागादसरो व्यसनगोचरश्च । तद्भूतयेदमिदमवसेयमद्वितीयापत्यप्रसवाय सचिवाय तदुदाहरन्ति । न चानिवेद्य भर्तुः किंचिदारम्भः कुर्यादन्यत्रापत्प्रतीकारेभ्यः ।' इति । (प्रकाशम् ।)

'प्राणप्रियैकापत्य अमात्य, ईदृश इव ननु भवादृशोऽपि जनो जातजीवितामृतनिषेकाय अचिरेण यत्न कर्तुमर्हति ।'

अमात्यः—'समस्तमनोरथसमर्थनकथासारे आर्ये, तज्जीवितामृतनिषेकाय मज्जीवितोचितविवेकाय च तत्रभवत्येवत्येव प्रभवति ।'

धात्री—'अथ किम् । तथाप्यबलाजनमनोतिरिक्तप्रतिभावता तत्रभवतापि प्रतियतितव्यम् ।' इत्यभिधाय धृतकात्यायिनीप्रतिकर्मा करतलामलकमिवाकलितसकलमर्मा तैस्तैः परचित्ताकर्षणमन्त्रैर्वचनैश्चाशुश्रोतोत्सवान्तुमिव अतिचिरायाचरितोपचारा परिभाषणप्रणयप्रसरायताग च एकदा मुदा सहसीम प्रस्तुतकार्यघटनासमसीम तां पुष्पकान्तामुद्दिश्य श्लोकमुदाहार्षीत् ।

र्सि पु मन्थान गङ्गेव परभोगोपगापि या ।
मणिमालेव सौभाग्य ध्रियते मूर्ध्नि शंभुना ॥'

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) दूतीजनाचरणस्वर्गनिर्माणाय प्रथमप्रस्ताव [illegible] वाक्योपोद्घात । तथा चाह येयं तावदेतदाकूतपरिपाकम् । (प्रकाशम् ।) आर्ये किमस्य सुभाषितस्य तात्पर्यम् ।

धात्री—एकमेवासम्भागिनि भट्टिनि, जानासि एवास्य सुभाषितस्य ऽर्थम्, यदि न वचनादिनन्दयामि ।

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) सत्य वञ्चयितहृदयाहम्, यदि भवत्प्रगुणोपदनदनवर्त्तिनिकाया न भविष्यामि । (प्रकाशम् ।) आर्ये, हृदयेऽभिनिवेशस्य श्रोतुमिच्छामि ।

धात्री—वत्से, कथयामि । किं तु ।

चित्ते दृढो यत्न एव निवेदनीयं
सर्वाभिमानवनवान्यविधा नगण ।
न मुक्तं न नयन्त्यभियुज्यमानो
[illegible] सदा भवेत्तनु जनो मनसोऽनुकूल ॥

भट्टिनी—(स्वगतम् ।), अहो [illegible] प्रकृतिमर्षीय [illegible] ।
[illegible] न [illegible] सदृशम वा ।

धात्री—(स्वगतम् ।) अनुगुणेयं खलु कार्यपरिणतिः, यदि निकटतटतन्त्रस्य वहित्रपात्रस्येव दुर्वातालीसनिपातो न भवेत् । (प्रकाशम् ।) अत एव भद्रे, वदन्ति पुराणविद —

'विधुर्गुरोः कलत्रेण गोतमस्यामरेश्वरः ।
संतनोश्चापि दुश्चर्मा समगस्त पुरा किल ॥'

भट्टिनी—आर्ये, एवमेव । यतः ।

स्त्रीणा वपुर्बन्धुभिरग्निसाक्षिक परत्र विक्रीतमिदं न मानसम् ।
स एव तस्याधिपतिर्मत कृती विस्रम्भगर्भा ननु यत्र निर्वृति. ॥

धात्री—पुत्रि, तर्हि श्रूयताम् । त्वं किलैकदा कस्यचित्कुसुमकिंसारुनिर्विशेषवपुष पुराङ्गनाजनलोचनोत्पलोत्सवामृतरोचिष प्रासादपरिसरविहारिणी वीक्षणपथानुसारिणी सती कौमुदीव हृदयचन्द्रकान्तानन्दस्पन्दसंपादिनी अभू । तत्प्रभृति ननु तस्य मदनसुन्दरस्य यूनः प्रत्यवसितवसन्तश्रीसमागमसमयस्य पुष्पधयस्येव रसालमञ्जर्यामिव भवत्या महान्ति खलु मन्दमकरन्दास्वादने दोहदानि, नितान्त चिन्ताचक्रपरिक्रान्तं स्वान्तम्, प्रसभ गुणस्मरणपरिणामाधिकरणमन्त.करणम्, अनवरत रामणीयकानुकीर्तनसंकेतं चेत., प्रविकसत्कुसुमविलासोचितसंनिहितेऽप्यन्यस्मिँल्लताकान्ताजने महानुद्वेगः, पिशाचच्छलितस्येवास्थानानुबन्धः, सजातोन्मादस्येव विचित्रोपलम्भक्रियाप्रारम्भः, स्कन्धगदगृहीतस्येव प्रतिवासरं कार्श्यावतारः, स्मराराधनप्रणीतप्रणिधानस्येवेन्द्रियेषु मन्त्रता, प्राणेषु चायश्चीनपथाकथा । अपि च ।

अनवरतजलार्द्रान्दोलनस्पन्दमन्दै-
रतिनरसमृणालीकन्दलैश्चन्दनार्द्रै ।
अमृतरुचिमरीचिप्रौढितायां निशाया
प्रियसखि सुहृदस्ते किंचिदात्मप्रबोध ॥

भट्टिनी—आर्ये, किमित्यद्यापि गोपायते ।

धात्री—(कर्णजाहमनुसृत्य ।) एवमेतन् ।

भट्टिनी—को दोषः ।

धात्री—कदा ।

भट्टिनी—यदा तुभ्यं रोचते ।

इतश्चानन्तरायतया तयानुमता हि मता हि मतिपाटवः सचिवोऽपि नृपतिनिवासोचितप्रचारेषु वासरेषु गुणव्यावर्णनावसरागतमेतस्य महीपतेः पुरस्ताच्छ्लोकमिममुपन्यास्यत्—

'राज्यं प्रवर्धते तस्य किञ्जल्पो यस्य वेश्मनि ।
दानवाश्च क्षयं यान्ति सिद्धाचिन्तामणेरिव ॥'

राजा—अमात्य, क्व तस्य प्रादुर्भूतिः, कीदृशी च तस्याकृतिः ।

अमात्यः—देव, भगवतः पार्वतीपतेः श्वशुरस्य मन्दाकिनीस्यन्दनिदानकन्दरनीहारस्य रमणसहचरगोचरीभूतपरिमलमत्तमत्तालिमण्डलीनि-[illegible]मानमरकतमणिमेखलस्य तुषारोत्पलखण्डमण्डितशिखरखण्डस्य स्फटिक-[illegible] शिखरस्याभ्यासे निःशेषकुन्तलभवनावासा गुहा समस्ति । तस्याः [illegible] शकुन्तयः प्रादुरासन् । तस्यामेव [illegible] । ता च सुगमाः पुण्यश्लोकशो [illegible] [illegible] । प्रकृतिश्चाश्याने [illegible] मनुष्यसवर्णा च ।

भूपालः—[illegible] अमात्य, कथं तद्दर्शनोत्कण्ठा समानकण्ठः स्यात् ।

अमात्यः—देव, यदि पूर्वं नागरे मतिः ।

राजा—अमात्य, [illegible] प्रथया । तत्पुण्यः प्रयातु ।

अमात्यः—देव, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] च ।

राजा—[illegible] ।

पुण्यः प्रस्तुतमाचष्टे ।

भट्टिनी—भट्ट, सर्वमेतत्सचिवस्य कूटकपटचेष्टितम् ।

भट्टः—भट्टिनि, किं नु खल्वेतच्चेष्टितस्यायतनम् ।

भट्टिनी प्रक्रान्तमभाषिष्ट ।

भट्टः—किमत्र कार्यम् ।

भट्टिनी—कार्यमेतदेव। दिवा सप्रकाशमेतस्मात्पुरात्प्रस्थाय निशि निभृतं च प्रत्यावृत्य अत्रैव महावकाशे निजनिवासनिवेशे सुखेन वस्तव्यम् । उत्तरत्राहं जानामि ।

भट्टः—तथास्तु ।

ततोऽन्यदा तया परनिकृत्तिपात्र्या धात्र्या स दुराचाराभिपङ्कः कडारपिङ्गः सुप्तजनसमये समानीतः 'समभ्यसतु तावदिहैवेयमयं च महीमूलं यियासु पातालवासदुःखम्' इत्यनुध्याय तया पञ्चया महावर्तस्य गर्तस्योपरि कल्पितायामवानीया खट्वाया क्रमेणोपवेशितवपुषौ तौ द्वावपि दुरातङ्कावन्धे श्वभ्रमध्ये विनिपेततुः । अनुबभूवतुश्च निखिलपरिजनोच्छिष्टसिक्थजीविनौ कुम्भीपाकोपक्रमं पट्समाशाखान्दुःखक्रमम् ।

पुनरेकदा 'स्वाम्यादेशविशेषविदुष्यः पुण्यः तथाविधपक्षिप्रसवसमर्थयक्षिणीसहितं कृतपञ्जरपरिकल्पं किंजल्पमादाय अगच्छस्त्रिचतुरेषु वासरेष्वस्या पुरि प्रविशति' इति प्रसिद्धम् । प्रवर्तिनी भट्टिनी विविधवर्णविडम्बितकायेन चटकचकोरचापचातकादिच्छदच्छादितप्रतीकनिकायेन पञ्जरालयेन तद्वयेन सह रुचिरप्रवासोचितवेषजोप्य पुण्यं पुरो वने विनिवेश्य भट्टोद्गतारम्भसभाषणसनाथसखीजनसकल्पा धृतप्रोषितभर्तृकाकल्पाभिमुखमयासीत् । अपरेद्यु स निखिलगुणविणविशेष्यः पुण्यः पृथिवीपतिभवनमनुगम्य 'देव, अयं स किंजल्पः पक्षी, इयं च तत्प्रसवित्री पतत्रिणी च' इत्याचरन् ।

राजा—(चिरं निर्वर्ण्य निर्णीय च स्वरेण ।) पुरोहित, नैष खलु किंजल्पः पक्षी, किं तु कडारपिङ्गोऽयम् । एषापि विहङ्गी न भवति, किं तु तद्दियितेयं कुट्टिनी ।

पुण्यः—देव, एतत्परिज्ञाने प्रगल्भमतिप्रसवः सचिवः ।

राज्ञा सचिवस्तथा पृष्टः क्ष्मातलं प्रविविक्षुरिव क्षोणीतलमवालोकत ।

राजा—पुण्य, समास्ताम् । अयं भवानैतिह्यनिकरं कथयितुमर्हति ।

पुण्यः—स्वामिन्, कुलपालिकात्र प्रगल्भते ।

भूपतिः भट्टिनीमाहूय 'अम्ब, कोऽयं व्यतिकरः' इत्यपृच्छत् । भट्टिनी चैवमाख्यत्—काश्यपीश्वरः शैलूष इव हर्षामर्षोत्कर्षगतमुत्थामवस्थामनुभवन्निखिलान्तःपुरपुरन्ध्रीजनान्समानपादपद्मा पद्मा तैस्तैः सतीजनश्लाघ्यवचनैः सम्मानसनिभानैरलंकारदानैश्चोपचर्य, प्रवेश्य च वेदविद्भिर्नोदमानकर्णीरथारूढा वेश्म, पुनः 'अरे निहीन, किमिह नगरे न सन्ति महत्कौतुकसाधारणभोगाः सुभगाः सीमन्तिन्यः, येनैवमाचर । कथं न दुर्गताय, एवमाचरन्नात्र विलाय निलीनोऽस्मि । तदिदानीमेव यदि भवन्तं तृणाङ्कुरमिव तृणेमि तदा तव दुष्कृतमपकृतं स्यात्' इति निर्वेदं निर्भर्त्स्य दुर्नयमगमनुभवं कदारपिष्टं कुट्टिनीमनोरथातिथिमतृणमुपयोगनकल्पितं च निखिलजनसमक्षमाक्षारणापूर्वकं प्रावासयत् । दुष्पूताननमानवं कदारपिष्टनामा मनाप्रत्यक्षमाक्षारित पुनिरगेतदेन.फल्मनुभूय दुर्भोग्य मा कारसमगरमनेन जनमभजत ।

भवति चात्र श्लोकः—

अथ वा ।

चेतनाचेतनासङ्गाद्द्विधा बाह्यपरिग्रहः ।
अन्तः स एक एव स्याद्भवहेत्वाशयाश्रयः ॥
धनायाविद्धबुद्धीनामधनाः स्युर्मनोरथाः ।
न ह्यनर्थक्रियारम्भा धीस्तदर्थिषु कामधुक् ॥
सहसंभूतिरप्येष देहो यत्र न शाश्वतः ।
द्रव्यदारकदारेषु तत्र कास्था महात्मनाम् ॥
स श्रीमानपि निःश्रीकः स नरश्च नराधमः ।
यो न धर्माय भोगाय विनयेत धनागमम् ॥
प्राप्तेऽर्थे ये न माद्यन्ति न प्राप्तिस्पृहयालवः ।
लोकद्वयश्रिताः श्रीणां त एव परमेश्वराः ॥
चित्तस्य चित्तचिन्तायां न फलं परमेनसः ।
अस्थाने क्लिश्यमानस्य न हि क्लेशात्परं फलम् ॥
अन्तर्बहिर्गते सङ्गे निःसङ्गं यस्य मानसम् ।
सोऽगण्यपुण्यसंपन्नः सर्वत्र सुखमश्नुते ॥
बाह्यसङ्गरते पुंसि कुतश्चित्तविशुद्धता ।
सतुषे हि बहिर्धान्ये दुर्लभान्तर्विशुद्धता ॥
सत्पात्रविनियोगेन योऽर्थसंग्रहतत्परः ।
लुब्धेषु स परं लुब्धः सहामुत्र धनं न यत् ॥
कृतप्रमाणाल्लोभेन धनादधिकसंग्रहः ।
पञ्चमाणुव्रतज्यानिं करोति गृहमेधिनाम् ॥
यस्य द्वन्द्वद्वयेऽप्यस्मिन्निःस्पृहं देहिनो मनः ।
स्वर्गापवर्गलक्ष्मीणां क्षणात्पक्षे सदक्षते ॥
अत्यर्थमर्थकाङ्क्षायामवश्यं जायते नृणाम् ।
अयं संघचितं चेतः संसारावर्तवर्तगः ॥

श्रूयतामत्र परिग्रहाग्रहस्योपाख्यानम्—पञ्चालदेशेषु त्रिदशनिवेशानुकरोपशल्ये काम्पिल्ये निजमतिमाहात्म्यापहसितामरगुरुर्मन्त्री रत्न-

प्रभो नाम नृपतिः । आत्मीयकपोलकान्तिविजितामृतमरीचिमण्डला मणिकुण्डला नामास्य महादेवी । कुलक्रमागतात्मोपार्जितामितवित्तः सागरदत्तो नाम श्रेष्ठी । गृहस्य श्रीरिव धनश्रीर्नामास्य भार्या । सूनुरनयोर्न्याय्यार्थोपार्जनैकचित्तः सुदत्तो नाम । स महालोभविभावसुज्वलितचित्तः सागरदत्तः पुरुषपरम्परयायाताया: काञ्चनकोटेरेकस्याः स्वयमुपार्जितानेककोटेः पतिर्भवन्नपि शालीयादिभक्तभोजने द्वितयतुषापनीतिर्द्रव्यनाशान-पेक्षितेश्च, शाकपाकविधाने संभारादिकृतिः प्रसभाभ्यवहृतिश्च, घार्तपूरपूपिकाघेवरादिभक्ष्योपभोगे महती स्नेहापहृतिरिन्धनविरतिश्च, दुग्धदधिघो-[illegible] न विक्रयाय घृतं न च तक्रं कडङ्गरायेति च मत्वा स्वगेहे [illegible] कपाटके विहरमाणः प्रतिपितृभिरागन्त्रगुण-[illegible] गुरुभि [illegible] संजातः' इति शम्भोरं व्याहरन्, गृहीत-[illegible] नकुलभगाजिघ्रन्मन्, सर्वलोकपरिहृतमना[illegible] [illegible] । न स्थालीविलय भवति त[illegible]-[illegible] ।

वनार्थमपि न कपर्दकोपक्षयः । पर्वाणि च पुराणपल्लवकचवरापनयनकरणोत्करेणातपतप्तसंघाटस्नेहद्रवेण गुडगोणीक्षालनकषायेण च निवर्तयति । प्रत्यामन्त्रणेन द्रविणव्ययात्परागारभोजनावलोकनेनाश्रितजनमनोविनाशभयाच्चामन्त्रितो न कस्यापि निकेतने प्साति ।

एवमतीवतर्षोत्कर्षरसहार्ये सकलकदर्याचार्ये तस्मिञ्जीवत्यपि मृतकल्पमनसि वसति सति एकदा स लक्ष्मीकमलिनीपरिमलनकलभो **रत्नप्रभो** राजसिन्धुरप्रवाधावसंदर्शनप्रासादसंपादनाय श्रवणाश्रयवृत्तस्य **ब्रह्मदत्तस्य** महीपतेः कालेन स्थण्डिलतालुप्तावकाशे भवनप्रदेशे भूशोधनं विधाय यत्ने तदास्थानमण्डपाभोगबन्धयुषः प्रकामोषरदोषकलुषवपुषः संपूर्णविस्तारजुषः प्रथिमगुणविशिष्टकाः सुवर्णेष्टका. समालोक्य बहिर्निकामं कलङ्कमलिनत्वादितरेष्टकाविशिष्टत्वमाकलयन् 'एताः खलु चैत्यालयनिर्माणाय योग्या.' इति चेतसैकत्र स्तूपतामानयामास ।

अत्रान्तरे समस्तमितपचपुरोगमसंबन्धः **पिण्याकगन्धः** सरभसमपततामिष्टकावहता वैवधिकनिवहाना सायसमये मार्गविषये पतितामेकामिष्टकामवाप्य चलनक्षालनदेशे न्यधात् । तत्र च प्रतिधस्तमञ्चिसघर्षादशेषकालुष्यमोषे भर्मनिर्मितत्वमवेत्य तैस्तै. प्रलोभनवस्तुभि. काचवहाना विहितोपचारस्ता. संगृह्णन् श्रुतस्वस्रीयापायोदन्तः फायमानमनोमन्युकृतान्त. **पिण्याकगन्धः** 'पुत्र, निखिलकलावदातचित्त **सुदत्त**, भवत्पितृस्वसु' सुतशोकमनाय मयावश्यं तत्र गन्तव्यमपस्नातव्यं च । ततस्त्वय्यप्येता. परिस्कन्दलोकप्रलोभनेन साधु संग्रहीतव्या ' इत्युपह्वरे व्याहृत्य सकलजगद्व्यवहारावतारत्रिवेद्यां **काकन्द्यां** तोकशोकभूयिष्ठायास्तृणा कनिष्ठाया दर्शनार्थमगच्छत् । असद्व्यवहारव्यावृत्त **सुदत्तः** ततोपदेशमनिश्रेयसमवस्यन् यतो राजपरिगृहीतं तृणमपि काञ्चनीभवति संपद्यते च पूर्वोपार्जितस्याप्यर्थस्यापहाराय प्राणसंहाराय चेति जातमतिर्नैकामपीष्टका संजग्रहीत् ।

महालोभलोलतान्ध **पिण्याकगन्धस्तस्मा**' पुरोपस्नानायागत **सुत**मप्राक्षीत्—'वत्स, कियती. खलु त्वमिष्टकाततीः पर्यग्रही ।'

प्रभो नाम नृपतिः। आत्मीयकपोलकान्तिविजितामृतमरीचिमण्डला मणिकुण्डला नामास्य महादेवी। कुलक्रमागतात्मोपार्जितामितवित्तः सागरदत्तो नाम श्रेष्ठी। गृहस्य श्रीरिव धनश्रीर्नामास्य भार्या। सूनुरनयोर्न्याय्यार्थोपार्जनैकचित्तः सुदत्तो नाम। स महालोभविभावसुज्वलच्चित्तभित्तः सागरदत्तः पुरुषपरम्परायातायाः काञ्चनकोटेरेकस्याः स्वयमुपार्जितार्धकोटेः पतिर्भवन्नपि शालीयादिभक्तभोजने द्वितयतुषापनीतिद्रावनाश्रावणकृतिश्च, शाकपाकविधाने संभारादिकृतिः प्रसभाभ्यवहृतिश्च, घार्तपूरपूरिमावेष्टिमादिभक्ष्योपक्षेपे महती स्नेहापहृतिरिन्धनविरतिश्च, दुग्धदधिघोलरसाद्युपयोगे न विक्रयाय घृतं न च तक्रं कडङ्गरायेति च मन्यः स्वयमेव प्रतिदिवसवृद्धिग्रहणाय ध्वजलोकपाटके विहरमाणः प्रतिपितृप्रिययन्त्रमुपसृत्य 'आः, सुरभिः खल्वेष खलः संजातः' इति सस्मेरं व्याहरन्, गृहीतपिण्डिखण्डः प्रत्यवसानसमये तद्गन्धमाजिघ्रन्सन्, सर्वलोकपरिहृतमनवधिकालोषितमतिसमर्घतां गतमकण्डितमेव च स्थालीविलयं भवति तत्केवलावन्तिसोमसहायमाहरति। अत एवास्य महामोहानुबन्धस्य पिण्याकगन्ध इति जगति नाम पप्रथे। 'मुखामोदमात्रेण च प्रयोजनम्। तदलं ताम्बूलार्थमर्थव्ययेन' इति विचिन्त्य विष्णुतरुत्वचं कालवल्लीदलोत्तरास्वादरुचं कवलयति। 'अर्धघ्राणोदरः परिवारः कदाचिदपि देहे हृदये वा न मनागपि विकुरुते' इति मत्वा न कमप्यूर्धपूरं पूरयति। प्रतिचारकांश्चैव शिक्षयति—'न तैलार्थं लवणार्थं वित्तं व्ययितव्यम्, किं तु कार्षापणं माषं चादाय आपणमुपढौक्य तदुभयं गृहीत्वा पुनरिदं साधु न भवतीति प्रतिसमर्पयंस्तत्र माषे किंचिल्लग्नमायाति तेन शारीरो विधिर्विधातव्यः।' परिजनार्भकान्स्वकीयांश्चैवमुपजयति—'न भवद्भिरङ्गाभ्यङ्गार्थं भवनमुपप्रोतव्यम्, किं तु सस्नेहदेहैः प्रातिवेशिकशिशुसदोहैः सहाजिसबाधं योद्धव्यम्। अतो भवतामनुपायसंनिधिः स्नानविधिः। क्षपायां च प्रतिवेशवेश्मप्रदीपप्रभाप्रज्वलितेन वलीकान्तावलम्बितेन काचमुकुरेण गृहाङ्गणे प्रदीपकार्यं निकाय्य मध्ये च सणसरण्डप्रोतैर्विषमरचिर्दीर्भिस्स्रक्कबीजैः करोति। सकलजनसाधारणाश्च नवीनसङ्गा एव युगामपरिच्छदः परिदधाति। मनाग्मलीमसरागाश्च विक्रीणाते। ततोऽस्य वसनधा-

वनार्थमपि न कपर्दकोपक्षयः । पर्वाणि च पुराणपल्लवकचवरापनयनकरणोत्करेणातपतप्तसंघाटस्नेहद्रवेण गुडगोणीक्षालनकषायेण च निवर्तयति । प्रत्यामन्त्रणेन द्रविणव्ययात्परागारभोजनावलोकनेनाश्रितजनमनोविनाशभयाच्चामन्त्रितो न कस्यापि निकेतने प्साति ।

एवमतीवतर्षोत्कर्षरसहार्ये सकलकदर्याचार्ये तस्मिञ्जीवत्यपि मृतकल्पमनसि वसति सति एकदा स लक्ष्मीकमलिनीपरिमलनकलभो रत्नप्रभो राजसिन्धुरप्रवाधावसंदर्शनप्रासादसंपादनाय श्रवणाश्रयवृत्तस्य ब्रह्मदत्तस्य महीपतेः कालेन स्थण्डिलतालुसावकाशे भवनप्रदेशे भूशोधनं विधाय यत्नेतदास्थानमण्डपाभोगबन्धयुपः प्रकामोषरदोषकलुषवपुषः सपूर्णविस्तारजुषः प्रथिमगुणविशिष्टकाः सुवर्णेष्टकाः समालोक्य बहिर्निकाम कलङ्कमलिनत्वादितरेष्टकाविशिष्टत्वमाकलयन् 'एताः खलु चैत्यालयनिर्माणाय योग्याः' इति चेतस्यैकत्र स्तूपतामानयामास ।

अत्रान्तरे समस्तमितपचपुरोगमसबन्धः पिण्याकगन्धः सरभसमपततामिष्टकावहता वैवधिकनिवहाना सायसमये मार्गविषये पतितामेकामिष्टकामवाप्य चलनक्षालनदेशे न्यधात् । तत्र च प्रतिधस्नमङ्घ्रिसघर्षादशेषकालुष्यमोषे भर्मनिर्मितत्वमवेत्य तैस्तैः प्रलोभनवस्तुभिः काचवहाना विहितोपचारस्ताः संगृह्णन् श्रुतस्वस्त्रीयापायोदन्तः फायमानमनोमन्युकृतान्तः पिण्याकगन्धः 'पुत्र, निखिलकलावदातचित्त सुदत्त, भवत्पितृस्वसुः सुतशोकमनाय मयावश्यं तत्र गन्तव्यमपस्नातव्यं च । ततस्त्वय्यप्येताः परिस्कन्दलोकप्रलोभनेन साधु संग्रहीतव्याः' इत्युपह्वरे व्याहृत्य सकलजगद्व्यवहारावतारत्रिवेधा काकन्द्यां तोकशोकभूयिष्ठायास्तृणा कनिष्ठायाः दर्शनार्थमगच्छन् । असद्व्यवहारव्यावृत्तः सुदत्तः ततोपदेशमनिश्रेयसमवगच्छन् यतो राजपरिगृहीतं तृणमपि काञ्चनीभवति संपद्यते च पूर्वोपार्जितस्याप्यर्थस्यापहाराय प्राणसंहाराय चेति जातमतिर्नैकामपीष्टकां समग्रहीत् ।

महालोभलोलतान्ध पिण्याकगन्धस्तस्याः पुरोपलालितायागतः पुनरप्राक्षीत्—'वत्स, कियती खलु त्वमिष्टकाततीः पर्यग्रहीः ।'

स्तेययोगविनिवृत्तः सुदत्तः—'तात, नैकामपि ।'

प्रादुर्भवद्दीर्घदुर्गतिदुरितबन्धः **पिण्याकगन्धः** समर्थे सदाचारकृतार्थे पुण्यभाजि तुजि परमुत्तरमपश्यन्, 'यदीमौ क्रमौ परिक्रमणक्षमौ मम नाभविष्यतां तदा कथंकारमहं मन्मनोरथवन्ध्यां काकन्द्यामगमिष्यम् । अत एतावेवात्र श्रीविरामावहौ द्रोहौ' इति विचिन्त्योद्वर्तनं वर्तयन्त्याः स्ववासिन्याः करादाक्षिप्तशरीरेण शिलापुत्रकेण तौ जर्जरितावजीजनत् । एतच्च वैदेहकाव्यञ्जनपरिजनात्प्राचीनबर्हिनिभः क्षितिरमणीकरिणीभः **रत्नप्रभः** श्रुत्वा दासीवक्त्रेण शिल्पिभिर्विधापितेष्टकातक्षणः सुवर्णत्वं निर्णीय विहितसर्वस्वापहारं सनिकारं नगरजनोच्चार्यमाणदुरपवादप्रबन्धं **पिण्याकगन्धं** निरवासयत् । 'इन्द्रियमस्थानं हि गुणदोषयोर्महीपतयः' इति नीतिवाक्यमनुस्मृत्य मूलधनप्रदानेनान्वयागतनिवासनिवेदनेन च परद्रव्यादाननिवृत्तं सुदत्तं साधु समाश्वासयत् । स तथा निर्वासितः संजातनरकनिबन्धः कृतप्रकाम मलोभसंबन्धश्चिरायोपार्जितदुरन्तदुष्कर्मस्कन्धः **पिण्याकगन्धः** प्रेत्य पातालमगात् ।

भवति चात्र श्लोकः—

पष्ठ्याः क्षितेस्तृतीयेऽस्मिंल्लङ्के दुःखमल्लके ।
पेते **पिण्याकगन्धेन** धनायाविद्धचेतसा ॥

इत्युपासकाध्ययने परिग्रहाग्रहफलफल्गुनो नाम द्वात्रिंशः कल्पः ।

दिग्देशानर्थदण्डानां विरतिस्त्रितयाश्रयम् ।
गुणव्रतत्रयं सद्भिः सागारयतिषु स्मृतम् ॥

दिक्षु सर्वास्वधःप्रोर्ध्वदेशेषु निखिलेषु च ।
एतस्यां दिशि देशेऽस्मिन्नियत्येव गतिर्मम ॥

दिग्देशनियमादेवं ततो बाह्येषु वस्तुषु ।
हिंसालोभोपभोगादिनिवृत्तेश्चित्तयन्त्रणा ॥

रक्षन्निदं प्रयत्नेन गुणव्रतत्रयं गृही ।
सानैश्वर्यं लभेतेष यत्र यत्रोपजायते ॥

आशादेशप्रमाणस्य गृहीतस्य व्यतिक्रमात् ।
देशव्रती प्रजायेत प्रायश्चित्तसमाश्रय. ॥
शिखण्डिकुक्कुटश्येनविडालव्यालबभ्रवः ।
विषकण्टकशस्त्राग्निकषापाशकरज्जवः ॥
पापाख्यानाशुभाध्यानहिंसाक्रीडावृथाक्रियाः ।
परोपतापपैशून्यशोकाक्रन्दनकारिता ॥
वधबन्धनसरोधहेतवोऽन्येऽपि चेदृशाः ।
भवन्त्यनर्थदण्डाख्याः सापरायप्रवर्धकात् ॥
पोषण क्रूरसत्त्वाना हिंसोपकरणक्रियाम् ।
देशव्रती न कुर्वीत स्वकीयाचारचारुधीः ॥
अनर्थदण्डनिर्मोक्षादवश्यं देशतो यतिः ।
सुहृता सर्वभूतेषु स्वामित्व च प्रपद्यते ॥
वञ्चनारम्भहिंसानामुपदेशात्प्रवर्तनम् ।
भाराधिक्याधिकक्लेशौ तृतीयगुणहानये ॥

इत्युपासकाध्ययने गुणव्रतत्रयसूत्रणो नाम त्रयस्त्रिंशत्तम॰ कल्प ।

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य॰विद्याधरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन **श्रीसोमदेवसूरिणा** विरचिते **यशो॰धरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि** महाकाव्ये सच्चरित्रचिन्तामणिर्नाम सप्तम आश्वास ॥

अष्टम आश्वास ।

आदौ सामायिकं कर्म प्रोषधोपासनक्रिया ।
सेव्याथ नियमो दान शिक्षाव्रतचतुष्टयम् ॥
आप्तसेवोपदेशः स्यात्समयः समयार्थिनाम् ।
नियुक्तं तत्र यत्कर्म तत्सामायिकमूचिरे ॥
आप्तस्यासन्निधानेऽपि पुण्यायाकृतिपूजनम् ।
तार्क्ष्यमुद्रा न किं कुर्याद्विपसामर्थ्यसूदनम् ॥
अन्त.शुद्धिं बहिःशुद्धिं विदध्याद्देवतार्चनम् ।
आद्या दौश्चित्यनिर्मोक्षादन्या स्नानाद्यथाविधिः ॥
नित्यस्नानं गृहस्थस्य देवार्चनपरिग्रहे ।
यतेस्तु दुर्जनस्पर्शात्स्नानमन्यद्विगर्हितम् ॥
वातातपादिसंस्पृष्टे भूरितोये जलाशये ।
अवगाह्याचरेत्स्नानमतोऽन्यद्गालितं भजेत् ॥
पादजानुकटिग्रीवाशिर.पर्यन्तसंश्रयम् ।
स्नानं पञ्चविध ज्ञेयं यथादोषं शरीरिणाम् ॥
ब्रह्मचर्योपपन्नस्य निवृत्तारम्भकर्मणः ।
यद्वा तद्वा भवेत्स्नानमन्त्यमन्यस्य तद्द्वयम् ॥
सर्वारम्भविजृम्भस्य ब्रह्मजिह्मस्य देहिनः ।
अविधाय बहिःशुद्धिं नाप्तोपास्त्यधिकारिता ॥
अद्भिः शुद्धिं निराकुर्वन्मन्त्रमात्रपरायणः ।
स मन्त्रैः शुद्धिमाङ् नून भुक्त्वा हत्वा विहृत्य च ॥
मृत्स्नयेष्टकया वापि भस्मना गोमयेन च ।
शौच तावत्प्रकुर्वीत यावन्निर्मलता भवेत् ॥
बहिर्विहृत्य सम्प्राप्तो नानाचम्य गृह विशेत् ।
स्थानान्तरात्समायात सर्वं प्रोक्षितमाचरेत् ॥
आप्लुत संप्लुत स्वान्तः शुचिवासो विभूषितः ।
मौनसंयमसंपन्न कुर्याद्देवार्चनाविधिम् ॥

दन्तधावनशुद्धास्यो मुखवासोचिताननः ।
असजातान्यसंसर्गः सुधीर्देवानुपाचरेत् ॥
होमभूतबलीपूर्वैरुक्तौ भक्तविशुद्धये ।
भुक्त्यादौ सलिल सर्पिरूधस्य च रसायनम् ॥
एतद्विधिर्न धर्माय नाधर्माय तदक्रियाः ।
दर्भपुष्पाक्षतश्रोत्रवन्दनादिविधानवत् ॥
द्वौ हि धर्मौ गृहस्थाना लौकिकः पारलौकिकः ।
लोकाश्रयो भवेदाद्य. परः स्यादागमाश्रयः ॥
जातयोनादय' सर्वास्तत्क्रियापि तथाविधाः ।
श्रुतिः शास्त्रान्तर वास्तु प्रमाण कात्र न' क्षितिः ॥
स्वजात्यैव विशुद्धाना वर्णानामिह रत्नवत् ।
तत्क्रियाविनियोगाय जैनागमविधिः परम् ॥
यद्भवभ्रान्तिनिर्मुक्तिहेतुधीस्तत्र दुर्लभा ।
ससारव्यवहारे तु स्वत.सिद्धे वृथागमः ॥

तथा च ।

सर्व एव हि जैनाना प्रमाण लौकिको विधि' ।
यत्र सम्यक्त्वहानिर्न यत्र न व्रतदूषणम् ॥

इत्युपासकाध्ययने स्नानविधिर्नाम चतुस्त्रिंशत्तम कल्प ।

द्वये देवसेवाधिकृता सकल्पितासपूज्यपरिग्रहाः कृतप्रतिमापरिग्रहाश्च सकल्पोऽपि दलफलोपलादिष्विव न समयान्तरप्रतिमासु विधेय. । यतः ।

शुद्धे वस्तुनि सकल्प कन्याजन इवोचितः ।
नाकारान्तरसङ्क्रान्ते यथा परपरिग्रहे ॥

तत्र प्रथम प्रतिसमयसमाचारविधिमभिधास्याम. । तथा हि ।

अर्हन्न तनुमध्ये दक्षिणतो गणधरस्तथा पश्चात् ।
श्रुतगी साधुस्तदनु च पुरोऽपि दृगवगमवृत्तानि ॥
भूर्जे फलके सिचये शिलातले सैकते क्षितौ व्योम्नि ।
हृदये चेति स्थाप्याः समयसमाचारवेदिभिर्नित्यम् ॥

रत्नत्रयपुरस्कारा: पञ्चापि परमेष्ठिनः ।
भव्यरत्नाकरानन्दं कुर्वन्तु भुवनेन्दवः ॥

ॐ निखिलभुवनपतिविहितनिरतिशयसपर्यापरम्परस्य परानपेक्षापर्यायप्रवृत्तसमस्तार्थावलोकलोचनकेवलज्ञानसाम्राज्यलाञ्छनपञ्चमहाकल्याणाष्टकमहाप्रातिहार्यचतुस्त्रिंशदतिशयविराजितस्य षोडशार्धलक्षणसहस्राङ्कितदिव्यदेहमाहात्म्यस्य द्वादशगणप्रमुखमहामुनिमनःप्रणिधानसंनिधीयमानपरमेश्वरपरमसर्वज्ञादिनामसहस्रस्य विरहितारिरजोरहःकुहकभावस्य समवसरणसरोवतीर्णजगत्त्रयपुण्डरीकखण्डमार्तण्डमण्डलस्य दुष्पाराजवञ्जवीभावजलनिमज्जज्जन्तुजातहस्तावलम्बपरमागमस्य भक्तिभरविनतविष्टपत्रयीपालमौलिमणिप्रभाभोगनभोविजृम्भमाणचरणनक्षत्रनिकुरम्बस्य सरस्वतीवरप्रसादचिन्तामणेर्लक्ष्मीलतानिकेतकल्पानोकहस्य कीर्तिपोतिकाप्रवर्धनिकामध्ये नीरवीचिपरिचयखलीकारकारणाभिधानपात्रमन्त्रप्रभावस्य सौभाग्यसौरभसंपादनपारिजातप्रसवस्तबकस्य सौरूप्योत्पत्तिमणिमकरिकाघटनविकटाकारस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतोऽर्हत्परमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

नरोरगसुराम्भोजविरोचनरुचिश्रियम् ।
आरोग्याय जिनाधीश करोम्यर्चनगोचरम् ॥

ॐ सहचरसमीचीनचार्वात्रयविचारगोचरोचितहिताहितप्रविभागस्य अतएव परनिरपेक्षतया स्वयंभुवः सलिलान्मुक्ताफलमिव उपलादिव च कीचनमदेवात्मनः कारणविशेषोपसर्पणवशादाविर्भूतमखिलबलविलयलब्धात्मस्वभावमसममद्वायमक्रममवधीरितान्यसंनिधिव्यवधानमनवधिमयत्माध्यमवसितातिशयसीमानमात्मस्वरूपैकनिबन्धनमन्तःप्रकाशमध्यामितवन्तमनन्तदर्शनैर्वज्ञयविशेषगाक्षात्कृतसकलवस्तुसर्वस्वमनवसानमुनमोतमसर्पयन्तर्वीर्यमचाक्षुषसूक्ष्मावभासमसदृशाभिनिवेशावगाहमलघुव्यपदेशम्पगतबाधापराकारमंक्रममतिविशुद्धस्वभावतया निवृत्ताशेषशारीरद्वारतया च मनःक्रुक्तपूर्वावस्थान्तरमरूपरमगन्धशब्दस्पर्शमशेषभुवमाशिरःशेस-

रायमाणपदविश्वंभरमुपशान्तसकलसंसारदोषप्रसरं परमात्मानमुपेयुषो गुरुणापि प्रतिपन्नगुरुभावस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतः सिद्धपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा।

अपि च।

प्रत्नकर्मविनिर्मुक्तान्नूत्नकर्मविवर्जितान्।
यत्नतः संस्तुवे सिद्धान्रत्नत्रयमहीयसः॥

ॐ पूज्यतमस्य उदितोदितकुलशीलगुरुपरम्परोपात्तसमस्तैतिह्यरहस्यसारस्य अध्ययनाध्यायविनियोगविनयनियमोपनयनादिक्रियाकाण्डनिःस्नातचित्तस्य चातुर्वर्ण्यसंघप्रवर्धनाधुरधरस्य द्विविधात्मधर्मावबोधनविधूतैहिकव्यपेक्षासंबन्धस्य सकलवर्णाश्रमसमयसमाचारविचारोचितवचनप्रपञ्चमरीचिविदलितनिखिलजनतारविन्दनीमिथ्यात्वमोहान्धकारपटलस्य ज्ञानतपःप्रभावप्रकाशितजिनशासनस्य शिष्यसंपदाशेषमिव भुवनमुद्धर्तुमुद्यतस्य भगवतो रत्नत्रयस्य पुरःसरस्याचार्यपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा।

अपि च।

विचार्य सर्वमैतिह्यमाचार्यकमुपेयुषः।
आचार्यवर्यानर्चामि सचार्यं हृदयाम्बुजे॥

ॐ श्रीमद्भगवदर्हद्वदनारविन्दविनिर्गतद्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वप्रकीर्णविस्तीर्णश्रुतपारावारपारगमस्य अपारसंपरायारण्यविनिर्गमानुपसर्गमार्गणनिरतविनेयजनशरण्यस्य दुरन्तैकान्तवादमदमषीमलिनपरवादिकरिकण्ठीरवोत्कण्ठकण्ठारवायमाणप्रमाणनयनिक्षेपानुयोगवाग्व्यतिकरस्य श्रवणग्रहणावगाहनावधारणप्रयोगवाग्मित्वकवित्वगमकशक्तिविस्मापितविततनरनिलिम्पाम्बरचरचक्रवर्तिसीमन्तप्रीतपर्यस्तोत्तंससूक्सौरभाधिवासितपादपीठोपकण्ठस्य व्रतविधानवद्यहृदयस्य भगवतो रत्नत्रयपुरःसरस्य उपाध्यायपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा।

अपि च।

अपास्तैकान्तवादीन्द्रानपारागमपारगान्।
उपाध्यायानुपासेऽहमुपायाय श्रुताप्तये॥

ॐ विदितवेदितव्यस्य बाह्याभ्यन्तराचरणकरणत्रयविशुद्धित्रिपथगापगाप्रवहनिर्मूलितमनोजकुजकुटुम्बाडम्बरस्य अमराम्बरचरनितम्बिनीकदम्बनदप्रादुर्भूतमदनमदमकरन्ददुर्दिनविनोदारविन्दचन्द्रायमाणोदितोदितव्रतव्रातापहसितार्वाचीयकामनचरित्रच्युतविरञ्चिविरोचनादिवैखानसरसस्य अनेकशस्त्रिभुवनक्षोभविधायिभिर्ध्यानधैर्यावधूतविश्वक्प्रत्यूहव्यूहैरनन्यजनसामान्यवृत्तिभिर्मनोगोचरातिचरैराश्चर्यप्रभावभूमिभिरनवधारितविधानैस्तैस्तैर्मूलोत्तरगुणग्राममणीभिस्तपःप्रारम्भैः सकलैहिके सुखसाम्राज्यवरप्रदानावहितायातावधीरितविस्मितोपनतवनदेवतालकालिकुलविलुप्यमानचरणसरसि सहपरागस्य निर्वाणपथनिष्ठितात्मनो रत्नत्रयस्य पुरःसरस्य भगवतः सर्वसाधुपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

बोधापगाप्रवाहेण विध्यातानङ्गवह्नयः ।
विध्याराध्याङ्घ्रयः सन्तु साध्यबोधाय साधवः ॥

ॐ जिनजिनागमजिनधर्मजिनोक्तजीवादितत्त्वावधारणद्वयविजृम्भितनिरतिशयाभिनिवेशाधिष्ठानासु प्रकाशितशङ्काप्राकाम्यावह्लादनकुमतार्तिशल्योद्धारासु प्रशमसवेगानुकम्पास्तिक्यस्तम्भसंभृतासु स्थितिकरणोपगूहनवात्सल्यप्रभावनोपचरितोत्सवमपर्यासु अनेकत्रिदशविशेषनिर्मापितभूमिकासु सुकृतिचेतःप्रासादपरम्परासु कृतक्रीडाविहारमपि च यन्निसर्गान्महामुनिमनःपयोधिपरिचितं अशेषभरतैरावतविदेहवर्षधरचक्रवर्तिचूडामणिकुलदैवतं अमरेश्वरमतिदेवतावतंसकल्पवल्लीपल्लव अम्बरचरलोकहृदयैकमण्डनं अपवर्गपुरप्रवेशागण्यपण्यात्मसात्करणसत्यंकार अनुल्लङ्घ्यदुरघघनघटादुर्दिनेष्वपि जन्तुषु ज्योतिर्लोकादिगतिगर्तपातनमस्काण्डभेदनमामनन्ति मनीषिणः, तस्य संसारपादपोच्छेदप्रथमकारणस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठिपुरःसरस्य भगवतः सम्यग्दर्शनरत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

मुक्तिलक्ष्मीलतामूलं युक्तिश्रीवल्लरीवनम् ।
भक्तितोऽर्हामि सम्यक्त्वं भुक्तिचिन्तामणिप्रदम् ॥

ॐ यन्निखिलभुवनतार्तीयलोचनम्, आत्महिताहितविवेकयाथात्म्यावबोधसमासादितसमीचीनभावम्, अधिगमसम्यक्त्वरत्नोत्पत्तिस्थानम्, अखिलास्वपि दशासु क्षेत्रज्ञस्वभावसाम्राज्यपरमलाञ्छनम्, अपि च यस्मिन्निदानीमपि नदीस्नातचेतोभिः सम्यगुपाहितोपयोगसंमार्जने द्युमणिमणिदर्पण इव साक्षाद्भवन्ति ते ते भावैकसप्रत्ययाः स्वभावक्षेत्रसमयविप्रकार्षिणोऽपि भावास्तस्यात्मलाभनिबन्धभयहेतुविहितविचित्रपरिणतिभिर्मतिश्रुतावधिमनःपर्ययकेवलैः पञ्चतयीमवस्थामवगाहमानस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठिपुरःसरस्य भगवतः सम्यग्ज्ञानरत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

नेत्रं हिताहितालोके सूत्रं धीसौधसाधने ।
पात्रं पूजाविधेः कुर्वे क्षेत्रं लक्ष्म्याः समागमे ॥

ॐ यत्सकललोकालोकावलोकनप्रतिबन्धकान्धकारविध्वंसनम्, अनवद्यविद्यामन्दाकिनीधरम्, अशेषसत्त्वोत्सवानन्दचन्द्रोदयम्, अखिलव्रतगुप्तिसमितिलतारामपुष्पाकरसमयम्, अनल्पफलप्रदायितरु कल्पद्रुमप्रसवभूमिमस्तयो पशमसौमनस्यवृत्तिधैर्यप्रधानैरनुष्ठीयमानमुशन्ति सद्धीमनाः परमपदप्राप्तेः प्रथममिव सोपानम्, तस्य पञ्चतयात्मनः सर्वक्रियोपशमानिशपावनस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठिपुरःसरस्य भगवतः सम्यक्चारित्ररत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

धर्मयोगिनरेन्द्रस्य कर्मवैरिजयार्जने ।
शर्मकृत्सर्वसत्त्वाना धर्मधीर्वृत्तमाश्रये ॥

जिनसिद्धसूरिदेशकसाधुश्रद्धानबोधरत्नानाम् ।
कृत्वाष्टतयीमिष्टिं विदधामि ततः स्तव स्तुत्या ॥

तत्त्वेषु प्रणय परोऽस्य मनसः श्रद्धानमुक्तं जिनै-
रेतद्द्वित्रिदशप्रभेदविषयं व्यक्तं चतुर्भिर्गुणैः ।
अष्टाङ्गं भुवनत्रयार्चितमिदं मृष्टेरपोढं त्रिभि-
श्चित्ते देव दधामि सम्मतिलतोत्पादमानोत्सव

ते कुर्वन्तु तपासि दुर्धरधियो ज्ञानानि सचिन्वता
चित्त वा वितरन्तु देव तदपि प्रायो न जन्मच्छिदः ।
एषा येषु न विद्यते तव वचः श्रद्धावधानोद्धुरा
दुष्कर्माङ्कुरकुञ्जवज्रदहनद्योतावदाता रुचिः ॥

ससाराम्बुधिसेतुबन्धमसमप्रारम्भलक्ष्मीवन-
प्रोल्लासामृतवारिवाहमखिलत्रैलोक्यचिन्तामणिम् ।
कल्याणाम्बुजखण्डसभवसरः सम्यक्त्वरत्न कृती
यो धत्ते हृदि तस्य नाथ सुलभाः स्वर्गापवर्गश्रियः ॥

(इति दर्शनभक्तिः)

अत्यल्पा यतिरक्षजा मतिरियं बोधोऽवधिः सावधिः
साश्चर्यः क्वचिदेव योगिनि स च स्वल्पो मनःपर्ययः ।
दुष्प्राप पुनरद्य केवलमिदं ज्योतिःकथागोचरं
माहात्म्य निखिलार्थगे तु सुलभे किं वर्णयामः श्रुते ॥

यद्देवैः शिरसा धृतं गणधरैः कर्णावतंसीकृतं
न्यस्तं चेतसि योगिभिर्नृपवरैराघ्रातसार पुनः ।
हस्ते दृष्टिपथे मुखे च निहित विद्याधराधीश्वरै-
स्तत्स्याद्वादसरोरुह मम मनोहंसस्य भूयान्मुदे ॥

मिथ्यातमःपटलभेदनकारणाय स्वर्गापवर्गपुरमार्गनिबोधनाय ।
तत्तत्त्वभावनमनाः प्रणमामि नित्य त्रैलोक्यमङ्गलकराय जिनागमाय ॥

(इति ज्ञानभक्तिः)

ज्ञान दुर्भगदेहमण्डनमिव स्यात्स्वस्य खेदावहं
वृत्त साधु न तत्फलश्रियमयं सम्यक्त्वरत्नाङ्कुरः ।
श्लाघ्य देव यदन्तरेण विफलास्तास्तास्तपोभूमय-
स्तस्मै त्वच्चरिताय संयमदमध्यानादिधाम्ने नमः ॥
यच्चिन्तामणिगामिनेतु वसति सौरूप्यसौभाग्ययोः
श्रीरापिप्रक्रान्त्य कुलवतारोग्यतामे सगम ।

यत्पूर्वैश्चरितं समाधिनिधिभिर्मोक्षाय पञ्चात्मकं
तच्चारित्रमहं नमामि विविध स्वर्गापवर्गाप्तये ॥
हस्ते स्वर्गसुखान्यतर्कितभवास्ताश्चक्रवर्तिश्रियो
देवाः पादतले लुठन्ति फलति द्यौः कामित सर्वतः ।
कल्याणोत्सवसंपदः पुनरिमास्तस्यावताराालये
प्रागेवावतरन्ति यस्य चरितैर्जैनै पवित्र मनः ॥

(इति चारित्रभक्तिः)

बोधोऽवधि श्रुतमशेषनिरूपितार्थमन्तर्बहि करणजा सहजा मतिस्ते ।
इत्थ स्वतः सकलवस्तुविवेकबुद्धे का स्याज्जिनेन्द्र भवत परतो व्यपेक्षा ॥
ध्यानावलोकविगलत्तिमिरप्रताने ता देव केवलमयीं श्रियमादधाने ।
आसीत्त्वयि त्रिभुवन मुहुरुत्सवाय व्यापारमन्थरमिवैकपुर महाय ॥
छत्रं दधामि किमु चामरमुत्क्षिपामि हेमाम्बुजान्यथ जिनस्य पदेऽर्पयामि ।
इत्थ मुदामरपतिः स्वयमेव यत्र सेवापर परमह किमु वच्मि तत्र ॥
त्व सर्वदोषरहितः सुनय वचस्ते सत्वानुकम्पनपर सकलो विधिश्च ।
लोकस्तथापि यदि मोक्ष्यति न त्वयीश कर्मास्य तन्ननु रवाविव कौशिकस्य ॥
पुष्प त्वदीयचरणार्चनपीठसङ्गाच्चूडामणी भवति देव जगत्त्रयस्य ।
अस्पृश्यमन्यशिरसि स्थितमप्यतस्ते को नाम साम्यमनुशास्त्यमनीश्वराथै ॥
मिथ्यामहान्धतमसावृतमप्रबोधमेतत्पुरा जगदभृद्भवगर्तपाति ।
तद्देव दृष्टिहृदयाब्जविकासकान्तै स्याद्वादरश्मिभिरथोद्धृतवास्त्वमेव ॥
पादाम्बुजद्वयमिदं तव देव यस्य स्वच्छे मन सरसि सनिहित समास्ते ।
तं श्री. स्वय भजति त नियत वृणीते स्वर्गापवर्गजननीव सरस्वतीयम ॥

(इत्यर्हद्भक्तिः)

सम्यग्ज्ञानत्रयेण प्रविदितनिखिलज्ञेयतत्त्वप्रपञ्चा
प्रोद्धूय ध्यानवातै सकलमध रज प्राप्तकैवल्यरूपा ।
कृत्वा सत्त्वोपकार त्रिभुवनपतिभिर्दत्तयात्रोत्सवा ये
ते सिद्धा सन्तु लोकत्रयशिखरपुरीवासिन सिद्धये व ॥

दानज्ञानचरित्रसंयमनयप्रारम्भगर्भे मन
कृत्वान्तर्बहिरिन्द्रियाणि मरुतः संयम्य पञ्चापि च ।
पश्चाद्वीतविकल्पजालमखिलं अस्यत्तमःसंतति
ध्यानं तत्प्रविधाय ये च मुमुचुस्तेभ्योऽपि बद्धोऽञ्जलिः ॥

इत्थं येऽत्र समुद्रकन्दरसरःस्रोतस्विनीभूनभो-
द्वीपाद्रिद्रुमकाननादिषु धृतध्यानावधानोर्द्धयः ।
कालेषु त्रिषु मुक्तिसंगमजुषस्तुत्यास्त्रिभिर्विष्टपै-
स्ते रत्नत्रयमङ्गलानि दधती भव्येषु रत्नाकरः ॥

(इति सिद्धभक्ति

भौमव्यन्तरमर्त्यभास्करसुरश्रेणीविमानाश्रिताः
स्वर्ज्योतिःकुलपर्वतान्तरधरारन्ध्रप्रबन्धस्थितीः ।
वन्दे तत्पुरपालमौलिविलसद्रत्नप्रदीपार्चिताः
साम्राज्याय जिनेन्द्रसिद्धगणभृत्स्वाध्यायिसाध्वीकृती ॥

(इति चैत्यभक्ति

समवसरणवासान्मुक्तिलक्ष्मीविलासा-
न्सकलसमयनाथान्वाक्यविद्यासनाथान् ।
भवनिगलविनाशोद्योगयोगप्रकाशा-
न्निरुपमगुणभावान्संस्तुवेऽहं क्रियावान् ॥

(इति पञ्चगुरुभक्ति.

भवदुःखानलशान्तिर्धर्मामृतवर्षजनितजनशान्तिः ।
शिवशर्मास्रवशान्तिः शान्तिकरः स्ताज्जिनः शान्तिः ॥

(इति शान्तिभक्ति

मनोमात्रोचितायापि यः पुण्याय न चेष्टते ।
हताशस्य कथं तस्य कृतार्थाः स्युर्मनोरथाः ॥

येषां तृष्णातिमिरभिदुरस्त्वल्लोकावलोका-
न्नान्तरे प्रशमसलिले मज्जनायं परस्मिन् ।

वाह्यव्याप्तिप्रसरविधुरश्चित्तवृत्तिप्रचार-
स्तेषामर्चाविधिषु भवताद्वारिपूरः श्रियेव ॥
दूरारूढे प्रणिधितरणावन्तरात्माम्बरेऽस्मि-
न्नास्ते येषां हृदयकमलं मोदनिस्पन्दवृत्तिः ।
तत्त्वालोकावगमगलितध्वान्तबन्धस्थिलीना-
मिष्टिं तेषामहमुपनये पादयोश्चन्दनेन ॥
येषामन्तस्तदमृतरसास्वादमन्दप्रचारे
क्षेत्राधीशे विगतनिखिलारम्भसंभोगभावः ।
ग्रामोक्षाणामुदुषित इवाभाति योगीश्वराणा
कुर्मस्तेषां कलमसदकैः पूजनं निर्ममाणाम् ॥
देहारामेऽप्युपरतधियः सर्वसंकल्पशान्ते-
र्येषामूर्मिस्मयविरहिता ब्रह्मधामामृताप्तेः ।
आत्मात्मीयामुगमविगमाद्वृत्तय. शुद्धबोधा-
स्तेषां पुष्पैश्चरणकमलान्यर्चयेयं शिवाय ॥
येषामङ्गे मलयजरसैः संगमः कर्दमैर्वा
स्त्रीविब्बोकैः पितृवनचिताभस्मभिर्वा समानः ।
मित्रे शत्रावपि च विषये निस्तरङ्गोऽनुषङ्ग-
स्तेषां पूजाव्यतिकरविधावस्तु भूत्यै हविर्वः ॥
योगाभोगाचरणचतुरे दीर्णकन्दर्पदर्पे
स्वान्ते ध्वान्तोद्धरणसविधे ज्योतिरुन्मेषभाजि ।
संमोदेतामृतभृत इव क्षेत्रनाथोऽन्तरुच्चै-
र्येषां तेषु क्रमपरिचयात्स्याच्छ्रिये व: प्रदीप. ॥
येषां ध्येयाशयकुवलयानन्दचन्द्रोदयाना
बोधाम्भोधिः प्रमदसलिलैर्भाति नात्मावकाशे ।
लब्धाप्येतामखिलभुवनैश्वर्यलक्ष्मीं निरीहं
चेतस्तेषामपमयचितो श्रेयसे वोऽस्तु धूप: ॥

चित्ते चित्ते विशति करणेष्वन्तरात्मस्थितेषु
स्रोतस्यूते बहिरखिलतो व्याप्तिशून्ये च पुंसि ।
येषां ज्योतिः किमपि परमानन्दसंदर्भगर्भं
जन्मच्छेदि प्रभवति फलैस्तेषु कुर्मः सपर्याम् ॥

वाग्देवतावर इवायमुपासकानामागामितत्फलविधाविव पुण्यपुञ्जः ।
लक्ष्मीकटाक्षमधुपागमनैकहेतुः पुष्पाञ्जलिर्भवतु तच्चरणार्चनेन ॥

(इत्याचार्यभक्तिः)

इत्युपासकाध्ययने समयसमाचारविधिर्नाम पञ्चत्रिंशत्तमः कल्पः ।

इदानीं ये कृतप्रतिमापरिग्रहास्तान्प्रति स्नपनार्चनस्तवजपध्यानश्रुतदेवताराधनविधीन् षट् प्रोदाहरिष्यामः । तथा हि—

श्रीकेतनं वाग्वनितानिवासं पुण्यार्जनक्षेत्रमुपासकानाम् ।
स्वर्गापवर्गागमनैकहेतुं जिनाभिषेकाश्रयमाश्रयामि ॥

भावामृतेन मनसि प्रतिलब्धशुद्धिः पुण्यामृतेन च तनौ नितरां पवित्रः ।
श्रीमण्डपे विविधवस्तुविभूषितायां वेद्यां जिनस्य सवनं विधिवत्तनोमि ॥

उदङ्मुखं स्वयं तिष्ठेत्प्राङ्मुखं स्थापयेज्जिनम् ।
पूजाक्षणे भवेन्नित्यं यमी वाचंयमक्रियः ॥

प्रस्तावना पुराकर्म स्थापना संनिधापनम् ।
पूजा पूजाफलं चेति षड्विधं देवसेवनम् ॥

यं श्रीमन्दरपयोनिधिर्मनसि च ध्यायन्ति यं योगिनो
येनेदं भुवनं सनाथममरा यस्मै नमस्कुर्वते ।
यस्मात्प्रादुरभूच्छ्रुतिः सुकृतिनो यस्य प्रसादाज्जना
यस्मिन्नेष भवाश्रयो व्यतिकरस्तस्यारभे स्नापनाम् ॥

क्षीरोदधेर्वपुषो न मलानुषङ्गस्त्रैलोक्यपूज्यचरणस्य कुतः परोऽर्थः ।
गेयाहृते त्रिभुवनस्य तव नैव काम स्नानं तव कलुषकारमिदं करोतु ॥

तथापि स्वस्य पुण्यार्थं प्रस्तुवेऽभिषवं तव ।
को नाम स्वपकार्यार्थं फलार्थी विहितोद्यमः ॥

(इति प्रस्तावना)

रत्नाम्बुभिः कुशकृशानुभिरात्तशुद्धौ भूमौ भुजङ्गमपतीनमृतैरुपास्य ।
कुर्मः प्रजापतिनिकेतनदिङ्मुखानि दूर्वाक्षतप्रसवदर्भविदर्भितानि ॥

पाथः पूर्णान्कुम्भान्कोणेषु सुपल्लवप्रसूनार्चान् ।
दुग्धाब्धीनिव विदधे प्रवालमुक्तोल्बणाश्चतुर ॥

(इति पुराष्कर्म)

यस्य स्थानं त्रिभुवनशिर शेखराग्रे निसर्गा-
त्तस्यामर्त्यक्षितिभृति भवेन्नाद्भुतं स्नानपीठी ।
लोकानन्दामृतजलनिधेर्वारि चैतत्सुधात्व
धत्ते यत्ते सवनसमये तत्र चित्रीयते कः ॥

तीर्थोदकैर्मणिसुवर्णघटोपनीतै. पीठे पवित्रवपुषि प्रतिकल्पितार्थे ।
लक्ष्मीश्रुतागमनबीजविदर्भगर्भे संस्थापयामि भुवनाधिपतिं जिनेन्द्रम् ॥

(इति स्थापना)

सोऽयं जिनः सुरगिरिर्ननु पीठमेतदेतानि दुग्धजलधे सलिलानि साक्षात् ।
इन्द्रस्त्वह तव सवप्रतिकर्मयोगात्पूर्णा तत कथमिय न महोत्सवश्री ॥

(इति सनिधापनम्)

योगेऽस्मिन्नाकनाथ ज्वलनपितृपते नैगमेय प्रचेतो
वायो रैदेशशेषोडुपसपरिजना यूयमेत्य ग्रहाग्रा ।
मन्त्रैर्भूः स्व सुधाद्यैरधिगतवलय स्वासु दिक्षूपविष्टा
क्षेपीय. क्षेमदक्षा. कुरुत जिनसवोत्साहिनं विघ्नशान्तिम् ॥

देहेऽस्मिन्विहितार्चने निनदति प्रारब्धगीतध्वना-
वातोद्ये. स्तुतिपाठमङ्गलरवैश्चानन्दिनि प्राङ्गणे ।
मृत्स्नागोमयभूतिपिण्डहरितादर्भप्रसूनाक्षतै-
रम्भोभिश्च सचन्दनैर्जिनपतेर्नीराजना प्रस्तुवे ॥

पुण्यद्रुमश्चिरमय नवपल्लवश्रीश्चेन. सर प्रमदमन्दसरोजगर्भम् ।
वागापगा च मम दुस्तरतीरमार्गस्नानामृतैर्जिनपतेस्त्रिजगत्प्रमोदैः ॥

द्राक्षाखर्जूरचोचेक्षुप्राचीनामलकोद्भवैः ।
राजादनाम्रपूगोत्थै. स्नापयामि जिनं रसैः ॥

आयुः प्रजासु परमं भवतात्सदैव धर्मावबोधसुरभिश्चिरमस्तु भूयः ।
पुष्टिं विनेयजनता वितनोतु कामं हैयंगवीनसवनेन जिनेश्वरस्य ॥

येषां कर्मभुजङ्गनिर्विषविधौ बुद्धिप्रबन्धो नृणां
येषां जातिजरामृतिव्युपरमध्यानप्रपञ्चग्रहः ।
येषामात्मविशुद्धबोधविभवालोके सतृष्णं मन-
स्ते धारोष्णपयःप्रवाहधवलं ध्यायन्तु जैनं वपुः ॥

जन्मस्नेहच्छिदपि जगतः स्नेहहेतुर्निसर्गा-
त्पुण्योपाये मृदुगुणमपि स्तब्धलब्धात्मवृत्तिः ।
चेतोजाड्यं हरदपि दधिप्राप्तजाड्यस्वभावं
जैनस्नानानुभवनविधौ मङ्गलं वस्तनोतु ॥

गलाम्बरङ्गकल्लोलमालयागरुमिश्रितैः ।
पिष्टैः कल्कैः कषायैश्च जिनदेहमुपास्महे ॥

नन्द्यावर्तस्वस्तिकफलप्रसूनाक्षताम्बुकुशपूलैः ।
अवतारयामि देवं जिनेश्वरं वर्धमानैश्च ॥

ॐ भक्तिभरविनतोरगनरसुरासुरेश्वरशिरःकिरीटकोटिकल्पतरुपल्लवा-
यमानचरणयुगलम्, अमृताशनाङ्गनाकरविकीर्यमाणमन्दारनमेरुपारिजात-
संतानकवनप्रसूनस्यन्दमानमकरन्दस्वादोन्मदमिलन्मत्तालिकुलप्रलोपोत्तालि-
तनिखिलदिगभिव्याप्तमिलनम्. वरचरकुमारखेलास्फालितवेणुवल्लकीपणवान-
कमृदङ्गमड्डुकाहलत्रिविलिकानालझल्लरीभेरीभम्भाप्रभृत्यनवधिघनशुषिरततावन-
नद्धवादनादनिवेदितनिखिलविष्टपाविर्भावाभिमतावसरम्, अनेकामरनिकर-
चुरकीर्णक्रियमाणजयारावकोलाहलमत्यमरवपरागपुनरुक्तमकरन्दनिष्पाकहृदय
रागजनम्, अखिलभुवनैश्वर्यलाञ्छनातपत्रत्रयशिखण्डमण्डनमणिमयूखो-
ल्लसितमानसमुद्भवसिंहासनभास्वल्ललितकपत्रम्, अनवरतमविरलविकिर-
त्कौसुमरसभ्रमरगुञ्जारवबल्लितविलसज्जननयनप्रासादचरित्रम्, ग-
ङ्गतरङ्गावलीविमलचामरनिकायैर्वीज्यमानमखिलजगदाम्नायमनिनि-
निनिरुक्तम्, अवधिदर्शनोपचितजन्मसमुत्कीर्णघनदीप्रविमुक्तगौरवमानीनगर-
रूपविनिर्मितसमवसरणसेवाकमलम्, समस्तनिर्मितदीपवरागमनाभ्यागमनागमा-

नलग्नरतकरप्रसरपल्लवितवियत्पादपादपाभोगम्, अनन्यसामान्यसमवसरणसभासीनमनुजदिविजभुजङ्गेन्द्रवृन्दवन्द्यमानपादारविन्दयुगलम्,

मङ्गाविलक्ष्मीलतिकावनस्य प्रवर्धनावर्जितवारिपूरैः ।
जिन चतुर्भिः स्नपयामि कुम्भैर्नभःसदो धेनुपयोधराभैः ॥

लक्ष्मीकल्पलते समुल्लस जनानन्दैः परं पल्लवै-
र्धर्माराम फलैः प्रकामसुभगस्त्व भव्यसेव्यो भव ।
बोधाधीश तिमुन्त संप्रति मुहुर्दुष्कर्मधर्मक्रमं
त्रैलोक्यप्रमदावहैर्जिनपतेर्गन्धोदकैः स्नापनात् ॥

शुद्धैर्विशुद्धबोधस्य जिनेशस्योत्तरोदकैः ।
करोम्यवभृथस्नानमुत्तरोत्तरसपदे ॥

अमृतकृतकर्णिकेऽस्मिन्निजाङ्कबीजे कलादले कमले ।
संस्थाप्य पूजयेयं त्रिभुवनवरद जिन विधिना ॥

पुण्योपार्जनशरण पुराणपुरुष स्तवोचिताचरणम् ।
पुरुहूतविहितसेव पुरदेव पूजयामि तोयेन ॥

मन्दमदमदनदमन मन्दरगिरिशिखरमज्जनावसरे ।
कन्दमुमालतिकायाश्चन्दनचर्चाचित जिन कुर्वे ॥

अवम तरुगहनदहन निकाससुखसभवामृतस्थानम् ।
आगमदीपालोक कलमभवैस्तन्दुलैर्भजामि जिनम् ॥

सरसविमुक्तसूक्ति विज्ञानसमुद्रमुद्रिताशेषम् ।
श्रीमानसकलहस कुसुमशरैरर्चयामि जिननाथम् ॥

अर्हन्तममितनीति निरञ्जन मिहिरमाधिदावाग्ने ।
आराधयामि हविषा मुक्तिक्षीरमितमान[म]नङ्गम् ॥

भक्त्या नतमराशयकमलवनारालतिनिरमानण्डम् ।
जिनमुपचरामि दीपैः सकलसुखारामकामदमकामम् ॥

अनुपमकेवलवपुष सकलकलादिलमदतिलपम्पम् ।
योगावगम्यनिलय यजामहे निखिलग जिन धूपैः ॥

आयुः प्रजासु परमं भवतात्सदैव धर्मावबोधसुरभिश्चिरमस्तु भूयः ।
पुष्टिं विनेयजनता वितनोतु कामं हैयंगवीनसवनेन जिनेश्वरस्य ॥

येषां कर्मभुजङ्गनिर्विषविधौ बुद्धिप्रबन्धो नृणां
येषां जातिजरामृतिव्युपरमध्यानप्रपञ्चाग्रहः ।
येषामात्मविशुद्धबोधविभवालोके सतृष्णं मन-
स्ते धारोष्णपयःप्रवाहधवलं ध्यायन्तु जैनं वपुः ॥

जन्मस्नेहच्छिदपि जगतः स्नेहहेतुर्निसर्गा-
त्पुण्योपाये मृदुगुणमपि स्तब्धलब्धात्मवृत्तिः ।
चेतोजाड्यं हरदपि दधिप्राप्तजाड्यस्वभावं
जैनस्नानानुभवनविधौ मङ्गलं वस्तनोतु ॥

एलाचन्दनकक्कोलमालयागरुमिश्रितैः ।
पिष्टैः कल्कैः कषायैश्च जिनदेहमुपास्महे ॥

नन्द्यावर्तस्वस्तिकफलप्रसूनाक्षताम्बुकुशपूलैः ।
अवतारयामि देव जिनेश्वर वर्धमानेश्च ॥

ॐ भक्तिभरविनतोरगनरसुरासुरेश्वरशिरःकिरीटकोटिकल्पतरुपल्लवा-
यमानचरणयुगलम्, अमृताशनाङ्गनाकरविकीर्यमाणमन्दारनमेरुपारिजात-
संतानकवनप्रसूनस्यन्दमानमकरन्दस्वादोन्मदमिलन्मत्तालिकुलप्रलोपोत्तालि-
तदिग्भित्तिस्फालितव्यापारमिलमः वरचरकमारहेलास्फालितवेणुवल्लकीपणवान-
कमृदङ्गशङ्खकाहलत्रिविलनालझल्लरीभेरीभम्भाप्रभृत्यनवधिघनशुषिरतताव-
नद्धवादनादनिवेदितनिखिलविष्टपाविर्भावावसरम्, अनेकामरविकिर-
दुत्कीर्णकिरणयाशोकानोकहोल्लसत्प्रसवपरागपुनरुक्तमरुद्दिक्पालहृदय
रागसमरम्, अखिलभुवनैश्वर्यैकलाञ्छनातपत्रत्रयविनिमण्डमण्डनमणिमयूख-
[illegible] स्फुरत्सर्गामाचलनिष्कलङ्कपात्रम्, जननरनगरविनिर्य-
[illegible] धर्मचक्रप्रभावनिबद्धविनेयजनमनःप्रासादचरित्रम्, अ-
[illegible] निःशेषकर्मप्रभावपुनर्भवप्रपञ्चमास्त्रागमनिनि
[illegible] अनवच्छिन्नविन्यासमपञ्चामार्गविस्फारितमन्मनीतारक-
[illegible] निस्तारमस्तकनिवेशितक्रमम्, ट्मागतिपर्वशुद्धौपत्र[illegible]

नलग्नरत्नकरप्रसरपल्लवितवियत्पादपादपाभोगम्, अनन्यसामान्यसमवसरणसभासीनमनुजदिविजभुजङ्गेन्द्रवृन्दवन्द्यमानपादारविन्दयुगलम्,

मङ्गाविलक्ष्मीलतिकावनस्य प्रवर्धनावर्जितवारिपूरैः ।
जिन चतुर्भिः स्नपयामि कुम्भैर्नभ सदो धेनुपयोधराभैः ॥

लक्ष्मीकल्पलते समुल्लस जनानन्दैः परं पल्लवै-
र्धर्माराम फलैः प्रकामसुभगस्त्वं भव्यसेव्यो भव ।
बोधाधीश तिमुन्त संप्रति मुहुर्दुष्कर्मधर्मक्लम
त्रैलोक्यप्रमदावहैर्जिनपतेर्गन्धोदकैः स्नापनात् ॥

शुद्धैर्विशुद्धबोधस्य जिनेशस्योत्तरोदकैः ।
करोम्यवभृथस्नानमुत्तरोत्तरसंपदे ॥

अमृतकृतकर्णिकेऽस्मिन्निजाङ्कबीजे कलादले कमले ।
संस्थाप्य पूजयेय त्रिभुवनवरदं जिन विधिना ॥

पुण्योपार्जनशरण पुराणपुरुष स्तवोचिताचरणम् ।
पुरुहूतविहितसेव पुरदेव पूजयामि तोयेन ॥

मन्दमदमदनदमन मन्दरगिरिशिखरमज्जनावसरे ।
कन्दसुमालतिकायाश्चन्दनचर्चार्चित जिन कुर्वे ॥

अवम तरुगहनदहन निकासमुखसभवामृतस्थानम् ।
आगमदीपालोक कलमभवैस्तन्दुलैर्भजामि जिनम् ॥

सररसविमुक्तसूक्ति विज्ञानसमुद्रमुद्रिताशेपम् ।
श्रीमानसकलहस कुसुमशरैरर्चयामि जिननाथम् ॥

अर्हन्तममितनीर्ति निरञ्जन मिहिरमाधिदावाग्नेः ।
आराधयामि हविषा मुक्तिस्त्रीरमितमान[न]मनङ्गम् ॥

भक्त्या नेतमराशयकमलवनारालतिमिरमार्तण्डम् ।
जिनमुपचरामि दीपैः सकलसुखारामकामदमकामम् ॥

अनुपमकेवलवपुष सकलकलाविलयवर्तिनपरस्थम् ।
योगावगम्यनिलय यजामहे निखिलग जिनं धूपैः ॥

स्वर्गापवर्गसंगतिविधायिनं व्यस्तजातिवृतिदोषम्।
व्योमचरामरपतिभिः स्मृत फलैर्जिनपतिमुपासे॥
अम्भश्चन्दनतन्दुलोद्गमहविर्दीपैः सधूपैः फलै-
र्चित्वा त्रिजगद्गुरु जिनपतिं स्नानोत्सवान्तरम्।
तं स्तौमि प्रजपामि चेतसि दधे कुर्वे श्रुताराधन
त्रैलोक्यप्रभव च तन्महमह कालत्रये श्रद्दधे॥
यज्ञैर्मुदावभृथभाग्भिरुपास्य देव पुष्पाञ्जलिप्रकरपूरितपादपीठम्।
श्वेतातपत्रचमरीरुहदर्पणाद्यैराराधयामि पुनरेनमिनं जिनानाम्॥

(इति पूजा)

भक्तिर्नित्य जिनचरणयोः सर्वसत्त्वेषु मैत्री
सर्वातिथ्ये मम विभवधीर्बुद्धिरध्यात्मतत्त्वे।
सद्विद्येषु प्रणयपरता चित्तवृत्तिः परार्थे
भूयादेतद्भवति भगवन्धाम यावत्त्वदीयम्॥
प्रातर्विधिस्तव पदाम्बुजपूजनेन मध्याह्नसंनिधिरय मुनिमाननेन।
सायतनोऽपि समयो मम देव यायान्नित्यं त्वदाचरणकीर्ति(र्त)नकामितेन॥
धर्मेषु धर्मनिरतात्मसु धर्महेतोर्धर्मादवाप्तमहिमास्तु नृपोऽनुकूलः।
नित्यं जिनेन्द्रचरणार्चनपुण्यधन्याः कामं प्रजाश्च परमा श्रियमाप्नुवन्तु॥

(इति पूजाफलम्)

आलस्याद्वपुषो हृषीकहरणैर्व्याक्षेपतो वात्मन-
श्चापल्यान्मनसो मतेर्जडतया मान्द्येन वाक्सौष्ठवे।
यः कश्चित्तव संस्तवेषु समभूदेष प्रमाद समे
मिथ्यास्तास्तनुदेवताः प्रणयिना तुष्यन्ति भक्त्या यतः॥
देवपूजामनिर्माय मुनीननुपचर्य च।
यो भुञ्जीत गृहस्थ सन्स भुञ्जीत परं तमः॥
इत्युपासकाध्ययने स्नपनार्चनविधिर्नाम षट्त्रिंश कल्प।
नमदमरमौलिमण्डलविलसद्रत्नांशुनिकरगगनेऽस्मिन्।
चन्द्रायतेऽङ्घ्रियुगल यस्य स जीयाज्जिनो देवः॥

सुरपतियुवतिश्रवसाममरतरुस्मेरमञ्जरीरुचिरम्।
चरणनखकिरणजालं यस्य स जयताज्जिनो जगति ॥

वर्णदिविजकुञ्जरमौलिमन्दारमकरन्दस्यन्दकरविसरसारधूसरपदाम्बुज वैदग्ध्यपरमपद प्राप्तवादजय विजितमनसिज,

मात्रा—

यस्त्वामतितगुण जिन कश्चित्सावधिबोध. स्तौति विपश्चित्।
नूनमसौ ननु काञ्चनशैलं तुलयति हस्तेनाचिरकालम् ॥
स्तोत्रे यत्र महामुनिपक्षा सकलैतिह्याम्बुधिविधिदक्षाः।
मुमुक्षुश्चिन्तामनवधिबोधास्तत्र कथं ननु मादृग्वेधा ॥
तदपि च देय किमपि जिन त्वयि यद्यपि शक्तिर्नास्ति तथा मयि।
यदिय भक्तिर्मा मौनस्थं देव नमस्कुरुते " स्वस्थम् ॥

चतुष्पदी—

सुरपतिविरचितसस्तव दलिताखिलभव परमधामलब्धोदय।
कस्तव जन्तुर्गुणमघहरण चरणप्रवितनुता हृतनतभय ॥
जय निखिलनिलिम्पालापकल्प जगतीस्तुतकीर्तिकलत्रतल्प।
जय परमधर्महर्म्यावतार लोकत्रितयोद्धरणैकसार ॥
जय लक्ष्मीकरकमलार्चिताङ्ग सारस्वतरसनटनाद्यरङ्ग।
जय बोधमध्यसिद्धाखिलार्थ मुक्तिश्रीरमणीरतिकृतार्थ ॥
नमदमरमौलिमन्दरतटान्त राज्यत्पदनख ···त्रकान्त।
विबुधस्त्रीनेत्राम्बुजविबोध मकरध्वजधनुरुद्धवनिरोध ॥
बोधत्रयविदितविधेयतन्त्र का नामापेक्षा तव परत्र।
दधत प्रबोधमनुभृज्जनस्य गुररस्ति कोऽपि किमिहापरमन्य ॥
निजबीजबलान्मलिनापि महति धीः शुद्धिं परमामभव भजति।
युक्तेः कनकात्मा भवति हेम किं कोऽपि तत्र विहितेन नाम ॥
परिणाममिदातिशयेन दिपति कनिरुच्चैर्नरि सुन्नाहुँ‍ति।
तद्विश्ववेदिनिन्दा निजन्य दिग्भान्ति चिते देव न्य ॥

कपिलो यदि वाञ्छति वित्तिमचिति सुरगुरुगीर्गुम्फेष्वेष पतति ।
चैतन्य बाह्यग्राह्यरहितमुपयोगि कस्य वद तत्र विदित ॥
भूपवनवनानलतत्त्वे(?)षु धिषणो निगृणाति विभागमेषु ।
न पुनर्विदितद्विपरीतधर्म धाम्नि ब्रवीति तत्तस्य कर्म ॥
विज्ञानप्रमुखाः सन्ति विमुचि न गुणाः किल यस्य न योऽत्र वाचि ।
तस्यैष पुमानपि नैव तत्र दाहाद्दहनः क इहापरोऽत्र ॥
धरणीधरधरणिप्रभृति सृजति ननु नियमगृहादि गिरिशः करोति ।
चित्रं तथापि यत्तद्वचासि लोकेषु भवन्ति महायशासि ॥
पुरुषत्रयमबलासक्तमूर्त्ति तस्मात्परस्तु गतकायकीर्ति ।
एव सति नाथ कथ द्विजसूत्रमाभाति हिताहितविषयमत्र ॥
सोऽह योऽभूव बालवयसि निश्चिन्वन्क्षणिकमतं जहासि ।
संतानोऽप्यत्र न वासनापि यद्यन्वयभावस्तेन नापि ॥
चित्तं न विचारकमक्षजनितमखिलं सविकल्पं स्वाशयति ।
तमुदितानि वस्तु नैव स्पृशन्ति शाक्याः कथमात्महितान्युशन्ति ॥
अद्वैतं तत्त्व वदति कोऽपि सुधिया धियमातनुते न सोऽपि ।
यत्पक्षहेतुदृष्टान्तवचन संस्था. कुतोऽत्र शिवशर्मसदन ॥
हेतावनेकधर्मप्रवृद्धिराख्याति जिनेश्वर तत्त्वसिद्धि- ।
मन्यत्पुनरखिलमतव्यतीतमुद्भाति सर्वमुरुनयनाङ्कित ॥
मनुजत्वपूर्वनयनायकस्य भवतो भवतोऽपि गुणोत्तमस्य ।
ये द्वेषकलुषधिषणा भवन्ति ते जडज मौक्तिकमपि रहन्ति ॥
नाप्तेषु बहुत्वं य. सहेत पर्यायविभूतिष्वपि महेत ।
नून द्रुहिणादिषु दैवतेषु कं तस्य स्फुटति तथाविधेषु ॥
दीक्षासु तपसि वचसि त्व[यी] न यदिदैन्यं सकलगुणैरहीन ।
तस्माद्ब्रवीमि जगता त्वमेव नाथोऽसि बुधोचितपादसेव ॥
देव त्वयि कोऽपि तथापि विमुग्ध चित्तो यदि विदलितमदनविशिख ।
निन्द्य स एव वृके दिवापि विहगीनमुपालभने न कोऽपि ॥

निष्किञ्चनोऽपि जगतेन कानि जिन दिशसि निकाम कामितानि ।
नैवात्र चित्रमथवा समस्ति वृष्टिः किमु स्यादिह नो चकास्ति ॥

पद्धतिका—

इति तदमृतनाथ स्मरशरमाथ त्रिभुवनपतिमतिकेतन ।
मम दिश जगदीश प्रशमनिवेश त्वत्पदनुतिहृदयं जिन ॥

घत्ता—

अमरतरुणीनेत्रानन्दे महोत्सवचन्द्रमा
स्मरमदमयध्वान्तध्वंसे मत. परमोऽर्यमा ।
अदयहृदयः कर्मारातौ न ते च कृपात्मवा-
नित विसदृशव्यापारस्त्व तथापि भवान्महान् ॥

अनन्तगुणसनिधौ नियतबोधसपन्निधौ
श्रुताब्धिबुधसस्तुते परिमितोक्तवृत्तस्थिते ।
जिनेश्वर सतीदृशे त्वयि मयि स्फुट तादृशे
कथ सदृशनिश्चय तदिदमस्तु वस्तुद्वयम् ॥

तदलमतुलत्वादृग्वाणीपथस्तवनोचिते
त्वयि गुणगणापात्रैः स्तोत्रैर्जडस्य हि मादृश ।
प्रणतिविषये व्यापारेऽस्मिन्पुन सुलभे जन
कथमयमवागास्ता स्वामिन्ननोऽस्तु नमोऽस्तु ते ॥

जगन्नेत्र पात्र निखिलविषयज्ञानमहसा
महान्त त्वा सन्त सकलनयनीतिस्मृतगुणम् ।
महोदार सार विनतहृदयानन्दविषये
ततो याचे नो चेद्ददसि भगवन्नर्थिविमुख ॥

मनुजदिविजलक्ष्मीलोचनालोकलीला-
ध्विरमिह चरितार्थास्त्वत्प्रसादात्मजाता ।
हृदयमिदमिदानीं स्वामिनेवोत्सुकन्दा-
स्मर दमति सन्ताप दानिके विदेहि ॥

[illegible]पालकमदने [illegible] ।

सर्वाक्षरनामाक्षरमुख्याक्षराद्येकवर्णविन्यासात् ।
निगिरन्ति जयं केचिदहं तु सिद्धक्रमैरेव ॥
पातालमर्त्यखेचरसुरेषु सिद्धक्रमस्य मन्त्रस्य ।
अधिगानात्ससिद्धेः समवाये देवयात्रायाम् ॥
पुष्पैः पर्वभिरम्बुजबीजस्वर्णार्ककान्तरत्नैर्वा ।
निष्कम्पिताक्षवलयः पर्यङ्कस्थो जपं कुर्यात् ॥
अङ्गुष्ठे मोक्षार्थी तर्जन्या साधु बहिरिदं नयतु ।
इतरास्वङ्गुलिषु पुनर्बहिरन्तश्चैहिकापेक्षी ॥
वचसा वा मनसा वा कार्यो जाप्यः सव्याहितस्वान्तैः ।
शतगुणमाद्ये पुण्यं सहस्रसंख्यं द्वितीये तु ॥
नियमितकरणग्रामः स्थानासनमानसप्रचारज्ञः ।
पवनप्रयोगनिपुणः सम्यक्सिद्धो भवेदशेषज्ञः ॥
इममेव मन्त्रमन्ते पञ्चत्रिंशत्प्रकारवर्णस्थम् ।
मुनयो जपन्ति विधिवत्परमपदावाप्तये नित्यम् ॥
मन्त्राणामखिलानामयमेकः कार्यकृद्भवेत्सिद्धः ।
अस्यैकदेशकार्यं परे तु कुर्युर्न ते सर्वे ॥
कुर्यात्करयोर्न्यासं कनिष्ठिकान्तः प्रकारयुगलेन ।
तदनु हृदाननमस्तककवचास्त्रविधिर्विधातव्यः ॥
संपूर्णमतिस्थपुंसो नादमानन्दसुन्दरं जपतः ।
सर्वसमीहितसिद्धिर्निःसंशयमस्य जायेत ॥
मन्त्रोऽयमेव सेव्यः परत्र मन्त्रे फलोपलम्भेऽपि ।
यद्यप्यग्रे विटपी फलति तथाप्यस्य सिच्यते मूलम् ॥
अत्रामुत्र च नियतं कामितफलसिद्धये परो मन्त्रः ।
नाभूदस्ति भविष्यति गुरुपञ्चकवाचकान्मन्त्रात् ॥
अभिलषितकामधेनौ दुरितद्रुमपावके हि मन्त्रेऽस्मिन् ।
दृष्टादृष्टफले सति परत्र मन्त्रे कथं सजतु ॥

इत्थं मनोमनसि बाह्यमबाह्यवृत्ति कृत्वा हृषीकनगर मरुतो नियम्य ।
सम्यग्जप विदधतः सुधिय प्रयताल्लोकत्रयेऽस्य कृतिन किमसाध्यमस्ति ॥

इत्युपासकाध्ययने जपविधिर्नामाष्टत्रिंशत्तम कल्प ।

आदिध्यासु परंज्योतिरीप्सुस्तद्धाम शाश्वतम् ।
इम ध्यानविधिं यत्नादभ्यस्यतु समाहित ॥
तत्त्वचिन्तामृताम्भोधौ दृढमग्नातया मन ।
बहिर्व्यासौ जड कृत्वा द्वयमासनमाचरेत् ॥
सूक्ष्मप्राणयमायाम सन्नसर्वाङ्गसंचरः ।
ग्रावोत्कीर्ण इवासीत ध्यानानन्दसुधा लिहन् ॥
यदेन्द्रियाणि पञ्चापि स्वात्मस्थानि समासते ।
तदा ज्योति स्फुरत्यन्तश्चित्ते ... निमज्जति ॥
चित्तस्यैकाग्रता ध्यान ध्यातात्मा तत्फलप्रभुः ।
ध्येयमात्माग... ज्योतिस्तद्विधिर्देहयातना ॥
तैरश्चमामर मार्त्य नाभस भौममङ्गजम् ।
सहेतुसमधी सर्वमन्तराय द्वयातिगः ॥
वाक्षमित्वमविज्ञाय न क्लीबत्वगमृत्यवे ।
तस्मादक्लिश्यमानात्मा पर ब्रह्मैव चिन्तयेत् ॥
यत्रायमिन्द्रियग्रामो व्यामङ्गस्तेन विप्लवम् ।
नाश्नुवीत तमुद्देशं भजेताध्यात्मसिद्धये ॥
फल्गुजन्माप्यय देहो यदलाबुफलायते ।
संसारसागरोत्तारे रक्षस्तस्मात्प्रयत्नत ॥
नरे धीरे वृथा दर्भक्षेत्रे सत्ये वृत्तिर्बुधा ।
यथा तथा वृथा सर्वो ध्यानशून्यस्य तद्विधि ॥
बहिरन्तस्तगोवातैरस्पन्द दीपवन्मन ।
यत्तत्त्वालोकनोल्लासि तत्स्याद्ध्यान सबीजकम् ॥
निर्विचारावतारासु चेत स्रोत प्रवृत्तिषु ।
आत्मन्येव स्फुरन्नात्मा भवेद्ध्यानमबीजकम् ॥

चित्तेऽनन्तप्रभावेऽस्मिन्प्रकृत्या रसवच्चले।
तत्तेजसि स्थिरे सिद्धे न किं सिद्धिं जगत्त्रये॥
निर्मनस्के मनोहंसे पुंहंसे सर्वतः स्थिरे।
बोधहंसोऽखिलालोक्य सरोहंसः प्रजायते॥
यद्यप्यस्मिन्मनःक्षेत्रे क्रिया तां ता समादधत्।
किंचिद्वेदयते भाव तथाप्यत्र न विभ्रमेत्॥
विपक्षे क्लेशराशीना यस्मान्नैष विधिर्मतः।
तस्मान्न विस्मयेतास्मिन्परं ब्रह्मसमाश्रितः॥
प्रभावैश्वर्यविज्ञानदेवतासंगमादयः।
योगोन्मेषाद्भवन्तोऽपि नामी तत्त्वविदा मुदे॥
भूमौ जन्मेति रत्नाना यथा सर्वत्र नोद्भवः।
तथात्मजमिति ध्यानं सर्वत्राङ्गिनि नोद्भवेत्॥
तस्य कालं वदन्त्यन्तमुहूर्तं मुनयः परम्।
अपरस्पन्दमानं हि तत्परं दुर्धरं मनः॥
तत्कालमपि तद्ध्यानं स्फुरदेकाग्रमात्मनि।
उच्चैः कर्मोच्चय भिन्द्याद्वज्र शैलमिव क्षणात्॥
कल्पैरप्यम्बुभि' शक्यश्चुलुकैर्नोच्चुलुम्पितुम्।
कल्पान्तभू' पुनर्वातस्त मुहुः शोषमानयेत्॥
रूपे मरुति चित्ते च तथान्यत्र····यो विशेत्।
लभेन कामिनं तद्वदात्मना परमात्मनि॥
वैराग्य ज्ञानमपत्तिरसङ्गः स्थिरचित्तता।
ऊर्मिस्मयसहत्वं च पञ्च योगस्य हेतवः॥
आधिव्याधिविपर्यासप्रमादालस्यविभ्रमाः।
अलाभ सङ्गितास्थैर्यमेते तस्यान्तरायकाः॥
य. कण्टकैस्तुदत्यङ्ग यश्च लिम्पति चन्दनैः।
रोषतोषाविनिर्मुक्तात्मा तयोगमीत लोष्टवत्॥

ज्योतिर्बिन्दुः कलानादः कुण्डलीवायुसंचरः ।
मुद्रामण्डलचोद्यानि निर्बीजीकरणादिकम् ॥
नाभौ नेत्रे ललाटे च ब्रह्मग्रन्थौ च तालुनि ।
अग्निमध्ये रवौ चन्द्रे लूतातन्तौ हृदङ्कुरे ॥
मृत्युंजय यदन्तेषु तत्तत्त्वं किल मुक्तये ।
अहो मूढधियामेष नयः स्वपरवञ्चनः ॥
कर्माण्यपि यदीमानि साध्यान्येवविधैर्नयैः ।
अलं तपोजपाप्तेष्टिदानाध्ययनकर्मभिः ॥
यो विचारितरम्येषु क्षणं देहार्तिहारिषु ।
इन्द्रियार्थेषु वश्यात्मा सोऽपि योगी किलोच्यते ॥
यस्येन्द्रियार्थतृष्णापि जर्जरीकुरुते मनः ।
तन्निरोधभुवो धाम्नः स ईप्सीत(?)कथं नरः ॥
आत्मजः संचितं दोषं यातनायोगकर्मभिः ।
कालेन क्षपयन्नेति योगी रोगी च कल्पताम् ॥
लाभेऽलाभे वने वासे मित्रेऽमित्रे प्रियेऽप्रिये ।
सुखे दुःखे समानात्मा भवेत्तद्ध्यानधीः सदा ॥
परे ब्रह्मण्यनूचानो धृतिमैत्रीदयान्वितः ।
अन्यत्र सूनृताद्वाक्यान्नित्यं वाचंयमी भवेत् ॥
संयोगे विप्रलम्भे च निदाने परिदेवने ।
हिंसायामनृते स्तेये भोगरक्षासु तत्परे ॥
जन्तोरनन्तसंसारभ्रमैनोरथवर्त्मनी ।
आर्तरौद्रे त्यजेद्ध्याने दुरन्तफलदायिनी ॥
बोध्यागमकपाटे ते मुक्तिमार्गार्गले परे ।
सोपाने [illegible]लोकस्य तत्त्वेक्षा[illegible]पक्ष्मणी ॥
[illegible]तोऽपि [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥

ज्वलन्नञ्जनमाधत्ते प्रदीपो न रविः पुन ।
तथाशयविशेषेण ध्यानमारम्भते फलम् ॥

प्रमाणनयनिक्षेपैः सानुयोगैर्विशुद्धधीः ।
मतिं तनोति तत्त्वेषु धर्मध्यानपरायणः ॥

अरहस्ये यथा लोके सती काञ्चनकर्मणी ।
अरहस्य तथेच्छन्ति सुधियः परमागमम् ॥

य स्खलत्यल्पबोधाना विचारेष्वपि मादृशी ।
स संसारार्णवे मज्जज्जन्त्वालम्बः कथं भवेत् ॥

(इत्याज्ञा ।)

अहो मिथ्यातमः पुंसां युक्तिद्योतैः स्फुरत्यपि ।
यदन्धयति चेतांसि रत्नत्रयपरिग्रहे ॥

आशास्महे तदेतेषा····यत्रास्तकल्मषाः ।
इदमेते प्रपश्यन्ति तत्त्वं दुःखनिबर्हणम् ॥

(इत्यपायः ।)

अकृत्रिमो विचित्रात्मा मध्ये च त्रसराजिमान् ।
मरुत्रयीवृतो लोकः प्रान्ते तद्धामनिष्ठितः ॥

(इति लोकः ।)

रेणुवज्जन्तवस्तत्र तिर्यगूर्ध्वमधोऽपि च ।
अनारत भ्रमन्त्येते निजकर्मानिलेरिताः ॥

(इति विपाकः ।)

इति चिन्तयतो धर्म्यं यतात्मेन्द्रियचेतसः ।
तमांसि क्षयमायान्ति द्वादशात्मोदयादिव ॥

भेदं विवर्जिताभेदमभेद भेदवर्जितम् ।
ध्यायन्सूक्ष्मक्रियाशुद्धो निष्क्रियं प्रतिपद्यते ॥

प्रक्षीणोभयकर्माणं जन्मदोषैर्विवर्जितम् ।
लब्धात्मगुणमात्मान मोक्षमाहुर्मनीषिणः ॥

मार्गसूत्रमनुप्रेक्षाः सप्ततत्त्व जिनेश्वरम् ।
ध्यायेदागमचक्षुष्मान्प्रसंख्यानपरायणः ॥
जाने तत्त्व यथैतिह्यं श्रद्दधे तदनन्यधीः ।
मुञ्चेऽहं सर्वमारम्भमात्मन्यात्मानमादधे ॥
आत्मायं बोधिसपत्तेरात्मन्यात्मानमात्मना ।
यदा सूते तदात्मानं लभते परमात्मना ॥
ध्यातात्मा ध्येयमात्मैव ध्यानमात्मा फलं तथा ।
आत्मा रत्नत्रयात्मोक्तो यथा युक्तिपरिग्रहः ॥
सुखामृतसुधासूतिस्तद्रवेरुदयाचलः ।
परं ब्रह्माहमत्रासे तमःपारवशीकृत ॥
यदा चकास्ति मे चेतस्तद्ध्यानोदयगोचरम् ।
तदाह जगता चक्षुः स्यामादित्य इवात्मा ॥
आदौ मध्वमधुप्रान्ते सर्वमिन्द्रियजं सुखम् ।
प्रातःस्नायिषु हेमन्ते तोयमुष्णमिवाङ्घ्रिषु ॥
यो दुरामयदुर्देशे बद्धग्रासो यमोऽङ्गिनि ।
स्वभावसुभगे तस्य स्पृहा केन निवार्यते ॥
जन्मयौवनसयोगसुखानि यदि देहिनाम् ।
निर्विपक्षाणि को नाम सुधी संसारमुत्सृजेत् ॥
अनुयाचेत नायुरपि नापि मृत्युमुपाहरेत् ।
मृतो भृत्य इवासीत कालावधिमविस्मरन् ॥
महाभोगोऽहमद्यास्मि यत्तत्त्वरचितेजसा ।
सुविशुद्धान्तरात्माने तमःपारे प्रतिष्ठित ॥
तन्नास्ति यदहं लोके सुखं दुःखं च नाप्तवान् ।
स्वप्नेऽपि न मया प्राप्तो जैनागमसुधारसः ॥
सम्यगेतत्सुधाम्भोधिबिन्दुमप्याहितं हृदि ।
जन्तुर्न जातु जायेत जन्मज्वलनमालिन ॥

देवं देवसमासीन पञ्चकल्याणनायकम् ।
चतुस्त्रिंशद्गुणोपेतं प्रातिहार्योपशोभितम् ॥
निरञ्जन जिनाधीश परम रमयाश्रितम् ।
अच्युत च्युतदोषौघमभवं भवभृद्गुरुम् ॥
सर्वसंस्तुत्यमस्तुत्य सर्वेश्वरमनीश्वरम् ।
सर्वाराध्यमनाराध्य सर्वाश्रयमनाश्रयम् ॥
प्रभव सर्वविद्याना सर्वलोकपितामहम् ।
सर्वसत्त्वहितारम्भं गतसर्वमसर्वगम् ॥
नम्रामरकिरीटांशुपरिवेषनभस्तले ।
भवत्पादद्वयद्योतिनखनक्षत्रमण्डलम् ॥
स्तूयमानमनूचानैर्ब्रह्मोघैर्ब्रह्मकामिभिः ।
अध्यात्मागमवेधोभिर्योगिमुख्यैर्महर्द्धिभिः ॥
नीरूपं रूपिताशेषमशब्द शब्दमिष्ठितम् ।
अस्पर्श योगमस्पर्शमरस सरमागमम् ॥
गुणै सुरभितात्मानमगन्धगुणसगमम् ।
व्यतीतेन्द्रियसंबन्धमिन्द्रियार्थावभासकम् ॥
ध्रुवमानन्दसस्यानामम्भस्तृष्णानलार्चिषाम् ।
पवन दोषरेणूनामग्निमेनोवनीरुहाम् ॥
यजमान सदर्थाना व्योमालेपादिसपदाम् ।
भानु भव्यारविन्दाना चन्द्र मोक्षामृतश्रियाम् ॥
अनावृतगुणं सर्व त्व सर्वगुणभाजन ।
त्व सृष्टि सर्वकामाना कामसृष्टिनिमीलन. ॥
स्वपुनर्दीपनिर्वाणे प्राकृते वा त्वयि स्फुटम् ।
स्वपुनर्दीपनिर्वाणं प्राकृत स्याज्जगत्त्रयम ॥
सर्वमार्गं सर्वान्प सर्वामुक्त सर्वापानम ।
सर्वाश्रम सर्वातत्त्व सर्वाचूडामणिमिनम ॥

जगता कौमुदीचन्द्र कामकल्पावनीरुहम् ।
गुणचिन्तामणिक्षेत्र कल्याणागमनाकरम् ॥
प्रणिधानप्रदीपेषु साक्षादिव चकास्त तम् ।
ध्यायेज्जगत्त्रयार्चार्हमर्हन्त सर्वतोमुखम् ॥
आहुस्तस्मात्पर ब्रह्म तस्मादैन्द्र पद करे ।
इमास्तस्मादयलाप्याश्चक्राङ्का क्षितिपश्रिय ॥
य यमध्यात्ममार्गेषु भावमस्मयमत्सरा ।
तत्पदाय दधत्यन्तः स स तत्रैव लीयते ॥
अनुपायानिलोद्भ्रान्त पुस्तरूणा मनोदलम् ।
तद्भूमाविव भज्येत लीयमान चिरादपि ॥
ज्योतिरेक ''वेष करीषाश्मसमित्सम ।
तत्प्राप्त्युपायदिङ्मूढा भ्रमन्ति भवकानने ॥
परापरपर देवमेव चिन्तयतो यते ।
भवन्त्यतीन्द्रियास्ते ते भावा लोकोत्तरश्रियः ॥
व्योमच्छाया नरोत्सङ्गि यथामूर्तमपि स्वयम् ।
योगयोगात्तथात्माय भवेत्प्रत्यक्षवीक्षण ॥
न ते गुणा न तज्ज्ञान न सा दृष्टिर्न तत्सुखम् ।
यद्योगद्योतनेन स्यादात्मन्यस्ततमश्रये ॥
देव जगत्त्रयीनेत्र व्यन्तराद्याश्च देवता ।
सम पूजाविधानेषु पश्यन्दूर व्रजेदध (न्) ॥
ता शासनाधिरक्षार्थ कल्पिता परमागमे ।
अतो यज्ञाशदानेन माननीया सुदृष्टिभि ॥
तच्छासनैकभक्तीना सुदृशा सुव्रतात्मनाम् ।
स्वयमेव प्रसीदन्ति ता पुसा सपुरदरा ॥
तदामवदक्षाणा रत्नकर्हीयतान् ।
उभे कामदुघे स्याता प्रसादनी मनोरथे ॥

कुर्यात्तपो जपेन्मन्त्रान्नमस्येद्वापि देवताः ।
सस्पृह यदि तच्चेतो रिक्तः सोऽमुत्र चेह च ॥
ध्यायेद्वा वाङ्मय ज्योतिर्गुरुपञ्चकवाचकम् ।
एतद्धि सर्वविद्यानामधिष्ठानमनश्वरम् ॥
ध्यायन्विन्यस्य देहेऽस्मिन्निद मन्दरमुद्रया ।
सर्वनामादिवर्णार्ह वर्णाद्यन्त सबीजकम् ॥
तपःश्रुतविहीनोऽपि तद्ध्यानाविद्धमानसः ।
न जातु तमसा स्पृष्टा तत्तत्त्वरुचिदीप्रधीः ॥
अधीत्य सर्वशास्त्राणि विधाय च तपः परम् ।
इद मन्त्र स्मरन्त्यन्ते मुनयोऽनन्तचेतसः ॥
मन्त्रोऽय स्मृतिधाराभिश्चित्त यस्याभिवर्षति ।
तस्य सर्वे प्रशाम्यन्ति क्षुद्रोपद्रवपांसवः ॥
अपवित्र पवित्रो वा सुस्थितो दुःस्थितोऽपि वा ।
भवत्येतत्स्मृतिर्जन्तुरास्पद सर्वसंपदाम् ॥
उक्तं लोकोत्तर ध्यान किंचिल्लौकिकमुच्यते ।
प्रकीर्णकप्रपञ्चेन दृष्टादृष्टफलाश्रयम् ॥
पञ्चमूर्तिमय बीज नासिकाग्रे विचिन्तयन् ।
निधाय मनस चेतो दिव्यज्ञानमवाप्नुयात् ॥
यत्र यत्र हृषीकेऽस्मिन्निदधीताचल मन ।
तत्र तत्र लभेतायं बाह्यग्राह्याश्रयं सुखम् ॥
स्थूलं सूक्ष्म द्विधा ध्यान तत्त्वबीजसमाश्रयम् ।
आद्येन लभते काम द्वितीयेन पर पदम् ॥
पद्ममुत्थापयेत्पूर्वं नाडीं सञ्चालयेत्ततः ।
मन्त्रचतुष्टय पश्चात्प्रचारयतु चेतसि ॥
दीपहस्तो यथा कश्चित्किंचिदालोक्य तं त्यजेत् ।
ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य पश्चात्तज्ज्ञानमुत्सृजेत् ॥

सर्वपापाश्रवे क्षीणे ध्याने भवति भावना ।
पापोपहतबुद्धीना ध्यानवार्तापि दुर्लभा ॥
दधिभावगत क्षीरं न पुनः क्षीरता व्रजेत् ।
तत्त्वज्ञानविशुद्धात्मा पुनः पापैर्न लिप्यते ॥
मन्दं मन्द क्षपेद्वायुर्मन्द मन्द विनिक्षिपेत् ।
न क्वचिद्धार्यते वायुर्न च शीघ्र प्रमुच्यते ॥
रूप स्पर्श रसं गन्ध शब्द चैव विदूरत. ।
आसन्नमिव गृह्णन्ति विचित्रा योगिनो गतिः ॥
दग्धे वीजे यथात्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुर· ।
कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवाङ्कुरः ॥
नाभौ चेतसि नासाग्रे दृष्टौ भाले च मूर्धनि ।
विहारयेन्मनो हसं सदा कायसरोवरे ॥
यायाद्व्योम्नि जले तिष्ठेन्निषीदेदनलार्चिषि ।
मनोमरुत्प्रयोगेण शस्त्रैरपि न वाध्यते ॥
जीव· शिव शिवो जी· · ·किं भेदोऽस्त्यत्र कश्चन ।
पाशवद्धो भवेज्जीवः पाशमुक्तः शिवः पुनः ॥
साकार नश्वर सर्वमनाकार न दृश्यते ।
पक्षद्वयविनिर्मुक्त कथं ध्यायन्ति योगिन ॥
अत्यन्त मलिनो देह· पुमानत्यन्तनिर्मल ।
देहादेन पृथक्कृत्वा तस्मान्नित्य विचिन्तयेत् ॥
तोयमध्ये यथा तैल पृथग्भावेन तिष्ठति ।
तथा शरीरमध्येऽस्मिन्पुमानास्ते पृथक्तया ॥
दध्न सर्पिरिवात्मायमुपायेन शरीरत· ।
पृथक्क्रियेत तत्त्वज्ञैश्चिर स्वर्गदानपि ॥
पुष्पामोदौ तरुच्छाये सहत्वमलनिष्पन्ले ।
तद्वत्तौ देहदेहस्थौ सदा लक्षविलक्षणौ ॥

एकस्तम्भं नवद्वारं पञ्च पञ्चजनाश्रितम् ।
अनेककक्षमेवेद शरीर योगिना गृहम् ॥
ध्यानामृतान्न तृप्तस्य क्षान्तियोषिद्रतस्य च ।
अत्रैव रमते चित्त योगिनो योगबान्धवे ॥
रज्जुभि' कृष्यमाण. स्याद्यथा पारिप्लवो हयः ।
कष्टस्तथेन्द्रियैरात्मा ध्याने लीयेत न क्षणम् ॥
रक्षा संहरणं सृष्टि गोमुद्रामृतवर्षणम् ।
विधाय चिन्तयेदाप्तमाप्तरूपधर' स्वयम् ॥
धूमवन्निर्वमेत्पापं गुरुबीजेन तादृशा ।
गृह्णीयादमृत तेन तद्वर्णेन मुहुर्मुहुः ॥
संन्यस्ताभ्यामधोङ्घ्रिभ्यामूर्वोरुपरि युक्तित' ।
भवेच्च समगुल्फाभ्या पद्मवीरसुखासनम् ॥

तत्र सुखासनस्येद लक्षणम्—

गुल्फोत्तानकराङ्गुष्ठरेखारोमालिनासिकाः ।
समदृष्टि. समा' कुर्युर्नातिस्तब्धो न वामनः ॥
तालत्रिभागमध्याङ्घ्रि. स्थिरशीर्षशिरोऽधरः ।
समनिष्पन्दपार्ष्ण्यग्रजानुभ्रूहस्तलोचनः ॥
नत्याकृतिर्न कण्डूतिर्नोष्ठमत्तिर्न कम्पति ।
न पर्वगणिति कार्या नोक्तिस्पन्दोञ्झित. स्मितिः ॥
न कुर्याद्दूरदृक्पात नैव केकवदीक्षणम् ।
न स्पन्द पक्ष्ममालाना निमृष्टामाग्रदर्शनः ॥
विक्षेपाक्षेपसंमोहदुर्गाहगहने हृदि ।
लब्धलक्ष्ये करन्योऽयमशेषो ध्यानतो विधि ॥
इत्युपायकलने ध्यानयोगीनामैकोनन्वाशिश [illegible] ।
यस्याः पदद्वयसरोरुहसंश्रयेण लोकत्रयाम्बुजमरः प्रविशाम्गिशाम् ।
तं वाग्विलासमधुनि सलिलेन देवी स्मेत कवियुजनमण्डनकाम्यधीम ॥
(इति तोषम् ।)

यामन्तरेण सकलार्थसमर्थनोऽपि बोधोऽवकेशितरुवन्न फलार्थिसेव्यः ।
सोऽस्य''''वेद्यपि ययानुगतस्त्रिलोक्या सेव्यः सुरद्रुरिव त प्रव्रजेयगन्धैः ॥

(इति गन्धम् ।)

या स्वल्पवस्तुरचनापि मितप्रवृत्तिः सस्कारतो भवति तद्विपरीतलक्ष्मीः ।
स्वर्वल्लरीवनलतेव सुधानुबन्धाचामक्षतस्थितिमिह सदकैः श्रयामि ॥

(इत्यक्षतम् ।)

यद्बीजमल्पमपि सज्जनधीधराया लब्धप्रवृद्धिविविधानवधिप्रबन्धैः ।
सस्यैरपूर्वरसवृत्तिभिरेव रोहत्याश्चर्यगोचरविधिं प्रसवैर्भजेताम् ॥

(इति पुष्पम् ।)

यास्पष्टताधिकविधि' परतन्त्रनीतिः प्रायः कलापरिगतापि मन' प्रसूते ।
स्पष्ट स्वतन्त्रमुपशान्तकल नृणा च चित्रा हि वस्तुगतिरन्नविधैर्भजेत ॥

(इति चरुम् ।)

एकं पद वहुपदापि ददासि तुष्टा वर्णात्मिकापि च करोपि न वर्णभाजम् ।
सेवे तथापि भवतीमथवा जनोऽर्थी दोप न पश्यति तदस्तु तवैप दीप. ॥

(इति दीपम् ।)

चक्षु' परं करणकन्दरदूरितेऽर्थे मोहान्धकारविधुतो परम' प्रकाश ।
तद्धामगामिपथवीक्षणरत्नदीपस्त्व सेव्यसे तदिद देवि जनेन धूप. ॥

(इति धूपम् ।)

चिन्तामणित्रिदिवधेनुसुरद्रुमाद्या पुसा मनोरथपथप्रथितप्रभावा ।
भावा भवन्ति नियत तव देवि सम्यक्सेवाविधेस्तदिदमस्तु मुदे फलं ते ॥

(इति फलम् ।)

कलधौतकमलमौक्तिकदुकूलमणिजालचामरप्रायैः ।
आराधयामि देवीं सरस्वतीं सकलमङ्गलैर्भावैः ॥

स्याद्वादभूधरभवा मुनिमाननीया देवैरनन्यशरणैः समुपासनीया ।
स्रान्ताश्रिताखिलकलङ्कहरप्रवाहा वागापगास्तु मम बोधगजावगाहा ॥

मूर्धाभिषिक्तोऽभिषवाज्जिनानां [illegible] वान्त्वहं ।
जपी जपादस्मादिधरवाप्य [illegible] ॥

दृष्टस्त्वं जिन सेवितोऽसि नितरां भावैरनन्याश्रयैः
स्निग्धस्त्वं च तथापि यत्समविधिर्भक्ते विरक्तेऽपि च ।
मच्चेतः पुनरेतदीश भवति प्रेमप्रकृष्टं ततः
किं भावे परमत्र यामि भवतो भूयात्पुनर्दर्शनम् ॥

इत्युपासकाध्ययने श्रुताराधनविधिर्नाम चत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

पर्वाणि प्रोषधान्याहुर्मासे चत्वारि तानि च ।
पूजाक्रियाव्रताधिक्याद्धर्मकर्मात्र बृंहयेत् ॥
रसत्यागैकभक्तैकस्थानोपवसनक्रियाः ।
यथाशक्ति विधेयाः स्युः पर्वसन्धौ च पर्वणि ॥
तन्नैरन्तर्यतिथिषु तीर्थनक्षत्रपूर्वकः ।
उपवासविधिश्चिन्त्यः श्रुतसमाश्रयः ॥
स्नानगन्धाङ्गसंस्कारभूषायोषाविपक्षधीः ।
निवृत्तसर्वसावद्यक्रियः संयमतत्परः ॥
देवागारे गिरौ चापि गृहे वा गहनेऽपि वा ।
उपोषितो भवेन्नित्यं धर्मध्यानपरायणः ॥
पुंसः कृतोपवासस्य बह्वारम्भरतात्मनः ।
कायक्लेशः प्रजायेत गजस्नानसमक्रियः ॥
अनवेक्षाप्रतिलेखनदुष्कर्मारम्भदुर्मनस्काराः ।
आवश्यकविरतियुताश्चतुर्थमेते विनिघ्नन्ति ॥
विशुद्धेश्चान्तरस्यास्य कायक्लेशविधिं विना ।
किमङ्गान्यदस्माद्धि कारणात्मविशुद्धये ॥
इन्दुश्चिन्तामणिस्तस्य दुःखद्रुमदवानलः ।
पवित्रं यस्य चारित्रैश्चित्तं सुकृतिजन्मनः ॥

इत्युपासकाध्ययने प्रोषधोपवासविधिर्नामैकचत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

यः सकृत्सेव्यते भावः स भोगो भोजनादिकः ।
भूषादिः परिभोगः स्यात्पौनःपुन्येन सेवनात् ॥

परिमाण तयोः कुर्याच्चित्तव्याप्तिनिवृत्तये ।
प्राप्ते योग्ये च सर्वस्मिन्निच्छया नियमं भजेत् ॥

यमश्च नियमश्चेति द्वे त्याज्ये वस्तुनी स्मृते ।
यावज्जीव यमो ज्ञेय' सावधिर्नियमः स्मृतः ॥

पलाण्डुकेतकीनिम्बसुमन'सूरणादिकम् ।
त्यजेदाजन्म तद्रूपबहुप्राणिसमाश्रयम् ॥

दुष्पक्वस्य निषिद्धस्य जन्तुसंबन्धमिश्रयो' ।
अवीक्षितस्य च प्राशस्तत्संख्याक्षतिकारणम् ॥

इत्थ नियतवृत्ति. स्यादनिच्छोऽप्याश्रयाश्रयः ।
नरो नरेषु देवेषु मुक्तिश्रीगविधागम. ॥

इत्युपासकाध्ययने भोगपरिभोगपरिमाणविधिर्नाम द्विचत्वारिंशत्तम. कल्प ।

यथाविधि यथादेश यथाद्रव्य यथागमम् ।
यथापात्रं यथाकाल दान देय गृहाश्रमै. ॥

आत्मन' श्रेयसेऽन्येषा रत्नत्रयसमृद्धये ।
स्वपरानुग्रहायेत्थ यत्स्यात्तद्दानमिष्यते ॥

दातृपात्रविधिद्रव्यविशेषात्तद्विशिष्यते ।
यथा घना घनोद्गीर्ण तोय भूमिसमाश्रयम् ॥

दातानुरागसपन्न पात्र रत्नत्रयोचितम् ।
सत्कार' स्याद्विधिद्रव्य तप स्वाध्यायसाधकम् ॥

परलोकधिया कश्चि दैहिकचेतसा ।
औचित्य मनसा कश्चित्सता वित्तव्ययक्रिया ।
परलोकैहिकौचित्येष्वस्ति येषा न धी समा ॥

धर्म कार्य यशश्चेति तेषामेत न कृत ।
अभयाहारभैषज्यश्रुतभेदाच्चतुर्विधम् ॥

दान मनीषिभि प्रोक्त भ[illegible]मिमनाश्रयम् ।
[illegible] ॥

आरोग्यमौषधाज्ज्ञेयं श्रुतात्स्याच्छ्रुतकेवली।
अभयं सर्वसत्त्वानामादौ दद्यात्सुधीः सदा॥
तद्धीने हि वृथा सर्वः परलोकोचितो विधिः।
दानमन्यद्भवेन्मा वा नरश्चेदभयप्रदः॥
सर्वेषामेव दानानां यतस्तद्दानमुत्तमम्।
तेनाधीतं श्रुतं सर्वं तेन तप्तं तपः परम्॥
तेन कृत्स्नं कृतं दानं यः स्यादभयदानवान्।
नवोपचारसंपन्नः समेतः सप्तभिर्गुणैः।
अन्नैश्चतुर्भिः शुद्धैः साधूनां कल्पयेत्स्थितिम्॥

प्रतिग्रहोच्चासनपादपूजाप्रणामवाक्कायमनःप्रसादाः।
विद्याविशुद्धिश्च नवोपचाराः कार्या मुनीनां गृहसंश्रितेन॥

श्रद्धा तुष्टिर्भक्तिर्विज्ञानमलुब्धता क्षमा शक्तिः।
यत्रैते सप्त गुणास्तं दातारं प्रशंसन्ति॥

तत्र विज्ञानस्येदं लक्षणम्

विवर्णं विरसं विद्धमसात्म्यं प्रसृतं च यत्।
मुनिभ्योऽन्नं न तद्देयं यच्च भुक्तं गदावहम्॥
उच्छिष्टं नीचलोकार्हमन्योद्दिष्टं विगर्हितम्।
न देयं दुर्जनस्पृष्टं देवयक्षादिकल्पितम्॥
ग्रामान्तरात्समानीतं मन्त्रानीतमुपायनम्।
न देयमापणक्रीतं विरुद्धं वाऽयथर्तुकम्॥
दधिसर्पिःपयोभक्ष्यप्रायं पर्युषितं मतम्।
गन्धवर्णरसभ्रष्टमन्यत्सर्वं विनिन्दितम्॥
[illegible] द्रव्यान्[illegible]न्वितान्।
[illegible] यथा ते [illegible]क्षमाः॥
[illegible]।
[illegible]॥

अभक्तानां कदर्याणामव्रतानां च सद्मसु ।
न भुञ्जीत तथा साधुर्दैन्यकारुण्यकारिणाम् ॥
नाहरन्ति महासत्त्वाश्चित्ते नाप्यनुकम्पिताः ।
किं तु ते दैन्यकारुण्यसकल्पोचितवृत्तयः ॥
धर्मेषु स्वामिसेवायां सुतोत्पत्तौ च कः सुधीः ।
अन्यत्र कार्यदैवाभ्यां प्रतिहस्तं समादिशेत् ॥
आत्मवित्तपरित्यागात्परैर्धर्मविधायने ।
निःसंदेहमवाप्नोति परभोगाय तत्फलम् ॥
भोज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रिय ।
विभवो दानशक्तिश्च स्वय धर्मकृते. फलम् ॥
शिल्पिकारुकवाक्पण्यसभलीपतितादिषु ॥
देहस्थितिं न कुर्वीत लिङ्गिलिङ्गोपजीविषु ।
दीक्षायोग्यास्त्रयो वर्णाश्चत्वारश्च विधोचिता॰ ॥
मनोवाक्कायधर्माय मताः सर्वेऽपि जन्तव ।
पुष्पादिरशनादिर्वा न स्वय धर्म एव हि ॥
क्षित्यादिरिव धान्यस्य किं तु भावस्य कारणम् ।
युक्त हि श्रद्धया साधु सकृदेव मनो नृणाम् ।
परा शुद्धिमवाप्नोति लोह विद्ध रसैरिव ।
तपोदानार्चनाहीन मनः सदपि देहिनाम् ।
तत्फलप्राप्तये न स्यात्कुशूलस्थितबीजवत् ।
आवेशिकाश्रितज्ञातिदीनात्मसु यथाक्रमम् ।
यथौचित्य यथाकाल यज्ञपञ्चकमाचरेत् ॥
काले कलौ चले चित्ते देहे चान्नादिकीटके ।
एतच्चित्रं यदद्यापि जिनरूपधरा नरा ।
यथा पूज्य जिनेन्द्राणां रूप लेपादिनिर्मितम् ॥
तथा पूर्वमुनिच्छाया पूज्या सम्प्रति सयता ॥

तदुत्तमं भवेत्पात्रं यत्र रत्नत्रयं नरे ।
देशव्रती भवेन्मध्यमन्यच्चासंयतः सुदृक् ॥
यत्र रत्नत्रयं नास्ति तदपात्रं विदुर्बुधाः ।
उप्तं तत्र वृथा सर्वमूषरायां क्षिताविव ॥
पात्रे दत्तं भवेदन्नं पुण्याय गृहमेधिनाम् ।
शुक्ताविव हि मेघानां जलं मुक्ताफलं भवेत् ॥
मिथ्यात्वग्रस्तचित्तेषु चारित्राभासभागिषु ।
दोषायैव भवेद्दानं पयःपानमिवाहिषु ॥
कारुण्यादथवौचित्यात्तेषां किंचिद्दिशन्नपि ।
दिशेदुद्धृतमेवान्नं गृहे भुक्तिं न कारयेत् ॥
सत्कारादिविधावेषां दर्शनं दूषितं भवेत् ।
यथा विशुद्धमप्यम्बु विषभाजनसंगमात् ॥
शाक्यनास्तिकयागज्ञजटिलाजीवकादिभिः ।
सहावासं सहालापं तत्सेवां च विवर्जयेत् ॥
अज्ञानतत्त्वचेतोभिर्दुराग्रहमलीमसैः ।
युद्धमेव भवेद्गोष्ठ्यां दण्डादण्डि कचाकचि ॥
भयलोभोपरोधाद्यैः कुलिङ्गिषु निषेवणः ।
अवश्यं दर्शनं म्लायेन्नीचाचरणे सति ॥
बुद्धिपौरुषयुक्तेषु देवायत्तविभूतिषु ।
नृषु कुत्सितसेवायां दैन्यमेवातिरिच्यते ॥
समयी श्रावकः साधुः सूरिः समयदीपकः ।
तत्पुनः पञ्चधा पात्रमामनन्ति मनीषिणः ॥
गृहस्थो वा यतिर्वापि जैनं समयमाश्रितः ।
यथाकालमनुप्राप्तः पूजनीयः सुदृष्टिभिः ॥
ज्योतिर्मन्त्रनिमित्तज्ञः सुप्रज्ञः कार्यकर्मसु ।
मान्यः समयिभिः सम्यक्परोक्षार्थसमर्थधीः ॥

दीक्षायात्राप्रतिष्ठाद्याः क्रियास्तद्विरहे कुतः ।
तदर्थं परपृच्छायां कथं च समयोन्नतिः ॥
मूलोत्तरगुणश्लाघ्यैस्तपोभिर्निष्ठितस्थितिः ।
साधुः साधु भवेत्पूज्यः पुण्योपार्जितपण्डितैः ॥
ज्ञानकाण्डे क्रियाकाण्डे चातुर्वर्ण्यपुरःसरः ।
सूरिर्देव इवाराध्यः संसाराब्धितरण्डकः ॥
लोकवित्त्वकवित्वाद्यैर्वादवाग्मित्वकौशलैः ।
मार्गप्रभावनोद्युक्ताः सन्तः पूज्या विशेषतः ॥
मान्यं ज्ञानं तपोहीनं ज्ञानहीनं तपोहितम् ।
द्वयं यत्र स देवः स्याद्द्विहीनो गणपूरणः ॥
अर्हद्रूपे नमोऽस्तु स्याद्विरतौ विनयक्रिया ।
अन्योन्यक्षुल्लके चाहमिच्छाकारवचः सदा ॥
अनुवीचीवचो भाष्यं सदा पूज्यादिसंनिधौ ।
यथेष्टं हसनालापान्वर्जयेद्गुरुसंनिधौ ॥
भुक्तिमात्रप्रदाने हि का परीक्षा तपस्विनाम् ।
ते सन्तः सन्त्वसन्तो वा गृही दानेन शुद्ध्यति ॥
सर्वारम्भप्रवृत्तानां गृहस्थानां धनव्ययः ।
बहुधास्ति ततोऽत्यर्थं न कर्तव्या विचारणा ॥
यथा यथा विशिष्यन्ते तपोज्ञानादिभिर्गुणैः ।
तथा तथाधिकं पूज्या मुनयो गृहमेधिभिः ॥
दैवाल्लब्धं धनं धन्यैर्वप्तव्यं समयाश्रिते ।
एको मुनिर्भवेल्लभ्यो न लभ्यो वा यथागमम् ॥
उच्चावचजनप्रायः समयोऽयं जिनेशिनाम् ।
नैकस्मिन्पुरुषे तिष्ठेदेकस्तम्भ इवालयः ॥
ते नामस्थापनाद्रव्यभावन्यासैश्चतुर्विधाः ।
भवन्ति मुनयः सर्वे दानमानादिकर्मसु ॥

उत्तरोत्तरभावेन विधिस्तेषु विशिष्यते ।
पुण्यार्जनगृहस्थाना जिनप्रतिकृतिष्विव ॥
अतद्गुणेषु भावेषु व्यवहारप्रसिद्धये ।
यत्संज्ञाकर्म तन्नाम नरेच्छावशवर्तनात् ॥
साकारे वा निराकारे काष्ठादौ यन्निवेशनम् ।
सोऽयमित्यवधानेन स्थापना सा निगद्यते ॥
आगामिगुणयोग्योऽर्थो द्रव्यन्यासस्य गोचरः ।
तत्कालपर्ययाक्रान्तं वस्तुभावो विधीयते ॥
यदात्मवर्णनप्राय क्षणिकाहार्यविभ्रमम् ।
परप्रत्ययसंभूतं दान तद्राजसं मतम् ॥
पात्रापात्रं समावेक्ष्यमसत्कारमसंस्तुतम् ।
दासभृत्यकृतोद्योग दानं तामसमूचिरे ॥
अतिथेयं स्वयं यत्र यत्र पात्रनिरीक्षणम् ।
गुणाः श्रद्धादयो यत्र दान तत्सात्त्विकं विदुः ॥
उत्तमं सात्त्विकं दानं मध्यमं राजसं भवेत् ।
दानानामेव सर्वेषां जघन्यं तामसं पुनः ॥
[illegible] स्यादित्यसत्यपरं वचः ।
गावः पयः प्रयच्छन्ति किं न तोयतृणाशनाः ॥
मुनिभ्यः शाकपिण्डोऽपि भक्त्या काले प्रकल्पितः ।
भवेदगण्यपुण्यार्थं भक्तिश्चिन्तामणिर्यतः ॥
अभिमानस्य रक्षार्थं विनयायागमस्य च ।
भोजनादिविधानेषु मौन[illegible] ॥
लौल्यत्यागस्तपोवृद्धिरभिमानस्य रक्षणम् ।
[illegible] सिद्धिं जगत्त्रये ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

शारीरमानसागन्तुव्याधिसबाधसंभवे ।
साधुसंयमिना कार्यः प्रतीकारो गृहाश्रितैः ॥

तत्र दोषधातुमलविकृतिजनिताः शारीराः, दौर्मनस्यदुःस्वप्नसाध्वसादिसंपादिता मानसाः, शीतकृताभिघातादिकृता आगन्तवः ।

मुनीनां व्याधियुक्तानामुपेक्षायामुपासकैः ।
आवासपुस्तकाहारसौकार्यादिविधानकैः ॥
अङ्गपूर्वप्रकीर्णोक्तं सूक्तं केवलिभाषितम् ।
नश्येन्निर्मूलतः सर्वं श्रुतस्कन्धधरात्यये ॥
प्रश्रयोत्साहतानन्दस्वाध्यायोचितवस्तुभिः ।
श्रुतवृद्धान्मुनीन्कुर्वञ्जायते श्रुतपारगः ॥
श्रुतात्तत्त्वपरिज्ञानं श्रुतात्संयमवर्धनम् ।
श्रेयोर्थिना श्रुताभावे सर्वमेतत्समस्यते ॥
अस्त्रधारणवद्बाह्ये क्लेशे हि सुलभा नराः ।
यथार्थज्ञानसंपन्नाः सौटीरा इव दुर्लभाः ॥
ज्ञानभावनया हीने कायक्लेशिनि केवलम् ।
कर्मवाहीकवत्किंचिच्छ्येति किंचिदुदेति च ॥
स्रणिवज्ज्ञानमेवास्य वशायाशयदन्तिनः ।
तदृते च यदि क्लेशः क्लेश एव परं भवेत् ॥
बहिस्तपः स्वतोऽभ्येति ज्ञानं भावयतः सतः ।
क्षेत्रज्ञे यन्निमग्नेऽत्र कुतः स्यात्परगा क्रिया ॥
यदज्ञानी युगैः कर्म बहुभिः क्षपयेन्न वा ।
तज्ज्ञानी योगसंपन्नः क्षपयेत्क्षणतो ध्रुवम् ॥
ज्ञानी पटुस्तदैव स्याद्धारिः क्लेशकर्मतेऽन्तरे ।
ज्ञातुर्ज्ञानत्वे स्नातः पटुत्वं दुष्करादि ॥
शब्दैतिर्यग्नं गीः शुद्धा यस्य शुद्धा न धीर्नदे ।
स परमात्मसाक्षिकस्तन्नेदनव्यमनः पुनान ॥

स्वरूपं रचना शुद्धिर्भूषार्थश्च समासतः ।
प्रत्येकमागमस्यैतद्द्वैविध्यं प्रतिपद्यते ॥

तत्र स्वरूपं च द्विविधम्—अक्षरम्, अनक्षरं च । रचना द्विविधा—गद्यम्, पद्यं च । शुद्धिर्द्विविधा—प्रमादप्रयोगविरहः, अर्थव्यञ्जनविकलतापरिहारश्च । भूषा द्विविधा—वागलंकारः, अर्थालंकारश्च । अर्थो द्विविधः—चेतनोऽचेतनश्च, जातिर्व्यक्तिश्चेति वा ।

[illegible] सचित्तनिक्षिप्त[illegible] दान[illegible] ।
अन्योपदेशमात्सर्यकालातिक्रमणक्रियाः ॥
[illegible] दानादुपास्ते सर्वसेव्यताम् ।
[illegible] नाप्नोति स्वर्गं दाता यतीन्भजन् ॥
[illegible] दानविधिर्नाम [illegible] ।
[illegible] क्रियाः ।
[illegible] निर्जनम् ॥
[illegible] मानानुमानना ।
[illegible] यथाक्रमम् ॥
[illegible] ।
[illegible] ज्ञानदर्शनभावना ॥
[illegible] ।
[illegible] यति ॥
[illegible] स्मृता ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] उच्यते ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

रेषणात्क्लेशराशीनामृषिमाहुर्मनीषिणः ।
मान्यत्वादात्मविद्याना महद्भिः कीर्त्यते मुनिः ॥
यः पापपाशनाशाय यतते स यतिर्भवेत् ।
योऽनीहो देहगेहेऽपि सोऽनगारः सता मतः ॥
आत्माशुद्धिकरैर्यस्य न सङ्ग. कर्मदुर्जनैः ।
स पुमाञ्शुचिराख्यातो नाम्बुसम्प्लुतमस्तकः ॥
धर्मकर्मफलेऽनीहो निवृत्तो धर्मकर्मणः ।
तं निर्ममपुशन्तीह केवलात्मपरिच्छदम् ॥
यः कर्मद्वितयातीतस्त मुमुक्षुं प्रचक्षते ।
पाशैर्लोहस्य हेम्नो वा यो वद्धो वद्ध एव स ॥
निर्ममो निरहङ्कारो निर्माणमदमत्सरः ।
निन्दायां संस्तवे चैव समधी. शसितव्रत ॥
योऽवगम्य यथा नाद्य तत्त्व तत्त्वैकभावन. ।
वाचंयमः स विज्ञेयो न मौनी पशुवन्नर. ॥
श्रुते व्रते प्रसंख्याने संयमे नियमे यमे ।
यस्योच्चैः सर्वदा चेतोः सोऽनूचानः प्रकीर्तितः ॥
योऽक्षस्तेनेष्वविश्वस्त शाश्वते पथि तिष्ठित. ।
समस्तसत्त्वविश्वास्य. सोऽनाश्वानिह गीर्यते ॥
तत्त्वे पुमान्मन· पुसि स तुष्यक्षकदम्बकम् ।
यस्य युक्त स योगी स्यान्न परेच्छादुरीहित. ॥
काम. क्रोधो मदो माया लोभश्चेत्यग्निपञ्चकम् ।
येनेदं साधित स स्यात्कृती पञ्चाग्निसाधक ॥
ज्ञान ब्रह्म दया ब्रह्म ब्रह्म कामविनिग्रह ।
सम्यगत्र वसन्नात्मा ब्रह्मचारी भवेन्नर ॥
क्षान्तियोषिति यो सक्त सम्यग्ज्ञानातिथिप्रिय. ।
स गृहस्थो भवेन्नून मनोदैवतसाधक ॥

ग्रन्थमर्थं बहिश्चान्तर्यः परित्यज्य संयमी ।
वानप्रस्थः स विज्ञेयो न वनस्थः कुटुम्बवान् ॥
संसाराग्निशिखाच्छेदो येन ज्ञानासिना कृतः ।
त शिखाच्छेदिनं प्राहुर्न तु मुण्डितमस्तकम् ॥
कर्मात्मनोर्विवेक्ता यः क्षीरनीरसमानयोः ।
भवेत्परमहंसोऽसौ नाग्निवत्सर्वभक्षकः ॥
ज्ञानैर्मनो वपुर्वृत्तैर्नियमैरिन्द्रियाणि च ।
नित्यं यस्य प्रदीप्तानि स तपस्वी न वेषवान् ॥
पञ्चेन्द्रियप्रवृत्ताख्यास्तिथयः पञ्च कीर्तिताः ।
संसाराश्रयहेतुत्वात्ताभिर्मुक्तोऽतिथिर्भवेत् ॥
अद्रोहः सर्वसत्त्वेषु यज्ञो यस्य दिने दिने ।
स पुमान्दीक्षितात्मा स्यान्न त्वजादियमाशयः ॥
दुष्कर्मदुर्जनास्पर्शी सर्वसत्त्वहिताशयः ।
स श्रोत्रियो भवेत्सत्यं न तु यो बाह्यशौचवान् ॥
[illegible] धर्मकर्मसमुच्चयम् ।
यो जुहोति स होता स्यान्न बाह्याग्निसमेधकः ॥
[illegible] ।
[illegible] स यष्टा मतो मतः ॥

सा जातिः परलोकाय यस्याः सद्धर्मसंभवः ।
न हि सस्याय जायेत शुद्धा भूर्बीजवर्जिता ॥
स शैवो यः शिवज्ञात्मा स बौद्धो योऽन्तरात्मभृत् ।
स सांख्यो यः प्रसंख्यावान्स द्विजो यो न जन्मवान् ॥
ज्ञानहीनो दुराचारो निर्दयो लोलुपाशयः ।
दानयोग्यः कथं स स्याद्यश्चाक्षानुमतक्रियः ॥
अनुमान्या समुद्देश्य त्रिशुद्धा भ्रामरी तथा ।
भिक्षा चतुर्विधा ज्ञेया यतिद्वयसमाश्रया ॥

इत्युपासकाध्ययने यतिनामनिर्वचनश्चतुश्चत्वारिंशः कल्पः ।

तरुदलमिव परिपक्वं स्नेहविहीनं प्रदीपमिव देहम् ।
स्वयमेव विनाशोन्मुखमवबुध्य करोतु विधिमन्त्यम् ॥
गहनं न शरीरस्य हि विसर्जनं किं तु गहनमिह वृत्तम् ।
तन्न स्थास्नु विनाश्यं न नश्वरं शोच्यमिदमाहुः ॥
प्रतिदिवसं विजहद्बलमुज्झद्भुक्तिं त्यजत्प्रतीकारम् ।
वपुरेव नृणां निगिरति चरमचरित्रोदयं समयम् ॥
सविधा पापकृतेरिव जनिताखिलकायकम्पनातङ्का ।
यमदूतीव जरा यदि समागता जीवितेषु कस्तर्षः ॥
कर्णान्तकेशपाशग्रहणविधिर्बोधितोऽपि यदि जरया ।
स्वस्य हितैषी न भवति तं किं मृत्युर्न संभजते ॥
उपवासादिभिरङ्गे कषायदोषे च बोधिभावनया ।
कृतसंल्लेखनकर्मा प्राणायामाय यतेत गणमध्ये ॥
यमनियमस्वाध्यायास्तपांसि देवार्चनाविधिर्दानम् ।
एतत्सर्वं निष्फलमवसाने चेन्मनो मलिनम् ॥
द्वादशवर्षाणि नृपः शिक्षितशस्त्रो रणेषु यदि मुह्येत् ।
किं स्यात्तस्यास्त्रविधेर्यथा तथान्ते यतेः पुराचरितम् ॥
स्नेहं विहाय बन्धुषु मोहं विभवेषु कलुषतां हृदये ।
गणिनि च निवेद्य निखिलं दुश्चरितं तदनु भजतु निःशल्यचित्तम् ॥

अशनं क्रमेण हेयं स्निग्धं पानं ततः खरं चैव ।
तदनु च सर्वनिवृत्तिं कुर्याद्गुरुपञ्चकस्मृतौ निरतः ॥
कदलीघातवदायुषि कृतिना सकृदेव विरतिमुपयाति ।
तत्र पुनरेव विधिर्यद्दैवे क्रमविधिर्नास्ति ॥
स्वर्गे प्रवचनकुशले साधुजने गतकर्मणि प्रवणे ।
जिने च समाधिमग्ने किमिहासाध्यं गतेरस्ति ॥
जीवितमरणाशंसे सुहृदनुरागः सुखानुबन्धनिधिः ।
एते सनिदाना स्युः सल्लेखनहानये पञ्च ॥
आ[illegible] [illegible] समर्पितात्मा गणिने यथावत् ।
समाधिमरणेन कृतात्मकार्यः कृती जगन्मान्यपदप्रभुः स्यात् ॥

इत्या[illegible] [illegible] सप्तमोऽ[illegible] [illegible] [illegible] ।

—

शलयस्तम्बाडम्बरे अपरगिरिशिखराश्रयाश्रमावासतापसावानवितानित-
तुजलपाटलपटप्रतानस्पृशि पूर्वेतराकूपारतीरावतरत्तपनस्यन्दनातिथेयक्रि-
ोत्तालजलधिजलदेवताप्रकल्पितप्रवालाङ्कुरोपचारव्यतिकरे सकलविषयिव-
यतावेशविजृम्भिष्यमाणमनसिजैश्वर्यपर्याप्तपत्रसिन्दूरमुद्रोद्रेकरोचिषि नव-
ौवनरसवशाङ्गनापयोधरभराविर्भविष्यन्मदनद्रुमकन्दलकदम्बविडम्बिनि
तिकलहकृतिकुतूहलबहलविलासिजनसैनिकशृङ्गारसगरसंभावनोत्तरङ्गान्त-
ङ्गानङ्गविस्तारितातिरक्तसकेतकेतुकमनीये मिथुनचरपतङ्गरागापहारादिव

म्बरो यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । अपरगिरिशिखराश्रयाश्रमावासतापसावानवितानितधातुजलपाटलपटप्रतानस्पृशि अपरगिरिरस्ताचलस्तस्य शिखर तस्मिन् आश्रय स्थितिर्येषा आश्रमावासाना निवासगृहाणा तत्र ये तापसास्तेषा अवाना अशुका आर्द्रा वितानिता चन्द्रोपकीकृता शोषयितु मुक्ता
पाटला श्वेतरक्ता पटा कापटा तेषा प्रतानो विस्तार त स्पृशति तदुपमा वरति यत् सध्यारागमह तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । पूर्वेतराकूपारतीरावतरत्तपनस्यन्दनातिथेयक्रियोत्तालजलधिजलदेवताप्रकल्पितप्रवालाङ्कुरोपचारव्यतिकरे पूर्वेतराकूपार पश्चिमसमुद्र तस्य तीरे तटे अवतरन् आगच्छन् योऽसौ तपनस्यन्दन सूर्यरथस्तस्यातिथेयक्रिया प्राघूर्णकक्रिया तस्यामुत्ताला उत्सुका या जलधिजलदेवतास्ताभि प्रकल्पितो रचितो योऽसौ प्रवालाङ्कुरोपचार पल्लवाङ्कुरपूजा तस्य व्यतिकर प्रघट्टक उपमा यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सकलविषयिवश्यतावेशविजृम्भिष्यमाणमनसिजैश्वर्यपर्याप्तपत्रसिन्दूरमुद्रोद्रेकरोचिषि सकला ये विषयिण कामुकास्तेषा वश्यतावेशे वशीकरणप्रदेशे विजृम्भिष्यमाण प्रसरत् यत् मनसिजस्य ऐश्वर्यं कन्दर्पसपत् तस्य पर्याप्ता परिपूर्णा या पत्रसिन्दूरमुद्रा लेखस्थितसिन्दूरचिह्न तस्या उद्रेक उत्कटता आधिक्य तद्वद्रोचि दीप्तिर्यस्य सध्यारागमहसस्तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । नवयौवनरसवशाङ्गनापयोधरभराविर्भविष्यन्मदनद्रुमकन्दलकदम्बविडम्बिनि नव च तत् यौवन तस्य रस तत्र वशा परवशा पराधीना या अङ्गना कमनीयकामिन्यस्तासा पयोधरभरास्तेभ्य आविर्भविष्यन् मदनद्रुमकन्दलानि कामतरुनवाङ्कुरास्तेषा कदम्ब समूहस्त विडम्बते तिरस्करोति उपमा वरतीत्येवशील तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । रतिकलहकृतिकुतूहलबहलविलासिजनसैनिकशृङ्गारसगरसभावनोत्तरङ्गान्तरङ्गानङ्गविस्तारितातिरिक्तसकेतकेतुकमनीये रतिकलहकृति सभोगकलहविधान तत्र कुतूहल कौतुक तस्मिन् बहल प्रचुर यत् विलासिजनाना कामुकसमूहाना सैनिकाना सेनासमवेताना योऽसौ शृङ्गारसगर सुरतसग्रामस्तस्य सभावना सम्यग्रुचिस्तस्यामुत्तरङ्गमुत्कट यदन्तरङ्ग मनस्तत्र अनङ्गेन कन्दर्पेण विस्तारिता उद्धृता अतिरक्ता अतीव लोहिता ये सकेतकेतव सकेतध्वजास्तद्वत् कमनीय मनोहर तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । मिथुनचरपतङ्ग-

न तर्पणं देवपितृद्विजाना स्नानस्य होमस्य न चास्ति वार्ता ।
श्रुते· स्मृतेर्बाह्यतरे च धीस्ते धर्मे कथ पुत्र दिगम्बराणाम् ॥
उद्भाः पशूना सदृश ग्रसन्ते ये लज्जया शौचगुणेन हीनाः ।
त्वत्तः परस्तैः सह को हि गोष्ठीं करोतु देवद्विजनिन्दकैश्च ॥
नामापि पूर्वं न समस्त्यमीषामभूत्कलौ दर्शनमेतदीयम् ।
देवो मनुष्य· किल सोऽप्यनेकस्त एवमिच्छन्ति च निर्विचारम् ॥
धर्मे प्रमाण खलु वेद एव वेदात्पर दैवतमत्र नास्ति ।
यो वेद सम्यङ् न हि वेदमेनं वर्णाश्रमाचारमसौ न वेद ॥
अथास्ति भक्तिस्तव दैवतेषु हर हरिं वार्चय भास्कर वा ।
नयन्ति हृष्टा. स्वपुरीं क्षणेन तुष्टाः प्रयच्छन्ति च राज्यमेते ॥

नेति । हे पुत्र, एतेषा दिगम्बराणा धर्मे देवपितृद्विजाना तर्पण न वर्तते, स्नानस्य होमस्य च वार्तापि नास्ति, श्रुतेर्वेदात् स्मृतेर्धर्मशास्त्रात् एते बाह्यतरे अतीवबाह्या वर्तन्ते, ईदृग्विधाना दिगम्बराणा धर्मे ते तव धी बुद्धि कथ वर्तते ॥

उद्भा इति । ये दिगम्बरा उद्भा ऊर्ध्वस्थिता पशूना सदृश तिरश्चा समान ग्रसन्ते भुञ्जन्ते । ये लज्जया अपत्रपया शौचगुणेन च मृत्तिकया पायुप्रक्षालनेन हीना वर्तन्ते । तै दिगम्बरै सह त्वत्त परस्त्वत्पर क पुमान् गोष्ठीं वार्तां करोतु विदधातु । कथम् । हि स्फुटम् । कथभूतै दिगम्बरै । देवद्विजनिन्दकैश्च हरिहरहिरण्यगर्भादिदेवाना द्विजाना च ब्राह्मणाना निन्दकै अपवादकारकैश्च ॥

नामेति । हे पुत्र, एतदीय अमीषा दिगम्बराणा पूर्वं कृतयुगत्रेताद्वापरादिषु नामापि न समस्ति वर्तते । एतदीय दर्शन दिगम्बरीय पूर्वं न मत कलौ काले अभूद्बभूव । ते दिगम्बरा एव अमुना प्रकारेण निर्विचार यथा भवत्येव इच्छन्ति च मन्यन्ते च । एव कथमिति चेत् दिगम्बराणा मते मनुष्य किल देव सोऽपि अनेको बहुगणन ॥

धर्म इति । हे पुत्र, धर्मे खलु वेद एव श्रुतिरेव प्रमाण वर्तते। वेदात्पर अत्र ससारे दैवत देवो नास्ति । वेद एव दैवतमित्यर्थं । य पुमान् सम्यक्प्रकारेण एन वेद इम वेद न हि नैव वेद विजानाति । उक्त च—'अहो ब्रुवश्च पञ्चाना नवाना च विदेस्तथा । अज्ञादयो निपात्यन्ते तिबादीना यथाक्रमात् ॥' य पुमान् वेद न वेद असौ पुमान् वर्णाश्रमाचार चतुर्वर्णचतुराश्रमाचार न वेद न जानाति ॥

अथेति । हे पुत्र, अथ चेत् तव भवतो दैवतेषु भक्तिरनुराग अस्ति वर्तते । तर्हि त्व हर श्रीमहादेवम्, हरिं वा लक्ष्मीकान्तम्, वा अथवा भास्कर श्रीसूर्यमर्चय पूजय ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो, निसर्गादङ्गारमलिने हि मनसि न भवति खलु सुधासबन्धोऽपि शुद्धये । यतः ।

अन्तर्न विज्ञाय मुधानुरागिता स्वभावदुष्टाशयता विमूढता ।
युक्तोपदेशे च विगृह्य वादिता भवन्त्यमी तत्त्वनिबन्धहेतवः ॥

अपि च ।

यः कार्यवादेषु करोति सधा स्वपक्षहानौ च भवेद्विलक्ष्य. ।
तत्र स्वय सामपरेण भाव्य केनाप्युपायेन फल हि साध्यम् ॥
इयं हि तावज्जननी मदीया राज्यस्य साक्षादधिदेवता च ।
सर्वं तदस्या घटते विधातु प्रभुर्यदेवेच्छति तत्करोति ॥

एते देवा हृष्टा सन्त स्वपुरीं निजनगरी रुद्रलोक विष्णुलोक उर्वन्तरिक्ष नयन्ति । कथम् । क्षणेन शीघ्रतया । एते देवा रुष्टा कोप प्राप्ता सन्त राज्य च प्रयच्छन्ति ददन्ति ॥

राजा श्रीयशोधरमहाराज स्वगत आत्मगत चिन्तयति—अहो आत्मन्, निसर्गात् अङ्गारमलिने हि निश्चयेन मनसि न भवति खलु सुधासबन्धोऽपि शुद्धये अमृतेन प्रक्षालनमपि निर्मलत्वात् न सजायते ॥

यत कारणात् । **अन्तरिति** । अन्तश्चित्त न विज्ञाय अज्ञात्वा मुधानुरागिता वृथास्नेह, स्वभावदुष्टाशयता वा स्वभावेन दुष्टहृदयत्व तत्, तृतीय विमूढता अज्ञानत्वम्, चतुर्थ युक्तोपदेशे च युक्तार्थेनैव विगृह्य बलात्कारेण वादिता वादित्वम् । अमी एते चत्वार पदार्था तत्त्वनिबन्धहेतव तत्त्वज्ञाननिषेधकारणानि भवन्ति सजायन्ते ॥

अपि च तथा च । **य इत्यादि** । य पुमान् कार्यवादेषु कर्तव्यविचारेषु सधा प्रतिज्ञा करोति । यद्येव न भवति तदा मम जिह्वा छिद्यते इत्यादि प्रतिज्ञा करोति । स्वपक्षहानौ च निजपक्षनिग्रहस्थाने सति विलक्ष्य निष्प्रतिपत्तिको भवेत् । तत्र तस्मिन् पुरुषे स्वयमात्मन सामपरेण मृदुभाषिणा भाव्य भवितव्य भवनीयम् । केनाप्युपायेन फल साध्यम् । कथम् । हि स्फुटमिति शेष ॥

इयमित्यादि । इयमम्बादेवी हि निश्चयेन तावत्प्रथमतो मदीया मह्य हिता जननी माता वर्तते । न केवल जननी, राज्यस्य साक्षात् प्रत्यक्षीभूता अधिदेवता च अधिष्ठात्री वर्तते । तत्तस्मात् कारणात् अस्या अम्बादेव्या सर्वं मयि निर्घाटनादिक विधातु कर्तुं घटते सगच्छते । अमुमेवार्थं अर्थान्तरन्यासेन दृढयति—प्रभु स्वामी यदेव इच्छति तत्करोति ॥

---

१ 'तुष्टास्तोप' इति स्यात

(प्रकाशम् ।)

अज्ञानभावादथ चापलाद्वा कारुण्यतो वाधिगतावकाशः ।
पूर्वं त्वयैवाहितकैर्गुणैर्वा ब्रुवे यदि क्षन्तुमनास्त्वमम्ब ॥
पुत्रस्य पित्रानुचरस्य भर्त्रा शिष्यस्य वादो गुरुणा च सार्धम् ।
सुशिक्षितस्यापि सुमेधसोऽपि न श्रेयसे स्यादिह नाप्यमुत्र ॥
देवाभिषेकार्चनवन्दनानि जपप्रसख्याश्रुतपूजनानि ।
यथा स लोक कुरुते तथाम्ब प्रष्टव्य एवैष जनो भवत्या ॥
मर्त्येषु चेत्सद्मसु नाकिना वा विधाय पुण्यं पितरः प्रयाताः ।
तेषामपेक्षा द्विजकाकभुक्तैः पिण्डैर्भवेद्वर्षकृतैर्न कापि ॥
गत्यन्तरे जन्मकृता पितॄणा स्वकर्मपाकेन पुराकृतेन ।
तत्रापि किं तेन न दृष्टमेतत्तृप्ति· परेषा परतर्पिणीति ॥

राजा प्रकाश स्फुट ब्रवीति—**अज्ञानेत्यादि** । हे अम्ब, यदि चेत् अह ब्रुवे उपन्यस्यामि तत्सर्वं भवती क्षन्तुमना क्षमाकर्तुंहृदया भव । अह कस्माद्ब्रुवे । अज्ञानभावात् अविज्ञातस्वरूपत्वात्, अथवा चापलाद्वा ब्रुवे, वा अथवा · · · पूर्वं त्वयैव भवत्यैव आहितकैर्गुणै अह ब्रुवे । तत्क्षन्तुमर्हसीत्यर्थ ॥

पुत्रस्येत्यादि । हे मात , पित्रा जनकेन सार्धं सह पुत्रस्य वाद इह अस्मिन् जन्मनि श्रेयसे शुभाय न स्यान्न भवेत्, अमुत्र भाविभावेऽपि श्रेयसे न स्यात् । तथा अनुचरस्य किंकरस्य भर्त्रा स्वामिना सह वाद श्रेयसे न स्यात् । तथा शिष्यस्य गुरुणा सार्धं सह वाद· श्रेयसे न भवति। कथभूतस्य पुत्रस्य अनुचरस्य शिष्यस्य च। सुशिक्षितस्यापि विद्योपादान प्रापितस्यापि दत्तविद्यादानस्यापि । पुन कथभूतस्य । सुमेधसोऽपि शोभनबुद्धेरपि ॥

देवेत्यादि । हे अम्ब, यथा येन प्रकारेण प्रशस्त आर्हतो लोको देवाभिषेकार्चनवन्दनानि देवस्नपनपूजनस्तवनानि कुरुते, तथा जपप्रसख्याश्रुतपूजनानि मन्त्रजालापध्यापनभारतीचर्चनानि कुरुते विधत्ते, तथा तेनैव प्रकारेण एष जनो लोको भवत्या त्वयैव प्रष्टव्य । अह कि कथयामीत्यर्थ ॥

मर्त्येष्वित्यादि । हे मात , पितर पूर्वजा पुण्य शुभ कर्म विधाय कृत्वा चेद्यदि मर्त्येषु मनुष्यभवेषु वा अथवा नाकिना सद्मसु स्वर्गलोकेषु प्रयाता गतास्तर्हि तेषा पितॄणा द्विजकाकभुक्तै ब्राह्मणवायसास्वादितै वर्षकृतै सवत्सरविहितै कर्णागतैश्च पिण्डै अपेक्षा न कापि भवेत् न काचित्सजायेत ॥

गत्यन्तर इत्यादि । हे मात , पुराकृतेन पूर्वोपार्जितेन स्वकर्मपाकेन निजकर्मोदयेन गत्यन्तरे अन्यगतौ जन्मकृता कृतजन्मना पितॄणा पूर्वजनाना तत्रापि गत्यन्तरेऽपि तस्तै· पितृभि किमेतत्तेन नैव दृष्ट विलोकितम । एतत्किम् । परेषा ब्राह्मणादीना तृप्तिस्तर्पण

येनापि केनापि मिषेण मान्यैर्धर्मो विधेयः स्वहितैकतान्यैः ।
अनेन कामेन कृतः पुराणैर्मार्गोऽयमात्माभ्युदयप्रवीणैः ॥
निर्निमित्तं न कोऽपीह जनः प्रायेण धर्मधीः ।
अतः श्राद्धादिकाः प्रोक्ताः क्रियाः कुशलबुद्धिभिः ॥

किं च ।

पर्वतीर्थातिथिश्राद्धवारवासरतारकाः ।
नित्य दातुमशक्ताना पुण्यायोक्ताः पुरातनै ॥
जन्मैकमात्माधिगमो द्वितीयं भवेन्मुनीना व्रतकर्मणा च ।
अमी द्विजाः साधु भवन्ति तेषा सतर्पण जैनजनः करोति ॥
द्वयेन मार्गेण जगत्प्रवृत्त गृहस्थवृत्त्या यतिकर्मणा च ।
तस्य द्वयस्यापि विभिन्नसृष्टे शीतोष्णवन्नैकतया प्रवृत्तिः ॥

परतर्पिणी भवति पितृणा तर्पिका भवतीति कि तेन न दृष्ट न ज्ञातम् । तेऽपि श्राद्धादिक न कुर्वन्ति न च तथा वर्तन्ते ॥

येनापीत्यादि । हे मात , येनापि केनापि मिषेण छद्मना मान्यै सत्पुरुषै धर्मो विधेय । कथभूतैर्मान्यै । स्वहितैकतान्यै आत्महिततन्निष्ठै । अनेन कामेन अनया इच्छया पुराणैश्चिरतनैरय मार्ग श्राद्धलक्षणो मार्ग कृतो विहित । कथभूतै पुराणै । आत्माभ्युदयप्रवीणैर्निजात्मसौख्याप्राप्तिविचक्षणै ॥

निर्निमित्तमित्यादि । हे मात , इह ससारे कोऽपि जनो निर्निमित्त कारण विना प्रायेण धर्मधी धर्मबुद्धिर्न वर्तते । अत एतस्मात् कारणात् कुशलबुद्धिभि श्राद्धादिका क्रिया प्रोक्ता ॥

कि चास्ति विशेष । **पर्वेत्यादि** । नित्य सर्वकाल दातु दान कर्तुमशक्ताना पुरुषाणा पुरातनैश्चिरतनैरेते अवसरा पुण्याय प्रोक्ता । एते के । पर्व च अमावास्यादिकम्, तीर्थं च गङ्गागोदावर्यादिकम्, अतिथयश्च प्राघूर्णका , श्राद्ध च पक्षमध्ये भोजनदानम्, वारश्च आदित्यादिक , वासरश्च यस्मिन् देवो पित्रादिको मृत , तारका रोहिण्यादिनक्षत्रम्, पर्वतीर्थातिथिश्राद्धवारवासरतारका ॥

जन्मेत्यादि । एक जन्म आत्माधिगम आत्मलाभ । उत्पत्तिरिवेत्यर्थं । गर्भान्नि-सरणमित्यर्थं । द्वितीय जन्म व्रतकर्मणा च दीक्षाकर्मणा मुनीना यतीना भवेत्स-जायते । अमी एते मुनयो द्विजा ब्राह्मणा साधु भवन्ति समीचीनतया सजायन्ते तेषा मुनिलक्षणानि द्विजाना सतर्पण चतुर्विधेन दानेन सप्रीणन जैनजन आर्हतो लोक करोति विदधाति । कथ भवत्योक्त द्विजाना सप्रीणन जैनाना न वर्तते ॥

द्वयेनेत्यादि । हे मात , द्वयेन मार्गेण जगदय मनुष्यलोक प्रवृत्त प्रचरितम् । तत्

स्नात्वा यजेताप्तमथागमं वा पठेद्यदि ध्यानमुपाचरेद्वा ।
स्नानं भवेदेव गृहाश्रितानां स्वर्गापवर्गागमसंगमाय ॥
सरित्सरोवारिधिवापिकासु निमज्जनोन्मज्जनमात्रमेव ।
पुण्याय चेत्तर्हि जलेचराणां स्वर्गः पुरा स्यादितरेषु पश्चात् ॥

तदाह—

रागद्वेषमदोन्मत्ताः स्त्रीणां ये वशवर्तिनः ।
न ते कालेन शुध्यन्ति स्नानात्तीर्थशतैरपि ॥
षट्कर्मकार्यार्थमथान्नशुध्यै होमो भवेद्भूतबलिश्च नाम ।
सुधान्धसः स्वर्गसुखोचिताङ्गाः खादन्ति किं वह्निगतं निलिम्पाः ॥

किम् । गृहस्थवृत्त्या गृहस्थाचारेण, यतिकर्मणा च यत्याचारेण च, तस्य द्वयस्यापि गृहस्थ-यतिमार्गद्वयस्यापि एकत्वेन प्रवृत्तं न वर्तते । कथंभूतस्य तस्य । विभिन्नसृष्टेः पृथगाचारस्य । किं तत्। शीतोष्णवत्। यथा शीतं पृथग्गुणं पृथक् तथा गृहधर्मः पृथक् यतिधर्मः पृथक् ॥

स्नात्वेत्यादि । स्नात्वा आप्तं सर्वज्ञवीतरागमर्हन्तं यजेत, अथ अथवा अथानन्तरं वा आगमं जैनपुस्तकं आगममयीं सरस्वतीमूर्तिं वा यजेत पूजयेत् । तथा चोक्तम्—'बारह अङ्ग जिज्जा दसणतिलया चारित्त वत्थ हरा च । उदसुव्वाहरणा ये वेद द्वावमुय देवी यदि वा ॥' स्नात्वा पठेत् अध्ययनं कुर्यात्, वा अथवा ध्यानमुपाचरेत् कुर्यात् । गृहाश्रितानां गृहस्थानां स्नानं जलेन शरीरप्रक्षालनं भवेदेव भवत्येव नास्ति निषेधः । तत्स्नानं किमर्थम् । स्वर्गापवर्गागमसंगमाय गृहस्थाः पूर्वं स्वर्गं यान्ति, ततश्च त्वा इहागत्य मोक्षं व्रजन्ति । जिनदीक्षयेति शेषः ॥

सरिदित्यादि । हे मान, सरित्सरोवारिधिवापिकासु नदीतडागसमुद्रदीर्घिकासु निमज्जनोन्मज्जनमात्रमेव ब्रुडनमात्रमेव चेत् पुण्याय भवति तर्हि, जलेचराणां तडागजलचराणां यादसां स्वर्गः पुरा स्यात्, इतरेषु ब्राह्मणादिगृहेषु पश्चात् स्वर्गः स्यात् ॥

तदाह तदुक्तम्—**रागेत्यादि** । ये पुरुषा रागद्वेषमदोन्मत्ता भक्षितधत्तूरसदृशाः, ये पुरुषाः स्त्रीणां वशवर्तिनो लम्पटाः, ते पुरुषाः कालेन दीर्घकालेनापि न शुध्यन्ति तीर्थशतैरपि स्नानात् इति पूर्वभाषितं वर्तते । तथा चोक्तम्—'दुष्टमन्तर्गतं चित्तं तीर्थस्नानान्न शुध्यति । शतशोऽपि जलैर्धौतं सुराभाण्डमिवाशुचि ॥'

षट्कर्मेत्यादि । षट्कर्मकार्यार्थं स्तम्भनमोहनवशीकरणोच्चाटनविद्वेषणमारणनिमित्तं षट्कर्मकार्यार्थं अथवान्नशुध्यै अन्नपवित्रीकरणार्थं होमो भवेत् अग्निमध्ये आहुतीदीयते । न केवलं होमो भवेत्, भूतबलिश्च व्यन्तराणां प्राणनार्थं च । नामेति संभावनायाम् ।

तत् 'अग्निमुखा वै देवाः' इत्यस्यायमर्थः—अग्निरिव भासुरं मुखं येषां ते तथा। चन्द्रमुखी कन्येतिवत्, न पुनरग्निरेव मुखं येषामिति, प्रतीतिविरोधात्।

मोक्षार्थमुद्युक्तधिया नराणां स्नानेन होमेन च नास्ति कार्यम्।
गृहस्थधर्मो न यतेर्यतेर्वा धर्मो भवेन्नो गृहिणः कदाचित् ॥

तदुक्तम्—

विमत्सरः कुचेलाङ्गः सर्वद्वन्द्वविवर्जितः ।
समः सर्वेषु भूतेषु स यतिः परिकीर्तितः ॥
आपस्नानं व्रतस्नानं मन्त्रस्नानं तथैव च ।
आपस्नानं गृहस्थस्य व्रतमन्त्रैस्तपस्विनः ॥

सुधान्धसः सुधा अमृतमेव भक्तं येषां ते सुधान्धसः स्वर्गसुखोचिताङ्गाः निलिम्पा देवाः वह्निगतं अमी वषट्कृतं किं खादन्ति । अपि तु न खादन्तीत्यर्थः ॥

तत्तस्मात् कारणात् 'अग्निमुखा वै देवाः' इत्यस्य वेदवाक्यस्य अयमर्थो वर्तते । अयं कः । अग्निरिव भासुरं मुखं येषां ते तथा । अग्निमुखाः किंवत् । चन्द्रमुखीत्युक्तं तर्हि न कन्यायाः मुखं चन्द्र एव वर्तते, किं तु चन्द्रसदृशं मुखं कन्याया वर्तत इत्यर्थः । न पुनरग्निरेव मुखं येषां ते अग्निमुखाः इत्यर्थो न वर्तते । कस्मात् । प्रतीतिविरोधात् । मुखस्य प्रतीतिर्दन्तौष्ठनासिकानेत्रकर्णादिकैर्भवेत्, न च तथा वर्तते ॥

मोक्षार्थमित्यादि । मोक्षार्थं उद्युक्तधिया उद्यमपरबुद्धीनां नराणां मुनीनां स्नानेन होमेन च कार्यं नास्ति कार्यं न वर्तते । गृहस्थधर्मो यतेर्न वर्तते । यतेर्वा धर्मः कदाचिदपि गृहिणो नो भवेत् ॥

तदुक्तम्—**विमत्सर इत्यादि** । विमत्सरः परेषां शुभद्वेषरहितः, कुचेलाङ्गः कुचेलमिति ना वस्त्रं तद्वदङ्गं मलिनसमं यस्य सः कुचेलाङ्गः, सर्वद्वन्द्वविवर्जितः सर्वेण द्वन्द्वेन कलहेन युद्धेन च विवर्जितो रहितः । सर्वेषु भूतेषु च समः समानबुद्धिः स पुमान् यतिः परिकीर्तितः यतिरिति कथितः ॥

आपेत्यादि । हे मातः, आपस्नानम् । जलस्नानं । अथ 'अप्' इति व्यञ्जनान्तोऽस्ति, तथा 'आप' इति आकारान्तोऽप्यस्ति । तेन आपेन स्नानं आपस्नानम् । व्रतस्नानं व्रतेन स्नानम् । उपवासादिना स्नानमित्यर्थः । मन्त्रस्नानम्—'ओं अमृतोद्भवे अमृतं श्रावय श्रावय सं सं क्लीं व्लूं द्रीं द्रां द्रीं द्रीं द्रावय द्रावय सं हं ह्रीं क्ष्वीं हंसः स्वाहा' इति मन्त्रस्नानम् । तथैव च तेनैव प्रकारेण आपस्नानं गृहस्थस्य भवति । व्रतमन्त्रैस्तपस्विनः स्नानं भवति ॥

न स्त्रीभिः संगमो यस्य यः परे ब्रह्मणि स्थितः ।
तं शुचिं सर्वदा प्राहुर्मारुत च हुताशनम् ॥

इति ।

ऋचः सामान्यथर्वाणि यजूष्यङ्गानि भारत ।
इतिहासः पुराण च त्रयीद सर्वमुच्यते ॥

ततश्च श्रुतिस्मृतिभ्यामतीव बाह्येऽद्यत्वेनार्हत्समये कथ नाम ज्योतिषाङ्गे वचनमिदमुक्तम्—

समग्र शनिना दृष्टः क्षपण कोपितः पुन ।
तद्भक्तस्तस्य पीडाया तावेव परिपूजयेत् ॥

साख्य योगो लोकायत चान्वीक्षिकी। तस्या च स्यादस्ति स्यान्नास्तीति

नेत्यादि । यस्य स्त्रीभि सगमो न भवति, य पुमान् परे ब्रह्मणि आत्मभावनाया स्थितो वर्तते, त पुरुष सर्वदा शुचि प्राहुर्ब्रुवन्ति। विद्वास इति शेष । मारुत च हुताशन शुचि प्राहु । यथा वायुस्पर्शश्चाण्डालेऽपि लग्न सन् राज्ञो नृपस्यापि लगति तत्र नास्ति दोष । अपि तु चाण्डालादप्यानीयते । यति पुनर्मारुतवत् नि सङ्ग कर्मेन्धनदहनशीलत्वात् ब्रह्मचारी सदा शुचिरिति प्रसिद्धश्च ॥

ऋच इत्यादि । ऋच ऋग्वेदवाक्यानि, सामानि सामवेदवाक्यानि, अथर्वाणि अथर्वणवेदमन्त्रा , यजूषि यजुर्वेदवाक्य काण्ड्य , अङ्गानि शिक्षाकल्पव्याकरण छन्दोविचितिज्योतिष निरुक्त चेति षडङ्गानि ।हे भारत युधिष्ठिरमहाराज, इतिहासो भारत रामायण च । अन्यदपि पुराणम् । चकारात् मीमासान्यायशास्त्र च विगृह्यते । इदमेतत्सर्व शास्त्र त्रयी उच्यते कथ्यते ॥

ततश्च तस्मात् कारणात् श्रुतिस्मृतिभ्या वेदधर्मशास्त्राणा अतीव बाह्ये बहिर्भूते अद्यत्वेन अद्यतनकालेन अर्हत्समये आर्हते सजाते सति कथ नाम ज्योतिषाङ्गे ज्योति शास्त्रे वेदाङ्गे इद वक्ष्यमाण वचन कथमुक्तम । इद किमिति चेत्—

समग्रमित्यादि । समग्र परिपूर्ण यथा भवत्येव शनिना शनैश्चरेण दृष्ट सप्तम स्थाने स्थितिनावलोकित क्षपणो दिगम्बर कोपित । तद्भक्त शनिभक्त क्षपणभक्तश्च तस्य शने क्षपणकस्य च पीडाया धातुक्षयाबाधाया तावेव शनैश्चरक्षपणकावेव परिपूजयेन पूजन कुर्यात् । नत्वन्य देव तत्पीडानिवारणार्थं पूजयेत् । उक्त च—'दशमतृतीये नवपञ्चमे चतुर्थाष्टमे कलत्रे च । पश्यन्ति पादवृद्ध्या फलानि चैव प्रयच्छन्ति ॥'

सांख्यमित्यादि ।साख्य उक्तत्र्यदर्शन सत्कार्यापरनामधेयम् , योगो नैयायक लो-

नम्नश्रमणक इति बृहस्पतिराखण्डलस्य पुरस्तं समयं कथ प्रत्यवतस्थे।

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि—

श्रमण तैललिप्ताङ्ग नवभिर्भित्तिभिर्युतम्।
यो लिखेत्स लिखेत्सर्वां पृथ्वीमपि ससागराम्॥

आदित्यमते च—

भवबीजाङ्कुरमथना अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेताः।
ते देवा दशतालाः शेषा देवा भवन्ति नवतालाः॥

वराहमिहरव्याहृते प्रतिष्ठाकाण्डे च—

विष्णोर्भागवता मयाश्च सवितुर्विप्रा विदुर्ब्राह्मणा
मातॄणामिति मातृमण्डलविद॰ शभोः सभसा द्विज॰।

कायत चार्वाकमतम्, एतत्रय आन्वीक्षिकी विद्या कथ्यते। तस्या आन्वीक्षिकीविद्याया स्यादस्ति नास्ति इतीदृश वचन नम्न श्रमणको वदति। इत्येवप्रकारेण बृहस्पति सुराचार्य आखण्डलस्य पुरस्त समय क्षपणकशासन कथ प्रत्यवतस्थे कथ प्रतिपादितवान्॥

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि चित्रशास्त्रे। **श्रमणमिति**। श्रमण तैललिप्ताङ्ग श्रमणतीर्थंकरपरमदेव तैललिप्ताङ्ग कोटिभास्करसमानतेजस्क नवभि भित्तिभिर्युतम्। 'क्षालोऽथ वेदिरथ वेदिरथोऽपि सालवादीव(?)शाल इह वेदिरतोऽपि साल। वेदी च भाति सदसि क्रमत(?)यदीये यस्मै नमस्त्रिभुवनविभवे जिनाय॥' इति मधुमाधवीक थितक्रमेण नवभिर्भित्तिभिर्युतमित्याहु। यो लिखेत् यश्चित्रकरो लिखति स चित्रकर लिखति। सर्वां पृथ्वीमपि। अपिशब्दात् पाताल स्वर्गलोक च लिखेदित्यर्थ। कथ भूता पृथ्वीम्। ससागरामसख्यातसमुद्रसहिताम्। सर्वद्वीपावतीमित्यर्थ। इतीदृश प्रजापतिवचन कथम्॥

आदित्यमते सूर्यसिद्धान्ते। **भवेति**। भव ससारस्तस्य बीज रागद्वेषौ तस्याङ्कुरो मोहनीय कर्म तस्य मथना क्षयविधायिन अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेता अष्टौ च तानि महाप्रातिहार्याणि अशोकवृक्ष, दिव्यपुष्पवर्षणम्, योजनगामिनी वाक्, चतु षष्टिचामराणि, दिव्य सिंहासनम्, कोटिभास्कराधिकलोचनप्रियशरीरतेज, सार्धद्वादशकोटिपटहवाद्यानि, छत्त्रत्रय चोपर्युपरि वर्तितानि, एव विभव ऐश्वर्य तेन समेतास्तीर्थंकरपरमा देवा दशताला भवन्ति दशहस्तमाना भवन्ति। शेषा देवा हरिहरादय नवताला भवन्ति। तादृग वचन अर्हत्प्रतिमासूचक आदित्यमते कथम्॥

वराहमिहरव्याहृते वराहमिहराचार्यकथिते प्रतिष्ठाकाण्डे च प्रतिष्ठाध्याये इतीदृश कथ यदि दिगम्बरमत कलौ समुत्पन्नम्। इतीति किम्—**विष्णोरित्यादि**। विष्णोर्भागव

शाक्याः सर्वहिताय शान्तमनसो नग्ना जिनाना विदु-
र्ये य देवमुपाश्रिताः स्वविधिना ते तस्य कुर्युः क्रियाम् ॥

निमित्ताध्याये च—

पद्मिनी राजहंसाश्च निर्ग्रन्थाश्च तपोधनाः ।
यं देशमुपसर्पन्ति सुभिक्षं तत्र निर्दिशेत् ॥

तथा– उर्व-भारवि-भवभूति-भर्तृहरि-भर्तृमेण्ठ-कण्ठ-गुणाढ्य-व्यास-भास-वोस-कालिदास वाण-मयूर नारायण-कुमार-माघ-राजशेखरादिमहाकविकाव्येपु तत्र तत्रावसरे भरतप्रणीते काव्याध्याये सर्वजनप्रसिद्धेपु तेपु तेपूपाख्यानेपु च कथं तद्विपया महती प्रसिद्धिः । तस्मात्

ता विष्णो क्रिया प्रतिष्ठा भागवता वैष्णवा कुर्यु विदधु । मयाश्च आदित्योपजीविनो ब्राह्मणा सवितु श्रीसूर्यस्य क्रिया प्रतिष्ठा कुर्यु । विप्रा ब्राह्मणा क्रिया विदुर्जानन्ति । मातृणा सप्तमातृणा ब्रह्माणीन्द्राणीवाराहीभैरवीचामुण्टाकर्णमोटीचर्चाभिधानाना इति क्रिया प्रतिष्ठा मातृमण्डलविदो मातृमण्डलविज्ञायका कुर्यु । शभो क्रिया सभस्मा भस्मसहितो द्विजो ब्राह्मण कुर्यात् इति अर्थवशाद्विभक्तिविपरिणाम । शाक्या बौद्धा सर्वहिताय बुद्धाय क्रिया प्रतिष्ठा कुर्यु । शान्तमनसो नग्ना - विदुर्जानन्ति ते तु जिनाना प्रतिष्ठा कुर्यु । ये पुरुपा लिङ्गिनो गृहस्था य देव उपाश्रिता सेवापरास्ते पुरुपा स्वविधिना निजशास्त्रोक्तविधानेन तस्य देवस्य क्रिया कुर्यु इति ईदृश वाक्य वराहमिहर कथमुक्तवान्, यदि कलौ दिगम्बरा उत्पना ॥

निमित्ता याये च इतीदृश वचन कथम् । इतीति किम् । **पद्मिनीति** । पद्मिनी राजहसाश्च निर्ग्रन्थाश्च तपोवना पद्मिनी कमलिनी य देश यस्मिन् देशे सरादौ उपसर्पन्ति प्रादुर्भवन्ति तत्र तस्मिन् देशे सुभिक्ष निर्दिशेत् कथयेत् । य देश राजहसाश्च उपसर्पन्त्यागच्छन्ति तत्र देशे सुभिक्ष निर्दिशेत् ॥

तथा तेनैव प्रकारेण उर्वश्च भारविश्च भवभूतिश्च भर्तृहरिश्च भर्तृमेण्ठश्च कण्ठश्च गुणाढ्यश्च व्यासश्च भासश्च वोसश्च कालिदासश्च वाणश्च मयूरश्च नारायणश्च कुमारश्च माघश्च राजशेखरश्च ते आदिर्येपां हलायुध-कात्यायनादीना ते च ते महाकवयस्तेपा काव्येपु तत्र तत्रावसरे तस्मिन् विदुपा प्रसिद्धे प्रघट्के तथा भरतप्रणीते काव्याध्याये तथा सर्वजनप्रसिद्धेपु तेपु तेपु उपाख्यानेपु दृष्टान्तकथासु च कथ केन प्रकारेण तद्विपया दिगम्बरसम्बन्धिनी महती प्रसिद्धिर्वर्तते ॥

चत्वार एते सहजाः समुद्रा यथैव लोके ऋतवोऽपि षट् च ।
चत्वार एते समयास्तथैव षड् दर्शनानीति वदन्ति सन्तः ॥
यावत्समर्थं वपुरुद्धताया यावच्च पाणिद्वयमेति बन्धम् ।
तावन्मुनीनामशने प्रवृत्तिरित्याशयेन स्थितभोजनास्ते ॥
बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे निष्किंचनत्व परम न तिष्ठेत् ।
मुमुक्षवस्तत्र कथ नु कुर्युर्मतिं दुकूलाजिनवल्कलेषु ॥
शौच निकामं मुनिपुगवाना कमण्डलोः संश्रयणात्समस्ति ।
न चाङ्गुलौ सर्पविदूषिताया छिनत्ति नासा खलु कश्चिदत्र ॥
वदन्ति जैनास्तमिहासमेते रागादयो यत्र न सन्ति दोषाः ।
मद्यादिशब्दोऽपि च यत्र दुष्टः शिष्टैः स निन्द्येत कथ नु धर्मः ॥

हे मात , तस्मात् कारणात् । **चत्वार इत्यादि** । यथैव एते सहजा स्वभावोत्पन्नाश्च त्वार समुद्रा वर्तन्ते, यथैव लोके ऋतवोऽपि हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरल्लक्षणा षट् वर्तन्ते, तथैव तेनैव प्रकारेण एते अमी चत्वार समया जैनजैमिनिशाक्यशकरागमा साख्यलोकायततद्वयषड्दर्शनानीतीदृश सन्तो वदन्ति प्रतिपादयन्ति ॥

यत्त्वयोक्तम् उद्धा ग्रसन्ते इति निन्दावचन तस्येदमुत्तरम्—**यावदिति** । यावत्काल उद्धताया ऊर्ध्वताया वपु समर्थं वर्तते, यावच्च पाणिद्वय बन्धमेति परस्पर मिलति, तावत्काल मुनीना अशने प्रवृत्तिर्भवतीतीदृशेनाशयेन ते स्थितभोजना ॥

बालाग्रेति । बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे परिग्रहे निष्किचनत्व निष्परिग्रहत्व परममुत्कृष्ट न तिष्ठेत् भवति । तत्र दिगम्बरशासने मुमुक्षव. अहो मात , दुकूलाजिनवल्कलेषु मतिं कथ नु कुर्यु । अपि तु न कुर्यु ॥

शौचमिति । तथा अशौच यत्त्वयोक्त तदप्यसत् । शौच निकाम मुनिपुगवानां कमण्डलो सश्रयणात् ग्रहणात् समस्ति । अङ्गुलौ सर्पविदूषिताया सर्पदष्टाया खलु कश्चित् पुमान् अत्र ससारे नासा नासिका न च छिनत्ति न छेदयति । यदपवित्रमङ्ग तदेव प्रक्षाल्यत इत्यर्थ ॥

वदन्तीत्यादि । एवे जैना इह ससारे तमासु वदन्ति । त कम् । यत्रासे रागादयो दोषा न सन्ति । यत्र च धर्मे मद्यादिशब्दोऽपि अज्ञातवन्मद्यादिपानादिक तच्छब्दोऽपि दुष्टो दोषवान् भोजनादित्यागाय भवति स धर्म शिष्टैर्विद्वद्भि. । कथ नु इति प्रश्ने । निन्द्येत । अपि तु न निन्द्यत इत्यर्थ ॥

दरदकन्दरपरागसंगमादिव दाडिमीकुसुमकुड्मलपरिमलनादिव द्युनदीतीरतपोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोरञ्जनादिव वृक्षोत्पलमञ्जरीमकरन्दस्यन्दादिव च नितान्त लोहितायति निजारुणिमरञ्जितवरुणपुरपुरंध्रिकाधरदले सति संध्यारागमहसि,

तरसरसिकराक्षसक्षोभसमीक्षयारुणतोद्रेकदुर्दिनहृदयरक्षावेक्षणादिव अधोक्षजविपक्षोत्क्षीवदानवावस्कन्धभीतेर्दितिसुतशत्रुकलत्रपरित्राणचरित्रेणेव

रागापहारादिव दरदकन्दरपरागसंगमादिव दाडिमीकुसुमकुड्मलपरिमलनादिव द्युनदीतीरतपोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोरञ्जनादिव वृक्षोत्पलमञ्जरीमकरन्दस्यन्दादिव च नितान्त लोहितायति निजारुणिमरञ्जितवरुणपुरपुरंध्रिकाधरदले नितान्तमतिशयेन लोहितायति रक्तत्वमगतया उपलक्षितो योऽसौ निज स्वकीय अरुणिमा अव्यक्तरागस्तेन रञ्जितानि विद्रुमवर्णानि कृतानि वरुणपुरपुरंध्रीणां पश्चिमदिक्पालनगरस्त्रीणां अधरदलानि येन स रागमहसा तत्तथोक्ते तस्मिन् । नितान्त लोहितायति कस्मात् । उत्प्रेक्ष्यते—मिथुनचरपतत्रिणां चक्रवाकपक्षिणां रात्रिनिकटतया तद्वियोगेन रागापहारादिव तदागमोन्मनादिव । पुनश्च कस्मात् ।

। पुनश्च कस्मात् । दाडिमीनां करकतरूणां कुसुमकुड्मलानि मुकुलानि तेषां परिमलनादिव विमर्दनादिव । पुनश्च कस्मात् । द्युनदीतीरयोर्गङ्गातटयोर्ये तपोधनाः प्रास्तमुनयः तैरुन्मुक्तानि ऊर्ध्वं क्षिप्तानि सूर्यपूजनार्थं यानि रक्तचन्दनानि [illegible] तेषां वन्दनादिव नमनादिव । पुनश्च कस्मात् । कनककेतक्यस्तासां रजांसि परागास्तेषां रञ्जनादिव रागसंयोगादिव । पुनश्च कस्मात् । वृक्षोत्पलाः कर्णिकारवृक्षास्तेषां [illegible] तेषां मञ्जरीणां वल्लरीणां योऽसौ मकरन्दस्तस्य स्यन्दादिव स्रवणादिव । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

परेषु योगेषु मनीषयान्धः प्रीतिं दधात्यात्मपरिग्रहेषु ।
तथापि देवः स यदि प्रसक्तमेतज्जगद्देवमयं समस्तम् ॥
लज्जा न सज्जा कुशलं न शीलं श्रुतं न पूतं न वरः प्रचारः ।
मद्येन मन्दीकृतमानसानां विवेकनाशाच्च पिशाचभावः ॥
आतङ्कशोकामयकेतनस्य जीवस्य दुःखानुभवाश्रयस्य ।
देहस्य को नाम कृतेऽस्य मांसं सचेतनोऽद्यात्क्षणभङ्गुरस्य ॥

उक्तं च—

तिलसर्षपमात्रं यो मांसमश्नाति मानवः ।
स श्वभ्रान्न निवर्तेत यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
संदिग्धेऽपि परलोके त्याज्यमेवाशुभं बुधैः ।
यदि न स्यात्ततः किं स्यादस्ति चेन्नास्ति को हतः ॥

परेष्वित्यादि । परेषु जरासंधकंसादिषु योगेषु संबन्धेषु मनीषया कृत्वा यो देवः अन्धः क्रोधान्धः वर्तते, यो देवः आत्मपरिग्रहेषु सत्यभामारुक्मिणीप्रभृतिषु प्रीतिं दधाति, तथापि स हरिहरादिको यदि देवो भवति तर्हि एतत् प्रसक्तं एष प्रसङ्गः संजातः । एतत् किम् । समस्तं जगद्देवमयं वर्तते । यः शत्रुषु द्वेषं करोति, कलत्रादिषु प्रेम दधाति । तदृदेवः कोऽपि नास्ति, सर्वे देवा वर्तन्ते ॥

लज्जेत्यादि । मद्येन मन्दीकृतमानसानां जडीकृतचेतसां रुद्रादीनां लज्जा सज्जा छन्दोद्यमा न वर्तते, तथा मद्यपीनां शीलं ब्रह्मचर्यं कुशलं निपुणं न भवति, तथा पूतं श्रुतं न भवति, तथा प्रचारः प्रवर्तनं च वरः श्रेष्ठो न भवति । एतत्पूर्वोक्तं यदि न भवति, तर्हि किं भवति । विवेकनाशात् प्रमाददोषात् पिशाचभावः, मलिनव्यन्तरत्वं पिशाचत्वमुच्यते, तद्भवति । उक्तं च लक्ष्मीचन्द्रेण महामुनिना—'मुहु विलिहि विमुत्त इसुण हुण्हुण मज्झु दोसु । मतहो वहिणि जि अहिलस इत्येन हु पायपवेसु ॥'

आतङ्केत्यादि । हे मातः, जीवस्यास्य देहस्य कृतकार्याय को नाम सचेतनो प्रेक्षावान् पुमान् मांसमद्यात् जरासं भक्षयेत् । कथंभूतस्य देहस्य । आतङ्कशोकामयकेतनस्य आतङ्कश्च सद्यः प्राणहरो व्याधिः, शोकश्च पश्चात्तापलक्षणः, आमयश्च सामान्यरोगः, तेषां केतनस्य निवासस्य । पुनः कथंभूतस्य देहस्य । दुःखानुभवाश्रयस्य दुःखोदयस्थानस्य । पुनः कथंभूतस्य । क्षणभङ्गुरस्य क्षणेन अल्पकालेन भङ्गुरस्य स्वयमेव विनाशनशीलस्य ॥

उक्तं च—**तिलेत्यादि** । यो मानवः तिलसर्षपमात्रं मांसमश्नाति स मानवः श्वभ्रान्न निवर्तेत न निर्गच्छेत् । कियत्कालम् । चन्द्रदिवाकरौ यावत् ॥

संदिग्ध इत्यादि । परलोके स्वर्गादौ संदिग्धेऽपि संदेहप्राप्तेऽपि बुधैर्विद्वद्भिरशुभ

मक्षिकागर्भसंभूतबालाण्डकनिपीडनात्।
जातं मधु कथं सन्तः सेवन्ते कललाकृति॥

तथा च स्मृतिः—

सप्तग्रामेषु यत्पापमग्निना भस्मसात्कृते।
तस्य चैतद्भवेत्पापं मधुबिन्दुनिषेवणात्॥

यथाजनाकूतमयं प्रवृत्तः परस्परार्थप्रतिकूलवृत्तः।
विधौ निषेधे च न निश्चयोऽस्ति कथं स वेदो जगतः प्रमाणम्॥

तथा हि—मांसं चेदाचरितुमिच्छसि, आचर। किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्यम्। तदाह—

प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं ब्राह्मणानां तु काम्यया।
यथाविधिनियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये॥

मद्यमांसाद्यास्वादनं पापं त्याज्यमेव परिहर्तव्यमेव। यदि चेत् परलोको न स्यात् किमपि रुचिरं न स्यात् ततस्तर्हि किं स्यात्। अस्ति चेत् नास्ति कश्चार्वाको हतो निषिद्धः॥

मक्षिकेति। मक्षिकाणां सरघाणां गर्भेषु संभूता उत्पन्ना ये बालाण्डकास्तेषां निपीडनात् निश्चोतनान्मधु मधुक्षौ जातमुत्पन्नं सन्तो विद्वांसः कथं केन प्रकारेण सेवन्ते आस्वादयन्ति। कथंभूतं मधु। कललाकृति कललस्य गर्भवेष्टनस्य जरायुपटलस्याकृतिराकारो यस्य तत्तथोक्तम्॥

तथा च स्मृतिरन्यदपि स्मृतिशास्त्रं वर्तते—तत्किम्। सप्तेति। सप्तग्रामेषु अग्निना भस्मसात्कृते सति यत्पापं भवेत् तस्य पुरुषस्य च एतत् पापं भवेत् सप्तग्रामभस्मीकरणपापं भवेत्। कस्मात्। मधुबिन्दुनिषेवणात् इति॥

यथेत्यादि। हे मातः, स वेदः श्रुतिशास्त्रं जगतः प्रमाणं प्रमाणभूतः कथं भवति। कथंभूतो वेदः। अयं वेदः यथाजनाकूतः यथाजनेच्छप्रकृतिः यथाविषयादिकं लोको वाञ्छति, वेदेऽपि तथैव वक्ति। अपरं कथंभूतो वेदः। परस्परार्थप्रतिकूलवृत्तः परस्परमन्योन्यं अर्थप्रतिकूलं पूर्वापरविरोधसहितं वृत्तं प्रवृत्तिं गतः विधौ कर्तव्ये निषेधे च वेदे निश्चयो नास्ति॥

तथाहि तदेव यथाजनाकूतप्रवर्तनं दर्शयति—मांसमित्यादि। मांसं चेदाचरि॰ दोषा न॰ मांसभक्षणं कर्तुमिच्छसि तर्ह्याचर। किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्यं वेदो दुष्टो दोषवान् रक्षितव्यम्॥

अपि तु न निन्द्यत॰णे कोऽसौ विधिस्तमेव निरूपयति—प्रोक्षितमिति। मांसं प्रो

क्रीत्वा स्वयं वा ह्युत्पाद्य परोपहृतमेव च ।
अर्चयित्वा पितृन्देवान्खादन्मांस न दुष्यति ॥

मातरि स्वसरि वा चेत्प्रवर्तितुमिच्छसि, प्रवर्तस्व । किं तु विधिपूर्वकं प्रवर्तितव्यम् । तदाह—गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्ट्वा संवत्सरान्ते मातरमप्यभिलषतीति । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एवमन्येऽपि सन्ति यथालोकाभिप्राय प्रवृत्तास्ते ते विषयः ।

प्रसिद्धिरत एवास्य सर्वसाधारणी मता ।
को हि नाम भवेद्द्वेष्यो लोकच्छन्दानुवर्तन. ॥

हिताहितावेदि जगन्निसर्गतः परस्परस्त्रीधनलोलमानसम् ।
तत्रापि यद्यागम एष तन्मनोवशेन वर्तेत तदा किमुच्यते ॥

क्षित कुशमन्त्रवारिपूत भक्षयेत् खादयेत् । किमर्थम् । ब्राह्मणाना तु काम्यया ब्राह्मणानामिच्छया । क पुमान् भक्षयेत् । यथाविधिनियुक्त प्रोक्षणादिविधिनाधिकृत प्राणाना चैव अत्यये विनाशे सति विधिमकृत्वा न भक्षयेत् ॥

यथा च विधिं दर्शयति—**क्रीत्वेति** । मास क्रीत्वा मूल्येन गृहीत्वा स्वय चात्मनैव हि निश्चयेन उत्पाद्य जीवविध्वसोत्कृतिपरोपहृतमेव वा पारणानीत वा पितृन् देवाश्चार्चयित्वा मास खादन् पुमान् न दुष्यति न दोषवान् भवति । मातरि जनन्या स्वसरि भगिन्या वा चेद्यदि प्रवर्तितुमिच्छसि तर्हि प्रवर्तस्व मैथुन कुरुष्व । किं तु विधिपूर्वक प्रवर्तितव्यम् । तदाह तमेव विधि निरूपयति—गोसवे गोसवयज्ञे ब्राह्मणो नापर गोसवेन गोवधेन इष्ट्वा यज्ञ कृत्वा संवत्सरान्ते एकवर्षप्रान्ते मातरमपि जननीमपि । अपिशब्दात् भगिन्यादिमपि । परस्त्रियमभिलषति जन इति ईदृश वचन क्व वर्तते । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एव अमुना प्रकारेण अन्येऽपि अपरेऽपि विषय सन्ति वर्तन्ते वेदे ते ते प्रसिद्धा यथालोकाभिप्राय प्रवृत्ता ॥

प्रसिद्धिरित्यादि । अत एव कारणात् अस्य वेदस्य सर्वसाधारणी सर्वेषा सामान्या प्रसिद्धि ख्यातिर्मता अभीष्टा । अमुमेवार्थमर्थान्तरन्यासेन द्रढयति—नामेति सभावनायाम । लोकच्छन्दानुवर्तन यथालोकाभिप्रायप्रवर्तन पुमान् को द्वेष्यो भवेत् । अपि तु न [illegible]णीयो भवतीत्यर्थ । कथम् । हि । स्फुटमिति शेष ॥

[illegible]तुमिच्छसीत्यादि । हे मात , जगत् ससारो निसर्गत स्वभावेन हिताहितावेदि [illegible]प्रकारेण सौ पाप ते द्वे वेत्तीत्येवशील हिताहितावेदि । पुन कथभूत जगत् । तदाह मासभक्षी च धन च तत्र लोल लम्पट मानस चित्त यस्य जगतस्त-

नि यदि चेदेष आगमो [illegible]

'सुरा न पेया, ब्राह्मणो न हन्तव्य.' इत्यपि वचनमस्ति। 'सौत्रामणौ य एवंविधा सुरा पिबति न तेन सुरा पीता भवति' इत्यपि। तथा 'ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत' इति। अपि च—

शूद्रान्नं शूद्रशुश्रूषा शूद्रप्रेषणकारिणः।
शूद्रदत्ता च या वृत्तिः पर्याप्तं नरकाय ते॥
तथा मांसं श्वचाण्डालक्रव्यादादिनिपातितम्।
ब्राह्मणेन ग्रहीतव्यं हव्यकव्याय कर्मणे॥

इत्यपि।

सद्यःप्रतिष्ठितोदन्ते सिद्धान्ते परमाग्रहः।
किं वेदोक्तैरिमैः[1](?) सूक्तैरेत पिङ्गानुपास्महे॥

दभिप्रायवशेन वर्तेत वर्तते, तदा तस्मिन् काले किमुच्यते किं कथ्यते। परस्परस्त्रीधन लोलमानस विशेषेण भवत्येव॥

अथ पूर्वापरविरोध वेदस्य दर्शयति—'सुरा न पेया मद्य न पेयम्, ब्राह्मणो न हन्तव्य' इत्यपि वचनमस्ति वेदे। तद्वाक्यविरुद्ध वाक्य यथा—सौत्रामणौ यज्ञे य एवंविधा सुरा पिबति य पुमान् एवंविधा पैष्टीगौडीमाधवीलक्षणा सुरा मदिरा पिबति तेन पुसा सुरा पीता न भवति, इत्यपि वाक्य वर्तते। तथा च विरुद्ध वाक्य दर्शयति—ब्राह्मणमालभेत ब्रह्मणे सृष्टिकर्त्रे ब्राह्मण श्रोत्रिय आलभेत मारयेत्, इत्यपि च वाक्य वर्तते॥

अपि च तथा च मांसविरुद्ध वाक्य दर्शयति—**शूद्रान्नमित्यादि**। शूद्रान्न शोभन कर्मणा द्रवतीति शूद्रस्तस्यान्नम्, शूद्रशुश्रूषा सेवा, शूद्रप्रेषणकारिण शूद्रस्य किंकरत्व कुर्वन्तीति, शूद्रदत्ता च पुनर्या वृत्तिराजीवनम, ते पर्याप्त परिपूर्ण यथा भवत्येव नरकाय नरकपाताय भवतीति भाव॥

तथा च विरुद्ध वाक्यम्—**तथेति**। मास श्वचाण्डालक्रव्यादादिनिपातित शुना कुर्कुरेण, चाण्डालेन मातङ्गेन, क्रव्यादा व्याघ्रादयस्ते आदिर्येषा खरटिक्यादीना ते श्वचाण्डालक्रव्यादादयस्तैर्निपातित पशून् मारयित्वा गृहीत आनीत ब्राह्मणेन वेदपाठकेन ग्रहीतव्य ग्रहणीयम्। किमर्थम्। हव्यकव्याय कर्मणे देवपितृकार्याय, इत्यपि वचनमस्ति॥

सद्य इत्यादि। सद्यस्तत्काले प्रतिष्ठित उदन्तो वार्ता यत्र स सद्य प्रतिष्ठितोदन्तस्तस्मिन्नीदृग्विधे सिद्धान्ते परमाग्रहो यदि युष्माकमाक्षेपो वर्तते तर्हि इमै(?)र्वेदोक्तै सूक्तै सुभाषितै किम्। न किमपि। एत आगच्छत यूयम्। पिङ्गान् विटानुपास्महे सेवामहे वयम्। यदेव पृष्ट तदेवोत्तर पारदारिकविषये वर्तत एव॥

---

[1] व्याकरणशास्त्रविरुद्धम् 'इमै' इति प्रयोगोपादान ग्रन्थकर्तुर्महदाश्चर्यकरम्

प्रमाण व्यवहारेऽपि जन्तुरेकस्थितिर्मतः ।
को नामेत्थं विरुद्धार्थे सादरो निगमे नरः ॥

यदि च वेदोक्तेन विधिना विधीयमाना हिंसा न भवत्यधर्मसाधनम्, कथं तर्हि मार्यमाण. पशुरेवं सम्बोध्यते 'अन्वेनं मातानुमन्यतामनुपितानुभ्रातानुसगन्धोऽनुसखा सयूथ्य.' इति ।

अथ पौरुषेयागमवच्चोदनाया विचारे महत्पातकम् । तदाह—

मानव व्यासवासिष्ठ वचन वेदसयुतम् ।
अप्रमाण तु यो ब्रूयात्स भवेद्ब्रह्मघातक. ॥
पुराण मानवो धर्मः साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥

इत्येतन्मुखभाषितम् ।

प्रमाणमित्यादि । व्यवहारेऽपि वाणिज्यादौ जन्तुर्जीव एकस्थितिरेकवाक्यतायुक्त प्रमाण मत स्वीकर्तव्यम् । को नाम इत्थ पूर्वोक्तप्रकार विरुद्धार्थे निगमे वेदे नर पुमान् सादरो भवति । अपि तु न कश्चित् ॥

यदि च वेदोक्तेन विधिना निगमोक्तेन विधानेन विधीयमाना क्रियमाणा हिंसा अधर्मसाधन न भवति, तर्हि मार्यमाण पशु एवमसुना प्रकारेण कथ सबोध्यते सबोधन प्राप्यते । एव कथमिति चेत्—अन्वेन हे पशो, एन हिंसकपुरुष माता अनुमन्यता ज्ञायताम । अनुपिता अनुमन्यता ज्ञायताम् । अनुभ्राता अनुमन्यताम् । अनुसगन्ध सबन्धी अनुमन्यताम् । अनुसखा मित्रमनुमन्यताम । कथभूत सखा । सयूथ्य । समानयूथे भव सयूथ्य

अथ पौरुषेयागमवत् यथा पौरुषेय शास्त्र विचार्यते तथा चोदनाया वेदस्य वचने विचारे विचारणाया महत्पातकम ॥

तदाह—**मानवमिति** । मानव मनोरिद मानव व्यासवासिष्ठ व्यासस्येद व्यासम्, वसिष्ठस्येद वासिष्ठम, व्यास च वासिष्ठ वचन शास्त्र वेदसयुत वेदोक्तमेव वर्तते । यस्तु पुमान् अप्रमाणमसत्य ब्रूयात्स ब्रह्मघातको भवेत् ब्राह्मणघातपातकी भवेत् स्यात् ॥

पुराणमिति । पुराण रामायण भारतादिकम्, मानवो धर्म स्मृतिशास्त्रम, साङ्गो वेद शिक्षाकल्पव्याकरणच्छन्दोज्योतिषनिरुक्तलक्षणषडङ्गसहितो वेद, चिकित्सित च आयुर्वेदम, एतानि चत्वारि शास्त्राणि आज्ञासिद्धानि । एतेषा वचनमेव मन्यते । हेतुभिर्न हन्तव्यानि हेतुवादेन निराकर्णीयानि ॥

इति एतन्मुखभाषित कपोलकल्पितमिद श्लोकद्वय ज्ञातव्यम ॥

दाहच्छेदकषाशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया।

तस्मात्

दत्तानुपात्र सकलैः प्रमाणैर्दृष्टेषु तत्त्वेषु भवेत्प्रमाणम्।
अन्यत्र शास्त्र तु सता प्रवृत्त्यै पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन॥
उमापति. स्कन्दपिता त्रिशूली संध्यासु यो नृत्यति चर्मवासाः।
भिक्षाशनो होमजपोपपन्नः कथं स देवोऽन्यजनेन तुल्यः॥
देवेषु चान्येषु विचारचक्षुर्यथार्थवक्ता किमु निन्दकः स्यात्।
एवं न चेत्तर्हि यथार्थदर्शी भानुः प्रदीपोऽपि च निन्दकः स्यात्॥
यो भाषते दोषमविद्यमान सता गुणाना ग्रहणे च मूकः।
स पापभाक्स्यात्स विनिन्दकश्च यशोवधः प्राणिवधाद्गरीयान्॥

दाहेत्यादि। दाह अभिताप, छेदश्च द्विधाकरणम्, कषा कषपट्टिकोपरि रेखापातव ताडनलक्षण ताडनम्य, एताभि परीक्षिते शुद्धे हेम्नि सुवर्णे शपथक्रिया शपथकरण का। न काचित्। दाहच्छेदकषाशुद्धे परीक्षाया अक्षमे हेम्नि शपथक्रिया का। न काचित्॥

तस्मात् कारणात्—**दत्तानुपात्रमित्यादि**। दत्तानुपात्र अतिसवादिस्वीकृतव्यवहार सकलै प्रत्यक्षानुमानादिभि प्रमाणै दृष्टेषु तत्त्वेषु शास्त्रेषु प्रमाण सत्य भवेत्। अन्यत्र ...परमते स्वर्गादौ अदत्तानुपात्रे अपरीक्षतो तत्त्वेषु शास्त्र तु सता विद्वज्जनाना प्रवृत्त्यै प्रवर्तनाय अति। केन कृत्वा प्रमाणाय भवति। पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन पूर्वापरविरोधरहितेनेत्यर्थ॥

...र्मणा **उमापतिरिति**। उमापति स्कन्दस्य पिता च स्कन्दस्य कार्तिकेयस्य पिता जनक। ...कुर्वन्तीति, ...कारीति भाव। तथा त्रिशूली। शत्रुविद्वेषकारीति भाव। सन्ध्यासु यो नृत्यति नरकघाताय भवे... अपराह्ने यो नर्तन करोति। तथा चर्मवासा चर्मवासो वस्त्र यस्य स तथा च विरुद्ध ...वेन मोहवान् सूचित। तथा भिक्षाशन भिक्षाभोजनकारी। इत्यनेन ...रेण, चाण्डालेन मातङ्गे। तथा होमजपोपपन्नो होमेन जपेन उपपन्न स जगत्प्रसिद्धो ... लक्ष्यादादयन्नार्निपानित ...रूपेण समानो देवः कथम्। न कथमपीत्यर्थ॥

...ग्रहणीयम्। किमर्थम्। हव्य...षु च पुनरन्येषु गुर्वादिषु विचारचक्षु दिगम्बरो यथार्थवक्ता ...ने। हे मात, कि निन्दक गर्हक स्यात्। अपि तु न स्यात्।

सद्य इत्यादि। सद्यन्नत्वे... ...न्मिर्न्नोद्दिग्विधे सिद्धान्ते परमाग्रहो तु तर्हि तदा यथार्थदर्शी यथार्थप्रकाशको भानुरपि प्रदीपश्च ...पित किम्। न किमपि। एत आग...दर्शी वर्तते॥

यदेव पृष्ट तदेवोत्तर पारदारिकविषये ...द्यमानमसन्त दोष भाषते च, सता साधूना गुणाना ...ति, स पुमान् पापभाक् पापीयान् स्यात्। अविद्य... ...निन्दावान् भवति। स पापभाक् कथम्। अनुमे...

---

१ व्याकरणशास्त्रविरुद्धम् 'उमे' इति

अथायमाप्तः पर एव न स्यादेवंविधो रुद्रगुणोऽपरस्तु ।
परः पुनः किंगुण एष देवः संसारदोषानुगतो न यो हि ॥
गुणाः कुतस्तस्य भवन्ति गम्याः शास्त्रात्प्रणीतात्स्वयमेव तेन ।
वने परोक्षेऽपि पतत्रिसार्थे दृष्टो ध्वनेस्तत्र विनिश्चयो हि ॥
सर्गस्थितिप्रत्यवहारवृत्तेर्हिमातपाम्भःसमयस्थितेर्वा ।
आद्यन्तभावोऽस्ति यथा न लोके तथैव मुक्तागममालिकायाः ॥
श्रुतात्स देवः श्रुतमेतदस्मादिमौ हि बीजाङ्कुरवत्प्रवृत्तौ ।
हिताहितज्ञे स्वयमेव दैवात्किं पुंसि जातिस्मरवत्परेण ॥

वार्थमर्थान्तरन्यासेन द्रढयति—यशोवधो यशोघातन प्राणिवधात् हिंसाकरणात् गरीयान् गुरुतरो वर्तते ॥

यतः । अथेत्यादि । अथ चेत् अयं आप्तो रुद्रगुणो रुद्रलक्षणो देवः स एवाप्तो युष्माभिः कथ्यते । परः एव अर्हन् देवो न स्यात् । एवेति निश्चये । एवंविधः आप्तत्वसहितो रुद्रगुणो वर्तते । अयं तु सर्वज्ञो वीतरागो न भवति इति चेत् उच्यते—तर्हि परो रुद्रगुणः पुनः पुनरपि एष देवः किंगुणो वर्तते । यो देवः । हि निश्चयेन । संसारदोषानुगतो न भवति ॥

गुणा इत्यादि । स देव इति चेद्युष्माभिरुच्यते, तस्य गुणाः कुतः कस्मात् ज्ञातव्या भवन्ति शास्त्राद्गम्या भवन्ति । कथंभूताच्छास्त्रात् । तेनाप्तेन गुरुणा स्वयमेव प्रणीतात् उक्तात् तत्र शास्त्रे विनिश्चयो हि निश्चयेन ध्वनेस्तद्वाचनात् निश्चयो दृष्टो निश्चयो जातः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—वने विपिने परोक्षेऽपि दृष्टेरगम्येऽपि पतत्रिसार्थे पक्षिसमूहे ध्वनिविनिश्चयो दृष्टः सर्वैरपि विज्ञातः । यस्य पक्षिणः ईदृशो ध्वनिर्वर्तते स पक्षी अमुकः पक्षी भविष्यति तद्ध्वनिरेव पक्षी ज्ञायते तथा येन देवेन यत् शास्त्रं प्रोक्तं तस्माच्छास्त्रादेव दोषवान्निर्दोषो ज्ञायते ॥

सर्गेत्यादि । यथा येन प्रकारेण लोके लोकमध्ये सर्गस्थितिप्रत्यवहारवृत्तेः सर्गस्य सृष्टेः, स्थितेश्च सर्गस्थितिकालस्य, प्रत्यवहारस्य संहारकालस्य च वृत्तेर्वर्तनस्य आद्यन्तभावो न वर्तते एतदुक्तं भवति । यथा सर्गादयो हिमसमयादयश्च अनादिकालेषु वर्तन्त एव । कथं वर्तन्त इति चेत् सर्गात् संहारो वर्तते, संहारात् सर्गो वर्तते, हिमादातपो भवति, आतपाद्वर्षाकालो भवति, तस्मात् पुनर्हिमकालो भवति, एकस्मादेकः सर्वदा वर्तते, तथैव तेनैव प्रकारेण मुक्तागममालिकायाः आद्यन्तभावो न वर्तते । देवश्रुतयोरपि आद्यन्तभावो नास्ति मुक्तादेवात् आगमो भवति, आगमाच्छास्त्रान्मुक्तो देवो भवति ॥

तदेव निरूपयति—श्रुतादित्यादि । श्रुतादागमात् स जगत्प्रसिद्धो देवोऽर्हन् भवति । अस्माद्देवादेतत् श्रुतं भवति । इमावेतौ श्रुतदेवौ हि निश्चयेन बीजाङ्कुरवत् प्रवृत्तौ प्रवृत्तिं गतौ

असंशयं हेतुविशेषभावाद्यथोपलः स्यात्कनकं तथैव ।
अन्तर्बहिश्चास्तसमस्तदोषो ज्योतिः परं स्यादयमेव जीवः ॥
अङ्गारवत्तद्धि न जातु शुध्येद्रूपान्तरं वस्तुनि यत्र नास्ति ।
दृष्टो मणीनां मलसक्षयेण तेजःप्रभावः पटुभिः कृतेन ॥
भूता भविष्यन्ति भवन्ति चान्ये लोकत्रयज्ञाः क्रमशः क्षितीशाः ।
यथा तथाप्ता यदि को विरुद्धो बहुत्वमन्यत्र च बाढमस्ति ॥
हरिः पुनः क्षत्रिय एव कश्चिज्ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुणो रविश्च ।
देवौ स्त एतौ यदि मुक्तिमार्गौ पृथुश्च सोमश्च कुतस्तथा न ॥

बीजादङ्कुरो भवति, अङ्कुराद्बीजं भवति । हिताहितज्ञे हितज्ञमहितज्ञं च दैवात् पुण्यात् पुंसि पुरुषे परेण किं कार्यम् । न किमपि । किंवत् । जातिस्मरवत् । यथा जातिस्मरः पुमान् अन्यं न पृच्छति किं तु स्वयमेव जानाति, एवं ज्ञानात् स्वयमेव जानाति । परेण किं कार्यम् । न किमपि कार्यमित्यर्थः ॥

असंशयमित्यादि । असंशयं यथा भवत्येवं हेतुविशेषभावात् कारणभेदस्य भावात् यथा उपलः कनकं स्यात् तथैव अन्तर्बहिश्च अन्तः कर्मक्षयोपशमादिभावः, बहिश्च गुर्वाद्युपदेशः, अस्तसमस्तदोषः क्षीणकर्ममलकलङ्कः अयमेव संसारी जीवः परं ज्योतिः सिद्धः स्यात् ॥

अङ्गारेत्यादि । अङ्गारवत् अनिलवत् तद्वत् तदेवात्मस्वरूपं अभव्यजीवलक्षणं जातु कदाचित् न शुद्ध्येत् शुद्धिं न प्राप्नुयात् । तत्किम् । यत्र वस्तुनि [अ]भव्यलक्षणे पदार्थे रूपान्तरं नास्ति । मिथ्यात्वं मुक्त्वा कदाचिदपि यः सम्यक्त्वं न याति न शुध्येदित्यर्थः । पटुभिर्विचक्षणैः कृतेन विहितेन मलसंक्षयेण विनाशेन मणीनां रत्नानां तेजःप्रभावो दृष्टो विलोकितः । तथा चोक्तं समन्तभद्रेण महर्षिणा—'दोषावरणयोर्हानिर्निःशेषास्त्यतिशायनात् । क्वचिद्यथा स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षयः ॥'

भूता इत्यादि । भूता अतीताः, भविष्यन्तोऽनागताः, भवन्तश्च वर्तमानाः, अन्ये लोकत्रयज्ञाः क्रमशो न क्रमेण यथा क्षितीशा राजानस्तथा तेनैव क्षितीशप्रकारेण यदि चेत् आप्ता तीर्थकरपरमदेवा भूता भविष्यन्ति भवन्ति तर्हि को विरुद्धः । न कश्चिद्विरुद्धः । अन्यत्र च परमते बहुत्वं प्रचुरत्वं बाढमतिशयेन अस्ति वर्तते, हरिहरहिरण्यगर्भकपिलसुगतमतिथिदेवनाद्वाद्याद्यादित्यादिवत् ॥

हरिरित्यादि । हरिः श्रीनारायणः पुनः पश्चात् कश्चित् कोऽपि क्षत्रिय एव वर्तते । ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुणः इन्द्रचन्द्रादिसदृशो रविश्च वर्तते । एतौ द्वौ हरिरवी यदि मुक्ति-

---

१ अत्र प्रतिबुद्धप्रभावाङ्कमवमानापरिस्थानेमानद

अशेषमेतद्वपुषा बिभर्ति दशावतारेण स वर्तते वा ।
शिला प्लवादर्पति विस्मयार्हं मातः कथं संगतिमञ्चतीदम् ॥
स्वयं स कुष्ठी पदयोः किलार्कः परेषु रोगार्तिहरश्च चित्रम् ।
अजा परेषां विनिहन्ति वातं स्वयं तु वातेन हि सा म्रियेत ॥
माता—(स्वगतम् ।)
गतः स कालः खलु यत्र पुत्रः स्वतन्त्रवृत्त्या हृदयेप्सितानि ।
कार्याणि कार्येत हठान्नयेन भयेन वा कर्णचपेटया वा ॥
युवा निजादेशनिवेशितश्रीः स्वयंप्रभुः प्राप्तपदप्रतिष्ठः ।
शिष्यः सुतो वात्महितैर्बलाद्धि न शिक्षणीयो न निवारणीयः ॥

मार्गौ देवौ स्तः स्याताम्, तर्हि पृथुश्च आदिक्षत्रिय सोमश्च चन्द्रस्तथा देवौ कुतो न स्याताम् ॥

अशेषमित्यादि । हे मातः, स हरिरेतदशेषं जगद्वपुषा शरीरेणोदरमध्ये बिभर्ति । वान्यद्दशावतारेण वर्तते यः सर्वनिजशरीरेण बिभर्ति स दशावतारान् कुतः स्थित्वा गृह्णाति । शिला प्लवादर्पति जले शिला तरतीति एतस्मादपि कथं केन प्रकारेण इदं विस्मयार्हं संगतिं अञ्चति व्रजाति । कथं संगतं (?) इत्यर्थः ॥

स्वयमित्यादि । सोऽर्कः किल पदयोः पादयोः स्वयं कुष्ठी कुष्ठरोगवान् वर्तते । चित्रं परेषु भक्तेषु रोगार्तिहरश्च रोगपीडाविनाशकश्च वर्तते । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेनोच्छिनत्ति—अजा छागिका परेषां लोकानां वातं विनिहन्ति । स्वयं तु सा अजा वातेन वातरोगेण म्रियेत मृतिं गच्छेत । इदमपि विस्मयार्थम् । किंतु अजा वातरोगेण न म्रियते इत्यर्थः ॥

माता चन्द्रमतिः स्वगतमात्मगतं चिन्तयति—**गत इत्यादि** । स कालः प्रस्तावः गतोऽतिक्रान्तः । खलु निश्चयेन । यत्र काले पुत्रो यशोधरः स्वतन्त्रवृत्त्या आत्माधीनत्वेन हृदयेप्सितानि कार्याणि कर्तव्यानि हठात् नयेन न्यायेन भयेन भीत्या वा कर्णचपेटया वा हस्ततलताडनेन वा कार्येत कार्यते । इदानीं तु कार्याणि हठादिना कारयितुं न शक्यत इत्यर्थः ॥

यस्मान्न कार्यते इदानीं तु अयं तावत्—**युवेत्यादि** । युवा शिशुर्न वर्तते । अपि च निजादेशनिवेशितश्रीः निजादेशे निवेशिता आरोपिता श्रीर्येन स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः । स्वयंप्रभुः स्वयमेव सर्वेषां स्वामी समर्थो वा । पुनः कथंभूतः । प्राप्तपदप्रतिष्ठः प्राप्ता लब्धा पदे राज्यपदे प्रतिष्ठा शोभा येन स तथोक्तः । तेन कारणेन शिष्यः विद्यार्थी सुतो वा आत्महितैः पुरुषैर्बलाद्बलात्कारेण न शिक्षणीयो नापि निवारणीयो निषेधनीयः । स्नाम । हि । स्फुटमिति शेषः ॥

(प्रकाशम्।)

तवोपदेशं खलु किं नु कुर्याद्विनीतचित्तस्य बहुश्रुतस्य।
को नाम धीमाँल्लवणाम्बुराशेरुपायनार्थं लवणं नयेत॥
विचक्षणः किं तु परोपदेशे न स्वस्य कार्ये सकलोऽपि लोकः।
नेत्रं हि दूरेऽपि निरीक्षमाणमात्मावलोके त्वसमर्थमेव॥
निघ्नन्ति निःसंशयमेव भूपाः पुत्रं च मित्रं पितरं च बन्धुम्।
स्वस्य श्रिये जीवितरक्षणाय राज्यं कुतः क्षान्तिपरायणानाम्॥
तदस्य दुःस्वप्नविधेः शमार्थं संरक्षणार्थं निजजीवितस्य।
दुर्वासना वत्स विहाय जीवैर्विधेहि यज्ञं कुलदेवतायाः॥

किमङ्ग, महामुनिर्गौतमः प्राणत्राणार्थमात्मोपकारिणमपि नाडीजङ्घं न

प्रकाशं [illegible] स्फुटं माता ब्रूते—**तवेत्यादि**। हे पुत्र, तव भवतः। खलु निश्चयेन। नु इति प्रश्ने वितर्के वा। उपदेशं माता शिक्षाकर्त्री किं कुर्यात्। अपि तु न किमपि कुर्यादित्यर्थः। त्वं सर्वत्र विचक्षणो वर्तस इत्यर्थः। कथंभूतस्य तव। विनीतचित्तस्य विनयपरहृदयस्य। पुनः कथंभूतस्य तव। बहुश्रुतस्य अनेकेषु शास्त्रेषु प्रवीणस्य। अमुमेवार्थं प्राभृतीकरणार्थं दृष्टान्तद्वारेण द्रढयति—नामेति संभावनायाम्। को धीमान् कः प्रेक्षावान् [illegible] लवणाम्बुराशेः लवणोदधिसमुद्रस्य उपायनार्थं प्राभृतीकरणार्थं लवणमक्षीव [illegible] नयति। अपि तु न कश्चिदित्यर्थः॥

[illegible] **इत्यादि**। हे पुत्र, त्वं विचक्षणो वर्तसे। किं तु सकलोऽपि लोकः समस्तो [illegible] न। परोपदेशे विचक्षणो भवति। न तु स्वस्य कार्ये विचक्षणः [illegible]। [illegible] द्रढयति—हि यस्मात् कारणात् नेत्रं चक्षुर्दूरेऽपि वस्तु निरीक्षमाणम्। [illegible]। आत्मावलोके [illegible] तु असमर्थमेव वर्तते॥

भूता इत्यादि। [illegible] जीवितरक्षणाय [illegible] क्रमशो न क्रमेण यथा क्षितीशा राजानस्तथा तेनैव [illegible] निघ्नन्ति, पि[illegible] भवन्ति तर्हि को विरुद्धः [illegible]रायणानां क्षम[illegible]। अन्यत्र च [illegible] बहुत्वं प्रचुरत्वं [illegible] अस्ति वर्तते, [illegible] [illegible]॥

हरिरित्यादि। हरिः श्रीनारायणः पुनः पश्चात् कश्चित् कोऽपि क्षत्रिय एव वर्तते। [illegible] रविश्च वर्तते। एतौ द्वौ हरिरवी यदि मुक्ति

---

१ अत्र [illegible]

जराजिह्मब्रह्मासनस्खलनसंभावनया सर्वतस्तदवष्टम्भसभ्रमादिव च संकोचोदञ्चत्पुटप्रकाण्डे स्थूलनलिनखण्डे,

अतिमात्रवारुणीसमागमादिव मन्दरगिरिशिखरजवनिकानिवेदितसर्वानवसरेऽपि घनघुसृणारुणितसुरसुन्दरीकपोलच्छविनि वितप्यमानतपनीयतलिकाकृतिमनोहरे भुवनान्तरप्रयाणकर्मणि पुनर्दर्शनादरादिव कमलिनीकुलकुड्मलप्रणामाञ्जलिकारके तमोरातिमण्डले,

पुनरावृत्तिभयात्तदवतरणपथमुदीक्षितुमिव विनतविश्वभरावकाशदेश-

नयावस्कन्धभीते अधोक्षज श्रीनारायणस्तस्य विपक्षा शत्रव उत्क्षीवा अतिमत्ता गर्विता वा दानवा दैत्यास्तेषामवस्कन्ध रात्रिसबन्धिनी धाटी तस्माद्भीतिर्भय तस्या भीते भयकारणात् । दितिसुतशत्रुकलत्रपरित्राणचरित्रेणेव दितिसुतशत्रु श्रीनारायण तस्य कलत्र लक्ष्मीस्तस्य परित्राण रक्षण तस्य चरित्रेणेव । लक्ष्मीरक्षणार्थं सकुचिता इत्यर्थ । पुनश्च कस्मात् सकोचिता इत्याह—जराजिह्मब्रह्मासनस्खलनसभावनया जरया वार्धक्येन जिह्मो मन्द शक्तिहीनो योऽसौ ब्रह्मासन स्थान तस्य स्खलन भङ्गस्तस्य सभावना रक्षा तया हेतुभूतया सर्वतस्तदवष्टम्भसभ्रमादिव सर्वत सर्वदिक्षु तदवष्टम्भ ब्रह्मणो अवष्टम्भन वृद्धत्वात् मा पतदिति सभ्रमादिव आदरादिव । अयमपि उत्प्रेक्षालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तमोरातिमण्डले श्रीसूर्ये सति । कथभूते तमोरातिमण्डले । मन्दरगिरिशिखरजवनिकानिवेदितसर्वानवसरे मन्दरगिरिरस्ताचलस्तस्य शिखर तदेव जवनिका पटकुटी तया निवेदित सूचित सर्वेषा अनवसरो प्रस्तावो येन तत्तथोक्त तस्मिन् । कस्मात् अनवसर । उत्प्रेक्षते—अतिमात्रवारुणीसमागमादिव अतिमात्रमतिशयेन वारुणीसमागमो मद्यपानम्, पक्षे पश्चिमा दिक्, तस्या समागमादिव । पुन कथभूते । घनघुसृणारुणितसुरसुन्दरीकपोलच्छविनि घन प्रचुर घुसृण काश्मीरजन्मकेसररसस्तेनारुणिता अव्यक्तरागीकृता ये सुरसुन्दरीणा कपोलास्तेषा छवि शोभा यस्य तमोरातिमण्डलस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । वितप्यमानतपनीयतलिकाकृतिमनोहरे वितप्यमाना अभिताप प्राप्यमाणा या तपनीयतलिका काञ्चनकटाहिका तस्या आकृत्या आकारेण मनोहरस्तस्मिन् । पुन. कथभूते । भुवनान्तरप्रयाणकर्मणि भुवनान्तरमपरविदेहक्षेत्र तत्र प्रयाणकर्म यस्य तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभृते । कमलिनीकुलकुड्मलप्रणामाञ्जलिकारके कमलिनीना कुलानि वनानि तेषा कुड्मलानि तान्येव प्रणामाञ्जलिकारकानि । उत्प्रेक्षते—पुनर्दर्शनादरादिव पुनर्दर्शनमस्त्विति सभ्रमादिव । अयमपि उत्प्रेक्षालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तिमिरनिकरे सति अन्धकारसमूहे सति । किं कृतवति तिमिरनिकरे । महीरुहगहनानि श्रितवति सति । कथभूतानि महीरुहगहनानि । विनतविश्वभरावकाशदेशरोहिणि विनता नम्रा ये विश्वभरावकाश-

जघान। विश्वामित्रः सारमेयम् । एवमन्येऽपि शिबिदधीचिबलिबाणासुरप्रभृतीनामवनिपतीना सुरभितनयादीनामितरेषा च सत्त्वानामालम्भनेनात्मनः शान्तिकर्माणि सम्यगारेभिरे ।

यथा जलैः पङ्कजिनीदलाना पङ्कैर्न लेपो नभसो यथा च ।
राज्ञस्तथा शुद्धमतेर्न पापैः सबन्धगन्धोऽस्ति कथचनापि ॥
विषं विषस्यौषधमग्निरग्नेरिय प्रसिद्धिर्महती यथैव ।
पुण्याय हिंसापि भवेत्तथैव सर्वत्र हे पुत्र न षड्गुलानि ॥

नाडीजङ्घ वानर कि न जघान । अपि तु जघानैव । गौतम॰ किल तीर्थे यात्रासु चलित । च्युतमार्गश्च महति कान्तारे पतित । पिपासोष्णशोप शुष्यति शेपकाय बुभुक्षाशुशुक्षणि सधुक्षमाणकुक्षिश्च स्वैरविहारिणा वानरेणोदकस्थान नीत । स मुनिस्तद्दर्शित तोय पीत्वा वानर मारयित्वा कृततत्पिशितभोजनो वन निस्ततार । हे पुत्र, विश्वामित्रो महामुनि सारमेय श्वान कृतोपकार कि न जघान । एपापि कथा तद्वदेव । एवममुना प्रकारेण अन्येऽपि राजान सुरभितनयादीना धेन्वादीनामितरेपा च अपरेपा सत्त्वाना प्राणिना आलम्भनेन मारणेन आत्मन स्वेपा शान्तिकर्माणि सम्यगारेभिरे आरब्धवन्त । तथा हि—शिविदधीचिनौ राजानौ तयोर्मांसास्थिभ्या देवा आत्मनो विघ्नोपशमन धृतदानवक्षय कृतवन्त । बलिबाणासुरौ तयोर्द्वयोर्यज्ञे वन्धनालम्भनाभ्या निष्कण्टका देवा मही चक्रु । शिविदधीचिभ्या याग कृत , बलिबाणासुरौ मारितौ । प्रवृत्तिशब्दात् धृतदानव च मारितवन्त । अवनिपतीना राज्ञा सुरभितनयादीना माहेयीप्रभृतीना च सत्त्वाना पशूना आलम्भनेन मारणेन आत्मन शान्तिकर्माणि अन्येऽपि राजान सम्यगारेभिरे । गोसवे यज्ञे ता माहेयी आलभ्य मारयित्वा प्राप्य च रन्तिदेवो मुनि स्वर्ग साधयामास । अत एव कारणात् चर्मप्रक्षालनात् चर्मल(ण्व)ती नदी बभूव । तदस्थिप्रक्षालनाच्च अर्थावती नदी सजाता ॥

यथेत्यादि । यथा येन प्रकारेण जलै पङ्कजिनीदलाना पद्मिनीपत्राणा लेपो न भवति । नभस पङ्कैर्लेपो यथा न भवति । तथा तेनैव प्रकारेण शुद्धमते राज्ञ पापै सह —भगन्ध कथचनापि प्रकारेण सवन्धगन्ध पापबन्धलेशोऽपि नास्ति ॥

च निनान्शानि
भूत । स्वयप्रभु **मित्यादि** । यथैव येनैव प्रकारेण विषस्यौषध विष भवति, अग्नेरौपध अग्निर्भ-
ग्रासा ल्धा प महती प्रसिद्धिर्वर्तते, तथैव तेनैव प्रकारेण हिंसापि जीववधोऽपि पुण्याय
सुनो वा आत्र र सजायेत । हे पुत्र हे यशोधरमहाराज, सर्वत्र सर्वेषु क्षेत्रेषु पङ्गुलानि न
रयम् । हि । क्वचिद्धानानि, क्वचिदर्धफलानि, क्वचिन षडेव हलानि भवन्तीत्यर्थ ॥

गोब्राह्मणस्त्रीमुनिदेवताना विचारयेत्कश्चरितं विपश्चित् ।
श्रुतिस्मृतीहासपुराणवाचस्त्यजात्मना चेन्न तवास्ति कार्यम् ॥
न क्वापि पुंसः पुरुषार्थसिद्धि' सूक्ष्मेक्षयातीवपरीक्षकस्य ।
जगत्प्रवाहेण तु वर्तितव्य महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥
विलासिनीविभ्रमदर्पणानि कन्दर्पसतर्पणकारणानि ।
क्रियाश्रमच्छेदकराणि हातुं मधूनि को नाम सुधीर्यतेत ॥
मताः समा मन्मथतत्त्वविद्भिर्मृताः स्त्रियो मद्यविवर्जिताश्च ।
ये भुञ्जते मासरसेन हीनं ते भुञ्जते किं नु न गोमयेन ॥
यदि च मधुमासनिषेवणे महादोषस्तदा कथमेतन्महर्षिभिरुदाहृतम्—

गोब्राह्मणेत्यादि । गावश्च ब्राह्मणाश्च स्त्रियश्च मुनयश्च गौतमादयो देवताश्च विद्यादयो गोब्राह्मणस्त्रीमुनिदेवतास्तासा चरितमाचार को विपश्चित् विचारयेच्चर्चयेत् । अपि तु न कश्चिद्विपश्चिद्विचारयेदित्यर्थ । हे पुत्र, श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणवाच श्रुति वेद, स्मृति धर्मशास्त्रम्, इतिहास इतिवृत्तम्, पुराणवाच रामायणमहाभारतादीनां वचनानि त्यज मुञ्च चेद्यदि आत्मना जीवेन सह तव कार्यं नास्ति । जीवाथा चेत्तर्हि मा त्यज ॥

न क्वापीत्यादि । हे पुत्र, पुंस पुरुषस्य क्वापि काचिदपि पुरुषार्थसिद्धिर्न भवति । कथभूतस्य पुंस । सूक्ष्मेक्षया सूक्ष्मदृष्ट्या कृत्वा अतीवपरीक्षकस्य । जगत्प्रवाहेण तु लोकमार्गेण तु वर्तितव्य वर्तनीयम् । येन यथा मार्गेण महाजनो गत महान् लोक प्रवृत्त स पन्था स एव मार्ग । अर्थान्तरन्यासालकार ॥

विलासिनीत्यादि । हे पुत्रक, सुधी पुमान् । नामेति सभावनायाम् । मधूनि मद्यादीनि हातु परिहर्तु को यतेत यत्न कुर्यात् । अपि तु न कश्चित् परिहरेदित्यर्थ । कथभूतानि म[illegible] । विलासिनीविभ्रमदर्पणानि विलासिनीनामुत्तमस्त्रीणा विभ्रमाणा अवलोकने दर्पणानि [illegible] । पुन कथभूतानि । कन्दर्पस्य कामोद्रेकस्य सतर्पणे समुद्दीपने कारणानि हेतुभूतानि । पुन कथभूतानि । क्रियाश्रमच्छेदकराणि क्रियाणा सुरतक्रियादीना श्रमस्य छेदकराणि । [illegible]लकार ॥

मता इत्यादि । हे पुत्र, मृता स्त्रियो मद्यविवर्जिताश्चापि समा मता । कै । मन्मथतत्त्वविद्भि कामशास्त्ररहस्यविचक्षणै पुरुषै । हे पुत्र, मासरसेन हीन ये भुञ्जते भोजन कुर्वते पुरुषा । नु इति वितर्क । गोमयेन सह गोविष्ठया सह किं न भुञ्जते । [illegible] गोविष्ठया सह भोजन कुर्वन्तीत्यर्थ । उपमालकार ॥

यदि च यदि चेत् मधुमासनिषेवणे महादोषो वर्तते, तदा तस्मिन् काले एतद्वचा[illegible] [illegible] प्रोक्तम् ॥

'न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।
प्रवृत्तिरेव भूताना निवृत्तेश्च महत्फलम् ॥' इति ।

कथं च हव्यकव्यविधिषु प्रबन्धेन तद्ग्रहणम् । तदाह—

'तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलेन च ।
दत्तेन मास प्रीयन्ते विधिवत्पितरो नृणाम् ॥
द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन्मासान्हारिणेन च ।
औरभ्रेणाथ चतुर. शाकुनेनैव पञ्च वै ॥
षण्मासाश्छागमासेन पार्षतेन हि सप्त वै ।
अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥
दश मासास्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषैः ।
शशकूर्मस्य मासेन मासानेकादशैव तु ॥

एतत्किम्—**नेत्यादि** । मामभक्षणे दोप पाप न वर्तते, न च मद्ये दोपो वर्तते, न चैव मैथुने दोपो वर्तते । कि तर्हि । भूताना प्रवृत्तिरेव भवति, निवृत्तेस्तु मद्यमासनियमात् महत्फल भवति ॥

कथ च केन प्रकारेण हव्यकव्यविधिषु देवे त्रिकार्यविधानेषु प्रबन्धेन शास्त्रेण कृत्वा तद्ग्रहण मासग्रहण वर्तते । तदाह तदेव निरूपयति—**तिलैरित्यादि** ।
... ...

. . ..,...... .

..... ॥

द्वौ मासावित्यादि । द्वौ मासौ शास्त्रे मत्स्यमासेन मीनामिषेण पितरस्तृप्यन्ति । त्रीन् मासान् प्रतिसमासास्त्वा (?) हारिणेन हरिणमासेन पितरस्तृप्यन्ति । अथानन्तरमौरभ्रेण वेषमासेन चतुरो मासान् पितरस्तृप्यन्ति । शाकुनेनैव पक्षिमासेनैव पञ्च मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

षडित्यादि । वै निश्चयेन । छागमासेन षण्मासान् पितरस्तृप्यन्ति । पार्षतेन मृगविशेषमासेन सप्त मासान् पितरस्तृप्यन्ति । कथम् । हि निश्चयेन । वै इति पादपूरणे । अष्टौ मासान् एणमासेन कस्तूरीमृगमासेन पितरस्तृप्यन्ति । रौरवेण रुरुमृगेण नवैव मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

दशेत्यादि । वराहमहिषामिष शूकरमहिषमासेस्तु दश मासान् पितरस्तृप्यन्ति । शशकूर्मस्य मासेन शशकरक्षयमासेन एकादशैव मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा।
वार्धीणसस्य मासेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥' इति।

राजा—(स्वगतम्।)

ऐश्वर्यमेकं तिमिरं नराणामेवंविधो बन्धुगणो द्वितीयम्।
किं नाम पापं न करोतु जन्तुर्मदेन मोहेन च निर्विचारः ॥
श्रिया मनोदर्पकरैर्विलासैरापातरम्यैश्च विलासिनीनाम्।
प्रतारितान्तःकरणो दुरन्तां भवाटवीमेष विशत्यवश्यम् ॥
बलादमीभिर्विषयैर्वराकः प्रायेण जानन्नपि मोहितात्मा।
मृत्योः पुरीवारिविहारभाजा वन्यः करीवास्पदमापदां स्यात् ॥

(प्रकाशम्।)

नान्येषु पापं मनसा विचिन्त्यं साक्षात्स्वयं तत्क्रियते मयाद्य।
त्वया श्रुता किं नु कथा न लोके सशालिशिक्थस्य वसोः प्रसिद्धा ॥

संवत्सरमित्यादि। गव्येन पयसा गोदुग्धेन पायसेन वा संवत्सरं पितरस्तृप्यन्ति। वार्धीणसस्य गण्डकस्य मासेन द्वादशवार्षिकी तृप्तिर्भवति ॥

राजा श्रीयशोधरः स्वगतं आत्मगतं चिन्तयति—**ऐश्वर्यमित्यादि**। ऐश्वर्यं नाम एकं तावत् नराणां तिमिरमन्धकारं वर्तते। एवंविधो मात्रादिलक्षणो बन्धुगणो बन्धुवर्गो द्वितीयं तिमिरं वर्तते। नामेति संभावनायाम्। जन्तुः किं पापं न करोतु। अपि तु सर्वपापं करोत्येव [illegible]। कथंभूतो जन्तुः। मदेनैश्वर्यगर्वेण मोहेन च एवंविधबन्धुवर्गमोहेन क्रमेण निर्विचारो निर्विवेकः। यथासंख्यालंकारः ॥

श्रियामित्यादि। श्रिया लक्ष्म्या सत्या विलासिनीनां विलासैर्नेत्रशोभाभिः प्रतारितान्तःकरणो वञ्चितमना एष जन्तुरवश्यं निश्चयेन दुरन्तां दुष्टस्वभावां भवाटवीं विशति प्रवेशं करोति। कथंभूतैर्विलासैः। मनोदर्पकरैः हृदयमदजनकैः। पुनः कथंभूतैः। आपातरम्यैः प्रथमप्रारम्भे रम्यैः। रूपकालंकारः ॥

बलादित्यादि। अमीभिरेतैर्विषयैः स्रक्वनिताचन्दनादिभिः कारणभूतैर्मोहितात्मा [illegible] जन्तुरसौ वराकः प्रायेण जानन्नपि विदन्नपि बलात् आपदामास्पदं स्यात्। क इव। [illegible] वन्यः करीव। यथा वन्यः करी मृत्योः पुरीवारिविहारभाजा मरणस्य नगरी [illegible] वारिरुच्यते। तद्विहारतोऽपदामास्पदं स्यात्। दृष्टान्तालंकारः ॥

प्रकाशम्। यशोधरो राजा सर्वं स्फुटमुक्तवान् ॥

नान्येष्वित्यादि। हे मातः, अन्येषु जनेषु पापं तत्क्षणं मनसा न विचिन्त्यं नो [illegible]। तस्मात् अद्य इदानीं मया यशोधरेण साक्षात्प्रत्यक्षेण कथं क्रियते। त्वं तु न

पिबेद्विष यद्यमृत विचिन्त्य जिजीविषुः कोऽपि नरो वराकः।
किं तस्य तन्नैव करोति मृत्युमिच्छावशान्नैव मनीषितानि॥
रजस्तमोभ्या बहुलस्य पुसः पाप सता नैव निदर्शनाय।
नाप्येनसामासजतामपेक्षा जातौ कुले वा रजसामिवास्ति॥
जातिर्जरामृत्युरथामयाद्वा नृपेषु चान्येषु सम भवन्ति।
पुण्यैर्जनेभ्योऽभ्यधिका क्षितीशा मनुष्यभावे त्वविशेष एव॥
यथा मम प्राणिवधे भवत्या महान्ति दुःखानि भवन्ति मात।
तथा परेषामपि जीवहानौ भवन्ति दु:खानि तदम्बिकानाम्॥

शस्यत इत्यर्थ। हे मात, त्वया भवत्या। नु इति प्रश्ने। वसो वसुनरेन्द्रस्य लोके प्रसिद्धा कथा किं न श्रुता। कथभूतस्य वसो। सशालिशिक्थस्य शालिशिक्थमत्स्यसहितस्य। एतत्कथाद्वय कवि स्वयमेवाग्रे विस्तरेण कथयिष्यति। आक्षेपालकार॥

पिबेदित्यादि। यदि चेत्कोऽपि कश्चिन्नरो मनुष्यो वराको हीनदीनो जिजीविषु- र्जीवितुमिच्छुरमृत विचिन्त्य पीयूषमिति कृत्वा विष हालाहल पिबेदास्वादयेत्, तस्य रसस्य तद्विष किं मृत्यु मरण नैव करोति। अपि तु करोत्येव। इच्छावशात् मनोरथवशात् मनीषितानि नैव भवन्ति। तथा धर्मबुद्ध्या पाप कुर्वन् किं पुण्य लभते। अपि तु नैव लभत इत्यर्थ। अर्थान्तरन्यासालकार॥

रजस्तमोभ्यामित्यादि। रजस्तमोभ्या पापेन अज्ञानेन च बहुलस्य प्रचुरस्य पुम गौतमादेर्विश्वामित्रादेश्च पाप सता विद्वज्जनाना हेयोपादेयविवेकिना निदर्शनाय दृष्टान्ताय नैव भवति। ते पापिष्ठ स्थावरादिमासभक्षण पाप कृत तथा सत्पुरुषा न कुर्वन्ति इत्यर्थ। एनसा पापानामासजता सबध्यमानाना जातौ कुले वा मातृपक्षे अपेक्षा वाञ्छा नापि नास्ति। केषामिव। रजसामिव धूलीनामिव। यथा रजासि उड्डीयमानानि सर्वषा- मुपरि पतन्ति न कमपि वञ्चयन्तीत्यर्थ। उपमालकार॥

जातिरित्यादि। जातिर्जन्म जरा मृत्यु, अथानन्तरमामयाद्वा नृपेषु अन्येषु चापर- प्राणिषु सम समानया भवन्ति। तत्र क्षितीशा राजान पुण्यं कृत्वा जनेभ्य अभ्यधिका भवन्ति अतिरेकिणो भवन्ति। मनुष्यभावे तु अविशेष एव राजलोकयोर्न कश्चिद्विशे- षोऽस्ति। जाति, अतिशयालकारश्च॥

यथेत्यादि। हे मात, यथा मम प्राणिवधे भवत्यास्तव महान्ति गुरूणि दु खानि भवन्ति। तथा परेषामपि जीवहानौ तदम्बिकाना तन्मातृणा दु खानि भवन्ति। दृष्टा- न्तालकार॥

परस्य जीवेन यदि स्वरक्षा पूर्वे क्षितीशाः कुत एव मम्रुः ।
शास्त्रं तु सर्वत्र यदि प्रमाणं श्वकाकमासेऽपि भवेत्प्रवृत्तिः ॥
भवन्नकृत्यावहितो हि लोकः कदापि नेदं जगदेकमार्गम् ।
यद्धर्मबुद्ध्या विदधाति पाप तन्मे मनोऽतीव दुनोति मातः ॥
लोके विनिन्द्य परदारकर्म मात्रा सहैतत्किमु कोऽपि कुर्यात् ।
मासं जिघत्सेद्यदि कोऽपि लोल किमागमस्तत्र निदर्शनीयः ॥
लोलेन्द्रियैर्लोकमनोनुकूलैः स्वाजीवनायागम एष सृष्टः ।
स्वर्गो यदि स्यात्पशुहिंसकाना सूनाकृता तर्हि भवेत्स कामम् ॥
मन्त्रेण शस्त्रैर्गलपीडनाद्वा वेधा बहिश्चापि वधः समानः ।
स्वर्गो यदि स्यान्मखहिंसिताना स्वबान्धवैर्यज्ञविधिर्न किं तु ॥

परस्येत्यादि । परस्य गजवाज्यनादिजीवगणस्य जीवेन यदि चेत् स्वरक्षा भवे[illegible] तर्हि पूर्वे चिरंतना क्षितीशा कुत एव कस्मादेव मम्रुर्मृता । यदि चेत् शास्त्र तु सर्व[illegible] प्रमाण भवति तर्हि श्वकाकमासेऽपि प्रवृत्तिर्भवेत् । जात्यलकार ॥

भवन्नित्यादि । हे मात , लोकोऽकृत्यावहित पापकर्मणि सावधानो भवन् स[illegible] [illegible]मानो वर्तते । इद जगत् कदापि कस्मिंश्चिदप्यवसरे एकमार्गमेकमताश्रित न भवति [illegible]म् । हि निश्चयेन । य[illegible] धर्मबुद्ध्या पाप विदधाति तन्मे मम मनोऽतीव दुनो[illegible] [illegible] प्राप्नोति । [illegible]तिरियम् ॥

लोक इत्यादि । परदारकर्म परस्त्रीभोगो लोके जगति विनिन्द्य विशेषेण गर्ह्य[illegible] [illegible] । [illegible] मात्रा सह जनन्या सह कोऽपि किमु कुर्यात् । अपि तु न कुर्या[illegible] [illegible] । यदि चेत् कोऽपि [illegible] पुरुष लोलो जिह्वालम्पटो मास जिघत्सेत् खादितु[illegible] [illegible] तत्र [illegible] आगम सिद्धान्त वेदशास्त्र कि किमर्थं निदर्शनीय [illegible] तु [illegible] । आक्षेपालकार ॥

लोलेत्यादि । लोलेन्द्रियैरिन्द्रियलम्पटै लोकमनोनुकूलैर्बालोकचित्तमनुलापुके[illegible] [illegible] आगमो वेदसिद्धान्त स्वाजीवनाय निजविषयपोषणाय सृष्टो रचित । यदि च [illegible] [illegible] वधमाना स्वर्ग स्यात् सजायते तर्हि [illegible] [illegible] सूनाकृता [illegible] भवेत् सजायेत । आक्षेपालकार ॥

मन्त्रेणेत्यादि । मन्त्रेण [illegible]मन्त्रेण सहिता [illegible] वा शस्त्रैर्गलपीडनाद् [illegible] वेधा [illegible] बहिश्चापि [illegible] वा वधो [illegible] समान [illegible] । यदि चेत् [illegible]हिंसिताना यज्ञे [illegible]ताना पशूना स्वर्ग स्यात् [illegible]

मातः, आकर्णयात्रोपाख्यानम्, यन्मयापरेद्युरेव विद्यानवद्यनामकादुपासकादुपश्रुतम् । तथा हि—किलाखण्डलसभायां ब्राह्मणाचरणं प्रति विवदमानमनसौ द्वौ दिवौकसावेतत्परीक्षार्थमेकश्छगलच्छलेनापरस्तदाजीवनव्याजेन पाटलिपुत्रपुरबाहिरिकायामवतेरतुः । तस्मिन्नेवावसरे सपञ्चाशतं पञ्चशतीं छात्राणामध्यापयन्नुपाध्यायः सकलवेदवेदाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेयं काङ्कायननामधेयं पण्डितमीदृशं प्राग्वशं विधित्सुस्तत्रैवाजगाम । ईक्षाचक्रे च पुरुषेणाधिष्ठितमतीव महादेहमजम् । 'अहो, साधु भवत्ययमजास्तनधयः खलु यज्ञकर्मणे' इत्यनुध्याय तं गोधमेवमभ्यधात्—'अरे मनुष्य, समानीयतामित इतोऽय छागस्तव चेदस्ति विक्रेतुमिच्छा' इति । पुरुषः—'भट्ट, विचिक्रीपुरेवैनं यदि भवानिदं मे प्रसादीकरोत्यङ्गुलीयकम् ।' उपाध्यायस्तथा

शालयो भवेत् तर्हि । तु इति प्रश्ने । स्वबान्धवे निजपुत्रादिकुटुम्बवर्गे यज्ञविधिं किं न वर्तते । उपमालङ्कारः ॥

हे मातः, अत्र जीववधे उपाख्यानं दृष्टान्तकथा त्वमाकर्णय यदुपाख्यानं मया यशोधरेण अपरेद्युरेव परस्मिन्नहन्येव विद्यानवद्यनामकादुपासकात् श्रावकादुपश्रुतमाकर्णितम् । तथा हि । तदेवोपाख्यानं दर्शयति—**किलेति** । आखण्डलसभायां सौधर्मेन्द्रसदसि ब्राह्मणाचरणं प्रति विवदमानमनसौ विवादं कुर्वतौ । ज्ञानयत्नोपछन्देषु वद इति करे विमतौ आत्मनेपदमित्यर्थः । द्वौ दिवौकसौ एतत्परीक्षार्थं ब्राह्मणाचारपरीक्षार्थम् एको देवश्छगलच्छलेन अपरो देवस्तदाजीवनव्याजेन छगलाजीवनमिषेण पाटलिपुत्रपुरबाहिरिकायां नगरसमीपवने अवतरेतुरवतीर्णौ । तस्मिन्नेवावसरे सपञ्चाशतं पञ्चशतीं सहस्रार्धं छात्राणाम् अध्यापयन् पाठयन् उपाध्यायः पाठकः सकलवेदवेदाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेयः चतुर्वेदषडङ्गोपाङ्गानाम् उपदेशे अवधेया मर्यादा यस्य स तथोक्तः काङ्कायननामधेयः पण्डितमीदृशं प्राग्वशं यज्ञं विधित्सुः विधातुमिच्छुः । 'प्राग्वशः पुलिङ्गे यज्ञगृहम्' इति दुर्गः । तत्रैवाजगाम तस्यामेव नगरबाहिरिकायाम् आजगाम आगच्छति स्म । ईक्षाचक्रे च दृष्टवांश्च पुरुषेणाधिष्ठितं महाशृङ्गेण सहितम् अतीव महादेहं वृषभसदृशमजम् । अहो आश्चर्ये । अयम् अजास्तनधयश्छागापुत्रो यज्ञकर्मणे खलु भवति । कथम् । साधु यथा भवति । इत्येवमनुध्याय चिन्तयित्वा तं गोधं भारभटपुरुषं एव अभ्यधात् उक्तवान्—अरे मनुष्य । सोऽपि वा...यिन आत्मानं देवं मन्यमान इति भावः । समानीयतां प्राप्यताम् इतः स्थानात् इतः एतस्मिन् स्थाने अयं छागस्तव चेदस्ति विक्रेतुमिच्छा इति उक्तवान् । पुरुषो मनुष्य आह—भट्ट, विचिक्रीपुरेव विक्रेतुमिच्छुरेवाहमेनं छागं यदि भवान् इदं मे मम प्रसादीकरोति प्रसन्नो भूत्वा अर्पयति । किं तत् । अङ्गुलीयकं मुद्रिकाम् । उपाध्यायः काङ्कायनस्त-

विधायापवर्त्य च तं पुरुषमात्मदेशीयं शिष्यमादिशति—'अहो कुशिक वत्स, वलीयानयमजास्तनधय । तदतियत्नमुपसव्यानेन बद्ध्वानीयतामु दवसितम् । अहमप्येष तवानुपदमेवागच्छामि ।' तथाचरति तच्छिष्ये स वसुधाया कुलिशकीलित इव निषण्ण सभूय सर्वैरपि, तदन्ते वासिभिरुत्थापयितुमशक्यः 'प्रीयन्तामत्रैवास्य चेटस्य मासेन विधिपूर्वकं देवा. पितरो ब्राह्मणाश्च' इत्यालापोल्वणरुषममर्षविषोन्मेषकलुषचक्षुषमाशु स्वयमेव वधायोद्धृतपर्वताकारपाषाणपरुषं स छगलस्तमुपाध्याय मनुष्यवद्भाषे—'ननु भट्टस्य किमर्थो महानेष प्रयासः' इति । भट्टः सभयः सविस्मयश्च प्रत्याचष्ट—'महापुरुष, तव स्वर्गगमनाय' इति । छाग.—'अरे. खलु ते वराकतनव. पशवो ये मखमिषेण भवता भक्षिता । अत्र तु प्रस्तरप्रतिमाकवलन इव केवलं दन्तभङ्गस्तव' इति विचिन्त्य किंचिद्विहस्य च स्वस्मस्त (?) पुनरेवमवोचत्—

'नाहं स्वर्गफलोपभोगतृषितो नाभ्यर्थितस्त्वं मया
सतुष्टस्तृणभक्षणेन सततं हन्तु न युक्त तव ।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुव प्राणिनो
यज्ञ किं न करोषि मातृपितृभि' पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥' इति ।

तदनु भो महाराज, सा मदीयाम्बिका ममोक्तिपु निरुत्तरा सती परमुपायान्तरमपश्यन्ती 'लब्धप्रतिष्ठातन्त्रेपु हि राजपुत्रेषु स्वभावेन भवन्ति ज्ञातिविषये शाठ्यनिष्ठुरा समाचारा । तदेते कुशलमतिभिः शान्तिकर्मणैव कर्तव्याः कार्येष्वभ्यन्तरा.' इति, तथा 'महत्यपि हि पुत्रे सवित्रीणा बालकाल इव चाटुकारस्नेहला एवालापा' श्लाघ्यन्ते,न पुनः कर्णकटुका.' इति च विचिन्त्य, 'मात., अलमलमनेन ममाश्रेयस्करेणोपचारेण' इति मया सहबहुमान

किमवोचदित्याह—**नाहमिति** । हहो भट्ट, अह छाग स्वर्गफलोपभोगतृषितो न भवामि स्वर्गभोग न वाञ्छामि । मया त्वमभ्यर्थित प्रार्थितो न वर्तसे यन्मा स्वर्गं प्रापय । अह तु तृणभक्षणेन बदर्यादिपर्णचर्वणेन सतुष्ट सतोष प्राप्तवान् । कथम् । सतत निरन्तरम्। कि करिष्यते ।स्वर्गभोगिन् हे भट्ट, तव भवतो वर्णोत्तमस्य हन्तु कर्मचाण्डालवन्मारयितु न युक्तम् । त्वया यज्ञे विनिहता मारिता प्राणिनो ध्रुव निश्चयेन यदि स्वर्गं यान्ति तर्हि मातृपितृभिस्तथा तव पुत्रैस्तथा तव बान्धवैस्तव भ्रातृभि कृत्वा यज्ञ याग कि न करोषि किं न विदधासि इत्युवाच ॥

तदनु तत्पश्चात् भो महाराज हे श्रीमारदत्तमहाराज, सा मदीयाम्बिका मम माता ममोक्तिपु मद्वचनेपु निरुत्तरा सती प्रत्युक्तिरहिता सती परमन्यत् उपायान्तर अपश्यन्ती अनवलोकमाना सती इति विचिन्त्य पादयोर्निपत्य मामेवमभ्यर्थितवती प्रार्थयामास । इति कि विचिन्त्य । लब्धप्रतिष्ठातन्त्रेपु सर्वजगत्प्राप्तसमानसमुदायेपु हि निश्चयेन राजपुत्रेपु स्वभावेन ज्ञातिविषये कुटुम्बवर्गे शाठ्यनिष्ठुरा धूर्तत्वेन निर्दया समाचारा कर्तव्यानि भवन्ति। तत्तस्मात् कारणात् एते राजपुत्रा कुशलमतिभि शान्तिकर्मणैव सामोपायेनैव कार्येपु कर्तव्येपु अभ्यन्तरा आत्मवशा कर्तव्या इति । न केवल इति विचिन्त्य । तथा तेनैव प्रकारेण इति च विचिन्त्य पर्यालोच्य । इतीति किम् । महत्यपि हि पुत्रे सवित्रीणा बालकाले इव शिशुप्रस्तावे यथा वाचा चाटुकारस्नेहला च प्रेम्णा मिथ्यासवनस्नेहपरा एव आलापा मिथ्याभाषणानि श्लाघ्यन्ते प्रशस्यन्ते, न पुन कर्णकटुका आलापा प्रशस्यन्ते। तेन अम्बिका कि क्रियमाणा । मया यशोधरेण इत्यमुना प्रकारेण च विनिवार्यमाणा । इतीदृश किम् । हे मात , अलमल पूर्णं पूर्णं अनेनोपचारेण पादपतनविनयेन । कथभूतेन उपचारेण । मम अश्रेयस्करेण । च विनिवार्यमाणा । सहबहुमान बहुमानसहित तथा भवत्येवम् । पुन कथ यथा भवति । अतिप्रवर्तितकरुणानय अतिशयेन प्रादुर्भावेण कारुण्यमयानीति यथा भवत्ये-

विनिवार्यमाणापि सप्रणयमतिप्रकटितकरुणामयमाविर्भूतबहुप्रश्रय च पाद-योर्निपत्य मामेवमभ्यर्थितवती—'पुत्र, अहमनाथेत्यनुकम्पया वा, मातेति वत्सलतया वा, मद्दर्शनायत्तजीवितेत्युपरोधेन वा, वृद्धेति दयालुतया वा, गु-रुवचनमनुल्लङ्घनीयमित्याशयेन वा, भविष्यत्यवश्यमनेनाभ्यर्थितभङ्गेन पूर्व-माचरितस्यापि सुकृतस्य हानिरिति परामर्शेन वा, किमपरः कोऽपि नास्ति तव पण्डितंमन्यभावस्यास्पद येन मयि जरत्यामेवमतीव विहितविचारचपलो ऽसीत्युपालम्भनभयेन वा, युक्तमयुक्तं वा गुरुरेव जानातीति मार्गानुसारेण वा, न भवति शुभ चेदनुष्ठानमहमेव स्वामेनसा भागीति मनीषया वा, चिर-मिय महीयसि पदे स्थिता मयापमानिता सती न जीविष्यतीति सभावनेन

रोहिणि महीरुहगहनानि श्रितवति दरजरच्चिकुरनिकुरम्बानुकारिणि तिमिरनिकरे,

चीवरोपरागनिरतान्तःकरणेनापरगिरिशिखरान्तरविहारिणा मुनिकुमारनिकायेन करचापलादिव परिमुषितबहलतरपाटलिम्नि पुनर्मुहूर्तमात्रमतिपुराणकपिलपनलीलातुल्यतामनुशील्य क्षणादुपशान्तवयसि समस्तसंध्यारागतेजसि,

सुरनदीसंभेदरेखारुचिकान्तेषु च समन्ततो वियत्पर्यन्तेषु,

बहुलीभवन्तीष्विव च योषितामलकधूपधूमेषु, वलयितास्विवावतसकु

ह्रैना पृथिवी अवसानप्रदेशास्तत्र रोहन्ति प्रादुर्भवन्ति इत्येवंशीलानि तथोक्तानि । तिमिरनिकरे तस्मान्महीरुहगहनानि श्रितवति । पुनरागतिभयात् श्रीभास्कर पुनरागच्छति इति भयात् तदनन्तरणपथ श्रीसूर्यस्य आगमनमार्गं उदीक्षितुमिव उद्ग्रीव इव स्थितेष्विव । एवंभूते तिमिरनिकरे । दरजरच्चिकुरनिकुरम्बानुकारिणि दरमीषज्जरन्तः प्रौढिभाजो ये चिकुराः केशास्तेषां निकुरम्बं समूहस्तमनुकरोति तथोक्ता ईषद्धरितनीलतया तस्मिन् ॥

वा, पुरा हि तस्या एव मम प्रभवन्ति वचांसि कुतो नाद्येति स्नेहानुगमनेन वा, नो चेदात्मानमेव करिष्यामि देवतोपहाराय त्वमेव तावदनुभवोभयकुलविशुद्धः श्रियोऽस्याः फलमित्यपवादबीभत्सया वा, यदि परलोकदोषाशङ्कनेनान्येन वा केनचित्कारणेन प्राणिघातेन व्याप्रियसे, मा प्रावर्तिष्ठाः। किं तु विनिवेदितदक्षिणोत्सवैर्वेदविद्भिर्वाडवैः परिश्रावितसकलसत्त्वोपहारफलोत्कटेन पिष्टकुक्कुटेन कुलदेवतायै बलिमुपकल्प्य तदवशिष्टं पिष्टं मांसमिति च परिकल्प्य मया सहावश्यं प्राशनीयम्' इति।

राजा—(स्वगतम्।) 'अहो, महिलानां दुराग्रहनिरवग्रहाणि परोपघाताग्रहाणि च भवन्ति प्रायेण चेष्टितानि। स्त्रियो हि नाम भवन्तु भर्तृषु शय्याविषये पुत्रेषु च प्रतिपालनसमये प्रकामं निसृष्टार्था निरङ्कुशाचरणसमर्थाश्च, न पुनः पौरुषेयेषु कर्मसु। यस्मात्कमलिनीदलेषु जलकणस्येव नारीणां मनसश्चञ्चलतरत्वादतीव निःसारत्वाच्च। पुरुषोऽपि गृहकार्यादन्यत्र स्त्रियः प्रमाणं यन्नदीप्र-

---

इति संभावनेन विमर्शेन वा। 'तस्याः पुरा अप्रत्यक्षकाले एव मम वचांसि प्रभवन्ति, अद्य तत्समक्षं कुतो न प्रभवन्ति' इति स्नेहस्य प्रेम्णोऽनुगमनेन वा। 'नो चेत् नाङ्गीक्रियते मद्वाक्यं चेत् देवतोपहाराय इदैव तव मतिश्चेत् तर्हि अहमात्मानमेव देवतोपहाराय देवताबलये करिष्यामि। उभयकुलविशुद्धो मातापितृवंशशुद्धस्त्वमेव तावत् अस्याः श्रियः फलमनुभव भुङ्क्ष्व' इति अपवादबीभत्सया निन्दानादेयतया वा। कथंभूतेन पिष्टकुक्कुटेन। वाडवैर्ब्राह्मणैः परिश्रावितसकलसत्त्वोपहारफलोत्कटेन परिश्रावितं विविधग्रन्थप्रमाणपूर्वकं बोधितं सकलसत्त्वानां प्राणिमात्रस्य य उपहारो बलिस्तस्य फलं यत्र अतएवोत्कटस्तेन। कीदृशैर्वाडवैः। विनिवेदितदक्षिणोत्सवैः विशेषेण निवेदितार्थं दक्षिणार्थं उत्सवः उत्साहो येषां ते तथा तैः। पुनः कीदृशैः। वेदविद्भिः वेदाख्यग्रन्थान्विदन्ति ते तथा तैः।

राजा श्रीयशोधरः स्वगतमात्मगतं चिन्तयति—अहो इत्याश्चर्ये। महिलानां स्त्रीणां दुराग्रहनिरवग्रहाणि दुराग्रहेण अप्रतिषेध्येनाग्रहेणाभिनिवेशेन निरवग्रहाणि निष्प्रतिबन्धानि निर्निरोधानि परोपघाताग्रहाणि परोपघाते परहिंसायामाग्रहाणि चेष्टितानि कर्माणि प्रायेण बाहुल्येन भवन्ति। हि यतः। नामेति संभावनायाम्। स्त्रियः भर्तृषु शय्याविषये सुरतसमये, च पुनः पुत्रेषु प्रतिपालनसमये प्रकामं यथेच्छं निसृष्टार्थास्त्यक्तगृहकार्या निरङ्कुशाचरणसमर्थाः श्वश्र्वादिभयरहितं यथा भवति तथा आचरणे कार्यसंपादने शक्ता भवन्तु। न पुनः न तु पौरुषेयेषु पुरुषसाध्येषु कर्मसु। यस्मात्कारणात् नारीणां स्त्रीणां मनसश्चित्तस्य चञ्चलतरत्वादस्थिरत्वात् अतीव अत्यन्तं निःसारत्वान्निर्बलत्वाच्च। कुत्र कस्येव। कमलिनी-

वाहपतितः पादप इव न चिरं नन्दति । स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता खड्गयष्टिरिव साधयत्यभिमतमर्थम् । अभिनिवेश च पुनः पापपुण्यक्रियासु प्रधान निधानमामनन्ति मनीषिणः । बाह्यानीन्द्रियाणि तपनतेजासीव शुभेष्वशुभेषु च वस्तुषु सम विनिपतन्ति । न चैतावता भवति तदधिष्ठातुः कुशलेन चादृष्टेन संबन्ध । संकल्पोपपन्नप्रतिष्ठानि च देवसायुज्यभाञ्जि शिलाशकलानि किमत्यासादयन पुरुषो न भवति लोके महापञ्चपातकी । सकृदेव चाशुभसंकल्पमलिने मनसि दुरपवादकलुषिते सत्पुरुषचेतसीव दुर्लभाः खलु पुनस्तत्प्रसन्नतायामुपाया । चिरेणापि च कालेन कृत कल्याणकर्मणा प्रचयः प्रमादवशेन सकृदपि संजात विधिर्दुरभिसंधिः पावकनिक्षेपात्प्रासाद इव क्षणेन विनश्यत्यामूलतः । संकल्पेन

त या नारीमनसोऽपि । यद्यस्मात्कारणात् पुरुषोऽपि गृहकार्यात्पाकादिकर्मतोऽन्यत्र स्थि प्रमाण न चिर नन्दति । कि तु भोजनादिसमये पाकादिकर्मण्येव प्रमाणमङ्गीकरोति । क टर । नदीप्रवाहपतित नद्या प्रवाहे पतित पादपो वृक्ष इव । यथा नदीप्रवाहे पतित पादपो न चिर नन्दति शोभते स्थिरो भवति । स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता पुरुषस्य मुष्टि स्थिता पुरुषवशत्या गती अभिमतमर्थं साधयति । केव । खड्गयष्टिरिव उत्तम खड्ग इव ।

च भवन्ति गृहमेधिनोऽपि मुनयः । यथा—उत्तरमथुरायां निशाप्रतिमास्थितस्त्रिदिवसूत्रितकलत्रपुत्रमित्रोपद्रवोऽप्येकत्वभावनमानसोऽर्हदासः । मुनयश्च गृहस्थाः । यथा—कुसुमपुरे चिरादाकर्णितश्रुतसुतसमरस्थितिरातापनयोगयुतोऽपि पुरुहूतदेवर्षिः ।

अस्ति च जगत्प्रसिद्धमिदमुदाहरणम्—एकस्मिन्नेव किल कामिनीकलेवरे मुनिकामिकुणपाशिनामभिनिवेशनिमित्तो विचित्रनिषेकः कर्मविपाक इति । किं च ।

नरेषु संकल्पवशेन मन्मथो यथा प्रवर्तेत पयश्च धेनुषु ।
तथैव कर्मण्युभयानि मानसाद्दधाति बोधाधिपतिर्विजृम्भितात् ॥

मन्दिरमिव । सकल्पेन पुण्यपरिणामेन च गृहमेधिनोऽपि मुनयो भवन्ति । यथेति दृष्टान्त । यथा येन प्रकारेण उत्तरमथुराया गोपाचलसमीपमथुराया निशाप्रतिमास्थित त्रिदिवेन देवविशेषेण सूत्रित कृत कलत्रपुत्रमित्राणा उपद्रवो मृतिर्यस्य स तथोक्तोऽपि एकत्वभावनमानस एकत्वानुप्रेक्षाभावनाचित्त सन् अर्हद्दासनामा श्रेष्ठी मुनिर्बभूव । तथा हि—उत्तरमथुराया किल अर्हद्दासनामा श्रेष्ठी चतुर्दशीनिशाया उपोषित सन् श्मशाने स्थित । स चिन्तयति—'एको मे शाश्वतो ह्यात्मा ज्ञानदर्शनलक्षण ।' इति भावना भावयन् श्मशानारण्ये स्थित । तद्व्रतप्रलयवसादनपराभिर्नगरदेवताभि कृतोपद्रवो मनागपि मनसि क्षोभ गतवत मुनिमान्यता सपाये(?)ति । मुनयश्च सकल्पेन गृहस्था भवन्ति । यथा कुसुमपुरे पाटलिपुत्रनगरे चिरादाकर्णितश्रुतसुतसमरस्थिति हेरिकाच्छ्रुतनिजपुत्रस्य सग्रामस्थिति आतापनयोगयुतोऽपि सूर्यप्रतिमास्थितोऽपि पुरुहूतो नाम देवर्षि दिगम्बरो गृहस्थसदृशो बभूव । तथा हि—पाटलिपुत्रनगरे किल पुरुहूतनामा नृपति पुत्राय राज्यभार समर्प्य दीक्षा गृहीत्वा देवर्षिरिति नाम प्राप्त पर्वतमेखलाया आतापनयोगस्थितो बभूव । खेचरतोपागमनायागतेन श्रावकेण सह कृतोदन्तालेखवाहकात् अरातिभि सह निजपुत्रस्याहवमाकर्ण्य जातामर्ष । स तु चेतसा कृतसमरव्यवसाय शैलाटिनीघटित इव तिष्ठन् अवधिज्ञानिना आकाशचारणेन भगवता स सबोधित न खलु तदेव रूपमादाय एव चिन्तयितु युक्तमिति ॥

अस्ति च विद्यते च जगत्प्रसिद्ध सर्वलोके विख्यातमिदमुदाहरण दृष्टान्तवचनम् । तदिदम् । एकस्मिन्नेव केवले एव किलेति कामिनीकलेवरे मृतवेश्याशरीरे मुनिकामिकुणपाशिना मुनिश्च जिनमुनि , कामी च विटो वेश्यारत , कुणपाशिनस्तेषा मुनिकामिकुणपाशिना अभिनिवेशनिमित्त । अभिप्राये हेतु —विचित्रनिषेक विविधाश्रव कर्मविपाको वर्तते इति । श्मशाने मृतवेश्या दृष्ट्वा मुनिना चिन्तितम्—'कथमनया कामिन्या तपश्चरण न कृतम । इत्येव मृतेति' । इत्युक्त्वा . . . .

इयमिज्या च मे मोहविह्वला कालरात्रिरिव दुष्परिहारा जानुभञ्जिनीव मे गतिभङ्गाय प्रतिवस्थिता। तदत्राहम् 'इतस्तटमितो व्याघ्रः केनास्तु प्राणिनो गतिः' इतीदृशमन्यायमापतितो यद्यवगणयेयमस्याः प्रतिश्रुतम्, तदेत एव समीपवर्तिनो 'देवबुद्धेः फलमनाग्रहः' इत्युपदिशन्तो भविष्यन्त्युपाध्यायाः। सकलजनसमक्षं परमपमानिता चेयं जरती न जाने किं करिष्यति। सत्स च मनसि चोक्षापि(?) क्रियोत्प्रेक्षा। सा न भवति पुंसः श्रेयस्करी, या न रञ्जयति परेषां चेतांसि।

तथा च लौकिकी श्रुतिः—किल बृहस्पतिः सद्वृत्तोऽपि चुङ्कारनगर लोचनाञ्जनहरेण कितवेन मिथ्यापवाददूषितः शतक्रतुसभायां प्रवेशं न लेभे। अलब्धाशनाशेन तु पजकनाम्ना वाग्जीवनेन 'अयं भिक्षाभ्रमणव्याजे नार्भकान्भक्षयति' इत्युपहतश्चक्रपाणिः परिव्राड्वाराणस्याम्। मधुपेषु मध्ये पीतपयाश्च मार्कण्डतापसस्तापसाश्रमेषु। ज्ञानं च प्रतिकूलदैवोपनिपातमौषध

मिव न भवति विहितोपयोगमप्यर्थक्रियाकारि। किं नु खल्वज्ञो द्वैपायनो येन स तादृश कर्म समाचचार। पौलस्त्यो नीतिशास्त्रेषु नाश्रौषीद्दाण्डक्योपाख्यानम्, येन स परदारानपाहरत्। नहुषो न सम्यगुपासिती गुरुकुले, येन सप्तर्षीन्संयुग्यानकार्षीत्। प्रजापतिर्जड एव एडो वा, येनात्मदुहितरि मनश्चकार। वररुचिश्च वृषलीनिमित्तमासवनिपोद्वहनमिति।

न नायकस्य प्रतिकूलदैवोपनिपात पायकमो(?)पथमिव विहितोपयोगमपि कृतसेवनमपि अर्थक्रियाकारि न भवति ज्ञानकार्यं न साधयति। कि नु खलु अज्ञो द्वैपायनो मुनिर्येन कारणेन स द्वैपायन तादृश द्वारावतीभस्मीकरणकर्म समाचचार सम्यगाचरितवान्। कि तु ज्ञान कि करोति, कर्मोदय प्रधानम्। अस्य कथा—उर्जयन्तो गिरौ किल अरिष्टनेमिभगवत समवसरे नारायणो गणधरदेवेन चापृच्छत्—'हे भगवन्, एव समृद्धद्वारवत्या किं कुतोऽपि व्ययो भविष्यति।' इति। वरदत्त गणधर उवाच—'अनया चिन्तया किम्।' इति ब्रुवन्नपि हरिणा कृतनिबन्धो बभाषे—'द्वादशवर्षेषु गतेषु द्वैपायनकुमारात् दाहो भविष्यति।' तद्वचन द्वैपायन श्रुत्वा अनत्य कर्तुमिच्छु गृहीतव्रत द्वादशापि वर्षाणि पूर्वदेशे अतिक्रम्य अधिकमासमलक्षयन् द्वारवतीद्वारदेशे कृतकायोत्सर्गे पाणिविह्वलितमतिना मातङ्गेन विहितखलतिमस्तगुआदाघ(?)श्च कोपात् अग्निकुमारो भूत्वा ता नगरीं ददाह। पौलस्त्यो नीतिशास्त्रेषु नाश्रौषीत् पौलस्त्यो रावणनरेन्द्र नीतिशास्त्रेषु किं न अश्रौषीत् न शुश्राव। किं न श्रुतवान्। दाण्डक्योपाख्यान दाण्डक्यनृपकथान्तरम्, येन कारणेन स पौलस्त्य परदारान् परकलत्रमपाहरत् अपहृतवान्। अस्य कथा—दाण्डक्यो नाम राजा किल मृगयाया गत सन् सर्वस्यामटव्या प्रस्थितस्य ब्रह्मर्षेराश्रमपदे प्राप्तयौवना कन्यामभिलापितवान्। तत ब्रह्मर्षिशापात् सबन्धुराष्ट्रो विननाश। नहुष नहुषो नाम राजा गुरुकुले सम्यक् उपासिता उपासनमुपासित विद्यते यस्य स उपासिती। व्याकरणे अधीतीत्यादिवत्। तथा चोक्तमाशाधरेण महाकविना—'अस्मिन्निमे स्वस्त्य(?)यान्ये भक्तिरागादधीतिनाम्। स्वस्तिमन्त स्वय शश्वत् सन्तु स्वस्त्ययन जिना॥' नहुषो नाम राजा गुरुकुले किं सम्यक् न उपासिती गुरुकुल कि न उपासितवान्, येन कारणेन सप्तर्षीन् सयुग्यान् वृषभवद्वाहनान् अकार्षीच्चकार। अस्य कथा—नहुष किल मनुष्यभावेऽपि व्रतमाहात्म्यात् ऐन्द्र पद लब्ध्वा वृहस्पते अपूर्ववाहन रथ सम्यग् समानयन् तन्निशम्य सप्तर्षीन् कृत्वा रथे योजितवान्। तत्र अगस्त्योऽतीव पट्टतया तदशगच्छत सर्प सर्पेति चस्रवत विहित सोऽन्नतोदनस्य शापात शेषो नाम सर्पो बभूव। प्रजापतिर्ब्रह्मा जडो निर्विवेक एव एडो वा बधिरो वर्तते, येन कारणेन आत्मदुहितरि निजसुताया मनश्चकार भोगाभिलेष बाल्यव्याजेन समागतायामात्मदुहितरि चित्त चकार। पुनर्जातविवेक 'स्मरस्य साध्ययमपराध' इति मत्वा हरलोचनानलगोचरतया मदन ससाप। भस्मितवानित्यर्थ।

(प्रकाशम् ।) अम्ब, न बालकेलिष्वपि मे कदाचित्प्रतिलोमता गतासि । न वेद्मि कथमद्यैव ते चन्द्रमतेरप्यस्थाने दुराग्रहमलीमसा मति समजनीति । तत्पर्याप्तमत्रालापपरम्परया । भवतु । भवत्येवात्र प्रमाणम् । उत्तिष्ठ । ननु तवैव पूर्यन्तामत्र कामितानि । आहूय त्वमेवादिश कृकवाकुविनिर्माणे शिल्पिनः । साधु समाज्ञापय त्वमेव भगवतीभवनशोभारम्भाय देवभोगिनम् । अनुशाधि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय मौहूर्तिकान् । एवमन्यान्यपि विधापय त्वमेव देवद्विजपरिजनपूजापुरःसराणि गृहकार्याणि । अहो वैरिकुलकमलाकरनीहार प्रतीहार, विसृज्यतामयमशेषोऽपि यथायथमनुजीविनिवहः । अहमप्येष चिरप्रवृत्तवार्तासंजातश्रमो मनागप्यस्माद्वसुमतीतिलकात्सभाम-

---

[illegible] एवाभि[illegible]गनोऽभवत् । 'बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति' इति । वररुचि[illegible] [illegible] [illegible]निमित्त चेटीस्मरणेन आमवनिपोद्वहन मद्यघटोच्चालन चकारेत्येव । अन्य[illegible] [illegible]—[illegible] [illegible]गतया सकललोकाधिके नाम्नि वर्तमानो देवता[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नीत । श्यामकान्त यथा चोरा(?) तमेवमवोचत्—'[illegible] । [illegible] तु यदि [illegible] निजशिरसि निधाय उज्जयिनीप्रदक्षिणां करोषि [illegible] । [illegible] । सोऽपि [illegible] प्रत्यपद्यतेति ॥

ण्डपाददूरदेशवर्तिनि तस्मिन्मदनविलासनामनिवासभवने स्वैरविहाराय गच्छामि । तदनु तस्मिन्मयि शय्यातलमलङ्कृतवत्यहो विक्रमालकार, सा मदीयामृतमतिमहादेवी दिवसादीयमादातुमागत्य गतात्कुसुमशेखरकात्पुष्पवटोर्मदनदमयन्तिकायाः प्रसाधिकाया दुहितुर्विनोदकलहंसिकायाश्च सध्रीच्याः संजातसकलसेवावसराया ससदि प्रवृत्तमुदन्तमाकर्ण्य, 'न खलु मे यामिनीसमाचरितसाहसादस्य वसुमतीपतेरपरमेवंविधकूटकपटानुष्ठानमस्ति । मन्ये च दुष्करमेवमस्यास्थिरचित्तस्य चिरकालभावीनि भविष्यन्त्यायूंषि । कुलवधूना ह्ययमन्यश्च देवद्विजाग्निसमक्ष मातापितृविक्रीतस्य कायस्यैव भवतीश्वरः, न मनस' । तस्य पुनः स एव स्वामी यत्रायमसाधारणः प्रवर्तते पर विश्रम्भविश्रमाश्रयः प्रणयः । तथा हि—

लापसमुत्पन्नखेद मनागीपदप्यस्मात् एतस्मात् वसुमतीतिलकात् वसुमतीतिलकनामधेयात् सभामण्डपात् अस्थानीग्रहात् अदूरदेशवर्तिनि निकटवर्तिनि तस्मिन् मदनविलासनाम्नि निवासभवने मयि शय्यातल पल्यङ्कतलमलकृतवति सति अहो विक्रमालकार पराक्रमपञ्चानन श्रीमारदत्त महाराज, सा मदीया मह्य हिता अमृतमतिमहादेवी दिवसादीय दिनव्ययभागधेय आदातु ग्रहीतु आगत्य गतात् गृहीत्वा व्याघुटितात् कुसुमशेखरकात् कुसुमशेखरनामधेयात् पुष्पवटोर्विद्यार्थिन सकाशात् । न केवल तस्मात् । मदनदमयन्तिकाया मदनदमयन्तिकानामधेयाया प्रसाधिकाया शृङ्गारकारिकाया दुहितु पुत्र्या. विनोदकलहंसिकायाश्च विनोदकलहंसीनामधेयायाश्च सध्रीच्या सख्या पुत्र्या सकाशात् संजातसकलसेवावसराया समुत्पन्नसर्वसेवाप्रस्तावाया ससदि सभाया प्रवृत्त संजात उदन्त वृत्तान्तमाकर्ण्य श्रुत्वा गविष्ठिरनामान अमात्य निजमन्त्रिण प्रहितवती प्रेषयामास समान्तिक मुक्तवती । कि कृत्वा पूर्वम् । इति वितर्क्य पर्यालोच्य । इतीति किम् । न खलु मे मम यामिनीसमाचरितसाहसात् कृतदुर्विलासात् अपर अन्यत् अस्य वसुमतीपते नरेन्द्रस्य एवविधकूटकपटानुष्ठान कूटमायामण्डले अनुष्ठान कारण नास्ति । मन्ये च अहमेव जाने एवममुना प्रकारेण अस्य यशोधरस्य अस्थिरचित्तस्य आयूंषि जीवितानि चिरकालभावीनि दीर्घाणि भविष्यन्ति तत् दुष्कर मन्ये । निकटतरमृत्युरेष वर्तते इत्यर्थ । कुलवधूना हि निश्चयेन अय यशोधर अन्यश्च एतस्माद्भिन्नोऽपरश्च कोऽपि देवद्विजाग्निसमक्ष प्रत्यक्ष मातापितृविक्रीतस्य दत्तस्य कायस्यैव शरीरस्यैवेश्वर स्वामी भवति । न मनस न तु चित्तस्य स्वामी भवति । तस्य मनस पुन स एव पुमान् स्वामी प्रभुर्भवति । स क । यत्र यस्मिन्पुरुषे अयमेव प्रणय विश्रम्भविश्रमाश्रय विश्वासस्य ट् आनिवारणस्थानम् ।

पुरापि किं न रेमे गङ्गा सह महेश्वरेण, राधा नारायणेन, बृहस्पतिपत्नी द्विजराजेन, तारा च वालिना। महासत्त्वेषु हि जगति न किंचिद्दुष्करमस्ति। अन्यत्र विरक्ते चेतसि रागप्रत्यानयनात्। को हि नामाय पिण्ड इव तप्ता- तप्ते मनसि संधातुमर्हति। किं च परमकुहन एव पुरंध्रीषु बुद्धिमानवा- प्नोति स्वश्रेयसम्। अन्यथा कृत्याराधक इव ध्रुव पञ्चजनः पञ्चतामञ्चेत्। भर्ते- द्रावश्यमक्षिगत.। तदेष यावन्न मयि रोषविषं वर्षति तावदहमेवास्य तद्वर्षामि।

यथा चेयं ममात्मजस्य राज्याभिषेकवार्ता प्रतिस्वप्नविधि किंवदन्ती च बाढमुच्छलिता । सा यदि दैवात्तथैव परमार्थसती तदाचिरात्प्रकामं मे मनोरथाः फलिताः । सिद्धं च मे समीहितम् । न चैतदाश्चर्यम् । अनुकूलं हि दैवं करोति कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तनम् । अचलानपि च विदारयति नलदण्डेन । केवलमत्रोत्तायकत्वं परिहर्तव्यम् । उत्तायकस्य हि पुरुषस्य हस्तायातमपि कार्यं निधानमिव न सुखेन जीर्यति । भवति च जीवितव्यसंदेहाय । किं च न खलु बुभुक्षितवशादुदुम्बराणि पच्यन्ते । नाप्युद्भवच्छक्यते पातुम्' इति च वितर्क्य, तथा—

'अनुनयत वदत मधुरं यत्कार्यं तदपि मानसे कुरुत ।
रौति कलं हि मयूरः सविषं च भुजङ्गमं दशति ॥'

एष राजा यावत्कालं मयि ममोपरि रोषविषं क्रोधपुत्रं न वर्षति न रक्षति तावत्कालं अहमेव अस्य राज्ञ उपरि तत् रोषविषं वर्षामि मुञ्चामि । यथा च येन प्रकारेण इयं एषा ममात्मजस्य राज्याभिषेकवार्ता प्रतिस्वप्नविधि किंवदन्ती च दीक्षाग्रहणं लोकवार्ता च बाढमतिशयेनोच्छलिता उद्गता वर्तते । सा किंवदन्ती इयं यदि चेत् दैवात् पुण्ययोगात् तथैव परमार्थसती सत्येन सत्या भविष्यति तदा अचिरादिदानीमेव प्रकाममतिशयेन मे मम मनोरथाः फलिता वाञ्छितानि पूर्णानि संजातानि । मे मम समीहितं सिद्धं च सेत्स्यत्येव । न च नैव एतत् मनोरथसिद्धिलक्षणं कार्यं आश्चर्यं न वर्तते । अनुकूलं हि दैवं पुण्यं यदा हितं भवति तदा कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तनं करोति सिंहस्यापि मारकं करोति । अचलानपि च विदारयति नलदण्डेन अनुकूलं दैवं अचलानपि च पर्वतानपि च नलदण्डेन पोटगलदण्डेन विदारयति शतखण्डीकरोति । अत्र कार्ये केवलं उत्तायकत्वं उत्सुकत्वं अस्थिरत्वं परिहर्तव्यम् । हि यस्मात् कारणात् उत्तायकस्यास्थिरस्य पुरुषस्य हस्तायातमपि कार्यं निधानमिव सुखेनानायासेन न जीर्यति परिणमति । जीवितव्यसंदेहाय च भवति । उत्तायकत्वे मरणमपि चोत्पद्यत इत्यर्थः । किंच विशेषमाह—न खलु बुभुक्षितवशात् उदुम्बराणि जघनेफलानि नलपूमस्यानि न पच्यन्ते न परिणमन्ति । नापि नैव उद्भवत्त्वलत् जलादिकं पातुं शक्यते । आस्वादितुं शक्यते इत्यर्थः । इति च वितर्क्य सचिवं गर्भिणिर प्रहितवती । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं सचिवं प्रहितवती । इति च विमृश्य इति च पर्यालोच्य । नीति निम । तथा तेनैव प्रकारेण अनु[दा]त्तायकप्रकारेण ।

अनुनयतेत्यादि । अनुनयत यूयं मानयत । मधुरं कर्णामृतप्रायं वदत ब्रूत । यूयं यत्कार्यं वर्तते मानसे चित्ते वर्तते तदपि तथा कुरुत कुरुध्वम् । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन दर्शयति—मयूरः शुभाशकः गरुडनीलाहन हि यस्मात् कारणात् कलं मधुरं रौति शब्दं करोति । सविषं विषसहितं भुजङ्गमं च दशति भक्षयति ॥

मूर्ध्ना वहति लोकोऽयं यथा दग्धुमिहेन्धनम्।
अनुशील्य क्षय नेयस्तथारातिर्महात्मना ॥
पुंसामसारसत्त्वाना किं कुर्याद्विक्रमक्रमः।
भस्मीभवन्ति काष्ठानि तेजसानुगतान्यपि ॥
ज्ञानवानपि कार्येषु जनः प्रायेण मुह्यति।
हस्तन्यस्तप्रदीपस्य किं न स्खलति शेमुषी ॥
प्राय सरलचित्ताना जायते विपदागम।
ऋजुर्याति यथा छेद न वक्रः पादपस्तथा ॥
रक्तभाव समस्ताना प्रदर्शयेदिति य. पुमान्।
आदित्यवत्स कि न स्यात्पादाक्रान्तजगत्त्रयः ॥

वलयेषु, स्खलितवेगास्विव कृष्णागुरुपिञ्जरितकर्णपालीषु, प्रवृत्तप्रवाहास्विव घुसृणरसविच्छुरितभ्रूलतालेखासु, प्रसरन्तीष्विव लोचनाञ्जनमार्गेषु, स्तिमितायमानास्विव ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलिताधरदलेषु, घनभावमुपगतास्विव स्तनाभोगलिखितमृगमदपत्रभङ्गेषु, लब्धावकाशास्विव सान्द्रसुरभितनाभिकुहरेषु, पयोधरपथप्रस्थितास्विव तमालदलधूलिधूसरितरोमराजिनिर्गमेषु, मन्थरप्रकारास्विव मेखलामणिकिंकिणीजालवदनेषु, विहितावतारास्विव नीलोपलतुलाकोटिषु, मुक्ताफलदन्तुरास्विव निर्माजितचरणनखपरम्परासु, पर्यस्तविद्रुमवनास्विव यावकपुनरुक्तकान्तिप्रभावेषु पादपल्लवेषु,

---

ष्विव प्रचुरतरासु सजायमानास्विव । पुन कथभूतासु । अवतसकुवलयेषु अवतसा योपिता कर्णपूरा तेषु कुवलयेषु इन्दीवरेषु वलयितास्विव वेष्टन प्राप्तास्विव । पुन कथभूतासु । कृष्णागुरुणा पिञ्जरिता विलिप्ता कर्णपाल्य कर्णलतास्तासु कृष्णागुरुपिञ्जरितकर्णपालीषु स्खलितवेगास्विव भग्नरयास्विव । निश्चलास्वित्यर्थ । पुन कथभूतासु । घुसृणरसविच्छुरितभ्रूलतालेखासु घुसृणरसेन दलेन विच्छुरिता या भ्रूलतालेखा पिल्लीवल्लीलेखास्तासु प्रवृत्तप्रवाहास्विव प्रवृत्तश्चलित प्रवाहो यासा तम पयोधिवीचीना ता प्रवृत्तप्रवाहास्तास्विव । पुन कथभूतासु । लोचनाञ्जनमार्गेषु नयनकज्जलपथेषु प्रसरन्तीष्विव । पुन कथभूतासु । ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलिताधरदलेषु ताम्बूलस्य या कृष्णिका कृष्णत्व तया श्यामलितानि कृष्णीकृतानि यान्यधरदलानि तेषु स्तिमितायमानास्विव निश्चलीभवन्तीष्विव । पुन कथभूतासु । स्तनाभोगलिखितमृगमदपत्रभङ्गेषु स्तनानामाभोगा विस्तारास्तेषु लिखिता न्यस्ता ये मृगमदपत्रभङ्गा कस्तूरिकापत्रवल्लीरचनास्तेषु घनभावमुपगतास्विव काठिन्यभाव मूर्तिमत्त्व उपगतास्विव प्राप्तास्विव । पुन कथभूतासु । सान्द्रसुरभितनाभिकुहरेषु सान्द्राणि प्रचुराणि सुरभितानि सुगन्धीकृतानि यानि नाभिकुहराणि तेषु लब्धावकाशास्विव सप्राप्तप्रवेशास्विव । पुन कथभूतासु । तमालदलधूलिधूसरितरोमराजिनिर्गमेषु तमालदलानि तेषु धूलिस्तया धूसरिता ईषत्पाण्डुरीकृता या रोमराजयस्तासा निर्गमा नि सरणानि तेषु पयोधरपथप्रस्थितास्विव आकाशमार्गकृतप्रस्थानास्विव । पुन कथभूतासु । मेखलामणिकिंकिणीजालवदनेषु मेखलाना कटिमेखलाना मणिकिंकिण्य रत्ननिर्मितक्षुद्रघण्टिकास्तासा जालवदनेषु मन्थरप्रकारास्विव मन्थर मन्दगमनरूप तस्य प्रकारास्विव । पुन कथभूतासु । नीलोपलतुलाकोटिषु नीलोपलाना नीलमणीना यास्तुलाकोटय पादाङ्गदस्तास्विव विहितावतारास्विव कृतवेशास्विव । उक्त च—'पदेऽङ्गद तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरस्तथा । हिञ्जीरश्च' इति । पुन कथभूतासु । निर्माजितचरणनखपरम्परासु निर्माजिता नखलुना तनूकृता उद्वर्तिता ये चरणनखा पादकामाङ्कुशास्तेषा परम्परासु मुक्ताफलदन्तुरास्विव शौक्तिकेयदन्तसहितास्विव । पुन कथभूतासु । पादपल्लवेषु

बहिर्मृदुर्लघूत्थानः पूर्वं यः स्यात्प्ररोहवत् ।
किमसौ न भिनत्त्येव प्राप्य कालं महीभृतः ॥
शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि नीतिं वेत्ति न यो नरः ।
तत्र सनिहिता नित्यमापदः शरभोपमे ॥

अपि च ।

धूर्तेषु मायाविषु दुर्जनेषु स्वार्थैकनिष्ठेषु विमानितेषु ।
वर्तेत यः साधुतया स लोके प्रतार्यते मुग्धमतिर्न केन ॥

इति च विमृश्य, शठप्रतिशठन्यायेन किमपि निःशलाके शिक्षयित्वा कुमारवयस्येनालकभञ्जनेनाधिष्ठित गविष्ठिरममात्यं प्रहितवती । स तथैवागत्य प्रविश्य च निवेदितावसरो मामुन्मूलितमगमिवातीव परिम्लानम्, आ-

---

बहिरित्यादि । य पुमान्] पूर्वं प्रथम वहिर्बाह्ये मृदु कोमल स्यात् भवति, लघूत्थानश्च स्यात् गुर्वितरोत्पत्तिश्च भवति । किंवत् । प्ररोहवत् पिप्पल्याङ्कुरवत् । असौ पुमान् काल प्राप्य महीभृत नृपान् किं न भिनत्ति । अपि तु भिनत्त्येव । यथा प्ररोहे अङ्कुरो मृदुर्लघूत्थान कालेन पर्वतमपि भिनत्ति । आक्षेप ॥

शूर इत्यादि । शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि यो नर नीतिं न्यायशास्त्र न वेत्ति न जानाति, तत्र नरे नित्य आपदो मृत्यव सनिहिता समीपवर्त्तिन्यो भवन्ति । कथभूते तत्र नरे । शरभोपमे अष्टापदसदृशे । यथाष्टापदो मेघगर्जनेनैव म्रियते । उपमालङ्कार ॥

अपि च तथा च । **धूर्तेष्वित्यादि** । धूर्तेषु वञ्चकेषु, मायाविषु सकपटेषु, दुर्जनेषु शत्रुषु, स्वार्थैकनिष्ठेषु आत्मकार्यतत्परेषु, विमानितेषु मानभङ्ग प्रापितेषु, पुरुषेषु य पुमान् साधुतया हिततया वर्तेत प्रवर्तेत स मुग्धमतिर्निर्विवेक केन पुरुषेण न प्रतार्यते । अपि तु सर्वेणापि वञ्च्यत इत्यर्थ । आक्षेपालकार ॥

पुनश्च किं कृत्वा अमात्य सचिव प्रहितवती । शठप्रतिशठन्यायेन शुकपिच्छलुञ्चनस्त्रीशिरोमुण्डनप्रकारेण किमपि अनिर्वचनीय नि शलाके एकान्ते गविष्ठिर सत्यागत्य शिक्षयित्वा शिक्षा दत्त्वा । कथभूत गविष्ठिरम् । कुमारवयस्येन कुमारबालमित्रेण अलकभञ्जनेन अलकभञ्जननाम्ना अधिष्ठित सहितम । स गविष्ठिरो मा प्रति एवममुना प्रकारेण व्यजिज्ञपत् । तथैव निःशलाकशिक्षणप्रकारेण आगत्य उपढौक्य । न केवल आगत्य । किंतु प्रविश्य च तिलकभवनविलासनाम्नि भवने प्रवेश कृत्वा । कथभूत सन् प्रविश्य । निवेदितावसर द्वारपालेन सूचितावसर । पुनः किं कृत्वा व्यजिज्ञपत् । मा अवलोक्य दृष्ट्वा । कथभूत माम् । अतीव परिम्लान अतिशयेन गात्रमिनाम्लानसहितम । किमिव । उन्मूलित अगमिव यथोन्मूलित उत्पादित अगो

लिख्यपरामृष्टं चित्रमिव मलिनच्छायम्, अग्निलङ्घितं रत्नमिव नष्टतेजसम्, उत्पाटितपक्षं तार्क्ष्यमिव गलितप्रभावमवलोक्य 'महान्खल्वस्य महीपतेर्नवपहस्येव गजस्य दौर्मनस्याभिनिवेशः। कुतोऽन्यथाद्यैवायं नीलिकोपदेहदूषितदेहस्त्रिपथगाप्रवाह इव नितरां मलीमसच्छविः समयादि' इति परामर्शविस्मितान्तरङ्गः कृतागमनपर्यनुयोगश्चैवं मा व्यजिज्ञपत्—'देव, देवीसंमुखेनेदमाह—यदुत देवः किलाद्य दुःस्वप्नोपशमनार्थं भगवत्याः कात्यायन्याः पिष्टकुक्कुटेन बलिमुपहर्तुमादृत इति कर्णपरम्परया श्रुतम्, तद्यदि सत्यं तदास्तामसौ ताम्रचूडस्तावत्। अहमेवात्मना परिकल्पिततदुपहारवर्त्मना परितोषयामि भगवतीम्। प्रशाम्यन्तु देवस्य सर्वेऽपि प्रत्यूहव्यूहाः। प्रवर्धतां च देवस्य

दमाचन्द्रार्कमसमश्रीप्राज्य राज्यम् । न च मया विना भवति देवस्य कोऽप्यूनः प्रदेशः । मद्विधाना हि देवस्य किंकरीणामतीव सुलभत्वात् । नीतिरपि तथास्ति—

'आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ।' इति ।

अथ ममैवंविधे प्रेपणावरोधे देवो न करोति करुणा तदा मिथुनचरस्य पक्षिणश्चक्रवाकीव देवस्याह सहचर्यत एव रात्रौ वियुक्तासि, सरसः कमलिनीवात एव जडरतासि, जलनिधेर्वेलेवात एव चपलासि, नभसः शशिप्रतिमेवात एव सकलङ्कासि, विटपिनश्छायेवात एवान्योपभोग्यासि, कुलशैलस्य मेखलेवात एव क्षुद्राधिष्ठितासि, तपनस्य प्रभेवात एव संतापिकासि, रथस्य मार्गभूमिरिवात एव पांशुलासि, प्रदीपस्य शिखेवात एव

सर्वेऽपि प्रत्यूहव्यूहा विघ्नसमूहा प्रशाम्यन्तु उपशम यान्तु । देवस्य इद राज्य आचन्द्रार्क प्रवर्तता च । कथभूत राज्यम् । असमश्रीप्राज्य अनुपम यातु (?) । देवस्य मम प्राणवल्लभस्य कोऽपि प्रदेश किमपि स्थान न च मया विना ऊनो भवति । मद्विधाना मम सदृशानां किंकरीणा दासीना देवस्य हि निश्चयेन अतीव सुलभत्वात् । नीतिरपि न्यायमार्गोऽपि तथास्ति—आत्मान सतत रक्षेत् प्रतिपालयेत् दारैरपि स्त्रीभिरपि धनैरपि । अथ चेत् मम एवविधे बलिविधानलक्षणे प्रेपणावरोधे कार्यकारणार्हणकर्तव्ये यदि देव करुणा दया न करोति मम मरण नेच्छति तदा तस्मिन् काले देवस्य मम वल्लभस्य अह सहचरी भवामि । केव । मिथुनचरस्य पक्षिणश्चक्रवाकस्य चक्रवाकीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् रात्रा वियुक्तासि । पुनश्च केव सहचरी भवामि । सरस कमलिनीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव जडरतासि मूर्खे कुब्जे रता वर्तसे । पद्मिनी तु जलरता भवति । पुनश्च केव सहचरी भवामि । जलनिधे वेलेव अब्धिविकृतिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् त्व चपला असि वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । नभस आकाशस्य शशिप्रतिमेव चन्द्रमूर्तिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् सकलङ्का कलङ्कसहिता असि वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । विटपिनो वृक्षस्य छायेव अनातप इव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् अन्योपभोग्यासि जारभोग्या वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । कुलशैलस्य मेखलेव तटीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् क्षुद्राधिष्ठितासि क्षुद्रेण दानेन कुब्जेन सहिता वर्तसे । यथा कुलशैलमेखला क्षुद्राधिष्ठिता व्याघ्रादिसहिता भवति । पुनश्च केव सहचरी भवामि । तपनस्य प्रभेव द्युतिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव संतापिकासि संतापदायिना वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । रथस्य मार्गभूमिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव पांशुलासि पुंश्चली वर्तसे । मार्गभूमिरपि धूलीसहिता

मलिनोद्गारासि, वसन्तस्य वनलक्ष्मीरिवात एव मन्मथकथासनाथासि, मलयाचलस्य चन्दनलतेवात एव कटुस्वभावासि, गजस्य मदलेखेवात एव कामचारप्रवर्तनासि, हिमगिरेर्गङ्गेवात एव नीचानुगतासि, रतस्य रागवर्तिरिवात एव परभागघटितासि। एवमन्यदपि ममान्यथार्थोपकल्पनविषयमभिधाय तद्देवस्य सर्वदा राज्यसुखं दायभागिनीव समाशतयानुभूयेदानीमिहा-क्येव परमार्थेनोपलिप्तप्रत्यवायवचनमनीषया वा देवः प्रव्रजति। अहं तु पुत्रस्य श्रियमनुभवन्ती गृह एव प्रतिष्ठामि। इत्यतीवासगतमुभयकुलानुचित शिष्टजनविगर्हितं च। न चैवमावयोरनुष्ठानाधिष्ठितयोः कोऽप्यागमविरोधो नानाचारानुबन्धो वा। तथा चोक्तम्—

'संत्यज्य ग्राम्यमाहारं सर्वं चैव परिच्छदम् ।
पुत्रेषु दारान्निक्षिप्य वनं गच्छेत्सहैव वा ॥
नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम् ।
पतिं शुश्रूषयेद्यत्तु तेन स्वर्गे महीयते ॥'

किं च—

'विशील: कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्जितः ।
उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः ॥' इति ।

तथा च श्रुतिः—किल वानप्रस्थभावेऽपि **रामस्य सीता** सधर्मचारिण्यासीत् । **द्रौपदी धनंजयस्य, सुदक्षिणा दिलीपस्य, लोपामुद्रागस्त्यस्य, अरुन्धती वशिष्ठस्य, रेणुका च जमदग्नेरिति** । पतिविरहे ह्येकेनाप्यङ्गुष्ठेन तपस्यन्त्यः स्त्रियो भवन्त्यवश्यं धिक्कारगोचराः । यथा **प्रयागे** प्रायोपवेशनस्थितापि **ब्रह्मबन्धू** ब्राह्मणी **गोविन्देन** परिव्राजा

संत्यज्येत्यादि । ग्राम्यं सर्वलोकसाधारणं आहारं भुक्तिं संत्यज्य, श्यामाकनीवारादिफलपत्रादौ च प्रवृत्तिं कृत्वेत्यर्थः । सर्वं परिच्छदं परिवारं संत्यज्य पुत्रेषु उद्वहेषु दारान् कलत्राणि निक्षिप्य पुत्रान् समर्प्य वनं गच्छेद्व्रजेत् वाथ वा दारैः सहैव गच्छेत् ॥

नास्तीत्यादि । स्त्रीणां पृथग्भिन्नो यज्ञः क्रतुर्नास्ति, न व्रतम्, नापि उपोषितमुपवासो वर्तते । किं तर्हि । पतिं भर्तारं शुश्रूषयेत् । यद्यस्मात् कारणात् तु इति वितर्क्ये तेनैव कारणेन स्त्री स्वर्गे महीयते पूज्यते ॥

किं च विशेषोऽस्ति—**विशील इत्यादि** । विशीलः शीलरहितः, कामवृत्तो वा स्वैरचारी वा, गुणैर्वा परिवर्जितो गुणरहितो वा । ईदृग्विधः पतिः साध्व्या पतिव्रतया उपचर्यः सेवनीयः । कथम् । सततम् । किंवत् । देववत् ब्रह्मविष्णुमहेश्वरसूर्यादिवत् ॥

तथा च श्रुतिर्वेदेऽप्युक्तमस्ति—किलेति श्रूयते । वानप्रस्थभावेऽपि वनप्रस्थानकालेऽपि रामस्य काकुत्स्थस्य सीता जनकप्रतिपालिता सुता सधर्मचारिणी सहगमना आसाद्बभूव । धनंजयस्यार्जुनस्य द्रौपदी पाञ्चाली द्रुपदनृपनन्दना वानप्रस्थभावे सधर्मचारिणी आसीत् । सुदक्षिणा दिलीपस्य सहचारिणी आसीत् । लोपामुद्रानाम्नी अगस्त्यभार्या अगस्त्यसहचारिणी आसीत् । अरुन्धतीनाम्नी वशिष्ठस्य सहचारिणी आसीत् । रेणुका च धन्या कुब्जजा जमदग्नेः परशुरामस्य पितुः सहचारिणी आसीत् । पतिविरहे भर्तृविप्रलम्भे हि निश्चयेन एकेनापि अङ्गुष्ठेन पादज्येष्ठेन तपस्यन्त्यः कुर्वन्त्यः स्त्रियो अवश्यं निश्चयेन धिक्कारगोचरा भवन्ति । निन्द्या भवन्तीत्यर्थः । यथा धिक्कारप्रकारेण प्रयागे वटतितीर्थे प्रायोपवेशनस्थितापि सती ब्रह्मबन्धूनाम्नी ब्राह्मणी गोवि-

सह किल परीवादभागिनी बभूवेति । तथोक्तग्रहणदिवसे चान्येद्य
सह मदीये निलये प्रवहणं कर्तव्यमिति चाभ्यर्थ्य विरते तस्मिन्नहमिदम
वादिषम्—'अहो सत्ययुधिष्ठिर गविष्ठिर, यदि नर्मकर्मणापि कदाचिन्म
हादेव्याः प्रतिकूलमाचरितवानस्मि तदा त्वमेवात्र साक्षी । तदेव निवेदय
देव्या —यदाह भवती तत्सर्वं देवेन प्रतिपन्नम् । अन्यत्र पूर्वमुत्थापितात्पक्ष
त् । इति निवेदितेतिकर्तव्ये सबहुमानं विसर्जिते च तदमात्ये मया चिन्ति
तम्—'अहो महादेव्यामतीव खलु सवीणताबहिःस्थायाम् । कि त—

राज्यस्थितं मामवहाय यैषा कुब्जेन सार्धं रतिमातनोति ।
सा मे वनस्थस्य मुमुक्षुवृत्तेर्भवेत्सदाचारमतिः किलेति ॥
दैवैर्मनुष्यैरथ राक्षसैर्वा निसर्गतो गूढतरप्रचारा ।
इङ्गितैर्वानुमितैस्तथा वा न शक्यते स्त्रीजनचित्तवृत्तिः ॥

इहैव वात्स्यायनगोत्रजस्य पुत्री भृगोः काञ्चनिकेतिनाम्नी ।
पतिं च पुत्रं च विटं च हत्वा भर्त्रा तु सार्धं दहनं विवेश ॥

अथवैतदप्यस्यामसंभाव्यम् । राभसिको हि लोकः प्रायेणान्धयष्टिरिव परामर्शमकृत्वा शुभाशुभाय वा कर्मणे तोलयत्यात्मानम् । इयं पुनः प्रकृत्यैव विषजातिरिव दुष्टस्वभावा, मकरदंष्ट्रेव कुशीलिनी, कर्णिसुतकथेव बहुकूटकपटवेष्टिता, कुमारविद्येवानेककुहुकवेदिनी, खड्गीव जिह्वयापि स्पृशन्ती दारयत्यङ्गानि । छलयति च नियतिरिव बुद्धया बृहस्पतिमपि पुरुषम् । मदीयं तु विलसितं स्वहस्ताङ्गाराकर्षणमिव मे संजातम् । अस्याश्च खल्वबिल्वसयोगसमम् ।

कालश्च सकृदभ्येति यं नरं कालकाङ्क्षिणम् ।
दुर्लभः स पुनः कालस्तस्य कर्म चिकीर्षतः ॥

गहनरूपा । चित्तवृत्ति कथं ज्ञातुं न शक्यते । ईदृक्तया ईदृशी चित्तवृत्तिर्वर्तते, इयत्तया एतावती चित्तवृत्तिर्वर्तते, एतत् ज्ञातुं न शक्यते । अतिशयालंकारः ॥

इहैवेत्यादि । इहैव भरतक्षेत्रे उज्जयिन्यां नगर्यां वात्स्यायनगोत्रजस्य वात्स्यायनऋषिकुले सजातस्य भृगोर्भृगुनामब्राह्मणस्य पुत्री काञ्चनिकेतिनाम्नी पतिं च पुत्रं च विटं च कामुकं च एतत्त्रयं हत्वा भर्त्रा सार्धं तु दहनं विवेश गमनं चकार । आक्षेपः ॥

अथवा एतदपि अस्यां महादेव्यां असंभाव्यम् । इयं म्रियते इति न घटते, मां मारयिष्यति, इयं न मरिष्यतीत्यर्थः । किमितीयं न मरिष्यते, कस्मान्न मरिष्यते । यस्मात् कारणात् राभसिको हि लोको अविचार्य उत्सुकत्वेन कार्यकर्ता लोकः प्रायेण अन्धयष्टिरिव परामर्शमकृत्वा विचारणामविधाय शुभायाशुभाय वा यथा कर्मणे आत्मानं तोलयति संशयं नयति । यथा अन्धस्य पुरुषस्य यष्टिरविचारपूर्वं यत्र तत्र पतति तथा लोकः अविचार्य कार्यं करोति । लोकः खलु म्रियते, इयं तु न मरिष्यत इत्यर्थः । इयं महादेवी पुनः प्रकृत्यैव दुष्टस्वभावा वर्तते । केव । विषजातिरिव । यथा विषभेदः स्वभावेन दुष्टो भवति तथा इयम् । पुनः कथंभूता इयम् । मकरदंष्ट्रेव कुशीलिनी दुष्टशीला वर्तते । पुनः कथंभूता इयम् । कर्णिसुतकथेव मूलदेवचरित्रमिव बहुकूटकपटवेष्टिता वर्तते । पुनः कथंभूता इयम् । कुमारविद्येव कुमारो धूर्तशास्त्रकर्ता तस्य विद्येव अनेककुहुकवेदिनी मायाकारज्ञायिका वर्तते । पुनः कथंभूता इयम् । खड्गीव वाणासीव जिह्वयापि स्पृशन्ती अङ्गानि दारयति । इयं देवी बुद्ध्या कृत्वा बृहस्पतिमपि पुरुषं बृहस्पतिसदृशमपि तं छलयति प्रतारयति । केव । नियतिरिव । मदीयं तु विलसितं मम चेष्टितं स्वहस्ताङ्गाराकर्षणमिव मे संजातम् । अस्याश्च विलसितं खल्वबिल्वसंयोगसमं संजातम् । यथा समुद्रमुक्ता कीलिका युगच्छिद्रे प्रविशति तथा इयमपि ॥

काल इत्यादि । कालश्च प्रस्तावः सकृदेकवारं अभ्येत्यागच्छति । यं कालकाङ्क्षिणं

एतदेवार्थशास्त्रस्य नित्यमध्ययने फलम् ।
यत्परानभिसंधत्ते नाभिसंधीयते परैः ॥

इति सा च नीतिमसौ बहुधा पठति । स्वभावसुभगावेशोऽपि च शा
नोपदेशः स्त्रीषु शस्त्रीष्विव पयोलवः परं परोपघातायैव प्रभवति ।

किं च ।

इच्छन्गृहस्यात्मन एव शान्तिं स्त्रियं विदग्धां खलु कः करोति ।
दुग्धेन यः पोषयते भुजङ्गीं पुंसः कुतस्तस्य सुमङ्गलानि ॥

इति बुद्धिवृद्धैरुपदिश्यमानमिदं पूर्वमेव नाचरितम् । तदहमेवमाक[illegible]
नम्—मत्तः प्रत्ययपरः सकलजनरञ्जनकरश्चायमस्याः सोऽ[illegible]
[illegible] कार्योपक्रमः । श्रूयते ह्यात्मनः किल स्वच्छन्दवृत्ति[illegible]
[illegible] मणिकण्ठला महादेवी यत्नेन निजा[illegible]

राज्यार्थमजराजं राजान जघान, विषालक्तकदिग्धेनाधरेण वसन्तमतिः सूरसेनेषु सुरतविलासम्, विषोपलिप्तेन मेखलामणिना वृकोदरी दशार्णेषु मदनार्णवम्, निशितनेमिना मुकुरेण मदिराक्षी मगधेषु मन्मथविनोदम्, कवरीनिगूढेनासिपत्रेण चण्डरसा पाण्डुषु मुण्डीरम्, इति ।

यतः ।

यथोच्छिखण्डा मण्डूक्यो लोकविप्लवहेतवः ।
तथा स्त्रियः स्वभावेन भर्तृव्यसनतत्पराः ॥

सांप्रतं च मे समस्तापि कार्यपरिणतिः 'शिरो मुण्डयित्वा नक्षत्रप्रश्नः' इतीमं न्यायमनुसरति । न चास्ति मत्तः परोऽतीव प्रमादी । यस्मात्

अन्तःपुरे भूमिपतिर्मदान्धः करोति यः संगतिमङ्गनाभिः ।
तस्य ध्रुवं स्यादचिरेण मृत्युर्बिलप्रवेशादिव दर्दुरस्य ॥

न्दवृत्तिं स्वेच्छाचारमिच्छन्ती निजतनुजराज्यार्थं विषदूषितमद्यगण्डूषेण विषमिश्रितसुरागुल्गुलकेन अजराजनामानं राजानं जघान मारितवती । तथा च श्रूयते — सूरसेनेषु सूरसेननाम्नि देशे वसन्तमतिनाम्नी महादेवी विषालक्तकदिग्धेन विषेण मिश्रो योऽसावलक्तको लाक्षारसस्तेन दिग्धेन लिप्तेन अधरेण सुरतविलासं नाम राजानं जघान । तथा च श्रूयते—दशार्णेषु वृकोदरीनाम्नी महादेवी विषोपलिप्तेन मेखलामणिना कटिमेखलारत्नेन मदनार्णवं नाम राजानं जघान । तथा च श्रूयते—मगधेषु मगधनाम्नि देशे मदिराक्षीनाम्नी महादेवी निशितनेमिना तीक्ष्णधारेण मुकुरेण दर्पणेन मन्मथविनोदं नाम राजानं जघान । तथा च श्रूयते—पाण्डुषु पाण्डुनाम्नि देशे चण्डरसानाम्नी महादेवी कवरीनिगूढेन केशविन्यासगुप्तेन असिपत्रेण मुण्डीरं नाम राजानं जघानेति ॥

यतः कारणात्—यथेत्यादि । यथा येन प्रकारेण उच्छिखण्डाः शिखासहिताः मण्डूक्यो दर्दुर्यः वर्षासु लोकविप्लवहेतवः लोकानां उत्पातकारणं भवन्ति । तथा तेनैव प्रकारेण स्वभावेन प्रकृत्यैव स्त्रियो भर्तृव्यसनतत्परा भवन्ति भर्तुः कान्तस्य पक्षे राज्ञो दुःखोपनिपातिन्यो भवन्ति । दृष्टान्तालंकारः ॥

सांप्रतं च मे मम समस्तापि कार्यपरिणतिः कर्तव्योदयः शिरो मुण्डयित्वा क्षौरकर्म कृत्वा नक्षत्रप्रश्नः नक्षत्रप्रच्छनं इति ईदृशं इमं एतं न्यायं नीतिं अनुसरति अनुगच्छति । इतिशब्देनोक्तार्थत्वात् प्रश्नशब्दात् प्रथमैव । उक्तं च—'पुष्यपुनर्वसुरेवतीचित्राश्रवणधनिष्ठामृगाश्विनीहस्ताभ्यगुणो भवति क्षुरकर्मं बलधृतिकार्यकर शुभकर्ता ।' इति । न चास्ति मत्तः परो मत्परः अतीव प्रमादी ॥

यस्मात् कारणात्—अन्तःपुरे इत्यादि । अन्तःपुरे शुद्धान्ते भूमिपतिर्यो राजा मदान्धः सन् अङ्गनाभिः संगतिं करोति, तस्य भूमिपतेः ध्रुवं अचिरेण मृत्युः स्यात् । बिलप्रवेशात् दर्दुरस्येव । दृष्टान्तः ॥

इति प्रत्यहमधीयानोऽपि तस्या दुष्कर्मण. सद्मनि सवासपर क्ष
भवम् । अपि च ।

अज्ञानभावादथवा प्रमादादुपेक्षणाद्वात्ययभाजि कार्ये ।
पुस प्रयासो विफल· समस्तो गतोदके कः खलु सेतुबन्ध· ॥

विहाय शास्त्राण्यवमत्य मन्त्रिणो मित्राण्यवज्ञाय निरुद्ध्य बान्धवान् ।
भवन्ति ये दुर्नयनीतयो नृपाश्चिराय तिष्ठन्ति न तेपु सपदः ॥
न चापि मे सन्ति विनीतचेतसस्तुलासमा कार्यविचारकर्मणि ।
अमी मदा ने न समीपवृत्तगो मन. पर ते मदयन्त्युपाकृता· ॥
भपि च ।

पूर्वदिगन्तादितस्ततो धावन्तीषु कृष्णलामुखमलिनरुचिषु तमःपयोधिवीचिषु,

सर्वं विष्णुमयं जगदिति सत्यतां नयतीव प्रतिक्षणं कृष्णतां पुष्णति विष्वद्रीचिभुवनेषु संजाते च प्रदोषसमये,

तदनु कामिनीप्रसाधनेष्विव यथास्थानमुपसरत्सु वनमृगेषु, प्रवसितेष्विव वासराश्रयोन्मुखेषु चिकिरनिकरेषु, वारवनितास्विव स्ववासाङ्गणभागिनीषु शार्दूलसमितिषु, कितवकटित्रेष्विव विमुच्यमानेषु संध्योपासनाञ्जलिमुकु-

---

चरणप्रान्तेषु पर्यस्तविद्रुमवनास्विव पर्यस्तानि न्यस्तानि विद्रुमवनानि याभिः प्रवालरतव-नानि [illegible] । करभूतेषु पादपल्लवेषु । यावकपुनरुक्तकान्तिप्रभावेषु यावकेन लाक्षारसेन पुनरुक्तो द्विगुणीकृतः कान्तिप्रभावो येषां ते तथा तेषु । किं कुर्वतीषु तमःपयोधिवीचिषु । पूर्वदिगन्तात् [illegible] इतस्ततो यत्र तत्र धावन्तीषु [illegible] । पुनः किं कुर्वतीषु । कृष्णलामुखमलिनरुचिषु रक्तिकाग्रकाल-[illegible] । [illegible] ॥

[illegible] । प्रदोषसमये रजनीमुखे संजाते [illegible] । [illegible] प्रदोषसमये । [illegible] विश्वद्र्यञ्च् तस्मिन् विश्व-[illegible] । [illegible] पृथ्वीमण्डले [illegible] कृष्णतां पुष्णति पुष्टिं न-[illegible] । [illegible] प्रदोषसमये । [illegible] सत्यतां नयतीव । इतीति [illegible] । [illegible] । [illegible] भवति । सर्वं विष्णुमयं जगदित्यसत्य [illegible] ॥

एकैकमेषां गुणमाकलय्य मया ह्यमी मन्त्रिपदे नियुक्ताः ।
सिंहेषु दृष्टं यदि नाम शौर्यं क्षेमास्ति किं तैः सह संगतस्य ॥
प्रवर्तते यो नृपतिः खलानां प्रमाणयन्नात्महिताय वाचः ।
नूनं स कल्याणमतिर्न किं स्यादाशीविषैः केलिकरो यथैव ॥
प्रतिक्षणं संशयितायुषो ये न येष्वपेक्षास्ति च कार्यवादे ।
त एव मन्त्रेऽधिकृता नृपाणां न ये जलौकासमवृत्तयश्च ॥

किं च ।

प्रजाविलोपो नृपतीच्छया स्यात्प्रजेच्छया चाचरिते स्वनाशः ।
न मन्त्रिणां वेधविधायिनीवत्सुखं सदैवोभयतः समस्ति ॥

भवन्ति । कलिकालः पापिष्ठः त्रिभिः पादैः प्रवर्तते । यद्यस्य चत्वारः पादा भवन्ति तदा सर्वः अधर्म एव वर्तते इत्यभिप्रायः । रूपकालंकारः ॥

एकैकेत्यादि । एषां मन्त्रिपदे नियुक्तानां एकैकं गुणं दयावत्त्वादिकं आकलय्य ज्ञात्वा मया अनुमीयते मन्त्रिपदे नियुक्ता अधिकृताः । एकैकेन गुणेन कार्यकृतो न भवन्तीत्यर्थः । यदि चेत् । नामेति संभावनायाम् । सिंहेषु शौर्यं दृष्टमवलोकितं तर्हि तैः सिंहैः सह संगतस्य मिलितस्य पुंसः किं क्षेमास्ति कुशलं भवति । अपि तु न भवतीत्यर्थः । आक्षेपालंकारः ॥

प्रवर्तते इत्यादि । यो नृपतिः खलानां वाचः आत्महिताय प्रमाणयन् सन् प्रवर्तते । स नृपतिः नूनं किं कल्याणमतिर्न स्यात् । अपि तु भवत्येव । क इव कल्याणमतिर्भवेत् । आशीविषैः सर्पैः सह यथैव येन प्रकारेण केलिकरः पुमान् कल्याणमतिर्भवेत् । तथापीत्यर्थः । वाक्वक्रोक्त्यलंकारः ॥

प्रतिक्षणमित्यादि । प्रतिक्षणं ये मन्त्रिणः संशयितायुषः संशयं प्राप्तजीवितव्याः असौ राजा अस्मान् मारयिष्यति इति भयभीतचेतसो भवन्ति । येषु मन्त्रिषु कार्यवादे मन्त्रोपदेशे अपेक्षा धनग्रहणेच्छा च नास्ति न विद्यते । त एव मन्त्रिणः मन्त्रे नृपाणां अधिकृता अधिकारिणो भवन्ति । ये मन्त्रिणः जलौकासमवृत्तयश्च न भवन्ति यथा जलौका रक्तपा स्तने धृता सत्यो रुधिरमाकर्षन्ति न तु क्षीरम्, तथा ये मन्त्रिणः दोषान् गृह्णन्ति न गुणान् उपदिशन्ति त एव मन्त्रिणः अधिकृताः । उपमालंकारः ॥

किं च विशेषमाह—**प्रजेत्यादि ।** नृपतीच्छया राजेच्छया प्रजाविलोपः स्यात् । प्रजेच्छया आचरिते च स्वनाशो भवति । यतो राजा धनं धातुं न वाञ्छति । तेन कारणेन मन्त्रिणां उभयतः प्रकारेण राजेच्छया प्रजेच्छया चलतां मन्त्रिणां सदैव सुखं न समस्ति किंतु दुःखमेव भवति । किंवत् । वेधविधायिनीवत् यथा वेधविधायिनी घण्टिका मस्तके घर्षणेन दुःखात, मुखे तु पाषाणादिको दुःखं करोति । उपमालंकारः ॥

तथाप्यमीभिः कुशलोपदेशैर्भाव्य नृपे दुर्नयचेष्टितेऽपि ।
अन्य. स्खलेद्यद्यपि चात्मदोषादाकर्ण्यक तत्र शपन्ति लोका ॥
यतो यथार्थं वदता नराणामात्मक्षयः स्यात्परमेक एव ।
नष्टस्य राज्ञो ध्रुवमात्मनश्च मिथ्योपदेशस्तु करोति नाशम् ॥
तदेतदित्थं मम दुर्नयेन दुर्मन्त्रिणा सश्रयणेन चैव ।
नष्टानष्ट कार्यमिद प्रयात देवोऽपि शक्तो घटनाय नास्य ॥
गर्विष्ठिरस्तावि मया पुरस्तात्किंचित्प्रतिज्ञाविषयीकृत च ।
[illegible]नाना किमु जीवितेन राज्येन वा लोकविगर्हितेन ॥
[illegible] प्रतिकूलवृत्तौ विवेकिता नैव भवेद्गुणाय ।
[illegible] रणेषु भग्न सीतामसौ येन मुमोच राम ॥

तदत्र दैवमेव शरणम् ।' इति विचिन्त्य किंचिन्निद्रासुखमनुभूय प्रबुध्य च

'कुर्वन्मन्दितिमन्दिरेषु करिणामानन्दलीलारसं
नासाग्रस्फुरितेन केलिरभसं वाजिव्रजाना वहन् ।
क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरभुवा नृत्त दधन्केकिना-
मद्याय किमकाण्ड एव नगरे तूरध्वनि. श्रूयते ॥'

इति बुधप्रबोधं सधिविग्रहिणमापृच्छमाने, वातायनोपान्तवर्तिनी नि-
वर्त्य च नेत्रे

'नृत्यै' सम वारविलासिनीना संगीतकस्यापि महाप्रबन्धः ।
गृहेषु सर्वेषु च पूर्णकुम्भाः पुष्पाक्षतव्याकुल एष लोकः ॥'

हे मारदत्त महाराज, त्रिशूलिनीनिलय चण्डिकाभवन अह अनुजगाम चन्द्रमतेर्मातु पृष्ठतो गतवान् । कि कृत्वा पूर्वम् । इतीदृश विचिन्त्य । इतीति किम् । तत्तस्मात् कारणात् अत्रास्मिन् कार्ये चण्डीभवनगमनादिकार्ये दैवमेव शरण गतिरिति । तथा चोक्तम्—'नेता यत्र बृहस्पति प्रहरण वज्र सुरा सैनिका स्वर्गो दुर्गमनुग्रह खलु हरेरैरावणो वाहन । इत्याश्चर्यबलान्वितोऽपि बलभिद्भग्न परै सगरे तद्यक्त ननु दैवमेव शरण धिग्धिग्वृथा पारुषम् ॥' पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । किंचिन्मनाक् निद्रासुखमनुभूय । पुन किं कृत्वा । प्रबुध्य च जागरित्वा च । कस्मिन् सति त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । वैकुण्ठमतिना वैकुण्ठमतिनामकेन वरिष्ठकेन क्षेत्रपालेन इत्यागत्य विज्ञप्ते सति । कस्मिन् सति विज्ञप्ते । इत्यमुना प्रकारेण बुधप्रबोध बुधप्रबोधनामान सधिविग्रहिण महादूत आपृच्छमाने मयि पृच्छति सति । इतीति किम । भो सधिविग्रहिन् । कुर्वन्नित्यादि । अद्य अय अकाण्ड एव अप्रस्ताव एव नगरे तूरध्वनि कि श्रूयते । कि कुर्वन् ध्वनि । मन्दितिमन्दिरेषु राजमन्दिरेषु करिणा आनन्दलीलारस कुर्वन् । पुन कि कुर्वन् । नासाग्रस्फुरितेन घोणास्फुरणेन वाजिव्रजाना केलिरभस क्रीडोत्सुकत्व वहन् आचरन् । पुन कि कुर्वन् । केकिना मयूराणा नृत्त दधन् । कथभूताना केकिनाम । क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरभुवा क्रीडाशैलाना ये निकुञ्जा लतादिपिहितोदरस्थानानि तेषु कन्दरेषु भू स्थान येषा ते तथा तेषाम् । जात्यलकार ॥

कि कृत्वा पूर्व सधिविग्रहिणमापृच्छमाने मयि सति । वातायनोपान्तवर्तिनी गवाक्षसमीपवर्तमाने द्वे नेत्रे निवर्त्य च । पुनश्च कस्मिन् सति वरिष्ठकेन विज्ञप्ते । इत्यस्य च एतस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि सति कारणलोचनोत्पन्नमनसि मयि सति । इतीति किम—नृत्यैरित्यादि । नृत्यै सम वारविलासिनीना संगीतकस्यापि गीतनृत्यवादित्रस्यापि महाप्रबन्ध प्रबन्धो वर्तते । सर्वेषु गृहेषु पूर्णकुम्भा माङ्गल्यकलशाश्च वर्तन्ते । एष लोक पुष्पाक्षतव्याकुलश्च वर्तते । समुच्चयालकार ॥

इत्यस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि, 'देव, परिकल्पितनिखिलसमुचितोपचारा चन्द्रमतिमहादेवी सपरिवारा चण्डिकाचरणार्चनायोच्चलिता प्राक् च पुरवीथीमध्यम्, यतोऽयमाकर्ण्यते महानातोद्यध्वनिः। तदर्थं चैष नगरे [illegible]गणानामुद्यामोद्यमः। तत्र देव कालविलम्बनमकृत्वा सज्जीभवतु मङ्गल[illegible]षु क्रियासु।' इत्यागत्य वैकुण्ठमतिना वरिष्ठकेन विज्ञप्ते तथैव तत्[illegible] [illegible]क्रिय.

न व्रतमग्निग्रहणं शाकपयोमूलभैक्षचर्या वा।
[illegible]तानामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् ॥

[illegible] निखिल[illegible]नोचिताचारे समारुह्याभ्रमूनाम करेणुका[illegible] [illegible] प्रति गन्तुमुद्यते च तैस्तैरुपा[illegible]

तथापि 'नियतिः केन लङ्घ्यते' इति सत्यता नयन्निव 'हंहो विवेकबृहस्पते, स्वभावत एव महासत्त्ववसते कण्ठगतेष्वपि प्राणेषु किमनुचितेनाचरितेनात्मनः प्रियं कर्तुं युक्तम्' इति मतिकयेव प्रतिलोमतया बृंहितमिङ्गितं च मतङ्गजगणिकया, 'कथमयं विद्वानप्यहितोपदेशाद्दुःखमकराकरवति भवोदन्वति निमङ्क्तुमुद्युक्तः' इति कृतकृपयेव कम्पितकम्पितमवन्या, 'अये दुर्वासनावश, विशामीश, कथमीदृग्विधेरभिसंधेरेष्यत्कल्मषनिषेकमातङ्कं भवान्सहिष्यते' इति सूचयतेव धूमधूसरतामुपगतमाशावलयेन, 'अयि पञ्चमीकललोकपाल, त्वज्जन्मजनितपुण्यवर्षेण दूरेनसोऽस्माद्दशमीस्थस्य भवतः कथं मया सोढव्या भविष्यन्ति चिताचित्रभानोः

'राजाह सखिभ्य' इति वचनाददन्तो निपात । मयि कथभूते सति दुर्निमित्तैरभावि । भैरवीभवन प्रति गन्तुमुद्यते च सति चण्डिकाप्रासाद प्रति चलितु उद्यम प्राप्ते सति । एव दुर्निमित्तैरभावीति एव कथमिति चेत्—इति मतिकया इव ईदग्बुद्धिसहितया इव प्रतिलोमतया विपरीततया प्रसिद्धया अभ्रमुनामिकया मतङ्गजगणिकया इभ्या बृंहित गर्जितम न केवल बृहित इङ्गित चेष्टित च । इतीति किम् । हहो अहो विवेकबृहस्पते यशोधरमहाराज, स्वभावत एव प्रकृत्यैव महासत्त्ववसते महाधर्मपरिणामनिवासे प्राणेषु कण्ठगतेष्वपि अनुचितेन आचरितेन आचारेण आत्मन प्रिय कर्तु युक्त किम् । अपि तु न युक्तमित्यर्थ । अवन्या भूम्या कम्पितकम्पित दु खेन कम्पितम् । कथभूतया अवन्या । उत्प्रेक्ष्यते—तस्मात् कारणात् कृतकृपया इव । इतीति किम् । अय यशोधरो विद्वानपि अहितोपदेशात् पापोपदेशात् भवोदन्वति ससारसमुद्रे निमङ्क्तु ब्रूडितु कथमुद्युक्त । कथभूते भवोदन्वति । दु खमकराकरवति दु खमकरसहिते । आशावलयेन दिग्मण्डलेन धूमधूसरता धूमेन ईषत्पाण्डुरत्व उपगत प्राप्तम् । आशावलयेन किं कुर्वता । उत्प्रेक्ष्यते—ईदृशमभिप्राय सूचयता इव कथयता इव । इतीति किम् । अये इति विषादार्थे । उक्त च—'सभ्रमे स्मरणे चैव अये क्रोधविषादयो ।' अये दुर्वासनावश दुष्टस्वभावपराधीन, अये विशामीश राजन् यशोधरमहाराज, ईदग्विधे अभिसधे मनोभिप्रायात् आतङ्क दु खसताप भवास्त्व कथ केन प्रकारेण सहिष्यते क्षमिष्यते । कथभूत आतङ्कम् । एष्यत्कल्मषनिषेक एष्यत्सम्प्रदानागमिष्यत कल्मषनिषेक पापबन्धो यत्रातङ्के स तथोक्तस्तम् । अम्बरेण उल्काज्वालाभिराडम्बरित आटोपितम । कथभूतेन अम्बरेण । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शोकानलोल्वणेनेव शोक पश्चात्ताप स एवानलो दाह सतापकारकत्वात् तेन उल्बणमुद्रिक्त तत्तथा तेन । इतीति किम । अयि प्रश्ने अनुनये वा । अहो पञ्चमीकललोकपाल हे मध्यमलोकपाल, अस्माद्दूरेनस अस्माद्दृष्टपापात् दशमीस्थस्य

लक्षणेन, 'खरकिरणकरनिवारण एवाहं प्रभवामि, न पुनरापातचण्डे यमदण्डे' इति धियेव भुवि निपतितमातपत्रेण, 'न भवतीयं सा परागसंततिर्यास्माभिः शक्यते निवारयितुम् । एषा त्वपरैव यन्निवारणे न कुशलः प्रलयकालानिलोऽपि' इति चिन्तयेव विनिकीर्णे विलासिनीकरेभ्यश्चामरनिवहेन, 'महापुरुष, एवमशुभाभिनिवेशेषु युष्मादृशेषु न चिरमस्मादृशैः कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः सह समागमः' इति प्रकटितसाचिव्येनेव कुटिलित पताकासंतानेन, 'सर्वदा महोत्सवपुरश्चारिणामस्माकं किमेवमसदृशधर्मणि कर्मणि विनियोगो युक्तः' इति स्वदुःखनिवेदनादिव घर्घरितमातोद्यवाद्येन, 'यद्यपि देवः काम-

---

कथम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति धियेव । इतीति किम् । अहमातपत्रं खरकिरणकरनिवारणे सूर्यरश्मिनिषेधे एव प्रभवामि समर्थं भवामि । न पुनः आपातचण्डे यमदण्डे । आगमदुर्निवारे मरणकाले इत्यर्थः । पुनश्च केन दुर्निमित्तेनाभावि । विलासिनीकरेभ्यः वारवनिताहस्तकमलेभ्यः सकाशात् चामरनिवहेन विनिकीर्णे विविधं यत्र तत्र निपतितम् । किमिति विनिकीर्णम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति ईदृश्या चिन्तया इव । इतीति किम् । इयं सा परागसंततिः रेणुमण्डली । सा का । या अस्माभिश्चामरैर्निवारयितुं निषेद्धुं शक्यते क्षम्यते । का तर्हि परागसंततिः । एषा योगिना प्रत्यक्षीभूता अपरैव अन्यैव । एषा का । यन्निवारणे यस्याः परागसंततेर्निषेधे प्रलयकालानिलोऽपि कल्पान्तकालवातोऽपि न कुशलो न समर्थो भवति । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । पताकासंतानेन कुटिलितं वक्रितम् । कथंभूतेन पताकासंतानेन । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण प्रकटितसाचिव्येनेव स्फुटीकृतमन्त्रित्वेनेव । हे राजन्, एवंविधं पातकं कर्तुं यदि यासि तत्त्वमेव याहि । अस्माभिस्तत्र न गम्यत इत्यर्थः । इतीति किम् । हे महापुरुष, युष्मादृशेषु पुरुषेषु अस्मादृशैः पुरुषैः सह समागमो न चिरं भवति । स्तोकेनैव कालेन अस्मद्वियोगं विध्वस्यत(?) इत्यर्थः । कथंभूतेषु युष्मादृशेषु । एवममुना प्रकारेण जीववधे अशुभाभिनिवेशेषु पापकर्माभिप्रायेषु । अस्मादृशैः कथंभूतैः । कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः कल्याणानां श्रेयसां परम्परा श्रेणिः बहूनि कल्याणानि तेषां चिह्नाय लाञ्छनाय विनिवेशो विन्यासो येषां अस्मादृशां ते तथा तैः । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । आतोद्यवाद्येन वादित्रध्वनिना घर्घरितं कुत्सितशब्दितम् । कस्मात् घर्घरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्वदुःखनिवेदनादिव स्वदुःखकथनादिव । इतीति किम् । हे महापुरुष, एवं ईदृग्विधे कर्मणि अशुभाचारे अस्माकं विनियोगोऽधिकारः किं युक्तः । अपि तु न युक्तो भवतीत्यर्थः । कथंभूते कर्मणि । असदृशधर्मणि विपरीतस्वभावे जीववधलक्षणे । कथंभूतानामस्माकम् । सर्वदा सर्वकाले महोत्सवपुरश्चारिणां पुत्रजन्मोत्सवनरानुनिबन्धनादिषु अग्रगामिनाम् । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । लक्षणेन पुरोऽग्रतः निपत्य निर्दम्भनम् । कस्मात् निर्द-

कलुषितानिमिषमुखाः शिखालेखाः' इति शोकानलोल्वणेनेवोल्काज्वालाभिराडम्बरितमम्बरेण, 'अयि प्रतिपन्नोत्पथकथ पृथ्वीनाथ, तेषु तेषूत्सवेषु संपादितानन्ददुन्दुभिनादयामुष्मादनुदर्कशर्मणः कर्मणस्त्वयि कथाशेषे सति कथं नु मया नाम कर्णकटुप्रभावस्त्वद्बान्धवहाहारावः श्रोतव्यो भविता' इति शोचनादिव प्रवृत्तबाष्पस्यन्दया दुर्दिनीभूतं दिवा, 'त्वमेवमवश्यमहो राजन्, जानीहि। न खल्वयमायतिषु हिताय क्रियोपायः। तदलमत्राग्रहेण। निवृत्य गम्यतां हर्म्यम्' इत्याचरितदाक्षिण्येन सुहृदेव प्रतिवातं पांशु-

मृतस्य भवतस्तव चिताचितभानोश्चितानलस्य मृतकार्ये शिखालेखा ज्वालाश्रेणिः कथं केन प्रकारेण मया सोढव्या सहनीया भविष्यन्ति । कथंभूतेन मया । त्वज्जन्मजनितपुष्पवर्षेण त्वज्जन्मनि जनितो निष्पादितः पुष्पवर्षः पुष्पवृष्टिर्येन मया स तथा तेन । कथंभूता शिखालेखा । कलुषितानिमिषमुखाः कलुषितानि मलिनीकृतानि अनिमिषाणां देवानां मुखानि यैस्ते तथोक्ताः । दिवा भूमिसमीपवर्तिना आकाशेन दुर्दिनीभूतं मेघच्छन्नीभूतम् । जलकणचूर्णेन व्याप्तमित्यर्थः । कथंभूतया दिवा । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शोचनात् शोककरणात् प्रवृत्तबाष्पस्यन्दया इव प्रवृत्तः संजातः बाष्पस्यन्दः अश्रुपतनं यस्याः सा तथा तया । इतीति किम् । अयि कोमलालापे । अहो प्रतिपन्नोत्पथकथ अङ्गीकृतोन्मार्गवार्त्त पृथ्वीनाथ हे राजन्, अमुष्मात् एतस्मात् अनुदर्कशर्मणः न विद्यते उदर्के उत्तरफले शर्म सुखं यस्मिन् तत् अनुदर्कशर्म तस्मात् ईदृग्विधात् कर्मणः कुर्कुटवधात् पापात् त्वयि भवति कथाशेषे सति मृते प्राप्ते सति । नु इति प्रश्ने । कथं केन प्रकारेण । नामेति संभावनायाम् । त्वद्बान्धवहाहारावः भवतो बन्धुवर्गस्य रोदनध्वनिः कथं श्रोतव्यो भविता श्रवणीयो भविष्यति । न कथमपि श्रोतव्यो भविष्यतीत्यर्थः । कथंभूतो हाहारावः । कर्णकटुप्रभावः । कर्णशल्यप्राय इत्यर्थः । कथंभूतया मया । तेषु तेषु प्रसिद्धेषु राज्याभिषेकपुत्रजन्मदिग्जयनादिषु उत्सवेषु संपादितानन्ददुन्दुभिनादया संपादितः उत्पादितः आनन्ददुन्दुभीनां नादो यया सा तथा तया । पांशुलक्षणेन पांशवो रजांसि लक्षणं चिह्नं यस्य स पांशुलक्षणः तेन वायुना प्रतिवातं संमुखमायान्तम् । कथंभूतेन पांशुलक्षणेन । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण आचरितदाक्षिण्येन विहितप्रतिपत्तिना सुहृदा इव अभीष्टमित्रेणेव प्रतिवातम् । इतीति किम् । अहो राजन् हे पृथिवीपते यशोधरमहाराज, त्वं भवान् एवममुना प्रकारेण अवश्यं निश्चयेन जानीहि प्रतीहि । एवं कथमिति चेत्—अयं क्रियोपायः खलु आयतिषु उत्तरकालेषु हिताय सौख्याय न भवति । तत्तस्मात् कारणात् अत्र क्रियोपाये आग्रहेण आक्षेपेण अलं पूर्णम् । निवृत्य व्याघुट्य हर्म्यं गृहं गम्यतां त्वया व्रज्यतामिति । आतपत्रेण भुवि निपतितं निपत्यते स्म ।

लक्षणेन, 'खरकिरणकरनिवारण एवाहं प्रभवामि, न पुनरापातचण्डे यमदण्डे' इति धियेव भुवि निपतितमातपत्रेण, 'न भवतीयं सा परागसंततिर्यास्माभिः शक्यते निवारयितुम्। एषा त्वपरैव यन्निवारणे न कुशलः प्रलयकालानिलोऽपि' इति चिन्तयेव विनिकीर्णं विलासिनीकरेभ्यश्चामरनिवहेन, 'महापुरुष, एवमशुभाभिनिवेशेषु युष्मादृशेषु न चिरमस्मादृशैः कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः सह समागमः' इति प्रकटितसाचिव्येनेव कुटिलितं पताकासंतानेन, 'सर्वदा महोत्सवपुरश्चारिणामस्माकं किमेवमसदृशधर्मणि कर्मणि विनियोगो युक्तः' इति स्वदुःखनिवेदनादिव घर्घरितमातोद्यवाद्येन, 'यद्यपि देवः काम-

---

पथम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति धियेव । इतीति किम् । अहमातपत्रं खरकिरणकरनिवारणे सूर्यरश्मिनिषेधे एव प्रभवामि समर्थं भवामि । न पुनः आपातचण्डे यमदण्डे । आगमदुर्निवारे मरणकाले इत्यर्थः । पुनश्च केन दुर्निमित्तेनाभावि । विलासिनीकरेभ्यः वारवनिताहस्तकमलेभ्यः सकाशात् चामरनिवहेन विनिकीर्णं विविधं यत्र तत्र निपतितम् । किमिति विनिकीर्णम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति ईदृश्या चिन्तया इव । इतीति किम् । इयं सा परागसंततो रेणुमण्डली । सा का । या अस्माभिश्चामरैर्निवारयितुं निषेद्धुं शक्यते क्षम्यते । का तर्हि परागसंततिः । एषा योगिना प्रत्यक्षीभूता अपरैव अन्यैव । एषा का । यन्निवारणे यस्याः परागसंततेर्निषेधे प्रलयकालानिलोऽपि कल्पान्तकालवातोऽपि न कुशलो न समर्थो भवति । पुनश्च येनोपालिङ्गेनाभावि । पताकासंतानेन कुटिलितं वक्रितम् । कथंभूतेन पताकासंतानेन । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण प्रकटितसाचिव्येनेव स्फुटीकृतमन्त्रित्वेनेव । हे राजन्, एवंविधं पातकं कर्तुं यदि यासि तत्त्वमेव याहि । अस्माभिस्तत्र न गम्यत इत्यर्थः । इतीति किम् । हे महापुरुष, युष्मादृशेषु पुरुषेषु अस्मादृशैः पुरुषैः सह समागमो न चिरं भवति । स्तोकेनैव कालेन अस्माभिर्विप्लवयत(?) इत्यर्थः । कथंभूतेषु युष्मादृशेषु । एवममुना प्रकारेण जीववधे अशुभाभिनिवेशेषु पापकर्माभिप्रायेषु । अस्मादृशैः कथंभूतैः । कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः कल्याणानां श्रेयसां परम्परा श्रेणिः बहूनि कल्याणानि तेषां चिह्नाय लाञ्छनाय विनिवेशो विन्यासो येषां अस्मादृशां ते तथा तैः । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । आतोद्यवाद्येन वादित्रध्वनिना घर्घरितं कुत्सितशब्दितम् । कस्मात् घर्घरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्वदुःखनिवेदनादिव स्वदुःखकथनादिव । इतीति किम् । हे महापुरुष, एवं ईदृग्विधे कर्मणि अनाचारे अस्माकं विनियोगोऽधिकारः किं युक्तः । अपि तु न युक्तो भवतीत्यर्थः । कथंभूते कर्मणि । असदृशधर्मणि विपरीतस्वभावे जीववधलक्षणे । कथंभूतानामस्माकम् । सर्वदा सर्वकाले महोत्सवपुरश्चारिणां पुत्रजन्मोत्सवविवाहानुनिबन्धनादिषु अग्रगामिनाम् । एतच्छ्रेयोलाभ्यं … । … पुरोऽस्य निष्फलं … । कस्मात् निर्व-

क्रोधाभ्यामज्ञानेन वाद्यान्यथाभावः संजातः, तथापि न खलु भवत्प्रसादान्निरन्तरश्रीविलासप्रकाशानामस्मादृशानामुपेक्षितुमुचितम्' इति बुध्येव निपत्य पुरस्तिर्यग्भूतं तोरणेन, 'क्षितिप, अद्यापि न किंचिद्विनश्यति। तदावासमनुसृत्यापरमेव किंचिदिहामुत्र च शिवकरप्रतिष्ठानमनुष्ठानमाचरितव्यम्' इत्युपदिशतेव पृष्ठतः शब्दितं दधिमुखेन, 'हे महीपाल, किं कोऽपि परोपरोधादात्मन्यात्मन्यश्रेयांसि कुर्वन्नवलोकितोऽस्ति, येनत्थमकत्थने पथि प्रस्थितोऽसि' इत्युपहसतेवापाचीनतया वासितमादित्यसुतेन, एवमन्यैरपि सद्योदुरन्तफलप्रदायिसङ्गैस्तैस्तैरुपालिङ्गैरभावि, तथापि 'नियतिः केन लङ्घ्यते' इति सत्यता नयन्निव त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम।

ग्भूतम्। उत्प्रेक्ष्यते—इति बुध्येव ईदृशेनाभिप्रायेण। इतीति किम्। यद्यपि यदपि देवो राजा कामक्रोधाभ्यां रागद्वेषाभ्यां अज्ञानेन व्यामोहेन वा अद्य इदानीं अन्यथाभावः विपरीतपरिणामः संजातः उत्पन्नः, तथापि तदपि अस्मादृशानां अस्माकं खलु निश्चयेन उपेक्षितुं भवद्विषये अनादरं कर्तुं नोचितं न युक्तम्। अन्तरेव भवनं वारयामः, गन्तुं न दद्मः इति भावः। कथंभूतानां अस्मादृशानाम्। भवत्प्रसादात् त्वत्प्रसादात् निरन्तरश्रीविलासानां निरन्तरमविच्छिन्नः श्रीणां विलासो भोगः तस्य प्रकाशः प्रादुर्भावो येभ्यस्ते तथा तेषाम्। पुनः केनोपालिङ्गेनाभावि। दधिमुखेन गर्दभेन पृष्ठतः शब्दितः शब्दः चक्रे। किं कुर्वता दधिमुखेन। उत्प्रेक्ष्यते—इतीदृशम् उपदिशतेव उपदेशं ददतेव। इतीति किम्। क्षितिप, अद्यापि न किंचिद्विनश्यति किमप्यरुचिरं भवति। तत्तस्मात् कारणात् आवासं राजमन्दिरं अनुसृत्य गत्वा अपरमेव इतरदेव किंचित्किमपि अनुष्ठानमाचरणं आचरितव्यं त्वया कर्तव्यम्। कथंभूतमनुष्ठानम्। इहास्मिन्भवे अमुत्र च भविष्यज्जन्मनि शिवकरं श्रेयस्करं प्रतिष्ठानं मूलं यस्यानुष्ठानस्य तच्छिवकरप्रतिष्ठानम्। पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि। आदित्यसुतेन काकेन अपाचीनतया प्रतिकूलतया वासितं रुतं चक्रे। किं कुर्वता आदित्यसुतेन। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपहसतेव उपहासं कुर्वतेव। इतीति किम्। हे महीपाल, परोपरोधात् पराग्रहात् अश्रेयांसि पापानि कुर्वन् विदधन् किं कोऽपि अवलोकितोऽस्ति, येन कारणेन इत्थममुना प्रकारेण अकत्थने पथि अश्लाघनीये मार्गे त्वं प्रस्थितोऽसि गन्तुं प्रवृत्तोऽसि। कथंभूतैरुपालिङ्गैः। एवमीदृशैरन्यैरपि तैस्तैः शकुनशास्त्रप्रसिद्धैरुपालिङ्गैरभावि। पुनः कथंभूतैः। सद्योदुरन्तफलप्रदायिसङ्गैः सद्यस्तत्कालं दुरन्तो दुष्टस्वभावः तस्य फलप्रदायी फलदायकः सङ्गः संगतिर्येषां तानि तथोक्तानि तैः। नियतिः केन लङ्घ्यते इति। तथा चोक्तं समन्तभद्रेण महामुनिना—'अलङ्घ्यशक्तिर्भवितव्यतेयं हेतुद्वयाविष्कृतकार्यलिङ्गा। अनीश्वरो जन्तुरहंक्रियार्तः संहत्य कार्येष्विति साध्ववादीः॥'

लेषु, कुमुदकुड्मलेष्विव विघटमानेषु चक्रवाकमिथुनेषु, मुनिद्रुमदलेष्विव सकोचनोचितेषु पल्लवकलोकस्फुपाटीपटेषु, प्रदीपकलिकास्विवोन्मिषन्तीषु विरहिणीना मदनशिखिशिखासु, सुरभोगिभुजिष्यागणेष्विवाभिनयोन्मुखेषु द्विरदनकुलेषु,

समुच्छलति च पुरदेवताना प्रासादपरिसरेषु चामरधारिणीनां रणन्मणिमञ्जीरमणितमनोहारिणि मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले, मुखरीभवत्सु मथ्यमानेष्वर्णवार्णःस्विवाभ्यर्णतर्णकस्वनाकर्णनोदीर्णेन धेनुष्याणा दीर्घरम्भितारवेण

करयुग्मकुड्मलानि तेषु । कथभूतेषु । विमुच्यमानेषु परितप्यमानेषु । सन्ध्यावन्दनेषु समाप्तेष्वित्यर्थ । पुन कथभूतेषु । कितवकटित्रेष्विव द्यूतकारवस्त्रेष्विव । यथा कितवकटित्राणि सन्ध्याया मुच्यमानानि भवन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । चक्रवाकमिथुनेषु । किं कुर्वाणेषु चक्रवाकमिथुनेषु । विघटमानेषु वियोग प्राप्नुवत्सु । केष्विव । कुमुदकुड्मलेष्विव । यथा कुमुदकुड्मलानि कैरवमुकुलानि विघट्यमानानि विकाश प्राप्नुवन्ति विकसितानि भवन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । पल्लवकलोकस्फुपाटीपटेषु पल्लवकलोका विद्वास तेषा स्फुपाटीपटेषु पुस्तकावयवेषु । कथभूतेषु पल्लवकलोकस्फुपाटीपटेषु । सकोचने सपाटने सकेतने उचिता योग्यास्तेषु । केष्विव । मुनिद्रुमदलेष्विव । यथा रात्रौ पतिताया अगस्तिवृक्षपर्णानि सकोच प्राप्नुवन्ति । पुनश्च कासु सतीषु । विरहिणीना मदनशिखिशिखासु कामाग्निज्वालासु सतीषु । कि कुर्वतीषु मदनशिखिशिखासु । उन्मिषन्तीषु उद्दीप्यमानासु । कास्विव । प्रदीपकलिकास्विव । यथा प्रदीपकलिका रात्रावुन्मिषन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । द्विरदनकुलेषु गजकुलेषु सत्सु । कथभूतेषु द्विरदनकुलेषु । अभिनयोन्मुखेषु अभिनय पूर्ववृत्तानुकरण शिखाग्रहण तत्र उन्मुखेषु तत्परेषु । केष्विव । सुरभोगिभुजिष्यागणेष्विव सुरभोगिना देवकामुकाना भुजिष्यागणा वेश्यासमूहास्तेषु । यथा सुरभोगिभुजिष्यागणा अभिनयोन्मुखा शय्यागमनतत्परा भवन्ति ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । पुरदेवताना प्रासादपरिसरेषु चैत्यालयाना प्राङ्गणेषु मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले मृदङ्गाश्च आनकाश्च पटहा शङ्खाश्च कम्बवस्तेषा कोलाहलो वादित्रध्वनि तस्मिन् मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले समुच्छलति उच्छलति सति । कथभूते मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले । चामरधारिणीना प्रकीर्णवाजिकाना रणन्त शब्दायमाना ये मणिमञ्जीरा रत्नघटितनूपुरास्तेषा मणित रतिकूजित तद्वत् मनोहारिणि चित्तानुरञ्जके । पुनश्च केषु सत्सु । गोपुरमुखेषु नगरप्रतोलीद्वारेषु सत्सु । कि कुर्वत्सु । धेनुष्याणा उत्तमगवा दीर्घरम्भितारवेण दीर्घ उच्चैस्तर दूरव्यापक यद्रम्भित गोध्वनिस्तस्य आरवेण शब्दितेन मुखरीभवत्सु वाचालीभवत्सु । कथभूतेन दीर्घरम्भितारवेण । अभ्यर्णतर्णकस्वनाकर्णनोदीर्णेन अभ्यर्णा समीपतरा ये तर्णका वत्सास्तेषा स्वनास्तेषा आकर्णन तेनोदीर्ण उत्कृष्टस्तथा तेन । कथभूतेषु गोपुरमु-

तत्र च सवित्र्या प्रोक्षितदक्षिणाना च ब्राह्मणाना वचनात्

सर्वेषु सत्त्वेषु हतेषु यन्मे भवेत्फलं देवि तदत्र भूयात् ।
इत्याशयेन स्वयमेव देव्याः पुरः शिरस्तस्य चकर्त शस्त्र्या ॥
विज्ञानिना शिल्पविशेषभावादेवंविधान्मेऽभिनिवेशतश्च ।
स हन्यमानो हि न कामवस्था सचेतनादप्यधिकां चकार ॥
पिष्टं च मासं परिकल्प्य तस्य महानसे प्रेषितवांस्ततश्च ।
अन्येद्युरम्बासहितस्य देवी सा मे व्यधाद्भोजनमादरेण ॥
तया सुतेन स्नुषया च मात्रा सार्धं मुदैकत्र कृताशनस्य ।
सा दुष्टधीर्मे जननीयुतस्य संचारयामास विषामिषाणि ॥
वैद्याय दूताः प्रहिता हि यावद्यावद्गृहेष्वौषधमीक्ष्यते च ।
जातं नृपे दृष्टिविषं जनानामिति स्म तावद्विससर्ज लोकम् ॥

तत्र च त्रिशूलिनीनिलये सवित्र्या मात्रा सह प्रोक्षितदक्षिणाना ब्राह्मणाना वचनात्—

सर्वेष्वित्यादि । इतीदृशेन आशयेन स्वयमेव आत्मनैव यशोधरो देव्या पुरस्तस्य कुर्कुटस्य शिरो शस्त्र्या छुरिकया कृत्वा चकर्त सचिच्छेद । इतीति किम् । हे देवि चण्डिके, सर्वेषु सत्त्वेषु हतेषु यत्किमपि फल भवेत् तत्फल अत्र मे मम भूयाद्भवतु । अतिशयालकार ॥

विज्ञानिनामित्यादि । स कुर्कुट. हन्यमानो हिंस्यमान सन् सचेतनात् जीवकुर्कुटादपि अधिका का अवस्था न चकार । अपि तु सर्वामप्यवस्था चकार । कस्मात् । विज्ञानिना लेपकारेण शिल्पविशेषभावात् विज्ञानिनामतिशयत्वात् । न केवल तस्मात् । एवविधात् सर्वजीववधसकल्पात् मे ममाभिनिवेशतश्च अभिप्रायाच्च । व्यतिरेकालकार ॥

पिष्टमित्यादि । तस्य कुर्कुटस्य पिष्ट च मास परिकल्प्य महानसे रसवतीगृहे अह प्रेषितवान् । ततश्च तस्माद्दिवसात् अनन्तरमन्येद्युरन्यस्मिन्नहनि सा देवी अमृतमतिरम्बासहितस्य मातृसहितस्य मे मम आदरेण भोजन व्यधात् चक्रे । रूपकालकार ॥

तयेत्यादि । सा अमृतमतिर्दुष्टधी पापिष्ठा मे मम विषामिषाणि विषभोजनानि सचारयामास प्रवेशितवती । कथभूतस्य मे । जननीयुतस्य । मम मदीयजनन्याश्च विषभोजन दत्तवतीत्यर्थ । कथभूतस्य मे । मात्रा सार्धं मुदा हर्षेण एकत्र कृताशनस्य एकस्मिन् भाजने उपविष्टस्य । न केवल मात्रा कृताशनस्य, कि तु तया प्रसिद्धया कुसुमावलीनामधेयया स्नुषया वध्वा सुतेन च यशोमतिनाम्ना पुत्रेण च सार्धं सह कृताशनस्य उपविष्टस्य । यशोमतिकुसुमावल्योरेक भाजनम्, चन्द्रमतियशोधरयोरेक भाजनमित्यर्थ । सहोक्त्यलकार ॥

वैद्यायेत्यादि । यावत् यावत्काल वैद्याय दूता प्रहिता, यावत् यावत्काल गृहेषु

एकान्तमालोक्य विकीर्य केशान्हा नाथ नाथेति गिरं गिरन्ती ।
निपत्य मे वक्षसि दुःखितेव रुरोध कण्ठं यमपाशिकेव ॥
अन्येऽपि ये स्त्रीष्वनुरक्तचित्ता विश्वासमायान्ति नराः प्रमत्ताः ।
प्रायो दशेयं ननु तेष्ववश्यं नदीतटस्थेष्विव पादपेषु ॥
आकल्पं परिपूर्णकामितफलाः कामं भवन्तु प्रजाः
क्षोणीशाः प्रतिपालयन्तु वसुधां धर्मानुबद्धोत्सवाः ।
सन्तः सन्तु सरस्वतीप्रणयिनः सार्धं श्रियः संगमै-
र्भूयादेष जिनोक्तिमौक्तिकलतारामस्त्रिलोकीमुदे ॥

औषधं चेक्ष्यते, तावत् तावत्कालं इति एतस्मात् कारणात् लोकं विससर्ज स्म । स्म इति किलार्थे । ननु अतीतार्थे परोक्षतयैव अतीतार्थस्य प्रयुक्तत्वात् 'अन्यथा स्मेनातीते' इति वचनात् वर्तमानो प्राप्नोति । इतीति किम् । नृपे राजनि जनानां लोकानां दृष्टिविषं जातं समुत्पन्नम् । जात्यलंकारः ॥

एकान्तमित्यादि । एकान्तं अजक्षीणमालोक्य दृष्ट्वा केशान् विकीर्य । हा इति खेदे । नाथ नाथ इति गिरं वाणीं गिरन्ती कथयन्ती मे मम वक्षसि दुःखितेव निपत्य यमपाशिकेव यमपाशिकासदृशी कण्ठं रुरोध दीना चम्पितवती । तदन्ते पीडयित्वा घातिभवतीति पुष्पदन्त (?) । उपमालंकारः ॥

अन्येऽपीत्यादि । ये नरा अन्येऽपि न केवलं यशोधरः अपरेऽपि स्त्रीषु विषये अनुरक्तचित्ता अनुरागिताः सन्तः प्रमत्ता असावधाना विश्वासमायान्ति विश्रब्धा भवन्ति, अवश्यं निश्चयेन इयं दशा ईदृशी अवस्था प्रायो बाहुल्येन तेषु पुरुषेषु स्ववर्तितेषु भवति । कथंभूतेषु । नदीतटस्थेषु तरङ्गिणीतटवर्तिषु पादपेष्विव वृक्षेष्विव । उपमालंकारः ॥

आकल्पमित्यादि । एष प्रत्यक्षीभूतः अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो जिनोक्तिमौक्तिकलतारामः जिनवचनमुक्ताफलवल्लीवनं त्रिलोकीमुदे त्रिभुवनानन्दाय भूयाद्भवतु । पुनश्च किं भूयात् । प्रजा लोका आकल्पं प्रलयकालपर्यन्तं परिपूर्णकामितफलाः कामं भवन्तु संजायन्ताम् । क्षोणीशा वसुधां प्रतिपालयन्तु रक्षन्तु । कथंभूताः क्षोणीशाः । धर्मानुबद्धोत्सवाः धर्मेषु पूजादानादिषु अनुबद्धो उत्सव आनन्दो यैस्ते तथोक्ताः । सन्तो विद्वांसः सरस्वतीप्रणयिनः जिनवचनस्नेहिनः सन्तु । कथम् । सार्धं सह । कैः । श्रियः संगमैर्लक्ष्म्याः संयोगैः । अतिशयालंकारः ॥

मया वागर्थसभारे भुक्ते सारस्वते रसे ।
कवयोऽन्ये भविष्यन्ति नूनमुच्छिष्टभोजनाः ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्य-पद्यविद्याधरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महा-काव्येऽमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वास ॥

मयेत्यादि । मया सोमदेवेन वागर्थसभारे शब्दसस्कारे शब्दार्थसस्कारसहिते सारस्वते रसे शास्त्रामृतरसे भुक्ते आस्वादिते सति येऽन्ये कवयो भविष्यन्ति सदुक्तशब्दा-र्थेभ्यो येऽन्यत् किंचिदपूर्वशब्दमर्थं च विदधन्ते ते कवय नूनमिति निश्चयेन उच्छिष्ट-भोजना फेलाभुज इव उच्छिष्ट भोक्ष्यन्ते । रूपकोपमालकार ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य-विद्याधरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोधर-महाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महाकाव्ये अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वास । अयममृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वासस्तस्याय परिच्छेद समाप्त इत्यर्थ । शेष व्याख्यान पूर्ववद्वेदितव्यम् ॥

इति श्रीविद्यानन्दिभट्टारकप्रियशिष्येण भट्टारकश्रीमल्लिभूषणगुरुपरमाभीष्टगुरुभ्रात्रा श्रीलक्ष्मीचन्द्रभट्टारकाभिमतेन सिंहनन्दिगुरुमुहु प्रार्थनया यतिसिद्धान्तसागरव्याख्याकृति-निमित्त भट्टश्रीनीलकण्ठविद्वद्ब्रह्मराक्षसनामरुद्रटादिनवनवतिमहावादिलब्धविजयेन तर्कव्या-करणच्छन्दोलकारसिद्धान्तसाहित्यादिशास्त्रनिपुणमतिना प्राकृतव्याकरणाद्यनेकशास्त्ररचना-चञ्चुना सूरिश्रीश्रुतसागरेण विरचितायां यशस्तिलकचन्द्रिकाभिधानायां यशोधरमहारा-जचरितचम्पूमहाकाव्यटीकायाममृतमतिमहादेवीदुर्विलसननाम्नश्चतुर्थस्याश्वासस्य चन्द्रिका परिसमाप्ता ॥

श्रीमानशेषभुवनाधिपतिर्जिनेन्द्र-
श्चन्द्रप्रभस्तव तनोतु मनीषितानि ।
यद्वीक्षणादपि मनःकुमुदाकरः स्या-
ल्लोकस्य लोचनदलामृतपूरसार ॥

त्वं सर्वस्य सदागतिर्जिनपते त्व नाथ कर्मान्तभू-
स्त्व दाता वरदस्त्वमद्भुतरुची लोकेश ते ज्योतिषी ।
त्वन्नामामृतमत्र योगिविषय त्व देव तेजः परं
त्व चानङ्गन सर्वगोऽपि नियत पायाः समस्तो जगत् ॥

अथेदानीं श्रीयशोधरमहाराजस्य भवभ्रमणवर्णनो नाम प्रथम आश्वास श्रीसोमदेवसूरिणा प्रारभ्यमाणो यतस्तस्यादौ अभीष्टदेवनमस्कारार्थं **श्रीमानित्याद्याह**—चन्द्रप्रभो जिनेन्द्रस्तव भवत मनीषितानि श्रेयासि तनोतु वर्धयतु । कथभूतश्चन्द्रप्रभ । श्रीमान बहिरन्तर्लक्ष्मीविराजमान । पुन कथभूत । अशेषभुवनाधिपति अशेषाणि भूर्भुव स्वर्लक्षणानि त्रीणि जगन्ति तेषामधिपति स्वामी । कोऽसौ चन्द्रप्रभ । यद्वीक्षणादपि आस्ता तावत्स्नपनपूजनस्तवनजपनध्यानादिकम्, यस्य स्वामिन वीक्षणादपि मन कुमुदाकर चित्तकैरववन लोकस्य भव्यजीवगणस्य लोचनदलामृतपूरसार लोचनानि तान्येव दलानि तेषाममृतपूर अमृतधाराप्रवाहस्तेन सार मुकुतार्थं मोक्षामृतभृत(?) स्यादित्यर्थ । उपमालकार ॥

त्वमित्यादि । हे जिनपते, त्व भवान् सर्वस्य प्राणिगणस्य सदागति सर्वकालमेव शरण । अर्तिमथनसमर्थ इत्यर्थ । हे नाथ त्रिभुवनप्रभो, त्व भवान् कर्मान्तभू अष्टकर्मविनाशभूमि । हे भगवन्, त्व दाता अभ्युदयनि श्रेयससुखदायक । त्व वरद वाञ्छितवरदायक । हे लोकेश हे त्रिभुवनपते, ते तव ज्योतिषी ज्ञानदर्शनलक्षिते चक्षुषी वर्तेते । कथभूते ज्योतिषी । अद्भुतरुची आश्चर्यकारिणी रुक् दीप्ति लोकालोकप्रकाशिका ययोर्ज्योतिषोस्ते अद्भुतरुची । हे भगवन्, त्वन्नामामृत भवतो नामैव अमृत विद्यमानमम्तमरण(?) यत्र तत्त्वन्नामामृत परमनिर्वाणसुखकारणत्वात् अत्र अस्मिन् ससारे योगिविषय योगिना गौतमादीगणधरादीना विषयो गम्यता यत्र तद्योगिविषयम् । हे देव परमाराध्य, त्व भवान् परमुत्कृष्ट तेजोऽग्निरूप । कर्ममलकलङ्कदाहकत्वात् । हे अनङ्गन, न विद्यमानाङ्गना स्त्री यस्य सोऽनङ्गनस्तस्य सबोधन हे तथोक्त । त्व च भवाश्च सर्वगोऽपि ज्ञानेन लोकालोकव्यापकोऽपि सन् नियतो मर्यादीभूत । चरमशरीरप्रमाणत्वात् । जगत् जगतिस्थितप्राणिगण समस्त अज्ञानात् पाया रक्ष । अय भाव —क्षितिजलपवनहुताश

तदन्वहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसंतानितप्रतापसिन्दूर दुरितविदूर, तस्माद्दुरन्तव्यसनव्यालव्यासङ्गपाशाद्दुरभिनिवेशात्

हिमालयाद्दक्षिणदिक्कपोलः शैलः सुवेलोऽस्ति लताविलोलः ।
चकार यः कान्ततयामरीणा वीतस्पृहं नाम नगेषु चेतः ॥

नयजमानाकाशसोमसूर्यादीश्च शंभोरष्टमूर्तयस्तस्मै निरासार्थं परमेश्वरस्य चन्द्रप्रभस्य अष्टमूर्तिगमितवृत्तमिद युक्तम्। सदागतिरिति पदेन पवनमूर्ति सूचित । कर्मान्तभूरित्यनेन क्षितिमूर्तित्व सूचितम्। अस्यायमर्थ —कर्मणामन्त कर्मक्षयस्तस्य भू प्रायो गणधरादिव समूह भव्यगणो वा त अवति रक्षति इति कर्मान्तभू । कर्मान्तभू एतस्मात् पदात् 'अव रक्ष पालने' इत्यस्य धातोर्वर्तते तेन कर्मान्तभू अवतीति कर्मान्तभू । 'क्विप्' इत्यनेन क्विपि प्रत्यये 'सरिश्विव्यस्तिविमविज्वरित्वरामुपधाया' इत्यनेन अकारेण सह वकारस्य ऊदत्वादेश उशस्तेन समानलक्षणे सन्धौ कृते सति कर्मान्तभूरिति शब्द सजायते। 'वेर्लोपोऽपृक्तस्य' इति वचनात् क्विप्रतीयते। पश्चात् सौ सति विसर्ग सजायते। तेन कर्मान्तभूरिति निष्पद्यते। शब्दश्लेषोऽत्र। दाता इत्यनेन यजमानत्व सूचितम्। ज्योतिषी इत्यनेन सोमसूर्यौ कथितौ। त्वन्नामामृतमूर्त्यत्र जलमूर्तित्व प्रतिपादितम्। परं तेज इत्यनेन पदेन अग्निमूर्तित्व भगवत प्रतिपादितम्। सर्वगोऽपि इत्यनेन पदेन अनङ्गन इति सबोधनपदेन वा आकाशमूर्तित्वमुक्तमिति ज्ञातव्यम्। रूपकालकार , श्लेषालकारश्च कथ्यते ॥

तदनु तत्पश्चात् विषप्रयोगमारणादनन्तरं अहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसतानितप्रतापसिन्दूर सकलाश्च ता दिशश्च ता एव सीमन्तिन्य स्त्रियस्तासा सीमन्तेषु शिरस्थकेशमार्गेषु सतानितो दीर्घीकृत प्रताप एव सिन्दूरो गर्भनागो यस्य स तथोक्तस्तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे दुरितविदूर पापाद्विप्रकृष्ट। तस्मात् दुरभिनिवेशात् कुकुटवधपापाभिप्रायात्। कथभूतात् दुरभिनिवेशात्। दुरन्तव्यसनव्यालव्यासङ्गपाशात् दुरन्त दुःस्वभाव यद्व्यसन दुःखोपपातस्तदेव व्यालो दुष्टगज कालसर्पो वा तस्य व्यासङ्ग सगम स एव पाशो बन्धन यत्र दुरदभिनिवेशे स तथोक्तस्तस्मात्। तस्याचलस्य सुवेलपर्वतस्य ऐशान्या दिशि ईशानकोणे उपत्यकाया पर्वतस्य समीपवर्तिन्या भूमौ निसर्गात् उदयवत्या स्वभावेन सजलाया य पादपोऽस्ति वृक्षो वर्तते, तत्र वृक्षे प्रचाकिना कुले मयूराणा कुले अह यशोधर अवाप्तजन्मा सप्राप्तजन्मा अभूवम्। इति क्रियाकारकसबन्ध । तस्य पर्वतस्य समीपे या नदी वर्तते, तस्या नद्यास्तटे यो वृक्षो वर्तते, तस्मिन् मयूरकुले अह मयूरो जात इत्यर्थ ॥

तस्य पर्वतस्य [illegible]। हिमालयादित्याह—य शैल सुवेलो नाम पर्वतोऽस्ति। [illegible] शैल । हिमालयात् गिरिप्रमुखपर्वतात् दक्षिणदिक्कपोल दक्षिणस्या दिशा कपोल [illegible] वर्तते। [illegible] ।लताविलोलो लता विलोला मन्दवातकम्पिता-

नभः परिच्छेत्तुमिवोद्यतस्य द्रष्टुं दिगन्तानिव विस्तृतस्य ।
ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वमहत्त्वमुच्चैर्न शक्यते यस्य जनेन मातुम् ॥
नमेरुसंतानकपारिजातमाकन्दमन्दारमनोहरासु ।
यस्यामराः केलिकृतः स्थलीषु स्मरन्ति नो नन्दनकाननस्य ॥
फलैस्तरूणाममृतानुकूलैर्मणिप्रकाशैश्च दरीनिवेशैः ।
दिवौकसां सद्मसुखानि यत्र लोकः स्थितः प्रार्थयते न जातु ॥
यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिबिम्बः पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः ।
आभाति राकातुहिनांशुमाली प्रसाधितं छत्रमिवाम्बरस्य ॥

श्चपला यत्र स तथा । यं शैलं कान्ततया मनोहरतया अमराणां देवाङ्गनानाम् । नामेति संभावनायाम् । नगेषु पर्वतेषु वीतस्पृहं काङ्क्षारहितं चेतो हृदयं चकार कृतवान् । रूपकातिशयालंकारः ॥

नभः परिच्छेत्तुमित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वस्य च महत्त्वं गुरुत्वं उच्चैरतिशयेन मातुं जनेन न शक्यते न समर्थो भूयते । कथंभूतस्य शैलस्य । तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—नभ आकाशं परिच्छेत्तुमिव वा भङ्क्तुमिव उद्यतस्योर्ध्वंगतस्य । कथंभूतस्य । दिगन्तान् द्रष्टुमिव विस्तृतस्य दीर्घतां प्राप्तस्य । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

नमेर्वित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य स्थलीषु उन्नतप्रदेशेषु केलिकृतः क्रीडाकारिणः अमरा देवा नन्दनकाननस्य स्वर्गलोकवनस्य नो स्मरन्ति न अधिपन्ति । 'स्मृत्यर्थे कर्मणि' इति वचनात् कर्मणि षष्ठी । कथंभूतासु स्थलीषु । नमेरुसंतानकपारिजातमाकन्दमन्दारमनोहरासु नमेरवश्च, संतानकाश्च, पारिजाताश्च । एते त्रयोऽपि देववृक्षविशेषा मानवतरुविशेषाश्च कथ्यन्ते । माकन्दाश्च आम्रतरवः, मन्दाराश्च देववृक्षविशेषाः पारिभद्राश्च, तैर्मनोहरा हृदयानुरञ्जिकास्तासु । समुच्चयातिशयालंकारः ॥

फलैरित्यादि । यत्र सुवेलपर्वते स्थितो लोको दिवौकसां सद्मसुखानि विमानसौख्यानि जातु कदाचित् न प्रार्थयते । कैः कृत्वा सद्मसुखानि न प्रार्थयते । तरूणां फलैः कृत्वा । कथंभूतैः फलैः । अमृतानुकूलैः अमृतवदनुकूलानि स्वादुवन्ति तानि तैः । पुनः कैः कृत्वा । दरीनिवेशैर्गुहास्थानैः । कथंभूतैः । मणिप्रकाशैः रत्नतेजोवद्भिः । हेतूपमातिशयालंकारः ॥

यत्तुङ्गेत्यादि । यस्य सुवेलपर्वतस्य तुङ्गं यत् शृङ्गं तस्याग्रे उपरितनभागे विलम्बि स्थितिकरं बिम्बो मण्डलं यस्य राकातुहिनांशुमालिनः स यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिबिम्बः एवंगुणविशिष्टो राकातुहिनांशुमाली पूर्णिमाचन्द्रः आभाति शोभते । कथंभूतो राकातुहिनांशुमाली । पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः पर्यन्तेषु नक्षत्राण्येव मणयस्तान् प्रचुम्बतीति । कथमिव तुहिनांशुमाली । अम्बरस्य प्रसाधितं छत्रमिव । उपमालंकारः ॥

यश्चित्रमेघाम्बरमण्डिताङ्गः समन्ततश्चामरचारुसङ्गः ।
पूषातपत्रो द्विजगीतकीर्तिरिन्द्रोत्सवस्येव बिभर्ति लक्ष्मीम् ॥

यश्च क्वचित्कटिकटकदंष्ट्रोत्पाटिताटनिपुटकिनीकन्ददन्तुरदरवदनविन्यासः साट्टहास इव, क्वचिन्निकटतटतटाकोदरदरद्देहदौलेयकपालसकुलः प्रतिपन्नकपालिकुल इव, क्वचिन्निखिलतरूपनीतानेकनेत्रसततिः शतधृतिरिव, क्वचित्प्रान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलनः पवनाशन इव, क्वचित्केसरिकिशोरखरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलजालजटिलवल्लरीप्र-

---

यश्चित्रेत्यादि । य पर्वत इन्द्रोत्सवस्य लक्ष्मीं बिभर्ताव धरतीव । कथभूतो य । चित्रमेघाम्बरमण्डिताङ्ग चित्रा नानावर्णा ये मेघास्त एव अम्बराणि तैर्मण्डितमङ्ग यस्य स तथोक्त । इन्द्रोत्सवपक्षे चित्रमेघानामावा(?)वसुविशेष । अत एव इन्द्रसवास इति नाम वर्तते । पुन कथभूतो य । समन्ततश्चामरचारुसङ्ग समन्तत चामराणा चमरीमृगाणा समूहेन चारुसङ्ग । इन्द्रोत्सवपक्षे अमराणा चारु सङ्गो यस्य इन्द्रोत्सवस्य स तथा । पुन कथभूतो य । पूषातपत्र पूषा श्रीभास्कर आतपत्र यस्य । पक्षे पूषावत् सूर्यवत् तेजोविराजित यस्य इन्द्रोत्सवस्य । पुन कथभूतो य । द्विजगीतकीर्ति द्विजे पक्षिभिर्गाता कीर्तिर्यस्य स तथोक्त । पक्षे द्विजैर्ब्राह्मणैर्गीता कीर्तिर्यस्य स । श्लेषोपमालकार ॥

यश्चेति । यश्च सुवेलशैल क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने कटिकटकदंष्ट्रोत्पाटिताटनिपुटकिनीकन्ददन्तुरदरवदनविन्यास कटिना शूकराणा कटक समूहस्तस्य दंष्ट्राभिरुत्पाटिता अटनिपुटकिनीना तरलपद्मिनीना ये कन्दा मूलानि तैर्दन्तुर उन्नतदन्तो दराणा गुहाना वदनविन्यासो यस्य पर्वतस्य स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—साट्टहास इव । पुन कथभूत । क्वचित् निकटतटतटाकोदरदरद्देहदौलेयकपालसकुल तटस्य निकटे निकटतटे निकटतटवर्तीनि यानि तटाकानि सरोवराणि तेषामुदरेषु मध्येषु दरद्देहा विदार्यमाणशरीरा ये दौलेया दुलेवमटया अपत्यानि दौलेया कच्छपास्तेषा कपाले पृष्ठवंशे सकुलो व्याप्त स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—प्रतिपन्नकपालिकुल इव प्रतिपन्नमङ्गीकृत कपालिना रुद्राणा कुल येन स तथा अङ्गीकृतरुद्रकुल इव । पुन कथभूत । क्वचित् निखिलतरूपनीतानेकनेत्रसतति निखिलाना तरूणा उपनीता अनेकनेत्राणा तरुमूलाना मृगविशेषाणा च सतति समूहो येन स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—शतधृतिरिव यथा इन्द्र अनेकलोचनसहितो भवति । पुन कथभूत । क्वचित् प्रान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलन प्रान्ते समीपे प्रवृत्ता प्रवहन्त्यो या आपगा नद्यस्तासा प्रवाहाणा विषम वक्र वलन यत्र स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—पवनाशन इव सर्प इव । पुन कथभूत । क्वचित् केसरिकिशोरखरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलजालजटिलवल्लरीप्रतान केसरिकिशोराणा तरुणसिंहाना खरा कठिना ये नखरा नखास्तैरुत्खातानि विदारितानि यानि कुम्भस्थलानि शिर पिण्डस्थलानि तेभ्य उच्छलन्ति यानि मुक्ताफलजालानि तैर्जटिला मिश्रिता

तानः कामिनीकुन्तलसंतान इव, क्वचिद्वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवित्रोपत्यकानिचयः सुरशिलोच्चय इव, क्वचिन्निर्झरजलजर्जरितशिलान्तः कृतकुञ्जरतटाघातः सामन्त इव, नाकलोक इव कुशिकसुतावलोकः, शरदागम इव कृतकमलसमागमः, सरस्वतीसभादेश इव पुण्डरीकावकाशोपदेशः, समीक्षासिद्धान्त इव कपिलकुलकान्तः, शुद्धान्त इव सकञ्चुकिवृत्तान्तः, पवनमार्ग इव सदन्तोत्सर्गः, सरोवकाश इव पारापतनिवेशः,

---

वल्लरीणा वल्लीनां प्रताना समूहा यत्र स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—कामिनीना कुन्तलसंतान इव । पुन कथभूत । क्वचित् वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवित्रोपत्यकानिचय वनेचराणा भिल्लाना सहचरीणां ये चरणनखास्त एव नक्षत्राणि उडूनि उडवो वा तै पवित्र उपत्यकानिचय पर्वताधोभूमिसमूहो यस्य स । उत्प्रेक्षते—सुरशिलोच्चय इव मेरुगिरिरिव यथा मेरुगिरिर्नक्षत्रैर्मण्डितो भवति । पुन कथभूत । क्वचित् निर्झरजलजर्जरितशिलान्त निर्झरजलेन क्षरणपयसा जर्जरित शतखण्डीकृत शिलानामन्त प्रान्तो येन स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—सामन्त इव देशपतिरिव । कथभूत सामन्त । कृतकुञ्जरतटाघात कृत कुञ्जरतटानां गजपार्श्वाना आघातो निष्ठुरप्रहारो येन स कृतकुञ्जरतटाघात. । पुन कथभूत । कुशिकसुतावलोक कुशिकसुतानामुलूकानामवलोको लोचनयुतिर्येन स तथा । उत्प्रेक्षते—नाकलोक इव यथा नाकलोक कुशिकसुतस्य इन्द्रस्य अवलोक दर्शन यत्र स तथोक्त । पुन कथभूत । कृतकमलसमागम कृतो विहित कमलाना मृगाणां समागम समुखागमन येन स तथा । उत्प्रेक्षते—शरदागम इव यथा शरदागम कृतकमलसमागम विहिताब्जसमागमो भवति । पुन कथभूत । पुण्डरीकावकाशोपदेश पुण्डरीकाणा व्याघ्राणा अवकाशस्य उप समीपे देश प्रदेशो यत्र स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—सरस्वतीसभादेश इव यथा सभादेश पुण्डरीकस्य श्वेतकमलस्य अवकाशेन(?) अभि यथा वा स्यात् उपदेशो व्याख्यान यत्र व्यञ्जकापरपर्याय । पुन कथभूत । कपिलकुलकान्त कपिलाना मर्कटानां कुलै समूहै कान्त, अथ वा मर्कटकुलाना कान्तोऽभीष्ट । उत्प्रेक्षते—समीक्षासिद्धान्त इव यथा समीक्षासिद्धान्त साख्यशास्त्र कपिलकुलस्य शिष्यवर्गस्य कान्तोऽभीष्टो भवति । पुन कथभूत । सकञ्चुकिवृत्तान्त सकञ्चुकिनां सर्पाणा वृत्तान्त कृतकुण्डलीमध्यो यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—शुद्धान्त इव यथा शुद्धान्तो न (?) पर सकञ्चुकिवृत्तान्तो भवति स्थापत्यवार्तासहितो भवति । पुन कथभूत । सदन्तोत्सर्ग सत्समीचीन दन्ताना तटाना उत्सर्ग. उत्कृष्टसृष्टिर्यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—पवनमार्ग इव यथा पवनमार्ग आकाश. सदन्तोत्सर्ग. समीचीनव्याप्तिको भवति । पुन॰ कथभूत । पारापतनिवेश पारापतानां कलरवाणा निवेशः स्थितिर्यत्र स तथा । उत्प्रेक्षते—सरोवकाश इव

१ 'कमलस्तु मृगान्तरे' इति हैम

कात्यायनीनिलय इव विहितहेरम्बप्रणयः, पिङ्गलेक्षणावास इव शाक्करनिवासः, कल्याणापघन इव समदनः, अनात्मवानपि सचेतकः, अबीभत्सुरपि कपिध्वजचिह्नः, अमेरुशरासनोऽपि सदुर्गः, अमनसिजरसोऽपि संजातभोगिनीसङ्गः, अरेवतीपतिरपिताललाञ्छनः, अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासितस्कन्धः, अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पचाणः,

---

यथा सरोवकाश. पारापतनिवेशो भवति । पुन कथभूत । विहितहेरम्बप्रणयः विहितो हेरम्बैर्महिषै प्रणयो यत्र स तथा । उत्प्रेक्षते—कात्यायनीनिलय इव यथा कात्यायन्या निलय विहितहेरम्बप्रणयो कृतविघ्नराजस्नेहो भवति । पुन कथभूत । शाक्करनिवास. शाक्कराणा गवा निवास शाक्करनिवास । उत्प्रेक्षते—पिङ्गलेक्षणावास इव यथा पिङ्गलेक्षणावासो रुद्रावास शाक्करनिवासो वृषभनिवासो भवति । पुन कथभूत । समदन सह मदनं राजवृक्षैर्वर्तते इति समदन । उत्प्रेक्षते—कल्याणापघन इव यथा कल्याणापघन. विवाहदिनशरीर समदनो भवति, समान सूरो वा । पुन कथभूत । अनात्मवानपि सचेतक नतु य अनात्मवान् अजितेन्द्रिय स सचेतक आत्मज्ञानवान् कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अनात्मवान् अचेत सचेतको हरीतकीवृक्षसहित । पुन कथभूत' । अबीभत्सुरपि कपिध्वजचिह्न नतु यो अबीभत्सु बीभत्सुना पार्थेन रहित स कपिध्वजचिह्न. वानरसहितध्वज कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अबीभत्सु अक्रूर कपयो मर्कटा ध्वजास्तरवश्चिह्न यस्य ।पुन कथभूत ।अमेरुशरासनोऽपि सदुर्ग नतु यो अमेरुशरासनो अरुद्र' स सदुर्ग पार्वतीसहित कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अमेरवो न मेरुवृक्षा शराश्च वाणतृणानि असनाश्च सर्जकवृक्षा प्रियालवृक्षाश्च यत्र स अमेरुशरासनोऽपि निश्चयेन स दुर्गो विषमप्रदेशसहित । पुन कथभूत । अमनसिजरसोऽपि सजातभोगिनीसङ्ग नतु यो अमनसिजरस कामरागरहित स सजातभोगिनीसङ्ग उत्पन्नभोग्यस्त्रीसङ्ग अवरुद्धस्त्रीसगम कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—पर्वतस्य मनसिजरसो भवति अचेतनत्वात् । सजातभोगिनीसङ्ग उत्पन्नसर्पिणीसङ्ग सुगमम् । पुन कथभूत । अरेवतीपतिरपि ताललाञ्छन नतु य अरेवतीपति बलभद्रो न भवति स ताललाञ्छनस्तालवृक्षसहितध्वज कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अरेवतीपतिर्बलभद्रो न भवति रेवतीक्षेत्ररहितस्तदुपलक्षण अन्येषामपि क्षेत्राणा अवस्थानत्वात् 'शिलाया सस्य न भवति' इति वचनात् । ताललाञ्छनस्तालवृक्षोपलक्षित । पुन कथभूत । अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासितस्कन्ध नतु य अवैवधिको न भवति स विहङ्गिकाध्यासितस्कन्ध कावधाकावेन समाश्रितस्कन्ध (?) कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—न विद्यते वैवधिक तारोयसमूहो यस्य । विहङ्गिकानि पक्षिणाभिरध्यासितस्कन्ध समाश्रिततटप्रदेश । पुन कथभूत । अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पचाण नतु य अकुसुमायुध कामदेवो न भवति स पुष्पचाण कुसुमशर कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अकुरनूनि कुत्सु ना शोना यस्य कुम आस-

किं च ।

पाताले पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्त-
स्तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशबरवधूबन्धुराधित्यकान्तः ।
ऊर्ध्वं गन्धर्वरामारतिरभसभरोल्लोलचूलाकराल-
स्त्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीर्जयति गिरिरयं मेरुलीलासरालः ॥

तस्य सुरसुन्दरीसमाजसेवितसकलमेखलस्याचलस्यैशान्यां दिशि निसर्गादुदकवत्यामुपत्यकायामस्ति भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य, पुण्यजनानन्दावापः पादपः । यः खल्वनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्ले-

मन्तात् युधः सिंहगजादीनां युधः सग्रामो यत्र स अकुसुमायुधः सह पुष्पैः वर्तते बाणास्तरुविशेषा यत्र ॥

किं चास्ति विशेषः । **पाताले इत्यादि** । अयं गिरिरेष पर्वतो जयति । कथंभूतः । मेरुलीलासरालः मेरुपर्वतशोभासंयुक्तः । कथंभूतोऽयं गिरिस्तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—पाताले पर्वतस्य अधस्तनभागे पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्तः पादमूलस्य ये उपलास्तत्र विलसन्तः क्रीडन्तो ये अहिव्यूहाः सर्पसमूहास्तेषां वृत्तान्तेन कुण्डलीकृतशरीरपर्वतेन कान्तो मनोहरः जलस्वभावे, मेरुपक्षे नागदेवकथामनोहरः । पुनः कथंभूतः । तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशबरवधूबन्धुराधित्यकान्तः तिर्यक्प्राग्भारस्य तिरश्चीनविस्तारस्य ये भागाः प्रदेशास्तत्र आश्रयो यासां शबरवधूभिः किरातकामिनीभिर्बन्धुरा या अधित्यकोर्ध्वभूमिस्तस्या अन्तो यस्य सः, मेरुपक्षे वरसहिता या वध्वः अमराङ्गनाविद्याधर्यादयस्ताभिर्बन्धुरः अधित्यकाया अन्तः पर्यन्तो यस्य । पुनः कथंभूतः । ऊर्ध्वं उर्ध्वप्रदेशेषु ये गन्धर्वा गायनास्तेषां रामास्तासां रतिरभसभरेण संभोगक्रीडावेगातिशयेन उल्लोला चपला या चूला अग्रं तया करालः उन्नतः, मेरुरपि गन्धर्वरामारतिमान् भवति । पुनः कथंभूतः । त्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीः त्रैलोक्यस्य अधोमध्योर्ध्वलक्षणस्य आलोक्या निरीक्षणीया लक्ष्मीः शोभा यस्य स तथा । हेतूपमालंकारः ॥

भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य भुवनानां त्रयी त्रैलोक्यं तस्या व्यवहारा आहितमाचरितं अगण्यं गणनातीतं गुणपण्यं यस्य स तस्य संबोधनं हे तथोक्त मारदत्तमहाराज, तस्य पूर्वोक्तवर्णनस्य अचलस्य ऐशान्यां दिशि ईशानदिक्कोणे निसर्गात् उदकवत्यां उपत्यकायां पर्वतासन्नभूमौ पादपोऽस्ति । कथंभूतः पादपः । पुण्यजनानन्दावापः पुण्यजनानां यक्षाणां आनन्दस्य आवापः । कथंभूतस्याचलस्य । सुरसुन्दरीसमाजसेवितसकलमेखलस्य । यः पादपः कथंभूतः । खलु अनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्लेखनखमुखविलिख्यमानशाखाभुजशिखरः .. .. .. शिखानां चूलिकानां उल्लेखा अग्राणि तैरुपलक्षितानि नखमुखानि तैर्विलिख्यमानानि चुम्ब्यमानानि शाखानां

गोपुरमुखेषु, दिग्विजयमाचरितुमिच्छतामसमशरसैनिकानां दधिचन्दनतिलकेष्विव च नयनविषयतामवतरत्सु नक्षत्रबिम्बेषु,

इतश्च दुश्च्यवनदिशि चिरमवेक्षितसुधासूतिसाहायकेन तदासन्नतरागमनविलोकनादिव पुरःसत्वरमुदयगिरिशिखरान्तरालादुच्चलमानेन मदनसैन्येन दलितकर्पूरतरुगर्भधूलिनिकर इव, शिरःपिण्डकण्डूयनमिषोदस्तहस्तेन हरिहस्तिना मुहुर्मुहुरुपरिविकीर्यमाणकरवारिशीकरोत्करागम इव, गगनपुरप्रवेशमाचरतः खण्डपरशुचूडामणेः पुरस्तादुडुपुरन्ध्रिकाभिरुदीर्यमाणलाजाञ्जलिप्रकर इव, विभावरीवधूवदनदर्शनायामीदतो निशीथिनीनाथस्यान्तराप्रसा-

---

खनखमुखविलिख्यमानशाखाभुजशिखरः, शिखरशिखाडम्बरितनिबिडनीडक्रीडदण्डजडिम्भतुण्डखण्ड्यमानकुपलपर्यन्तः, कुपलपर्यन्तसंचरच्चारणचमूविमानमणिकिङ्किणीजालविलुण्ठितविटपाग्रपल्लवपुटपटलः, पल्लवपुटपटलान्तरालखेलद्वाचालकीरकुटुम्बिनीकृतकितवालापविस्मापितपथिकसार्थः, पथिकसार्थकथारथायातमिलितानेकदेशिकोचितविचित्रवार्ताकर्णनोदीर्णवचनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचयः, सहचरीनिचयकरकिशलयसंवाहनसुखसुप्तागन्तुकलोकोपसेव्यमानबहलशीतलच्छायाच्छन्नतलदेशः, छायाच्छन्नतलदेशाश्रयमूर्छदतुच्छवाञ्छागच्छदविच्छिन्नखिन्ना-

---

लताना भुजशिखराणि यस्य स तथोक्त ।पुन कथभूत ।शिखरशिखाडम्बरितनिबिडनीडक्रीडदण्डजडिम्भतुण्डखण्ड्यमानकुपलपर्यन्त शिखरस्य पादपशिखरस्य शिखा अग्राणि तत्र आडम्बरितानि विस्तृतानि निबिडानि यानि नीडानि मालकास्तत्र क्रीडन्तो ये अण्डजा· पक्षिणस्तेषा डिम्भास्तेषा तुण्डानि तै खण्ड्यमानाश्छेद्यमाना कुपलपर्यन्ता यस्य स तथोक्त ।पुन कथभूत ।कुपलपर्यन्तसचरच्चारणचमूविमानमणिकिङ्किणीजालविलुण्ठितविटपाग्रपल्लवपुटपटल ····· ···· ·· ··· ·· · ·· ··· ·· · देवविशेषसैन्यव्योमयानानि तेषा मणिकिङ्किणीजालानि रत्नजडितसुवर्णक्षुद्रघण्टिकासमूहास्तैर्विलुण्ठितानि त्रोटितानि विटपाग्राणा शाखाकटप्रूणा पल्लवपुटपटलानि यस्य स तथोक्त ।पुन कथभूत ।पल्लवपुटपटलान्तरालखेलद्वाचालकीरकुटुम्बिनीकृतकितवालापविस्मापितपथिकसार्थ पल्लवपुटपटलान्तरालेषु प्रवालयोगसमूहमध्येषु खेलन्त्य क्रीडन्त्यो वाचाला बहुवचना या कीरकुटुम्बिन्य शुककामिन्यस्ताभि कृता विरचिता ये कितवालापा धूर्तमिथोभाषणानि तैर्विस्मापिता आश्चर्यं प्रापिता पथिकसार्था यत्र पादपे स तथोक्त ।पुन कथभूत ।पथिकसार्थकथारथायातमिलितानेकदेशिकोचितविचित्रवार्ताकर्णनोदीर्णवचनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचय पथि मार्गे चरन्ति पथिका सह अर्थेन धनेन वर्तन्ते इति सार्था ये लोकास्तेषा कथा एव रथा जिह्वारथास्तैरायाता आगता · ··· रतेषा उचिता प्रस्तावागता विचित्राश्चमत्कारका या वार्ता विवदन्त्यस्तासा आकर्णनेन उदीर्णवचना उत्पन्नवाचो या वनदेवतास्तासामुत्तरला· श्चपला ये तरलहस्ता पाणयस्तैराहूयमानाव्याह्रियमाना सहचरीणा वनदेवभार्याणा निचय समूहो यत्र स तथोक्त ।पुन कथभूत ।सहचरीनिचयकरकिशलयसवाहनसुखसुप्तागन्तुकलोकोपसेव्यमानबहलशीतलच्छायाच्छन्नतलदेश सह चरन्ति सार्धं गच्छन्तीति सहचर्यो भार्यास्तासा निचयस्तस्य करकिशलयैः सवाहन पादमर्दन तस्मात् यत्सुख तेन सुप्ता निद्रा प्राप्ता ये आगन्तुकलोका पथिकजनास्तैरुपसेव्यमाना स्वीक्रियमाणा या बहला घना शीतला अनुष्णा छाया तया छन्न आच्छादितस्तलदेशो यस्य स तथोक्त ।पुन कथभूत ।छायाच्छन्नतलदेशा-

ध्वन्यसबाधकलहाकुलितपुरःप्रयातपान्थसंदर्भः, पान्थसंदर्भपरिभ्रमश्रमविश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसरः, स्कन्धाभोगपरिसरोपरचितवनचरनिवासनिषण्णपिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रजः, प्रजापतिरिव प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूतिः, निखिलभुवनविनिर्माणप्रदेश इव दलबहुलः, काकुत्स्थकथावतार इव कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसरः, सत्रमण्डप इव द्विजराजविराजितः, पर्जन्यागम इव श्यामलिताखिलदिग्व-

---

श्रयमूर्छदतुच्छवाञ्छागच्छदविच्छिन्नविरिश्राध्वन्यसबाधकलहाकुलितपुर प्रयातपान्थसदर्भ छायया अनातपेन च्छन्नो योऽसौ तलदेशोऽध प्रदेशस्तस्याश्रयाय वा मूर्च्छन्तो वर्धमाना या अतुच्छवाञ्छा प्रचुराभिलापा तया आगच्छन्तो निमिलन्तोऽविच्छिन्ना अविरला विश्रा. श्रान्ता येऽध्वन्या पथिकास्तेषा सबाधेन सघट्टेन य कलहस्तेनाकुलितपुर प्रयात प्रथममागत पान्थसदर्भ पथिकसमूहो यत्र स तथोक्त । पुन कथभूत । पान्थसदर्भपरिभ्रमश्रमविश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसर पान्थाना सदर्भेण समूहेन सह परिभ्रम पर्यटन तस्मात् योऽसौ श्रमस्तेन विश्राम्यन्त. विश्राम कुर्वन्तो ये आश्रमार्भकास्तपस्विबालकास्तेषा दर्भै. कुशैर्गर्भित आच्छादित. स्कन्धाभोगपरिसर प्रकाण्डविस्तारपर्यन्तभूमिर्यस्य पादपस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । स्कन्धाभोगपरिसरोपरचितवनचरनिवासनिषण्णपिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रज स्कन्ध उच्यते तस्य आभोग तस्य परिसरे पुरस्ताद्भूमौ उपरचिता निर्मापिता ये वनचरनिवासा किरातभवनानि तेषु निषण्णा उपविष्टा ये पिङ्गाध्वगा विटपथिकास्तेषा मिथुनाना स्त्रीपुरुषयुग्माना रतस्य मैथुनस्य या धृष्टता वैपरीत्य निर्लज्जता तया आकुलिता शकुन्तप्रजा पक्षिबालका यत्र स तथोक्त । पुन कथभूत । प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूति प्रदर्शिता प्रकटीकृता अनेकेषा बहूना वर्णाना श्वेतपीतहरितारुणकृष्णाना प्रसूतिरुत्पत्तिर्येन पादपेन स तथा। क इव। प्रजापतिरिव यथा प्रजापतिर्ब्रह्मा अनेकवर्णाना ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणा प्रसूतिमुत्पत्तिं प्रदर्शयति। पुन कथभूत । दलबहुल पत्रप्रचुर । क इव । निखिलभुवनविनिर्माणप्रदेश इव निखिलभुवनस्य विनिर्माणस्य रचनाया प्रदेश इव स्थानमिव। सोऽपि दलबहुल कारणबहुलो भवति । पुन कथभूत । कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसर कपिकुलैर्वानरसमूहैर्विलुप्यमानस्त्रोट्यमान पलाशप्रसरो यस्य स तथा । क इव । काकुत्स्थकथावतार इव काकुत्स्थकथाया रामायणस्य अवतार इव प्रवेश इव यथा काकुत्स्थकथाया कपिकुलै सुग्रीवहनुमन्नलनीलाङ्गदवानरैर्विलुप्यमानो मार्यमाण पलाशप्रसर राक्षसव्यापारो यत्र स तथोक्त । पुन. कथभूत । द्विजराजविराजित द्विजराजै पक्षिप्रधानै विराजित शोभित । क इव । सत्रमण्डप इव यथा सत्रमण्डपो दानशाला द्विजराजैर्मुख्यब्राह्मणैर्विराजितो भवति । पुन कथभूत । श्यामलिताखिलदिग्वलय-

लयः, छन्दःप्रस्तार इव पादप्रबन्धावरुद्धवसुधः, क्षितिपजययात्राकाल इव सुच्छायपत्रः, काननश्रीप्रसाधितातपत्राभोग इव सुवृत्तमण्डलः, पुण्योदयदिवस इव संपादितफलपरम्परः, शरणागतसंभावनादिव दूरतरमभ्युत्थितः, प्राघूर्णकपरिरम्भसभ्रमादिव प्रसारितशाखाभुजसहस्रः, स्वविभवसमर्पणोपचारादिव बद्धपुटकुड्मलप्रणामाञ्जलिः, सिद्धालय इवानेकशस्त्रिदशदयितोपयाचितपिष्टपञ्चाङ्गुलावरुद्धबुध्नः, कुबेरपुरनिवास इव प्ररोहदोलादक्षयक्षकुलकुमारः, पशुपतिरिव गामधिष्ठितः समीपतरविनायकश्च,

---

श्यामलित नीलवर्णीकृत अखिल दिग्वलय येन स तथोक्त । क इव । पर्जन्यागम इव यथा पर्जन्यागमो वर्षाकाल श्यामलिताखिलदिग्वलयो भवति । पुन कथभूत । पादप्रबन्धावरुद्धवसुध पादप्रबन्धेन मूलसमूहेन अवरुद्धा व्याप्ता वसुधा पातालभूमिर्येन स तथा । क इव । छन्द प्रस्तार इव यथा छन्द प्रस्तार पादप्रबन्धेनाक्षरसघातसमूहैर्वसुधामवरुध्यते । पिङ्गल किल पादप्रस्तारान् कुर्वन् भूमिं प्राप्नुवन् समुद्रमध्ये पतित । उक्त च—'पादे सर्वगुरावाद्याल्लघु न्यस्य गुरोरध । यथोपरि तथा शेष भूय कुर्यादमु विधिम् ॥ ऊने दद्याद्गुरुनेव यावत्सर्वलघुर्भवेत् । प्रस्तारोऽय समाख्यातश्छन्दोविचितिवेदिभि ॥' इति । पुन कथभूत । सुच्छायपत्र सुच्छायानि शोभनानि यानि पत्राणि यस्य स तथा । क इव । क्षितिपजययात्राकाल इव क्षितिपाना जययात्राकालो दिग्विजयगमनावसरो यथा सुच्छायपत्ररतेजस्विवाहनो भवति । पुन कथभूत । सुवृत्तमण्डल सुवृत्त सुनिघ(?) मण्डल वर्तुलत्व यस्य स तथा । क इव । काननश्रीप्रसाधितातपत्राभोग इव काननश्रिय प्रसाधितो मण्डित आतपत्राभोग इव । पुन कथभूत । सपादितफलपरम्पर सपादिता उपढौकिता फलपरम्परा येन स तथा । क इव । पुण्योदयदिवस इव यथा पुण्योदयदिवस सुकृतविपाकफलपरम्परा सपादयति । पुन कथभूत । दूरतरमभ्युत्थित दूरतरं विप्रकृष्ट अभ्युत्थित पथिकाना समुखमागत । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—शरणागतसभावनादिव शरणागताना पथिकादीना सभावनात् अनुकूलनादिव । पुन कथभूत । प्रसारितशाखाभुजसहस्र प्रसारित शाखाभुजसहस्र येन स तथा । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—प्राघूर्णकपरिरम्भसभ्रमादिव प्राघूर्णकाना आगन्तुकाना परिरम्भसभ्रमात् आलिङ्गनादरादिव । पुन कथभूत । बद्धपुटकुड्मलप्रणामाञ्जलिर्बद्धो पुटकुड्मलं प्रणामाञ्जलिर्नमस्कारकरपोटक येन स तथा । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—स्वविभवसमर्पणोपचारादिव निजसपत्प्रदानविनयादिव । पुन कथभूत । अनेकशोऽनेकवारान् त्रिदशदयिताना उपयाचितैर्नमस्कृतैर्दत्तकारैः पिष्टपञ्चाङ्गु(?)लैरवरुद्ध बुध्न मूलप्रदेशो यस्य स तथा । क इव । सिद्धालयो देवभवनमिव देवाङ्गनोपयाचितपिष्टपञ्चाङ्गुलावरुद्धबुध्नो यथा सिद्धालयो भवति । पुन कथभूत । प्ररोहदोलादक्षयक्षकुलकुमार प्ररोहदोलासु जटाप्रेङ्खासु दक्षा यक्षकुमारा यत्र स तथा । क इव । कुबेरपुरनिवास इव अलकानगरीमन्दिरमिव ।

नारायण इव वनमालाविभूषणः परिकल्पितभुजगशयनश्च, पितामह इव वयःपरिणतः शुचिच्छदपरिच्छदश्च, स्कन्द इव मयूरासनः सुरवाहिनीसंगमश्च, तापस इव विहितवल्कलपरिग्रहः कृतजटाबन्धश्च, समुद्र इव महासत्त्वसंश्रयः प्रवालपाटलितकटनिश्च, सत्पुरुष इव प्रियालोकनः परार्थघटनानिम्नश्च,

यश्चानवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्वः पवनवशविकाशधरेण पल्लवाधरेणोपहसतीव प्रतिवेशितरूनसिन्दुःसंचारे कान्तारे दैवादवाप्यमानसमा

पुन कथभूत । समीपतरविनायकश्च समीपतरा वीना पक्षीणा नायका गरुडादयो यस्य स तथा । क इव । पशुपतिरिव यथा पशुपती रुद्रो गा वृषभ अधिष्ठितो भवति समीपतरलम्बोदरश्च भवति । पुनः कथभूत । वनमालाविभूषण वनश्रेणीमण्डन परिकल्पित भुजगशयनश्च परिकल्पित रचित भुजङ्गै शयन स्थितिर्यत्र स तथा । क इव । नारायण इव यथा नारायणो वनमालाविभूषण वृन्दारिकाजालधरदैत्यभार्यासहितो भवति नागशय्याशयनश्च भवति । पुन कथभूत । वय परिणत वयोभि पक्षिभि परि समन्ताद् नतो नम्रीभूतश्च शुचिभि पवित्रैश्छदै पर्णै परिच्छद परिवृत आच्छादितश्च । क इव । पितामह इव यथा पितामहो ब्रह्मा वय परिणतो वृद्धो भवति । शुचिच्छदो हसपक्षी स परिच्छदो वाहनो यस्य स तथा । पुन कथभूत । मयूरासन मयूराणामासनानि मालिका यत्र स मयूरासन । सुरवाहिनीसगमश्च सुरवाहिनी देवसेना तस्या सगमो मेलापको यत्र स तथा । क इव । स्कन्द इव कार्तिकेय इव यथा स्कन्द मयूरवाहनो भवति सुरवाहिनीसगमश्च गङ्गानदीसगमो भवति । पुन कथभूत । विहितवल्कलपरिग्रह कृतजटाबन्धश्च । क इव । तापस इव यथा तापस विहितवल्कलपरिग्रहो भवति विहितकेकिविकारश्च भवति । पुन कथभूत । महासत्त्वसश्रयो महत सत्त्वस्य बलस्य सश्रय प्रवालपाटलितकटनिश्च प्रवालैर्वा लपल्लवै पाटलिता श्वेतरक्तीकृता कटनिस्तट येन स प्रवालपाटलितकटनि । क इव । समुद्र इव यथा समुद्रो महासत्त्वाना मकरादीना सश्रय आश्रयो भवति प्रवालैर्विद्रुमरत्नदक्षै पाटलितकटनिश्च भवति । पुन कथभूत । प्रियालोकन प्रियदर्शन परार्थघटनानिम्नश्च परेषा लोकाना पक्षादीना च अर्थ प्रयोजन तस्य घटना तस्या निम्नस्तत्पर । क इव । सत्पुरुष इव यथा सत्पुरुष प्रियालोकन परस्त्रीणा अवलोकनो भवति परोपकारतत्परश्च भवति ।

यश्च पादप पल्लवाधरेण प्रतिवेशितरून्निकटवृक्षाानुपहसतीव उपहास्य करोतीव कथभूत पादप । अनवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्व अखिलजनैरुपसेव्यमान उपजीव्यमान सर्वस्व सर्वसपद्यस्य स तथोक्त । कथभूतेन पल्लवाधरेण पवनवशविकाशधरेण पवनवशेन कारणेन विकाश विकसन धरतीति तथा तेन । किंभु

गमनस्यार्थिजनस्याविधाय कमप्युपकारमरे खदिर, किं तवान्तःसारतया । सरल, वृथेदं सरलत्वम् । संपाक, मुधेयं राजवृक्षता । शाल्मले, निष्कारणं कण्टकितं वपुः । अर्जुन, आत्मखेदाय फलभारपरिग्रहः । तृणराज, निजफलविभवगोपनाय नितान्तं वृद्धिः । पूतीक, अर्थिजनाशाभङ्गाय मार्गावस्थितिः,

किं च ।

पान्थैः पल्लवलुण्टनं करटिभिः स्कन्धस्य संघट्टनं
संबाधो हरिभिः शकुन्तनिकरैः क्षोदस्तु किं वर्ण्यते ।
किं चान्यत्तव देवदेहसदृशस्त्रैलोक्यमान्यस्थिते-
रात्मीया इव यस्य याचकजनैः स्वच्छन्दसेव्याः श्रियः ॥

तमहो महाराज, विटपिनमधिवसति, तैस्तैः स्वैरविहारचरितैरनेकरत्नरचिता इव गिरिदरीर्विरचयति, विचित्रोद्गमस्तम्बतुरुम्बाडम्बरा इव शा-

---

पद्मतीत्याह—अरे खदिर अरे भो दन्तधावन, अर्थिजनस्य कमप्युपकारं अविधाय तव अन्तःसारतया अन्तःकठिनतया किम् । न किमपि । कथंभूतस्य अर्थिजनस्य । अस्मिन् प्रत्यर्थिभूते दुःसंचारे कान्तारे कामिवात्मनि वने दैवात् दैवयोगात् अवाप्यमानसमागमनस्य । हे सरल हे देवदारु, इदं तव सरलत्वं वृथा । उपकारमकुर्वत इत्यर्थः । रे संपाक, इयमेषा राजवृक्षता मुधा । रे शाल्मले, तव निष्कारणं कण्टकितं वपुर्वर्तते । अरे अर्जुन, तव फलभारपरिग्रहः आत्मखेदाय वर्तते असाद्यत्वात् । रे तृणराज तालतरो, निजफलविभवगोपनाय रक्षणाय नितान्तं वृद्धिः उन्नतत्वं वर्तते । अरे पूतीक करञ्ज, अर्थिजनाशाभङ्गाय मार्गावस्थितिस्तव वर्तते ॥

किं च मनाग्वर्णयामि—पान्थैरित्यादि । पान्थैः पल्लवानां लुण्टनं चुण्टनं क्रियते । करटिभिर्गजैः स्कन्धस्य प्रकाण्डस्य संघट्टनं नवसनं क्रियते । हरिभिर्वानरैर्वा संबाधः तव संबाधनं क्रियते । शकुन्तनिकरैः क्षोदः खननं क्रियते, स क्षोदः किं वर्ण्यते कथ्यते । किं च लोकमेवान्यत् तव भवति । कथंभूतस्य । देवदेहसदृशः देवतासमानशरीरस्य । पुनः कथंभूतस्य तव । त्रैलोक्यमान्यस्थितेः त्रिभुवनजनमाननाचारस्य । यस्य तव श्रियः वर्तमानाः याचकजनैः आत्मीया इव स्वच्छन्दं सेव्याः यथेष्टं भोग्या वर्तन्ते । समासोक्त्युपमालंकारः ॥

अहो महाराज मारिदत्त नृप पश्चतीर्थितात् पुरे क्ष्यपुरे अरविन्दामजन्मा । किं कुर्वन्ति प्रचलन्ति पुरे । विटपिनं अधिवसति । उपान्ते यान्ति 'इत्यधिकरणे कर्मत्वम् । पुनश्च किं कुर्वन्ति । तैः स्तैः स्वैरविहारचरितैः स्वेच्छाप्रवर्तनचेष्टितैः गिरिदरीः पर्वतगुहाः अनेकरत्नरचिता इव विरचयन्ति । पुनश्च किं कुर्वन्ति । शाखिशिखराः वृक्षाणां चूला

खिशिखाः कुर्वाणे, दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति, चारुचित्रोल्लेखा इव मेदिनीर्दधाने, विविधमणिमेचकिता इव सरसीः सज्जयति, वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे, केशपाशपेशला इवोपवनश्रियः संपादयति, शबरशिबिरशिखण्डमण्डनोचितकलापे, पुलिन्दसुन्दरीवतंसीकृतचन्द्रके, वनेचरवनिताहितबर्हवलयविनोदे, नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि, महामुनिसयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसकुले, प्रचलाकिना कुलेऽहमवाप्तजन्मा । कदाचित्त्वनिःश्वासावसानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम्, अतिजरण्डशिखण्डमण्डलीगतिस्खलितकलुषप्रसरम्, किमपि से

विचित्रोद्गमस्तम्बतुरम्बाडम्बरा इव उत्तसा पेया(?)इव कुर्वाणे विदधति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति दुश्च्यवनस्य इन्द्रस्य चाप धनुस्तस्य चापल तेन आविला युक्ता दिश ककुभ दर्शयति प्रेक्षयति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । चारुचित्रोल्लेखा इव मेदिनी दधाने चारूणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तैरुल्लेखास्तत्सहिता इव भूमीं धरति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । विविधमणिमेचकिता इव सरसी सज्जयति नानामाणिक्यकर्बुरिता इव सरसी महासरोवराणि सज्जयति कुर्वति । पुनश्च किं कुर्वति सति । वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे वनदेवताना चामरचतुरा इव प्रकीर्णकशोभिता इव लतामण्डपभूमीं रचयति । पुनश्च किं कुर्वति सति । केशपाशपेशला इव कुन्तलहस्तमनोहरा इव उपवनश्रिय उद्यानशोभा सपादयति उत्पादयति । कथभूते प्रचलाकिना कुले । शबरशिबिरशिखण्डमण्डनोचितकलापे शबराणा शिबिर पेटकस्तस्य शिखण्डो मस्तकानि तेषां मण्डनोचिता भूषणयोग्या कलापा पिच्छसमूहा यस्य स तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । पुलिन्दसुन्दरीवतसीकृतचन्द्रके पुलिन्दाना सुन्दरीभिर्वतसीकृतानि मुकुटीकृतानि कर्णपूरीकृतानि वा चन्द्रकानि पिच्छाग्राणि यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । वनेचरवनिताहितबर्हवलयविनोदे वनेचराणा भिल्लाना वनितास्ताभ्यो हितो गुणकारको बर्हवलयविनोद पिच्छकङ्कणक्रीडा यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि नरेश्वराणां श्रीकारयोग्यानि लाञ्छनानि चिह्नानि यानि पिच्छानि तैर्मूर्च्छति वृद्धिं गच्छति इत्येवशील तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । महामुनिसयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसकुले महामुनीना दिगम्बराणा सयमोपधि सयमोपकरण पिच्छिका तस्य निबन्धन कारण अङ्गरुहा रोमाणि तै सकुल व्याप्त तथोक्त तस्मिन् । प्रचलाकिनां कुले अहमवाप्तजन्मेति सबन्ध । कदाचित्कस्मिंश्चिद्दिवसरे पतङ्गजवनामकस्य पक्कणपते शबरालयस्वामिन आत्मजेन

दसमग्रमग्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुध्यमानमार्गोदयः, वेशन्तोपान्तात्तो-
यमादायासजातकलापोच्चयोऽप्यागामितत्सपत्तिवशात्प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्र-
चारः, सच्चरित्रचिक्कस्य दुराचारचिक्कणस्य पक्कणपतेः पतङ्गजवस्यात्मजेन
गजशल्कनाम्ना तत्रैव शकुन्तवातप्रमीसमूहमुपहन्तुमागतेन, सिन्धुररुधि-
रारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभिर्दृष्टिदीधितिभिर्वीतसजालानीव दिक्षु प्रतन्वता,
मयूरापाङ्गपाण्डुरैर्दशनदीप्तिप्रसरैराशामुखेषु मृगबन्धानिव प्रसारयता,

---

पुत्रेण गजशल्कनाम्ना अहं अवलोकितः । कथभूतोऽहम् । वेशन्तोपान्तात् अन्यसरोवरस-मीपात् तटात् तोयमादाय पीत्वा प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचारः प्रवृत्तः सजातः प्रतीचीनो विपरीतः पश्चाद्गमनः चरणप्रचारः पादप्रवर्तनं यस्य मम प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचारस्तोयं पीत्वा पश्चात् चरणप्रचारः । कस्मात् कारणात् । सजातपिञ्छकलापस्तु बलकत्वान्न वर्तते यदाश्रितभरन् भयात् पश्चाच्चरणाभ्यां गच्छतीत्याह । तत्कारणमाह—असजातकलापोच्चयो-ऽपि अनुत्पन्नपिञ्छकलापसमूहोऽपि आगामितत्सपत्तिवशात् आगामिनी भविष्यन्ती तस्य कलापोच्चयस्य या सपत्तिः सपत् तस्या वशात् कारणात् । कथभूतं तोयम् । स्वनिःश्वासाव-गानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम् स्वस्य निःश्वासस्य अवगानसमीरेन जलाचमनपाश्चात्य वायुना सारिता प्रेरिता स्वल्पतरङ्गपरम्परा अल्पलहरीश्रेणयो यस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् । पुनः कथभूतं तोयम् । अतिजरण्डशिखण्डमण्डलीगतिस्खलितकलुषप्रसरम् अतिजरण्डा अतिवृद्धा या शिखण्डमण्डली चूडामण्डली तस्या गत्या आन्दोलितेन स्खलितः स्फोटितः कलुषप्रसरः कश्मलव्याप्तिर्यस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतोऽहम् । किमप्यपूर्वं अनिर्वचनीयं खेदसमग्रं दुःखपरिपूर्णं यथा भवत्येवं अग्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुध्यमानमार्गोदयः अग्रेसराः अग्रगामिनो ये तरुणतराः प्रौढयौवनाः रविकरनिकराः प्रस्तावान्मयूरसमूहास्तै-र्निरुध्यमानः आव्रियमाणः मार्गोदयो अध्वाग्रं यस्य मम स तथोक्तः । कथभूतस्य पतङ्गजव-स्य आरण्यचाण्डालस्य । सच्चरितचिक्कस्य सदाचारालसस्य । पुनः कथभूतस्य पतङ्गजवस्य । दुराचारचिक्कणस्य पापाचारेषु आसक्तस्य । कथभूतेन गजशल्कनाम्ना । तत्रैव वेशन्तोपान्ते शकुन्तवातप्रमीसमूहं शकुन्ताः पक्षिणो वातप्रम्यो वायुदेवतावाहनमृगास्तेषां समूहं [illegible] उपहन्तुं मारयितुं आगतेनोपढौकितेन । किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । [illegible] दीधितिभिर्लोचनकिरणैः वीतसजालानि बन्धनसमूहान् दिक्षु दिशासु प्रतन्वता [illegible] । [illegible] च— वीतं शास्त्रोपकरणं बन्धनं मृगपक्षिणाम् ।' कथभूतैर्दृष्टिदी-धितिभिः । सिन्धुररुधिरारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभिः सिन्धुरस्य वृषनागस्य गजस्य रुधिरेण अरुणा [illegible] हरिकण्ठकेशा तद्वत् कान्तिः शोभा येषां दृष्टिदीधितीनां [illegible] । पुनः किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । दशनदीप्तिप्रसरैः आशामुखेषु मृगब-[illegible] प्रसारयता [illegible] । [illegible] दशनदीप्तिप्रसरैः । मयूरापाङ्गपाण्डुरैः [illegible] । पुनः किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । भाविभवबन्ध-

भाविभवान्धकारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना, शनिनेव मषीमाषाङ्गारकालकायेन पलिशदेशाश्रयिणा तेनान्तकेनेवावलोकितः। पक्षाणामद्यापि पक्षतिप्रदेश एवासादितोदयत्वादतिदीनरयत्वाच्च रोदस्योरन्यतरस्मिन्नपि विषये विहर्तुमसमर्थः, परिगृह्य पञ्जरे कृतकारागारक्रियः, प्ररूढप्रचलाकप्रचयश्च, तज्जनकेन पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालाया विशालाया पुरि यशोमतिमहाराजायोपायनीकृतः, समवलोक्य च ता संसारसारावनीं तन्निसर्गादेव सुन्दरं मन्दिरं च दैवादाविर्भूतभूतभवसंभालनः,

कारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना लताना वल्लीना प्रतान समूहस्तस्य दलै तिरोहिततनुना आच्छादितशरीरेण। कथभूतैर्लताप्रतानदलैः। भाविभवान्धकारपटलैरिव भावि भविष्यत् यद्भवान्धकार जन्मजन्माज्ञान तस्य पटलैरिव अज्ञानान्धकारसमूहैरिव। पुन किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना। मषीमाषाङ्गारकालकायेन मषी च कज्जल माषाश्च कृष्यकणा अङ्गाराश्च विध्यताग्निखण्डानि तद्वत् काल कृष्णवर्ण कायो यस्य स तथा तेन। केनेव। शनिनेव सप्तमग्रहेणेव। पुन किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना। पलिशदेशाश्रयिणा यत्र स्थित्वा मृगा हन्यन्ते स प्रदेश पलिश उच्यते। त देशमाश्रयतीत्येवमवश्य पलिशदेशाश्रयी तेन ईदृग्विधेन तेन गजशल्कनाम्ना पतङ्गजवपुत्रेण अन्तिकेनेव यमरूपेणेव। अहमवलोकित इति सबन्ध। कथभूतोऽहम्। रोदस्योर्द्यावाभूम्योरन्यतरस्मिन्नपि विषये स्थाने विहर्तुं पर्यटितुमसमर्थ। न आकाशे न भूमौ विहर्तुं समर्थ इत्यर्थ। कस्माद्विहर्तुमसमर्थ इत्याह—पक्षाणा पिच्छानामद्यापि पक्षतिप्रदेशे एव पक्षति पक्षमूलेन य प्रदेश एव आसादितोदयत्वात् प्राप्तप्रादुर्भूत्युदयत्वात्। तेन कारणेन आकाशे उदेतु असमर्थ,। तर्हि भूमौ कथ विहर्तुं असमर्थ इत्याह—अतिदीनरयत्वाच्च अतिदीनवेगत्वाच्च। तेन भूमावपि विहर्तुं असमर्थ। परिगृह्य मा गृहीत्वा पञ्जरे पक्षिगृहे कृतकारागारक्रिय। वन्दीकृत इत्यर्थ। पुन कथभूतोऽहम्। प्ररूढप्रचलाकप्रचयश्च प्रादुर्भूतपिच्छकलापश्च। पुन कथभूतोऽहम्। तज्जनकेन गजशल्कस्य पित्रा पतङ्गजवेन विशालाया पुरि उज्जयिन्या पत्तने यशोमतये महाराजाय उपायनीकृत प्राभृतीकृत। कथभूताया विशालायाम्। पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालायाम् पौराङ्गनाना अपाङ्गा कटाक्षप्रान्तास्तै पताकिता ध्वजसयुक्तीकृता शाला गृहाणि यत्र सा तथा तस्याम्। कथभूतोऽहम्। दैवात् आविर्भूतभवसभालन। प्रकटीभूतजातिस्मर इत्यर्थ। किं कृत्वा पूर्वं जातिस्मरो जात। ता विशालानाम्नीं पुरीं समवलोक्य दृष्ट्वा। कथभूता ताम्। ससारसारावनीं ससारे यानि साराणि पुरुषरत्नादीनि तेषा अवनीं भूमिम्। न केवल ता समवलोक्य। तत्पूर्ववर्णनोपेत निसर्गादेव सुन्दर मन्दिरं प्रासाद च समवलोक्य। पुन कथभूतोऽहम्। इत्यमुना प्रकारेण क्षण उपजातान्तर्बाष्पोदन्त उपजात

सैवेयं नगरी, तदेव भवन, ता एव केलीधरा',
सैवैषा वनभू, स एव सरसीसारे विलासाचल', ।
सैवासौ वनिता, स एव तनयस्ते चैव मे बान्धवा-,
श्चित्र केवलमेक एव हि कथ जातोऽहमन्याकृतिः ॥

इति क्षणमुपजातान्तर्बाष्पोदन्तः, पुनरन्त पुरकृशोदरीणा निवासतरुस्कन्धावरोहकाशैरिवोत्सङ्गदेशैर्गिरिशिखरैरिव पयोधरै प्रमदवनवल्लरीगहनैरिव बाहूमगूहनै सरोजसर.प्राणैरिव मुखाघ्राणै. शयनकुञ्जकेलिचूलैरिव कुन्तलजालैर्विनोद्यमान, पुत्र इव प्रियोपचारेषु सहचर इव विहारकर्मसु दीपोत्सवादिगृह पर्वप्रासाद इव मण्डनविधिषु शिष्य इव नर्तनक्रियासु प्रणयस्थानमिवापरास्वपि क्रीडासु वरारोहाणा च स्वय

उत्पन्न अन्तर्बाष्पस्य लोचनमध्ये अश्रुपातस्य उदन्तो वृत्तान्तो यस्य स तथा ॥

इतीति किम्—सैवेयमित्यादि । सैव नान्या इय उज्जयिनी नगरी वर्तते । तदेव त्रिभुवनतिलकनामधेय भवन राजसदन वर्तते । ता एव केलीधरा क्रीडाभूमय वर्तन्ते । सैषा वनभूर्वर्तते । स एव पूर्वोक्त एव सरसीसारे सरोवरसमीपे विलासाचल क्रीडापर्वतो वर्तते । सैव असौ वनिता जनितात्यन्तरागा अमृतमतिमहादेवी स्त्री वर्तते । स एव यशोमतिनाम तनयो वर्तते । त एव च मे मम बान्धवा कुटुम्बवर्गा वर्तन्ते । चित्र आश्चर्यमेतत् । केवल एक एव हि कथ अन्याकृतिरन्यादृशोऽह जात इति । समुच्चयोपमालङ्कार ॥

पुन कथभूतोऽहम । पुन पुनरपि अन्त पुरकृशोदरीणा शुद्धान्तस्त्रीणा वरारोहाणा वा उत्सङ्गदेशै उपरितनप्रदेशैर्विनोद्यमान । कथभूतैरुत्सङ्गदेशै । निवासतरुस्कन्धावरोहकाशैरिव आवासवृक्षप्रकाण्डावरोहावतारसदृशैरिव । न केवलमुत्सङ्गदेशै, पयोधरैश्च विनोद्यमान । कथभूतै पयोधरै । गिरिशिखरैरिव । न केवल तै, बाहूपगूहनैश्च विनोद्यमान । कथभूतैर्बाहूपगूहनै । प्रमदवनवल्लरीगहनैरिव निशान्तसारीणा क्रीडोचितोद्यानवल्लीगहनैरिव । न केवल तै, मुखाघ्राणै मुखचुम्बनैश्च विनोद्यमान । कथभूतैर्मुखाघ्राणै । सरोजसर प्राणै[illegible] कमलमण्डितसरोवरजीवितैरिव । न केवल तै कुन्तलजालैश्च विनोद्यमान । कथभूतै कुन्तलजालै । शयनकुञ्जकेलिचूलैरिव [illegible]यानरक्रीडा[illegible]खण्डैरिव । पुन कथभूतो-ऽहम । प्रति[illegible] [illegible] प्रति उपचार्यमाण प्रतिपाल्यमान । क इव । प्रियोपचारेषु [illegible] पुत्र इव उपचार्यमाण । पुन क इव । विहारकर्मसु सहचर इव उपचार्यमाण । [illegible] मण्डनविधिषु [illegible]विधानेषु पर्वप्रासाद इव दीपोत्सवादौ [illegible]निनोपचार्य-माण । पुन क इव । नर्तनक्रियासु [illegible] इवोपचार्यमाण । पुन क इव । अपरास्वपि क्रीडासु [illegible] प्रण[illegible]मिव [illegible]लोपचार्यमाण । वरारोहाणा [illegible] च पुन

नखनिस्तुपितमण्डलैः कलमतन्दुलैः प्रतिनिकायमुपचाय्यमानः, क्षितिपतिना च तेन जेमनावसरेपु स्वहस्तवर्तितकायैः प्रथमकवलैः संभाव्यमान, तत्र लक्ष्मीविलासाकुले राजकुले समास्तार इव प्रगल्भप्रचारः सुखेनाहमासांचक्रे।

इतश्चास्ति खलु विन्ध्याद्दक्षिणस्या दिशि त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकट. **करहाटो** नाम जनपदः। यत्र

सस्यसपत्तिसक्षिप्तसीमाभुवः, प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तवः।
सत्रवापीप्रपारामरम्योदयाः, पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशयाः।
श्रीविलासोत्सवस्खलितसुरसमितय', फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तयः।

स्वय आत्मनैव नखनिस्तुपितमण्डलै नखैर्दूरीकृतनखसमूहैरेवविधै कलमतण्डुलै कुसुद शालिसदकैरुपचाय्यमान। क्षितिपतिना च राज्ञा च तेन यशोमतिना जेमनावसरेपु भोजन प्रस्तावेषु स्वहस्तवर्तितकार्यैर्निजकरनिर्मापितकार्यै प्रथमकवलैरग्रपिण्डै सभाव्यमान स तोष्यमान सन्। तत्र तस्मिन् लक्ष्मीविलासाकुले श्रीभोगपरिपूर्णे राजकुले राजमन्दिरे समास्तार इव सभ्य इव प्रगल्भप्रचार प्रौढप्रवेश सुखेनानायासेन अह मयूर आसांचक्रे स्थितवान्॥

इतश्च एकस्मिन् पार्श्वे खलु विन्ध्यात् विन्ध्याचलनामपर्वतात् दक्षिणस्या दिशि अपाच्या ककुभि करहाटो नाम जनपदोऽस्ति। कथभूत करहाट। त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकट त्रिदशदेशाश्रया स्वर्गसंबन्धिनी श्री शोभा निकटे श्रियो वा निकट समीपवर्ती स तथोक्त। यत्र करहाटे ग्रामविनिवेशिका ग्रामविन्यासा सन्ति। कथभूता। सस्यसपत्तिसक्षिप्तसीमाभुव सस्याना सपत्तय श्रियो यथा वा ताभि- सक्षिप्ता व्याप्ता सीम्ना भुवो भूमयो येपु ग्रामविनिवेशिकेपु ते तथोक्ता। 'रैय्युतुर्भिर्युता स्रग्विणी समता'। पुन कथभूता। प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तव प्रचुराभि बह्वीभि पथिकप्रियाभि अध्वगभार्याभि पणितानि क्रीतानि पथिवस्तूनि मार्गवस्तूनि येपु ते तथोक्ता। पुन कथभूता। सत्रवापीप्रपारामरम्योदया सत्राणि उपवनानि, वाप्यश्च दीर्घिका, प्रपाश्च पानीयशाला, आरामाश्च उद्यानानि च तानि तै रम्या मनोहरा उदया प्रादुर्भावा उन्नतयो वा येषा ते तथोक्ता। पुन कथभूता। पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशया पद्मिनीखण्डै कमलिनी वनै ताण्डविता नर्तितास्तोयाशया तडागानि यत्र ते तथोक्ता। पुन कथभूता। श्रीविलासोत्सवस्खलितसुरसमितय श्रीविलासोत्सवै लक्ष्मीभोगमहोत्सवै स्खलिता तिरस्कृता सुराणा समितय समूहा यैस्ते तथा। पुन कथभूता.। फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तय फुल्लानि

रितसितदुकूलमुखपटप्रसर इव, निजसुहृज्जन्मोत्सवविजृम्भितस्य जलराशेरुद्दण्डलहरिकोत्तम्भितफेनपुञ्जोच्छ्रय इव, उष्णकराभितापदुःखितस्य धरणिधरकुटुम्बिग्रामस्य शिशिरकरमहीपतेः प्रसादावलोकनोदय इव, उत्प्रेक्षामर्हति विरहिणीकपोलपाण्डुरे पुरंदरपुरपुरंध्रिकास्मितसितचोरिणि हसितसितपताकांशुकाडम्बरे विडम्बितकेतकीरजःपटलकान्तिनि दृष्टिपथमवतरति सरस्वतीकटाक्षवलक्षतासराले किरणजाले,

ततः प्रथमतरमचिरहतमतङ्गजरुधिरजलजडिमानमुपनेतुमिच्छुना करिवैरिकिशोरकेण मण्डलितसटाचक्रवालहारिणि समीपतराशोकतरुण-

---

निशीथिनीनाथस्य चन्द्रस्य अन्तरा मध्ये प्रसारितः तिरस्करणीकृतो योऽसौ सितदुकूलमुखपटः शुक्लक्षौमवस्त्रमुखपटस्तस्य प्रसरे विस्तारे इव । पुनः कथंभूते किरणजाले । निजसुहृत् चन्द्रमाः समुद्रस्य सुहृत् तस्य जन्मोत्सवः तेन विजृम्भितस्योल्लसितस्य जलराशेः समुद्रस्य उद्दण्डा उल्लोला या लहरिकाः कल्लोलास्ताभिरुत्तम्भित उच्चलितः फेनपुञ्जोच्छ्रय इव समुद्रकफराशिस्तस्योच्छ्रये इव उन्नताविव । पुनः कथंभूते किरणजाले । उष्णकरः श्रीसूर्यस्तस्याभितापस्तेन दुःखितस्य धरणिधरकुटुम्बिग्रामस्य पर्वतकणवीजिसमूहस्य शिशिरकरमहीपतेश्चन्द्रनरेन्द्रस्य प्रसादावलोकनोदये इव प्रसादस्य प्रसन्नीभवनस्यावलोकनं निरीक्षणं तस्योदय इव प्रादुर्भावे इव । पुनः कथंभूते किरणजाले । विरहिणीकपोलपाण्डुरे विरहिणी विप्रयोगिनी स्त्री तस्याः कपोलवत् गण्डस्थलवत् पाण्डुरे उज्ज्वले । उक्तं च—'अनेककार्यव्यासङ्गाद्यस्या नागच्छति प्रियः । तस्या नाम सुदुःखार्ता विरहोत्कम्पिता मता ॥' पुनः कथंभूते । पुरंदरपुरपुरंध्रिकास्मितसितचोरिणि पुरंदरपुरमिन्द्रनगरं तस्य पुरंध्रिकाः स्त्रियस्तासां स्मितं हास्यं ईषद्धसितं तस्य सितं उज्ज्वलत्वं तं चोरयति तिरस्करोतीत्येवंशीलं तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । हसितसितपताकांशुकाडम्बरे हसितास्तिरस्कृताः सितपताकांशुकानां उज्ज्वलवस्त्राणां आडम्बरो येन तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । विडम्बितकेतकीरजःपटलकान्तिनि विडम्बिता तिरस्कृता केतकीरजःपटलकान्तिर्येन किरणजालेन तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सरस्वतीकटाक्षवलक्षतासराले सरस्वत्याः श्रुतदेवतायाः ये कटाक्षाः नेत्रप्रान्तास्तेषां वलक्षता उज्ज्वलता तया असरालेऽपर्यन्ते ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । कुमुदचक्षुषि चन्द्रे सति । कुमुदेषु चक्षुर्दृष्टिर्यस्य स कुमुदचक्षुरिति विग्रहे कुमुदचक्षुः पुंस्त्वम् । किं क्रियमाणे कुमुदचक्षुषि । क्षणं मुहूर्तमेकं उपतर्क्यमाणे सति । कास्मादुत्प्रेक्षा इति चेत् उच्यते—कथंभूते कुमुदचक्षुषि । ततस्तदनन्तरं किरणजाले दृष्टिपथमवतीर्णे सति प्रथमतरं उदयमात्रं यथा भवत्येवं अचिरहतमतङ्गजरुधिरजलजडिमानं अचिरकालं हता ये मतङ्गजास्तेषां रुधिरजलस्य जडिमानं जडत्वं उपनेतुं ग्रहीतुं इच्छुना इच्छता करिवैरिकिशोरकेण सिंहबालकेन मण्डलितं कुण्डलीकृतं यत् सटाचक्रवालं स्कन्धकेसरमण्डलं तत् हरति तिरस्करोति तदुपमां धरति इ-

पिकवधूरुतमनोहारिसर्वर्तवः, सकलससारसुखसेवितागन्तवः ।
समरभरभागिभटभाववादोत्कटाः, खेलदुन्मदवृषोत्खाततटिनीतटाः ।
त्यागभोगप्रभावाद्भुतख्यातयः, शुद्धवर्णाश्रमाचरितविगतेतयः ।
प्रवणशरणागतोद्धरणकुलकीर्तयः, सन्ति धर्मार्थकामेषु समनीतयः ।
सुकृतफलभूमयो ग्रामविनिवेशिका, कामितावाप्तिविजितामरोद्देशकाः ॥

अपि च यत्र

सोत्सेधसौधशिखराश्रयशातकुम्भ-
शुम्भत्प्रभाप्रभु नभः प्रविभाव्य भूयः ।

फलानि व्युष्ट्य पल्लवाश्च तैरुल्लासिन उल्लसनशीला वनवृत्तय उद्यानवृत्तयो यत्र ते तथा । पुन कथभूता । पिकवधूरुतमनोहारिसर्वर्तव पिकवधूना रुतैर्मनोहारिण सर्वर्तव हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरदो यत्र ते तथा । पुन कथभूता । सकलससारसुखसेवितागन्तव सकलै ससारसुखैरिष्टस्रग्वनिताचन्दनादिभि सेविता आश्रिता आगन्तव पथिका यत्र ते तथा । पुन कथभूता । समरभरभागिभटभाववादोत्कटा समरभर सग्रामभार भजन्ते इत्येवशीला समरभरभागिनस्ते च ते भटास्तेषा भावोऽभिप्रायस्तेन वादो युद्ध तेन उत्कटा उल्वणा । पुन कथभूता । खेलदुन्मदवृषोत्खाततटिनीतटा खेलन्त उन्मदा हर्षवन्तो ये वृषा तैरुत्खातानि पतितानि तटिनीतटानि नदीकूलानि येषु ते तथा । पुन कथभूता । त्यागभोगप्रभावाद्भुतख्यातय त्यागभोगयोर्लक्ष्मीणा दानानुभवनयो प्रभावेण महिम्ना अद्भुता आश्चर्यकारिणी ख्याति प्रसिद्धिर्येषा ते तथोक्ता । पुन कथभूता । शुद्धवर्णाश्रमाचरितविगतेतय शुद्धा असकीर्णा ये वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रा, आश्रमाश्च ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चेति चत्वार आश्रमास्तेषा आचरितैराचरणैर्विगता विनष्टा ईतयो यत्र ते तथा । उक्त च—'अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषका शलभा शुका । स्वचक्र परचक्र वा सप्तैते ईतय स्मृता ॥' पुन कथभूता । प्रवणशरणागतोद्धरणकुलकीर्तय प्रवणा अकुटिला ये शरणागतास्तेषामुद्धरणे रक्षणे कुलागता कीर्तिर्यत्र ते तथा । पुन कथभूता । धर्मार्थकामेषु समनीतय धर्मश्च अर्थश्च कामश्च तेषु समनीतय समानन्याया । धर्म विनाश्य धन नोपार्जयन्ते, अर्थ विनाश्य भोगान्भुञ्जते, भोगान्विनाश्य धर्मो न क्रियते इति भाव । पुन कथभूता । सुकृतफलभूमय सुकृतस्य यानि फलानि तेषा भूमय स्थानानि । पुन कथभूता । कामितावाप्तिविजितामरोद्देशका कामिताना वाञ्छितफलाना अवाप्ति प्राप्तिस्तया विजिता अमरोद्देशका स्वर्गलोका यैस्ते तथा । वक्रालकार ॥

अपि च यत्र वसन्ततिलकेन । सोत्सेधेत्यादि । यत्र कोका दिवापि कान्ताश्चक्रवाकी सह सुरत न परित्यजन्ति । कस्मात् । सन्ध्याभ्रमादिव यथा सन्ध्यागमे कोका शोकोत्कण्ठिता । कि कृत्वा पूर्वम् । भूयो नभ प्रविभाव्य दृष्ट्वा । कथभूत नभ । सोत्सेधसौधशिख-

सध्यागमादिव दिवापि रहन्ति कान्ताः
कोकाः सरःसु कृतकूजितकण्ठपीठाः ॥

तत्र भवत इव सकलगोमण्डलाधिपतेर्गोधनाभिधानवसतेरस्ति खलु गोकुलविशालं श्रीशालं नाम धनधान्यधामारामनेदिष्ठं गोष्ठम्। यत्कचिदुन्निगलमण्डलवालाकुलितवस्तवर्करकम्, क्वचिद्गोपालपोतपारिप्लवोपद्रूयमानवृद्धवृष्णिकम्, क्वचिद्वत्सेक्षणक्षरत्स्तनधेनुदुग्धधाराधाव्यमानधरापीठम्, क्वचित्कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम्, क्वचित्पवनविनिवृत्तनिचिकीनिटिलनिकटनिक्षिप्यमाणदधिदर्भदूर्वाक्षतप्रसवम्, क्वचिद्दलित-

---

राश्रयशातकुम्भशुम्भत्प्रभाप्रभु सोत्सेधा उन्नता ये सौधास्तेषां शिखराश्रयशातकुम्भं सुवर्णं तस्य शुम्भन्ती शोभमाना या प्रभा तस्याः प्रभु व्यापकं तत्तथोक्तम्। कथंभूताः कान्ताः। कृतकूजितकण्ठपीठाः कृतकूजितं कृतशब्दं कण्ठपीठं यासां तास्तथा। कोकानामपि इदमेव विशेषणम्। तदा कृतकूजितानि कण्ठपीठानि येषां ते। हेतूपमालंकारः, भ्रान्तिमानलंकारश्च ॥

हे राजन् हे मारदत्त महाराज, तत्र करहाटदेशे गोधनाभिधानवसतेः गोविन्दस्य गोधननाम्नः गोष्ठं श्रीशालं नाम गोकुलमस्ति। कथंभूतस्य गोधनाभिधानवसतेः। सकलगोमण्डलाधिपतेः सकलं च तद्गोमण्डलं सुरभीनां समूहस्तस्याधिपतिस्तस्य। कस्येव। भवत इव यथा भवान् सकलगोमण्डलाधिपतिः सर्वभूमण्डलस्य अधिपतिर्वर्तते। कथंभूतं गोष्ठम्। गोकुलविशालं अघ्न्यानां समूहैर्बहुलम्। पुनः कथंभूतम्। धनधान्यधाम धनानां धान्यानां च धाम स्थानं वर्तते। पुनः कथंभूतम्। आरामनेदिष्ठं आरामाणां नेदिष्ठं समीपवर्ति। यद्गोष्ठं क्वचित् कस्मिंश्चित्स्थाने उन्निगलमण्डलवालाकुलितवस्तवर्करकम् उन्निगला वन्धनरहिता ये मण्डलवालाः शुनकशिशवस्तैराकुलिता विह्वलीकृता वस्तानां छागानां वर्करकाः शिशवो यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् गोपालपोतपारिप्लवोपद्रूयमानवृद्धवृष्णिकम् गोपालपोतानां पारिप्लवेन उपद्रूयमाना वृद्धवृष्णिका यत्र तत्तथोक्तम्। अत्र पारिप्लवं मैथुनक्रिया ज्ञातव्या। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् वत्सेक्षणक्षरत्स्तनधेनुदुग्धधाराभिर्धाव्यमानं प्रक्षाल्यमानं धरापीठं यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम् कालशेयस्य तक्रस्य कलशराशीनां विश्राणनेन प्रीयमाणो अतिथीनां पेटः समूहो यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् पवनविनिवृत्तनिचिकीनिटिलनिकटेषु ललाटपरिभागेषु निक्षिप्यमाणा दीयमाना दधिदर्भदूर्वाक्षतप्रसवा यत्र तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् दलितदामदासेरकार्भकभ्रान्तिशङ्कितशकृत्करिपुरक्षुद्यमानान्ननिदेशपल्वलम् दलितदामदासेरकार्भकाणां त्रुटितवन्धनोष्ट्रबालकानां

दामदासेरकार्भकभ्रान्तिशङ्कितशक्वरकरिखुरक्षुद्यमानाघ्ननिदेशपल्लवम्, क्वचि-त्तरुणतराभीरोद्घूर्णघनद्रुघणघोरघातघूर्ण्यमानरणरभसक्षोभसंधुक्षितरक्ताक्षक-क्षम्, क्वचिदुन्माथनाथहरियूथयुद्धबाध्यमानप्रष्ठौहीपक्षम्, क्वचिद्वष्कयणी-क्षीरप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम्, क्वचिद्गोमिथुनपरिणयो-त्फुल्लपल्लवस्वावासिनीजनोच्चार्यमाणमङ्गलम्, क्वचिद्दधिमन्थमन्थानध्वनिवि-निवर्त्यमानभवनबर्हिणम्, क्वचिन्माहेयीदोहव्याहाराहूयमानपयःपानपारय-धिकगणम्, क्वचित्सदानदामिनीच्युतचपलतरतर्णकक्षोदरुदितदारकदीय-मानजरतीरक्षाविधानम्, सुरसुरभिनिधानमिवैवमपराभिरपि गणतिथि-

---

भ्रान्त्या भ्रमणेन शङ्किता भीता ये शक्वरः स्वर्णकास्तेषां खुरैः क्षुद्यमाना अघ्ननिदे-शपल्लवा तृणभक्षणद्रोणीप्रवालानि यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् तरुणतरा-भीरोद्घूर्णघनद्रुघणघोरघातघूर्ण्यमानरणरभसक्षोभसंधुक्षितरक्ताक्षकक्षम् तरुणतराः प्रौढयौ-वना ये आभीराः महाशूद्रास्तैरुद्घूर्णा उद्भ्रामिता ये घनाः प्रचुरा द्रुघणा मुद्गरास्तेषां घोरघातैः निष्ठुरप्रहारैर्घूर्ण्यमाना मूर्च्छां प्राप्नुवन्तो रणरभसक्षोभेण युद्धवेगसचलनेन संधुक्षितः क्रोध-मितः रक्ताक्षाणां महिषाणां कक्षः समूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् उन्माथनाथहरियूथयुद्धबाध्यमानप्रष्ठौहीपक्षम् उन्माथा बलवत्तरा उन्मत्ता ये नाथहरयो वृष-भास्तेषां यूथः समूहस्तस्य युद्धेन संप्रहारेण बाध्यमानो लोड्यमानः प्रष्ठौहीनां बालगर्भि-णीनां गवां पक्षः परिग्रहो यत्र गोष्ठे तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् वष्कयणीक्षी-रप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम् वष्कयणीनां प्रौढवत्सानां गवां क्षीरेण प्रती-क्ष्यमाणं पूज्यमानं गृहस्य या गृहावग्रहणी देहली तस्याः गृहदेवतानां कुलं यत्र तत्तथो-क्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् गोमिथुनपरिणयोत्फुल्लपल्लवस्वावासिनीजनोच्चार्यमाण-मङ्गलम् गोमिथुनस्य धेनुवृषभस्य च परिणयो विवाहस्तस्मिन् उत्फुल्लपल्लवा विकसितपु-ष्पपल्लवसहिता या स्वावासिन्यः अविधवाः स्त्रियस्तासां जनेन समूहेन उच्चार्यमाणं उद्गीयमा-नं मङ्गलं गीतधवलं यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् दधिमन्थमन्थानध्वनि-विनिवर्त्यमानभवनबर्हिणम् दधिमन्थे दध्यवलोडने योऽसौ मन्थानध्वनिर्मथनशब्दस्तेन विनिवर्त्यमाना नर्तनं कार्यमाणा भवनबर्हिणो यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्व-चित् माहेयीदोहव्याहाराहूयमानपयःपानपारयधिकगणम् माहेयीनां गवां दोहव्याहारेण दोहनध्वनिना आहूयमानाः पयःपानाय क्षीरपानाय पारयधिकानां परदेशनवाध्वगानां गणाः समूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुनः कथंभूतम् । क्वचित् सदानदामिनीच्युतचपलत-रतर्णकक्षोदरुदितदारकदीयमानजरतीरक्षाविधानम् सदानदामिनीच्युतो बन्धनार्गलनिर्गत-श्चपलतरो योऽसौ तर्णको वत्सरूपस्तस्य क्षोदेन चूर्णनेन रुदितो रोदनं प्राप्तो योऽसौ दारक-स्तस्मै [illegible] दीयमानं जरतीनां वृद्धस्त्रीणां रक्षाविधानं रक्षणकरणं यत्र तत्तथोक्तम् । पुन-

भिर्गृष्टिभिः पूगतिथिभिः परेष्टुकाभि. सङ्घतिथिभि समासमीनाभिः वहुतिथिभिः सुव्रताभिः संख्यातीताभिः पलिक्नीभि' विगतवेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टिभिरुस्राभिर्वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभिश्च प्रभूतम्, दधिदुग्धघृतोदधीनामिव समवायभूतम् । तत्र तस्य विक्रमासरालस्य व्रजपालस्य सद्मनि मृगदशवशे सा मदीया चन्द्रमतिर्माता जवस्थानरूपातिरेकैरतिशयितसकलशालावृकलोकः कौलेयको वभूव जातयुवभावश्च । योग्यस्वभाव. खल्वयं श्वेतपिङ्गलपराक्रमो निसर्गान्मार्गायुक्तक्रमश्च विश्वकद्रूरवनीन्द्राणा

कथभूतम् । प्रभूत प्रचुरम् । काभि प्रभूतम् । एव अपराभिरपि अन्याभिरपि गणतिथिभि र्वहुभिर्गृष्टिभि सकृत्प्रसूताभिर्गोभि । किमिव । सुरसुरभिनिधानमिव कामधेनूना स्थान मिव । पुनश्च काभि प्रभूतम् । पूगतिथिभि वहुभि परेष्टुकाभि प्रचुरप्रसूतिभिर्गोभि पुनश्च काभि प्रभूतम् । सङ्घतिथिभिर्वहुभि समासमीनाभि प्रतिवर्षप्रसूतिभिर्गोभि समासमान्यायैव(१)प्रतिवर्षं प्रसूयते । पुनश्च काभि प्रभूतम् । वहुतिथिभिर्वहुभि सुव्रताभि सुखसदोहाभिर्गोभि । पुनश्च काभि प्रभूतम् । सख्यातीताभि वहुभि पलिक्नीभि अल्प दिनगर्भाभिर्गोभि । कथभूताभिर्गोभि । विगतवेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टिभि वेहच्च गलितगर्भा गौ, वसा च वन्ध्या गौ, अवतोका च विषाणविकला गौ, सधिनी च गर्भिणी सती वृषभेणाक्रान्ता गौ, तासा सृष्टिर्वेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टि । विगता विनष्टा वेहद्वसावतोका सधिनीसृष्टिर्यासा गवा तास्तथोक्तास्ताभि । एताभिर्दोषिणीभिर्गोभी रहित गोष्ठमित्यर्थ । उस्राभिर्गोभि प्रभूतम् । पुन कथभूत गोष्ठम् । वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभि प्रभूतम् वाजिनश्च, वेसराश्च द्विशरीरा, वालेयकाश्च गर्दभा, आरेयाश्च मेषा, तेषा जातिभिश्च प्रचुरम् । पुन कथभूतम् । दधिदुग्धघृतोदधीनामिव समवायभूत दधिसागरक्षीरसागरघृतसागराणा समुच्चयमिव भूतम् । तत्र तस्मिन् गोष्ठे तस्य पूर्वोक्तस्य गोधननाम्नो गोकुलपते सद्मनि मृगदशवशे शुनककुले सा पूर्वोक्ता मदीया चन्द्रमतिर्माता कौलेयको वभूव कुर्कुर सजात । कथभूतस्य गोधननाम्न । विक्रमासरालस्य पराक्रमवहुलस्य । पुन कथभूतस्य । व्रजपालस्य गोकुलरक्षकस्य । कथभूत कौलेयक । जवस्थानरूपातिरेकै वेगवलरूपाधिकत्वै कृत्वा अतिशयितसकलशालावृकलोक अतिशयित अतिशय प्राप्त सकलशालावृकलोकाना मध्ये कुर्कुरजनाना मध्ये अतिशयवानित्यर्थ । पुन कथभूत । जातयुवभावश्च सजातयौवनश्च । तेन गोधननाम्ना दम्पतिना गोकुलस्वामिना तस्यामेव उज्जयिन्या पुर्या दैवात् सोऽपि कौलेयकोऽपि यशोमतिमहाराजाय प्राभृत आनायि प्राभृतीकृत । कि कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकारेणानुध्याय चिन्तयित्वा । इतीति किम् । अय विश्वकद्रू सारमेय खलु अवनीन्द्राणा मृगयाविनोदस्य अच्छोदनक्रीडाया योग्यस्वभावो वर्तते । कथभूतः । श्वेतपिङ्गल

१. समासमीना तु या सा प्रतिवर्षं प्रजायते' इत्यभिधानचिन्तामणि

मृगयाविनोदस्येत्यनुध्याय तेन दम्पतिना तस्यामेव मालवीमुखेन्दुमण्डनरजन्यामुज्जयिन्यां यशोमतिमहाराजाय दैवात्सोऽपि प्राभृतमानायि । राजा त नित्यजागरूकसुतमवलोक्य स्वगतम्—

'निर्मांसास्यः कपिलनयन स्वल्पतीक्ष्णाग्रकर्णः
कुक्षिक्षाम पृथुलजघनः पूर्णवक्ष प्रदेशः ।
दुग्धस्निग्धप्रतनुदशनः सारमेयो महीशा-
माखेटाय प्रजवचरणः किंचिदाभुग्नवालः ॥

मन्ये चानेन शरमासुतेनाकुरङ्गमिव हरिणलाञ्छनम्, अरक्ताक्षमिव महिषवाहनम्, अदंष्ट्रायुधमिवादिवराहचरितम्, अहर्यक्षामिव सिंहवाहिनीम्, असत्त्वसचाराश्च वनावनीधरधरा' । मृगयामनोरथाश्चाद्य मे फलिष्यन्ति कामितकथाः ।' प्रकाशम्—'मद्विनोदानन्दनमते पशुपते, इत

पराक्रम श्वेतपिङ्गलवत् सिंहवत् पराक्रम उद्यमो यस्य स तथा । पुन कथभूत । निसर्गात् मार्गायुकक्रम मार्गायुक्ता मृगयाकुशला क्रमाश्चत्वार पादा यस्य स तथा । कथभूता यामुज्जयिन्याम् । मालवीमुखेन्दुमण्डनरजन्याम् मालवीनाम देशस्त्रीणा मुखानि तान्येव इन्दवस्तेषा मण्डने कान्तिकरणे रजनी पूर्णिमारात्रिस्तस्याम् । राजा यशोधरमतिस्त नित्यजागरूकसुत श्वान अवलोक्य स्वगत आत्मगत विचारयति ॥

निर्मांसास्य इत्यादि । महीशाना आखेटाय पापर्द्धये सारमेय ईदृशो भवति । कथभूत । निर्मांसास्य दुर्बलमुख । पुन कथभूत । कपिलनयन पीतरक्तलोचन । पुन कथभूत । स्वल्पतीक्ष्णाग्रकर्ण स्वल्प मनाक् तीक्ष्णाग्रौ तीक्ष्णप्रान्तौ कर्णौ यस्य स । पुन कथभूत । कुक्षिक्षाम . । पुन कथभूत । पृथुलजघन । पुन कथभूत । पूर्णवक्ष प्रदेश स्थूलहृदयस्थल । पुन कथभूत । दुग्धस्निग्धप्रतनुदशन दुग्धवत् स्निग्धाश्चिक्कणा प्रतनव सूक्ष्मा दशना यस्य स तथा । पुन कथभूत । प्रजवचरण । पुन कथभूत । किंचिदाभुग्नवाल किंचिन्मनाक् आभुग्नो वक्रो वाल पुच्छो यस्य स तथा । रूपकजातिसमुच्चयालकार ॥

मन्येऽहमेव जाने । अनेन शरमासुतेन हरिणलाञ्छन चन्द्र अकुरङ्गमिव मन्ये । चन्द्रस्य कुरङ्गम मारयिष्यतीत्यर्थ । महिषवाहन यम अरक्ताक्षमिव मन्ये । यमस्यापि महिष मारयिष्यतीत्यर्थ । आदिवराहचरित अदंष्ट्रायुधमिव मन्ये वराहरहित जाने । सिंहवाहिनी भवानी अहर्यक्षामिव मन्ये सिंहरहिता जाने । वनावनीधरधरा वनमटवी, अवनीधर पर्वत, धरा पृथ्वी, एता असत्त्वसचाराश्च मन्ये । सत्त्वाना प्राणिना मृगव्याघ्रवराहभूतीना सचारान् अप्रवेशान् मन्ये । मृगयामनोरथाश्च पापर्द्धिदोहदाश्च अद्य मे मम कामितकथा फलिष्यन्ति । प्रकाश स्फुटमाह—मद्विनोदानन्दनमते मन्त्रोदावर्ध-

इतः समानीयतामय यक्षपुरुषः।' पशुपतिः—'यथाज्ञापयति देवः।' राजा प्रासमेनं श्वानं सम हस्ताभ्या परामृश्य प्रलोभ्य तत्प्रियैस्तैस्तैर्वस्तुभिर्निष्ठीव्य च तदानने 'यत्राह क्वचिदवतिष्ठे तत्राय वराहवैरी सयमनीयः' इत्युक्त्वा वान्तादगणिमुख्यायाकाण्डमृत्यवे समर्पयामास।

एवं स्वाचरितोपचितप्रयोगाद्विधिनियोगाद्द्वयोरप्यावयोस्तत्र पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे नृपनिवासे सह संवसतोरेकदा निशान्तनिवासाशयानामन्तःपुरपुरध्रिकालकारविकृतकायाना शम्भलीनाममृतमतिमहादेवीदर्शनायाशु प्रकाशितगतिकेलीना गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनामुक्तमणिकिङ्किणीजा

नत्रुद्धे पशुपते हे शुनकपाल, इत इत एतस्मात् स्थानात् एतस्मिन् स्थाने अयमेष यक्ष पुरुष समानीयता उपढौक्यताम्। पशुपतिर्ब्रूते—यथा आज्ञापयति देवस्तदह करोमि। राजा इत्युक्त्वा इति भणित्वा अकाण्डमृत्यवे नाम्ने वान्तादगणिमुख्याय वान्तादाना शुना ये गणय प्रतिपालकास्तेषा मुख्य तस्मै तथोक्ताय समर्पयामास दत्तवान्। इतीति किम्। भो अकाण्डमृत्यो, यत्र क्वचित् अह अवतिष्ठे तिष्ठामि तत्र स्थाने अय वराहवैरी श्वा सयमनीयो वन्धनीय। किं कृत्वा पूर्वमकाण्डमृत्यवे वभाण। एनमेत श्वान प्राप्त सम हस्ताभ्या परामृश्य स्पृष्ट्वा। पुन किं कृत्वा पूर्वम्। तत्प्रियै. तस्य वल्लभैस्तैस्तैर्वस्तुभि प्रलोभ्य लोभयित्वा। पुन किं कृत्वा पूर्वम्। तदानने तस्य मुखे निष्ठीव्य च॥

एवमसुना प्रकारेण विधिनियोगात् कर्मवशात् द्वयोरपि मयूरशुनकपर्याययोरावयोर्यशोधरचरमयूरचन्द्रमतिचरशुनकयोस्तत्र तस्मिन् त्रिभुवनतिलकनाम्नि नृपनिवासे सह संवसतो सह तिष्ठतो। एकदा एकस्मिन् प्रस्तावे सौधस्य अधिरोहणाध्वना आरोहणमार्गेण सप्तम तल अध्यारूढोऽस्मि अह चढितोऽस्मि। कथभूताद्विधिनियोगात्। स्वाचरितोपचितप्रयोगात् स्वेनात्मना यदाचरितमुपार्जित कर्म तेनोपचित पुष्टिं नीत प्रयोगो व्यापारो यस्य स तथोक्तस्तस्मात्। कथभूते नृपनिवासे। पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे पूर्व भवे यशोधरचन्द्रमतिभवान्तरे अनुभूतो भुक्तो भूमिव्यासो भूमिविस्तारो यस्य नृपनिवासस्य स तथा तस्मिन्। अह कथभूत सन् सप्तम तलमारूढ। शम्भलीनां दासीना नूपुरनादेन मञ्जीरशब्दितेन विनोद्यमानमानस विनोद्यमान रम्यमाण मानस यस्य स तथा। कथभूताना शम्भलीनाम्। निशान्तनिवासाशयाना अन्त पुरवसतिचेतसाम्। पुन कथभूताना शम्भलीनाम्। अन्त पुरपुरध्रिकालकारविकृतकायाना अन्त पुरस्य या पुरध्रिकास्तासामलकारैर्विकृतो विकार प्राप्त कायो यासा तास्तासाम्। पुन कथभूताना शम्भलीनाम्। अमृतमतिमहादेवीदर्शनाय मेलनाय आशु प्रकाशितगतिकेलीनाम्। कथभूतेन नूपुरनादेन। गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनामुक्तमणिकिङ्किणीजालकलकोलाहलेन गमनस्याभिनिवेशोऽभिप्रायस्तस्य वशेन अधीनतया रसञ्छब्दायमान रसनाया कटिमेखलाया

लकलकोलाहलेन सजलजलधरध्वनिनेव नूपुरनादेन विनोद्यमानमानसः सुभगकंदर्पाभिधस्य सौधस्याधिरोहणाध्वना सप्तम तलमध्यारूढोऽस्मि ।

तत्र च क्षणमात्रमिव स्थित्वा प्रतिनिवृत्तासु प्रतीपदर्शिनीष्वह भूतभवानुभूतभवनभूमिसभावनाविर्भूतान्तःकरणतया मनाग्विलम्बमानस्ता-ममृतमतिमहादेवीं तेन कुब्जेन सह विहितमोहनामवलोक्य प्रवृद्धानवधि-क्रोधविधुरधीलोचनः कोपाटोपत्रुटत्त्रोटिशल्कोल्काजालवर्षविष्यन्दनैस्तुण्ड-तण्डनैः, निविडावेशवशविशीर्यमाणबर्हविहिताकालकेतूद्गतिभिः पक्षप्रह-तिभिः, कीकसावसानविश्रान्तनखमुखमार्गोद्गलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डवित-

---

मुक्त बद्ध यन्मणिकिङ्किणीजाल अनेकविधमाणिक्यघटितसुवर्णक्षुद्रघण्टिकासमूहस्तस्य कलो मधुरो योऽसौ कोलाहल प्रचुरशब्दस्तेन । पुन कथभूतेन नूपुरनादेन । सजलजल-धरध्वनिना सजलो जलेन सह वर्तमानो यो जलधरो मेघस्तस्य ध्वनिरिव शब्दो यस्य तेन इव । कथभूतस्य सौधस्य । सुभगकदर्पाभिधस्य सुभगकदर्प इत्यभिधा नाम यस्य तथा तस्य ॥

तत्र तस्मिन् सुभगकदर्पनामसौधसप्तमतले मनाग्विलम्बमान सन् तेन शुनीसूनुना चन्द्रमतिचरकुर्कुरेण समवातवशा यमाधीना दशा अह आनिन्ये प्रापित । कया कृत्वा मनाग्विलम्बमान । भूतभवानुभूतभवनभूमिसभावनाविर्भूतान्त करणतया भूतोऽतीतो योऽसौ भवो यशोधरभवान्तर तस्मिन् अनुभूत भुक्त यद्भवन गृह तस्य भूमे सभावना सस्मरण तया आविर्भूत यदन्त करण मनस्तस्य भावस्तत्ता तया । किं कृत्वा पूर्वम् । तत्र च सौधे क्षणमात्रमिव स्थित्वा ईषत्कालमुत्थो भूत्वा । कासु सतीषु मनाग्विलम्बमान । तासु प्रतीपदर्शिनीषु स्त्रीषु प्रतिनिवृत्तासु व्याघुटितासु । किं कृत्वा पूर्वम् । ता प्रसिद्धा अजितमहाराजपुत्रीममृतमतिमहादेवी तेन कुब्जेन सह विहितमोहना कृतसुरतक्रीडा अव-लोक्य दृष्ट्वा । अह कथभूत सजात । प्रवृद्धानवधिक्रोधविधुरधीलोचन प्रवृद्धोऽनव-धिरमर्यादीभूतो योऽसौ क्रोधस्तेन विधुर विकलस्त्वन्व(?) धीलोचन यस्य मम स तथोक्त । पुन कथभूतोऽहम् । तयो कुब्जकामृतमत्योराचरितसुरतसुखान्तराय कृतसभोगसुख-[illegible] । किं कृत्वा [illegible]तान्तराय । तुण्डतण्डनचञ्चुपातै । कथभूतैस्तुण्डतण्डनै । कोपाटोपत्रुट-त्रोटिशल्कोल्काजालवर्षविष्यन्दनै कोपस्य योऽसावाटोपस्तेन त्रुटन्ती शतखण्डीभवन्तीजाय-माना या त्रोटिश्चञ्चुस्तस्या शल्कानि खण्डानि तान्येव उल्काजाल पतत्तारमण्डल तस्य वर्षा वर्षण तेन विष्यन्दनानि शतखानि येषु तुण्डनेषु तानि तथोक्तानि तै । पुन कानि [illegible]सुरतसुखान्तराय । पक्षप्रहतिभि वामदक्षिणपक्षप्रताडनै । कथभूतानि । [illegible] निविडो गाढो योऽसौ आवेश क्रो-धरस्तस्य वशात् विशीर्यमाणानि यानि बर्हाणि पिच्छानि तैर्विहिता अकाले केतूद्गति अत्र-

संध्यारागसंततिभिः कृकाहतिभिश्च तयोराचरितसुरतसुखान्तरायः, सत्राधविरिध्वावधानसविधशरीरिकया कयाचित्परिवारदारिकया सुप्रतिष्ठेन कयाचिद्वेत्रलतया कयाचित्तालवृन्तेन कयाचित्प्रकीर्णदण्डिकया कयाचिद्वाङ्गुलीजालेन कयाचिदनुपदीनया, तथापराभिरपि समुत्साहितसौविदल्लसदःशरीराभिरवरोधविलासिनीभिश्च तेन तेनोपकरणकलापेनातिनिर्दयहृदय प्राणप्रयाणपर्यन्तजर्जरितकायः, केकिनमेनमापादितामृतमतिमहादेवीद्रोहं धरत बध्नीताहत मारयतेति परिदेवनमुखरमुखीभिः सोपानमार्गेण निलोठितः, शुनीसूनुना च तेन ममायमेतन्मयूरमारणे प्रेरणोप

स्मात्केतुग्रहस्य उद्गति उदयो याभिस्तत्पक्षप्रहतिभि । पुन काभि कृत्वाचरितसुरतसुखान्तराय । कृकाहतिभि शिरोग्रीवस्य आहतिभिस्ताडनै । कथभूताभि । कीकसावसानविश्रान्तनखमुखमार्गोद्गलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डवितसध्यारागसततिभि कीकसानामस्थ्नामवसानेषु विश्रान्तानि तत्र लग्नानि यानि नखानि च मुख च तेषा मार्गास्तेषु उद्गलन्त्य ऊर्ध्वमुच्छलन्त्यो या रुधिरधाराश्छटास्ताभिरकाण्डे ताण्डविता विस्तारिता सध्यारागसततय पटलानि याभि कृकाहतिभिस्तास्तथोक्तास्ताभि । पुन कथभूतोऽहम् । कयाचित् परिवारदारिकया कुटुम्बदास्या अतिनिर्दयहृदय यथा भवत्येव प्राणप्रयाणपर्यन्तजर्जरितकाय सुप्रतिष्ठेन पतद्ग्रहेण ताम्बूलादिभाजनसपुटकेन । कथभूतया दारिकया । सत्राधविरिध्वावधानसविधशरीरिकया ... (?) । कयाचिद्दारिकया वेत्रलतया कृत्वा जर्जरितकाय , कयाचिदन्यया तालवृन्तेन व्यजनेन जर्जरितकाय, कयाचिद्दारिकया प्रकीर्णदण्डिकया जर्जरितकाय , कयाचिद्वाङ्गुलीजालेन पूगफलादिप्रसवकेन जर्जरितकाय, कयाचित् अन्यतरया अनुपदीनया उपानहा कृत्वा जर्जरितकाय । तथा दारिकाणा प्रकारेण अपराभिरपि अवरोधविलासिनीभिश्च अन्त पुरनारीभिश्च तेन तेन प्रसिद्धेन उपकरणकलापेन कर्पूरकरण्डदर्व्यादिकेन जर्जरितकाय । कथभूताभिरवरोधविलासिनीभि । समुत्साहितसौविदल्लसद शरीराभि समुत्साहिता नि· · न प्रापिता सौविदल्लाना स्थापत्याना वृद्धाण्डकाना सदस समूहस्य शरीराणि याभिस्तास्तथोक्ताभि । पुन कथभूताभिरवरोधविलासिनीभि । इत्यमुना प्रकारेण परिदेवनमुखरमुखीभि रोदनविलपनवाचालवक्त्राभि । इतीति किम् । एनमेत केकिन मयूर आपादितामृतमतिमहादेवीद्रोह आपादितो निष्पादितोऽमृतमतिमहादेव्या द्रोहो वधो येन स तथा तम् । धरत गृहीत यूयम्, बध्नीत बन्धन प्रापयत यूयम्, आहत ताडयत यूयम्, मारयत जीवग्राह गृह्णीत यूयम् । प्राणविनाश प्रापयत यूयमित्यर्थ । एव कृत्वा सोपानमार्गेण निलोठित । आरोहणमार्गेण पातित इत्यर्थ । शुनीसूनुना चन्द्रमतिचरकुर्कुरेण तेन

क्रम इति मन्यमानेनापदान्तरेऽवसनशरीरतया समागत. समवर्तिवशा दशामहमानिन्ये ।

क्षितिपतिना च तेन समीपसंपादितद्यूतेन मुञ्च मुञ्चेम चित्रपिङ्गलम-तीवत्वरगल गिरता सारकेलिमपहायाकर्षेण शीर्षदेशे दृढदत्तप्रहारकल' सोऽपि भण्डिलस्तामेव दिवसकरात्मजाश्रयस्थामवस्थामनुससार ।

राजा गलनिर्गतप्राणयोरावयोरकामकृतामुपसपन्नतामवेत्य शोकातङ्क-सकुलकाय'

प्रासादमण्डनमणौ रमणीविनोदे
क्रीडावनीधरशिलातलचित्रलेखे ।

पूर्वोक्तेन इति ईदृश मन्यमानेन मानना आपदान्तरे निकट अवसनशरीरतया अहं समागत सन् समवर्तिवशा यमवशा दशामवस्था आनिन्ये आनीत ।इतीति किम् । एतन्मयूरमारणे अय मम प्रेरणोपक्रमो ज्ञात्वारम्भ उपक्रम ॥

सोऽपि भण्डिलश्व श्वा तामेव अवस्था अनुससार आश्रित । कथभूता अवस्था आनिन्ये । दिवसकरात्मजा दिवसकरात्मजा सा श्राभास्करान्वयस्य आश्रये तिष्ठतीति या अवस्था सा ताम् । मरणावस्था प्रापेत्यर्थ । भण्डिल कथभूत । क्षितिपतिना यशोमतिना नृपेण आकर्षेण फलकेन कृत्वा शीर्षदेशे मस्तकोपरि दृढदत्तप्रहारकल दृढा निष्ठुरा दत्ता विश्राणिता प्रहारस्य कला अवस्था यस्य भण्डिलस्य स तथा । किं कृत्वा पूर्वम् । सारकेलिमपहाय सारिप्रासक्रीडा परित्यज्य । कथभूतेन क्षितिपतिना । समीपसंपादितद्यूतेन निकटतरनिष्पादितदुरोदरक्रीडेन । किं कुर्वता क्षितिपतिना । इमसेन चित्रपिङ्गल मयूर मुञ्च मुञ्च अतीवत्वरगल अतिशयेन वेगवद्गलाशब्द यथा भवत्येव गिरता शब्दायता ॥

राजा यशोमतिकुमार इत्येवमन्वतिष्ठत चकार । किं कृत्वा पूर्वम् । आवयोर्मयूर शुनकयोरकामकृतामनिच्छोत्पन्नामुपसपन्नता मृत्युमवेत्य विज्ञाय । कथभूतयोरावयो । गलनिर्गतप्राणयो गलाभ्यां निर्गता निःसृता प्राणा ययोस्तौ तयो । कथभूतो राजा । शोकातङ्कसकुलकाय शोक एव आतङ्को रोगस्तेन सकुल व्याप्त कायो यस्य स तथा । पुन किं कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकारेण सशोच्य शोक कृत्वा । इतीति किम्—

प्रासादेत्यादि । हे मयूर त्वयि भवान् कालशेषं गते सति क इना त्वाणा केलि-परता नयिष्यति । ... नतिविधानम् । नानेति सम्भावनायाम् । क करिष्यति को निधा-स्यति । अपि तु न कश्चित् करिष्यतीति भाव । कथभूत केलिकरतालविधिम् । नृत्तानुग

को नाम केलिकरतालविधिं वधूनां
नृत्तानुगं त्वयि करिष्यति कीर्तिशेषे ॥
सिंहः सुखं निवसतादचलोपकण्ठे
सोत्कण्ठमेणनिचयश्चरतात्स्थलीषु ।
सत्त्वाः परेऽपि विपिने विलसन्त्वशङ्कं
नाकं गतोऽयमधुना ननु विश्वकद्रुः ॥

इति सशोच्य 'हंहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार मायाकार, कार्यन्तामनयोः भूदेवसदोहसाक्षिणीः पितृलोकसब्रह्मचारिणीः पावकप्रदानवैहायिकान्वाहार्यपुरःसरसमयाः क्रियाः। प्रदाप्यन्तामनयोर्नाम्ना जननीजनकयोरिव सर्वत्र सत्रसभामण्डपाधिपाः प्रपाः' इत्यन्वतिष्ठत्।

नर्तनानुसारि। कथंभूते त्वयि। प्रासादमण्डनमणौ प्रासादस्य राजसदनस्य मण्डने भूषणे मणिः शिरोरत्नं तस्मिन्। पुनः कथंभूते त्वयि। रमणीविनोदे । पुनः कथंभूते त्वयि। क्रीडावनीधरशिलातलचित्रलेखे क्रीडावन्या योऽसौ धरस्तस्य शिलातलं उपरितनभागस्तस्मिन् चित्रलेखायलेखा यस्मायेन वा स तथा तस्मिन्। रूपकाक्षेपालंकारः ॥

सिंह इत्यादि। अयमेष विश्वकद्रुः श्वा नाकं गतः। ननु निश्चयेन। अधुना अचलोपकण्ठे सिंहः सुखं यथा भवत्येव निवसतात्। एणनिचयः सोत्कण्ठं यथा स्यात् तथा स्थलीषु वनस्थानेषु चरतात् चरतु यथेष्टं विचरतु वा। परेऽपि सत्त्वा विपिने अशङ्कं यथा भवत्येव विलसन्तु विशेषेण क्रीडन्तु। हेत्वलंकारः ॥

पुनः इतीति किम्। हंहो अहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार स्वश्च परश्च योऽसौ जनस्तस्य परीक्षणे मायाकार मानस्य श्रीनारायणवत्परीक्षक हे मायाकार हे प्रतीहार, कार्यन्तां विधाप्यन्ताम्। काः। अनयोः क्रियाः। कथंभूताः क्रियाः। भूदेवसदोहसाक्षिणीः ब्राह्मणसमूहप्रत्यक्षाः। पुनः कथंभूताः। पितृलोकसब्रह्मचारिणीः पितृलोकसदृशाः। पुनः कथंभूताः। पावकप्रदानवैहायिकान्वाहार्यपुरःसरसमयाः पावकप्रदानं चाग्निसंस्कारः, वैहायिकश्च कारटकः, अन्वाहार्यश्च मृतस्य मासिकक्रिया ते पुरःसराः प्रभृतयः षाण्मासिकसांवत्सरिकादयः समयाः कालाः यासु तास्तथा ताः। अनयोर्मयूरशुनकयोर्नाम्ना निमित्तेन। एतावुद्दिश्येत्यर्थः। प्रदाप्यन्तां प्रकर्षेण विश्राणनानि कार्यन्ताम्। काः प्रदाप्यन्ताम्। प्रपाः पानीयशालाः। किंवत्। जननीजनकयोरिव चन्द्रमतियशोधरयोरिव। प्रपाः क्व प्रदाप्यन्ताम्। सर्वत्र मम सर्वस्मिन्नपि देशे। कथंभूताः प्रपाः। सत्रसभामण्डपाधिपाः सत्रं भोजनशाला, सभाश्च गोष्ठिशालाः, मण्डपाश्च छत्रादिनिलयाः, तेषां अधिपा अधिकारिणो नियोगिनो यासु प्रपासु तास्तथोक्ताः ॥

पल्लवरुचि कपिशकुसुमस्तबकसुन्दरे कुसुम्भांशुकपिहितगौरीपयोधरविड-म्बिनि धूर्जटिजटाज्योतिरमन्दमन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डहृदयंगमे पुरुहूत-निकेतकेतुरक्ताञ्चलकलितकलधौतकलशलक्ष्मीलिहि रोहिणीमुखचुम्बनस-गलितजतुरसारुणिताङ्गनिर्माणे क्षणमुपतर्क्यमाणे, पुनरनतिचिरादेव नि-कटगतगगनापगातरङ्गसगमादिव मनसिजोत्सवप्रसाधितसितातपत्ररोचिषि, योषिद्गोपवीनामधरदलेषु रागसक्रमादिव पितामहमौलिमनोहरत्विषि, नि-

समस्तसत्त्वसदयहृदय, शुभधामोदय, पुनरस्ति खलु खेचरीसगीतकमुखरचूलिकाचक्रवालात्सुवेलशैलादपरदिग्देवताविनोदायतनं शिखण्डिताण्डवमण्डनं नाम वनम् । यदेव देहिनो वर्णनविषयतां नयन्ति । तथा हि—दुर्जनहृदयमिव दुष्प्रवेशम्, प्रलयकालमिव भयानकम्, निगद्यागममिव गहनावसानम्, वृद्धाण्डकमिवालब्धमध्यसचारम्, राजकुलमिव क्षुद्रलोकाधिष्ठितम्, वामेक्षणाचरितमिव स्वभावविषमम्, निस्त्रागिकमिवामर्यादव्यवस्थम्, छत्रभङ्गमिव बहुकण्टकोपद्रवम्, खलोपदेशमिव दुरन्तम्, नृपतिचित्तमिव दुःखोपसेव्यम्, समराङ्गणमिव सखड्ग-

— —

हे समस्तसत्त्वसदयहृदय हे सर्वजीवकरुणामानस हे शुभधामोदय हे पुण्यतेजःप्रादुर्भाव हे मारदत्त महाराज पुनः पुनरपि मयूरभवशुनकभवान्तरादनन्तरं द्वितीयं भवान्तरं वर्ण्यते । तथा हि—सुवेलशैलात् अपरदिग्देवताविनोदायतनं अपरदिक् पश्चिमदिक् सैव देवता तस्याः विनोदायतनं क्रीडामन्दिरं शिखण्डिताण्डवमण्डनं नाम खलु वनमस्ति । कथंभूतात् सुवेलशैलात् । खेचरीसगीतकमुखरचूलिकाचक्रवालात् खेचरीसगीतकं गीतनृत्यवादित्रत्रयं तेन मुखरं चूलिकाचक्रवालं शिखरमण्डलं यस्य सुवेलशैलस्य स तथा तस्मात् । यद्वनमेव देहिनो विद्वांसो वर्णनविषयतां नयन्ति वर्णनगोचरत्वं प्रापयन्ति । तथा हि तदेव वर्णनं करोति—कथंभूतं शिखण्डिताण्डवमण्डनं वनम् । दुष्प्रवेशं दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यम् । किमिव । दुर्जनहृदयमिव यथा दुर्जनहृदयं दुष्प्रवेशं भवति । दुर्जनहृदयं प्रवेशं कर्तुं न शक्यते । पुनः कथंभूतम् । भयानकम् । किमिव । प्रलयकालमिव यथा कल्पान्तकालो भयानको भवति । पुनः कथंभूतम् । गहनावसानं अवसाने गहनम् । किमिव । निगद्यागममिव गणितशास्त्रमिव । पुनः कथंभूतम् । अलब्धमध्यसंचारं न लब्धो मध्यसंचारो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । वृद्धाण्डकमिव आत्मज्ञानमिव । पुनः कथंभूतम् । क्षुद्रलोकाधिष्ठितं व्याघ्रादिसहितम् । किमिव । राजकुलमिव यथा राजकुलं असहिष्णुलोकसहितं भवति । पुनः कथंभूतम् । स्वभावविषमम् । किमिव । वामेक्षणाचरितमिव यथा स्त्रीणां आचरितं स्वभावेन विषमं वक्रं भवति । पुनः कथंभूतम् । अमर्यादव्यवस्थितं अपर्यन्तस्थितिकम् । किमिव । निस्त्रागिकमिव यथा निस्त्रागिकं नगरादिकं अमर्यादव्यवस्थं भवति अव- [illegible] । पुनः कथंभूतम् । बहुकण्टकोपद्रवं सूक्ष्मतीक्ष्णकण्टकोपद्रवसहितम् । किमिव । छत्रभङ्गमिव यथा छत्रभङ्गः क्षुद्रोपद्रवसहितो भवति । पुनः कथंभूतम् । दुरन्तं दुर्गमम् । किमिव । खलोपदेशमिव यथा खलानामुपदेशो वक्ताराणां [illegible] भवति । पुनः कथंभूतम् । दुःखोपसेव्यं दुःखेन सेव्यम् । किमिव ।

संघट्टम्, वेतालकुलमिव महादेहभीषणम्, कलिङ्गवनमिव दन्तिदुर्गमम्, स्वर्धुनीप्रवाहमिव कृताष्टापदावतारम्, नाटेरमिव सचित्रकम्, वर्षारात्रमिव घनमेघरावम्, रघुवंशमिव मागधीप्रभवम्, चन्द्रमिवामृतास्पदम्, गिरिसुताचरितमिव विजयाविस्तृतम्, जलनिधिमिव जम्बुकाध्युषितम्, रथचरणपाणिमिव सुदर्शनाधारम्, युधिष्ठिरमिव मरुद्भवार्जुननकुलसहदे

नृपतिचित्तमिव यथा नृपतिचित्तमाराधयितुं न शक्यते । पुनः कथंभूतम् । सखङ्गसंघट्टं सह खङ्गसंघट्टेन गण्डकयुद्धेन वर्तत इति सखङ्गसंघट्टम् । किमिव । समराङ्गणमिव .... । पुनः कथंभूतम् । महादेहभीषणम् . । किमिव । वेतालकुलमिव व्यन्तरादिशेषसमूहमिव । पुनः कथंभूतम् । दन्तिदुर्गमं दन्तिभिः पर्वतैर्दुर्गमम् । किमिव । कलिङ्गवनमिव यथा कलिङ्गवनं दन्तिभिर्दुर्गमं भवति । पुनः कथंभूतम् । कृताष्टापदावतारं कृतः अष्टापदैः शरभैरवतारः प्रवेशो यत्र वने तत् । किमिव । स्वर्धुनीप्रवाहमिव यथा स्वर्धुनीप्रवाहः अष्टापदैः कैलासपर्वतैरवतरति । पुनः कथंभूतम् । सचित्रकं सह चित्रकैर्व्याघ्रविशेषैर्वर्तते इति सचित्रकम् । कमिव । नाटेरमिव यथा नाटेरो नटः सचित्रकः आश्चर्यजनको भवति । पुनः कथंभूतम् । घनमेघरावं घनमेघरावैर्घनैर्बहुलैर्मेघरावैर्मयूरैर्वर्तत इति घनमेघरावम् । कमिव । वर्षारात्रमिव यथा वर्षारात्रो वर्षाकालो घनमेघरावः प्रचुरमेघशब्दो भवति । पुनः कथंभूतम् । मागधीप्रभवं मागधीनां पिप्पलीनां प्रभवो यत्र तत्तथोक्तम् । कमिव । रघुवंशमिव यथा रघुवंशः मागध्या दिलीपभार्यया सुदक्षिणानाम्न्या प्रभवो वर्णनं अस्तित्वं यत्र स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । अमृतास्पदं अमृताया गुरूच्या आस्पदं स्थानम् । कमिव । चन्द्रमिव यथा चन्द्रोऽमृतस्य सुधाया आस्पदं वर्णयन्ति । पुनः कथंभूतम् । विजयाविस्तृतं विजयाभिर्हरीतकीभिर्विस्तृतम् । किमिव । गिरिसुताचरितमिव यथा गिरिसुताचरितं विजयया गौरीसख्या विस्तृतं भवति । पुनः कथंभूतम् । जम्बुकाध्युषितं शृगालैः सेवितम् । किमिव । जलनिधिमिव यथा जलनिधिः समुद्रः जम्बुकेन वरुणदिक्पालेन अध्युषितो भवति । पुनः कथंभूतम् । सुदर्शनाधारं सुदर्शनानामौषधिविशेषाणामाधारः स्थानम् । कमिव । रथचरणपाणिमिव यथा नारायणः सुदर्शननाम्नश्चक्रस्य आधारो भवति । 'चक्रं सुदर्शने' इति वचनात् । पुनः कथंभूतम् । मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुगं मरुद्भवो वातोत्पत्तिः, अर्जुनः केकी अर्जुनो वृक्षविशेषः, नकुलः सर्पवैरी, सहदेवा बला, मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवास्ताननुगच्छतीति मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुगम् । कमिव । युधिष्ठिरमिव यथा युधिष्ठिरो मरुद्भवेन भीमसेनेन अर्जुनेन पार्थेन अनुगच्छति अनुगमनं करोति । अथवा मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवा

---

१ पाणिनीयतन्त्रानुसारेण 'वर्षारात्रिमिव' इति भवितव्यम्, समासान्तविधायकसूत्रानुपलम्भात्.

वानुगम्, सुभटानीकमिवाभीरुप्रतिष्ठितम्, दुग्धोदधिमथनमिव लक्ष्मीसनाथम्, छन्दःशास्त्रमिव जातवृहतीकम्, समर्थस्थानमिव तपस्विनीप्रचुरम्, धूर्जटिजटाजूटमिव चन्द्रलेखाध्यासितम्, युगत्रयावसानमिव कलिपरिगृहीतम्, दिवसमिव सार्कमण्डलम्, अनङ्गरिपमप्यरिभेदःस्फारम्, अमाहेश्वरमपि जातशिवप्रियम्, अवेदवचनमपि गायत्रीसारम्,

---

अनुगा यस्य स तथा तम् । पुनः कथभूतम् । अभीरुप्रतिष्ठितं अभीरुरिन्दीवरी तया प्रतिष्ठितं सहितम् । उक्तं च—'वातमूली बहुसुता अभीरुरिन्दीवरी स्थिरपत्रा' इति यावत् । किमिव । सुभटानीकमिव यथा सुभटानीकं सुभटसैन्यं अभीरुप्रतिष्ठितमकातरप्रतिष्ठितं भवति । पुनः कथभूतम् । लक्ष्मीसनाथं लक्ष्म्या सरङ्गशृङ्गीसहितं भवति । किमिव । दुग्धोदधिमथनमिव यथा क्षीरसागरमथनं लक्ष्मीसनाथं भवति । पुनः कथभूतम् । जातवृहतीकं जाता उत्पन्ना वृहत्यः क्षुद्रवार्ताक्यो यत्र तत्तथोक्तम् । किमिव । छन्दःशास्त्रमिव यथा छन्दःशास्त्रं जातवृहतीकं षट्त्रिंशदक्षरच्छन्दोजातिसहितं भवति । पुनः कथभूतम् । तपस्विनीप्रचुरं तपस्विनीभिः मुण्डीरकाराभिः प्रचुरम् । किमिव । समर्थस्थानमिव आश्रमस्थानमिव यथा समर्थस्थानं तपस्विनीभिः प्रव्रजिताभिर्बहुलं भवति । पुनः कथभूतम् । चन्द्रलेखाध्यासितं चन्द्रलेखाभिर्वाकुचीभिरध्यासितमाश्रितम् । किमिव । धूर्जटिजटाजूटमिव श्रीमहादेवजटाबन्धमिव यथा धूर्जटिजटाजूटं चन्द्रलेखाध्यासितं शशिकलासहितं भवति । पुनः कथभूतम् । कलिपरिगृहीतं विभीतकतरुसहितम् । किमिव । युगत्रयावसानमिव युगानां कृतयुगत्रेताद्वापराणां त्रयं तस्यावसानमिव पर्यन्तमिव यथा युगत्रयावसानं कलिपरिगृहीतं भवति दुःखमकालसहितं भवति । पुनः कथभूतम् । सार्कमण्डलं सह अर्कमण्डलेन विकीरणवनेन वर्तत इति सार्कमण्डलम् । उक्तं च—'अर्काह्वसुकास्फोटगणरूपविकारणाः । मन्दारश्चार्कपर्णानि शुक्रेऽलर्कप्रतापसौ ॥' किमिव । दिवसमिव यथा दिवसं दिनं सार्कमण्डलं

अकविलोकगणनमपि सकालिदासम्, अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिबहुलम्, अस्याद्वादसमयमपि सवर्धमानम्, अदिग्गजकुलमपि सवामनम्, अराकाननमपि ससोमम्, अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम्, अमहानवमीदिनमपि

विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—न विद्यते मा लक्ष्मीर्हि निश्चयेन ईश्वरश्च यत्र अरण्यस्य। निस्वामित्वात् प्रायेणेति भाव । अपि निश्चयेन जातशिवप्रिय जाता शिवप्रिया धत्तूरप्रभा यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अवेदवचनमपि गायत्रीसारम्। ननु यत् वेदवचन न भवति तत् गायत्रीभि पष्ठीभिश्छन्दोजातिभि सार कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अवेदाना स्त्रीपुनपुसकवेदरहिताना मुनीना वचनानि यत्र अरण्यवासित्वात् अवेदवचन निश्चयेन गायत्रीभि खदिरवृक्षै सार मनोहर कठिन वा इति। पुन कथभूतम्। अकविलोकगणनमपि सकालिदासम्। ननु यत् कविलोकगणनारहित तत् सकालिदास कालिदासकविसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अक कष्ट तस्य विलोकनस्य दर्शनस्य गणना यत्र तत्तथोक्त अपि निश्चयेन सकालिदास आम्रतरुसहित भवति। पुन कथभूतम्। अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिबहुलम्। ननु यत् प्रथमाश्रमरहित भवति ब्रह्मचार्याश्रमरहित भवति तत् ब्रह्मचारिबहुल कथम्। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अप्रथमान आसमन्तात् श्रम कष्ट यत्र तत् अप्रथमाश्रम ब्रह्मचारिबहुल पलाशतरुप्रचुर इति सुगमम्। पुन कथभूतम्। अस्याद्वादसमयमपि सवर्धमानम्। ननु यत् स्याद्वादसमय न भवति एकान्तसमय भवति तत् सवर्धमान चरमतीर्थंकरसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अस्याद्वादसमय शून्यारण्यत्वात् शब्दावसररहित सवर्धमान एरण्डतरुसहितम्। पुन कथभूतम्। अदिग्गजकुलमपि सवामनम्। ननु यत् अदिग्गजकुल दिग्गजेन्द्रकुलरहित भवति तत् सवामन यमदिग्गजसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अविद्यमानदिग्गजकुल शब्दसमूहो यत्र अपि निश्चयेन सवामन भुक्त सत् वमन कारयति वामनो मदनवृक्षस्तत्सहितम्। उक्त च—'ऐरावण पुण्डरीको वामन कुमुदोऽञ्जन। पुष्पदन्त सार्वभौम सुप्रतीकश्च दिग्गजा ॥' 'ऐरावण पुण्डरीक पुष्पदन्तोऽथ वामन। सुप्रतीकाञ्जनौ सार्वभौम कुमुद इत्यपि ॥' इति पञ्जिकाकार। 'अभ्रमुश्चैव कपिला ताम्रकर्णा च वामना। अनुपाञ्जनवत्यौ च शुभ्रदन्ती च पिङ्गला ॥' इति दिग्गजाना भार्याश्चैता । पुन कथभूतम्। अराकाननमपि ससोमम्। ननु यत् राकाया पूर्णिमाया आनन न भवति तत् ससोम चन्द्रसहित कथ भवति इत्यपि विरुद्धम्। नैवम्। अविद्यमाना राकानना दृष्टरज कन्या यत्र तत् अराकानन अपि निश्चयेन ससोम हरीतकीवृक्षसहितम्। पुन कथभूतम्। अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम्।

.. ..

... .

. . । पुन कथभूतम्। अमहानवमीदिनमपि स

समातृनन्दनम्, असौधतलमपि सनिश्रेणीकम्, अराजसदनमपि सलेख-पत्रम्, अत्र्यम्बकमपि सत्रिनेत्रम्, असभलीपाटकमपि सलम्बस्तनीकम्, असमनीकरसिकमपि सकवचम्, अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनम् ।

मातृनन्दनम । ननु यत् महानवमीदिन न भवति नवदुर्गादिवमाना मध्ये प्रान्त्यदिवस महानवमीदिन हिंमादिनत्वान्महानवमीत्युच्यते, यत् महानवमीदिन न भवति तत् समातृनन्दन समातृणामानन्दकर कथ भवति इत्यपि विरुद्धम् । नेवम् । अमेन रोगेण हाहाकारशब्देन उपलक्षित नवमीदिन अष्टानाना नवमो रोग समातृनन्दन कर-ञ्जवृक्षसहित इति मुख्यम । पुन कथभूतम् । असौधतलमपि सनिश्रेणीकम् । ननु यत् असौधतल राजसदनोपरिभाग न भवति तत्सनिश्रेणीक अधिरोहिणी-सहित कथ भवति इत्यपि विरुद्धम् । परिह्रियते—सुधाया समूह सौध न सौध असौधतल भूमितल यस्य तत् असौधतल प्रायेण निर्जलप्रदेश सनिश्रेणीक सर्जूरीवृक्षसहितम् । पुन कथभूतम् । अराजसदनमपि सलेखपत्रम् । ननु यत् राजसदन न भवति सलेखपत्र दूतादीना लेखपत्रसहित कथ भवति इदमपि विरुद्धम् । परिह्रियते—न विद्यते राज्ञा सदन समीचीनजीवित यत्र तदराजसदन अपि निश्चयेन सलेख-पत्र ताडतरुसहितमिति मुख्यम् । पुन कथभूतम् । अत्र्यम्बकमपि सत्रिनेत्रम् । ननु यत् अत्र्यम्बक रुद्ररहित भवति तत् सत्रिनेत्र त्रिलोचनसहित कथ भवति । विरुद्धमेतत् । नैवम् । अत्रिकृष्यादेस्त्रियम्बक गमनशीलमाटक न भवति व्युत्पत्तिस्तु यथा कथचन सत्रिनेत्र नालिकेरतरुसहितम् । पुन कथभूतम् । असभलीपाटकमपि सलम्बस्तनीकम । ननु यत् सभलीपाटक न भवति तत् लम्बस्तनीसहित वृक्षनारीसहित कथ भवति । इदमपि विरुद्धम् । परिह्रियते—न सभलीं समीचीनफलका पाटयति निराकरोति असभलीपाटक अपि निश्चयेन सलम्बस्तनीक चिञ्चावृक्षसहितम् । पुन कथभूतम् । असमनीकरसिकमपि सकवचम् । ननु यत् असमनीकरसिक सग्रामानुराग न भवति तत् सकवच कर्पासहित कथम् । इदमपि विरुद्धम । नैवम । असमा अकृतत्वात् वक्रा नीका क्षुद्रनद्यो निर्झरोत्पन्ना नद्यस्तासां रसिक जल यत्र तत् असमनीकरसिक अपि निश्चयेन सकवच पर्पटसहित इति मुख्यम । पुन कथभूतम । अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधिपतेन्दुदर्शनम । ननु यत क्षयकालदिन न भवति तत् नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शन कथ भवति दिनाधिप सूर्य इन्दुश्च दिनाधिपेन्दोर्दर्शन दिनाधिपेन्दुदर्शन दिशश्च दिनाधिपेन्दुदर्शन च दिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनानि नष्टानि न दृष्टानि दिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनानि यत्र तत् तथोक्तम । इदमपि विरुद्धम । नैवम् । न ईषत् क्वचित्क्षयकराणा सिंहव्याघ्रादीना दिनमवसरो यत्र तत्तथोक्तम । अपि निश्चयेन दिशो न लभन्ते पूर्वादयो दिशो न ज्ञायन्ते सघनत्वात् चन्द्रसूर्यादयोऽपि न दृश्यन्ते इति मुख्यम ॥

अपि च ।क्वचिद्रक्ततुण्डकुटुम्बिनीलपनचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवञ्चनसरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणीतफूत्कारकोलाहलकुत्कीलकुञ्जकुहरम्, क्वचिदुपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशात्रासितहरिणप्रयाणभरभीतभल्लूकनिकरम्, क्वचिदनेकनाकुनिर्गतनिर्मोकालोकनकुपितकलापिनीपोतस्वरनखरमुखावलिख्यमानमेदिनीवदनम्, क्वचिदनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रान्तविलातवेल्लिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापुलिनम्, क्वचिड्डामरिकनिकायसायकविद्धवृद्धवराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गा

अपि च तथा च । क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने । कथभूत वनम् । रक्ततुण्डकुटम्बिनीलपनचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवञ्चनसरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणीतफूत्कारकोलाहलकुत्कीलकुञ्जकुहरम् रक्ततुण्डाना शुकाना कुटुम्बिन्य प्राणवल्लभास्तासा लपनानि मुखानि तेषा चापलेन च्युतानि अध पतितानि उच्चिलिङ्गानि दाडिमफलानि तेषा अवचयो रक्षण तस्य वञ्चने ग्रहणे सरब्ध प्रारब्ध यत् व्याधयुद्ध तस्य मध्ये आगता युद्धनिवारणार्थं प्रविष्टा या सहचर्यस्ताभि प्रणीत कृतो योऽसौ फूत्कारस्तेन कोलाहलमव्यक्तशब्द कुत्कीलस्य पर्वतस्य कुञ्जकुहरं लतादिपिहितोदरगह्वरमध्य तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने उपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशात्रासितहरिणप्रयाणभरभीतभल्लूकनिकरम् उपलम्बा लतास्तासा प्रलम्ब प्रतानस्तस्य स्तम्बा गुल्मानि तेषु विलम्बमाना ये जानका अरण्यवृषभा वानरा वा तैरुत्रासिता भय प्रापिता ये हरिणास्तेषां प्रयाण पलायन तस्य भरेण अतिशयेन भीतो भय प्राप्तो भल्लूकाना शृगालानां निकर समूहो यत्र वने तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने अनेकनाकुनिर्गतनिर्मोकालोकनकुपितकलापिनीपोतखरनखरमुखावलिख्यमानमेदिनीवदनम् अनेके बहवो ये नाकवो वल्मीकानि तेभ्यो निर्गता नि सृता ये निर्मोका सर्पकञ्चुलिकास्तेषामालोकनेन कुपिता ये कलापिनीपोता मयूरीबालकास्तेषा खराणि त्रणितानि नखरमुखानि चेत्यन्तविग्रहास्तैरवलिख्यमान विदार्यमाण मेदिनीवदन भूमिमुख यत्र तत्तथोक्तम् । भ्रान्तिमानलकार । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने अनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रान्तविलातवेल्लिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापुलिनम् अनवरत मृगाणा मार्गमार्गणेन पथान्वेषणेन य श्रम कष्ट तेन श्रान्ता कष्ट प्राप्ता ये विलातवेल्लिका भिल्लाना बालकास्तैरुच्चुलुञ्चिताश्चुण्टिताश्चुर्यो बालुकावापिकास्तासा वारिवीक्षणेन आतुरा व्याकुला ये तरक्षवोऽरण्यशुनकास्तैर्दुर्लक्ष्यमिव लोकयितुमशक्य दुष्प्रवेश नगनिम्नगानां पुलिन वालुकाद्वीप 'तोयोत्थित तत्पुलिनम्' इति वचनात् तत्तथोक्तम । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने डामरिकनिकायसायकविद्धवृद्धवराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गनागर्भनिर्भरम् डामरिकनिकायस्य चौरसमूहस्य सायका बाणास्तैर्विद्धास्ताडिता ये वृद्ध

-ङ्गनागर्भनिर्भरम्, क्वचिदुन्मदमहिपमण्डलारब्धरणविषाणसंघट्टोच्छलत्स्फुलिङ्गसङ्गशीर्यमाणागमाग्रपल्लवभरम्, क्वचिद्द्विपसपत्नपादपाटितेभकुम्भस्थलोत्प्रवाहवहल्लोहितविधीयमानवियच्छत्रारुणमणिदण्डडम्बरम्, क्वचिदविच्छिन्नविहारवानरनिकरविकीर्यमाणनीडक्रोडोड्डीनाण्डजच्छदच्छन्नाम्बरम्, क्वचिदभ्रकपानोकहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोड्डमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम्, क्वचिद्घनघूकघोरघूत्कारघूर्ण्यमाणपुराणविटपिकोटरप्रसूतवायसीवर्गम्, क्वचिद्बलवद्बलालोन्मूलितद्रुमलाकुलकलभप्रचारम्, क्वचिच्छिलोच्चयनिकुञ्ज-

---

वराहा जरच्छूकरास्तेषा विरसविरचितै कर्कशशब्दितै स्रवन्त पतन्त कुरङ्गाङ्गनाना गर्भा उदरसत्त्वास्तैर्निर्भर व्याप्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने उन्मदमहिपमण्डलारब्धरणविषाणसघट्टोच्छलत्स्फुलिङ्गसङ्गशीर्यमाणागमाग्रपल्लवभरम् उन्मदा मदोन्मत्ता ये महिषा वाहद्विषस्तेषा मण्डल समूहस्तेन आरब्ध कृतो योऽसौ रण सग्राम । 'अस्त्रिया समरानीकरणम्' इति वचनात् रणशब्दस्य पुनपुसकत्वम् । तस्मिन् विषाणसघट्टेन शृङ्गप्रहारेण उच्छलन्तो ये स्फुलिङ्गास्तेषा सङ्गेन शीर्यमाणो विध्वस्यमानोऽगमाना वृक्षाणा अग्रपल्लवभर उपरितनप्रवालसमूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित कस्मिश्चित् स्थाने द्विपसपत्नपादपाटितेभकुम्भस्थलोत्प्रवाहवहल्लोहितविधीयमानवियच्छत्रारुणमणिदण्डडम्बरम् द्विपसपत्नपादै सिंहचरणै पाटित विदारित यत् इभकुम्भस्थल तस्मात् उत्प्रवाह ऊर्ध्वप्रवाह सत् वहत् उच्छलत् यत् लोहित रुधिर तेन विधीयमान वियच्छत्रस्य अरुणमणिदण्डडम्बरो रक्तरत्नदण्डाटोपो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अविच्छिन्नविहारवानरनिकरविकीर्यमाणनीडक्रोडोड्डीनाण्डजच्छदच्छन्नाम्बरम् अविच्छिन्नविहारा निरन्तरपर्यटना ये वानरास्तेषा निकरेण समूहेन विकीर्यमाणा निष्कास्यमाना उड्डीयमाना नीडक्रोडेभ्यो माल्यक्रोडेभ्यो परिष्ठान् उड्डीना विहायसि गता ये अण्डजा पक्षिणस्तेषा छदा पत्राणि तैश्छन्नमम्बरमाकाश यत्र तत्तथोक्तम । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अभ्रकपानोकहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोड्डमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम अभ्रकपा अत्युन्नता ये अनोकहा वृक्षास्तेषा प्रकाण्डा समूहास्तेषा मण्डली श्रेणिस्तस्या क्रीडोड्डमराक्रीडानयाचिकपी(?) डाकिन्य शाकिन्यस्ताभि करालितो रौद्रीकृत उत्सर्ग सृष्टिर्यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने घनघूकघोरघूत्कारघूर्ण्यमानपुराणविटपिकोटरप्रसूतवायसीवर्गम घना ये घूकास्तेषा घूत्कारा शब्दविशेषास्तैर्घूर्ण्यमाणा(ना) ये पुराणविटपिनो जीर्णवृक्षास्तेषा कोटरेषु विवरेषु प्रसूता प्रसूतिं प्राप्ता वायसीना काकीना वर्ग समूहो यत्र तत्तथोक्तम । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने बलवद्बलालोन्मूलितद्रुमलाकुलकलभप्रचारम् बलवान् प्रचण्डो योऽसौ बलालो वायुस्तेनोन्मूलिता ये द्रुमला द्रुमसमूहास्तैराकुला विह-

कुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरत्खञ्जनमनस्कारम्, क्वचिच्चित्रकुलाघ्रातपृषतखरखण्ड्यमानकदलीप्रवालान्तरङ्गम्, क्वचिदनन्यसामान्योदन्यानुद्रुतद्रवद्रङ्कुजिह्वावलिह्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम्, क्वचित्प्रचण्डगण्डकवदनविदार्यमाणरुरुरुधिरदुरीक्षवृक्षानीकम्, क्वचिन्निःशल्यशल्लकशलाकाजालकील्यमानरल्लकलोकलोकम्, एवमपरैरपि सत्त्वैरनायकावकाशदेशमिव बाध्यमानपरस्परजीवितम्।

यत्र च वल्लयोऽपि मृगादनीप्रायाः, वीरुधोऽपि व्याघ्रीसमदर्शनाः,

---

लीभूता ये कलभा गजबालकास्तेषां प्रचारः पर्यटनं यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने शिलोच्चयनिकुञ्जकुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरत्खञ्जनमनस्कारम् शिलोच्चयानां ये निकुञ्जाः लतादिपिहितोदरास्तत्र कुञ्जरैर्भज्यमाना तोयमाना या कुञ्जराजिः वृक्षश्रेणिस्तत्र कूजितेन शब्दितेन उपलक्षितो जरत्खञ्जनानां जराजीर्णखञ्जरीटानां मनस्कारश्चित्ताभोगो यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने चित्रकुलाघ्रातपृषतखरखण्ड्यमानकदलीप्रवालान्तरङ्गम् चित्रककुलैर्व्याघ्रविशेषसमूहैराघ्राता दन्तैर्धृता ये पृषता मृगास्तेषां खरैः खण्ड्यमानः कदलीनां मृगविशेषाणां प्रकृष्टा बालाः शिशवस्तेषां अन्तरङ्गं मनोहरं यत्र। अथवा कदलीनां बालद्रुमाणां प्रवालाः पल्लवास्तेषां अन्तरङ्गं मध्यो यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने अनन्यसामान्योदन्यानुद्रुतद्रवद्रङ्कुजिह्वावलिह्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम् अनन्यसामान्या अतिशयवती या उदन्या तृषा तया अनुद्रुता पीडिता द्रवन्तो धावन्तो ये रङ्कवो मृगास्तेषां जिह्वाभी रसनाभिरवलिह्यमाना मृगतृष्णिकानामतरङ्गाः कल्लोला यत्र तत्तथोक्तम्। क्वचित् कस्मिंश्चित्स्थाने प्रचण्डगण्डकवदनविदार्यमाणरुरुधिरदुरीक्षवृक्षानीकम् प्रचण्डा बलवत्तरा ये गण्डका वार्ध्रीणसः खड्गिनो जावायकगञ्जा इति यावत्तेषां वदनैर्विदार्यमाणाश्छिद्यमाना ये रुरवो मृगास्तेषां रुधिरैर्दुरीक्षं दुष्प्रेक्ष्यं वृक्षानीकं वृक्षसमूहो यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। क्वचित् कस्मिंचित्स्थाने निःशल्यशल्लकशलाकाजालकील्यमानरल्लकलोकलोकम् निःशल्या निर्भया ये शल्लकाः शललिनो जन्तुविशेषाः सर्वाङ्गशलकाः कण्टकाः सिद्धा इति देशात् सेधा इति अनन्तनाथलाञ्छनविशेषजन्तवस्तेषां शलाकाः लोहतन्तुसदृशास्तासां जालानि समूहास्तैः कील्यमाना विध्यमाना रल्लकाः मृगविशेषास्तेषां लोकलोकाः विश्वलोका यत्र तत्तथोक्तम्। एवमपरैरपि सत्त्वैः बाध्यमानपरस्परजीवितं बाध्यमानं मार्यमाणं परस्परगणानां जीवितं यस्य तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। अनायकावकाशदेशमिव नृपरहितदेशमिव॥

यत्र च वने वल्ल्योऽपि वल्ल्योऽपि मृगादनीप्राया मृगादनी लताविशेषः, पक्षे मृगानदन्ति भक्षयन्ति मृगादन्यो लुब्धकभार्या प्रायेण। यत्र च वीरुधोऽपि भिन्न

तरवोऽपि निस्त्रिंशपत्त्रसमालोकाः, तृणान्यपि विषाणीव घ्राणादेव मनो-
हनकराणि । किं च ।

यदग्रिमोद्गमस्थूलस्तवकाभोगसंगमम् ।
सिंहशावकुलाकीर्णं महानीलनगोपमम् ॥
धत्ते यद्विकिराकीर्णकुड्मलाविलभूचयम् ।
करिवैरिप्रभिन्नेभकुम्भमुक्ताफलश्रियम् ॥

अपि च ।

ब्रह्माजिह्मितमण्डला हरिकुलव्यालोलशैलस्थली
स्थाणुस्थानविसस्थुलापि समभूच्चित्रं तथापीदृशी ।

ोऽपि वल्योऽपि व्याघ्रीत्समदर्शना व्याघ्री बृहती करण्डकारिका तत्सम दर्शन यत्र
ोस्तु, पक्षे व्याघ्री द्वीपिनी तत्सम दर्शन यासु ता । यत्र च तरवोऽपि निस्त्रिंशपत्र-
मालोका निस्त्रिंशपत्राणा सेहुण्डवृक्षाणा समालोको दर्शन यत्र तरुषु, पक्षे निस्त्रिंशपत्राणा
नैर्दयवाहनजीवाना समालोको यत्र । यत्र च तृणान्यपि खटा अपि विषाणीव विषसदृ-
ानि घ्राणादेव गन्धोपादानादेव मनोमोहनकराणि चित्तस्य अचेतनजनकानि ।
ारकाणीत्यर्थ ॥

किंच । विशेषव्यावर्णन करोति—**यदित्यादि** । तद्वन कथभूत वर्तते । अग्रिमो-
द्गमस्थूलस्तवकाभोगसगमम् अग्रिमा प्रथमा ये उद्गमाना पुष्पाणा स्थूलस्तवका बृहद्गुच्छका-
स्तेषामाभोग परिपूर्णता तस्य सगमो यत्र वने । पुन कथभूतम् । सिंहशावकुलाकीर्णं
सिंहबालकसमूहव्याप्तम । पुन कथभूतम । महानीलनगोपम
भवति । उपमा ॥

धत्ते इत्यादि । यद्वन विकिराकीर्णकुड्मलाविलभूचय धत्ते विकिरै पक्षिभिराकीर्णानि
पतितानि यानि कुड्मलानि कोरकाणि कलिकाभिराविलो व्याप्तो भूचयो भूमिभागस्तथा त
धरति । कथभूत धत्ते । करिवैरिप्रभिन्नेभकुम्भमुक्ताफलश्रियम करिवैरिण सिंहास्तै प्रभिन्ना
विदारिता ये इभकुम्भा गजकुम्भस्थलानि तेषा मुक्ताफलश्रीर्मौक्तिकशोभा यस्मिन् ॥

अपि च । **ब्रह्मेत्यादि** । या अटवी ब्रह्माजिह्मितमण्डला ब्रह्मणा पलाशवृक्षेण आ समन्तात्
जिह्मित विषमीकृत मण्डल भूमिभागो यत्र सा तथोक्ता । ननु या अटवी ब्रह्माजिह्मितमण्डला
ब्रह्मणा अवक्रप्रदेशा सा सव्याधा कथ भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—ब्रह्मभि पलाशवृ-
क्षैरा समन्ताज्जिह्मितमण्डला विषमप्रदेशा । पुन कथभूता । हरिकुलव्यालोलशैलस्थली
हरिकुलेन यादववशेन व्यालोला मनोहरा शैलस्थली रैवतपर्वतस्थली सा समधूत्सवा
मधुदैत्योत्सवसहिता कथ भवति । इत्यपि विरुद्धम । नैवम । हरिकुलै, सिंहसमूहै व्यालोलशैल-

सव्याधा समधूत्सवा समदनोत्सर्गा च सर्वाटवी
को नामैवमिहाखलः सह खलैर्वासो यदेषामपि ॥

तत्र चिल्लचिकिताणकैकलोचनायां बाढमवगाढमध्यमावस्थानायामेणान्वेषणधिषणनिषादपरिषत्संबाधप्रधावत्स्खलनखरखेदखञ्जाखिलखुरायामनेकमृगशृङ्गसंघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव परुषतरुतनुपृ-

---

स्थली लोकाना(?)तयोत्पादकत्वात् चपलपर्वतस्थला अत एव समधूत्सवा सह मधुभि क्षौद्रैरुत्सवो यस्या सा समधूत्सवा । मधुर्वसन्तोऽपि तत्र वर्तत एव इति सुस्थम् । पुन कथभूता । स्थाणुस्थानविसस्थुला स्थाणुस्थानेन श्रीमहादेवस्थानेन विसस्थुला शिथिला भवति सा समदनोत्सर्गा कदर्पसृष्टिसहिता कथ भवति । कदर्पस्तु स्थाणुना भस्मीकृत तस्योत्कृष्ट सर्गस्तस्य कथ इति विरुद्धम् । नैवम् । स्थाणूना छिन्नाग्रभागाना तरूणां स्थानेन विशेषसंस्थुला व्याप्ता अपि निश्चयेन समदनोत्सर्गा मदनोत्सर्गैराटरूक्षसृष्टिसहिता इति सुस्थम् । उक्त च—'चित्तस्थमप्यनवलभ्य हरेण जाड्या क्रुद्धा वहि किमपि दग्ध मनङ्गबुद्ध्या । घोरामवापसहितेन कृतामवस्था क्रोधोदयाद्भवति कस्य न कार्यहानि ॥' तथापि ईदृगी अभूत् । ईदृशी कीदृशी । सव्याधा समधूत्सवा समदनोत्सर्गा सर्वाटवी अभूत् । [अमुमेवार्थे अर्थान्तरन्यासेन द्रढयति—**को नामेत्यादि** । इह अस्मिन् ससारेऽखलखललोकरहित एव क पुमान् । न कश्चिदित्यर्थ । नामेति सभावनायाम् । यद्यस्मात् कारणात् एषामपि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणामपि खलैर्दुर्जनै सह सार्धं वासो वसतिर्वर्तते । यथासख्यार्थान्तरन्यासालकार ॥]

हे राजन्, तत्र वने परुषतरुतनुपृषत्या सेहुल्यां तथाविधेनैव परुषतरुतनुना पृषतेनैव सेहुलेन गर्भावासविषयता नीत । कथभूताया पृषत्याम् । चिल्लचिकिताणकैकलोचनाय। चिल्ल दूषिकोपहत चिकित अणक कुत्सित एक एकमेव लोचन नेत्र यस्या सा तथोक्ता तस्याम् । पुन कथभूताया पृषत्याम् । बाढमतिशयेन अवगाढमध्यमावस्थानायां अवगाढ प्राप्त मध्यमावस्थान सकीर्णोदरस्थान यया सा तस्याम् । पुन कथभूतायाम् । एणान्वेषणधिषणनिषादपरिषत्सबाधप्रधावत्स्खलनखरखेदखञ्जाखिलखुरायाम् एणाना मृगाणां अन्वेषणधिषणया अवलोकनबुद्ध्या निषादाना व्याधाना परिषद समूहस्य योऽसौ सबाध प्रधावो निकटप्रधावन तत्स्खलन गमनभङ्गस्तस्मात् खरोऽतिशयवान् योऽसौ खेद कष्ट तेन खञ्जा खोटा अखिलाश्चत्वारोऽपि खुरा शफा यस्या सा तथोक्ता तस्याम् । पुन कथभूतायाम् । अनेकमृगशृङ्गसघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव अनेके बहवो ये मृगास्तेषां शृङ्गाणि निशातशाणानि तेषा सघट्टेन भटभेटकेन उन्मृष्टानि घृष्टानि यानि लोमानि शरीरकण्टकास्तेषा भावस्तत्ता तया तत्कारणेन निस्त्रिंशानां निशातैस्तीक्ष्णकरणेन

---

१ एतत्कोष्टान्तर्गतपाठ केनचित्प्रक्षिप्त

काव्यमाला. ७०.

श्रीसोमदेवसूरिविरचितं

यशस्तिलकम् ।

श्रीश्रुतसागरसूरिकृतया व्याख्यया समेतम् ।

उत्तरखण्डम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसाददारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च
मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९०३

मूल्यं २॥ रूप्यकाः ।

खिलजगद्धामधवलनसुधाकुम्भे, रतिविनोदविद्योपदेशिनि, मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डे, सुरतश्रमाम्भःकणलुण्ठिनि, पौलोमीविलासदर्पणे, क्रमेण च नमुचिरिपुदिगन्तपर्वताना पादस्थलाङ्गुलीपु नखमणिभूयमुपगम्य सविश्य मेखलासु नायकमणिगणितिमनुभूयोपकण्ठदेशेपु कुण्डलमणिश्रियमाश्रित्य च शिरःश्रेणिपु शिखण्डमण्डनमणिभाव को नु खलु सकलभुवनोपकारवद्धकक्षाणामेकान्तस्थितिवहलैरेभिरचलैः सह संगमक्रम इति विचिन्त्येवानवरतमुदयाचलाग्रसरस' कलहस इवाकाशदेशनिश्रेणिमुपेयुषि कुमुदचक्षुषि,

---

तत्र क्षिप्तमिति भाव । पुन कथभूते । निखिलजगद्धामधवलनसुधाकुम्भे निखिल यज्जगत् तदेव धाम प्रासादस्तस्य धवलने सुधाकुम्भ श्वेतद्रव्यकवल चूर्णकुम्भ इत्यर्थस्तस्मिन् । पुन कथभूते । रतिविनोदविद्योपदेशिनि रतेर्या विनोदविद्या क्रीडाविज्ञान तामुपदेशयतीत्येवशील स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डे मदन एव रदी हस्ती तस्य मदोद्दीपने पिण्ड जीवन मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डस्तस्मिन् । उक्त च—'पिण्डो वृन्दे जपापुष्पे गोले वोलेऽङ्गसिह्वयो । कवले पिण्ड तु वेश्मैकदेशे जीवनायसो ॥ वले सान्द्रे पिण्ड्यलावूसर्जूर्योस्तगरेऽपि च' । पुन कथभूते । सुरतश्रमाम्भ कणलुण्ठिनि सुरतश्रमस्य ये अम्भ कणा तान् लुण्ठतीत्येवशील. स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । पौलोमीविलासदर्पणे पौलोमी पूर्वदिक्पालदेवेन्द्रपत्नी तस्या विलासदर्पण क्रीडामुकुरस्तस्मिन् । कुमुदचक्षुषि कथभूते सति । आकाशदेशनिश्रेणिं आकाशदेशे एव निश्रेणिरधिरोहणी ता उपेयुषि आरूढवति । गतवतीत्यर्थ । किं कृत्वा पूर्वं निश्रेणिमुपेयिवान् । इति अमुना प्रकारेण अनवरत विचिन्त्येव पर्यालोच्येव । इतीति किम् । नु इति वितर्के । क खलु पतिरचलै. सह सगमक्रम एभि प्रत्यक्षीभूतै । खलैर्हदयाचलै सह सगमोक्तक्रमश्चेदित्यर्थ । केपा सगमक्रमोऽयुक्त इत्याह—सकलभुवनोपकारवद्धकक्षाणा सकलस्य भुवनस्य समग्रस्य पृथ्वीमण्डलस्य उपकारे वद्धा कक्षा प्रीतिर्येस्ते तथा तेपाम् । कथभूतैरचलै । एकान्तस्थितिवहलै. एकान्तेन सर्वथा स्थितौ वहला स्थानप्रचुरास्ते तथा तै । कथभूत कुमुदचक्षु' । उदयाचलाग्रसरस कलहस इव यथा उदयाचलाग्रसरोवरात् कलहस उड्डीय आकाशमुपैति । किं कृत्वा पूर्वं आकाशमुपेयिवान् । क्रमेण अनुक्रमेण नमुचिरिपुदिगन्तपर्वताना पादस्थलाङ्गुलीपु नखमणिभूयमुपगम्य नमुचिरिपो पूर्वदिगिन्द्रस्य दिगन्तस्य पूर्वदिक्प्रान्तस्य ये पर्वतास्तेपा पादस्थलाङ्गुलीपु नखमणिभूय नखमणित्व उपगम्य प्राप्य । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । मेखलासु नायकमणिगणिति सविश्य नमुचिरिपुदिगन्तपर्वताना मेखलासु कटिनीपु नायकमणिगणितिं मध्यमणिगणना सविश्य प्रविश्य । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वमाकाशदेशनिश्रेणिमुपेयिवान् । नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानामुपकण्ठदेशेपु शिखराधोभूमिभागेपु कुण्डलमणिश्रिय कर्णवेष्टनमाणिक्यशोभा अनुभूय लब्ध्वा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । नमुचिरिपुदिगन्तपर्वताना शिर श्रेणिपु शिखण्डमण्डनमणिभाव शिरोरत्नत्व आश्रित्य लब्ध्वा ॥

पत्या तथाविधेनैव पृषतेन गर्भावासविषयतां नीतः, पुनरकाण्डचण्डतडिद्दण्डसंघट्टभयप्रभावादपरिपूर्णविषय एव प्रसवसमये लब्धात्मलाभमात्रः, सवित्र्याः शून्यस्तन्यस्तनतयानुपशान्ताशनाशयः, शष्पाङ्कुरेषु च तृप्तिमलभमानः, पवनाशनाशनाश्रयाशयतया शक्रशिरःप्रदेशान्विषाणमण्डलेनोच्चिखनिषुः,

अन्यत्र कुरुते जन्तुर्यत्सुखं दुःखमेव वा ।
तदुप्तबीजवत्क्षेत्रे भूयः फलवदात्मनि ॥

इति न्यायाद्यथाहं पुरा जन्मनि शिखावलपर्यायस्तेनाग्निजन्मना स-

---

यच्छाणशब्दोत्तेजनयन्त्रं तस्या आकारो मूर्तिर्यस्याः सा तथोक्ता तस्याम्। कर्कशशरीरायामित्यर्थः। तथाविधेनैव कारणेन खोडेन धृष्टरोम्णा पृषतेन सेहुलेन गर्भावासविषयतां नीत इति सम्बन्धः। हे राजन्, पुनः पुनरपि मयूरमरणादनन्तरं अहं पृषतः परासुरभवं मृतो बभूव। कथभूतोऽहम्। प्रसवसमये लब्धात्मलाभमात्रो दिवसमात्र एवाहं मृतः। कथभूते प्रसवसमये। अपरिपूर्णविषये एव अल्पमासैरेव जनित इत्यर्थः। कस्मादपरिपूर्णविषये जनितः। अकाण्डचण्डतडिद्दण्डसंघट्टभयप्रभावात् अकाण्डे अप्रस्तावे वर्षाकालं विनापि चण्डो बलवत्तरो योऽसौ तडिद्दण्डास्तसंघट्टेन परं विद्युता सह भटभेटकेन यदुत्पन्नं भयं तस्य प्रभावात्। न्यूनमासैरित्यर्थः। पुनः कथभूतोऽहं परासुरभवम्। सवित्र्याः सेहुल्याः शून्यस्तन्यस्तनतया क्षीररहितस्तनत्वेन अनुपशान्ताशनाशयः अविनष्टभुक्ताशः। बुभुक्षित इत्यर्थः। पुनः कथभूतोऽहम्। शष्पाङ्कुरेषु तृप्तिमलभमानः बालतृणेषु भक्षितेषु तृप्तिमनाप्नुवन्। पुनः कथभूतोऽहम्। विषाणमण्डलेन दन्तसमूहेन शक्रशिरःप्रदेशान् वल्मीकशिखरप्रदेशान् उच्चिखनिषुरुत्खातुमिच्छुः पवनाशनाशनाश्रयाशयतया पवनाशनानां सर्पाणां अशनं भक्षणं तस्याश्रयस्तत्सम्बन्धी आशयश्चित्तं यस्य स पवनाशनाशनाश्रयाशयस्तस्य भावोऽभिप्रायः पवनाशनाशनाश्रयाशयता तया तथोक्तया। पुनः कथभूतोऽहम्। इति न्यायात् यथा येन प्रकारेण पुरा जन्मनि मयूरभवान्तरे अहं शिखावलपर्यायः मयूरपर्यायस्तेन चन्द्रमतिचरेण अग्निजन्मना शुना स्वकीयदंष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानतां नीतस्तथा तेनैव प्रकारेण एनमपि चन्द्रमतिचरसर्पमपि स्वकीयदंष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानतां नीतवान्। 'अर्थवशाद्विभक्तिपरिणामः' इति न्यायात् नीञो धातोः कर्तरि परिणामः। इति न्यायादिति किमित्याह—

अन्यत्रेत्यादि। जन्तुर्जीवोऽन्यत्रान्यस्मिन् प्राणिनि यत् किमपि सुखं दुःखमेव वा कुरुते तत् सुखं दुःखं च आत्मनि निजजीवे भूयः पुनः फलवद्भवति प्रचुरफलदायकं भवति। किंवत्। क्षेत्रे उप्तबीजवत् यथा क्षेत्रे सस्याधिकरणे उप्तमारोपितं बीजं प्रचुरफलदायकं भवति ॥

कीयदंष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानता नीतस्तथैनमपि कृष्णत्वं शनेरिव, कुटिलतां स्त्रीभ्यः, क्रौर्यं कृतान्तात्, वृषविध्वंसबुद्धिमसुरेभ्यः, विषाश्रयत्वं जलधेः, पिशितप्रियत्वं यातुधानेभ्यः, परोपद्रवं च दुर्जनेभ्यः समादायासादितसरीसृपाकारं वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं बलादाकृष्य पुरीतत्प्रतानमिव मेदिनीकुरङ्गिकायाः, लाङ्गूलमिव महीसिंहिकायाः, मूलमिवानन्तालतायाः, मृणालमिव भूमिकमलिन्याः, वेणिदण्डमिव क्षमाराक्षस्याः, पौनःपुन्यप्रवृत्तोत्फणप्रहारजर्जरितवदनमुत्कृत्यमानमिवासृग्वरायाम्, उच्छलन्तमिव क्षतजेषु, स्फुरन्तमिव तरसेषु, त्रुट्यन्तमिव सिरासु, स्फुटन्तमिवास्थिषु,

---

कथंभूत एनम्। आसादितसरीसृपाकारं प्राप्तसर्पाकारम्। किं कृत्वा पूर्वम्। शनेः रविपुत्रात् कृष्णत्वं कालत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। स्त्रीभ्यो नारीजनेभ्यः कुटिलतां वक्रत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। कृतान्तात् यमात् क्रौर्यं क्रूरत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। असुरेभ्यः वृषविध्वंसबुद्धिं मूषिकविनाशमतिं समादाय। यथा असुरा वेदोत्पादकत्वेन वृषस्य धर्मस्य विध्वंसबुद्धिं समाददति। पुनश्च किं कृत्वा। जलधेः समुद्रात् विषाश्रयत्वं हालाहलरक्षणमुखत्वं समादाय। यथा जलधिः समुद्रो विषस्य ब्रह्मपुत्रस्य वासमाश्रयो भवति। पुनश्च किं कृत्वा। यातुधानेभ्यो राक्षसेभ्यः पिशितप्रियत्वं समादाय। यथा यातुधानाः पिशितप्रिया भवन्ति। पुनश्च किं कृत्वा। दुर्जनेभ्यः परोपद्रवं परेषां दुःखजननं समादाय कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान्। बलादाकृष्य हठादुत्पाट्य। पुनः कथंभूत एनम्। वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं वामलूरस्य वल्मीकस्य विवरे प्रविष्टं मध्ये गतं अर्धशरीरं यस्य स तथोक्तस्तम्। पुनः कथंभूतम्। मेदिनीकुरङ्गिकायाः भूमिमृग्याः पुरीतत्प्रतानमिव अन्त्रोच्चयमिव। पुनः कथंभूतम्। महीसिंहिकायाः लोकभक्षिकत्वात् लाङ्गूलमिव पुच्छमिव। पुनः कथंभूतम्। अनन्तालतायाः अनन्ता पृथ्वी सा एव लता वल्ली बह्वाकाशव्यापिकत्वात् तस्या मूलमिव जटामिव। पुनः कथंभूतम्। भूमिकमलिन्याः भूमिरेव कमलिनी लक्ष्मीनिवासस्थानत्वात् तस्या मृणालमिव पद्मिनीकन्दमिव। पुनः कथंभूतम्। क्षमाराक्षस्याः क्षमा पृथ्वी सा राक्षसी सर्वजनभक्षिकत्वात् तस्या वेणिदण्डमिव ग्रन्थितकेशयष्टिमिव बलादाकृष्य कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान्। पुनः कथंभूत एनम्। पौनःपुन्यप्रवृत्तोत्फणप्रहारजर्जरितवदनम् पुनः पुनर्भवं पौनःपुन्यम्। 'अव्ययानां स्वरादिलोपः' इति वचनात् अलोपः। पौनःपुन्येन प्रवृत्ताः संजाता ये उत्फणप्रहारा उन्नतफणाघातास्तैर्जर्जरितं क्षीणं वदनं यस्य सरीसृपस्य स तथोक्तस्तम्। किं कुर्वन्तमेनम्। उत्कृत्यमानमिवासृग्वरायां असृग्वरायां त्वचि विषये उत्पाट्यमानमिव। पुनः किं कुर्वन्तम्। क्षतजेषु रुधिरेषु उच्छलन्तमिवोर्ध्वं गच्छन्तमिव। पुनः किं कुर्वन्तम्। तरसेषु मांसेषु स्फुरन्तमिव चमत्कुर्

विवर्तमानमिवान्त्रेपु, समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना प्रबलजाङ्गलकबलाविल-गलगुहाघोरघुरुघुरारवप्रतिबोधितेन गतमेव श्लोकं तत्रैव जन्मनि सफलयता तरक्षुणा भक्ष्यमाणस्तेन पृपदाकुना समकालमेवाहं परासुरभवम् ।

पुनरहो कविलोकपङ्कजविकासभास्कर, सौजन्यरत्नाकर, अस्ति खलु तेष्वेव त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीपु अवन्तीपु इन्दुमणिमेखलेव पद्मावतीविलासिन्याः, जलकेलिदीर्घिकेव मालवावनीपालविलासिनीनाम्, नित्योत्सवपताकेव भुजङ्गमलोकस्य, वरणमालेव मार्गमहीधराणाम्, मुक्ताव-

---

न्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । सिरासु ख(?)सासु त्रुट्यन्तमिव वुध्यन्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । अस्थिषु स्फुटन्तमिव कटकटायमानमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । अन्त्रेपु पुरीतत्सु विवर्तमानमिव अन्तः शरीरं वहिः कुर्वन्तमिव । कथंभूतोऽहम् । तरक्षुणा अरण्यशुना भक्ष्यमाणः । किं कुर्वता तरक्षुणा । गतमेव श्लोकं पूर्वोक्तमेवानुष्टुपं तत्रैव जन्मनि तद्भवे एव सफलयता सत्यार्थतां नयता । कोऽसौ गतश्लोक इत्याह । अहं कथं परासुरभवम् । तेन पूर्वोक्तेन चन्द्रमतिचरेण पृपदाकुना दीर्घपृष्ठेन सह समकालमेव युगपदेव । आवां द्वावपि मृताविलर्थः । सर्पो मया भक्षितोऽहं तरक्षुणा भक्षित इत्यर्थः । कथंभूतेन तरक्षुणा । समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना वल्मीकस्य समीपतरो योऽसौ कदम्बो धूलीकदम्बो धाराकदम्बो वा तस्य स्तम्बः प्रकाण्डस्तत्र शेते तिष्ठतीत्येवंशीलस्तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । प्रबलजाङ्गलकवलाविलगलगुहाघोरघुरघुरारवप्रतिवोधितेन प्रबलं वरिष्ठं यज्जाङ्गलं सर्पमांसं तस्य कवलो ग्रासस्तेन आविला भृता गलगुहा स्त्रहुलस्य(?) कण्टकन्दरा तस्या घोरो भयानको योऽसौ घुरघुरारवोऽव्यक्तशब्दस्तेन प्रतिवोधितो जागरितस्तेन ॥

पुनः पुनरपि पृपतसर्पभववर्णनादनन्तरम् । अहो कविलोकपङ्कजविकासभास्कर कवीनां लोकाः समूहास्त एव पङ्कजानि कमलानि वैदुष्यसौगन्ध्यगुणयुक्तत्वात् तेषां विकासे आनन्दोत्पादने भास्करः श्रीसूर्यः स तथा तस्य संबोधनं हे तथोक्त । हे सौजन्यरत्नाकर सौजन्यं परोपकारस्तदेव रत्नमनर्घ्यमाणिक्यं तस्य आकरः तस्य संबोधनं हे तथोक्त । हे श्रीमारदत्तमहाराज, तेष्वेवावन्तीपु विषये । खलु वाक्यालंकारे । सिप्रा नाम नदी अस्ति वर्तते इति क्रियाकारकसंबन्धः । कथंभूतेपु अवन्तीपु । तेष्वेव पूर्वोक्तेष्वेव । पुनः कथंभूतेपु । त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीपु त्रिदिवनिवासानां देवानां उचिता योग्या किंवदन्ती वार्ता येषामवन्तीनां ते तथोक्तास्तेपु तथोक्तेपु । कथंभूता सिप्रा नाम नदी । पद्मावतीविलासिन्याः उज्जयिनीपुरीकमनीयकामिन्याः इन्दुमणिमेखलेव चन्द्रकान्तरत्नमेखलेव । पुनः कथंभूता । मालवावनीपालविलासिनीनां मालवस्य ये अवनिपालास्तेषां विलासिनीनां जलकेलिदीर्घिकेव जलक्रीडावापिकेव । पुनः कथंभूता । भुजङ्गमलोकस्य पाताललोकस्य नित्योत्सवपताकेव नित्यमहोत्सववैजयन्तीव । पुनः कथंभूता । मार्गमहीधराणां मार्गपर्व-

लीव मेदिनीदेवताया', कीर्तिवैजयन्तीव प्रभवभूधरस्य, सेकसारणिरिव सिन्धुरत्नाङ्कुराणाम्, शरसृष्टिरिव च जगत्प्रसाधनमतीना प्रजापतीनाम्, भोगवतीव पद्माधिष्ठिता भुजङ्गलोकोचिता च, राज्यलक्ष्मीरिव कुवलयोपगता द्विजभोगभूता च, काननश्रीरिव संवरप्रचुरा मुनिजनगोचरा च, सीतेव लक्ष्मणानुगता रामानन्दिता च, भारतकथेव धृतराष्ट्रावसाना जातव्यासाधिष्ठाना च, आस्फूर्जितमूर्तिरिव कान्तावलोकना प्रसाधितबलिसं-

---

ताना वरणमालेव। पुन कथभूता। मेदिनीदेवताया मुक्तावलीव मुक्ताफलमालेव। पुन कथभूता। प्रभवभूधरस्य एतदुत्पत्तिपर्वतस्य कीर्तिवैजयन्तीव कीर्तिपताकेव। पुन कथभूता। सिन्धुरत्नाङ्कुराणा समुद्ररत्नाङ्कुराणा सेकसारणिरिव सेचनकृत्रिमनदीव। पुन कथभूता। प्रजापतीना नरेन्द्राणा शरसृष्टिरिव बाणसृष्टिरिव। कथभूताना प्रजापतीनाम्। जगत्प्रसाधनमतीना पृथ्वीमण्डलवृद्धीनाम्। पुन कथभूता सिप्रा। पद्माधिष्ठिता कमलमण्डिता भुजङ्गलोकोचिता च कामुकलोकयोग्या च। केव। भोगवतीव अहिपुरीव। यथा भोगवती पद्माधिष्ठिता पद्मनामनागदेवतासहिता, भुजङ्गलोकोचिता सर्पसमूहयोग्या च भवति। पुन कथभूता। कुवलयोपगता उत्पलैरुपमण्डिता द्विजभोगभूता च। केव। राज्यलक्ष्मीरिव। यथा राज्यलक्ष्मी कुवलयोपगता पृथ्वीमण्डलमण्डिता, द्विजाना ब्राह्मणाना भोगभूता च भवति। पुन कथभूता। सवरप्रचुरा जलबहुला मुनिजनगोचरा च तापसपक्षिसहिता च। केव। काननश्रीरिव वनलक्ष्मीरिव। यथा काननश्री सवरप्रचुरा श्रृङ्गतरुसहितचतुष्पदजीवबहुला आश्रवनिरोधसहिता, मुनिजनाना दिगम्बराणा गोचरा च भवति। पुन कथभूता। लक्ष्मणानुगता सारसपङ्क्तिसहिता रामानन्दिता च रामाणा स्त्रीणा आनन्दकारिणी च। केव। सीतेव जनकतनयेव। यथा सीता लक्ष्मणेन सौमित्रिणा अनुगता, रामानन्दिता रामेण दशरथनन्दनेन आह्लादिता च भवति। पुन कथभूता। धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रा हसा अवगानयो रुभयनटयोर्यस्या सा जातव्यासाधिष्ठाना च जातमुत्पन्न व्यासस्य विस्तारस्य अधिष्ठान मूल यस्या सा तथा च। केव। भारतकथेव भरतो नाम कौरवपाण्डवाना पूर्वज कश्चित् तस्यापत्यानि भारता कौरवपाण्डवास्तेषा कथेव पुराणसदृशी। यथा भारतकथा धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रो नाम दुर्योधनपिता तस्य अवसान मरण यस्या कथाया सा धृतराष्ट्रावसाना जातमुत्पन्न व्यासेन सत्यवतीपुत्रेण अधिष्ठान पीठबन्धो यस्या सा जातव्यासाधिष्ठाना च भवति। पुन कथभूता। कान्तावलोकना कान्त मनोहरं अवलोकन यस्या सा प्रसाधितबलिसनाना च प्रसाधितो बलिसनान पूजासमूहो यस्या सा तथा च। केव। आस्फूर्जितमूर्तिरिव इन्दुमूर्तिरिव। यथा आस्फूर्जितमूर्ति कान्ताना सुन्दरीणां अवलोकनसहिता, प्रसाधितबलिसनाना च प्रसाधितो वशीकृतो बलेर्दानवविशेषस्य सतानो यया सा तथा च भवति।

ताना च, सुधासृष्टिरिव कुमुदावहा विहितदेवमहा च, विपणिवीथिरिव सौगन्धिकावसथा ग्राहकमठपत्त्रिसनाथा च, सकमलकल्लोलकलशाभिषेकतोपितोपान्ताश्रमाश्रयविप्रा सिप्रा नाम नदी ।

यत्र मदोन्मुखमरालकुलकामिनीचरणचारचलद्विकचकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपिञ्जरतरङ्गम्, अखर्वगर्वदार्वाघाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्त-

---

पुन कथंभूता । कुमदावहा कुमुदानि श्वेतोत्पलानि आवहति धत्ते सा विहितदेवमहा च वियः पक्षिभ्यो हिता विहिता, देवाना नृपाणा मह उत्सवो यस्या सा देवमहा, विहिता चासौ देवमहा च विहितदेवमहा च । 'कर्मधारे च सज्ञे तु पुवद्भावो विधीयते' इति विहिताशब्दस्य पुवद्भाव । केव । सुधासृष्टिरिव । यथा सुधासृष्टिरमृतसृष्टि कुमुदावहा कौ पृथिव्या मुदमावहति मुद करोति तथा, विहितदेवमहा च विहित उत्पादितो देवाना मह पूजा यस्या सा तथा च भवति । देवपूजायामादौ जल विलोक्यते तद्धेतुत्वात् । पुन कथभूता । सौगन्धिकावसथा सौगन्धिकाना रक्तकमलाना कह्लाराणा च आवसथ निवासो यस्या सा तथा ग्राहकमठपत्त्रिसनाथा च ग्राहा मकरादय कमठा कच्छपा पत्त्रिण पक्षिणस्तै सनाथा सहिता च। केव। विपणिवीथिरिव हट्टावलीव । यथा विपणिवीथि सौगन्धिकाना सुगन्धिवस्तुपण्याना आवसथ स्थान यस्या विपणिवीथ्यौ सा तथा, ग्राहका सुगन्धतैलादिक्रयका मठपतयो गृहस्था तै सनाथा सहिता च भवति । पुन कथभूता । सकमलकल्लोलकलशाभिषेकतोपितोपान्ताश्रमाश्रयविप्रा सकमलकल्लोला पुष्पसयुततरङ्गास्त एव कलशा घटास्तेषामभिषेकेण सेचनेन तोपिता हर्षं प्रापिता उपान्ताश्रमाश्रया नदीसमीपगृहे आश्रिता विप्रा ब्राह्मणा यया सा तथोक्ता सिप्रा नाम नदी ॥

यत्र यस्या सिप्राया नगराङ्गनानिर्वहनैगरस्त्रीसमूहै जलक्रीडावसरेषु पय पानीय उत्कलिकाविलोदय उत्कलिकाभिस्तरङ्गै कृत्वा आविलोदय अनच्छोदय क्रियते विधीयते । कथभूत पय । मुक्ताफलद्युतिचय मौक्तिकचूर्णसदृशमिव आविलोदय अनच्छ क्रियते । किमिव। विरहिणीहृदयमिव विप्रलब्धपुरध्रीचित्तमिव। यथा विरहिणीहृदयमुत्कलिकाभिरुत्कण्ठाभिराविलोदयमनच्छ भवति।पुन कथभूतम। मदोन्मुखमरालकुलकामिनीचरणचारचलद्विकचकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपिञ्जरतरङ्गम् मदोन्मुखा मदमागता या मरालकुलकामिन्यो हसभार्यास्तासा चरणचारै पादचेष्टितै चलन्ति प्रचलन्ति यानि विकचानि विकसितानि कञ्जानि कमलानि तेषा किञ्जल्कपुञ्ज केसरसमूहस्तेन पिञ्जरा पीतरक्तास्तरङ्गा कल्लोला यस्य पयसस्तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम। अखर्वगर्वदार्वाघाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्तरङ्गम् अखर्वो दीर्घतरो गर्वो येषा ते अखर्वगर्वास्ते च ते दार्वाघाटा सारसास्तेषा पेटक समूहस्तस्य पर्यटनेन सचरणेन लुण्ठ्यमानाना पुटकिनीना कमलिनीना पुटपटलाना पुटसमूहानामन्तरङ्ग मध्यो यत्र

रङ्गम्, उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्डदलोल्लसत्कल्लोलम्, अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटिलजलदेवतादोलम्, अनवरतरतिकलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलोच्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम्, अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपितकुम्भीरभयभ्राम्यत्ककुभकुहूत्कारमुखरम्, आवाचाटबकोटचेष्टितचकितकमलमूलनिलीयमानपोताधानम्, अम्बुरुहकुहरविहरदवहारविभितवैखानसकुसुमोञ्छनविधानम्, उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिकोलाहलावलोकमूकम्

तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्डदलोल्लसत्कल्लोलम् उत्तरलतराश्चपलतरा तरन्त उन्मृजन्तो ये कारण्डा चक्रवाकास्तेषामुच्चण्डानि मुखानि तान्येव काण्डा बाणास्तै खण्ड्यमानानि कर्तमानानि यानि खरदण्डदलानि कमलपत्राणि तै सह उल्लसन्त उच्छलन्त कल्लोला यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटिलजलदेवतादोलम् अनेके बहवो ये मल्लिकाक्षा हसविशेषास्तेषा कुटुम्बिन्यो हसीविशेषास्तासा कदम्बानि समूहास्तैश्चुम्ब्यमानानि मुखै स्पृश्यमानानि यानि जम्बालजालानि सैवलसमूहा तैर्जटिला कर्बुरा जलदेवताना दोला प्रेङ्खा यत्र तत्तथोक्तम्। उक्त च—'रक्तैर्वक्त्रै सचरणै राजहसा विभावयेत्। श्यामलैर्मल्लिकाक्षास्तु धार्तराष्ट्रा सितेतरै॥' पुन कथभूतम्। अनवरतरतिकलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलोच्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम् अनवरत निरन्तर योऽसौ रतिकलह रतियुद्ध तेन मोदो हर्षस्तेन मेदुरा सस्नेहा ये मिथुनचरपतङ्गा चक्रवाकपक्षिणस्तेषा पक्षचापलेन पत्रचपलत्वेनोच्छलन्त उत्पतन्तो ये शीकरा जलकणसमूहास्तै सिच्यमाना आर्द्रीक्रियमाणास्तीरतरुनिकरास्तटवृक्षसमूहा यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपितकुम्भीरभयभ्राम्यत्ककुभकुहूत्कारमुखरम् अन्योन्याना परस्पराणा ये अपघना शरीराणि तेषां घनाघट्टो निबिडसंघट्टस्तेन कुपिता ये कुम्भीरा नक्रास्तेषा भयात् भ्राम्यन्त उड्डीयमाना ये ककुभा बककुटास्तेषा कुहूत्कारैरव्यक्तशब्दैर्मुखर वाचालम्। पुन कथभूतम्। अवाचाटबकोटचेष्टितचकितकमलमूलनिलीयमानपोताधानम् अवाचाटा मौनिन ये बकोटा बकास्तेषां चेष्टितैर्व्यापारै चकितानि भीतानि कमलमूले निलीयमानानि पद्ममूलेषु प्रविशन्ति पोताधानानि क्षुद्रमत्स्यसमूहा यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अम्बुरुहकुहरविहरदवहारविभितवैखानसकुसुमोञ्छनविधानम् अम्बुरुहाणा कुहरेषु विहरन्त पर्यटन्तो ये अवहारा जलव्याला। ग्राहा इत्यर्थ। तैर्विभितवैखानसा वानप्रस्थास्तापसास्तेषां कुसुमोञ्छनविधानं कमलपुष्पोच्चयनविधान यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिकोलाहलावलोकमूकम् उदीर्णदर्पा उत्कटमदा ये दीवय जलसर्पास्तेषा तुमुलो गाढो

ककलोकम्, उन्मत्तमकरकरास्फालनोत्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्रवन्मकरन्दबिन्दुचन्द्रकावचयचटुलचञ्चरीकमेचकवीचिकानीकम्, उद्दामोदकद्विपदशनदश्यमानमृणालिनीसकलसारप्रसरम्, अतुच्छकच्छपाच्छोटमूर्छत्पाठीनपृष्ठपीठीलुठदुद्दण्डडिण्डीरपिण्डशिखण्डिततटिनीनिकटकर्करम्, उपान्तसैकतोल्लोलवालीविहारवाचालवारलम्, अदूरजकुजकुञ्जकुलायक्रीडत्कुररकूजितवहलम्, अमृतस्रोत इव सुखस्पर्शावदातम्, आमलकशिलातलमिव स्वच्छकलम्, इन्दुमणिनिःस्यन्दनमिव सुभगावलोकनम्,

---

योऽसौ कलिर्युद्ध तस्य कोलाहलस्य कलकलशब्दस्य अवलोकेन दर्शनेन मूकादाग्रहिता मूककलोका मण्डूकसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उन्मत्तमकरकरास्फालनोत्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्रवन्मकरन्दबिन्दुचन्द्रकावचयचटुलचञ्चरीकमेचकवीचिकानीकम् उन्मत्ता उत्कर्षेण मद प्राप्ता ये मकरा जलहस्तिनस्तेषा कराणा शुण्डादण्डाना आस्फालनेन उत्ताला उत्सुका वेगवत्यो या लहरिका वीचयस्ताभिरुत्तालितानि कम्पितानि यानि अरविन्दानि तेषा कन्दरेभ्य कोशेभ्यो द्रवन्तो निर्गलन्तो ये मकरन्दबिन्दवस्तेषां चन्द्रकानि　…　…　…　…. . .

लहरीसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उद्दामोदकद्विपदशनदश्यमानमृणालिनीसकलसारप्रसरम् उद्दामा उल्वणा ये उदकद्विपा जलहस्तिनस्तेषा दशनैर्दश्यमानाश्चर्व्यमाणा मृणालिनीना पद्मिनीना सकला समग्रा अभ्यग्रा सारप्रसरा कन्दविस्तारा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अतुच्छकच्छपाच्छोटमूर्छत्पाठीनपृष्ठपीठीलुठदुद्दण्डडिण्डीरपिण्डशिखण्डिततटिनीनिकटकर्करम् अतुच्छा वृहतो महान्तो गण्डशैलसदृशा ये कच्छपास्तेषा आच्छोटेन आस्फालनेन मूर्छन्त सदीप्यमाना क्रुध्यन्तो ये पाठीना सहस्रदंष्ट्रा मत्स्यास्तेषा प्रशस्त पृष्ट पृष्ठपीठी तत्र लुठन्तो ये उद्दण्डा प्रचण्डा डिण्डीरपिण्डा. फेनराशयस्तै शिखण्डिता मुकुटवन्त कृता तटिनीना नदीना निकटेषु उभयकूलसमीपेषु कर्करा पर्वतदन्ता येन पयसा तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उपान्तसैकतोल्लोलवालीविहारवाचालवारलम् उपान्तेषु समीपेषु यानि सैकतानि सिकतामयानि द्वीपानि पुलिनानि तेषु उल्लोला लोला वाल्यो लहर्यस्तासु विहारेण पर्यटनेन वाचाला शब्दवत्यो वारला हंसभार्या यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अदूरजकुजकुञ्जकुलायक्रीडत्कुररकूजितवहलम् अदूरे जाता अदूरजा निकटवर्तिनो ये कुजा वृक्षास्तेषा कुञ्जेषु ये कुलाया. पक्षिगृहा मालकास्तेषु क्रीडन्तो ये कुररा उत्क्रोशपक्षिणस्तेषा कूजितैरव्यक्तशब्दितैर्वहल प्रचुरम् । पुन कथभूतम् । सुखस्पर्शावदातम् सुखस्पर्शेन सौख्योत्पादकस्पर्शेन अवदातमुज्ज्वलम् । किमिव । अमृतस्रोत इव पीयूषप्रवाह इव । पुन कथभूतम् । स्वच्छकलम् स्वच्छा कला कायो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । आमलकशिलातलमिव ।

अव्ययं ज्योतिरिव जनितजगत्प्रणयम्, अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभिर्वदनारविन्दामोददुर्दिनैर्भुजलतावानीरसंततिभिः कुचकोकमिथुनमनोहरैर्वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभिर्नाभिमण्डलावर्तोदात्तैर्नितम्बपुलिनस्थलश्लाघिभिरूरुकरिमकरकराभोगहृदयंगमैः पादनखमयूखफेनस्फीतैः प्रतिनदीप्रवाहैरिव नगराङ्गनानिवहैर्जलक्रीडावसरेषु विरहिणीहृदयमिवोत्कलिकाविलोदयं क्रियते मुक्ताफलद्युतिचयः पयः । अपि च ।

करिमकरमुखोद्गीर्णं यस्यामर्णः पुनः पतद्भाति ।
सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति ॥

पुन कथभूतम् । सुभगावलोकनम् सुभग प्रीतिजनक अवलोकन यस्य पयसस्तत्तथोक्तम् । किमिव । इन्दुमणिनि स्यन्दनमिव चन्द्रकान्तमणिद्रव इव । पुन कथभूतम् । जनितजगत्प्रणयम् उत्पादितसकललोकप्रीतिकम् । किमिव । अव्यय ज्योतिरिव केवलज्ञानमिव । कथभूतैर्नगराङ्गनानिवहै । प्रतिनदीप्रवाहैरिव अपरनदीपूरैरिव । पुन कथभूतै । नदीधर्मविशिष्टानि विशेषणान्याह—अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभि अलकवल्लर्यस्तरङ्गभङ्ग कल्लोलरचना येषु नगराङ्गनानिवहेषु ते तथा तै । पुन कथभूतै । वदनारविन्दामोददुर्दिनै वदनान्येवारविन्दानि तेषामामोदेन परिमलेन दुर्दिनाश्छन्नास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । भुजलतावानीरसततिभि भुजलता बाहुवल्लयस्ता एव वानीरसततयो वेतसममूहा येषु ते तथा तै । पुन कथभूतै । कुचकोकमिथुनमनोहरै कुचा एव कोकमिथुनानि चक्रवाकयुगलानि तैर्मनोहरा मनोरञ्जनचतुरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभि वलय उदररेखास्ता एव वञ्जुलवल्लयो लताविशेषास्ताभिर्विलसन्त्युल्लसन्तीत्येवशीला वलिवञ्जुलवल्लीविलासिनस्तै । पुन कथभूतै । नाभिमण्डलावर्तोदात्तै नाभिमण्डलान्येव आवर्ता भ्रमास्तैरुदात्ता मनोहरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । नितम्बपुलिनस्थलश्लाघिभि नितम्बा स्त्रीकटीपश्चाद्भागास्त एव पुलिनस्थलानि जले क्रमेणोत्थित द्वीप पुलिन प्रशस्तानि पुलिनानि पुलिनस्थलानि तेषा श्लाघा प्रशसा विद्यते येषा ते तथा तै । पुन कथभूतै । ऊरुकरिमकरकराभोगहृदयगमै ऊरव सक्थीनि त एव करिमकरकराभोगा जलहस्तिजलग्राहशुण्डादण्डविस्तारास्तैर्हृदयगमा मनोहरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । पादनखमयूखफेनस्फीतै पादनखमयूखा एव फेना डिण्डीरपिण्डास्तै स्फीता प्रचुरास्ते तथा तै ॥

अपि च तथा च । करीत्यादि । यस्या निप्राया नगर्यामर्णो जल करिमकरमुखोद्गीर्ण जलहस्तिनक्रमुखैरुद्गीर्ण उद्वमितम् । पुन पुनरपि आकाशात् अध पतत् भाति शोभते । कीदृश भाति । सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति सुराणा मिथुनानि

जलदेवीकरयन्त्रैरुपरिष्टाद्यत्र वारि विक्षिप्तम् ।
दुर्वर्णदण्डदीप्तिं दधाति विपदातपत्रस्य ॥
पट्चरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलितम् ।
यस्याः पाथः श्लथयति घुसृणमतिं पौरलोकस्य ॥
चपलकलहंसबालकपरिप्लुतः पट्पदोऽम्बुजे भाति ।
यस्या धर्मभयादिव पलायमानोऽघसंघातः ॥
मध्यमधुलुब्धमधुकरकुलभाण्डं पुण्डरीकमुद्दण्डम् ।
हरति हरिन्मणिकलशा सितातपत्रश्रियं यत्र ॥
उद्गतमकरन्दरजः सिताम्बुजं यत्र मोदमन्थरितम् ।
उपरिचलधूलिधूसरधवलच्छत्रच्छविं छुपति ॥

स्त्रीपुरुषयुग्मानि तेषां कलहो मैथुन(?)कृतस्तेन विगलितान्यध पतितानि यानि मुक्ताफल-भूषणानि तेषां भ्रान्तिं सादृश्यं यत्र तत्तथोक्तम् । उपमालंकार ॥

जलदेवीत्यादि । यत्र यस्यां जलदेवीकरयन्त्रैः कृत्वा उपरिष्टात् आकाशे विक्षिप्तं विकीर्णं वारि जलं विपदातपत्रस्य दुर्वर्णदण्डदीप्तिं दधाति रूप्यमयदण्डशोभां धरति । रूपकोपमालंकार ॥

पट्चरणेत्यादि । यस्याः सिप्रायाः पाथो जलं पौरलोकस्य घुसृणमतिं कुङ्कुमद्रव-स्वीकाराभिलाषं श्लथयति शिथिलयति । तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—कथंभूतं पाथ । पट्चरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलितं पट्चरणा भ्रमरा तै चलितानि कम्पि-तानि यानि जलरुहाणि कमलानि तेषां मकरन्दस्यन्दबिन्दव पुष्परसक्षरणविप्रुषस्तै क-न्दलितं निश्चितम् । हेत्वलंकार ॥

चपलेत्यादि । यस्याः सिप्रायाः अम्बुजे कमले पट्पदो भ्रमरो भाति शोभते । कथंभूतो भाति । अघसंघात इव पापसमूह इव । किं कुर्वाण अघसंघात इव भाति । धर्मभयात् पलायमानो नश्यन् । पट्पद कथंभूत । चपलकलहंसबालकपरिप्लुत चपलो योऽसौ कलहंसबालक कलहंसशिशुस्तस्य मुखेन परिप्लुत उपद्रुत । प्रतिवस्तूपमालंकार ॥

मध्येत्यादि । यत्र यस्यां पुण्डरीकं श्वेतकमलं कर्तृभूतं सितातपत्रश्रियं हरति तिर-स्करोति । कथंभूतां सितातपत्रश्रियम् । हरिन्मणिकलशां हरिन्मणेरश्मगर्भरत्नस्य कलश कुम्भो यस्यां सा तथा ताम् । कृष्णरत्नकलशामित्यर्थ । कथंभूतं पुण्डरीकम् । मध्यम-धुलुब्धमधुकरकुलभाण्डं मध्यमधुलुब्धो मकरन्दलम्पटो योऽसौ मधुकरो भ्रमरस्तस्य कुलं जातिस्तस्य भाण्डमाधार । पुन कथंभूतम् । उद्दण्डं जलान्निर्गतम् ॥

उद्गतेत्यादि । यत्र यस्यां सिप्रायां नद्यां सिताम्बुजं श्वेतकमलं उपरिचलधूलिधूसर-

संपन्नपुरच्छायं तलदेशे यत्र राजते वारि ।
उन्मीलितभुजगजगत्सुरलोकालोकदर्पणद्युति च ॥
ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि वैखानसावासनिरन्तराणि ।
नीराणि यस्याः सुरशेखराणि सरिद्वरावारिमनोहराणि ॥
देवार्चनासङ्गविधौ जनाना यस्या प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्धः ।
विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घः समन्ततो भाति मधुव्रतौघः ॥
यस्या. प्रवाहः सरितः प्रकामं बलिप्रसूनप्रकराभिरामः ।
रत्नोत्करापूरितसत्रवृत्तेर्महाध्वजस्येव तनोति कान्तिम् ॥

धवलच्छत्रच्छविं छुपति उपरितनभागे चला चपला या धूली रज तया धूसर ईषत्पा ण्डुरं धवलमुज्ज्वल यच्छत्र तस्य छवि शोभा ता छुपति स्पृशति । 'छुपतिस्पृशर्थस्य शत्तुदादौ वर्तते ।' कथभूत सिताम्बुजम् । उद्गतमकरन्दरज उद्गतमुज्ज्वलितमुपरिगत वा मकरन्देन पुष्परसेनोपलक्षित रज परागो यत्र सिताम्बुजे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । मोदमन्थरित मोदेन परिमलभारेण मन्थरित नम्रीभूतम् । हेतूपमालङ्कार ॥

संपन्नेत्यादि । यत्र यस्या तलदेशे अध प्रदेशे नगरस्याधोभागे वारि राजते । कथभूत वारि । सपन्नपुरच्छाय प्रतिबिम्बितोज्जयिनीनगरप्रतिबिम्बम् । पुन कथभूतम् । उन्मीलित भुजगजगत् उन्मीलन्नागलोको यत्र वारिणि तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । सुरलोका लोकदर्पणद्युति सुरलोकस्य स्वर्गलोकस्य मध्यगता आलोकभूतास्य आलोकाय विलोकना दर्पणस्य आदर्शस्य द्युति शोभा यस्य वारिणस्तत्तथोक्तम् । स्वर्गनगरदर्शनदर्पणसदृश मित्यर्थ । हेतूपमालङ्कार ॥

ईशानेत्यादि । यस्या सिप्रायाः नीराणि । कथभूतानि । सरिद्वरावारिमनोहराणि गङ्गानदीजलसदृशानि । पुन कथभूतानि । ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि ईशानो महादेव स्तस्य शीर्षस्तस्मिन् उचितविभ्रमाणि योग्यशोभानि । पुन कथभूतानि । वैखानसावास निरन्तराणि वैखानसाना तापसानामावासैर्गृहै निरन्तराणि अविच्छिन्नानि । पुन कथ भूतानि । सुरशेखराणि सुराणा शेखराणि मुकुटानि । मस्तकेषु धारणीयानीत्यर्थ ॥

देवार्चनेत्यादि । यस्या नद्या मधुव्रतौघो भाति । कथम् । समन्तत सर्वत्र । कथभूतो मधुव्रतौघ । देवार्चनासङ्गविधौ देवपूजावसरविधाने जनाना प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्ध पुष्पा ञ्जलिगन्धलम्पट । पुन कथभूत । विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घ विनिर्गलन् निःसरन् पूर्वभवानां जन्मान्तराणां अघसङ्घ पापसमूह इव । उपमालङ्कार ॥

यस्या इत्यादि । यस्या सरित प्रवाह प्रकाम महाध्वजस्य इन्द्रध्वजस्य यष्टेरिव

विजृम्भमाणासु च बालसखीष्विव पयोधिवेलानाम्, उपकल्पितपारणास्विव चकोरकुलकामिनीनाम्, उपाध्यायिकास्विव युवतिरतिकैतवानाम्, गतिनियन्त्रणमन्त्रसिद्धिष्विवाभिसारिकाभुजङ्गीनाम्, तिमिरतिरस्कारसितशलाकास्विव च भुवनलोचनमार्गाणाम्, अमृतधौतातसतन्तुसतानमन्थरायाममिव व्योम निर्मापयन्तीषु शिशिरकरकिरणपरम्परासु,

प्रकटीभवति च लोकान्तरादिहानुसरतो रोहिणीपतेर्विरहविनोदनाय निजाङ्गनालिङ्गनव्यतिकरादिव हृदयप्रतिबिम्बितस्तनतमालरसलिखितपत्रस्पृहणीये, हसासविलग्नशैवलविलासिनि, अपहसितविरहिणीकपोलतल-

चिलीचिमनिरीक्षणा सितसरोजहासोल्वणा
कलक्कणितवारलाविलसदावलीमेखला ।
उपान्तपुलिनाननोच्छलितवीचिनादानुगा
मनः पुरजनस्य या हरति कामिनीवापगा ॥

तस्याः प्रमादमालवीजलकेलिसरस्याः सरितो जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

पस्य कान्तिं शोभां तनोति । कथंभूतः प्रवाहः । बलिप्रसूनप्रकराभिरामः बल्यर्थं पूजार्थं यानि प्रसूनानि तेषां प्रकरैः अभिरामो मनोहरः । कथंभूतस्य महाध्वजस्य । रत्नोत्करापूरितसत्रवृत्ते रत्नोत्करैरापूरिता सत्रस्य गृहस्य वृत्तिर्येन स तथा तस्य । उक्तं च—'जिनपूजाया भेदाः पञ्च भवन्ति । तत्र नित्यमहः, चतुर्मुखम्, कल्पवृक्षः, आष्टाह्निकम्, ऐन्द्रध्वज इति । तत्र नित्यमहः निजगृहात् गन्धपुष्पाक्षतादीनि जिनगृहाय निवेदनं चैत्यचैत्यालयं च कृत्वा ग्रामक्षेत्रादीनां शासनदानं मुनिजनपूजनं च नित्यमहः, मुकुटबद्धैः क्रियमाणा पूजा महामहः । सर्वतोभद्रश्चतुर्मुखमिति कथ्यते । कल्पवृक्षः अर्थिनः प्रार्थितानर्थैः संतर्प्य चक्रवर्तिभिः क्रियमाणो महः कल्पवृक्ष उच्यते । आष्टाह्निकः आषाढकार्तिकफाल्गुनमासेषु शुक्लपक्षेषु अष्टम्यां पूर्णिमापर्यन्तं स्नपनपूजादिकं क्रियमाणं आष्टाह्निकमुच्यते । ऐन्द्रध्वजः इन्द्रादिभिः क्रियमाणो महः समवसरणादौ ऐन्द्रध्वज उच्यते ।' दृष्टान्तालंकारः ॥

चिलीचिमेत्यादि । या आपगा सिप्रा नदी पुरजनस्य मनो हरति चोरयति । केव । कामिनीव वश्येव । कथंभूता आपगा । चिलीचिमनिरीक्षणा .... । पुनः कथंभूता । सितसरोजहासोल्वणा .. . . । पुनः कथंभूता । कलक्कणितवारलाविलसदावलीमेखला कलं मधुरं क्वणितं शब्दितं यासां ताः कलक्वणितास्ताश्च ता वारलाः हंसभार्यास्तासां विलसन्ती उल्लसन्ती या आवली श्रेणिः सैव मेखला कटिमेखला यस्याः सा तथोक्ता । वेश्यापि कटिमेखलासहिता भवति । पुनः कथंभूता । उपान्तपुलिनाननोच्छलितवीचिनादानुगा उपान्तेषु समीपेषु यत्पुलिनं तोयमध्ये वालुकाद्वीपं तदेवाननं तत्रोच्छलिता उत्पतिता या वीचयो लहर्यस्तासां नादेन शब्देन अनुगच्छति चलति या सा तथोक्ता । वेश्यापि उल्लसन्ती गीतादिकं करोति । स्रग्विणीछन्दः । उपमालंकारः ॥

अहो मारदत्त महाराज, तस्याः सरितः सिप्रायाः नद्याः संबन्धिनि महाह्रदे अगाधजलाशये पुनरहं यशोधरः पृथुरोमा मत्स्यः समभूवं संजातोऽस्मि । कथंभूतायास्तस्याः । प्रमादमालवीजलकेलिसरस्याः प्रमादेन अलसतया मालवीनां मालवदेशोद्भवस्त्रीणां जलकेल्यर्थं जलक्रीडार्थं सरसी महासरोवरं तस्याः । कथंभूते महाह्रदे । जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसंपादितानेकगगनतलशतह्रदे महाह्रदे व्यतिक्रम्य तं पृषतपर्यायोदन्तमसरालशयालुप्रमाणदेहः पुनरहमहो महाराज रोहिताक्षनामा पृथुरोमा समभूवम् । यस्मिञ्जलक्रीडारते

कूलंकषा मग्नतनौ मयि स्यादुन्मग्नकाये प्रतनुप्रवाहा ।
स्थिते तिरश्चीनतया च सिन्धुः सा सेतुबन्धश्रियमादधाति ॥

सापि मदीयाम्बा कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात्तत्रैव शिशुमारतया जन्मासादयामास ।

एकदा नु तस्यामेव सीकरासारतारकितसकलहरिति सरिति निदाघदाहदारुणरसेषु शुचिसमाशाखादिवसेषु

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसपादितानेकगगनतलशतह्रदे जलक्रीडायामुत्ताला या जलदेवतास्तासां हस्तोदस्त ऊर्ध्वं क्षिप्तो योऽसौ सलिलासारो जलसमूहस्तस्य धाराभि संपादिता उत्पादिता अनेका च गगनतले शतह्रदा विद्युतो यस्मिन् महाह्रदे स तथा तस्मिन् । किं कृत्वा अह पृथुरोमा समभूवम् । त पूर्वोक्त पृषतपर्यायोदन्त सहेलकपर्यायवार्ता व्यतिक्रम्य । अह सहेलको मृत्वा पृथुरोमा सजात इत्यर्थ । कथभूत पृथुरोमा । असरालशयालुप्रमाणदेह असरालो महान् योऽसौ शयालुरजगरस्तेन प्रमाणस्तत्सदृशो देहो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत पृथुरोमा । रोहिताक्षनामा रोहिताक्ष इति नाम यस्य स तथा । मुचुकुन्दपुष्पसदृशरक्तश्वेतशरीर इत्यर्थ । यस्मिन् रोहिताक्षे जलक्रीडारते सति ।

कूलंकषेत्यादि । सा सिन्धु सिप्रा नदी मयि रोहिताक्षे पृथुरोम्णि मग्नतनौ सति कूलंकषा तटमुद्रुजा स्याद्भवेत् । मयि उन्मग्नकाये सति बहिरुच्छलिते सति प्रतनुप्रवाहा अल्पपूरा स्यात् । मयि तिरश्चीनतया तिर्यक्त्वेन स्थिते सति सेतुबन्धश्रिय सेतुबन्धशोभां आदधात्याचरति । दीपकालंकार, अतिशयश्च ॥

सापि पूर्वोक्ता मदीयाम्बा चन्द्रमति कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात् कालसर्पपर्याय परित्यज्य तत्रैव सिप्राया महाह्रदे शिशुमारतया शिशुमारत्वेन रौद्रजलचरजन्मा जन्म भवान्तरं आसादयामास प्राप्तवती ।

एकदा एकस्मिन्नवसरे नु पुन शुचिसमाशाखादिवसेषु ज्येष्ठमासदिनेषु तस्यामेव सरिति सिप्राया नद्या पुराङ्गना नगरस्त्रिय क्रीडन्ति स्म क्रीडा चक्रु । कथंभूताया तस्यां सरिति । सीकरासारतारकितसकलहरिति सीकरासारः कणोच्छलितजलकणसमूहस्तेन तारकस्तारकिता सकला अपि हरितो दिशो यया सा तथा तस्या । कथंभूतेषु शुचिसमाशाखादिवसेषु । निदाघदाहदारुणरसेषु निदाघदाहेन घर्मसंतापेन दारुणो रस. शरमो रसो येषु

भ्रश्यत्कर्णवतंसकाः सरलितप्रान्तप्रलम्बालका
शीर्यत्कज्जललोचनाः परिगलद्गण्डस्थलीचन्दनाः ।
उत्कम्पस्तनमण्डलाः प्रविलसल्लीलाब्जबाहाकुलाः
क्रीडन्ति स्म पुराङ्गनाः प्रियतमैरासेव्यमाना इव ॥

तत्रैवावसरेऽषडक्षीणाक्षोभक्षामनिद्रोद्रेकेणातुच्छपुच्छाच्छोटनोच्छलदविच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलकल्लोलकल्पितजलदेवतानिकेतकेतुमालेन निजनिरवधिप्रधावप्रारम्भैर्मथ्यमानपयसा कलशीमिव फेनाविलावर्तमण्डला

ते तयोक्तास्तेषु । 'ज्येष्ठे शुक्रशुचिस्त्वयम् । आषाढे' इत्यमरकोषे वर्तते । पञ्जिकाकारेण जिनदेवनाम्नाचार्येण शुचिशब्देन ज्येष्ठ एव व्याख्यात । तदभिप्रायेण अस्माभिरपि शुचिशब्देन ज्येष्ठ एवोक्त । एवंविध निदाघरौद्रत्व ज्येष्ठ एव वर्तते, न त्वाषाढे । वृषसंक्रान्तिमासत्वात् । उक्त च ब्राह्मणशास्त्रे—'गोमासे गोगवाक्रान्ते गोरसे गगन गते । गोपद गोरस दत्वा गोसहस्रफल भजेत् ॥' इति ।

कथभूता पुराङ्गना । **भ्रश्यदिति** । भ्रश्यत्कर्णवतसका भ्रश्यन्ति जलवेगेन अध पतन्ति कर्णाना अवतसकानि कर्णपूरा यासा तास्तथोक्ता । पुन कथभूता । सरलितप्रान्तप्रलम्बालका सरलिता अवक्रीभूता प्रान्तेषु प्रलम्बा दीर्घा अलका केशा यासा तास्तथोक्ता । पुन कथभूता । शीर्यत्कज्जललोचना शीर्यत् गलत् कज्जल मस्यञ्जन येषा तानि शीर्यत्कज्जलानि तत्सदृशानि लोचनानि यासा तास्तथोक्ता । पुन. कथभूता । परिगलद्गण्डस्थलीचन्दना परि समन्तात् गलन्ति गण्डस्थलीना प्रशस्तकपोलाना चन्दनानि विलेपनरचना यासा तास्तथोक्ता । पुन कथभूता । उत्कम्पस्तनमण्डला उत्कम्पानि उल्लसितानि सोल्लासानि स्तनमण्डलानि कुचभरा यासा तास्तथोक्ता । पुन. कथभूता । प्रविलसल्लीलाब्जबाहाकुला प्रविलसन्ती शोभमाना लीला यासा ता प्रविलसल्लीला अब्जबाहा कमलवत् भुजास्ताभिराकुला अनवस्थिता । पुनः कथभूता । प्रियतमैर्निजवल्लभैरासेव्यमाना इव सुखक्रीडाया भुज्यमाना इव । यथा प्रियतमैरासेव्यमाना अङ्गना भ्रश्यदवतसा सरलकेशा विसरत्कज्जललोचना चन्दनपत्रवल्लीरहिता चपलस्तनमण्डना नृत्यद्बाहुश्च भवन्ति । उपमालंकार ॥

तत्रैवावसरे पुराङ्गनाना क्रीडासमये तेन चुलुकीसूनुना शिशुमारीसुतेन तासु नगराङ्गनासु मध्ये यशोमतिमहाराजमहादेव्या कुसुमावल्या सबन्धित्वेन कुब्जलिका दासी मदनमञ्जरिका नामा अग्राहि जगृहे । गृहीता इत्यर्थ । कथभूतेन चुलुकीसूनुना । अषडक्षीणाक्षोभक्षामनिद्रोद्रेकेण अषडक्षीणाना मत्स्याना क्षोभेन भेषजचलनेन क्षाम क्षीण । उड्डीन इत्यर्थ । निद्राया प्रमीलाया स्वप्नस्य उद्रेक आधिक्य यस्य स तथा तेन । पुन कथभूतेन । अतुच्छपुच्छाच्छोटनोच्छलदविच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलकल्लोलकल्पितजलदेवतानिकेतकेतु-

कूलवन्तीं कुर्वता प्रतिक्षणसंधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण नीरेचरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेनेव **शूलाक्षपतिना** तेन **चुलुकीसूनुना** मा प्रहीतुं प्रत्यावृत्तेन तासु जलकेलीसक्तस्वान्तासु मध्ये **यशोमतिमहाराजमहादेव्याः** कुब्जलिका **मदनमञ्जरिका** नामाग्राहि ।

ततस्तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमतिः स महीपतिराहूयादिदेश सकलजलव्यालविलोपनाय वैवस्वतसैन्यसंनिभं सत्वरं सचरद्धीवरनिकरम् । ते च कैवर्तास्तदादेशादुच्चरलतरोत्तानकराचरितक्ष्वेलिताः सत्वरं लगुडगलजाल-

---

मालेन अतुच्छ प्रचुर यत् पुच्छाच्छोटन पुच्छस्य आस्फालन तेनोच्छलत् ऊर्ध्वं गच्छत् अविच्छिन्नच्छट अखण्डधार स्वच्छ निर्मल यत् सलिल जल तस्य कल्लोलै कल्पिता रचिता जलदेवतानां जलाधिष्ठातॄणा देवताना निकेते गृहे केतुमाला सेतूज्ज्वला पङ्क्तिर्येन चुलुकीसूनुना स तथोक्तस्तेन । चुलुकीसूनुना किं कुर्वता सता कुब्जलिका अग्राहि । कूलवन्तीं नदीं फेनाविलावर्तमण्डला फेनै डिण्डीरपिण्डैराविल व्याप्त आवर्तमण्डल भ्रमणसमूह यस्या कूलिन्या सा तथा ता कुर्वता विदधता । कूलवन्तीं कामिव । कलशीमिव दधिमन्थिनीव । कथंभूता कलशीम् । निजनिरवधिप्रधावप्रारम्भै निजो योऽसौ निरवधिप्रधाव आमर्यादभूतवेगवद्गतिस्तस्य प्रारम्भै राभसै मथ्यमानपयस्कां मथ्यमान विलोड्यमान पयस्य दधि यस्या सा मथ्यमानपयस्का ताम् । पुन कथंभूतेन चुलुकीसूनुना । प्रतिक्षणसंधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण क्षण क्षण प्रति प्रतिक्षण संधुक्ष्यमाण. सदीप्यमानो योऽसौ क्षुदाशुशुक्षणिर्बुभुक्षाग्निस्तेन क्षपित पीडित कुक्षिकक्ष उदरान्तं यस्य स तथा तेन । पुन कथंभूतेन । नीरेचरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेन नीरेचरा मत्स्यास्तेषा(?)त्यक्ष समस्तोऽपि योऽसौ पक्ष पितृमातृपुत्रादिपरिग्रहस्तस्य भक्षणं आक्षिप्त प्रारब्ध क्षणोऽवसरो येन स तथा तेन । केनेव । शूलाक्षपतिनेव यमेनेव । कथंभूतेन । मां गृहीतुं मन्न्य यशो नर चर ग्रहीतु गृहीत्वा भक्षितु प्रत्यावृत्तेन व्याघुटितेन । कथंभूतासु तासु पुराङ्गनासु । जलकेलीसक्तस्वान्तासु • • • • • .... विचिताणि यासा तास्वधोकान्तासु ॥

तत्तदनन्तर तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमति मदनमञ्जरिकाग्रहणश्रवणकुद्धबुद्धि । महीपति यशोमतिमहाराज सत्वर सचरद्धीवरनिकर समुखमागच्छन्मत्स्यबन्धसमूह [illegible] आहूय सकलजलव्यालविलोपनाय सर्वजलदुष्टग्रहविनाशाय आदिदेश आज्ञा [illegible] आदिष्टवान् । कथंभूत सचरद्धीवरनिकरम् । वैवस्वतसैन्यसनिभ यमभटसदृश[illegible] । ते च कैवर्ता. सचरद्धीवरा तदादेशात् यशोमतिमहाराजस्यादेशात् ता प्रसिद्धा नदी [illegible] सत्वर त्वरितेन अवतरन्ति स्म । कथंभूताः कैवर्ता । उच्चरलतरोत्तान[illegible] [illegible] कृतक्ष्वेलिता [illegible] देशवचनेन उत्ताना [illegible] ये [illegible]

व्यग्रपाणयस्तरीतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोडुपसपन्नपरिकरास्ता तरङ्गिणीमवतेरुः ।

उड्डीनाण्डजडिम्भमाकुलभवन्नालीकिनीकानन
कूलोत्तालबिलान्तरालचलनग्लानालगर्दार्भकम् ।
प्राय पङ्किलगर्तगर्वरमिलद्दौलेयबालं मुहु-
स्तत्स्रोतः कलुषीबभूव विवशग्राह विगाहत्तत ॥

पुनरहमहमिकया तत्सरित्स्रोतसि तेपु विहितसकलजलचरग्रहणोपायेपु तस्य चौलूकेयस्य यमदंष्ट्राकोटिकुटिल पपात गलनाले गल' । तत्सगमान्मम

तालि कृतानि क्ष्वेलितानि आस्फोटितानि वर्करिका येस्ते तथोक्ता । पुन कथभूता । लगुडगलजालव्यग्रपाणय लगुड लकुटदण्ड, गलश्च मत्स्यवेधनलोहकण्टक, जाल च आनाय लगुडगलजालानि तेपु व्यग्रा व्यापृता पाणयो येपा ते तथोक्ता । पुन कथभूता । तरीतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोडुपसपन्नपरिकरा तरीश्च नौका, तर्पश्च तृणमयघोटक, तुवरतरदश्च दौधिकफलतरणोपाय तरण्डश्च फलकम्, वेडिका च क्षुद्रनौका, उडुपश्च परिहारनौका चर्मावनघाते सपन्न परिपूर्ण परिकर. परिवारो येपा ते तथोक्ता ॥

उड्डीनाण्डजेत्यादि । ततस्तदनन्तर स्रोत सिप्रानदीजलपूर कलुपीबभूव अनच्छ सजातम् । कथभूत स्रोत । उड्डीनाण्डजडिम्भम उड्डीय गगने स्थिता अण्डजाना पक्षीणा डिम्भा बालका यस्मिन् तत्तथोक्तम । पुन कथभूतम् । आकुलभवन्नालीकिनीकाननम् आकुल भवत् कम्पमान भवत् नालीकिनीना पद्मिनीना कानन यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । कूलोत्तालबिलान्तरालचलनग्लानालगर्दार्भक कूलयोरुभयोस्तटयोरुत्ताला उत्सुका बिलान्तरालेपु बिलमध्येपु चलनेन ग्लाना निर्भग्नोद्यमा अलगर्दाना जलसर्पाणा अर्भका बालका यत्र तत्तथोक्तम । पुन कथभूतम् । प्राय पङ्किलगर्तगर्वरमिलद्दौलेयबाल प्रायो बाहुल्येन पङ्किला सकर्दमा ये गर्तास्तेपा मध्ये ये गर्वरा महिपास्तै मिलन्त एकत्रीभवन्तो दौलेयबाला कच्छपशिशवो यत्र तत्तथोक्तम् । कथ कलुपीबभूव । मुहुर्वारंवारम् । पुन कथभूत स्रोत । विवशग्राह विवशा परवशा ग्राहा मकरादयो यत्र तत्तथोक्तम । स्रोत किं कुर्वत् । विगाहत् विलोडत । अतिशयालङ्कार ॥

पुन पुनरपि नद्याप्रवाहे अवगाहनानन्तर अहमहमिकया परस्पराहङ्कारेण तत्सरित्स्रोतसि तन्नद्याप्रवाहे तेपु कैवर्तेपु विहितो रचित सकलाना जलचराणा मकरादीना ग्रहणस्य उपायो यैस्ते तथोक्तास्तेपु सत्सु तस्य चौलूकेयस्य चुलूकीपुत्रस्य शिशुमारस्य गलनाले गल लोहकण्टक पपात पतित । कथभूतो गल । यमदंष्ट्राकोटिकुटिल यमस्य दंष्ट्रा दाढा तस्या कोटिरिव तद्वत् कुटिलो वक्र. । तत्सगमात् शिशुमार-

चोपरि भ्रमदकालचक्रकरालं जालम् । पुनरस्मद्ग्रहणानन्दितमनोभिस्तैर्मत्स्यवेधिभिरानीत मा त च स महीपतिरवलोक्य पितृसंतर्पणार्थं द्विजसमाजसत्ररसवतीकाराय समर्पयामास । तत्र च तदुपयोगमात्रतया प्रत्यहमुत्कृत्यमानकायैकदेशः

अहं पिता पूर्वभवेऽस्य राज्ञः पितामही चाम्बुचरोऽयमासीत् ।
इयं व्यवस्था ननु नाविदानीमस्मत्सुखार्थं च विधि. क्लिैष· ॥

इति विचिन्तयन्स चाहं च कथंकथमपि जीवितमत्यजाव ।

पुनरहो धर्मधनजय, तामेव समस्ताद्भुतजननीमुज्जयिनीं निकामतमताजिनजेणाजीवनोटजाकुले बब्बूलबदरीकरीरप्रायक्षुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले कङ्काहिनामके ग्रामधामके स जलव्यालो महत्युरभ्रसदर्भे छगली बभूव । अहं

[illegible]गमात् ममोपरि च जाल पपातेत्येवम् । कथभूत जालम् । भ्रमदकालचक्रकराल भ्रमत् भ्रमण कुर्वत् यत् अकालचक्र अप्रस्तावे यमचक्र तद्वत् कराल रौद्रम् । पुन पुनरपि [illegible]ग्रहणानन्दितमनोभिरस्माक स्वीकरणेन हृष्टचित्तैस्तै प्रसिद्धैर्मत्स्यवेधिभि कैवर्तैरानीत मा यशो[illegible]र रोहिताक्ष मत्स्य च त चन्द्रमतिचरं शिशुमार अवलोक्य स यशोमति म[illegible]नाला महीपति पितृसतर्पणार्थं द्विजसमाजसत्ररसवतीकाराय समर्पयामास दापि[illegible]न् । [illegible]नगमाज इति ब्राह्मणसमूहस्य सत्ररसवतीकाराय । ब्राह्मणरूपकारायेत्यर्थ (?)। [illegible]मास ॥

[illegible] रा[illegible]न् मारदत्त महाराज, स च शिशुमारोऽहं च रोहिताक्षमत्स्य [illegible] [illegible] जीवित [illegible]जाव त्यक्तवन्तौ । अहं च कि कुर्वन् । इतीदृश विचिन्तयन् [illegible] [illegible]न् । [illegible]भूतोऽहम् । तत्र ब्राह्मणसत्रशालाया तदुपयोगमात्रतया ब्राह्मणभाजनमा[illegible] [illegible] दिन दिन प्रति उत्कृत्यमान उत्पाट्यमानश्छेद्यमान कायैकदेश [illegible] [illegible] प्रति [illegible] कायैकदेश [illegible]नेति सबन्ध इति केचित् ॥

[illegible]मित्यादि । [illegible] राज यशोमतिमहाराजस्य पूर्वभवे अहं पिता [illegible] । अयम[illegible] [illegible] पितामही पितुर्माता [illegible] । इदानीं ननु निश्चयेन इय ईदृशी व्यवस्था [illegible] [illegible] वर्तते । [illegible] । एष विधि कर्तव्यता ब्राह्मणभोजन अस्मत्सुखा[illegible] [illegible] न वर्तते । [illegible] ॥

च तत्रैव छगलः। पुनरावयोर्व्यतिक्रान्ते वर्करभाववृत्तान्ते जातस्मरस्मयस्तामेवाहमजामतिक्रामन्नखिलोरणक्षोभक्षुभितचित्तेनाविकटाधिपतिनातीवतीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहारः सौम्यधातुपातानन्तरमेव प्रेतभावमनुसरन्स्वयभूरिवात्मनात्मानमुत्पादयामास। अभूव चातिक्रान्तेषु कतिचिद्दिपक्षेषु प्राप्तप्रसवावसरः।

अत्रान्तरे स यशोमतिकुमारः पापर्द्धिप्रवृद्धमनस्कारस्तत्फलमिहैव जन्मनि दर्शयन्निव विदूरितनिखिलराजलक्ष्मीचिह्नः कूटशाल्मलितरू-

---

वनोटजाकुले तमत ऊर्णामयमास्तरणम्, अजिनजेण चर्मपल्याणम्, तद्द्वयमाजीवन उदरपूरणव्यवसायो येषा ते तमताजिनजेणाजीवनास्तेषा उटजानि गृहाणि तैराकुल व्याप्त तमताजिनजेणाजीवनोटजाकुल तस्मिन्। पुन कथभूते कङ्काहिनामके। वम्बूलवदरीकरीरप्रायक्षुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले वम्बूलाश्च किङ्किनीतरव, वदर्यश्च गोटावृक्षा, करीरा गूढपत्रवृक्षा। उक्त च—'करीर वङ्कपत्र च शाकपुष्प मृदूफलम्। ग्रन्थिली तीक्ष्णसार तु चकक क्षीणकण्टकम्॥' ते प्रायेण क्षुपाश्च लघुवृक्षाणामग्राणि तैराक्षिप्त वेष्टित पर्यन्तस्थल यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। छगली कस्मिन् वभूव। उरभ्रसदर्भे मेषसमूहे। अह च यशोधर रोहिताक्षमत्स्यस्तत्रैव कङ्काहिनामके उरभ्रसदर्भे छगलोऽभूवम्। अर्थवशाद्विभक्तिपरिणाम उत्तमैकवचन प्रथमोत्तमसमानक्रियापदत्वात्। पुन पुनरपि आवयोश्छगलीछगलपर्याययो वर्करभाववृत्तान्ते शिशुमारच्छगल प्रपद्य वृके व्यतिक्रान्ते सति जातस्मरस्मयोऽह उत्पन्नकन्दर्पदर्पस्तरुण सन् तामेव चन्द्रमतिचरीमजा छगलीं अह अतिक्रामन् अभिगच्छन् उड्डीयमान सन् अखिलोरणक्षोभक्षुभितचित्तेन अखिलाश्च ते उरणाश्च मेषास्तेषा क्षोभेण चलनेन क्षुभित क्रोध प्राप्त चित्त यस्य स तथा तेन ईदृग्विधेन अविकटाधिपतिना अविना मेषाणा कट कटक समूहस्तस्य अधिपति स्वामी तेन मेषसमूहस्वामिना कर्तृभूतेन अतीवतीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहार अतीव अतिशयेन तीक्ष्णे सूक्ष्माग्रे विषाणे शृङ्गे ताभ्या विनिर्मित मर्मप्रहारो जीवस्थाननिष्ठुरघात एवगुणविशिष्टोऽह सौम्यधातुपातानन्तरमेव शुक्रक्षरणादनन्तरमेव प्रेतभाव मरण अनुसरन् प्राप्नुवन् स्वयभूरिव ब्रह्मेव आत्मना आत्मानमुत्पादयामास। तस्यामेव अह यशोधरच्छाग पुनरपि द्वितीय वार छागो भूत्वा गर्भे स्थित इत्यर्थ। न केवल गर्भे स्थित कतिचिद्दिपक्षेषु कतिचिन्मासेषु अतिक्रान्तेषु सत्सु प्राप्तप्रसवावसर लब्धजन्मसमयश्च अह अभूव अभवम्॥

अत्रान्तरे अस्मिन्नवसरे मम जन्मप्राप्तिसमये स यशोमतिकुमार कुसुमावलीमहादेवीकान्त मृगयार्थं आखेटकार्थं निश्चक्राम निर्गत। कथभूतो यशोमतिकुमार.। पापर्द्धिप्रवृद्धमनस्कार पापर्द्धौ आखेटकक्रियाया प्रवृद्धो मनस्कारश्चित्ताभोगो यस्य स

लुम्बनवन्धनैरिव लताप्रतानैर्गाढोद्ग्रन्थितमौलिर्नरकान्धकारकालकार्दमिकाशुकाधिकृतकायकपरिकर. श्वभ्राटवीप्रवेशदण्डकसकाण्डकोदण्डोच्चण्डदोर्दण्डमण्डल कीनाशपाशाकारवागुरोत्तसितास॰ प्रादुर्भवद्दुरन्तपातकपातपिशुनैरिव श्वगणिभिः समाचरितपुर प्रचार. कृतान्तानीकभीकरैरणुकोणोत्क्वणितपाणिभिः किरातैः परिवृत॰ पतिरिव सकलसत्त्वसबाधसाधितमनि

'स्तेनद्विषद्विषव्यालश्वापदप्रभव भयम् ।
शर्मधर्मविरामश्च मृगयाया महीपते ॥'

इति नीतिमधीतामप्यवमत्य मृगयार्थं निश्चक्राम । प्रविवेश च वनदेवताविनिवेदिततदागमनमिव प्रशान्तसमस्तसत्त्वसचार कान्तारम् । स्थलबिलजलान्तरालविहारिणा प्राणिनामद्यापि चित्रगुप्तेनापरिमृष्टमानत्वादनासादितहिंस. कोपारुणान्तैरपाङ्गप्रसरै स्वामर्षदेवताया शोणितोपहारमिव विकिरस्तस्य छगलाविकैलकसनाथस्य यूथस्य मध्येन प्रत्यावर्तमानस्तिर्यग्गति-

---

स्तेनेति । महीपतेर्नरेन्द्रस्य मृगयाया भयमुत्पद्यते । कथभूत भयम् । स्तेनद्विषद्विषव्यालश्वापदप्रभव स्तेनाश्चौरा , द्विषन्तश्च शत्रव विष च हालाहलम् , व्यालाश्च सर्पा , श्वापदाश्च सिंहव्याघ्रादय , तेभ्य प्रभवमुत्पन्नम् । न केवल महीपतेर्मृगयाया भय भवति, किं तु शर्मधर्मविरामश्च भवति। शर्म च सुखम् धर्मश्च पूजादानोपवासादिलक्षण , शर्मधर्मौ तयोर्विरामो विनाश शर्मधर्मविराम । चकार उक्तसमुच्चयार्थ । तेन शीलभङ्ग प्रजाविलोपादिक च लभ्यते ॥

न केवल मृगयार्थं निश्चक्राम किं तु कान्तार दुर्गम वर्त्म प्रविवेश च प्रविष्टवाश्च । कथभूत कान्तारम् । प्रशान्तसमस्तसत्त्वसचार प्रशान्त उपशान्त समस्तसत्त्वाना मृगादिजीवाना सचार प्रवेशो यत्र कान्तारे तत्तथोक्तम् । तदागमे सति सर्वे मृगादयो जीवा पलायाचक्रिरे इत्यर्थ । पुन कथभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—वनदेवताविनिवेदिततदागमनमिव वनदेवताभिर्विनिवेदित कथित तदागमन यत्र कान्तारे तद्वनदेवताविनिवेदिततदागमनम् । कान्तारप्रवेशानन्तर किं कृतवानित्याह—ता मदीया मातरं मन्मातृचरीमजामारूढ वल्लनाथ (?) निर्विभेद विदारितवान् । केवल मदीया मातर च छगली च निर्विभेद । कथभूत सन् निर्विभेद । अनासादितहिंस अप्राप्तहिंसाकर्मक । अलब्धमृगादिक इत्यर्थ । कस्मादनासादितहिंस । स्थलबिलजलान्तरालविहारिणा स्थलविहारिण , बिलविहारिण , जलविहारिणो मत्स्यादय , अन्तरालविहारिण पारापतलावचटकादय , स्थलबिलजलान्तराल विहारिणस्तेषा तथोक्ताना प्राणिना जीवाना अद्यापि वर्तमानकालेऽपि चित्रगुप्तेन यमकायस्थेन अपरिमृष्टमानत्वात् गतायुष्कतारहितत्वात् । अलब्धहिंस इत्यर्थ । चित्रगुप्तादयोऽमी यमस्य आक्षपटलिका । यशोमतिकुमार किं कुर्वन् । कोपारुणान्तै क्रोधेन रक्तमध्यै अपाङ्गप्रसरैर्लोचनप्रान्तविस्तरै कटाक्षरक्ततेजोभि स्वामर्षदेवताया निजक्रोधदेवताया शोणितोपहार रुधिरपूजा विकिरन्निव विक्षिपन्निव । किं कुर्वाण । तस्य पूर्वोक्तस्य यूथस्य छगलसमूहस्य मध्येन कृत्वा अन्तरेण विधाय प्रत्यावर्तमान पश्चाद्व्याघुटन् । कथभूतस्य यूथस्य । छगलाविकैलकसनाथस्य छगल्यश्च छगला , अविना मेषाणा समूह आविकम्, ऐलकाना गारडकाना वृहच्छागाना समूहमैलक छगलाविकैलकानि तै·

मार्गोल्लेखेन कपोलस्थलीचुम्बनोन्मुखपुङ्खेनायोमुखेन शरव्यीकृतनस्तवृन्दा- रकस्ता मदीया मातरं च निर्बिभेद । तावता चापर्याप्तपरितोष. स्वयमेव तदुद- रमवदारयत् । ददर्श च मामनलावलम्नशकलिनमिव विवर्तमानवपुषम् । आयु षः शेषत्वादविहितप्रमीतभावमवाप्तसमस्तसूपशास्त्राधिगमपाटवाय पौरोगवाय पोषणार्थमर्पयत् । तदन्वह गेह एव पोष्यमाणतनूना छागलधेनूना शून्यस्तनाव लेहलालोपदिग्धदेहस्तस्मिन्नेव रसवतीगृहे सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधि कविवेकेषु पाचकलोकेषु पिशितपाकोपदेशदानदुर्ललितहृदयामात्मदु'क्रमो

सनाथ महितमस्य तथोक्तस्य । पुन कथभूत । अयोमुखेन शरव्यीकृतवस्तावृन्दारक ' ।

.... । कथभूतेन अयोमुखेन । तिर्यग्गति

गो॰ ॰न स तथा तेन । पुन कथभूतेन । ग

विलम्बमानालकभङ्गे, कुमुदोदरनिलीनालिकुलस्पर्धिनि, मघवन्मातङ्गकटनिकटमदलेखारेखे, सुधासिन्धुप्रफुल्लनीलाम्बुजशङ्किनि, प्रसूनस्तवकान्तरोद्गतहरितच्छदच्छायाच्छुपि लाञ्छने,

न खल्वसमानविग्रहः पुरुषाणामनारभ्य काचिन्महतीमापदमुपशाम्यतीति मनीषयेव निजान्वयवीजसंरक्षणाय परं केषुचिन्नीचावृतगहनप्रकाशदेशेषु निभृत्य स्थितिकुशले च तमःपटले,

भवत्सु च मधुगन्धलुब्धमधुपसंबाधनिरुध्यमानविधुदीधितिप्रसरेषु विलासिनामुदवसितवातायनविवरेषु,

---

र्णाकपोलतले विप्रलब्धस्त्रीगण्डस्थले विलम्बमानः लसमानः अलकभङ्गो येन तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । कुमुदोदरनिलीनालिकुलस्पर्धिनि कुमुदं कैरवं तस्योदरे मध्ये निलीनमुपविष्टं यदलिकुलं तेन स्पर्धते उपमां धरति इत्येवंशीलं तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते। मघवन्मातङ्गकटनिकटमदलेखारेखे मघवान् इन्द्रस्तस्य मातङ्गः ऐरावणस्तस्य कटो गण्डस्थलं तस्य निकटे समीपे उपरितनभागे या मदलेखा दानरेखा तद्वत् रेखा उपमा यस्य लाञ्छनस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सुधासिन्धुप्रफुल्लनीलाम्बुजशङ्किनि सुधासिन्धौ क्षीरोदसागरे प्रफुल्लत् विकसत् नीलाम्बुजं इन्दीवरं तद्वत् शङ्का उपमा विद्यते यस्य तत्तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । प्रसूनस्तवकान्तरोद्गतहरितच्छदच्छायाच्छुपि प्रसूनानामुज्ज्वलपुष्पाणां स्तवको गुलुञ्छस्तस्यान्तरे मध्ये उद्गतः उत्पन्नो योऽसौ हरितच्छदो नीलपत्रं तस्य छाया शोभा छुपति स्पृशति तदुपमां धरति तत्तथा तस्मिन् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तमःपटले सति। कथंभूते तमःपटले । परं केवलं केषुचित् निपतेषु नीचावृतगहनप्रकाशदेशेषु निभृत्य प्रच्छन्नीभूय स्थितिकुशले स्थानकरणविचक्षणे नीचाश्च निम्ना आवृताश्च आवरणसहिताः गहनाश्च अविज्ञातपरभागाश्च प्रकाशाश्च कदाचिदपि अप्राप्तसूर्यादितेजसः ते च ते देशाः प्रदेशास्तेषु । तमःपटले स्थितिकरणे किमर्थम्। निजान्वयवीजसंरक्षणाय । यथा उत्प्रेक्षते—इति मनीषया इव ईदृश्या बुद्ध्या इव । इतीति किम् । असमानविग्रहः महद्भिः सह युद्धं खलु निश्चयेन पुरुषाणां काचित् विवक्षिता महती गुरुता आपदः विपदः अनारभ्य अकृत्वा न उपशाम्यति ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । विलासिनाम् उदवसितवातायनविवरेषु सत्सु उदवसितानि गृहाणि तेषां वातायनानि गवाक्षजालानि तेषां विवरेषु छिद्रेषु सत्सु । कथंभूतेषु उदवसितवातायनविवरेषु । मधुगन्धलुब्धमधुपसंबाधनिरुध्यमानविधुदीधितिप्रसरेषु भवत्सु संजायमानेषु सत्सु मधु मद्यं तस्य गन्धः तस्मिन् लुब्धा

दयात्तत्रैव भवे संपन्नसितश्वित्रगात्रीमनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दमक्षिकाक्षेपक्षोभपात्रीमतिपूतिपूयपिहितनासिकसविधसचरत्परिवारा स्वकीयेन दारिकाजनेन 'इय खलु हले, पापकर्मा सकलदुराचारागारा अमृतमतिमहादेवी त निखिलभुवनमाननीयमनङ्गावतारं यशोधरमहाराज गरलप्रयोगादृष्टान्तकीर्ति विधाय तत्फलेन सम्प्रति सजाता सकलकुष्ठाधिष्ठानम्' इति द्वन्द्वमितस्ततो मन्त्रयमाणेन राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन च कृतधिक्कारपरम्परा कथमपि विदित्वा, कथं नाम

अलिकुलमिद लूतातन्तुप्रतानविधूसर
मनसिजधनुर्जात जीर्यत्तनुस्थिति पिञ्जनम् ।

पाचकलोकेषु । सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधिकविवेकेषु सकलाश्च ते रसा मधुराम्लकटुतिक्तकषायलवणलक्षणा आस्वादास्तेषा प्रसाधनविधिस्तस्य व्यतिकरे प्रघट्टके अधिकोऽतिरिक्तो विवेकश्चातुर्यं येषा पाचकलोकाना ते तथोक्तास्तेषु । पुन कथभूताममृतमतिम् । आत्मदुष्कर्मोदयात्तत्रैव भवे सपन्नसितश्वित्रगात्री आत्मन पापकर्मोदयात्तत्रैव भवे सपन्न सित श्वेत श्वित्र कुष्ठ गात्रे शरीरे यस्या सा तथा ताम् । पुन कथभूताम् । अनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दमक्षिकाक्षेपक्षोभपात्रीम् अनवरत दरन् विदार्यमाणो योऽसौ देहस्तस्य द्रव पूयादिक तस्य आस्वादाय आसीदन्त्य आगच्छन्त्यो मन्दा प्रचुरा या मक्षिकास्तासा क्षेपे क्षोटे योऽसौ क्षोभ गात्रमोटन तस्य पात्री भाजन ता तथोक्ताम् । पुन कथभूताम् । अतिपूतिपूयपिहितनासिकसविधसचरत्परिवारा अतिशयेन पूतिर्दुर्गन्ध यत् पूय नष्टरुधिर तेन पिहिता नासिका येन सोऽतिपूतिपिहितनासिक ईदृग्विध सविधे समीपे सचरन् प्रविशन् परिवारो यस्या सा ताम् । पुन कथभूताम् । राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन नृपपरिवारदासीसमूहेन च चकारात् अन्येन च लोकेन इत्यमुना प्रकारेण कृतधिक्कारपरम्परा विहिततिरस्कारश्रेणिम् । कथभूतेन राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन । इतस्ततो यत्र तत्र द्वन्द्व स्त्रीपुरुषयुग्म मन्त्रयमाणेन आहूयता । इतीति किम् । हले सखि । खल्विति वाक्यालकारे । इयमेषा अमृतमतिमहादेवी सम्प्रति सकलकुष्ठाधिष्ठान अष्टादशकुष्ठकोष्ठागार सजाता सबभूव । केन । तत्फलेन पापफलेन । कथभूतेयम् । पापकर्मा पापिष्ठा । पुन कथभूता । सकलदुराचारागारा सर्वदुर्विलसितमन्दिरप्राया । किं कृत्वा पूर्वं कुष्ठाधिष्ठान जाता । त यशोधरमहाराज गरलप्रयोगात् दृष्टान्तकीर्ति विधाय मृत कृत्वा । कथभूत तम् । निखिलभुवनमाननीय सर्वजगद्वन्दनीयम् । पुन कथभूतम् । अनङ्गावतार कामस्वरूपम् । न केवल राजपरिजनलञ्जिकासमूहेन कृतधिक्कारपरम्परा च । अन्यत् स्वकीयेन दारिकाजनेन स्व अमृतमतिमहादेवीदासीसमूहेन च । इति विचिन्तयन् कतिचिन्निशद्रात्रानतिवाहयामास इत्यग्र इतीति किम् । कथ केन प्रकारेण । नामेति सभावनायाम् ।

अलिकुलमिति । इदमेतत् अलिकुल केशकलाप लूतातन्तुप्रतानविधूसरम् । कथम-

कुवलयवनं धत्ते दैन्यं दवाग्निसमाश्रयं
घुणदरभरभ्रस्यत्स्तम्भप्रभावमभूद्वपुः ॥

अथवा न चैतदाश्चर्यम् । यतः ।

स्वामिद्रोहः, स्त्रीवधो, बालहिंसा, विश्वस्तानां घातनं, लिङ्गभेदः, ।
प्रायेणैतत्पञ्चकं पातकानां कुर्यात्सद्यः प्राणिनः प्राप्तदुःखान् ॥

इति विचिन्तयन्कतिचित्रिंशद्रात्रानतिवाहयामास ।

इतश्च कलिङ्गविषयेषु महति महिषीसमुदये अहो स्वकीययशःकुसुमसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज महाराज,

रक्तप्रान्तविलोललोचनयुगः प्रोथप्रतिष्ठाननः
प्रोत्कूणाग्रविषाणभीषणवपुर्नीलाञ्जनाद्रिप्रभः ।

भूदिति संबन्धः । लूतानां ऊर्णलतानां मर्कटीनां ये तन्तवो लालासूत्राणि तेषां प्रतानः समूहस्तद्वद्विधूसरं विरूपकमीषत्पाण्डुरम् । कथं जातमित्यर्थः । मननिजधनुर्भ्रूयुगलं पिञ्जनं कर्पासविकारविखण्डनं कथं जातमभूत् । कथंभूतं पिञ्जनम् । जीर्यत्तनुस्थिति जीर्यन्ती शतखण्डीभवन्ती तनोः कायस्य स्थितिः स्वरूपं यस्य तत्तथोक्तम् । इदं कुवलयवनं नेत्रयुगलं दैन्यं दीनत्वं शोभारहितत्वं धत्ते धरति । कथंभूतं दैन्यम् । दवाग्निसमाश्रयं दावानलदग्धमिव । दह्यत इत्यर्थः । इदमेतद्वपुः शरीरं कथमभूत् । घुणदरभरभ्रस्यत्स्तम्भप्रभावं घुणाः कीटकास्तेषां दराश्छिद्राणि तेषां भरः समूहस्तेन भ्रस्यन् अधः पतन् योऽसौ स्तम्भः स्थूणास्तस्येव प्रभावः शोभा यस्य वपुषस्तथोक्तम् ।

अथवा युक्तोऽयमर्थः । एतदाश्चर्यं न भवति । कुतः कारणात् । यतः ।

स्वामीति । एतदिदं पातकानां पञ्चकं प्राणिनो जीवान् सद्यस्तत्कालं तस्मिन्नेव भवे प्राप्तदुःखान् लब्धानेतान् कुर्यात् विदध्यात् । एतत् किम् । यतः स्वामिद्रोहो राजहत्या, स्त्रीवधः, बालहिंसा, विश्वस्तानां घातनं दत्ताभयदानानां हननम्, लिङ्गभेदः शेफश्छेदनम् । कथम् । प्रायेण बहुलतया इति क्रियाकारकसंबन्धः ॥

अहो स्वकीययशःकुसुमसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज अहो मारदत्त महाराज, स्वकीययशांस्येव कुसुमानि तेषां सौरभेण सौगन्ध्येन उन्मादित उन्मत्तीकृतो हर्षं प्रापितो बुधमधुपानां विद्वज्जनभ्रमराणां समाजः समूहो येन स तथोक्तस्तस्य संबोधनं क्रियते हे तथोक्त हे महाराजाधिराज । इतश्च एतस्मिन् प्रस्तावे कलिङ्गविषयेषु दन्तपुरोपलक्षितकोटिशिलादेशेषु केचिदाहुः । महति महिषीसमुदये गवेरीणां यूथमध्ये ।

रक्तेति । सा छागी चन्द्रमतिचरी अजा क्षुरप्रवाणेन खण्डिता सती मृत्वा पुनः पुनरपि कासरो महिषः अभूद्बभूव । कथंभूतः कासरः । रक्तप्रान्तविलोललोचनयुगः रक्तप्रान्ते लोहितपर्यन्ते विलोले चपले लोचनयुगं यस्य स तथोक्तः । पुनः कथंभूतः ।

उत्कर्णः पृथुकन्धरो गुरुखुरः स्थूलत्रिकोर स्थलः
सा मृत्वा कमनीयवालधिरभूच्छागी पुनः कासरः ॥

पुनरसावशेषमहिषपरिषदतिशायशरीरसनिवेशः सार्थपार्थिवस्वीकारवशात्

सुखदु'खानुभवार्थे निजकर्मगलग्रहात्सुदूरोऽपि ।
जालावलग्नतिमिवज्जन्तुर्यमसमयमायाति ॥
यत्र सुख वा दु'ख लिखित निटिले यथास्य दैवेन ।
तत्रायाति प्राणी पाशाकृष्टः पतत्रीव ॥

प्रोथप्रतिष्ठानन प्रोथप्रतिष्ठ नासिकासमीप आनन यस्य स तथा। पुन कथभूत.। प्रोत्कूणाग्रविपाणभीषणवपु प्रोत्कूणाग्रे विपाणे शृङ्गे ताभ्या भीषण भयानक वपु शरीर यस्य स तथा। पुन कथभूत । नीलाञ्जनाद्रिप्रभ नीलाद्रिर्नीलपर्वत, अञ्जनाद्रिरस्ताचल, तद्वत् प्रभा कान्तिर्यस्य स तथोक्त । कृष्णवर्ण इत्यर्थ । पुन कथभूत । उत्कर्ण ऊर्ध्वश्रवा । पुन कथभूत.। पृथुकन्धरो विस्तीर्णग्रीव.। पुन कथभूत । गुरुखुर अलघुशफ.। पुन कथभूत । स्थूलत्रिकोर स्थल त्रिक च पृष्टवशाधरप्रवेश, उर स्थल च अग्रतोभाग, स्थूले मासले त्रिकोर स्थले यस्य स तथा। पुन. कथभूत । कमनीयवालधि कमनीयो वालधि पुच्छो यस्य स तथा। जात्युपमालकार.॥

पुन पुनरपि असौ कासर पूर्वोक्तचन्द्रमतिचरीमहिष सार्थपार्थिवस्वीकारवशात् सार्थपार्थिव सार्थाधीशो नायकस्तस्य स्वीकारवशात् क्रयणाधीनत्वात्। केनचिद्विक्रीत सार्थपार्थिवेन क्रीत इत्यर्थ । तद्वशात्। ता एकानसीमुज्जयिनीं पुरीं अनुप्राप्य गत्वा तस्यामेव यस्या नद्या शिशुमार पूर्वमभूत्तस्यामेवापगाया कथाशेषतामवाप •••
कथभूत कासर । अशेषमहिषपरिपदतिशायशरीरसनिवेश • ••••
। इति ईदृश सुभाषितद्वय सत्यता नयन्निव सत्यार्थता प्रापयन्निव। इतीति किम्।

सुखदुःखेत्यादि। जन्तुर्जीवो यमसमय मृत्युशासन आयाति आगच्छति। किमर्थम्। सुखदु खानुभवार्थे सुख वा दु ख वा तयोरनुभवार्थे भोगार्थम् । कथभूतो जन्तु । सुदूरोऽपि अतिविप्रकृष्टोऽपि । कस्माद्यमशासनमायाति । निजकर्मगलग्रहात् निजकर्मणा गले स्वीकारात्। जन्तु किंवत्। यथा जालावलग्न आनाये पतित तिमिर्मत्स्यो यमसमय आयाति। उपमैव ॥

यत्रेत्यादि। प्राणी जीवस्तत्र तस्मिन् स्थाने आयात्यागच्छति। तत्र कुत्र। यत्र यस्मिन् स्थाने सुख वा दु ख वा अस्य प्राणिनो निटिले ललाटे दैवेन विधात्रा यथा येन प्रकारेण लिखित लिपिविषयीकृतम। प्राणी क इव। पाशाकृष्ट पाशेनातानित. पतत्रीव पक्षीव। उपमालकार ॥

इति सत्यतां नयन्निव तां विलासिनीविलासहंसावतारसरसीमेकानसीमनुप्राप्य तस्यामेवोभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगायामापगायां प्रतिपन्नपयोवगाहविहरणः, अहिनकुलवज्जातिजनितामर्षोत्कर्षान्धान्तःकरणः, यशोमतिमहाराजवाजिसजनितदौर्जन्यप्रकरणः, तन्नृपतिनिर्दिष्टनैकटिकानीककरकीलितचतुश्चरणः, प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्खदिराङ्गारनिकरपूरितकरणः, समन्तादभीक्ष्णाशुशुक्षणिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवारिवर्षणः, कर्णकटुघोराररवरसनशल्यितपुरदेवताधिषणः, त्र्यूषणकषायोल्बणा-

कथभूतामेकानसीम्। विलासिनीविलासहंसावतारसरसीं विलासिनीनां विलासहंसा भोगहंसास्तेषामवताराय अवतरणाय सरसीं महासरोवरसदृशीम्। कथभूताया आपगायाम्। उभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगाया उभयतीरयोरर्वाक्तटे च अवतीर्णा उत्तीर्णा। स्थिता इत्यर्थः। ये तमालतरवः कालस्कन्धवृक्षास्तेभ्यः पतितः क्षरितो यः प्रसूनपरागः पुष्परजस्तस्य परवशः पराधीनो वेगो रयो यस्याः सा तथोक्ता तस्यां तथोक्तायाम्। कथभूतः कासारः। प्रतिपन्नपयोवगाहस्य जलविलोडनस्य विहरणं पर्यटनं येन स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। अहिनकुलवत् सर्पवभ्रुवत् जातिजनितामर्षोत्कर्षान्धान्तःकरणः जातिस्वभावेन जनित उत्पादितो योऽसावमर्षोत्कर्षः क्रोधोत्कृष्टता तेन अन्धं अपश्यत् अन्तःकरणं मनो यस्य स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। यशोमतिमहाराजवाजिसजनितदौर्जन्यप्रकरणः यशोमतिमहाराजस्य वाजिनः पट्टवाहस्य सजनितं सम्यगुत्पादितं दौर्जन्यप्रकरणं मृत्युप्रस्तावो येन स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। तन्नृपतिनिर्दिष्टनैकटिकानीककरकीलितचतुश्चरणः तन्नृपतिना यशोमतिमहाराजेन निर्दिष्टं आदिष्टं योऽसौ नैकटिकानीकं किंकरसमूहस्तस्य करैः कीलिताः कीलकशृङ्खलादिना निश्चलीकृताश्चतुश्चरणाः पादा यस्य स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्खदिराङ्गारनिकरपूरितकरणः प्रस्फोटनानां सूर्पाणां ये स्फारमारुताः प्रचुरवायवस्तैः स्फुरन्तो जाज्वल्यमाना ये खदिराङ्गारा वालपत्रकाष्ठाग्निखण्डानि तेषां निकरैः पूरितानि आच्छादितानि करणानि शरीरावयवा यस्य स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। समन्तादभीक्ष्णाशुशुक्षणिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवारिवर्षणः समन्तात् सर्वतः अभीक्ष्णं निरन्तरं आशुशुक्षणेरग्नेः क्षतमर्धस्फुटितप्रहारेषु क्षिप्यमाणं प्रेर्यमाणं क्षारवारिवर्षणं लवणजलवर्षणं यस्मिन् स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। कर्णकटुघोराररवरसनशल्यितपुरदेवताधिषणः कर्णानां कटवः स्फोटका घोरा रौद्रा ये आरवाः शब्दास्तेषां रसनेन आरटनेन शल्यिता दुःखीकृता पुरदेवतानां धिषणा बुद्धिर्येन स तथोक्तः। पुनः कथभूतः। त्र्यूषणकषायोल्बणालन्दकोदकादानविनिरुद्धनिखिलगोर्वरगणः त्र्यूषणस्य शुण्ठीमरिचपिप्पलचूर्णस्य कषायः क्वथितजलं तेनोल्बणमुत्कटं यत् अलन्दकोदकं अलन्दकं मृत्तिकाकुण्डं तत्र धृत

गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कंदराभोगरम्य-
स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनिरमरतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्तिः।
गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिरामः
प्रोत्तालानर्तनीतिर्नट इव विजयार्धावनीध्रश्चकास्ति॥

किं च।

पादान्तलक्ष्मीरपरः पयोधिः पूर्वोऽम्बुधिर्यस्य शिरस्यदश्रीः।
शय्यावकाशा च वसुंधरेय जातामरस्त्रीजनसेवितस्य॥
उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात्पूर्वापरौ स्वप्रभुमिव स्थितस्य।
सीमन्तसंवाहनयोरिवाब्धी जातोद्यमौ यस्य गिरेश्चकास्तः॥

गन्धर्वेति। गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कंदराभोगरम्य गन्धर्वाणां देवगायकानां अखर्वा अहस्वा ये पर्वानका उत्सवपटहास्तेषां निनदा ध्वनयस्तैर्नदन्तः प्रतिशब्दं कुर्वन्तो ये कंदराभोगा गुहानां परिपूर्णविस्तारास्तैः रम्यो मनोहरः। यत्र नटो नृत्यति तत्रानकाः शब्दं कुर्वन्ति। पुनः कथंभूतः। स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनिः स्वर्गस्त्रीणां गीतैः कान्ता मनोहरा अटनिः कटिनीतटं यस्य स तथोक्तः। यत्र नटो नृत्यति तत्र स्त्रियो गायनानि गायन्ति। पुनः कथंभूतः। अमरुतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्तिः अमरतरूणां श्लाघ्याः प्रशंसनीयाः शाखा लताख्या एव क्षिपस्तयो भुजा यस्य स तथोक्तः। नटोऽपि भुजाभ्यां नृत्यति। पुनः कथंभूतः। गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिरामः गङ्गायाः स्वर्गनद्यास्तुङ्गा उन्नता उत्तरङ्गा उत्कृष्टकल्लोलास्तेभ्य उच्छलन्त आकाशे उत्पतन्तो ये अनणुकणाः स्थूलजलबिन्दवस्तेषामासारः समूहः स एव हारो मुक्ताफलमाला तेनाभिरामो मनोहरः। नटोऽपि हारशोभितो भवति। पुनः कथंभूतः। प्रोत्तालानर्तनीतिः प्रोत्ताला उत्सुका आनर्तस्य भ्रामर्या नीतिर्नयो यस्य स तथोक्तः। नटोऽप्युत्तालनर्तनो भवति। युग्मं श्लेषोपमा॥

किं च विशेषोऽस्ति।

पादान्तेत्यादि। यस्य विजयार्धावनीध्रस्य अपरः पयोधिः पश्चिमसमुद्रः पादान्तलक्ष्मीः पादपङ्क्तिशोभा वर्तते पदिकाविशेषो वर्तते। यस्य च पूर्वोऽम्बुधिः शिरस्यदश्रीः मस्तकोच्छीर्षं वर्तते। यस्य च इयं वसुंधरा शय्यावकाशा शयनीयं जाता। तनुपल्यङ्कस्योपरि स्त्रीजनो विलोकते सोऽस्य को वर्तते इति। तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—कथंभूतस्य यस्य। अमरस्त्रीजनसेवितस्य अमरस्त्रीजनेन सेवितो भुक्तस्तस्य। रूपकहेत्वलंकारः॥

उल्लोलेत्यादि। यस्य विजयार्धस्य गिरेः पर्वतस्य पूर्वापरौ अब्धी समुद्रौ सीमन्तसंवाहनयोः मस्तकसमार्जने पादमर्दने च जातोद्यमाविव चकास्तः शोभेते। कस्मात्। उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात् उल्लोलाश्चपलाः कल्लोला महान्तस्तरङ्गास्त एव करास्तेषां प्रचार

यत्राम्बुधिः पुष्करवत्स्थिताङ्गे तरङ्गहस्ताहतकंदरास्यः ।
शक्रप्रचेतःपुरकामिनीनां नृत्ताय वृत्तः कुतपीव भाति ॥

तत्र विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणदृषदि वारणाङ्कितमेखले सततस्यन्ददुर्दिनदरीसरत्समीरसीकरासारिणि सुरतश्रमखिन्नखचरसहचरीसेव्यमानसतानकच्छाये सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्प्रसू-

---

व्यापारेण तस्मात् । यस्य कथंभूतस्य । स्वप्तुं स्थितस्येव निद्राकर्तृव्यापृतस्येव । यथासंख्योत्प्रेक्षालंकारः ॥

यत्रेत्यादि । यत्र यस्मिन् विजयार्धावनीध्रे अम्बुधिः कुतपीव मार्दङ्गिक इव भाति । यत्र गिरौ कथंभूते । पुष्करवत् मृदङ्गमुखवत् स्थिताङ्गे व्यापृतकाये । अम्बुधिः कथंभूतः । तरङ्गहस्ताहतकंदरास्यः तरङ्गावेव हस्तौ ताभ्यामाहते ताडिते कंदरास्ये गुहामुखे येनाम्बुधिना स तथोक्तः । ननु वादनं नर्तननिमित्तं भवति, तर्हि नर्तनमित्याह । तत्कारणगर्भितमम्बुधेर्विशेषणमाह—अम्बुधिः कथंभूतः । शक्रप्रचेतःपुरकामिनीनां नृत्ताय वृत्तः शक्रश्च पूर्वदिक्पाल इन्द्रः, प्रचेताश्च पश्चिमदिक्पालो वरुणः, तयोः पुरे द्वे नगरे तयोः कामिन्यः तासां तयोक्तानां नृत्ताय नर्तनाय वृत्तो व्यावृत्तः । रूपकोपमालंकारः ॥

तत्र तस्मिन् विजयार्धावनीध्रे 'मन्मथमथनाभिधानावसरश्चारणमहर्षिः मन्मथमथन इति अभिधानस्य नाम्नः अवसरो योग्यता यस्य स तथा चारणमहर्षिराकाशगामी मुनिः सूर्यप्रतिमागतो बभूव कायोत्सर्गेण स्थितः । किं कृत्वा पूर्वम्। निर्दरैकदेशं निर्भयप्रदेशं अध्यास्य आश्रित्य स्थितः । कथंभूते विजयार्धावनीध्रे । विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणदृषदि विद्याधराणां गगनचराणां या सुन्दर्यः कमनीयकामिन्यस्तासां विलासो नेत्रविभ्रमस्तस्यावलोकनाय मणिदर्पणसदृशा दृषदः पाषाणशिलातला यस्मिन्स तथोक्तस्तस्मिन् । पुनः कथंभूते । वारणाङ्कितमेखले　　　　। पुनः कथंभूते । सततस्यन्ददुर्दिनदरीसरत्समीरसीकरासारिणि सततस्यन्देन जलस्रवणेन दुर्दिना मेघच्छिन्ना या दर्यो गुहास्तासु सरत्समीरेण प्रवर्तमानवायुना ये सीकरासाराः जलकणसमूहास्ते विद्यन्ते यत्र स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सुरतश्रमखिन्नखचरसहचरीसेव्यमानसतानकच्छाये सुरतश्रमेण मैथुनखेदेन खिन्नाः श्रान्ता ये खचरसहचर्यो विद्याधराणां स्त्रियस्ताभिः सेव्यमाना आश्रियमाणा सतानकच्छाया देववृक्षच्छाया यत्र स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्प्रसूनमकरन्दामोदिनि सुरानोकहानां कल्पवृक्षाणां कुहरेषु विहरमाणानि मधुकरीकुलानि तेषां कलहेन युद्धेन गलत्प्रसूनानां पतत्पुष्पाणां यो मकरन्दः पुष्परसस्तस्यामोदः परिमलो विद्यते यत्र स

प्रमाणवारिधारावर्षिभिः, स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिवापतत्पृथीयपाषाणैः, असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव ज्योतिर्वसतीनाम्, असमयतमिस्रासमागमैरिव भुवनवलयस्य, अकाण्डकपाटघटनैरिव दक्षकन्यानाम्, अनवसरसहारवासरैरिव नेत्रवृत्तानाम्, अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव क्षितेः, घनाघनैरावृतगगनमाभरणभुजंगमाभीलैर्वेतालैराकम्पिताखिलभूगोलैर्वलालैश्च दुर्दशा दिशः प्रसाध्य स्वयं च समाचरितमातङ्गवेषश्चण्डकर्माचरन्नेनं योगिनमुपासितुमागतेन रत्नशिखण्डिनाम्ना विद्याधरचक्रवर्तिना व्यलोकि चुकुपे च।

पुनः 'अरे कदाचाराचार पराकदुरात्मन् खलपुरोभागिन् विद्याधराधम

अतिस्थूला वारिधारा जलच्छटा वर्षन्तीत्येवशीलास्ते तथा तै। कैरिव। उत्प्रेक्ष्यते—यमायुधविद्धैरिव यमदण्डेन कृतच्छिद्रैरिव। पुन कथभूतै। आपतत्पृथीयपाषाणै आपतन्त आगच्छन्त पृथीयसो विस्तीर्णा पाषाणा येभ्यस्ते तथा तै। कैरिव। उत्प्रेक्ष्यते—स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिव स्फुटिता भेद प्राप्ता ये अमरलोकशैला स्वर्गपर्वतास्तेषा शिखरैरिव कूटैरिव। पुन कथभूतै। ज्योतिर्वसतीना चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराप्रहाणा असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव असिता कृष्णवर्णा या शिलास्तासामधिष्ठानबन्धैरिव गर्भापूरसमूहैरिव। पुन. कथभूतै। भुवनवलयस्य पृथ्वीमण्डलस्य असमयतमिस्रासमागमैरिव अकालकालरात्रिसमागमैरिव। पुन कथभूतै। दक्षकन्याना तारकाना अकाण्डकपाटघटनैरिव अकालकवाटरचनैरिव। पुन कथभूतै। नेत्रवृत्तानां लोचनव्यापाराणां अनवसरसहारवासरैरिव अकाण्डप्रलयकालदिवसैरिव। पुन कथभूतै। क्षिते पृथिव्या अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव अकालेऽप्रस्तावे कालायसस्य लोहस्य चूर्णोपहारैरिव क्षोदप्रकारैरिव। पुनश्च किं कृत्वा चण्डकर्म समाचरन्। दिशो हरितो दुर्दशा दुरवस्था. प्रसाध्य कृत्वा। कै कृत्वा दिशो दुर्दशा प्रसाध्य। वेतालै कृत्वा। कथभूतैर्वेतालै। आभरणभुजगमाभीलै· आभरणस्य सबन्धिनो ये भुजगमा सर्पास्तैराभीलैर्भीषणै। पुनश्च किं कृत्वा दिशो दुर्दशा प्रसाध्य। वलालै प्रचण्डवातै। कथभूतैर्वलालै। आकम्पिताखिलभूगोलै आकम्पितश्चालितोऽखिल समग्रो भूगोलो पृथ्विमण्डल यैस्ते तथा तै। पुन कथभूत कन्दलविलासो विद्याधर। स्वय चात्मना समाचरितमातङ्गवेष सम्यगाचरितो गृहीत मातङ्गस्य चाण्डालस्य वेष आकल्पो येन स तथोक्त। कथभूतेन विद्याधरचक्रवर्तिना रत्नशिखण्डिनाम्ना। एन मन्मथमथननामान योगिन ध्यानिन उपासितुमागतेन सेवितुमुपढौकितेन। न केवल कन्दलविलासो विद्याधरश्चण्डकर्म समाचरन् व्यलोकि दृष्ट। किं तु चुकुपे च तस्योपरि कोपश्चक्रे च।

नभश्चरचक्रवर्ती इति वदन् तस्य कन्दलविलासस्य समस्ता अपि समग्रा अपि विद्या

राजधान्यां मातङ्गसमवृत्तिश्चण्डकर्मनामको दण्डपाशिकः' । स खेचरः स्वयंकृतानर्थवशात्तच्छापेन भूगोचरतां प्रतिपद्यमानस्तं भगवद्विघ्नकर्तिनं चक्रवर्तिनमुपसृत्यावनतमुखाब्जः सन्नेवमवादीत्—'नाथ, भवतु नामैवम् । कथमन्यथैतन्मदीयं दुष्कर्म विफलोदयं स्यात् । स एष निसर्गजन्माभावः सरसामिव स्वामिनाम्, यः खलु युक्तायुक्तकारिषु सेवकेषु स्वच्छकलुषभावो नाम । तत्क्षम्यतामिदमेकं स्खलितमपुण्यभाजोऽस्य जनस्य । अनुगृह्यतां च शापावसानमनीषया पुनर्विद्याधरलोकावासिकरणवरेण' इत्यभिधाय तत्पादयोरुपरि निपपात । स महामुनिगणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्ती विद्याधरचक्रवर्ती

विद्याश्विच्छेद । शशाप च शाप ददौ । किं शशाप । अनेन दुश्चेष्टितेन दुरनुष्ठितेन अवन्तिषु राजधान्या उज्जयिन्यां नगर्यां दण्डपाशिक. कोट्टपालो भविष्यसि । कथभूतो दण्डपाशिक. । मातङ्गसमवृत्ति चाण्डालसमानजीविक । पुन. कथभूत. । चण्डकर्मनामक चण्डकर्मेति कुत्सित नाम यस्येति चण्डकर्मनामक । स खेचर कन्दलविलासिनामा स्वयकृतानर्थवशात् स्वयमेव विहितार्थविघ्नात् तच्छापेन रत्नशिखण्डशापेन भूगोचरतां भूमिगोचरत्व प्रतिपद्यमानोऽङ्गीकुर्वाण त रत्नशिखण्डचक्रवर्तिन उपसृत्य पादयो. पतित्वा अवनतमुखाब्ज नम्रीभूतमुखकमल सन् एव अवादीत् एव जगाद । कथभूत चक्रवर्तिनम् । भगवद्विघ्नकर्तिन गुरूपसर्गविच्छेदकम् । एव कथमिति चेत्, हे नाथ । नामेति सभावनायाम् । एव भवतु । कोट्टपालो भविष्यामि । अन्यथा यदि भूगोचरो न भविष्यामि तर्हि एतन्मदीय दुष्कर्म पापकर्म विफलोदयं कथ स्यात् । अपि तु न कथमपि स्यादित्यर्थ । हे नाथ, स जगत्प्रसिद्ध एष प्रत्यक्षीभूत स्वामिनां प्रभूणां निसर्गजन्माभाव स्वाभाविकपरिणामो वर्तते । केषामिव । सरसामिव सरोवराणां यथा । स क । य खलु भाव सेवकेषु युक्तायुक्तकारिषु स्वच्छकलुषभावो नाम स्वच्छत्वं कलुषत्व च भवति । यथा सरोवराणां सेवका स्नानादिकर्तार युक्ते जलभोगे स्वच्छतैव भवति । यदा तु अयुक्त बहुतरं स्नानादिक कुर्वन्ति तदा सरोवराणां कलुषत्व भवति । तथा स्वामिना सेवका. यथा युक्ते कर्मणि वर्तन्ते तदा स्वामिनां स्वच्छभावो भवति । यदा तु सेवका अधिकतया प्रवर्तन्ते तदा स्वामिना कलुषभावो भवत्येव । तत्तस्मात् कारणात् इदमेतदेक स्खलितमेकोऽपराध' अपुण्यभाज पापिष्ठस्य अस्य मल्लक्षणस्य जनस्य सेवकस्य क्षम्यतां त्वया सह्यताम् । न केवल क्षम्यताम्, शापावसानमनीषया शापस्यान्तबुद्ध्या पुनरपि विद्याधरलोकावासिकरणवरेण अनुगृह्यतां च अनुग्रह क्रियता च । इतीदृश विज्ञापन अभिधाय उक्त्वा तत्पादयोरुपरि रत्नशिखण्डचरणयोरुपरि निपपात कन्दलविलास पतितवान् । स जगत्प्रसिद्धो विद्याधरचक्रवर्ती इतीदृश परामृश्य सम्यक् चित्ते विचार्य उपजातानुक्रोश सजातकारुण्य सन् उवाच । कथभूतो विद्याधरचक्रवर्ती । महामुनिगुणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्ती महामुनीना परमदिगम्बराणा

करविलम्बितकुसुमसरसौरभसुभगेषु स्रगाजीविनामापणरङ्गभागेषु,

परिवर्तमानकाश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारसारेषु सौगन्धिकाना विपणिविस्तारेषु,

ससंभ्रममितस्ततः परिसर्पता संभोगोपकरणाहितादरेण पौरनिकरेण निजविलासदर्शनाहङ्कारिमनोरथाभिरवधारितविटमुधाप्रश्नसंकथाभिः सर-

---

लोभ गता ये मधुपास्तेषा सबाधो मेलापकस्तेन निरुध्यमान आघ्रियमाणो(?) विधोश्चन्द्रस दीधितीना किरणाना प्रसरो व्याप्तिर्येषा उदवसितवातायनविवराणा तानि तथोक्तानि तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । स्रगाजीविना मालाकारिणा आपणरङ्गभागेषु सत्सु हट्टाग्रभागेषु सत्सु । कथभूतेषु आपणरङ्गभागेषु । करविलम्बितकुसुमसरसौरभसुभगेषु करेषु करैर्वा विलम्बिता उच्चलिता ये कुसुमसरा पुष्पहारास्तेषा सौरभेण परिमलेन सुभगा अतिमनोहरास्तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । सौगन्धिकाना विपणिविस्तारेषु गन्धद्रव्यविक्रयिणा वणिजा हट्टप्रसरेषु सत्सु । कथभूतेषु विपणिविस्तारेषु । परिवर्तमानकाश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारसारेषु काश्मीरदेशे भव कुङ्कुम काश्मीरम्, मलयपर्वते जात चन्दन मलयजम्, अगुरु न गुरु अगुरु कृत्रिमतया लघुत्वगुणसहित राजार्हापरनामक लोहकाष्ठमगुरुरुच्यते, काश्मीरमलयजागुरूणि परिवर्तमानानि पलट्यमानानि यानि काश्मीरमलयजागुरूणि तेषा परिमलोद्गारा गन्धप्रादुर्भावास्तै सारा अतिमनोहरा ये विपणिविस्तारास्तथा तेषु ॥

महेन्द्रमहीधरस्याधिपतिः सजातमेदिनीरतचित्तोऽपि द्विजातिस्तूयमानवृ
अकारणरोषप्रमत्तोऽपि निःशेषशिष्टाचारप्रवृत्तः सुदत्तो नाम राजा।

यस्य विभवाभिवृद्धिस्तर्कुकलोकसतर्पणाय, विद्यावैशारद्यं विद्वज्ज
पचरणाय, शौर्यपर्यायः शरणागतरक्षणाय, राज्यावर्जनपरिग्रहः प्रजाप
त्राणाय, प्रभुत्वावलम्बनं समाश्रितभरणाय, क्षात्रचरित्रवृत्तिः परार्थक
णाय, देवताप्रसादनं सत्पुरुषवरवितरणाय, साहसोत्साहानुष्ठानं महा
निप्रत्यूहनिबर्हणाय, वीरविक्रमः साधकसाध्वसापहरणाय, सात्त्विकत्व
मादिक्षत्रियधृतधर्मनिर्वहणाय।

धुकरालीनीलमणिमेखलाङ्कितनितम्बवसुधरस्य द्विरदाना योऽसौ मदो दान तस्या
दस्तेन मन्दा स्यन्दा या कन्दरास्तासामुदरेषु मध्येषु परिसरन् समन्तात् पर्य
योऽसौ पवनस्तस्य पानपरा आस्वादनलम्पटा या मधुकराली सैव नीलमणिमेखला
टिनी तया अङ्किता नितम्बवसुधरा तद्भूमिर्यस्य स तथा तस्य। पुन कथभूत सुद
नाम राजा। सजातमेदिनीरतचित्त म्लेच्छस्त्रीसभोगमना अपि द्विजातिस्तूयमानवृत्त। न
यो म्लेच्छभार्यारतचित्त स द्विजातिस्तूयमानवृत्त ब्राह्मणस्तूयमानाचार कथ भवति
विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—मेदिनी आसमुद्रान्तपृथ्वी तस्या रतचित्त पालनमना अपि
श्चयेन द्विजातिभि श्रवणब्राह्मणै श्लाघ्यमान सद्वृत्त इति शुद्धम्। पुन कथभूत। अका
णरोषप्रमत्तोऽपि अकारणरोषि अपि नि शेषशिष्टाचारप्रवृत्त निर्हेतुककोपेन प्रवृत्त क
मिति विरुद्धम्। नैवम्। अको अकुत्सित आसमन्तात् योऽसौ रणरोष सग्रामकोपस्ते
प्रकर्षेण मत्तो हर्षं प्राप्त अत एव नि शेषेषु शिष्टाचारेषु प्रवृत्त इति स्वस्थम्।

यस्य सुदत्तस्य विभवाभिवृद्धि धनवृद्धि तर्कुकलोकसतर्पणाय याचकजनसम्यक्प्रीणना
वर्तते। यस्य विद्यावैशारद्य शास्त्रचतुरता विद्वज्जनोपचरणाय विद्वज्जनाना पण्डिताना उप
चरणाय पूजनाय वर्तते। यस्य शौर्यपर्याय सुभटत्वानुक्रम शरणागतरक्षणाय शरणागता
प्रतिपालनाय वर्तते। यस्य राज्यावर्जनपरिग्रह राज्योपार्जनस्वीकार प्रजापरित्राणाय प्रज
लोकरक्षणार्थं वर्तते। यस्य प्रभुत्वावलम्बन सामर्थ्याश्रयण समाश्रितभरणाय सेवकलोकपो
पणाय वर्तते। यस्य क्षात्रचरित्रवृत्ति क्षत्रियाणामिद क्षात्र क्षतत्राणलक्षण तच्च तच्चरि
च आचारस्तस्य वृत्ति प्रवृत्ति परार्थकरणाय परप्रयोजनपोषणार्थं वर्तते। यस्य देवताप्र
सादन देवाना प्रसन्नीकरण सत्पुरुषवरवितरणाय सत्पुरुषाणा वरदानार्थं वर्तते। यस्य साह
सोत्साहानुष्ठान साहसस्याद्भुतकर्मण उत्साहानुष्ठानमुद्यतमनिधान महामुनिप्रत्यूहनिबर्हणाय
मुनीना उपसर्गनिवारणार्थं वर्तते। यस्य वीरविक्रम जयकुमारवत्पराक्रम साधकसा
ध्वसापहरणाय साधकानां विद्यादेवतावशकराणा साध्वसस्य भयस्य अपहरणाय निर्नाश
र्थम्। यस्य सात्त्विकत्व प्रसादलक्षणत्व आदिक्षत्रियधृतधर्मनिर्वहणाय निर्वाहनिमित्तम्।

ययात्रायाम्, श्रवणगतत्वं पूर्वपुरुषचरितेषु, अवधीरणमात्मसुखानाम्, अनवसरः कलिकालविजृम्भितस्य, महासात्त्विक सकलजगदभ्युद्धरणेषु, ऐश्वर्यं विश्वभरतायाम्, न पुनरमीषा द्वन्द्वानि तस्य वदान्यताया मत्युपकृतिषु मान्यजनसंभावनाया स्वच्छन्दवृत्तिषु च विषयभावमाजग्मुः।

यस्य चात्मसंधानविनीतवृत्तयः परविग्रहप्रशमनकुशलाः स्वभावगुणप्रण-

---

दिनगमन कलासु लिखितपठितादिषु वर्तते। न तु रिरकालेन(?)दानम्। आशादर्शन दिशामवलोकन दिग्विजययात्राया याने वर्तते। न त्वाकाङ्क्षायापन तत्कालेन दान इत्यर्थं। श्रवणगतत्व श्रुतिदान पूर्वपुरुषचरितेषु पुराणपुरुषकथाकर्णनेषु। न तु विज्ञप्तिकाया अनाकर्णनम्। अवधीरणमनादर आत्मसुखानाम्। आनन्न अर्थिजनाना अवधीकरणम्। अनवसरोऽप्रस्ताव कलिकालविजृम्भितस्य दुष्टकालप्रसरस्य। न तु अर्थिजनाना अवसरो वर्तते दानस्य सदा अवसरोऽस्तीत्यर्थ। महासात्त्विक प्रसन्नतायुक्तत्व सकलजगदभ्युद्धरणेषु सकललोकोपजीवनेषु वर्तते। ऐश्वर्यं भूमिपत्व विश्वभरताया सर्वलोकपोषणतायाम्। न पुनरमीषा द्वन्द्वानि युगलानि तस्य सुदत्तस्य वदान्यताया प्रीयपूर्वकन्यागतायाम्। अमीषा केषाम्। परिमितत्व कालहरण प्रथम द्वन्द्व स्वल्पन ददाति तत्काल ददाति च। आशादर्शन अवगतत्व च द्वितीय द्वन्द्व तत्काल ददाति। प्रथम श्रृणोतीत्यर्थ। अवधारणमनवरतश्च तृतीय द्वन्द्व दानमेव अनादरो नास्ति। अस्माक बन्धुवर्गो मृतोऽस्ति। इदानीं दानस्यावसरो नास्ति। इत्यनवसरकथन तद्द्वय नास्ति। महासात्त्विक ऐश्वर्यं चतुर्थं द्वद्व सहधर्मित्वे पुमान् दाने सावद्य मन्यते तेन दान न ददाति ऐश्वर्ये प्रभुत्वे अर्थिजन चेतसि नानयति मदामन(?)ददाति तद्द्वयमत्र नास्ति। उक्त च—'प्रियो वा दानशीलश्च वदान्य परिकीर्तित।' एतदुक्त भवति—परिमितत्व कालहरणं च दानतायां नास्ति महासात्त्विकत्वे ऐश्वर्यं च स्वच्छन्दवृत्तिषु स्वेच्छाचारेषु नास्तीति एतानि चत्वारि द्वन्द्वानि। तदेषु चतुर्मुखस्थानेषु विषयभाव गोचरत्व यस्य नाजग्मुरित्यर्थ। यथासख्यालकार॥

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वाणा एव शरा एव सचिवा मन्त्रिणो वर्तन्ते। परे तु सचिवा केवल सभाशोभार्थं ससद्विराजनार्थम् अस्थावराणि जङ्गमानि अलकरणानि आभरणानि वर्तन्ते। ननु सचिवा संधिविग्रहादिकार्ये कुर्वन्ति किं वर्तते किं एव तत्कार्यगर्भितानि विशेषणान्याह—कथभूता वाणा। आत्मसधानविनीतवृत्तय आत्मन स्वस्य सधाने योजने विनीता प्रश्रिता वृत्तिर्येषा वाणाना ते तथोक्ता। पुन कथभूता। परविग्रहप्रशमनकुशला परेषा शत्रूणां विग्रहस्य सग्रामस्य प्रशमने कुशला दक्षा। सचिवा अपि विग्रह प्रशमयन्ति। पुन कथभूता। स्वभावगुणप्रणयिन स्वभावेन प्रकृत्या गुणप्रणयिन स्वप्रत्यञ्चास्थायिनो भवन्ति। सचिवा अपि षड्गुणस्नेहिनो भवन्ति। पुन कथभूता। परिप्राप्तश्रवणा परिप्राप्त श्रवण कर्णे येषां कर्षणवेलायां

विनियोगद्वाराणि। वेधसाप्यतुलित बाहुबलविजृम्भितमेव वप्रः, परस्तु विनोदरदनिनामपाश्रयभूमिः। वनमृगैरप्यनुलङ्घनीयप्रभावाज्ञैव प्राकारः, परस्तु पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेदः। सकलसपत्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थनावतारः सव्येतरः कर एव परिघा, परे तु दौवारिकाणां विश्रामविष्टराणि। दुर्वृत्तारातिकुलनिमज्जनजलाधारा खड्गधारैव परिखा, परा तु नगराङ्गनानां जलक्रीडाधिकरणानि। समस्तक्षितिरक्षणक्षमः पराक्रम एव परिवार, परस्तु श्रीविलासाडम्बरः। निजकीर्तिसुधाधवलितापघनं त्रिभुवनमेव विहारहर्म्याणि, पराणि तु राज्यलक्ष्मीचिह्नानि। चतुरुदधिमेखलावनमनोहरा वसुंधरैव प्रियकलत्राणि, पराणि तु वंशाभिवृद्धिनिबन्धनानि धर्मक्षेत्राणि।

दुर्गभूमयो विभवविनियोगद्वाराणि विभवानां लक्ष्मीणां विशेषेण नियोगद्वाराणि अधिकारद्वाराणि वर्तन्ते। कथंभूता दोषाप्रपाता। त्रिदशैरपि अप्रतिहता अविध्वस्ता। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य बाहुबलविजृम्भितमेव भुजसामर्थ्यप्रसर एव वप्रो वर्तते। वप्रो दुर्गप्राकारोच्चयः। परस्तु वप्रो विनोदरदनिनां क्रीडागजानां अपाश्रयभूमिराश्रयस्थानम्। कथंभूतं बाहुबलविजृम्भितम्। वेधसापि अतुलितमकलितम्। यस्य आज्ञैव शिष्टिरेव प्राकारो दुर्गं वर्तते। परस्तु प्राकार पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेद पांशुना रजसा स्पर्शस्य छुपनस्य विनिवारणाय परिच्छेदो निषेधोपकरणं वर्तते। कथंभूता आज्ञा। वनमृगैरपि अनुलङ्घनीयप्रभावा अनुल्लङ्घनीयो अलोपनीय प्रभावो माहात्म्यं यस्याः सा तथा। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य सव्येतरो दक्षिण कर एव हस्तश्च परिघा अर्गला वर्तते। परे तु परिघा दौवारिकाणां विश्रामविष्टराणि खेदापनोदासनानि। कथंभूत कर। सकलसपत्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थनावतार सकलसपत्नानां शत्रूणां व्याप्तेः प्रसरस्य कदर्थने भञ्जने समर्थन अवसर अवतारो यस्य करस्य स तथोक्त। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य खड्गधारैव परिखा वर्तते। परा तु परिखा नगराङ्गनानां जलक्रीडाधिकरणानि स्थानानि वर्तते। कथंभूता खड्गधारा। दुर्वृत्तारातिकुलनिमज्जनजलाधारा दुर्वृत्तानां दुराचाराणामरातीनां कुलानामन्वयानां निमज्जने ब्रुडने जलधारा दुर्वृत्तजलस्याधिष्ठानम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य पराक्रम एव बलमेव परिवार परिच्छेदो वर्तते। परस्तु परिवार श्रीविलासाडम्बरो लक्ष्मीविभ्रमाटोप। कथंभूत पराक्रम। समस्तक्षितिरक्षणक्षम सर्वपृथ्वीपरिपालनसमर्थ। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य त्रिभुवनमेव विहारहर्म्याणि क्रीडागृहाणि वर्तन्ते। पराणि तु विहारगृहाणि राज्यलक्ष्मीचिह्नानि राज्यलक्ष्म्याश्चिह्नानि वर्तन्ते। कथंभूतं त्रिभुवनम्। निजकीर्तिसुधाधवलितापघनं निजकीर्तिरेव सुधा श्वेतद्रव्यद्रवस्तया धवलितानि उज्ज्वलीकृतानि अपघनानि शरीराणि यस्य तत्तथोक्तम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुधरैव प्रियकलत्राणि

यस्य चाहवाङ्गणरङ्गेष्वनवरतमुक्तशरासारवर्षविकर्तरितमुखमण्डलानामहितकबन्धाना नर्तनक्रियासु परमेकान्तरसिकता, न पुनरितरास्वर्थदूपणपरासु । असमसमरावसरेष्वाश्चर्यशौर्यपरितोषितानाममरवृन्दारकाणामानन्दातोद्यवादनेषु प्रकर्षतृष्णालुता, न पुनरितरेषु शरीरायासकरेषु । त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारिणा नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन निजविजयनामाङ्कसुभगस्य गीतस्य गायने नितरां स्पृहयालुता, न पुनरितरस्य हृदयहरिणहरस्य । कदनमेदिनीषु दुर्वारवैरिशिरोविदारणेषु महती मृगयाव्यसन-

---

वर्तन्ते । पराणि तु प्रियकलत्राणि धर्मक्षेत्राणि दानादिकर्मस्थानानि । कथभूतानि धर्मक्षेत्राणि । वशाभिवृद्धिनिबन्धनानि वशस्य अन्वयस्य या अभिवृद्धि समन्तात् वर्धन तस्य निबन्धनानि कारणानि। क्षेत्रे हि वशाना त्वचिसाररक्षाणा अभिवृद्धिर्भवति। कथभूता वसुधरा । चतुरुदधिमेखलावनमनोहरा चत्वार उदधय तेषा मेखलावनानि तैर्मनोहरा ।

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अहितकबन्धाना अहिताना शत्रूणा कबन्धानि शिरोरहितकायास्तेषा नर्तनक्रियासु नृत्यचेष्टासु पर केवल एकान्तरसिकता एकान्तेन अतिशयेन रसिकता रागहृदयता वर्तते । न पुनरितरासु कामिनीना नर्तनक्रियासु रसिकता वर्तते । कथभूतासु इतरासु । अर्थदूषणपरासु धनदोषतत्परासु । कथभूतानामहितकबन्धानाम् । आहवाङ्गणरङ्गेषु सग्रामाङ्गणनृत्यभूमिषु अनवरतमुक्ता प्रहिता ये शरा बाणास्तेषां आसारास्तेषु वर्षा वेगवद्वर्षण तेन विकर्तरितानि विशेषेण खण्डितानि मुखमण्डलानि तेषा तथोक्तानाम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य असमसमरावसरेषु विषमसग्रामकालेषु अमरवृन्दारकाणा देवेषु प्रधानदेवाना सबन्धिषु आनन्दातोद्यवादनेषु वादित्रशब्दितेषु प्रकर्षतृष्णालुता प्रकर्षेणातिशयेन तृष्णालुता तृष्णत्व वर्तते । न पुनरितरेषु ततवितत्घनसुषिरेष्वातोद्यवादनेषु तृष्णालुता वर्तते । कथभूतेषु इतरेषु । शरीरायासकरेषु कायकष्टकरेषु। कथभूतानाममरवृन्दारकाणाम् । आश्चर्यशौर्यपरितोषिताना आश्चर्य आश्चर्योत्पादक यत् शौर्य सौभट्य तेन परितोषिता आनन्द प्रापिता ये अमरवृन्दारकास्तेतथोक्तातेषाम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन नराश्च भूमिगोचरा , निलिम्पाश्च देवा ,अम्बरचराश्च विद्याधरास्तेषा लोक समूहस्तेन निजविजयनामाङ्कसुभगस्य स्वकीयविजयजितनृपानामाङ्कन तेन सुभगस्य प्रीतिजनस्य गीतस्य गायने गानकरणे नितरामतिशयेन स्पृहयालुता आकाङ्क्षिता वर्तते । न पुनरितरस्य गीतस्य शृङ्गारादे स्पृहयालुता वर्तते । कथभूतस्य इतरस्य । हृदयहरिणहरस्य मनोमृगमोहकस्य । कथभूतेन नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन । त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारिणा त्रिविष्टप त्रैलोक्यम् । त्रयाणा विष्टपानां समाहार त्रिविष्टपमिति वचनात्। तदेव कुटीकोटर गृहमध्य तत्र विहरति इत्येवशील त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारी तेन तथोक्तेन। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य कदनमेदिनीषु दुर्वारवैरि-

परवशता, न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु। नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमिकाया चरगमगतिबन्धैररातिचतुरङ्गेषु प्रकामं द्यूतदुर्ललितता, न पुनरितरेषु नरपालकुलकलङ्कधरेषु। सकलरत्नाकरमणिमेखलाया वसुमतीयोषाया नितान्त सक्तता, न पुनरितरेषु वपुर्धर्मधनविध्वंसनेषु विलासिनीजनेषु। अनन्यसामान्यजन्योपार्जितजयानिलविजृम्भितेन सुभटकुटजाटवीविलुण्ठनपटुनावलेपानलेन दुर्धर्षाणा विद्विषामशेषयशःपानेष्वतीवशौण्डता, न

शिरोविदारणेषु निवारशत्रुकुम्भस्थलच्छेदनेषु महती गुर्वी मृगयाव्यसनपरवशता आखेटकाने वन्धनपराधीनता वर्तते। न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु मृगयाव्यसनपरवशता वर्तते। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमिकाया नृपयज्ञस्याजिरं सग्रामाङ्गण तदेव अष्टापदभूमिका तुरङ्गफलभूमिका तस्या चरगमगतिवन्धै चरगमो हैरिकप्रेषणम्, गतिवन्धा शत्रुसैन्यप्रदेशस्य अप्रदामानि, चरगमगतिवन्धास्तै कृत्वा अरातिचतुरङ्गेषु अरातीना हस्त्यश्वरथपदातिषु प्रकाममतिशयेन द्यूतदुर्ललितता विजिगीषया अविचारिता वर्तते। न पुनरितरेषु चतुरङ्गेषु सारिपासक्रीडासु द्यूतदुर्ललितता दुरोदरस्य क्रीडाया अनिवारिता वर्तते। कै। चरगमगतिवन्धै चर परगृहे सारिप्रवेश.। परसारिहननमित्यर्थ.। गम. परगृहग्रहणम्। परगृहे यानमित्यर्थ। गतिवन्धो परसारावन्धन चरगमगतिबन्धास्तै। कथभूतेषु इतरेषु। नरपालकुलकलङ्कधरेषु नरपालानां नृपतीनां कुले अन्वये कलङ्कधरेषु लाञ्छनकरेषु। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुमतीयोषाया पृथ्वीवनितायां नितान्त सक्तता निर्वन्धता प्रवर्तते। न पुनरितरेषु विलासिनीजनेषु सक्तता वर्तते। कथभूतायां वसुमतीयोषायाम्। सकलरत्नाकरमणिमेखलाया • • • ••• •••••• •• •••••• • रत्नकटिमेखला यस्या रत्नवतीयोषाया॰ सा तथा तस्याम्। कथभूतेष्वितरेषु। वपुर्धर्मधनविध्वसनेषु वपुर्विध्वसन राजयक्ष्मादिरोगोत्पत्ति, धर्मविध्वसन मैथुनक्रिया ग्रामसख्या जीवहिसनम्, धनविध्वसन राज्यदूषितापत्तिवत् तेषु। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य विद्विषां शत्रूणा अशेषयश पानेषु सर्वपुण्यगुणकीर्तनास्वादनेषु अतीवशौण्डता मद्यपता वर्तते। न पुनरितरेषु आसवेषु मद्यपानेषु शौण्डता वर्तते। कथभूतेषु आसवेषु। ऐहिकामुत्रिकफलविलोपनोद्भवेषु इहलोकपरलोकसुखफलविलोपने गर्विष्ठेषु। कथभूतानां विद्विषाम्। अवलेपानलेन दुर्धर्षाणा अवलेपो गर्व. स एवानलस्तेन दुर्धर्षाणा अनाकलनीयानाम्। कथभूतेन अवलेपानलेन। अनन्यसामान्यजन्योपार्जितजयानिलविजृम्भितेन अनन्यसामान्य अनुपम जन्य सग्रामस्तस्मिन् उपार्जित. स्वीकृतो योऽसौ जय शत्रुपक्षपराभव. स एवानिलो वातस्तेन विजृम्भित स तथा तेन। पुन कथभूतेन अवलेपानलेन। सुभटकुटजाटवीविलुण्ठनपटुना सुभटा एव कुटजा शक्रतरवस्तेषामटवी वन

पुनरितरेष्वैहिकामुत्रिकफलविलोपनोद्धवेष्वासवेषु। अकाण्डजगदुपद्रवदानवेषु मानवेषु दण्डपारुष्ये बाढ मनोमनीषितानि, न पुनर्भ्रूलतोल्लासवशवर्तनेषु परिजनेषु। रणकेलिकुड्मलानामरीणामायोधनवसुधायामभिमुखीभावकरणेषु वचःकर्कशव्यवहारे परम नैपुण्यम्, न पुनरवलोकनमात्रविनयपरिष्वजासु प्रजासु। अखण्डब्रह्माण्डडिम्बडमरकरालैः प्रतिपक्षव्यालैः सचितस्य कीर्तिकुलधनस्यापहारे गाढं गृध्नुता, न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभिरुपार्जितस्य द्रविणोर्जितस्य संपरायधरावारिषु शत्रुशल्लकीनगभङ्गप्रलोभनेन गजग्रहणेषु महान्ति कुतूहलानि, न पुनरितरेण चौरचारपाशादिनोपायव्यतिकरेण। आससारमवनैश्वर्यसुरभिषु यशश्चन्दनवन्दनेषु साभिलाष मनः, न पुनरितरेषु क्षणमात्रपरिमलमनोहरानुबन्धेषु गन्धेषु। अपरजनासाधारणेषु गुणमणिविभूषणेषु महानाग्रह., न पुनरितरेषु देहखेदावहेषूपलशकलनिवहेषु। नि-

---

तथा विलुण्ठन भस्मीकरण तत्र पटुना दक्षेण। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अकाण्डजगदुपद्रवदानवेषु अकाण्डे जगत उपद्रवकरणे दानवेषु दैत्यप्रायेषु मानवेषु दण्डपारुष्ये कर्कशदण्डे बाढ मनोमनीषितानि चित्तमनोरथा वर्तन्ते। न पुन परिजनेषु दण्डपारुष्ये मनोमनीषितानि वर्तन्ते। कथभूतेषु परिजनेषु। भ्रूलतोल्लासवशवर्तनेषु भ्रूक्षेपमात्रेण स्वाधीनेषु। दण्डपारुष्य न वर्तत इत्यर्थ। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य रणकेलिकुड्मलाना सग्रामक्रीडावद्धोत्कण्ठानामरीणां आयोधनवसुधाया सग्रामभूमौ अभिमुखीभावकरणेषु सग्रामार्थमायतेषु वच कर्कशव्यवहारे अतिकठिनभाषणे परम नैपुण्य वर्तते। न पुन प्रजासु वाक्पारुष्य वर्तते। कथभूतासु प्रजासु। अवलोकनमात्रविनयपरिष्वजासु समुखावलोकनमात्रेण विनयवतीषु। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अखण्डब्रह्माण्डडिम्बडमरकरालै अखण्ड परिपूर्ण ब्रह्माण्ड पृथ्वीमण्डल तस्य डिम्बो विप्लवो विनाशस्तस्मात् डमरो भय तेन करालास्ते तथा तै। एवविधै प्रतिपक्षव्यालै शत्रुधलसर्पै कर्तृभूतै सचितस्य रक्षितस्य कीर्तिकुलधनस्य कीर्तिरेव कुलधन तस्य अपहारे ग्रहणे गाढ गृध्नुता लोभिष्ठता वर्तते। न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभि आत्मन. स्वकीये अभ्युदये उभत्या प्रणयिनस्तैरुपार्जितस्य द्रविणोर्जितस्य प्रशस्तधनस्यापहारे गृध्नुता न पुनर्वर्तते। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य सपरायधरावारिषु सगरभूमिगजधरणभूमिगजधरणखातासु शत्रुशल्लकीनगभङ्गप्रलोभेन शत्रव एव शल्लकीनगा वृक्षास्तेषा भङ्गस्य प्रलोभनेन लोभदर्शनेन हस्ती गजग्रहणेषु हस्तिनां स्वीकरणेषु महान्ति गुरूणि कुतूहलानि विनोदा वर्तन्ते, न पुनरितरेण चौरचारपाशादिना उपायव्यतिकरेण चौराश्च भिल्लादय., चाराश्च

खिलजगन्मङ्गलविधानामन्त्रेषु सच्चरित्रेष्वभीक्ष्ण रक्षणप्रयत्नः, न पुनः सर्वजनसाधारणाधिकरणेषु प्राणेषु ।

यस्य च सप्तसमुद्रमेखलावनिविलोकनजातकौतुकस्याभूदभिमुखीभावः शत्रूणा प्राभृतेषु, न शस्त्राणाम्। विग्रहः प्रणतिषु, नापकारमनीषायाम्। द्विधाभावः सेवाकर्षकेषु, नोपचारकार्याणाम्। पतन भृत्यभावेषु, न चामराणाम्। प्रसारणं सर्वस्वार्थिषु, नातपत्राणाम्। प्रबन्धः कण्ठकुठारेषु, न मदविजृम्भितानाम् । प्रतापावलम्बनमसहायसाहसादेशविधिषु, नैश्वर्यसभावनायाम् । आरोपण शिरसि प्रणामाञ्जलिषु, न धनुषि मौर्वीणाम् ।

यस्य च निजप्रतापसंपादितोत्सवभराया विश्वभरायामनन्यसामान्यमात्मैश्वर्यमवलोकमानस्य रथचमूचक्रचर्याचूर्णितनिःशेषशैलचूलेषु हयानीकोद्रेकखरखुरोद्धूतधूलीपटलपूरितसकलपातालमूलेषु करटिघटाकराटोपविलुण्ठितसमस्तमहाटवीगहनेषु सुभटसैन्यदोर्दण्डदलितनिखिलसालवलनेषु द्विषद्विषयेषु परं कात्यायनीप्रतिमास्वेव दुर्गत्वमवतस्थे ।

एव तस्य कलिङ्गाधिपतेः सप्तधापयोराशिरत्नालकारपात्र कुलकलत्रमिवावनिवलय निहालयतः स्वभावादेव दयार्द्रहृदयस्य धर्मामृतरसास्वाददोहदविदूरितसंसारसुखोदयस्य 'शमलकलश इवाय कायो वहिष्कृतयत्ननिर्ने(र्णे)जनोऽपि न जहाति निजा प्रकृतिम्, अत्याधानकाष्ठमिव देहिना भवदुःखपरशुपाताय विषयोपसेवनमाधुर्यमिति विदन्तोऽपि कथमनया वहिःप्रदर्शितापातसुन्दराडम्बरयावसानविरसया पांसुलयेव श्रिया प्रतार्यन्ते मुग्धबुद्धयः क्षोणीश्वराः' इति परामर्शश्लथसाम्राज्यसहाभिनिवेशस्य पूतिपुष्पमिव केवलं त्वचि मनोहर वर्णिनीजनं वितर्कयतः 'को नु खलु विश्वभरेश्वरेषु विशांपतिर्यो

पाशमण्डनानि ते आदिर्यस्य उपायव्यतिकरस्य तथा तेन ईदृग्विधेन उपायव्यतिकरेण उपायप्रघट्टकेन गजग्रहणेषु महान्ति कुतूहलानि वर्तन्ते' ।

१ अनेकदेशीयेषु वहुषु पुस्तकेषु दृष्टेष्वपीत परं टीकापाठो नोपलभ्यते न जाने टीकाकर्त्रास्थान एव पूर्तिर्विहिता, उत टीकासमासित पूर्वमेव नामशेषतामंगीचकारेति महान्सदेह इत उत्तरं टिप्पण्याद्यलकृतो मूलग्रन्थो मुद्रणीयो भविष्यति

कुरङ्गक्रीडावनवसतिभिः पण्याङ्गनासमितिभिरात्मपतिसंदिष्टघटनाकुलितहृदयेनावधीरितसखीजनसंभाषणोत्तरदानसमयेन संचरता सचारिकानिकायेन च समाकुलेषु समन्ततो राजवीथीमण्डलेषु,

प्रवृत्तासु च दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु नगरमिथुनानामनङ्गरसरहस्यगोष्ठीषु,

निखिलजनमनोनलिनसभव सकलभुवनोत्पत्तिप्रजापते रतिरमण प्रियतमाधरामृतवर्षावग्रहादकाण्डजन्मनः कृशानुकणगर्भानिव करान्विकिरतोऽमुष्मादुत्पातरविमण्डलाच्चन्द्रात्स्वयमेव शुष्कशरःकमलिनीवनादपि कष्ट-

---

सभापण प्रविदधतीत्यर्थं । उक्त च—'आचार्ये च नटे धूर्ते व्यासवेश्याचिकित्सके । माया तत्र न प्रकुर्वीत माया तैरेव निर्मिता ॥' पुन कथभूताभि । स्मरकुरङ्गक्रीडावनवसतिभि स्मर कन्दर्प स एव कुरङ्ग । चपलस्वभावत्वात् भयप्रकृतित्वात् च । तस्य क्रीडावनवसतिभि क्रीडाया सबन्धिन्यो वनवसतयो वनस्थानानि ताभि । न केवल पण्याङ्गनासमितिभि समाकुलेषु, अपि तु सचारिकानिकायेन च दूतीसमूहेन च । कथभूतेन सचारिकानिकायेन । आत्मपतिसदिष्टघटनाकुलितहृदयेन आत्मपतिना निजस्वामिना सदिष्टा उपदिष्टा शिक्षिता या घटना मेलरचना तया आकुलित भृत हृदय यस्य सचारिकानिकायस्य स तथा तेन । पुन कथभूतेन । अवधीरितसखीसभापणोत्तरदानसमयेन अवधीरित अनादृत सखीजनसभापणस्य परस्परभापणस्य उत्तरदानसमय प्रत्युत्तरदानावसरो येन सचारिकानिकायेन स तथा तेन । किं कुर्वता सचारिकानिकायेन । सचरता विवक्षितगृहप्रवेश कुर्वता ॥

पुनश्च कासु सतीषु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । नगरमिथुनाना उज्जनीपत्तनस्त्रीपुरुपद्वन्द्वाना अनङ्गरसरहस्यगोष्ठीपु प्रवृत्तासु कामरसगोप्यतत्त्ववार्तासु च प्रवृत्तासु । कथभूतासु । दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु दिवसव्यापारै सेवाकृषिवाणिज्यादिदिननियोगैर्द्विगुणित पुनरुक्तो योऽसौ अनुरागवेगो अकृत्रिमस्नेहो औत्सुक्य तेन वृत्तास्तथोक्तासु ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । प्रवसितपथिकवनिताभिर्विप्रलब्धोत्तमनायिकाभि इति असुना प्रकारेण कुसुमधनुपि कन्दर्पे कामदेवे उपालभ्यमाने निन्दायुक्त उपालम्भवचन प्राप्यमाणे च सति । इतीति किम । हे निखिलजनमनोनलिनसभव सर्वलोकहृदयकमलसमुत्पन्न, हे सकलभुवनोत्पत्तिप्रजापते सकलस्य भुवनस्य पृथ्वीमण्डलस्य तत्रस्थितस्त्रीपुरुषादिसमाने उत्पत्ते सभवस्य प्रजापते सृष्टिकर्त ब्रह्मन्, हे रतिरमण हे रतिवल्लभ, विरहिणीजने विप्रलब्धपुरस्त्रीसमूहे पञ्चभिरपि बाणैरुन्मादमोहनसतापनशोपणमारणाभिधानै पञ्चभिरपि शरै प्रहर्तुं निष्ठुरप्रहारान् दातु भवतस्तव किं युक्त किं योग्यमिद कार्यम् । कथभूते सति विरहिणीजने । स्वय-

न विवेश कीनाशनगरम्, यं चेय निसर्गचपला न तत्याज लक्ष्मीः, येन समं जगामेयं भूमिः, यस्मै न दुद्रोह प्रयतपरिपालितोऽपि स्त्रीलोकः, यस्मादवरुहे जन्मजरामरणवर्गेण, यस्य न बभूवुराधिराक्षस्यः, यस्मिन्न लेभिरे गोचरता संसारारणिसमुत्थानोल्लोलाः प्रायेण दुःखानलज्वालाः' इत्यनादीनवोपदेशविशीर्यमाणमोहपाशस्य विततमप्यात्मनो विभव परलोकावलोकनप्रतिसरमिवाकलयतः 'हहो सरसापराधगोचरखचर, एकदा प्रणामोन्मुखलेखवैखानसीमुखमण्डनघनघुसृणरसलोहितकरे विकचनिचुलमञ्जरीजालशेखरितशैलशिरोदृषदि सिन्दूरपरागपिञ्जरितसुरवारणकुम्भस्थले हरिरोहिणारुणितगगनगमनाङ्गनाकपोलशालिनि प्रवालाङ्कुरोत्करनिकीर्णदिक्चक्रवाले रविकान्तशिलासचारितदहनवर्तिनि तमिस्त्ररजस्वलतया पुरस्तादपसरन्तीषु नक्षत्रपङ्क्तिषु रक्ताम्बरशोभामिव बिभ्राणे अनवरतखचरसहचरीकरविकीर्यमाणरक्तचन्दनद्रवद्विगुणशोणिम्नि सवितृबिम्बे, नृपजनोदाहरणकथास्विव विशालता गतासु दिक्षु, निर्मुक्तनीलनिचोलेष्विव प्रकटाकृतिषु प्रासादशिखरेषु, क्षितीश्वरेष्विव राजहसोपसेव्यमानकोशेषु पौष्करेयकाननेषु, प्रफुल्लकमलकाननमधुपानमत्त इव मन्दमन्दसंचारिणि प्रवाति वैभातिके मरुति, प्रत्यावृत्तेषु च दत्तदक्षिणेषु द्विजेष्विव राजकुलाना सेवावसरेषु कृतास्थानस्य प्रविश्य तलवरः परिमुषितनगरनापितप्राणद्रविणसर्वस्वमेकमैकागारिकमानीया ····दर्शय वस········। राजा तमवलोक्य धर्मस्थीयाना मुख्यानि विलोकिष्ठ धर्मस्थीया देवानेन मलिनात्मना मलिम्लुचेन द्वितयसाहसमनुष्ठितमेका तावद्रात्रिर्मुखितान्यच्च सुपुसमनुष्यहिंसा कृता। तदस्य पाटच्चरस्य चक्रीवदारोहणोच्छिष्टशालाजिरराजबन्धविडम्बनपूर्वकश्चित्रो बन्धः कर्तव्यो यथाय नक्षत्रवाणिजो दशभिर्द्वादशभिर्वा दिवसैरसून्विसृजति' ।

राजा स्वगतम् 'अहो कष्टं खलु प्राणिना क्षत्रगोत्रेष्वयमाविर्भाव', यतो यदि न्यायनिष्ठुरतया क्षोणीश्वरा. क्षितिरक्षासु दक्षन्ते तदावश्यं पापोपनिपातः परलोकक्षतिसपातश्च । तदुक्तम्—'नरकान्त राज्य बन्धनान्तो

नियोगः' इति। अथ न दक्षन्ते वर्णाश्रमव्यवस्थाविलोपः कापुरुषतोल्लापश्च। तथा हि ।

क्षीयेतायं क्षणाल्लोकः क्षतरक्षः क्षितीश्वरैः ।
लक्ष्मीक्षयः क्षये तस्य किं राजत्वं च जायते ॥

तदसाध्यव्याधिपरिग्रहीतदेहवदस्य राज्यस्य परित्याग एव स्वास्थ्यं नान्यथा' इत्यवधार्य ।

एषोऽहं मम कर्मशर्म हरते तद्बन्धनान्यास्त वै
ते क्रोधादिवशाः प्रमादजनिताः क्रोधादयस्त्वव्रतात् ।
मिथ्यात्वोपचितस्ततोऽस्मि सततं सम्यक्त्ववान्संयमी
दक्षः क्षीणकषाययोगतपसां कर्तेति मुक्तो यतिः ॥

इति च सुभाषितमास्वनिते निधाय, तेषु कतिपयेषु गणरात्रेष्वनुजस्य राज्यश्रियं समर्प्य, प्रतिपन्नजिनरूपोचिताचरणश्चतुर्थमाश्रममशिश्रियत् ।

अस्तीदानीं तस्यामेवैकानस्याममरमिथुनमान्यमानमणिमयूरकूट सहस्रकूटं नाम निजमहिमावधीरितामरावतीर्वसतिः या नयनीतिरिव नवभूमिका, योगास्थितिरिव विहितवृषभेश्वरावतारा, सांख्यजनतेव कपिलतालयशालिनी, अमरगुरुभारतीव निवारितपरलोकदर्शना, मीमांसेव निरूप्यमाणनियोगभावनादिप्रपञ्चा, पिटकत्रयपद्धतिरिव योगाचारगोचरा, महापुरुषमैत्रीव स्थिराधिष्ठाना, सत्सचिवप्रयुक्तिरिव सुघटितसधिः, अभिनवविलासिनीव सुकुतूहलविलोकना, कुचभारविद्येव बहुविसयावहा, विजयसेनेव बाहुबलविदिता, रूपगुणनिकेव सुपार्श्वागता, कुबेरपुरीव यक्षमिथुनसनाथा, नन्दनवनलक्ष्मीरिवाशोकरोहिणीपेशला, शम्भुसमाधिविध्वंसवेलेव प्रकटरा·········रतिजीवितेशा, सुकविकृतिरिव चित्रबहुला, मुनिमतगतिरिव चरणकरणानन्दिनी, भरतपदवीव विधिलयनाट्याडम्बरा, पुरंदरपुरीव संनिहितैरावता, हरपरिषदिवासीनसौरभेया, शिशिरगिरिदरीव निलीनोपकण्ठकण्ठीरवा, मन्थानाचलतटीव रमोपशोभिता, लक्ष्पण्यसस्थेव प्रलम्बितकुसुमशरा, सुरशैलाटनिरिव सविधवि·

धुनभ्रमण्डला, पाण्ड्यमुद्रेव शकुलियुगलाङ्किता, सच्छकुनसंपत्तिरिव पूर्णकुम्भाभिरामा, कैटभारातितनुरिव कमलाकरसेविता, समवसरणसभेव प्रसाधितसिंहासना, अजडाशयानुगतापि जडनिधिमती, उन्मीलिताहिलोकापि सकलजनोपभोग्या, अहोमशालापि प्रत्यक्षहुताशना, निस्पृहोपभोग्यापि समणिनिचया, विहितमर्त्यावतारापि प्रदर्शितदेवालया ।

यत्र चाभिषेकसलिलेषु कलुषता, मलयजेषु जडघर्षणम्, अक्षतेषु मुशलाभिघातः, स्रक्पुष्पे गुणविमुखता, चरुषु रससकरः, प्रदीपेषु मलिनोद्गारः, धूपधूमेष्ववसानवैरस्यम्, फलस्तबकेषु पलाशोपरोधः, कुसुमाञ्जलिषु विनिपातः, स्तुतिषु परलोकप्रार्थनम्, जपेषु गूढमन्त्रप्रयोगः, प्रसख्यानेषु देहसन्नता, अगुरुदहनशालाजिरेषु मलीमसमुखत्वम्, मुनिषु धर्मगुणविजृम्भणम्, प्रसूनोपहारेषु शिलीमुखसंपातः, पटहेषु कराहतिः, नमसितेषु पदबन्धः, रङ्गवल्लिषु परभागकल्पनम्, यतिचरित्रेषु विग्रहदण्डश्रुतिः, सोपानेषु विषमता, देहिनीषु लङ्घनापराधः, सृपाटीषु करग्रहणम्, अररेषु द्विधाभावः, शास्त्रेषु परदूषणश्रवणम्, उपन्यासयोग्यासु विगृह्यवादः, पर्वक्रियासु वर्णसंकीर्णता, विनेयविनयेषु भ्रुकुटिकरणम्, वातायनेषु बहुमार्गता, केतुकाण्डेषु स्वभावस्तब्धत्वम्, वैजयन्तीषु परप्रणेयता, मणिवितानेषु गुणनिगूहनम्, रजनिमुखेषु गलग्रहोपदेशः, शकुनावासेषु विलयविलसितम्, लिपिकरेषु चाञ्जनोपार्जनम् ।

यस्याश्च प्रतिदिवसं दिविजसभाजनैः पौरजनैरुपहितानि भगवतः स्वकीयपादमुद्रितकुगत्रयपतेर्जिनपतेर्मज्जनमङ्गलानि विद(?)मानायाः स्वकुम्भकान्ताभिषेकमहोत्सवलज्जित इव जातखर्वतरभावः पुरो निवसति मन्दरः । अपि च ।

यामेवं प्रादुष्यदनल्पसंकल्पनो विनेयजनः ।
········विदूरभावादुत्प्रेक्षापक्षतां नयति ॥

श्रीरेषा स्वर्गसिन्धोः किमु पवनवलोल्लोलकल्लोलवारः
स्वर्णच्छायाप्रतानस्तदनु विसरति व्योम्नि कोऽयं प्रकारः ।

दुग्धद्योतावदाता दिशि दिशि च ततः कान्तयो भान्ति मन्ये
स्थानेऽस्मिञ्जैनसौधावलिरुपरि लसत्केतुसौवर्णकुम्भाः ॥

किं च ।

मेरुस्पर्धविवृद्ध्यवन्ध्यशिखरोल्लेखस्खलज्ज्योतिषो
यस्या व्यस्यदुपान्तभित्तिविलसद्रत्नासरालत्विषः ।
तुङ्गोत्सङ्गतमङ्गसङ्गविवशव्यापारसारादराः
स्वर्गावासनिवास.........सरसाः संजज्ञिरे नामराः ॥

या च

किं पुण्यपुञ्जनिकरस्त्रिजगज्जनानां
लोकेष्वमात्किमु यशः प्रथितं जिनानाम् ।
इत्थं वितर्कवसति....... विभाति
विश्वंभराम्बरदिशां प्रविभक्तभावा ॥

ततो महामुनिजनाराधनविनीतवनदेवताविकीर्णप्रसूनोपहारपरिसरत्परिमलोद्याने यदा तेन त्रिजगतीः स्तूयमानवृत्तेन भगवता सुदत्तेन सह तव वादाविरोधस्य धर्मावबोधो भविष्यति, तदा भवतो भविष्यन्ति प्रेषणानवद्याः पुनरपीमा विद्याः, भविष्यन्ति च भवान्नभश्चरप्रभुप्रभावः' इत्युक्त्वा तदनुचानचरणार्चनोपचितागण्यपुण्यतया समस्तमहाभागभुवनचक्रवर्ती स विद्याधरचक्रवर्ती जगामाभिलषितं विषयम् । अम्बरचरोऽप्याजगामोज्जयिनीम् ।

इतश्च तस्यामेवोरगपुरीस्पर्धिन्यामुज्जयिन्यामदूरदेशवर्तिनि भाविभवदुरितकन्दैरिवास्थिवृन्दैरुत्पाण्डुरितवाहिरिके, मूर्तिमद्भिः कर्मभिरिव चर्मभिः कर्मीरगोपानसीपर्यन्ते, पुरोजन्मदुःखानलज्वालाभिरिव वल्लूरमालाभिः पाटलोटजच्छदिषि, तमस्काण्डखण्डापसदैरिव कङ्कच्छदैर्धूसराङ्गणे, कृष्णलेश्यापटलैरिव करटकुलैरुत्कलुषितगेहाग्रभागभुवि, निरयनिवासिभिरिव कुणपकलेवरेषु युद्धोद्धवान्ध(?)दूद्भिः मृगव्यद्भि(?)रुद्वेजनीयनिवेशे, जनंगमावासोद्देशे, तस्मादमृतमतिमहादेवीकृतापराया प्रयोगाद्यशोमति

महाराजवाजिविनाशोद्योगाच्च व्यतीत्य तं वस्तकातराक्षभावमह सा च मदीयाम्बिका चरणायुधान्वये सहैव जन्म प्रत्यपद्यावहि । तदनन्तरमेव च वृषदंशदंष्ट्राक्रकचगोचरतयावयोर्लोकान्तरगिरि मातरि पुनः काकतालीयन्यायेन कृतकोणिकोत्कलिकामालवालिकातीव जरत्कुटीरनिकटे कुरटकुलायकोटरे चिरादवहिता सती कर्णाभ्यर्णवर्णनिर्णयेनावा निगृह्य परिगृह्य च तनूद्वहनिर्विशेष पोषयामास ।

व्यतीतस्वभावे च कदाचिदसावासन्नविद्याधरीजनकेलिनर्मा **चण्डकर्मा** समाचरितस्वैरविहारस्तत्र स्वपचपाटकोपकण्ठभूमिकायामावामेकस्या तावसायिसुतस्य हस्तगतौ समालोक्यासद्रूपसंपदालोकविस्मितमनस्कारस्तुष्टिप्रदानोत्पादितदिवाकीर्तिनन्दनानन्द समादायानीय च **यशोमति**महाराजायादीदृशत् । राजाप्यावामवेक्ष्य जाताश्चर्य 'अहो, अपर एव कोऽप्यनयो' शकुनयोः सकलताम्रचूडकुलातिशायी शरीरसनिवेश ' इति विमृश्य '**चण्डकर्मन्**, तिष्ठतु तावदेतत्तवैव हस्ते पत्ररथमिथुनम् । अहमिदानीमेवेमं पुष्परथ सनाथीकृत्यैतत्कर्णीरथारूढविलासिनीजनपरिवृतः सहान्तःपुरेण पीठमर्दविटविदूषकनायकसामाजिकलोकानुगत सहस्रकूटचैत्यालयोपवने मकरध्वजपूजार्थं व्रजिष्यामि । तत्र पुनर्युद्धविनोदायेद प्रदर्शयितव्यम्' । **चण्डकर्मा** 'यथाज्ञापयति देव ' इत्यभिधाय निश्चक्राम । आजगाम च गैरिकरसारुणितपटकुटीप्रभाजालविराजमानकुजराजीकमनेकोपकार्यापर्यायपरिगतपर्यन्तावनीक तदुद्यानम् । तत्र च शकुनसर्वज्ञेनाखुरिणा भागवतेन नक्षत्रपाठकेन **धूमध्वजेन** द्विजातिना खन्यवादविदा **हरप्रबोधेन** जटिना खरपटौपधवुधेन **सुगतकीर्तिना** शाक्येन सह मुधा सवन्धसार्धुकस्कन्धावलम्बितपतगपञ्जर' स **चण्डकर्मा**

मदनशरचित्रकान्तैर्वनदेवीपाणिपेशलप्रान्तै ।
अधरदलरागपटलश्लाघ्यैरिव काननश्रीणाम् ॥
तरुणीचरणास्फालनसक्रान्तालक्तकद्रवोद्रेकम् ।
विकिरद्भिरिव पलाशैरशोकमालोकयत कान्तम् ॥

तन्मूलनिवासवन्तं सुदत्तभगवन्तं च । स्वगतम्—'अहो कथमनेन भगवता परलोकलाञ्छनकरावकाशः कथनीयतां नीतः शरीरसंभवाभिनिवेशः क्लेशः । यतः ।

कार्श्यं क्षुत्प्रभवं कदन्नमशनं शीतोष्णयोः पात्रता
पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं मह्यास्तले केवले ।
एतान्येव गृहे वहन्त्यवनतिं यान्त्युन्नतिं कानने
दोषा एव गुणीभवन्ति मुनिभिर्योग्ये पदे योजिताः ॥

तदलमत्र विकल्पपरम्परया । समाषामहे तावदेनं संयमिनम् । न स्वः रत्नाकरकल्लोला इव प्रायेण भवन्ति मुनयः शून्यशीलाः ।' ततः समुपस निषद्य च तत्र च विवादाध्येषणोत्कर्षकलुषधिषणः किलैवमाह सूरिः—

'अहो विवेकशून्यानामात्मानर्थाश्रयाः क्रियाः ।
न ह्यङ्गोद्वेगतो मुक्तिर्नृणां मरुकुरङ्गवत् ॥

यस्मादेष खलु

अकर्ता निर्गुणः शुद्धो नित्यः सर्वगतक्रियः ।
अमूर्तश्चेतनो भोक्ता पुमान्कपिलशासने ॥

स यदा दुःखत्रयोपतप्तचेतास्तद्विघातकहेतुजिज्ञासोत्सेकितविवेकश्रोता स्फाटिकाश्मानमिवानन्दात्मानमप्यात्मानं सुखदुःखमोहावपरिवर्तैर्महदहंकारादिविवर्तैः कलुषयन्त्याः सत्त्वरजस्तमःसाम्यावस्थापरनामवत्याः सनातनव्यापिगुणाधिकृतेः प्रकृतेः स्वरूपमवगच्छति, तदायोमयगोलकानलतुल्यवर्गस्य बोधवद्बहुधानकसंसर्गस्य सति विसर्गे सकलज्ञानज्ञेयसंबन्धवैकल्यं कैवल्यमवलम्बते तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानमिति वचनात् । ततश्च

अनुभवत पिबत खादत विलसत मानयत कामितं लोकाः ।
आत्मव्यक्तिविवेकान्मुक्तिर्ननु किं वृथा तपत ॥'

धूमध्वजः—

'घृष्यमाणो यथाङ्गारः शुक्लतां नैति जातुचित् ।
विशुध्यति कुतश्चित्तं निसर्गमलिनं तथा ॥

न चापरमिपस्ताविः समर्थोऽस्ति यदर्थोऽयं तपःप्रायशः सफलायासः स्यात् । यतः ।

द्वादशवर्षा योषा षोडशवर्षोचितस्थितिः पुरुषः ।
प्रीतिः परा परस्परमनयोः स्वर्ग स्मृतः सद्भिः ॥

ततश्च—

विहाय देशस्य सुखानि येषा दुःखेन सौख्येषु मनीषितानि ।
ते कोरकैः कर्षणकारशीला· शालीन्पुनर्नूनमुपाहरन्ति ॥'

हरमबोधः—

'अन्यथा लोकपाण्डिस्य वेदपाण्डित्यमन्यथा ।
अन्यथा तत्पद शान्त लोकः क्लिश्नाति चान्यथा ॥

भगवतो हि गर्भस्य सकलजगदनुग्रहसर्गो दक्षिणो वामश्च । तत्र लोकसचारणार्थं दक्षिणो मार्ग. । तदाह—

प्रपञ्चरहित शास्त्र प्रपञ्चरहितो गुरुः ।
प्रपञ्चरहित ज्ञान प्रपञ्चरहितः शिवः ॥
शिव शक्तिविनाशेन ये वाञ्छन्ति नराधमा. ।
ते भूमिरहिताद्बीजात्सन्तु नून फलोत्तमाः ॥

भुक्तिमुक्तिप्रदस्तु वाममार्ग परमार्थत । तदाह—

अग्निवत्सर्वभक्षोऽपि भवभक्तिपरायण ।
भुक्तिं जीवन्नवाप्नोति मुक्तिं तु लभते मृतः ॥

इममेव च मार्गमाश्रित्याभापि भासेन महाकविना—

पेया सुरा प्रियतमामुखमीक्षणीयं
ग्राह्य स्वभावललितोऽविकृतश्च वेष' ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणि ॥'

सुगतकीर्तिः—'आत्मग्रह एव प्राणिना तावन्महामोहावन्ध्यान्ध्यम् । यत ।

सपश्यत्यात्मानं तस्यात्मनि शाश्वतः स्नेहः।
स्नेहात्सुखेषु तृष्यति तृष्णा दोषास्तिरस्कुरुते॥
आत्मनि सति परसंज्ञा स्वपरविभागात्परिग्रहद्वेषौ।
अनयोः संप्रतिबद्धाः सर्वे दोषाः प्रजायन्ते॥

विगलिताग्रहे चात्मग्रहे निराश्रवचितोत्पत्तिलक्षणो निरोधापरनामपक्षो मोक्षः स्वलक्षणेऽक्षिणामक्षूणः। तदाह—

यथा स्नेहक्षयाद्दीपः प्रशाम्यति निरन्वयः।
तथा क्लेशक्षयाज्जन्तुः प्रशाम्यति निरन्वयः॥

एवं च सति केशोल्लुञ्चनतप्तशिलारोहणकेशदर्शनाशब्रह्मचर्यादयः केवलमात्मोपघातायैव। तदुक्तम्—

वेदप्रामाण्यं कस्यचित्कर्तृवादः स्नाने धर्मेच्छा जातिवादावलेपः।
संतापारम्भः क्लेशनाशाय चेति ध्वस्तप्रज्ञाना पञ्चलिङ्गानि जाड्ये॥

इदमेव च तत्त्वमुपलभ्यालापि नीलपटेन—

पयोधरभरालसाः स्मरविघूर्णितार्धेक्षणाः
क्वचित्सलयपञ्चमोच्चरितगीतझङ्कारिणः।
विहाय रमणीरमूरपरमोक्षसौख्यार्थिना-
महो जडिमडिण्डिमो विफलभण्डिपाखण्डिनाम्॥

स्त्रीमुद्रा झषकेतनस्य महतीं सर्वार्थसपत्करीं
ये मोहादवधीरयन्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः।
ते तेनैव निहत्य निर्दयतर मुण्डीकृता लुञ्चिताः
केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिनः कापालिकाश्चापरे॥'

चण्डकर्मा—साध्वाह खलु सुगतकीर्तिः। यतः।

पश्यन्ति ये जन्म मृतस्य जन्तोः पश्यन्ति ये धर्ममदृष्टसाध्यम्।
पश्यन्ति येऽन्यं पुरुषं शरीरात्पश्यन्ति ते नीलकपीतकानि॥

ततश्च प्राणापानसमानोदानव्यानव्यतिकीर्णेभ्यः कायाकारपरिणतिसंकीर्णेभ्यो वनपवनावनिपवनसख्येभ्य. पिष्टोदकगुडधातकीप्रमुखेभ्य इव मदश-

क्तिः पर्णचूर्णक्रमुकेभ्य इव रागसंपत्तिस्तदात्मकार्यगुणस्वभावतया चैतन्यमुपजायते । तच्च गर्भादिमरणपर्यन्तपर्यायमतीतं सत्पादपात्पतितं पत्रमिव न पुनः प्ररोहति । तथा च परलोकभावे जलबुद्बुदस्वभावेषु जीवेषु मदशक्तिप्रतिज्ञाने किमर्थोऽयं लोकस्यात्मसपत्नः प्रयत्नः । तदपहायामीषां जीवन्मृतमनीषाणां मनीषितमेतत्कुलाश्रयैराश्रेयम् ।

यावज्जीवेत्सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचरः ।
भस्मीभूतस्य शान्तस्य पुनरागमनं कुतः ॥

भगवन्,

रिक्तस्य जन्तोर्जातस्य गुणदोषावपश्यतः ।
विलब्धा वत केनामी सिद्धान्तविषयग्रहाः ॥

किं च ।

असमाधिकरो वादस्तत्त्वाख्यानं विरुद्धबोधानाम् ।
भवति हि कोपाय परं शिक्षा व्यालेष्विव गजेषु ॥

अपि च ।

व्याक्रोशी व्यापहासी वा विपर्यस्तैः सदोदिते ।
स्वस्य मौर्ख्यमुपेक्षायामहो कष्टाविशिष्टता ॥
स्तौतु निन्दतु वा लोको विचित्ररुचिनायकः ।
तथापि सज्जनैर्भाव्यं यथा तत्त्वोपदेशनैः ॥

इत्यनुध्याय

दशनोल्लैर्दिशः कुर्वन्सपुण्याङ्कुरिता इव ।
सूरिः सूनृतवागेवं बभाषे स्वरितस्वरः ॥
बन्धमोक्षौ सुखं दुःखं प्रवर्तननिवर्तने ।
यद्येष प्रकृतेर्धर्मः किं स्यात्पुंसः प्रकल्पनम् ॥
अकर्तापि पुमान्भोक्ता क्रियाशून्योऽप्युदासिता ।
नित्योऽपि जातसंसर्गः सवर्गोऽपि वियोगभाक् ॥
शुद्धोऽपि देहसंबद्धो निर्गुणोऽपि शमुच्यते ।
इत्यन्योन्यविरुद्धोक्तं न युक्तं कापिलं वचः ॥

किं च।

विष्वग्व्यापी भवेदात्मा यदि व्योमवदञ्जसा।
सुखदुःखादिसद्भावः प्रीतयेताङ्गवद्बहिः॥
नित्ये मूर्ते सदा पुंसि कर्मभिः स्वफलैरिभिः।
कुतो घटेत संबन्धो यथाकाशस्य रज्जुभिः॥

घृष्यमाणाङ्गारवदन्तरङ्गस्य विशुद्ध्यभावे कथमिदमुदहारि कुमारिलेन—

विशुद्धज्ञानदेहाय त्रिवेदी दिव्यचक्षुषे।
श्रेयःप्राप्तिनिमित्ताय नमः सोमार्धधारिणे॥

कथं चेदं वचनमजर्यम्—

समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि यन्न स्पृशन्ति।
वियद्वत्सदा शुद्धिमद्यत्स्वरूपं ससिद्धौपलब्धिः स नित्योऽहमात्मा॥

कथ चेयं श्रुतिः समगस्त—

न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति।
अशरीरं वा वसन्तं प्रिया प्रिये न स्पृशते॥

इति। ततश्च।

मलकलुषतायात रत्नं विशुद्ध्यति यत्नतो
भवति कनकं तत्पाषाणो यथा च कृतक्रियः।
कुशलमतिभिः कैश्चिद्धन्यैस्तथाप्तनयाश्रितै-
रयमपि गलत्क्लेशाभोगः क्रियेत परः पुमान्॥

रागाद्युपहतः शम्भुरशरीरः सदाशिवः।
अप्रामाण्यादनुत्पत्ते कथ तत्रागमोत्सवः॥

तदुक्तम्—

वक्ता नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-
न्द्वैविध्यादपरं तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत्।
शक्त्या चेत्परकीयया कथमसौ तद्दानसंबन्धतः
संबन्धोऽपि न जाघटीति भवता शास्त्रं निरालम्बनम्॥

तरमवस्थान्तरमुपगतवति विरहिणीजने किं पञ्चभिरपि बाणैर्भवतः प्रहर्तुं युक्तमिति प्रवसितपथिकवनिताभिरुपालभ्यमाने च कुसुमधनुषि,

अहमपि तदाहो मनसिजातिशायिशरीरपरिकर कामिनीमुखकमलमधुकर विभ्रमदिदृक्षयेव विलासिनीनां नयनेषु प्रतिफलन्तीभिः लावण्यरसपिपासयेव कपोलेषु विलुण्ठमानाभिश्चुम्बनाभिलाषधिषणयेवाधरेषु परिस्फुरन्तीभि परामर्षमनीषयेव स्तनतटेषु चोद्दण्डया प्रवृत्ताभिरमृतमरीचिदीधितिभिराज्याहुतिभिरिव सधुक्ष्यमाणमदनदहनः, रतिरहस्यवय-

---

नेव आत्मनैव शुष्कशर कमलिनीवनादपि कष्टतरमवस्थान्तरमुपगतवति सति। किं तु अमुष्मात् प्रत्य[illegible]भूतात् चन्द्रात् च कष्टतरमवस्थामुपगतवति सति। कथभूतात् अमुष्मात् चन्द्रात्। उत्पातरविमण्डलात् अय चन्द्रो न भवति किं तु विरहिणीना उत्पातरविमण्डलो वर्तते। पुन कथभूतात्। प्रियतमा[illegible]गमृतवर्षावग्रहात् प्रियतमस्य कान्तस्य यदधरामृत [illegible] तस्य [illegible] तस्य अवग्रह प्रतिबन्ध वृष्टिरोधो यस्मिन् चन्द्रे स तथो[illegible]। उक्त च—'[illegible] तद्विघातेऽवग्रहावग्रहो समो।' कथभूतादमुष्मात्। [illegible] उत्पातोद्गतात्। किं कुर्वत अमुष्मात्। करान्किरणान्विकिरत विक्षि[illegible]। [illegible]। कृशानुकणगर्भानि अग्निचूर्णसभृतमध्यप्रदेशानि उत्पातरविमण्डला[illegible]। [illegible]। तदाह—'अभिधेयस्यातिथ्य तदनुपगन [illegible] वा॥'

एवं च सतीदं न संगच्छते—

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात् ।
नादरूपं समुत्पन्नं शास्त्रं परमदुर्लभम् ॥

रागादिभिरुपद्रुतस्यापि रुद्रस्याप्ततायां क्लेशकर्मविपाककषायैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वर इति

ऐश्वर्यमप्रतिहतं सहजो विराग-
स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु ।
आत्यन्तिकं सुखमनावरणा च शक्ति-
र्ज्ञानं च सर्वविषयं भगवंस्तवैव ॥

इति च विरुध्यते । अन्यथाभूतस्याप्ततायाम्

आस्तां तवान्यदपि तावदतुल्यकक्ष-
मैश्वर्यमीश्वरपदस्य निमित्तभूतम् ।
त्वच्छेफसोऽपि भगवन्न गतोऽवसानं
विष्णुः पितामहयुतः किमुतापरस्य ॥ इति,

रथक्षोणीयन्ता शतधृतिरगेन्द्रो धनुरथो
रथाङ्गे चन्द्रार्कौ रथचरणपाणिः शर इति ।
दिधक्षोस्ते कोऽयं त्रिपुरतृणमाडम्बरविधि-
र्विधेयैः क्रीडन्त्यो न खलु परतन्त्राः प्रभुधियः ॥

इति च ग्रहिलभाषितम् । तथेदमपि न प्राग्रहरम् ।

अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः ।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ इति,

भोग्यामाहुः प्रकृतिमृषयश्चेतना शक्तिशून्या
भोक्ता नैनां परिणमयितुं बन्धवर्ती समर्थः ।
भोगेऽप्यस्मिन्भवति मिथुने पुष्कलस्तत्र हेतु-
र्नीलग्रीव त्वमसि भुवनस्थापनासूत्रधारः ॥ इति च,

आकाशकल्पस्य सदाशिवस्य परं प्रतिप्रेरकता न युक्ता ।
स्वयं पराप्रेषित एव शंभुर्भवेत्परप्रेरयितेति चिन्त्यम् ॥

जगत्कर्तृवादश्च पूर्वमेव चिन्ततः । तथा हि—

कर्ता न तावदिह कोऽपि धियेच्छया वा
दृष्टोऽन्यथा कटकतावपि सम्प्रसङ्ग· ।
कार्यं किमत्र सदनादिपु तक्षकाद्यै-
राहत्य चेत्रिभुवनं पुरुषः करोति ॥

कर्मपर्यायत्वे चेश्वरस्य सिद्धसाध्यता । तदाह—

विधिर्विधाता नियतिः स्वभावः कालो ग्रहश्चेश्वरदैवकर्म ।
पुण्यानि भाग्यानि तथा कृतान्त. पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥

कथमचेतन कर्म परोपभोगार्थं प्रवर्तत इति चेत्तन्न ।

रत्नायस्कान्तवातादेरचितोऽपि पर प्रति ।
यथा क्रियानिमित्तत्व कर्मणोऽपि तथा भवेत् ॥

तदुक्तं **रत्नपरीक्षायाम्**—

न केवल तच्छुभकृन्नृपस्य मन्ये प्रजानामपि तद्विभूत्यै ।
यद्योजनाना परतः शताद्धि सर्वाननर्थान्विमुखीकरोति ॥

विष्टि कर्मकरादीना चेतनाना सचेतनान् ।
द्रष्टा चेष्टा विधेयेपु जगत्स्रष्टरि सास्तु वः ॥

तस्मादिद सुभापितद्वयमत्रावसरवत् ।

स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वय तत्फलमश्नुते ।
स्वय भ्रमति ससारे स्वय तस्माद्विमुच्यते ॥

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा
विधिर्वन्द्य. सोऽपि प्रतिनियतकर्मान्तफलद· ।
फलं कर्मायत्त यदि किमपरैः कि च विधिना
नम· सत्कर्मभ्यः प्रभवति न येभ्यो विधिरपि ॥

सोऽह तदेव पात्र तान्येतानि च गृहाणि दातृणाम् ।
इति नित्यं विदुपोऽपि च दुराग्रह· कोऽस्य नैरात्म्ये ॥

संतानो न निरन्वये विसदृशे सादृश्यमेतन्न हि
प्रत्यासत्तिरिहिते कुतः समुदयः का वासना वास्थिरे ।

तत्त्वे वाचि समस्तमानरहिते ताथागते सांप्रतं
धर्माधर्मनिबन्धनो विधिरयं कौतस्कुतो वर्तताम् ॥
दृष्टात्ययात्तत्त्वमदृष्टमेष प्रसाधयेच्चेद्वचनासरालः ।
तदा खरोऽक्ष्णोः श्रुतितो विषाणे विधान्निषेधैश्च जयी कुलालः(?) ॥
किं च ।
नाहं नैव परो न कर्मभिरिह प्रायेण बन्धः क्वचि-
द्बोक्ता प्रेत्य न तत्फलस्य च वदेदित्थं स बौद्धो यदि ।
कस्मादेष तपःसमुद्यतमनाश्चैत्यादिकं वन्दते
किं वा तत्र तपोऽस्ति केवलमयं धूर्तैर्जडो वञ्चितः ॥
तदहर्जस्तने हेतो रक्षो दृष्टेर्भवस्मृतेः ।
भूतानन्वयनाज्जीवः प्रकृतिज्ञः सनातनः ॥
पृथिव्यादिवदात्मायमनाद्यनिधनात्मकः ।
मध्ये सत्त्वात्कुतस्तत्त्वमन्यथा तव सिद्ध्यति ॥
कायाकारेषु भूतेषु चित्तं व्यक्तिमवाप्नुवत् ।
तदात्मगुणकार्यत्वैः प्रकल्पेत यदि त्वया ॥
जलान्मुक्तानलः कष्टाच्चन्द्रकान्तात्पयःप्लवः ।
भवन्व्यजनतो वायुस्तत्त्वसख्या विहापयेत् ॥
जलादिषु तिरोभूता दुर्वरादेस्तदुद्भवे ।
धरादिषु तिरोभूता चित्ताचित्तमपीष्यताम् ॥
पुंसि तिष्ठति तिष्ठन्ति शरीरेन्द्रियधातवः ।
यान्ति यातेऽन्यथैतासां सत्त्वे सत्त्वं प्रसज्यताम् ॥
विरुद्धगुणसंसर्गादात्मा भूतात्मको न हि ।
भूजलानलवातानामन्यथा न व्यवस्थितिः ॥
विज्ञानसुखदुःखादिगुणलिङ्गः पुमानयम् ।
धारणेरणदाहादिधर्माधाराधरादयः ॥
अथ मतम्—
पित्तप्रकृतिर्धीमान्मेधावी क्रोधनोऽल्पकामश्च ।

प्रसेव्यकालपलितो भवति नरो नात्र संदेहः ॥

तत्र प्रवर्हम् ।

वृद्धिहानी यथाग्नेस्तामेधौत्कर्षापकर्षतः ।
पित्ताधिको न भावाभ्या बुद्धेः संप्राप्नुतस्तथा ॥
गुरूपासनमभ्यासो विशेषः शास्त्रनिश्चये ।
इति दृष्टस्य हानिः स्यात्तथा च तव दर्शने ॥
कुतश्चित्पित्तनाशेऽपि बुद्धेरतिशये क्षणात् ।
कुतः प्रभवभावोऽत्र स्याद्वीजाङ्कुरयोरिव ॥
बुद्धिं प्रति यदीष्येत पित्तस्य सहकारिता ।
का नो हानिर्भवत्वेवं नालवृद्धौ यथाम्भसः ॥

एवं च सतीदं न किंचित् ।

देहात्मिका देहकार्या देहस्य च गुणो मतिः ।
मतत्रयं समाश्रित्य नास्त्यभ्यासस्य संभवः ॥

तत्त्वज्ञानं च जलादिज्ञानमिवाविहितानुष्ठानं न भवति संसारतृष्णोपशान्तिकरणम् । असंजाततदर्थक्रियारम्भः समधिगतेतिकर्तव्योऽपि कृषीवल इव न संयुज्यते फलैः । अनायास्यकायं सेवक इवात्मवानपि न लभते परां पदवीम् । ततश्च

तत्त्वं गुरोः समधिगम्य यथार्थरूपं
तद्भावभावनमनोरथनिर्वृतात्मा ।
आयास्य कायमनवद्यतया तपोभि-
र्जन्तुः परं पदमुपैति यथा क्षितीशः ॥'

सविधविद्याधरविनोदकर्मा चण्डकर्मा—'भगवन्, विदूरदूरागमवासनामानसा को नु खलूपायः सुमेधसामभ्युदयनिःश्रेयसाधिगमाय ।' 'धर्मः ।' 'को नामायं धर्मः ।' 'अहिंसापूर्वकाग्रहस्तत्त्वपरिग्रह एव ।' 'ननु हिंसात्मकः कुलधर्मः । सा कथं त्यजनीया ।' 'अहो महापुरुष, एवमेवैतत्कुक्कुटमिथुनं पुरा जन्मनि हिंसां कुलधर्ममनुमन्यमानं महतीं दुःखपरम्परामनुबभूव ।' चण्डकर्मा (सविस्मयं)—'भगवन्, किं पुनः पुरा जन्मनीद

किंचिद्दुष्कृतमकार्षीत् । कथं वा तदन्वभूत् ।' 'भगवन्, समाकर्णय । अस्यामेवोज्जयिन्यामस्यैव **यशोमति** महाराजस्य वशे

आसीच्चन्द्रमतिर्यशोधरनृपस्तस्यास्तनूजोऽभव-
तौ चण्ड्याः कृतपिष्टकुक्कुटबलीक्ष्वेडप्रयोगान्मृतौ ।
श्वा केकी पवनाशनश्च पृषतो ग्राहस्तिमिश्छागिका
भर्तास्यास्तनयश्च गर्वरपतिर्जातौ पुनः कुक्कुटौ ॥

ततः प्रशान्ताशयाशेषमलजालास्ते पञ्चापि लोकपाला इव तं **सुदत्त**भगवन्तं प्रणम्य जगृहुः पाण्डुतनया इव सद्दर्शनपूर्वकाणि त्रिदशैरपि दुरापाणि श्रावकव्रतानि । प्रयुक्तलोकायतमतधर्मा अचिरसमाजः नभश्चरपदावासिशर्मा **चण्डकर्मा**पि धर्मावबोधात्परिपूर्णशापावधिः पूर्वविद्यासदोहासादसंपादिताम्बरविहारः समाचरितसहचराश्चर्यव्यवहारः प्रविचचार खेचरनिवेशं देशम् ।

तदनु चावामप्यहो **मारदत्त**महाराज, **सुदत्त**भगवद्भाषितपुरावृत्तवृत्तान्तश्रवणेनातीवजातनिर्वेदौ तद्व्रतपरिग्रहाच्चेदानीं खल्वावयोरग्निस्पृष्टबीजवन्नाविर्भावः कर्मणामित्यानन्दनादोदीर्णनिगरणावदूष्यवपुषावपि दूष्याभ्यन्तरस्थितः स **यशोमति**महाराजः शय्योत्सङ्गमागतायाः कुसुमावलीमहादेव्याः शब्दवेधित्वकौशलं दर्शयितुं शयनासन्नशरकुरलीमध्यादकर्मीणकायमेकं सायकमादाय विव्याध । ततश्च विधातुः कल्मषशेषमनुविभावयिषोर्वसात्परित्यक्तकुक्कुटपर्याययोरशुचौ लालाहारे कृमिजालसमाकुले बभूव । तद्व्यारपर इव निरयनिलये गर्भे पुनरावयोर्जन्म । आवाभ्यामवाप्ताधाना च सा किल यशोमतिमहीपालप्रणयपादपप्रथमकन्दली कुसुमावली महादेवी रहसि

नेत्रे विलासविरले शरपाकपाण्डु
गण्डद्वयं हरितरत्नरुची कुचाग्रे ।
मध्यो वलित्रयखिलस्तनुजावलीय-
मुत्तम्भितेव विकटा वनिता सुगर्भे ॥

जातस्वागताय तस्मै महीशाय निजदोहदान्येवमाशशंस—'देव, विधीयतां विष्वग्घुष्टेन सर्वेषामपि सत्त्वानामभयप्रदानम् । देव, निवार्यतां कल्पपालापणेषु

मैरेयव्यवहारः। देव, प्रतिषिध्यतां महानसेषु क्रव्यागमः। देव, प्रस्तूयन्तामेवमपरा अपि तास्ताः क्रिया यत्र नोपयोगो मकारादिपत्रयस्य। देव, श्रवणकुतूहलानि महान्ति मे जीवदयागमेषु। देव, खरमवलोकनाभिलाषः सयतोपास्तिषु। देव, परं मनोरथाः संयमपरायणीना तापसीना चरणाराधनेषु।' राजा 'नूनमेवंविधप्रसादाद्देवीदोहदादस्मिन्गर्भेऽवतीर्णस्य कस्यचित्सुकृतिनो भविष्यति महती खल्वार्हती वासना। भवतु नामैवम्। तथाप्येतदभिलाषः पूरयितव्य एव। अन्यथा

गर्भिणीना मनः खेदात्स्यादपत्येष्वकल्पता।
लताना फलसंपत्तिः कुतो मूलव्यथागमे ॥'

इति वितर्क्य, आहूय च यथायथाप्रसिद्धिप्रवृत्ताख्यान्नरान्मुखात्तथैवान्वतिष्ठत्। सापि देवी व्यतिक्रम्य किल चिक्कसाकीर्णोरुपयोधरव्यवस्थामवस्थामवाप्य चावीसमयमसूतावाममृतमथनवेलेव लक्ष्मीचन्द्रमसौ पुनरावयोः कृते यशस्तिलक इति मदनमतिरिति च वंशोचिते मातृदोहदाश्रिते चाभयरुचिरित्यभयमतिरिति च नामनि। व्यतिक्रान्तवति च शैशवे, जातवति च सकलकलाकमलिनीकुलावतारसरसि कुमारवयसि, तव सपत्नाननेष्विव समधिकमधिरूढवति कुन्तलेषु कृष्णत्वे, तव गुणेष्विव विशीलता प्रतिपन्नेषु लोचनेषु, तव यशसीव परिपूर्णवति वदनमण्डले, तव वैरिवर्ग इव क्षामतामाश्रितवति मध्यभागे, तव पराक्रमेष्विव प्रकटता गतेषु समस्तेष्वपि निम्नोन्नतदेशेषु प्रदेशेषु, अस्य खल्वभयरुचिकुमारस्य राजा करिष्यति भविष्यन्त्या पक्षतौ युवराजकण्ठिकाबन्धमिमाश्चाभयमतिं भर्तृदारिका दास्यत्यहिच्छत्राधिपतये क्षत्रियायेत्यमात्यपरिवारवनितास्वाविर्भवन्तीषु जनश्रुतिषु, स यशोमतिमहीपालः स्वयं करार्पितदशेरशृङ्खलामालः सह श्वगणिभिर्जोपविपणपुरुपालापोल्लास्यमतिरेकदा पापर्द्धिबुद्ध्या विधीतविषयमनुसरंस्तत्सहस्रकूटोद्यानप्रसूनपरिमलाघ्राणवलितलोचनालियुगलस्तं सुदत्तभगवन्तमवलुलोके। नर्मसचिवकुमारोऽजमारः 'क्षितिपते, दुष्करमस्य मुनेरमस्य मुनेरवलोकनादद्य भविष्यति पापर्द्धिः सफलर्द्धि। राजा मनागाविभ्रमनाश्चुक्षोभ। अत्रावसरे सुदत्तभगवद्वन्दनार्थमा-

कपालमौलिमणिवेदिकाधिदेवतायमानचरणमेन परमेष्ठिनम् । अतस्तौ द्वावपि मेरुमिव सूर्याचन्द्रमसौ तं भगवन्त प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामौ च पुरः प्रत्यक्षोदयौ नयविनयाविवोपविविशतुः । भगवान्नरेश्वरमुररीकृत्योद्धृत्य च भविष्यल्लक्ष्मीलतोल्लासप्रथमपल्लवोल्लेखमिव पञ्चशाखम्

कामधेनुरखिलोत्सवसङ्गे श्रीसमागमनसूचनदूती ।
देवमानवमनोरथसिद्धिर्धर्मवृद्धिरियमस्तु सदा वः ॥

अपि च ।

त्व वीरवैरिवनितानयनेन्दुकान्त
निष्पन्दसंपदि मतोऽसि नरेश राजा ।
आदित्य एव च भवान्नहिताङ्गनाङ्ग-
निस्तोकशोकतपनोपलदीपनेपु ॥'

राजा 'कास्माकमेवंविधानि मनोदुर्विलसितानि । क चेय भगवतामस्तुङ्कारकल्याणपरम्पराशंसनपरायणता । तदत्रास्य दुश्चरितस्य निजशिरःकमलेन भगवच्चरणार्चनमेव प्रायश्चेतनं नान्यत् ।' इति परमपराक्रमतया निःसीमसाहसतया च कृताभिनिवेशो मुनीशेन महीश. किलैवमादिदिशे—'विशापते, मैव मस्था । चित्तानि हि देहिना स्वभावचञ्चलतयाकूपारकल्लोलजलानीवोच्चावचविपयवृत्तान्तानि भवन्ति । तदल दुरभिनिवेशेन ।' यशोमतिमहाराज. सशिरःकम्पम्—'अहो, भगवतामतीन्द्रियेष्वपि पदार्थहृदयेपु सातिशया शेमुपी' इति क्षणमात्र विस्मृत्य भगवन्तमापपृच्छे—'भगवन्, किं नाम मे मनो दुरभिनिवेशमध्यशेत । भगवान्कैत्यायाश्रय तदाशयमुपादिशत् । **कल्याणमित्रः**—'काश्यपीपते, नैतदाश्चर्यम् । अय हि भगवान्महर्द्धिसपन्नतयाष्टाङ्गमहानिमित्तनिलय. सर्वावविसमक्षसाक्षात्कृतसकलवस्तुविषय करतलामलकमिव कालत्रयत्रिलोकोदरविवरवर्तिसमर्थमपि पदार्थमार्य कलयति । तदन्यदेव किंचिदेतत्सभासभाजनकर नष्टमुष्टिचिन्तालाभालाभसुखदु ग्वजीवितमरणजन्मान्तरगोचरमापृष्टव्य । क्षितिपति. (सानुनयम्)—भगवन्, मम पितामहो यशोर्घमहाराजस्तादृश लोकोत्तर चरित्रमाचर्येदानीं किं नु

खलु लोकमध्यास्ते पितामही **चन्द्रमतिः** पिता **यशोधरमहाराजो**ऽमृतमतिश्च माता ।' भगवान्—'समाकर्णय ।

राजन्यशोर्धनृपतिः पलितं विलोक्य
निर्विद्य संसृतिसुखेषु मुनिर्बभूव ।
राज्ये **यशोधरनृपं** तनयं निवेश्य
तत्याज निस्पृहतया तृणवद्विभूतिम् ॥
जैनागमोचितमुपास्य तपश्चिराय
प्रायोपवेशनविधानविमुक्तकायः ।
ब्रह्मोत्तरं त्रिदशवेशमवाप्य जात-
स्तत्कल्पलेखयतिरद्भुतभासमेतः ॥
ब्रह्मपुत्रविधिना सह मात्रा तं **यशोधरनृपं** विनिपात्य ।
जातकुञ्जरतिरङ्गविरामात्पञ्चमं निरयमाप तवाम्बा ॥

या च **चन्द्रमति**स्तव पितामही यश्च **यशोधरमहाराज**स्तव पिता तौ द्वावपि द्विजातिभिराश्राविसकलसत्त्वोपहारफलस्य पिष्टताम्रचूलस्यालम्भनवल्लनाभ्याममृतमतिप्रयुक्तसौल्किकेयवशात्प्रेत्य निरवधीनि दुःखानि बहुषु भवान्तरेष्वनुभूय सांप्रतं तवैव यमलतयापत्यमाजग्मतुः ।' **राजा** (स्वगतम्)—पिष्टकुक्कुटपापोपयागाभ्यामपि पितामही चैतावतीमवस्थामवापत् । नाकलेयमधुना ममाजन्म स्वयंनिहितजलस्थलाकाशचरप्राणिपिशितरसपुष्टवपुः सरसः पुरुदंशस इव सदैव हिंसाध्यवसायसक्तचेतसः के भविष्यन्ति लोकाः । तत्पर्याप्तं मम सांसारिकसुखाभिलाषेण । (प्रकाशम्) भगवन्, अयं जन्तुरमोघमघसंघातघनतया पातालतलमुपनिपतन्नुद्ध्रियतां दीक्षाप्रदानहस्तावलम्बनेन' इत्यभिधाय पपात भगवत्पादयोरुपरि । कृतपादपतनः परामर्श चैवम् ।

महदपि पापं विलयति पुण्याप्तिमनोरथः सुतुच्छोऽपि ।
किं नाल्पो रविरेष त्रिभुवनमात्रं तमो हन्ति ॥
अत ऊर्ध्वं वा प्राणी स्वयं कृतैरेव कर्मभिर्याति ।
कूपस्य यथा खनिता यथा च कर्ता निकेतस्य ॥

ऊर्ध्वाधोगतिहेतुर्लघुगुरुकर्मप्रयोगतः स्वस्य।
स्वयमेव भवति जन्तुस्तुला तु तव किं विषादेन ॥'

भट्टारकः—अहो धर्मधौरेय, प्रधानगुणगन्धननिधान, उत्तिष्ठ। श्रूयतां तावदिदमुभयलोकव्यवहारसर्वस्वम्। इयं हि बहिःप्रदर्शितमनोरमागमारमासृग्धारेव विमुच्यमाना भवति जीवितव्यसंदेहाय देहिनाम्। चिरपरिचितालोकः प्रणयिलोकः काय इव परित्यज्यमानः करोति दूरे शरीरिणां प्राणान्। समभ्यस्तधर्मणि कर्मणि विनियुज्यमानः पुमान्वारीगतः करीवातीवान्तर्मनायते सत्क्रियासु। तादात्विकापवापस्तनुभृतां स्वैरालाप इव सुलभः खल्वभिनिवेशो न निर्वाहेषु। दिव्यचक्षुःस्खलितावाकर्षकमिव सहसा कृते कर्मणि शपन्ति लोकाः। पुरश्चारकं प्रतिश्रुत्य व्रताद्रणादिवापद्रवतस्तु भवति च लोकद्वयविघातिनी कौलीनता। अपि च।

चित्तं स्वभावमृदु कोमलमेतदङ्ग-
माजन्मभोगसुभगानि तवेन्द्रियाणि।
एतत्तु चित्तवपुरिन्द्रियवृत्तिरोधा-
द्दुःखं तपस्तदलमत्र नृपाग्रहेण ॥

कल्याणमित्रः—क्षितिपते, साध्वाह भगवान्।

राजा—कल्याणमित्र, सत्यमेवैतत्। किं तु।

मार्दवाधिकतरं कलधौतं तापताडनसहं च निसर्गात्।
एवमेव वपुरुत्तमपुंसां संपदा च विपदा च सहिष्णुः ॥

ततस्तपश्चरणकरणपरिणतान्तःकरणः पुनरहो **मारदत्त**, समाहूय सपरिवारावावां पूर्वभववृत्तान्तमकथयत्। तदाकर्णनाच्च संजातजातिस्मरणौ बन्धुबाष्पाम्बुभिः सह मूर्छावशाद्भुवि निपतितौ करुणावनवरतजलजडाशुकव्यजनसीकरासारशीतलानलोपलालनशीलिभिः, मन्दचन्दनस्पन्दोपदेहसदयहृदयैः, आर्द्रार्द्रकमलदलमृणालनिचयसंचारणपरपाणिभिः, अविरलजम्बालमञ्जरीजालपरिचर्यापादनपेशलाशयैः, सरसरम्भागर्भपरिरम्भभावनप्रणयिभिः, अपरिमितोसीरपरिपत्परिमलनकारणपरायणैः, घनघनसारपारीस्फारपानीयसेचनचतुरचेतोभिः। एवमन्यासु च तासु तासु प्रत्युज्जीवनकरण-

स्याभिरिव शिथिलीक्रियमाणमानबन्धनः, प्रत्यायनदूतिकाभिरिव संपाद्यमानप्रियतमासमागमः, कुसुमशरप्रवेशोत्सवपताकिकाभिरिव सूच्यमानतदाराधनक्रमः, शृङ्गारजलधिविजृम्भमाणवात्याभिरिव प्रसर्पमाणमनःकल्लोलः, सुरतसूत्राकर्षणसूचिभिरिव पूर्यमाणवक्षःस्थलः, प्रतीहारवेत्रलताभिरिव निवेद्यमानसभाविसर्जनकाल',

कोमल एव निशीथिन्या' प्रथमाष्टमभागेऽर्धपरिसमाप्त एव च सेवावसरे विसृज्य भ्रूलतोल्लासेन प्रणामावर्जितमौलिमणिमकरिकामरीचिपरिवेषपुनरुक्तपादपीठक्षितीन्सामन्तमहीपतीन् अवलोकनप्रसाददानेन मन्त्रि-

---

। किमर्थं प्रवृत्ताभि । परामर्शमनीषयेव स्तनस्पर्शबुद्ध्येव । पुन' कथभूतोऽहम् । शिथिलीक्रियमाणमानबन्धन । काभिरिव । रतिरहस्यवयस्याभिरिव रते सभोगक्रीडाया रहस्यवयस्याभिर्गोप्यतत्त्वशिक्षादायिसखीभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । सपाद्यमानप्रियतमासमागम सपाद्यमान प्रियतमाया इष्टवनिताया समागमो मेलापको यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । प्रत्यायनदूतिकाभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । सूच्यमानतदाराधनक्रम सूच्यमान अवाग्भिरपि कथ्यमानस्तस्या प्रियाया आराधनक्रम ससेवनपरिपाटीक । कथभूताभिरिव । कुसुमशरप्रवेशोत्सवपताकिकाभिरिव कुसुमशरस्य प्रवेशे आगमने उत्सवपताकिकाभिरिव महोत्सवध्वजाभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । प्रसर्पमाणमन कल्लोल प्रसर्पमाणा प्रसार्यमाणा मनस चित्तस्य कल्लोला सकल्पलक्षणा यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । शृङ्गारजलधिविजृम्भमाणाभि प्रसरन्तीभिर्वात्याभिरिव वातमण्डलीभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । पूर्यमाणवक्ष स्थल पूर्यमाण प्रचीयमान वक्ष स्थल यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । सुरतसूत्राकर्षणसूचिभिरिव सुरतसूत्राणि निधुवनतन्तवस्तेषा आकर्षणे आगमने सूचिभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । निवेद्यमानसभाविसर्जनकाल निवेद्यमानो ज्ञाप्यमान सभाया विसर्जनकालो यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । प्रतीहारवेत्रलताभिरिव प्रतीहाराणा द्वारपालाना वेत्रकरकम्बाभिरिव ॥

पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । निशीथिन्या रात्रे कोमले एव मृदावेव प्रथमाष्टमभागे प्रथमप्रहरस्यार्धभागे गते सति सामन्तमहीपतीन् सेवागतनरेन्द्रान् भ्रूलतोल्लासेन विसृज्य विसर्जन कृत्वा । कस्मिन् सति विसृज्य । सेवावसरे अर्धपरिसमाप्ते एव अर्धमिलितसभाजने एव । कथभूतान् सामन्तमहीपतीन् । प्रणामावर्जितमौलिमणिमकरिकामरीचिपरिवेषपुनरुक्तपादपीठक्षितीन् प्रणामेन आवर्जिता नम्रीकृता ये मौलयो मुकुटानि मस्तकानि वा तत्र या मणिमकरिका सुवर्णघटितरत्नजटितनक्रिया आभरणविशेषास्तासा मरीचय किरणास्तेषा परिवेषो मण्डल तेन पुनरुक्ता द्विगुणीकृता पाद-

क्रियासु क्रियासु महादरोदारैः परिवारैः कृतादाश्वासनादानन्दमङ्गलैः सार्द्धमनतिचिरादेव कालादुत्थितावनवधिवेलं पुनश्चिरजीवनजनोचिताशीर्वादैर्विहितसंबोधनैः 'तात, तावदत्र भवतामसत्कृतकर्मणो जन्मान्तरातङ्कमर्मणश्च समाकर्णनादिदं मुहुर्लक्ष्मीपराङ्मुखं मनोऽभूत् । आवां पुनरद्यापि तदातङ्कपावकचुम्बितचित्ताविव भवन्तौ कथं नामास्यामासंजावः' इति विहिताग्रहावपि सकलकुलवृद्धसमक्षतया संताने विनिवेश्योचितमाचरत् ।

मायारामसमा रमा सुखमिदं दुःखावलेखोन्मुखं
　स्वप्नालोकनयः सुहृत्परिचयः कान्ता कृतान्ते हिता ।
उत्साहोऽपि च देहगेहविषयो यः सोऽप्यनित्योदय-
　स्तत्त्वालोकविलुप्तचित्ततमसा पुंसा भवेदुत्सवः ॥

इति चिन्तयतोर्गतेषु कतिपयेषु च दिवसेषु पुनर्नावयोर्मुनिजनमान्यप्रवृत्तेरन्यत्रासनाद्यभिनिवेश इति विहितसमग्रावभिषिच्य राज्ये यशोधनाभिधानरत्नं सापत्नमनुजन्मानमङ्गस्य चाष्टवर्षदेशीयतयार्हद्रूपायोग्यत्वादिमां देशयतिश्लाघनीयाशां दशामाश्रित्य तेन भगवता सह विहरमाणावत्रागतौ भवद्धटानयनभरादेतत्सभान्तराम् । धर्मावधानयत्नरत्नदीपदीप्तिविदूरितमतिमिथ्यात्वमहान्धकारवृत्तो मारदत्तः प्रतिक्षणं शुभाशयामृतप्रवाहप्रविगलन्निखिलाञ्जनः सपौरपुरदेवतापरिजनः पुरा स्वयं दुर्वासनया च कृतेषु निरवधिषु दुश्चरित्रेष्वतीवबीभत्सयान्तःशाल्यित इव कृतशरीरविधूननस्तन्मुनिकुमारमिथुनकथाकर्णनादिमं समस्तमपि संसारसुखसंगमं स्वप्नेन्द्रजालसमं समाकर्णयन्करकमलमुकुलावचूलमौलिः सबहुमानमनःकेलिस्तं मुनिकुमारमेवमभाषत—'अहो विदग्धनाथ, निःसामान्यसुकृतसुलभदर्शनसनाथ, दुरन्तपातालपतज्जन्तुहस्तावलम्ब, निखिलभुवनमानसोल्लासनशर्मधर्मामृतवर्ष, प्रतिबिम्बहिताहितविवेकदिग्धमूढविधुरबान्धवलोकप्रीणनाचाराश्रय, श्रीमाधवसलीकृतसकलजगज्जायाशरमारमुनिकुमार, निःशेषलोकाभ्युद्धरणजन्मना परमाप्तसमवर्त्मना दैवादद्यासालोकनेन तत्रभवतानुग्रहणीयः खल्वयं जनः स्वकीयाचारणसमानभाजनतया मुनिकुमार' । निसर्गतुङ्गिमानन्दमन्दर, करुणारसस्पन्दकन्दर, समाकर्णय । स्वभावसव्यस्य विदितवेदितव्यस्य हि

भगवतः सर्वमुपपन्नमेतत् । किं त्वहमेवंविधे कर्मण्यद्यापि गुरुणाभ्यनुज्ञातसमावर्तनो न भवामि । तदेहि । गच्छावः शरणागतजनमनोरथानुकूलं तत्पादमूलम् ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो आश्चर्यम् । यतः ।

अहं प्रजाना मम देवतेयमेतत्त्रयस्यैष तथास्य चान्यः ।
गुरुस्तदर्थान्तरगा महत्ता वेश्येव दूरं समुपागतेयम् ॥

(प्रकाशम् ।) मुनिकुमार, अलं विलम्बितेन । एतर्हि प्रतिष्ठावहे तं भगवन्तं भदन्तमुपासितुम् ।

य. स्याद्वाद्यपि सर्वयौक्तिकनयक्षोदक्षमैतिह्यधी-
नैष्किंचन्यभराशयोऽपि जगतः सर्वार्थसिद्ध्याश्रयः ।
दृष्टादृष्टफलप्रसूतिचरितोऽप्यासश्च मध्यस्थता-
मात्मस्थोऽपि समस्तगः स भवतः श्रेयस्कृते स्ताज्जिनः ॥

अरालकालव्यालेन ये लीढाः सांप्रतं तु ते ।
शब्दाः श्रीसोमदेवेन प्रोत्थाप्यन्ते किमद्भुतम् ॥

उद्धृत्य शास्त्रजलधेर्नितले निमग्नैः
पर्यागतैरिव चिरादभिधानरत्नैः ।
या सोमदेवविदुषा विहिता विभूषा
वाग्देवता वहतु संप्रति तामनर्घाम् ॥

इयता ग्रन्थेन मया प्रोक्तं चरितं यशोधरनृपस्य ।
इत उत्तरं तु वक्ष्ये श्रुतपठितमुपासकाध्ययनम् ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणेः श्रीमन्नेमिदेवभगवतः शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्यविद्याधरचक्रचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महाकाव्ये भवभ्रमणवर्णनो नाम पञ्चम आश्वासः ।

षष्ठ आश्वास ।

श्रीमानत्रान्तरे सूरिः सुदत्तोऽवधिबोधतः ।
बुद्ध्वा तदागम[1] तत्र ययौ संयमधीः स्वयम् ॥
तत्रागमान्मुनैर्मान्यान्सभा चुक्षोभ भूभुजः ।
रत्नाकरस्य वेलेव पार्वणेन्दुसमागमात् ॥
विधाय विधिवत्सूरेः सपर्यां तत्र भूपतौ ।
आसीने सत्युवाचेदमसौ मुनिकुमारक. ॥

भगवन्, अस्ति खलु कन्दरान्तरालखेलल्लेलिहानेशानकपर्दचन्दनद्रुमालवालायमानमन्दाकिनीजलकेलिकलहंसेन सुरसुन्दरीलोचनचकोरकुलसंतर्पणार्पितामृतासारसृष्टिना सरस्वतीस्रवणतीर्थोपासनतापसेन मनोजविजयार्जनावर्जितजन्मना रजनिवल्लरीकुसुमस्तवकसुन्दरेण त्रिदिवदीर्घिकार्जुनाम्बुजकुञ्जविजयमूर्तिना कौस्तुभैरावतपारिजातामृतेन्दिरासोदरेण मृगमदकर्दमालिखितललामलिपिविलोपिना विदलच्छदातुच्छतापिच्छगुलुञ्छाविच्छिन्नच्छायाछुपा लाञ्छनेनालकृतिमतक्षीरोदनन्दनेन चन्द्रमसा मुद्रित. प्रतिपर्वसंपन्नफलपरम्परोऽप्युदितोदितविभूतिरहितकीर्तिस्तम्भनिर्भेदभिदूना यदूना वशः। तत्राभवन्निखिललोकचिन्तामणीयमानचरणो रणोत्सवतारसिकसपत्नाङ्गनालोचनचन्द्रकान्तमणिप्रणालजलप्रवाहिनीहारकिरणोदयो दयोचिताचरणानन्दितविनीतावनीपालदारको दारकोग्रतरकरवालविनिभिन्नारीभकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलनिकरतारकितगगनतलो नतलोकपालचूडामणिमरीचिवलयालवालविलसत्क्रमाशोकपल्लवश्री. श्रीविरामसीमाश्रितश-

१ तेषां मारदत्तादीनामागमने प्राणिवधो माभूदिति धी. २ मुण्डमालामध्ये ...दत्सर्प. ईदृश ईशानरुद्र ३ जटाजूट एव चन्दनवृक्षस्तस्य आलवालायमान ...मन्दाकिनीजल तत्र या क्रीडा तत्र राजहंसेन चन्द्रेण मुद्रितो लक्षितो यदुवश. ४ संतर्पणार्थम् ५ नद्या स्रवण क्षरणमेव तीर्थं तत्र प्रतिबिम्बितत्वाच्चन्द्र एव तापसस्तेन ६ दिग्विजयनिमित्त सज्जित जन्म येन स तेन ७ गङ्गानदीश्वेताम्बुज ८ विकसत्पत्र बहुलतमालपत्रकस्तूरिकायास्तिलक सरस्वतीललाटे घटते ९ कौस्तुभादीना भ्राता १० यदूना वशश्चन्द्रमसा मुद्रित आचन्द्रमुपलक्षित उच्चैस्तरत्वात् वशश्चन्द्रे लग्न इव दृश्यते

त्रुसंतानतरूत्पाटनपटुदोर्दण्डमण्डलप्रचण्डश्चण्डमहासेनो नाम नरपतिः। तस्याय समस्तसाम्राज्यधुरोद्धारधौरेयः प्रजोपद्रवद्रुतक्षुद्रकार्दवेयवैनतेयः साक्षात्कुसुमधनुःसूनुरावयोश्च सविन्ध्याः सकलजगद्व्यवहारप्रवृत्तिदत्तस्कन्धात्संसारसवन्धादनुजपर्यः सोदर्यः। स एष संप्रति स्वभावतो मृदुमानसरसप्रसरोऽपि दुरुपदेशावसरस्ताम्रपर्णीपयःप्रवाह इव संजातशुक्तिसंपुटकोटरावगाहः कठिनतानीतमतिरसत्समागतिशलाकासादितसूत्रसूत्रप्रवेशमार्गो निकामं संपद्यमानधर्मसंसर्गो भवितुमिच्छतीति।

तदनु राजा सबहुमान धर्मद्रुमप्रथमोत्पन्नपल्लवायमानेन सकलसंसारव्यसनदावानलप्रभापटलकान्तिना नखमयूखप्रसरोत्सर्पितश्रवणसमीपसरस्वतीप्रवाहेण सीमन्तप्रान्तसरःसजातजलेजकुड्मलविडम्बिना करयुगलेनोत्तंसितशिखण्डः प्रणम्यानाकुलमनाः प्रत्याक्षिप्तव्यापैनाः परलोकोपायपरामर्शपवित्रप्रकृतिः शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणविज्ञानोहापोहतत्त्वाभिनिवेशपेशलमतिः सुदत्तभगवन्तमभयरुचिविरचितावसरोदन्तमेव किलाभापत—'भगवन्,

धर्मात्किलैष जन्तुर्भवति सुखी जगति स च पुनर्धर्मः।
किंरूपः किंभेदः किमुपायः किंफलश्च जायेत॥'

भगवानाह—'राजन्, समाकर्णय।

यस्मादभ्युदयः पुंसा निःश्रेयसफलाश्रयः।
वदन्ति विदिताम्नायास्तं धर्मं धर्मसूरयः॥

स प्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मा गृहस्थेतरगोचरः।
प्रवृत्तिर्मुक्तिहेतौ स्यान्निवृत्तिर्भवकारणात्॥

राजाह—'किं पुनर्भगवन्मुक्तेः कारणम्, किं च ससारस्य, को वा गृहाश्रमिणा धर्मः, कश्च सयमिलोकस्य।'

भगवान्—

'सम्यक्त्वज्ञानचारित्रत्रय मोक्षस्य कारणम्।
ससारस्य च मीमास्य मिथ्यात्वादिचतुष्टयम्॥

सम्यक्त्वभावनामाहुर्युक्तियुक्तेषु वस्तुषु ।
मोहसंदेहविभ्रान्तिवर्जितं ज्ञानमुच्यते ॥
कर्मादाननिमित्तायाः क्रियायाः परमं शमम् ।
चारित्रोचितचातुर्याश्चारुचारित्रमूचिरे ॥
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रविपर्ययपरं मनः ।
मिथ्यात्वं नृपु भाषन्ते सूरयः सर्वदेहिनः ॥

अत्र दुरागमवासनाविलासिनीवासितचेतसा प्रवर्तितप्राकृतलोकानोकहोन्मूलनसमयस्रोतसा सदाचाराचरणचातुरीविदूरवर्तिना परवादिना मुक्तेरुपाये कार्ये च बहुवृत्तयः खलु प्रवृत्तयः । तथा हि—'सकलनिष्कलाप्तप्रमाणमन्त्रतन्त्रापेक्षदीक्षालक्षणाच्छ्रद्धामात्रानुसरणान्मोक्षः' इति **सैद्धान्तवैशेषिकाः**, 'द्रव्यगुणकर्मसामान्यसमवायान्त्यविशेषाभावाभिधानानां पदार्थानां साधर्म्यवैधर्म्यावबोधतन्त्राज्ज्ञानमात्रात्' इति **तार्किकवैशेषिकाः**, 'त्रिकालभस्मोद्धूलनेज्यागडुकप्रदानाप्रदक्षिणीकारणात्मविडम्बनादिक्रियाकाण्डमात्राधिष्ठानादनुष्ठानात्' इति **पाशुपताः**, 'सर्वेषु पेयापेयभक्ष्याभक्ष्यादिषु निःशङ्कचित्ताद्वृत्तात्' इति **कुलाचार्यकाः** । तथा च त्रिकमतोक्तिः—'मदिरामोदमेदुरवदनस्तरसरसप्रसन्नहृदयः सव्यपार्श्वविनिवेशितशक्तिः शक्तिमुद्रासनधरः स्वयमुमामहेश्वरायमाणः कृष्णया सर्वाणीश्वरमाराधयेत्' इति प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकमतेः ख्यातेः' इति **सांख्याः**, 'नैरात्म्यादिनिवेदितसभावनातो भावनात्' इति **दशबलशिष्याः**, 'अङ्गाराञ्जनादिवत्स्वभावादेव कालुष्योत्कर्षप्रवृत्तस्य चित्तस्य न कुतश्चिद्विशुद्धचित्तवृत्तिः' इति **जैमिनीयाः**, 'सति धर्मिणि धर्माश्चिन्त्यन्ते ततः परलोकिनो भावात्परलोकाभावे कस्यासौ मोक्षः' इति समवाप्तसमस्तनास्तिकाधिपत्या **बार्हस्पत्याः**, 'परमब्रह्मदर्शनवशादशेषभेदसंवेदनाविद्याविनाशात्' इति **वेदान्तवादिनः**,

'नैवान्तस्तत्त्वमस्तीह न बहिस्तत्त्वमञ्जसा ।
विचारगोचरातीतेः शून्यता श्रेयसी ततः ॥'

इति पश्यतोहराः प्रकाशितशून्यतैकान्ततिमिराः **शाक्यविशेषाः**,

तथा 'ज्ञानसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काराणां नव संख्यावसराणामात्मगुणानामत्यन्तोन्मुक्तिर्मुक्तिः' इति **काणादाः** । तदुक्तम्—

वहिः शरीराद्यद्रूपमात्मनः संप्रतीयते ।
उक्त तदेव मुक्तस्य मुनिना कणभोजिना ॥

'निराश्रयचित्तोत्पत्तिलक्षणो मोक्षः' इति मोक्षावसरास्ताथागताः । तदुक्तम्—

दिशं न काचिद्विदिशं न काचिन्नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।
दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेतः स्नेहक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥
दिशं न काचिद्विदिशं न काचिन्नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।
जीवस्तथा निर्वृतिमभ्युपेत क्लेशक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥

'बुद्धिमनोऽहंकारविरहादखिलेन्द्रियोपशमावहात्तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानं मुक्तिः' इति **कापिलाः**, 'यथा घटविघटने घटाकाशमाकाशीभवति तथा देहोच्छेदात्सर्वः प्राणी परे ब्रह्मणि लीयते' इति **ब्रह्माद्वैतवादिनः** ।

अज्ञातपरमार्थानामेवमन्येऽपि दुर्णयाः ।
मिथ्यादृशा न गण्यन्ते जात्यन्धानामिव द्विपैः ॥

(स्वगतम् ।)

प्रायः समति कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् ।
निर्लूननासिकस्येव विशुद्धादर्शदर्शनम् ॥
दृष्टान्ताः सन्त्यसंख्येया मतिस्तद्वशवर्तिनी ।
किं न कुर्युर्मही धूर्ता विवेकरहितामिमाम् ॥
दुराग्रहग्रहग्रस्ते विद्वान्पुंसि करोतु किम् ।
कृष्णपाषाणखण्डेषु मार्दवाय न तोयदः ॥
दैन्ये युक्तिं यदेवात्र तदेव परमार्थमत् ।
यद्भानुदीप्तिवत्तस्याः पक्षपातोऽस्ति न क्वचित् ॥

(प्रकाशम् ।)

श्रद्धा श्रेयोर्थिना श्रेयः संश्रयाय न केवला ।
बुभुक्षितवशात्पाको जायेत किमुदम्बरे ॥

पात्रावेशादिवन्मन्त्रादात्मदोषपरिक्षयः ।
दृश्येत यदि को नाम कृती क्लिश्येत संयमैः ॥
दीक्षाक्षणान्तरात्पूर्वं ये दोषा भवसंभवाः ।
ते पश्चादपि दृश्यन्ते तन्न सा मुक्तिकारणम् ॥
ज्ञानादवगमोऽर्थाना न तत्कार्यसमागम ।
तर्षापकर्षयोगि स्याद्दृष्टमेवान्यथा पयः ॥
ज्ञानहीने क्रिया पुसि परं नारभते फलम् ।
तरोश्छायेव किं लभ्या फलश्रीर्नष्टदृष्टिभिः ॥
ज्ञानं पङ्गौ क्रिया चान्धे निःश्रद्धे नार्थकृद्द्वयम् ।
ततो ज्ञानक्रियाश्रद्धा त्रय तत्पदकारणम् ॥

उक्तं च—

हतं ज्ञान क्रियाशून्य हता चाज्ञानिन. क्रिया ।
धावन्नप्यन्धको नष्ट' पश्यन्नपि च पङ्गुकः ॥
निःशङ्कात्मप्रवृत्तेः स्याद्यदि मोक्षसमीक्षणम् ।
टङ्कसूनाकृता पूर्वं पश्चात्कौलेष्वसौ भवेत् ॥
अव्यक्तनरयोर्नित्य नित्यव्यापिस्वभावयोः ।
विवेकेन कथ ख्यातिं साख्यमुख्या प्रचक्षते ॥
सर्वं चेतसि भाषेत वस्तु भावनया स्फुटम् ।
तावन्मात्रेण मुक्तत्वे मुक्ति. स्याद्विप्रलम्भिनाम् ॥

तदुक्तम्—

पिहिते कारागारे तमसि च सूचीमुखाग्रनिर्भेदे ।
मयि च निमीलितनयने तथापि कान्तानन व्यक्तम् ॥
स्वभावान्तरसभूतिर्यत्र तत्र मलक्षय ।
कर्तुं शक्यः स्वहेतुभ्यो मणिमुक्ताफलेष्विव ॥
तदहर्जस्तनेहातो रक्षोदृष्टेर्भवस्मृते. ।
भूतानन्वयनाज्जीवः प्रकृतिज्ञः सनातनः ॥

भेदोऽयं यद्यविद्या स्याद्वैचित्र्यं जगतः कुतः।
जन्ममृत्युसुखप्रायौ विवर्तैर्मानवर्तिभि ॥
शून्य तत्त्वमहं वादी साधयामि प्रमाणतः।
इत्यास्थाया विरुध्येत सर्वशून्यत्ववादिता ॥
बाधो वा यदि वानन्दो नास्ति मुक्तौ भवोद्भव'।
सिद्धसाध्य तयास्माकं न काचित्क्षितिरीक्ष्यते ॥
न्यक्षवीक्षाविनिर्मोक्षे मोक्षे किं मोक्षिलक्षणम्।
न ह्यग्रावन्यदुष्णत्वाल्लक्ष्मलक्ष्य विचक्षणैः ॥

किं च 'सदाशिवेश्वरादयः संसारिणो मुक्ता वा संसारित्वे कथमाप्तता मुक्तत्वे क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरस्तत्र निरतिशय सर्वज्ञबीजम्' इति पतञ्जलिजल्पितम्।

ऐश्वर्यमप्रतिहतं सहजो विराग-
स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु।
आत्यन्तिकं सुखमनावरणा च शक्ति-
र्ज्ञानं च सर्वविषयं भगवंस्तथैव ॥

इत्यवधूताभिधान च घटेत।

अनेकजन्मसंततेर्यावदद्याक्षयः पुमान्।
यद्यसौ मुक्त्यवस्थाया कुतः क्षीयेत हेतुतः ॥
बाह्ये ग्राह्ये मलापायात्सत्यस्वप्न इवात्मनः।
तदा द्रष्टु' स्वरूपेऽस्मिन्नवस्थानममानकम ॥

न चाय मत्यम्वप्नोऽप्रसिद्धः म्वमाध्यायेऽतीव सुप्रसिद्धत्वात्। तथा हि—

यम्तु पश्यति रात्र्यन्ते राजानं कुञ्जर हयम्।
सुवर्णं वृषभ गा च कुटुम्बं तम्य वर्धते ॥
यत्र नेत्रादिक नाम्ति न तत्र मतिरात्मनि।
तत्र युक्तमिद यस्मात्म्वप्नमन्धोऽपि वीक्षते ॥
निमित्यादेर्नरत्वेऽपि प्रकृष्टेन मतिर्यदि।
परकाष्ठाप्यनम्तम्याः क्वचित्त्वे परिमाणवत् ॥

संपादयति कंचित्कालम्, उपलभ्यात्मनश्चार्वी चारित्रे साधुसपादनसारः स-स्कार इव जीवेषु जन्मान्तरेऽपि न जहात्यात्मनोऽनुवृत्तिम्, सिद्धाश्चिन्तामणिरिव च फलत्यसीमं कामितानि व्रतानि पुनरौषधय इव फलपाकावसानानि पाथेयवन्नियतवृत्तीनि च। न च सिद्धरसवेधसबाधादुपबुधसंनिधानमानजन्मनि जाम्बुनद इवात्र पदार्थयाथात्म्यसमवगमान्मनोमनन्मात्रतन्त्रे निःशेषश्रुतश्रवणपरिश्रमः समाश्रयणीयः, न शरीरमायासयितव्यम्, न देशान्तरमनुसरणीयम्, नापि कालक्षेपकुक्षिरपेक्षितव्यः। तस्मादधिष्ठानमिव प्रासादस्य, सौभाग्यमिव रूपसंपदः, प्राणितमिव भोगायतनोपचारस्य, मूलबलमिव विजयप्राप्तेः, विनीतत्वमिवाभिजात्यस्य, नयानुष्ठानमिव राज्यस्थितेरखिलस्यापि परलोकोदाहरणस्य सम्यक्त्वमेव ननु प्रथमं कारणं गृणन्ति गरीयांसः। तस्य चेदं लक्षणम्—

आप्तागमपदार्थाना श्रद्धानं कारणद्वयात्।
मूढाद्यपोढमष्टाङ्गं सम्यक्त्व प्रशमादिभाक्॥
सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वदोषविवर्जितम्।
सर्वसत्त्वहित प्राहुराप्तमाप्तमतोचिता॥
ज्ञानवन्मृग्यते कश्चित्तदुक्त प्रतिपद्यते।
अज्ञोपदेशकरणे विप्रलम्भनशङ्किभिः॥
यस्तत्त्वदेशनादुःखवार्धेरुद्धरते जगत्।
कथ न सर्वलोकेश. प्रह्वीभूतजगत्त्रयः॥
क्षुत्पिपासाभय द्वेषश्चिन्तन मूढतागम'।
रागो जरा रुजा मृत्यु' क्रोध स्वेदो मदो रति॥
विस्मयो जनन निद्रा विषादोऽष्टादश ध्रुवाः।
त्रिजगत्सर्वभूताना दोषा साधारणा इमे॥
एभिर्दोषैर्विनिर्मुक्त' सोऽयमाप्तो निरञ्जन।
स एव हेतु सूक्तीना केवलज्ञानलोचन॥
रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम्।
यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं नास्ति॥

परिषदम् आलापसंभ्रमेण बलमुख्यान् उपासनोपचारेण पुरोधसम् उपभोगपारितोषिकेण राजकुमारकान् पादवन्दनेन पितृपितामहसबन्धवतीर्जरतीः अनुव्रजनविनयेन च गुरून्, आसन्नचरचामरधारिणीभुजशिरसि विन्यस्तवामबाहुः, अपरकराङ्गुलिनिदेशेन विनोदरदीनामुपान्तवर्तिनो जनस्य मन्दिराणि दर्शयन्, दृष्टिप्रदानसंभावितान्तःपुरसमारक्षकलोकः, सरनिशितविशिखाग्रभागानिवोपहसता विडम्बयतेव विद्रुमोद्भेदशिखाडम्बरमुल्लासयतेव सहविहरन्तीना विलोचनानि विस्तारयतेव दशनरश्मीनुपचि-

उच्चावचप्रसूक्तीना सत्त्वाना सदृशाकृतिः ।
य आदर्श इवाभाति स एव जगता पतिः ॥
यस्यात्मनि श्रुते तत्त्वे चरित्रे मुक्तिकारणे ।
एकवाक्यतया वृत्तिराप्तः सोऽनुमतः सताम् ॥
अत्यक्षेप्यागमात्पुसि विशिष्टत्व प्रतीयते ।
उद्यानमध्यवृत्तीना ध्वनेरिव नगौकसाम् ॥
स्वगुणैः श्लाघ्यता याति स्वदोषैर्दूष्यता जने ।
रोषतोषौ वृथा तत्र कलधौतायसोरिव ॥
द्रुहिणाधोक्षजेशानशाक्यसूरपुरःसरा. ।
यदि रागाद्यधिष्ठान कथ तत्राप्तता भवेत् ॥
रागादिदोषसभूतिर्ज्ञेयामीषु तदागमात् ।
असतः परदोषस्य गृहीतौ पातक महत् ॥
अजस्तिलोत्तमाचित्तः श्रीरतः श्रीपति. स्मृतः ।
अर्धनारीश्वर. शभुस्तथाप्येषा किलाप्तता ॥
वसुदेव. पिता यस्य सवित्री देवकी हरेः ।
स्वयं च राजधर्मस्थश्चित्र देवस्तथापि सः ॥
त्रैलोक्य जठरे यस्य यश्च सर्वत्र विद्यते ।
किमुत्पत्तिविपत्ती ता क्वचित्तस्येति चिन्त्यताम् ॥
कपर्दी दोषवानेष निःशरीरः सदाशिवः ।
अप्रामाण्यादशक्तेश्च कथ तत्रागमागमः ॥
परस्परविरुद्धार्थमीश्वर पञ्चभिर्मुखैः ।
शास्त्र शास्ति भवेत्तत्र कतमार्थविनिश्चय ॥
सदाशिवकला रुद्रे यद्यायाति युगे युगे ।
कथं स्वरूपभेद स्यात्काञ्चनस्य कलास्विव ॥
भैक्षनर्तननग्नत्व पुरत्रयविलोपनम् ।
ब्रह्महत्याकपालित्वमेताः क्रीडा. किलेश्वरे ॥

सिद्धान्तेऽन्यत्प्रमाणेऽन्यदन्यत्काव्येऽन्यदीहिते।
तत्त्वमाप्तस्वरूपं च विचित्रं शैवदर्शनम्॥
एकान्तः शपथश्चैव वृथा तत्त्वपरिग्रहे।
सन्तस्तत्त्वं न हीच्छन्ति परप्रत्ययमात्रतः॥
दाहच्छेदकषाशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया।
दाहच्छेदकषाऽशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया॥
यद्दृष्टमनुमानं च प्रतीतिं लौकिकीं भजेत्।
तदाहुः सुविदस्तत्त्वं रहः कुहकवर्जितम्॥
निर्वीजतेव तन्त्रेण यदि स्यान्मुक्तताङ्गिनि।
बीजवत्पावकस्पर्शः प्रणेयो मोक्षकाङ्क्षिणि॥
विषसामर्थ्यवन्मन्त्रात्क्षयश्चेदिह कर्मणः।
तर्हि तन्मन्त्रमान्यस्य न स्युर्दोषा भवोद्भवाः॥
ग्रहगोत्रगतोऽप्येष पूषा पूज्यो न चन्द्रमाः।
अविचारिततत्त्वस्य जन्तोर्वृत्तिर्निरङ्कुशा॥
द्वैताद्वैताश्रयः शाक्यः शङ्करानुकृतागमः।
कथं मनीषिभिर्मान्यस्तरसासवशक्तधीः॥

अथैवं प्रत्यवतिष्ठासवो भवता समये किल मनुजः सन्नाप्तो भवति तस्य चाप्ततातीव दुर्घटा। सम्प्रति संजातजन्मवद्भवतु वा, तथापि मनुष्यस्याभिलषितत्वावबोधो न स्वतस्तथादर्शनाभावात्। परश्चेत्कोऽसौ परः। तीर्थकरोऽन्यो वा। तीर्थकरश्चेत्तत्राप्येवं पर्यनुयोगे प्रकृतमनुबन्धे। तस्मादनवस्था तदागमवाप्तसद्भावं च वाञ्छद्भिः सदाशिवः शिवापतिर्वा तस्य तत्त्वोपदेशकः प्रतिश्रोतव्यः। तदाह पतञ्जलिः—'स पूर्वेषामपि गुरुः कालेनानवच्छेदात्।' तथा हि।

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात्।
नादरूपं समुत्पन्नं शास्त्रं परमदुर्लभम्॥

तथान्येनैकेन भवितव्यम्। न ह्यामानानिलरप्राणिनद्गणाः सन्ति भर्तारः

चतुर्विंशतिरिति नियम' कौतस्तुत इति वन्ध्यास्तनधयधैर्यव्यावर्णनमुदीर्णमोहार्णवविलयन च परेषाम् । यतः ।

वक्ता नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-
न्द्वैविध्यादपर तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत् ।
शक्तया चेत्परकीयया कथमसौ तद्वा न संबन्धत'
सवन्धोऽपि न जाघटीति भवता शास्त्र निरालम्बनम् ॥

'सवन्धो हि सदाशिवस्य शक्तया सह न भिन्नस्य सयोगः शक्तेरद्रव्यत्वाद्र्व्ययोरेव सयोगः' इति योगसिद्धान्तः। 'समवायलक्षणोऽपि न सबन्धः शक्तेः. पृथक्सिद्धत्वादयुतसिद्धाना गुणगण्यादीना समवायसंबन्धः' इति वैशेपिकमैतिह्यम् ।

तत्त्वभावनयोद्भूत जन्मान्तरसमुत्थया ।
हिताहितविवेकाय यस्य ज्ञानत्रय परम् ॥
दृष्टादृष्टमवैत्यर्थ रूपवन्तमथावधेः ।
श्रुते श्रुतिसमाश्रेयं क्वासौ परमपेक्षता ॥

न चैतदसार्वत्रिकम्। कथमन्यथा। स्वत एव सजितषट्पदार्थावसायप्रसरे कणचरे वाराणस्या महेश्वरस्योलूकसायुज्यसरस्येद वचः संगच्छेत्—'ब्रह्मातुला नामेद दिवौकसा दिव्यमद्भुतं ज्ञान प्रादुर्भूतमिह त्वयि तद्वद्धिघतस्व विम्रेभ्य. ।

उपाये सत्युपेयस्य प्राप्तेः का प्रतिवन्धिता ।
पातालस्थ जल यन्त्रात्करस्थ क्रियते यतः ॥
अश्मा हेम जल मुक्ता द्रुमो वह्नि क्षितिर्मणिः ।
तत्तद्धेतुतया भावा भवन्त्यद्भुतसपदः ॥
सर्गावस्थितिसहारग्रीष्मवर्षातुपारवत् ।
अनाद्यनन्तभावोऽयमाप्तश्रुतसमाश्रय' ॥
नियत न वहुत्व चेत्कथमेते तथाविधा ।
तिथितारग्रहाम्भोधिभूभृत्प्रभृतयो मताः ॥

अनयैव दिशा चिन्त्यं साख्यशाक्यादिशासनम् ।
तत्त्वागमाप्तरूपाणा नानात्वस्याविशेषतः ॥
जैनमेकं मतं मुक्त्वा द्वैताद्वैतसमाश्रयौ ।
मार्गौ समाश्रिताः सर्वे सर्वाभ्युपगमागमाः ॥
वामदक्षिणमार्गस्थो मन्त्रीतरसमाश्रयः ।
कर्मज्ञानगतो ज्ञेय. शभुशाक्यद्विजागमः ॥

यच्चैतत्—

श्रुति वेदमिह प्राहुर्धर्मशास्त्र स्मृतिर्मता ।
ते सर्वार्थेष्वमीमास्ये ताभ्या धर्मो हि निर्बभौ ॥
ते तु यस्त्ववमन्येत हेतुशास्त्राश्रयाद्द्विजः ।
स साधुभिर्बहिः कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः ॥

तदपि न साधु. । यतः ।

समस्तयुक्तिनिर्मुक्त. केवलागमलोचन. ।
तत्त्वमिच्छन्न कस्येह भवेद्वादी जयावहः ॥
सन्तो गुणेषु तुष्यन्ति नाविचारेषु वस्तुषु ।
पादेन क्षिप्यते ग्रावा रत्न मौलौ निधीयते ॥
श्रेष्ठो गुणैर्गृहस्थः स्यात्ततः श्रेष्ठतरो यतिः ।
यते. श्रेष्ठतरो देवो न देवादधिक परम् ॥
गेहिना समवृत्तस्य यतेरप्यधरस्थितेः ।
यदि देवस्य देवत्वं न देवो दुर्लभो भवेत् ॥

इत्युपासकाध्ययने आप्तस्वरूपमीमांसनो नाम द्वितीय [illegible] ।

देवमादौ परीक्षेत पश्चात्तद्वचनक्रमम् ।
ततश्च तदनुष्ठान कुर्यात्तत्र मति तत· ॥
येऽविचार्य पुनर्देव हर्षि तद्वाचि कुर्वते ।
तेऽन्धास्तन्धकन्यविन्यस्तहस्ता वाञ्छन्ति सद्गतिम् ॥
पित्रो· शुद्धौ यथापत्ये विशुद्धिरिह दृश्यते ।
तथाप्तस्य विशुद्धत्वे भवेदागमशुद्धता ॥

गतिस्थित्यप्रतीघातपरिणामनिबन्धनम्।
चत्वारः सर्ववस्तूना रूपाद्ध्यात्मा च पुद्गलः॥
अन्योन्यानुप्रवेशेन बन्धः कर्मात्मनो मतः।
अनादिः सावसानश्च कालिकास्वर्णयोरिव॥
प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशप्रविभागतः।
चतुर्धा भिद्यते बन्धः सर्वेषामेव देहिनाम्॥
आत्मलाभं विदुर्मोक्ष जीवस्यान्तर्मलक्षयात्।
नाभावो नाप्यचैतन्य न चैतन्यमनर्थकम्॥
बन्धस्य कारणं प्रोक्तं मिथ्यात्वासयमादिकम्।
रत्नत्रयं तु मोक्षस्य कारण सप्रकीर्तितम्॥
आप्तागमपदार्थानामश्रद्धानं विपर्ययः।
संशयश्च त्रिधा प्रोक्त मिथ्यात्व मलिनात्मनाम्॥

अथ वा।

एकान्तसंशयाज्ञान व्यत्यासविनयाश्रयम्।
भवपक्षाविपक्षत्वान्मिथ्यात्व पञ्चधा स्मृतम्॥
अव्रतित्वं प्रमादित्व निर्दयत्वमतृप्तता।
इन्द्रियेच्छानुवर्तित्वं सन्तः प्राहुरसंयमम्॥
कषायाः क्रोधमानाद्यास्ते चत्वारश्चतुर्विधाः।
ससारसिन्धुसपातहेतवः प्राणिना मताः॥
मनोवाक्कायकर्माणि शुभाशुभविभेदतः।
भवन्ति पुण्यपापाना बन्धकारणमात्मनि॥
निराधारो निरालम्बः पवमानसमाश्रय.।
नभोमध्यस्थितो लोक सृष्टिसहारवर्जित॥

अथ मतम्—

नैव सृष्टं जगत्क्वापि भूभृत्रान्मोधिनिर्मलम्।
धातारश्च न युज्यन्ते मत्स्यकूर्मादियोनिषु॥

एवमालोच्य लोकस्य निरालम्बस्य धारणे ।
कल्प्यते पवनो जैनैरित्येतत्साहस महत् ॥
यो हि वायुर्न शक्तोऽत्र लोष्टकाष्ठादिधारणे ।
त्रैलोकस्य कथ स स्याद्धारणावसरक्षमः ॥

तदसत् ।

ये प्लावयन्ति पानीयैर्विष्टप सचराचरम् ।
मेघास्ते वातसामर्थ्यात्किं न व्योम्नि समासते ॥

आप्तागमपदार्थेष्वपर दोषमपश्यतः

अमज्जनमनाचामो नग्नत्वं स्थितिभोजिता ।
मिथ्यादृशो वदन्त्येतन्मुनेर्दोषचतुष्टयम् ॥

तत्रैष समाधि —

ब्रह्मचर्योपपन्नानामध्यात्माचारचेतसाम् ।
मुनीना स्नानमप्राप्त देशे त्वस्य विधिर्मतः ॥
सङ्गे कापालिकात्रेयीचाण्डालशबरादिभिः ।
आप्लुत्य दण्डवत्सम्यग्जपेन्मन्त्रमुपोषितः ॥
एकान्तर त्रिरात्र वा कृत्वा स्नात्वा चतुर्थके ।
दिने शुध्यन्त्यसदेहमृतौ व्रतगताः स्त्रिय ॥
यदेवागमशुद्ध स्याददि्भः शोध्य तदेव हि ।
अङ्गुलौ सर्पदष्टाया न हि नासा निकृत्यते ॥
निष्पन्दादि विधौ वक्त्रे यद्यपूतत्वमिष्यते ।
तर्हि वक्त्रापवित्रत्वे शौच नारभ्यते कुतः ॥
विकारे विदुषा द्वेषो नाविकारानुवर्तने ।
तन्नग्नत्वे निसर्गोत्थे को नाम द्वेषकल्मष ॥
नैष्किचन्यमहिसा च कुत सयमिना भवेत् ।
ते सङ्गाय यदीहन्ते वल्कलाजिनवाससाम् ॥
न स्वर्गाय स्थितेर्मुक्तिर्न श्वभ्रायास्थितेः पुन ।
किं तु सयमिलोकेऽस्मिन्सा प्रतिज्ञार्थमिष्यते ॥

न्वतेवाधरदलानि स्पन्दयतेव वदनलावण्यमवस्फारयतेव वक्षोजमण्डलानि तरलयतेव त्रिवलितरङ्गान्गम्भीरयतेव नाभीकुहराणि दीर्घयतेव नखशुक्तीः समन्तात्प्रभापटलपल्लवितानिव च कुर्वताभरणमणीन्कर्पूरतैलप्रबोधितेन करदीपिकाचक्रवालेन परिवृतः, तारागणमध्यगतः शर्वरीपतिरिव, कल्पवल्लरीप्रवालपरिवारितः सुरतरुरिव, कनककेतकीकुड्मलान्तरालविलासरसः कलहंस इव, तत्कालोचितालापनपेशलैर्नर्मकेलिकिलैर्मुहुर्मुहुरुपगृह्यमाणप्रसादपरम्परः, मदान्धसिन्धुर इव पुरश्चारिदौवारिकनिवेद्यमानमार्गभूमिश्चरणमार्गेणैव महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि ।

तस्मिंश्चामृतमतिमहादेवीलावण्यशेषादिवोत्पन्नया भ्रूविजृम्भितेनान्त-

---

पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां दशनरश्मीन् विस्तारयता इव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां अधरदलानि ओष्ठपल्लवानि उपचिन्वतेव पुष्णता इव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां स्त्रीणां वदनलावण्यं मुखकान्तिं स्पन्दयतेव किंचिच्चलयतेव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां वक्षोजमण्डलानि स्तनचक्रवालानि अवस्फारयतेव सन्ताद्वर्द्धयतेव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां त्रिवलितरङ्गान् त्रिवलिभङ्गान् तरलयतेव चपलयतेव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां नाभीकुहराणि गम्भीरयतेव अस्ताधयतेव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां नखशुक्तीः नखमुक्तास्फोटान् दीर्घयतेव आयामयतेव । पुनः किं कुर्वता । सहविहरन्तीनां स्त्रीणां आभरणमणीन् समन्तात् सर्वत्र प्रभापटलपल्लवितान् प्रभापटलैः पल्लविता उल्लसितास्तान् कुर्वतेव । पुनः कथंभूतोऽहम् । तारागणमध्यगतः शर्वरीपतिरिव । पुनः कथंभूतोऽहम् । कल्पवल्लरीप्रवालपरिवारितः सुरतरुरिव कल्पवल्लरीवेष्टितः कल्पवृक्ष इव । पुनः कथंभूतोऽहम् । कनककेतकीकुड्मलान्तरालविलासरसः कलहंस इव सुवर्णकेतकीमुकुलानां मध्यगतस्य राजहंस इव । पुनः कथंभूतोऽहम् । तत्कालोचितालापनपेशलैः तदवसरयोग्यवचनभाषणमनोहरैर्नर्मकेलिकिलैर्वर्करक्रीडाचतुरैः मुहुर्मुहुः वारंवारं उपगृह्यमाणप्रसादपरम्परः उपगृह्यमाणा उपादीयमाना प्रसादपरम्परा उचितदानश्रेणिः यस्मात् स तथोक्तः । पुनः कथंभूतोऽहम् । पुरश्चारिदौवारिकनिवेद्यमानमार्गभूमिर्मदान्धसिन्धुर इव मदमत्तगजेन्द्र इव पुरश्चारिणो ये दौवारिकाः द्वारे नियुक्तास्तैर्निवेद्यमाना दर्श्यमाना मार्गभूमिः पथिकभूमिका यस्य स तथोक्तः ॥

हे राजन् श्रीमारदत्तमहाराज, तस्मिंश्च मनसिजविलासनिवासभामरसनामनिवासभवने चन्द्रसुन्दरं पल्यङ्कं अन्वविशं अहं अनुदिदेश पल्यङ्कं अलचकार इति क्रियाकारकसंबन्धः । कथंभूतोऽहम् । प्रतीहारपालिकया यः प्रतीहारं द्वारं पालयति रक्षतीति प्रतीहारपालिकया द्वारपालिकया मनागीषत् विलम्ब्यमानः कालक्षेपं कार्यमाणः । उक्त

वैशिकाना चापकोटीरिव विफलयन्त्या, नयनविभ्रमेण बाणाडम्बर-मिव च निराचक्षाणया, वचनसौष्ठवेन गोपुरपरिघानिव प्रत्यादिशन्त्या, स्तनाभोगेन कपाटयुगलमिवापकुर्वाणया, रोमराजिनिर्गमेन वेत्रलतामि-वाधिक्षिपन्त्या, ऊरुभारेण तोरणस्तम्भानिव विजयमानया, मेखलाजा-लेन चन्दनमालामिव पुनरुक्तयन्त्या, चरणनखस्फुरितेन रङ्गवलि-मणीनिवासहमानया, वैकक्ष्यकलक्ष्यदक्षिणेतरकक्षान्तरविनिक्षिप्तकौक्षेयि-कया प्रतापानुगतयेव मन्मथकीर्त्या, भुजगाधिष्ठितयेव कल्पलतिकया, सनडित्रूपयेव बलाहकमालया, लाञ्छनलेखालंकृतयेव चन्द्रकलया, मधु-

करकुलकलितयेव पारिजातमञ्जरिकया, विकृताकल्परामणीयकेन सकुतूहलमवलोकनीयया, निःशेषविषयभाषावेषधिषणया, प्रणयशठभावेनार्धमूर्धप्रणामगलितकर्णावतसया प्रतीहारपालिकया मनाग्विलम्ब्यमान' 'किमकाण्डे कठिनहृदया देवी। यतस्त्वमेव संवृतासि।' 'कथयामि। देवस्य किलाद्यापरैव काचित्प्रणयिन्यभूदिति निशम्य देवी महति कोपे कृतावेशेवास्ते। विज्ञापयत्यपि च मन्मुखेन—देवस्य तथैव पर्याप्तत्वादलमस्मासु

कृतया खड्गद्वयसहितत्वाचन्द्रकलया इव चन्द्रषोडशभागया इव । पुन कथभूतया । मधुकरकुलकलितया मधुकरवेष्टितया पारिजातमञ्जरिकया इव कल्पवृक्षवल्लर्या इव । पुन कथभूतया । सकुतूहल कौतुकसहित यथा भवत्येव अवलोकनीयया निरीक्षणीयया । केन कृत्वा । विकृताकल्परामणीयकेन विकृतो विकार प्राप्त खड्गत्वात् आकल्पो वेषस्तस्य रामणीयक सुन्दरत्व तेन । पुन कथभूतया । नि शेषविषयभाषावेषधिषणया नि शेषा. समस्ता ये विषया देशास्तेषा भाषासु वेषेषु च धिषणा बुद्धिर्यस्या सा तथोक्तया । तथा चोक्तम्—'मागध्यवन्तिका प्राच्या सौरसेन्यर्धमागधी । वाल्हीकी दाक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्तिता ॥' पुन कथभूतया । प्रणयशठभावेन स्तोकस्नेहदर्शनेन अर्धमूर्धप्रणामगलितकर्णावतसया अर्धो मनाक् योऽसौ मूर्धप्रणामो मस्तकमात्रनमन तेन गलितो अध पतित कर्णावतस कर्णपूरो यस्या सा तथा तया । तथोक्तम्—'धूर्तवर्त्तूरयोर्मध्यस्थित पुसि शव स्मृत'। पुन कथभूतया । इत्यमुना प्रकारेण सपरिहास सवक्र समुत्सृष्टगृहावग्रहणीदेशया समुत्सृष्ट परिहृतो गृहावग्रहण्या देहल्या देश प्रदेशो यया सा तथा तया । इतीति किम् । वलवान् खलु देव वलवत्तरो नरेन्द्रस्त्वम् । खल्विति वाक्यालकारे । अह निवारयितु अल समर्था न भवामि । पुन कथभूतया । इत्यमुना प्रकारेण विदितानुगतभावया विदितो विज्ञातो राज्युपरि युक्तो भाव परिणामो(?) अनुरागो यया प्रतीहारपालिकया सा तथोक्ता तया । इतीति किम् । किमकाण्डे कठिनहृदया देवी हे प्रतीहारपालिके, अकाण्डे अप्रस्तावे देवी अमृतमतिमहादेवी कि कठिनहृदया वर्तते अकोमलमना वर्तते । कि महादेव्या ममोपरि प्रेम न वर्तते इति राजा प्राह। यतो यस्मात् कारणात् त्व प्रतीहारपालिका एव अर्धमूर्धप्रणामा सती अनमनशीला सवृता मायाविनी च असि । प्रतीहारपालिका प्राह—देव, कथयामि अह ब्रवीमि । कस्य । देवस्य भवतो ब्रवीमि । देव शृणोतु मम वचनम् । तथा हि—अद्य इदानीं देवी महति गुरुतरे कोपे क्रोधे कृतावेशेव आस्ते तिष्ठति । कि कृत्वा पूर्वम । इत्यमुना प्रकारेण निशम्य कुतश्चित् श्रुत्वा । इतीति किम् । देवस्य किल अद्य अपरैव काचित् स्त्री प्रणयिनी स्नेहिनी अभूद्बभूव । न केवल देवी महति कोपे कृतावेशेवास्ते, कि तु इत्यमुना प्रकारेण अपि च तथा च मन्मुखेन मम मुखेन देवस्य विज्ञापयति । इतीति किम । देवस्य भवतस्तथैव कयाचित्

कितवोपचारवैशिकेन—इति सचाटुकारं देव, देवस्योपरि प्रसादनाय
देव्याः पादयोः पतितायास्तदलक्तिकाविल मे भाल कि न पश्यति देव'
अपि च—

नयननदनिदानैरेभिरश्रुप्रवाहै.
स्तनकलशमुखाग्रव्यग्रधारासहस्रैः ।
सुतनु हृदयमभ्यस्थे प्रियेऽस्मिन्भवत्या
कथमिह वहिरेषा सज्यते मज्जनश्री. ॥'

'न्दिरिके, मामपि महादेवीं प्रत्येवमुपालभेथा । ननु विदितमेवैतद्देव्या
यथा न स्वप्नेऽपि मे विप्रलम्भनकरा काश्चिदपि प्रवृत्तय । किंतु तन्वेदग
देव [illegible]नम्। त्व हि न भासि सामान्येति किमह न जाने। कुला

गतं च तव परनरप्रतारणे परमनैपुण्यम्। अयमपि च जनो नन्वशेषविटकुट्टिनीचूर्णघटितदेह एव न भवति भवत्याश्चेष्टितानां भूमिः । तदलमत्र मुधाप्रयासेन। गृहाणेदं मुखताम्बूलम्। इतः समागच्छ। भव पुरोवर्तिनी। मा भूरहस्त्रियामयोरिवावयोर्मध्ये संध्येव समागमविलम्बिनी' इति विदितानुगतभावया, 'बलवान्खलु देवः। नाहमलं निवारयितुम्' इति सपरिहासं समुत्सृष्टगृहावग्रहणीदेशया, निषिध्य च तिर्यक्प्रवृत्तकुण्डलमणिकिरणपल्लवितरत्नांशुवलयेनोत्तालतरलाङ्गुलिना हस्तेन मया सहागच्छन्तमखिलमनुचरबलमीषदाकेकरनिरीक्षणेन मनाग्रतिरहस्यगर्भसभापणेन च प्रतिपदमुल्लास्यमानमानसः, कक्षान्तराणि वशया वनगज इव च तया नीयमानः, सहेलमन्तःपुरप्रचारिभिरस्मद्दर्शनप्रवृत्तमनोनुरागवेगैः कुब्जवामनकिरातकञ्चुकीभिः कृ-

तस्य प्रतारणे परमनैपुण्यं कुलागतं च। न केवलं त्वमेव, अहमपि तथेत्याह—ननु अयमपि जनः अशेषविटकुट्टिनीचूर्णघटितदेह एव अशेषाश्च ते विटाः कामुकाः कुट्टिन्यश्च तासां चूर्णघटितदेहो निष्पादितकाय एव वर्तते। भवत्याः चेष्टितानां वञ्चनक्रियाणां भूमिः पात्रं न भवति न संजायते। अयमपि जन इति शेषः। तत्तस्मात् कारणात् अलं पूर्णं अत्र अस्मादृशे जने मुधाप्रयासेन निष्फलवञ्चनकरणप्रयासेन। गृहाण स्वीकुरु इदं प्रत्यक्षीभूतं मुखताम्बूलं मम मुखताम्बूलोद्गारम्। इतः एतस्मात् स्थानात् सम्यगक्षिसमुखं आगच्छायाहि। पुरोवर्तिनी अग्रगामिनी च भव संजायस्व। आवयोर्मध्ये अमृतमतियशोधरमहाराजयोरन्तराले समागमविलम्बिनी मेलापकशीलिका त्वं मा भूः मा भव। आवयोः कयोरिव। अहस्त्रियामयोरिव अहर्दिवसः त्रियामा रात्रिरहस्त्रियामे तयोरहस्त्रियामयोरिव। यथा अहस्त्रियामयोर्मध्ये सन्ध्या समागमविलम्बिनी भवति तथा त्वं मा भव। कथंभूतोऽहम्। ईषत् मनाक् आकेकरनिरीक्षणेन कटाक्षावलोकनेन कृत्वा मनाक् रतिरहस्यगर्भसभापणेन च सभोगगोप्यतत्त्वगर्भसभापणेन च कृत्वा आलापेन च कृत्वा प्रतिपदं पादारोपणं प्रति उल्लास्यमानमानसः आह्लाद्यमानमनाः। किं कृत्वा पूर्वम्। मया सह आगच्छन्तं आयान्तमखिलं समस्तमनुचरबलं किंकरसमूहं हस्तेन कृत्वा निषिध्य निवार्य च अत्रैव तिष्ठतु भवानिति। कथंभूतेन हस्तेन। प्रतीहारपालिकाकरेण। तिर्यक्प्रवृत्तकुण्डलमणिकिरणपल्लवितरत्नांशुवलयेन तिर्यक्प्रवृत्ता वक्रप्रवृत्ता ये कुण्डलमणिकिरणाः तैः पल्लवितानि रत्नांशुभिर्वलयानि कङ्कणानि यस्मिन् हस्ते स तथोक्तस्तेन। पुनः कथंभूतेन हस्तेन। उत्तालतरलाङ्गुलिना उत्ताला उत्सुकास्तरला अङ्गुलयः करशाखा यस्य हस्तस्य तथा तेन। पुनः कथंभूतोऽहम्। तया प्रतीहारपालिकया कक्षान्तराणि नीयमानः गेहप्रकोष्ठकेषु प्राप्यमाणः। क इव। वनगज इव यथा वनगजः वशया हस्तिन्या कक्षान्तराणि वनान्तराणि नीयते। पुनः कथंभूतोऽहम्। कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिभिः कृतेन विहितेन

तेन विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचन, समन्तादाकुलाकुलविरलीभवत्सकलपरिजने यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि मृगमदशकलोपलिप्तरजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे मनाङ्मोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि अनवरतदह्यमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले कूर्चस्थान-

---

विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचन आह्लाद्यमाननयन । कुब्जाश्च न्युब्जा गडुलपर्याया, वामनाश्च खर्वा ह्रस्वपर्याया, निखर्वाश्च खदूरा कथ्यन्ते। किराताश्च भिल्लवेषा, कञ्चुकिनश्च वृद्धाण्डा कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिनस्तै । तत्र कुब्जाना विचित्रकृतम्, वामनाना आलापा, किराताना नर्तनानि, कञ्चुकिना कैतवानि, विकृतानि च आलापाश्च नर्तनानि च कैतवानि च विकृतालापनर्तकैतव तेन विकास्यमानलोचन उल्लास्यमाननयन । कथभूतैस्तै । सहेल युगपत् सलील वा अन्त पुरप्रचारिभि शुद्धान्तमध्ये प्रवर्तिभि । पुन कथभूतै । अस्मद्दर्शनप्रवृत्तमनोनुरागवेगै अस्मद्दर्शनेन अस्माक विलोकनेन प्रवृत्ता सजाता मनोनुरागवेगा हृदयकृत्रिमस्नेहोत्सुकत्वानि येषा कुब्जादीना ते तथा तै । कथभूते वासभवने। समन्तादाकुलाकुलविरलीभवत्सकलपरिजने समन्तात् सर्वत्र आकुलाकुलोऽतिव्याकुल सन् विरलीभवत् दूरीभवत् सकल परिजन यत्र वासभवने तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि । 'कक्कोलागुरुकर्पूरकस्तूरीयक्षकर्दम ।' कुङ्कुमश्रीखण्डद्वय चेति केचित्। यक्षकर्दमेन खचिता लिप्ता कर्पूरदलै कर्पूरखण्डै. दन्तुरिता सजातदन्ता इव जाता जातरूपभित्तय सुवर्णभित्तयो यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते । मृगमदशकलोपलिप्तरजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते मृगमदस्य कस्तूरिकाया शकलै खण्डैरुपलिप्तानि उपदिग्धानि यानि रजतवातायनानि रूप्यमयगवाक्षजालानि तेषा विवरेषु विहरमाण सचरन् योऽसौ समीरस्तेन सुरभित सुगन्धित तस्मिन् । पुन कथभूते । सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि सान्द्रो विलेपनविशेष तस्य स्यन्देन रसेन समार्जित लिप्त आमलकस्य स्फटिकमणेर्देहलीशिरो गृहावग्रहिणीमस्तक यस्य तत्तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे घुसृणरसेन कुङ्कुमद्रवेणारुणितो अव्यक्तरागो योऽसौ मरकतपरागो नीलमणिचूर्णं तेन परिकल्पितो रचितो भूमितलभागो यस्य तत्तथा तस्मिन् । मरकतपरागशब्देनात्र धूलीशालवत् मरकतखण्डानि ग्राह्याणि । पुन कथभूते । मनाङ्मोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि मनाक् ईषन्मोदमाना विकसन्ती या मालती जाती तस्या मुकुलानि कुड्मलानि तै विरचिता शोभिता रङ्गवलिर्नानावर्णचूर्णरचितमण्डनविशेषो यत्र तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । अनवरतदह्यमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले

विनिवेशितप्रसूतसमूहामोदमिलितालिकुलझङ्कारिणि संचारिमहेमकन्यकासोच्चसितमुखवासताम्बूलकपिलिके तुहिनतरुविनिर्मितवलीकान्तरमुक्तकुसुमस्रक्सौरभाधिवास्यमानसुरतावसानिकोपकरणवस्तुनि मणिपिञ्जरोपविष्टशुकसारिकामिथुनकथ्यमानमन्मथकथासनाथे सारसर्जितफलकोत्क्षेपिणा प्रसाधितकुतपवादनचपलेन समुद्गकव्यञ्जनाचमनकविलोपिना कलमूकलोकेन पर्याकुलितसौविदल्लपरिषदि विविधमणिमनोहराधिरोहिणीसरणिके सप्ततलप्रासादोपरितनभागवर्तिनि मनसिजविलासहंसनिवासतामरस-

---

अनवरत निरन्तर दह्यमानो योऽसौ कालागुरुधूप तस्य धूमेन पर्यायान्तरेण धूसरिता ईषत्पाण्डुरीकृता वितानपर्यन्तावलम्बिताना मुक्ताफलाना शौक्तिकेयाना माला हारा यस्मिन् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । कूर्चस्थानविनिवेशितप्रसूतसमूहामोदमिलितालिकुलझङ्कारिणि कूर्चस्थान सभोगोपकरणस्थापनप्रदेशस्तत्र विनिवेशिता स्थापिता ये प्रसूतसमूहा नानाविधपुष्पराशय तेषामामोदै परिमलैर्मिलितानि सभूतानि अलिकुलानि तेषा झङ्कार शब्दविशेषो यत्र तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सचारिमहेमकन्यकासोत्तसितमुखवासताम्बूलकपिलिका यस्मिन् वासभवने तत्सचारिमहेमकन्यकासोत्तसितमुखवासताम्बूलकपिलिक तस्मिन् । पुन कथभूते । तुहिनतरुविनिर्मितवलीकान्तरमुक्तकुसुमस्रक्सौरभाधिवास्यमानसुरतावसानिकोपकरणवस्तुनि तुहिन कर्पूरस्तस्य तरवस्तेषा विनिर्मितानि घटितानि वलीकानि पट्टिकास्तेषामन्तरेषु मध्येषु मुक्ता बद्धा या कुसुमस्रज पुष्पमालास्तासा सौरभेण सौगन्ध्येन अधिवास्यमानानि सुगन्धीक्रियमाणानि सुरतावसानिकानि मैथुनावसाने भवानि उपकरणवस्तूनि व्यञ्जनादीनि यस्मिन् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । मणिपिञ्जरोपविष्टशुकसारिकामिथुनकथ्यमानमन्मथकथासनाथे मणिपिञ्जराणि रत्नघटितपक्षिगृहाणि तेषु उपविष्टानि स्थितानि शुकसारिकामिथुनानि करपादिकायुगलानि तै कथ्यमाना वाक्यप्रबन्धीक्रियमाणा या मन्मथकथा कामकथास्ताभि सनाथ सहित तस्मिन् । पुन कथभूते । कलमूकलोकेन षण्डसमूहेन पर्याकुलिता सौविदल्लपरिषत् तस्मिन् । कथभूतेन कलमूकलोकेन । सारसर्जितफलकोत्क्षेपि तेन । पुन कथभूतेन । प्रसाधितकुतपवादनचपलेन　　　। पुन कथभूतेन । समुद्गकव्यञ्जनाचमनकविलोपिना समुद्गक सपुटको भूषणाद्यावापिधान(?), व्यञ्जनानि च तालवृन्तानि, आचमनकानि उदकपानानि समुद्गकव्यञ्जनाचमनकानि विलोपयति दूरीकरोतीत्येवशील स तथा तेन । तेषु व्यापृतो लोकस्तिष्ठति विलम्ब करोति स तु स्वातु न ददाति । पुन कथभूते । विविधमणिमनोहराधिरोहिणीसरणिके विविधै श्वेतपीतहरितारुणकृष्णै मणिभी रत्नैर्मनोहरा या अधिरोहिण्यो निश्रेणिकास्तासा

नामनि वासभवने, सरसचन्दनतरुस्तम्भिकाचतुष्टयमध्यावतीर्णमुल्लपत्पारापतपतङ्गपेशलप्रतिपादोपरिविन्यस्तपादमण्डलं तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहंसतूलिकमन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्कितपर्यन्तमविरलोपान्तपरिकल्पितधूपकूपिकाविवरविसरद्धूमपटलमुभयपार्श्वोपदर्शितमणिप्रदीपिकमुपधानद्वयोत्तम्भितपूर्वापरभागमुत्फुल्लकमलाकरमिव सरोवरमम्बुधरपरिवारितमिव शंभुशिखरिणममरासुरगुरुमध्यवर्तिनमिव तुहिनकिरणमधरोत्तरसेतुबन्धावरु-

---

सरणि मार्गो यस्मिन् वासभवने तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । सप्ततलप्रासादोपरितनभागवर्तिनि सप्ततल सप्तभूमौ योऽसौ प्रासादो राजसदन तस्य उपरितनभागे स्वयमष्टम भवत् वर्तते इत्येवशील तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । मनसिजविलासहंसनिवासतामरसनामनि मनसिजविलास कामसेवा स एव हंस उभयपक्षशुद्धत्वात् तस्य निवासाय स्थितये तामरस कमलमीदृश नाम यस्य वासभवनस्य तत्तथा तस्मिन् । कथभूत यन्त्रसुन्दर शयनीयाग्रम् । सरसचन्दनतरुस्तम्भिकाचतुष्टयमध्यावतीर्णं सरसा नवीना या चन्दनतरुस्तम्भिका श्रीखण्डवृक्षलघुस्तम्भास्तासा चतुष्टयम् । पादचतुष्टयमित्यर्थ । तस्य मध्ये अवतीर्णं आगतम् । पुन कथभूतम् । उल्लपत्पारापतपतङ्गपेशलप्रतिपादोपरिविन्यस्तपादमण्डलम् उल्लपन्त उत्कर्षेण अव्यक्तशब्दान् कुर्वन्त पक्षिपक्षिणीक्रीडासु वर्तन्ते पारापतपतङ्गास्तै पेशला मनोहरा ये प्रतिपादा पादचतुष्टयाध स्थितपादा प्रतिपादास्तेषामुपरि विन्यस्त आरोपित पादमण्डल पल्यङ्कपादचतुष्टय यत्र यन्त्रसुन्दरे तत्तथोक्तम् । पारापतशब्दै स्त्रीपुरुषयो कामोद्रेक उत्पद्यत इति कारणादित्यर्थ । पुन कथभूतम् । तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहंसतूलिकम् तरङ्गिता लहरिता मीनविशेषेण निम्नोन्नतीभूता दुकूलपटप्रसाधिता पट्टकूलवस्त्ररचिता हंसतूलिका प्रास्तरणविशेषो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्कितपर्यन्तम् अन्तरान्तरा मध्ये मध्ये हरिचन्दनस्थासकै परमोत्तमचन्दनहस्तप्रतिबिम्बैरङ्कितश्चिह्नित पर्यन्त प्रान्तो यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । उत्फुल्लकमलाकर विकसितकमलवन सरोवरमिव । पुन कथभूतम् । अविरलोपान्तपरिकल्पितधूपकूपिकाविवरविसरद्धूमपटलम् अविरला अविच्छिन्नानि कटनिकटवर्तिन्य उपान्तेषु समीपेषु परिकल्पिता रचिता या धूपकूपिका धूपघटिकास्तासा विवरेभ्यो विसरन्ति प्रसरन्ति धूमपटलानि पर्यायान्तरसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अम्बुधरपरिवारित कालमेघपरिवेष्टित शभुशिखरिण कैलासपर्वतमिव । पुन कथभूतम् । उभयपार्श्वोपदर्शितमणिप्रदीपिकम् उभयपार्श्वयो वामदक्षिणसमीपयोरुपदर्शिते समीपयो स्थापिते मणिप्रदीपके रत्नप्रदीपिके यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अमरासुरगुरुमध्यवर्तिन बृहस्पतिशुक्रमध्यस्थित तुहिनकिरणमिव परिपूर्णचन्द्रमण्डलमिव । पुन कथभूतम् । उपधानद्वयोत्तम्भितपूर्वापरभागम् उपधानयोर्द्वयेन उच्छीर्षकयुगलेन उत्तम्भितौ

द्धमिव मन्दाकिनीप्रवाहमुच्छ्वसितमात्रेणापि तरलतरान्तरालविहितसुखसंवेशमनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकरं यन्त्रसुन्दरमन्वदिशम् ।

अतः शयनतलमलंकुर्वतीमपरामिव लक्ष्मीम्, अनिमिषनिवासान्नरलोकसुखतृष्णावतीर्णामिव सरस्वतीम्, अबलारूपपरिणतामिव कलासमितिम्, उपात्तमानुषीभावामिव सागराम्बराम्, अतिरोहितात्मशरीरामिव राज्याधिदेवताम्, अखिलसुखसारखानिमिव स्त्रीत्वमुपागताम्, अनङ्गतोरणस्रजमिव चरणपल्लवाभिरामाम्, अनङ्गभूषणावनिमिव स्फुरन्नखमणिपरम्पराम्, अनङ्गशरधिमिव पूर्वानुवृत्तजङ्घाभोगाम्, अनङ्गमण्डपिकामि-

---

पूर्वापरभागौ शिरोगपादभागौ यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अधरोत्तरसेतुबन्धावरुद्ध अधरभागे अधोभागे उत्तरस्मिन् पूर्वभागे सेतुबन्धाभ्यां अवरुद्ध निरुद्ध मन्दाकिनीप्रवाहमिव गङ्गानदीपूरमिव । यथासंख्योपमालंकार । ... तम् । उच्छ्वसितमात्रेणापि उच्छ्वसनमात्रेणापि तरलतरान्तरालेन चपलतरमध्येन ... सवेशो अनायाससुरत यत्र तरलतरान्तरालविहितसुखसवेशम् । पुन कथभूतम् । अनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकरम् अनेकान् बहून् विस्मयनीयान् आश्चर्यकरान् स्मरग्रहान् ... कामपिशाचप्रवेशान् करोतीति अनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकरम् ॥

अत एव एतस्मात् यन्त्रसुन्दरानुवेशादनन्तर पल्यङ्के उपवेशादनन्तरं ... शय्यातल अलकुर्वतीं मम पल्यङ्कोपर्युपविशन्तीं ता प्रसिद्धा अमृतमतिमहा... नाम्नी पट्टमहिषी अपश्यमह ददर्श । कथभूता ताम् । अपरा द्वितीया लक्ष्मीमिव राज्यश्रीमिव । पुन कथभूता ताम् । अनिमिषनिवासात् स्वर्गलोकात् नरलोकसुखतृष्णावतीर्णां मनुष्यलोकसौख्याभिलाषेण आगता सरस्वतीमिव । पुन कथभूताम् । अबलारूपपरिणता स्त्रीरूपेण सजाता कलासमितिमिव द्वासप्ततिकलाश्रेणिमिव । पुन कथभूताम् । उपात्तमानुषीभावा गृहीतमानुषीस्त्रीपर्याया सागराम्बरामिव पृथ्वीमिव । पुन कथभूताम् । अतिरोहितात्मशरीरा प्रकटस्वरूपकया राज्याधिदेवतामिव राज्यस्याधिष्ठायिकामिव । पुन कथभूताम् । स्त्रीत्वमुपागता स्त्रीत्व प्राप्ता अखिलसुखसारखानिमिव सर्वसौख्यसारोत्पत्तिभूमिमिव । पुन कथभूताम् । चरणपल्लवाभिरामा मनोहरा अनङ्गतोरणस्रजमिव कदर्पतोरणमालामिव । यथा अनङ्गतोरणमाला पल्लवाभिरामा भवति । पुन कथभूताम् । स्फुरन्नखमणिपरम्पराम् देदीप्यमानपादनखरत्नमाला अनङ्गभूषणावनिमिव । यथा अनङ्गभूषणावनि स्फुरन्मणिपरम्परा भवति । पुन कथभूताम् । पूर्वानुवृत्त क्रमेण गोपुच्छाकारेण सजातो जङ्घाभोग पिण्डिकापरिपूर्णता यस्या सा तथा ता अनङ्गशरधिमिव अनङ्गस्य इषुधिमिव । पुन कथ-

वोरुस्तम्भश्रिताम्, अनङ्गयोगाभ्यासभूमिमिव विशालजघनस्थलाम्, अनङ्गजयापताकामिव विततरोमराजिदण्डिकाम्, अनङ्गजलकेलिवापिकामिव गम्भीरनाभिमण्डलाम्, अनङ्गावतरणवसतिमिव वलिविराजिताम्, अनङ्गायुधयष्टिमिव मुष्टिमितमध्यभागाम्, अनङ्गशरासारवृष्टिमिव परिपूर्णपयोधराम्, अनङ्गवनवसुधामिव भुजलतानन्दिनीम्, अनङ्गादेशपत्रिकामिवालकलिपिलिखितभालमध्याम्, अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव भ्रूलताविलासेन, स्वागतप्रणयिनीमिव विम्बाधरस्फुरितेन, विहितासनप्रदानामिव नीवीनिवेशोल्लासेन, पाद्यक्रियोपयुक्तामिव कर्णकण्डूविनोदाडम्बरितह-

---

भूताम्। ऊरुस्तम्भश्रिता ऊरुस्तम्भाभ्या शक्तिस्थूणाभ्या श्रिता आश्रिता ऊरुस्तम्भश्रिता ता अनङ्गमण्डपिकामिव कदर्पोपकारिकावसतिमिव। पुन कथभूताम्। विशालजघनस्थलाम् विशाल विस्तीर्णं जघनस्थल कट्यग्रभागो यस्या सा विशालजघनस्थला ता अनङ्गयोगाभ्यासस्य ध्यानानुशीलनस्य भूमि स्थानमिव। पुन कथभूताम्। विततरोमराजिदण्डिका वितता आयता रोमराजिदण्डिका रोमराजियष्टिर्यस्या सा तथा ताम् अनङ्गजयापताकामिव । पुन कथभूताम्। गम्भीरनाभिमण्डलाम् । अनङ्गजलकेलिवापिकामिव कदर्पजलक्रीडादीर्घिकामिव। पुन कथभूताम्। वलिविराजिता वलिविराजिता उदररेखा यत्र सा ताम् अनङ्गावतरणवसतिमिव कदर्पावतारगृहमिव। पुन कथभूताम्। मुष्टिमितमध्यभागा मुष्टिना सकुञ्चितकरेण मितो मापितो मध्यभागो शरीरमध्यप्रदेशो यस्या सा तथा ताम्। मध्यक्षामामित्यर्थ। अनङ्गायुधयष्टिमिव कदर्पधनुर्दण्डमिव। यथा कदर्पधनुर्मध्यभागे मुष्टिमित भवति। पुन. कथभूताम्। परिपूर्णपयोधरा परिपूर्णौ नातिकृशौ नात्युन्नतौ नातिनिम्नौ परस्पर सलग्नौ पयोधरौ स्तनौ यस्या सा तथा ताम्। अनङ्गशरासारवृष्टिमिव कदर्पबाणसमूहवर्षणमिव। यथा पयोधरौ मेघौ जलवेगवद्वर्षणसहितौ भवत। पुन कथभूताम्। भुजलतानन्दिनीं भुजलतामानन्दयतीत्येव साधु भुजलतानन्दिनी वाहुवल्ल्यानन्दकारिणी ता अनङ्गवनवसुधामिव। यथा कदर्पवनभूमि लताभिरानन्दिनी भवति। पुन कथभूताम्। अनङ्गादेशपत्रिकामिवालकलिपिलिखितभालमध्या अलकाश्चूर्णकुन्तला तेषा लिपिरक्षरविन्यासस्तया लिखितो भालमध्यो यस्या सा तथा ताम्। यथा अनङ्गादेशपत्रिका शासनपत्रिका लिपिलिखितमध्या भवति तामिव। पुन कथभूताम्। भ्रूलताविलासेन नेत्रोपरिरोमराज्युल्लसनेन अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव अभ्युत्थान कुर्वतीमिव। पुन कथभूताम्। विम्बाधरस्फुरितेन चलेन स्वागतप्रणयिनीमिव साध्वागता स्वामिव इति वदतीमिव। पुन कथभूताम्। नीवीनिवेशोल्लासेन स्त्रीकटीवस्त्रबन्धन नीवी तस्या निवेश स्थान तस्योल्लासेन उन्नमनेन विहितासनप्रदानामिव मण्डितासन्दीविश्राणनामिव। पुन कथभूताम्। कर्णकण्डूविनो-

स्तनखप्रभाप्रवाहेण, अर्घमुत्क्षि[illegible] रोमाञ्चकदम्बेन, संपादितमधुपर्कामिवाल[illegible]शेनेन, आचामयन्तीमिव च शृङ्गाररसो[illegible], धृतवासकसज्जिकास्थितिंताममृतमति[illegible] अवलोक्य च ताम् अहो महाभाग, महा[illegible]हिं मे समुल्लसित हृदयेन, दिव्याञ्जनोपदेहादिव [illegible] अमृतवर्षाभिषेकादिव प्रशान्तं देहेन, सिद्धौषधिबन्धनादिव [illegible]विरहज्वरेण, चिन्तामणिलाभादिव फलितं मनोरथैः, कामधेनुसमागमादिव चाभवत्कृतार्थागमः समस्तोऽपि प्रजापालनाश्रमः परिश्रमः।

दाडम्बरितहस्तनखप्रभाप्रवाहेण कर्णस्य कण्डू तस्या विनोदाय विस्फोटनाय आडम्बरित उन्नामित उच्चालितो योऽसौ हस्तस्तस्य नखास्तेषां प्रभा तस्या प्रवाहेण कृत्वा पाद्यक्रियोपयुक्तामिव पाद्य पादप्रक्षालनोदक तस्य क्रिया आचारस्तस्यामुपयुक्ता उद्यमपरा सा पाद्यक्रियोपयुक्ता ताम्। पुन कथभूताम्। प्रत्यङ्गनिर्गतरोमाञ्चकदम्बेन सर्वाङ्गसमुत्पन्नरोमहर्षणसमूहेन कृत्वा अर्घं पूजापात्र उत्क्षिपन्तीमिव ददतीमिव। पुन कथभूताम्। अलकवल्लरीव्यापारितबाहुमूलप्रदर्शनेन अलकवल्ल्यां व्यापारित प्रसारितो योऽसौ बाहुस्तस्य मूलप्रदर्शनेन कृत्वा सपादितमधुपर्कामिव सपादितो मधुपर्को दधिदूर्वाशमीपत्रश्रीखण्डकुङ्कुमाक्षतदान दधिमधुघृतपाददानमपि यया सपादितमधुपर्का तामिव। पुन कथभूताम्। शृङ्गाररसोत्तरङ्गितै शृङ्गारामृतरसेनोत्तरङ्गितैरुत्कल्लोलितै कटाक्षवीक्षितैर्नेत्रापाङ्गविलोकितै कृत्वा आचामयन्तीमिव उपस्पर्शयन्तीमिव आचमन ददातीमिव अभ्युक्षण प्रयच्छन्तीमिव वा। पुन कथभूता ताम्। धृतवासकसज्जिकास्थिति धृता कृता वासकसज्जिकाया शृङ्गारकारिण्या स्थिति क्रिया यया सा तथा ताम्। तथा चोक्तम्—'उचिते वासके या तु रतिसभोगलालसा। मण्डन कुरुते हृष्टा सा वै वासकसज्जिका ॥' अहो महाभाग अहो महापुण्य श्रीमारदत्तमहाराज, ता अमृतमतिमहादेवीं अवलोक्य च तदा तस्मिन् काले हि निश्चयेन मे मम हृदयेन जीवस्थानेन समुल्लसित सम्यगुल्लसित आनन्द प्राप्तम्। कस्मात्। महारण्यनिर्गमनादिव दण्डकारण्यनिस्तरणादिव। तदा मे मम चक्षुपा इन्द्रियेण प्रसन्न प्रसाद प्राप्त। कस्मात्। दिव्याञ्जनोपदेहादिव अमानसौषधाञ्जनम्रक्षणादिव। तदा मे मम देहेन प्रशान्त प्रशान्ति प्राप्ता। कस्मात्। अमृतवर्षाभिषेकादिव पीयूषवृष्टिस्नानादिव। तदा मे मम विरहज्वरेण विरहसतापेन विरत विनाश प्राप्त। कस्मात्। सिद्धौषधिबन्धनादिव मन्त्रादिसिद्धिमूलादिबन्धनादिव। तदा मे मनोरथैरभिलाषै फलित फल प्राप्तम। कस्मात्। चिन्तामणिलाभादिव चिन्तारत्न प्राप्तिरिव। तदा मे समस्तोऽपि प्रजापालनाश्रम राज्यप्रतिपालनक्षम परि-

ततस्तच्छयनतले दक्षिणतः ससंबाधमुपविश्य तस्यास्ततस्तेन तेनार्धोक्तिसुभगेन मुग्धविदग्धभाषितेन मनागपरिसमाप्तव्यापारेण स्निग्धमधुरावलोकितेन ईषन्निषेधार्पणरसिकेन समालिङ्गितेनान्यैश्च तैस्तैरनङ्गनटरहस्योपदेशप्रगल्भवृत्तिभिर्विलासैस्तत्र तत्रावस्थान्तरं सुखस्रोतसि विजृम्भमाणमनःकलहंसः, वसन्त इव दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतः प्रवितर्क्य मनसिजरसो-

---

श्रम खेदः कृतार्थागम सफलोऽभवत् बभूव । कस्मात् । कामधेनुसमागमादिव च दिव्यगवीप्राप्त्या इव । समुच्चयालकार. ॥

ततस्तदनन्तर तच्छयनतले यन्त्रसुन्दरोपरि महादेवीपल्यङ्कोपरि निद्रामिव स्वापमिव अह अकरव चकार । किं कृत्वा पूर्वम् । दक्षिणत अमृतमतिमहादेव्या अपसव्यपार्श्वेन ससवाध शरीरसघट्टनसहित यथा भवत्येव उपविश्य स्थित्वा । ततस्तदनन्तर तस्या अमृतमतिमहादेव्यास्तेन तेन कामिजनप्रसिद्धेन मुग्धविदग्धभाषितेन मुग्ध कोमल अविज्ञातयथावत्स्वरूप वा विदग्ध चतुर यद्भाषित वचन तेन कृत्वा । तत्र तत्र तस्मिन् तस्मिन् अवस्थान्तरम् । कथभूतोऽहम् । सुखस्रोतसि सुखप्रवाहे विजृम्भमाणमन कलहस प्रसरन्हृदयराजहस । कथभूतेन मुग्धविदग्धभाषितेन । अर्धोक्तिसुभगेन अर्धया उक्त्या मनोहरेण । न केवल मुग्धविदग्धभाषितेन, अपि तु स्निग्धमधुरावलोकितेन स्निग्ध स्नेहसहित मधुर अमृतधारासम अवलोकित विलोकित तेन । कथभूतेन स्निग्धमधुरावलोकितेन । मनाक् ईषत् अपरिसमाप्तव्यापारेण अर्धविलोकितेन । न केवल स्निग्धमधुरावलोकितेन, अपि तु समालिङ्गितेन च सम्यगाश्लेषणेन च । कथभूतेन समालिङ्गितेन । ईषन्निषेधार्पणरसिकेन किंचिन्निषेधन अङ्गार्पण ताभ्या रसिकेन रसवता । न केवल भाषितावलोकितसमालिङ्गितै । अन्यैश्च अपरैश्च तैस्तैर्विदग्धकामुकजनप्रसिद्धैर्विलासै विच्छोकै । कथभूतैर्विलासै । अनङ्गनटरहस्योपदेशप्रगल्भवृत्तिभि अनङ्ग स एव नट नानानृत्यकारकत्वात् तस्य रहस्यस्योपदेश कामगोप्यतत्त्वशिक्षोपदेश तस्य प्रगल्भा प्रौढतरा वृत्ति प्रवृत्तिर्येषु विलासेषु ते तथा तै । पुन कथभूतोऽह निद्रामकरवम् । दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुत पिङ्गलाया नाड्या प्रवर्तमानश्वासोच्छ्वासवायु । अह क इव । वसन्त इव यथा वसन्त दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतो भवति अपागिदक्प्रवर्तमानपवनो भवति । तथा चोक्त स्वरोदयशास्त्रे—'दाक्षिणात्योऽनिल श्रेयान्कामसग्रामयोर्नृणाम् । क्रियास्वन्यास्वन्य स्याद्वामनाडीप्रभञ्जन ॥' किं कृत्वा पूर्वम् । स्मरमन्दिरप्रासाद प्रवितर्क्य । स्मरमन्दिर हृदये धृत्वा इति भाव । केन कृत्वा स्मरमन्दिरप्रासाद वितर्क्य । लोचनद्वयेन । कथभूतेन । तरलतारोदयेन तरलश्चपल तार उज्ज्वल उदयो यस्य लोचनद्वयस्य तत्तथोक्त तेन । कस्मात्तरलत्व लोचनद्वयस्येत्याह—उत्प्रेक्षते—मनसिजरसोल्लासादिव मनसिज कदर्प तस्य रसो रागजल तस्योल्लासादिव उल्लसनादिव । यथा जलोल्लासेन

काव्यमाला ।

श्रीसोमदेवसूरिविरचितं

यशस्तिलकचम्पूकाव्यम् ।

श्रीश्रुतसागरसूरिकृतया व्याख्यया समेतम् ।

चतुर्थ आश्वास ।

श्रीमानस्ति समस्तवस्तुविषयव्यापारपारंगमः
पारेऽशेषतमःपयोधि कृतधीर्मध्येगुणाम्भोनिधिः ।
किं चान्यद्भुवनत्रयस्य पतयो यस्मिन्नवाप्तोदये
जायन्ते प्रतिचारका इव पुरश्छत्त्रत्रय बिभ्रतः ॥ १ ॥

अथामृतमतिमहादेवीदुर्विलसन नामाश्वासमारभमाण श्रीसोमदेवभट्टारक आदिमङ्गलनिमित्त श्रीमानित्याद्याह—**श्रीमानित्यादि** । अस्ति विद्यते । कोऽसौ । श्रीमान् अभ्युदयनि श्रेयसलक्षणा श्री लक्ष्मीर्विद्यते यस्य स श्रीमान् असभवद्बाधकप्रमाणत्वात् श्रीमद्भगवदर्हन् सर्वज्ञ वीतरागोऽस्ति विद्यते । एव श्रीमानिति जिनसेनाचार्यकृतसहस्रनाममध्ये प्रथम नाम गृहीत्वा नमस्कारमाह । श्रीमान् कथभूत । समस्तवस्तुविषयव्यापारपारगम समस्तानि समग्राणि च तानि वस्तूनि जीवाजीवाश्रवबन्धसवरनिर्जरामोक्षपुण्यपापलक्षणा नवपदार्था इत्यर्थ , तेपा विपये व्यापारो गोचरत्वपरिज्ञान तस्य पारंगम पार प्राप्त । पारेऽशेपतम पयोधि अशेप समग्र यत्तमोऽज्ञान तदेव पयोधि समुद्रोऽपर्यन्तत्वात् अशेपतम पयोधि ,अशेपतम पयोधे पारे दूरवर्ती पारेऽशेपतम पयोधि । 'पारेमध्येऽग्रत पष्ठ्या वा' इत्यनेन सूत्रेण अव्ययीभावसमास । 'सनपुसकलिङ्ग स्यात्' इति वचनान्नपुसकत्वम् । पुन कथभूत । कृतधी कृत पुण्य सद्वेद्यशुभायुर्नाम गोत्रलक्षण तस्मिन् धीर्बुद्धिर्यस्य स कृतधी । पूर्वजन्मोपार्जिततीर्थंकरनामेत्यर्थ । पुन कथभूत । मध्येगुणाम्भोनिधि गुणा अनन्तज्ञानानन्तदर्शनानन्तवीर्यानन्तसुखास्तित्ववस्तुत्वप्रमाणप्रमेयत्वादय त एवाम्भोनिधय समुद्रा एकैकस्यानन्तत्वात्, गुणाम्भोनिधीना मध्ये मध्यवर्ती । चरमशरीरप्रमाणत्वात् मध्येगुणाम्भोनिधि । अत्रापि अव्ययीभावसमास । किंच अन्यत् विशेपस्वरूप तस्य श्रीमतो भगवत कथयामि । यस्मिन् श्रीमति अवाप्तोदये सति

लासादिव तरलतारोदयेन लोचनद्वयेन कामसमीरसमागमादिव सपारि-
प्लवेनाधरपल्लवेन शृङ्गारामृतपानादिव संजातोत्सेकेन कपोलपुलकेन मद-
नानलसंधु[illegible]वोष्मलेन [illegible]नयुगलेनानन्यजपर्जन्याभिवर्षादिव च सान्द्र-
सङ्गेन [illegible]दितहृदयोन्माद स्मरमन्दिरप्रासादम्, प्रस्तुत्य च चाटु-
[illegible] प्रणत्युपोद्घातविस्तारिणीर्दण्डप्रदानानुतन्त्रप्रवृत्ताः
[illegible]स्तास्ताः कथाः, पुनर्द्विरेफ इव मकरन्दपानेन, राजहंस

[illegible] तरल तार च भवति । पुनश्च केन कृत्वा । अधरपल्लवेन दन्तवास प्रवालेन । [illegible]थभूतेन । सपारिप्लवेन चपलत्वसहितेन । सस्फुरणेनेत्यर्थ । कस्मात् । उत्प्रेक्षते— कामसमीरसमागमादिव कदर्पवायुसमागमादिव यथा समीरेण वस्तु सपारिप्लव भवति पुनश्च केन कृत्वा । कपोलपुलकेन गण्डस्थलरोमहर्षेण । कथभूतेन । सजातोत्सेकेन सम्यक् सभूताधिकेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—शृङ्गारामृतपानादिव यथामृतपानात् कपोलयो पुलक सजायते । पुनश्च केन कृत्वा । स्तनयुगलेन । कथभूतेन । उष्मलेन ऊष्मत्वसहितेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—मदनानलसधुक्षणादिव यथा अनलसधुक्षणात् ऊष्मत्व सजायते । पुनश्च केन कृत्वा । तेन कामुकजनप्रसिद्धेन अङ्गेन शरीरेण । कथभूतेन । सान्द्रगङ्गेन सहस्वेदजलेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—अनन्यजपर्जन्याभिवर्षादिव च अनन्यज कदर्प स एव पर्जन्यो मेघ सर्वलोकानन्दकारित्वात् प्रह्लादकत्वात् स्मरभूमिसेचनत्वात् च तस्य अभिवर्षादिव समन्तात् वर्षणादिव । कथभूत स्मरमन्दिरप्रासादम् । सपादितहृदयोन्माद सम्यग्विहितमनोहर्षम् । तथा चोक्तम्—'पारिप्लव नयनयोरधरप्रकम्प काम कपोलफलके पुलकप्रबन्ध । ऊष्मागम स्तनयुगे मकरन्दसङ्ग क्रीडाम्बुजे च नियत वनितासु राग ॥' पुनश्च कि कृत्वा निद्रामकरवम् । तास्ता कामुकजनप्रसिद्धा कथा. प्रस्तुत्य प्रस्तावमानीय । कथयित्वा इत्यर्थ । कथभूता कथा । चाटुकारपरिभाषामनोहरा. चाटुकारा स्नेहनमिथ्याप्रशसनानि । उक्त च—'अस्त्री चाटुश्चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकत्थनम् ।' चाटुकाराणा परिभाषा सभाषण तेन मनोहरा हृदयानुरञ्जना । पक्षे अनियमे नियमकारिणी परिभाषा शास्त्रविशेषस्ते यथा मनोहरा भवन्ति । पुन कथभूता । प्रणत्युपोद्घातविस्तारिणी प्रणत्या पादपतनेन उप समीपे मस्तकताडन प्रणत्युपोद्घातस्तेन विस्तारिणी विस्तरवती । पक्षे कथाप्रारम्भे मङ्गलार्थं इष्टदेवतानमस्कार प्रणतिस्तदनन्तरं उपोद्घात विवक्षितवस्तुनोऽवतारणक्रम ताभ्या प्रणत्युपोद्घाताभ्या विस्तारिण्य कथा भवन्ति । पुन कथभूता । दण्डप्रदानानुतन्त्रप्रवृत्ता दण्डप्रदानादनन्तर पुरुषकारेण दानादनन्तर अनुतन्त्रे पश्चात्सुरते प्रवृत्ता प्रवृत्तिं गता । पक्षे दण्डप्रदानेन दक्षिणापथेन (?) अनुतन्त्रवार्तिके प्रवृत्ता । पुन कथभूता । स्मरसूत्रविवरणवती ऊर्वोरुपरि ऊर्वो स्थापन स्मरसूत्रधारण तस्य विवरणवती गोप्यस्थानप्रकटनवती । पक्षे

इव मृणालखण्डनेन, कुरङ्ग इव मृगीशृङ्गविलेखनेन, वनपादप इव लतावेष्टनेन, सिंह इव मेखलाधिरोहणेन, पुष्पाकर इव पिकवधूकूजितेन, उद्यावदिनपल्लव इव पूर्णकुम्भाश्रयणेन, करभ इव विटपाकर्षणेन, सरित्पतिरिवापगावर्तपरिवर्तकलनेन, मकर इव कल्लोलताडनेन, वनगज इव कमलिनीसरःपरिमलेन, द्रवन्निव विलीनयन्निव निमज्जन्निव विशन्निव निर्वापयन्निव च, तैस्तैरनन्यजन्मनो रसप्रसरैः प्रणयकोपसंवर्धितानुरा-

---

शास्त्रस्य मूलसूत्रविवरण वृत्तिग्रन्थेन भवति । पुनश्च किं कृत्वा निद्रामकरवम् । तया अमृतमतिमहादेव्या सह सवेशसुख सुरतसौख्य अनुभूय भुक्त्वा । केन कृत्वा । पुन मकरन्दपानेन अधरग्रहणेन सुरतसुखमनुभूय । क इव । द्विरेफ इव यथा द्विरेफो भ्रमर पुष्परसपानेन, सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मृणालखण्डनेन अधरखण्डनेन । क इव । राजहस इव यथा राजहस कलहस मृणालखण्डनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मृगीशृङ्गविलेखनेन । क इव । कुरङ्ग इव यथा कुरङ्ग . . . । पुन केन कृत्वा । लतावेष्टनेन बाह्वालिङ्गनेन । क इव । वनपादप इव यथा वनपादपो वल्लीवेष्टनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मेखलाधिरोहणेन ' । क इव । सिंह इव यथा सिंह . . .. । पुन केन कृत्वा । पिकवधूकूजितेन [कोकिलजाया]क्वणितेन कृत्वा । क इव । पुष्पाकर इव यथा पुष्पाकरो वसन्त पिकवधूकूजितेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । पूर्णकुम्भाश्रयणेन स्तनपरामर्शेन । क इव । उद्यावदिनपल्लव इव यथा उद्यावदिनपल्लव उत्सवदिवसप्रवाल पूर्णकुम्भाश्रयणेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । विटपाकर्षणेन ताडनेन । क इव । करभ इव यथा करभ क्रमेलक विटपाकर्षणेन कटप्राकर्षेण सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । आपगावर्तपरिवर्तकलनेन नाभिप्रदेशावलोकनेन । क इव । सरित्पतिरिव यथा सरित्पति समुद्र आपगाना नदीना आवर्तपरिवर्तकलनेन भ्रमरधारणेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । कल्लोलताडनेन दोर्दण्डताडनेन । क इव । मकर इव यथा मकरो नक्र समुद्रकल्लोलताडनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । कमलिनीसर परिमलेन स्मरमन्दिरसुरतकरणेन । क इव । वनगज इव यथा वनगज विन्ध्यकुञ्जर कमलिनीसर परिमलेन पद्मिनीसयुक्तसरोवरनिमज्जनेन सुखमनुभवति। ध्वनिरयमलकार. । तथा चोक्तम्—'अन्यार्थवाचकैर्यत्र पदैरन्यार्थ उच्यते । सोऽलकारो ध्वनिर्ज्ञेयो वक्तुराशयसूचनात् ॥' अह किं कुर्वन् । द्रवन्निव क्षरन्निव । विलीनयन्निव तन्मयीभवन्निव । निमज्जन्निव तन्मध्ये प्रवेश कुर्वन्निव । विशन्निव • । निर्वापयन्निव च निर्वाणसुखमात्मन प्रापयन्निव । क्रियासमुच्चयालकार । कथभूत सवेशसुखम् । तैस्तै प्रसिद्धैरनन्यजन्मन कामस्य रसप्रसरै रसप्रवाहै प्रणयकोपसवर्धितानुरा-

मनुनयोपचारद्विगुणितस्नेहसङ्गमन्योन्यकलाकौशलोपचितरसवेगममर्यादमुल्लङ्घितक्रमास्पदमनपे[illegible] खेदमपुनर्लभ्यमिवापश्चिम तया सह संवेशसुखमनुभूय, [illegible] त्क्षिप्यमाणव्यजनपवनापनीयमानसुरतश्रमः,

ग[illegible] णमण्डने नितम्बिन्याः ।
[illegible] शोभा जनयन्ति जघनस्य ॥

[illegible] गात्सरलत्व कुन्तलेषु युवतीनाम् ।
तास्[illegible] रिव कुटिला श्वासास्तु जायन्ते ॥

दन्तक्षतमिदमधरे रमणीना नेति मन्मन किं तु ।
दग्धप्ररूढमन्मथतरोरय पल्लवोल्लास ॥

गम् । पुन कथभूतम् । अनुनयोपचारद्विगुणितस्नेहसङ्गम् अनुनयोपचारेण माननव्यवहारेण द्विगुणित पुनरुक्त स्नेहसङ्ग प्रीतिमेलो यत्र सवेशसुखे तत्तथोक्तम् । पुन. कथभूतम् । अन्योन्यकलाकौशलोपचितरसवेगम् अन्योन्य परस्पर कलाकौशलेन तद्वि[illegible]ाननिपुणत्वेन उपचितो वृद्धि गतो रसवेगो रागवेगो यत्र सवेशसुखे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अमर्यादमसख्यम् । पुन कथभूतम् । उल्लङ्घितक्रमास्पद अतिक्रान्तनिजस्थितिस्थानम् । पुन कथभूतम् । अनपेक्षितवपु खेद अगणितशरीरकष्टम् । पुन कथभूतम् । अपश्चिम द्वितीयकम् । किमिव । अपुनर्लभ्यमिव पुनर्न लभ्यते अपुनर्लभ्य तदिव । पुन कथभूतोऽहम् । उपान्तयन्त्रपुत्रिकोत्क्षिप्यमाणव्यजनपवनापनीयमानसुरतश्रम उपान्त समीपे उभयपार्श्वे वा यन्त्रपुत्रिका कलपुत्तलिका तया उत्क्षिप्यमाण प्रेर्यमाणो योऽसौ व्यजनपवनस्तालवृन्तवातस्तेन अपनीयमानो दूरीक्रियमाण सुरतश्रम सभोगखेदो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूतोऽह निद्रामकरवम् । इति अमुना प्रकारेण भगवत श्रीमत कुसुमशरस्य कदर्पस्य चरितचिन्तासतानस्तिमितान्त करण चरितस्य चेष्टितस्य चिन्तासतानेन समूहेन स्तिमित निश्चल अन्त करण मनो यस्य मम सोऽह चरितचिन्तासतानस्तिमितान्त करण ।

इतीति किम्—**गलित इत्यादि** । नितम्बिन्या काञ्चीगुणमण्डने मेखलागुणाभरणे नितम्बदेशाद्गलिते सति जघनस्य नखरेखा पुनर्भूयोऽपि अम्बिका(धिका) शोभा जनयन्ति । सयुक्तशृङ्गाररस ॥

भवतीत्यादि । युवतीना कचग्रहयोगात् केशाना मुष्टिग्रहणयोगात् कुन्तलेषु सरलत्व भवति । श्वासास्तु कुटिला जायन्ते । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—तन्निक्षेपविधेरिव तस्य कुटिलत्वस्य निक्षेपविधे परिहारदु खात् इव ॥

दन्तक्षतमित्यादि । रमणीना स्त्रीणा अधरे इद प्रत्यक्षीभूत दन्तक्षत व्रण न भवति । किं तर्हि । मन्मन मदीय चित्त इति वर्तते । इतीति किम् । दग्धप्ररूढमन्मथतरोरयं

चक्षुषि लाक्षारागः कज्जलमधरे च मण्डनं कुरुते ।
दिग्वाससस इव चित्रा वृत्तिर्मदनस्य विपरीता ॥
रमयति मनो नितान्तं स्वेदोद्गमबिन्दुमञ्जरीजालम् ।
लज्जित इव कुचमध्ये प्रविशति हारः पुरन्ध्रीणाम् ॥
उरसि नखक्षतपङ्क्तिर्वनितानां भाति सरसविनिवेशा ।
स्मरशरशल्यविनिर्गमजनितः प्रायेण मार्ग इव ॥
स्तनगलकपोलभुजगा राजन्ते करजराजयः कुटिलाः ।
मदनस्य युवतिवसतिषु निवासलिखिता प्रशस्तिरिव ॥

पल्लवोल्लास दग्ध किल रुद्रेण भस्मीकृत पश्चात् प्ररूढ प्रादुर्भूत मन्मथतरो कामवृक्षस्य अय प्रवालोल्लासो वर्तते । अपह्नुतिरयमलकार ॥

चक्षुषीत्यादि । चक्षुषि लोचने लाक्षाराग अलक्तको मण्डन कुरुते शोभा विदधाति । अधरे च दन्तवाससि कज्जल मण्डन कुरुते । मदनस्य वृत्ति यथेष्टित चित्रा आश्चर्यकारिणी । कस्मादाश्चर्यकारिणी तद्धेतुगर्भित विशेषणमाह—कथभूता वृत्ति । विपरीता विपर्यस्ता । कथ विपरीता । चक्षुषि कज्जल विलोक्यते तत्तु अधरे, अधरे लाक्षारसो विलोक्यते स तु चक्षुषि, यतो वर्तते तेन कारणेन विपरीता वृत्ति । कस्येव । दिग्वासस इव दिगम्बरस्येव । यथा दिग्वासस ध्यानयोगेन चक्षुषि रक्तत्व भवति, अधरे तु तृपायोगात् कृष्णत्व भवति । इत्यनेन किं सूचित भवति । पुरुषेण स्त्रीलोचन चुम्बितम्, तत्र लाक्षारसस्ताम्बूलरसो वा लग्न , लोचनस्य कज्जल तु पुरुषस्य अधरे लग्नम् । दीपकोपमाहेत्वलकार ॥

रमयतीत्यादि । पुरन्ध्रीणा स्वेदोद्गमबिन्दुमञ्जरीजाल प्रस्वेदबिन्दुवल्लरीसमूहो नितान्त मनो रमयति । हारस्तु कुचयोर्मध्ये प्रविशति प्रवेश करोति । हार कथभूत । उत्प्रेक्षते—लज्जित इव मन्दाक्ष प्राप्तभव इव । रूपकोपमालकार ॥

उरसीत्यादि । वनिताना उरसि नखक्षतपङ्क्ति कामाङ्कुशव्रणराजि भाति शोभते । कथभूता नखक्षतपङ्क्ति । सरसविनिवेशा तत्कालदत्ता । पुन कथभूता । उत्प्रेक्षते—स्मरशरशल्यविनिर्गमनोत्पादित प्रायेण मार्ग इव भाति । उत्प्रेक्षादीपकालकार ॥

स्तनगलेत्यादि । स्तनगलकपोलभुजगा स्तनयो कुचयोर्गले ग्रीवाया कपोलयोर्गण्डस्थलयो भुजयोर्बाहुवल्ल्यो गच्छन्ति तिष्टन्तीति स्तनगलकपोलभुजगा एवविधा करजराजय नखक्षतपङ्क्त्यो राजन्ते । कथभूता करजराजय । कुटिला वक्रा । पुन कथभूता । मदनस्य सबन्धिनीषु युवतिवसतिषु युवतिप्रासादेषु निवासलिखिता उत्कीर्णा

नार्थिनि मलिनमुखत्वं दातुः कस्यापि युज्यते कर्तुम् ।
स्तब्धमविवेकि कठिनं कुचयुग्मं कोऽपि किं त्यजति ॥

नीचैर्वृत्तिर्येषां त एव नन्दन्ति चिरतरं पुरुषाः ।
नूपुरवत्किं सुरते महोत्सवः केशकुसुमेषु ॥

अपि च ।

पुष्पेष्वस्तशिलीमुखावलिरभून्नीलालकश्रीरियं
नेत्रे श्रोत्रसमीपमाश्रितवती किंचिन्मिथो भाषितुम् ।
वक्त्रं चुम्बितुमुन्नताविव कुचावस्याः पुनः सुभ्रुवः
काञ्चिस्थानसमृद्धिमत्सरितया मध्यं कृशत्वं गतम् ॥

स्तिरिव । एकस्यापि प्रशस्तौ बहुवचनं सूचितं वर्तते, तेन विभिन्नलिङ्गवचनमिति दोषो नास्ति । समुच्चयरूपकोत्प्रेक्षालंकारः ॥

नार्थिनीत्यादि । अर्थिनि पुरुषे कस्यापि दातुः दायकस्य मलिनमुखत्वं श्यामवदनत्वं कर्तुं विधातुं न युज्यते न युक्तं भवति । अमुमेवार्थं आक्षेपेण लक्षयति—कुचयुग्मं स्तनयुगलं कोऽपि कश्चित्पुरुषः उदरस्थितो बालकः सुरतारूढः पुरुषो वा किं त्यजति । अपि च कथंभूतं कुचयुग्मम् । स्तब्धं उन्नतं अविवेकि अघटितं कठिनं कर्कशम् । पक्षे स्तब्धं सगर्वं अविवेकि पात्रयदीक्षायामदक्षं कठिनं निर्दयं लब्धं वा । श्लेषाक्षेपालंकारः ॥

नीचैरित्यादि । येषां पुरुषाणां नीचैर्वृत्तिः अनुद्धतत्वं भवति निकृष्टपदस्थितिर्भवति त एव पुरुषाः चिरतरं निरन्तरं नन्दन्ति वर्द्धन्ते । सुरते संभोगक्रियायां नूपुरवत् पादमञ्जीर इव केशकुसुमेषु शिरःस्थितपुष्पेषु किं महोत्सवो भवति । आक्षेपालंकारः ॥

अपि च । पुष्पेष्वित्यादि । अस्याः प्रत्यक्षीभूतायाः सुभ्रुवः स्त्रियः इयं प्रत्यक्षीभूता नीलालकश्रीः कृष्णकेशलक्ष्मीरभूद्बभूव । कीदृशी अभूत् । पुष्पेष्वस्तशिलीमुखावलिः पुष्पेषुणा कंदर्पेण अस्ता प्रेरिता शिलीमुखावलिः बाणपङ्क्तिः तत्सदृशी अभूत् बभूव । कामस्य निर्वाणत्वं संजातमित्यर्थः । अथवा पुष्पेषु कुसुमेषु नीलालकश्रीः अस्तशिलीमुखावलिः भ्रमररहिता संजाता । कचग्रहवशात् अस्याः सुभ्रुवः नेत्रे द्वे लोचने श्रोत्रसमीपं आश्रितवती आश्रिते । आशिश्रियतुरित्यर्थः । किमर्थं श्रोत्रसमीपमाश्रितवती नेत्रे । किंचित् पूर्वं मिथः परस्परं भाषितुं कथयितुं अस्याः सुभ्रुवः कुचौ स्तनौ उन्नतौ संजातौ । किमर्थम् । वक्त्रं चुम्बितुमिव आश्लिष्टुमिव । अस्याः मध्यं शरीरमध्यप्रदेशः कृशत्वं श्यामत्वं गतं प्राप्तम् । कया । काञ्चिस्थानसमृद्धिमत्सरितया काञ्चिस्थानस्य मेखलास्थानस्य समृद्धेरुन्नतस्य मत्सरितया शुभद्वेषितया । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

मनसिजकलभोऽयं [illegible] प्रदेशे
निवसति वनितानां [illegible] ।
यदिह तनुजराजिव्याजतो [illegible]
प्रसृतवपुरिवास्यालक्ष्यते हस्त एष [illegible]

इति भगवतः कुसुमशरस्य चरितचिन्तासतानस्तिमितैः
कोन्मेषस्फुरितलोचनपर्यन्तो निद्रामिवाहमकरवम् ।

महादेवी तु मां स्वभावसुप्तमिवालक्ष्य, निभृतमाक्षिप्य मत्कण्ठदेशादुप-
धानीकृतं करम्, अवेक्ष्य मुहुर्मुहुराकुलाकुलविलोचना मदीयाननम्, उ-
त्सृज्य शनैःशनैः शयनम्, उपविधायार्धमुहूर्तमात्रं वहिरन्तश्चाटनचापल-
त्वम्, अनुवितर्क्य निःसंचारतया शून्यतावन्ध्यमिव राजभवनमध्यम्, अ-

---

किंच विशेषमाह—**मनसिजकलभ इत्यादि**। अय मनसिजकलभ कदर्पचिक्कगज । गजवालक इत्यर्थ । नून निश्चयेन अस्मिन् प्रदेशे वनितानां स्मरमन्दिरप्रदेशे निवसति निवास करोति। कथभूतो मनसिजकलभ । ऊरुमूलप्रचार ऊर्वो सक्थ्नो मूले प्रचार प्रवर्तन यस्य स तथोक्त. । अत्र निवसतीति कथ ज्ञायते । यत् यस्मात् कारणात् इह अस्मिन् प्रदेशे तनुजराजिव्याजत रोमावलीमिषेण अस्य मनसिजकलभस्य एष प्रत्यक्षीभूतो हस्त. शुण्डादण्ड आलक्ष्यते दृश्यते। कथभूतो हस्त । नाभिवाप्या नाभिदीर्घिकाया प्रसृतवपुरिव दृश्यते प्रसृत दैर्घ्यमागत वपु शरीरं यस्य हस्तस्य प्रसृतवपु । वर्तमानालकार. ॥

कथभूतोऽह निद्रामकरवम्। स्तोकोन्मेषस्फुरितलोचनपर्यन्त स्तोक ईषदुन्मेषो मनाग्लोचनोद्घाटन तेन स्फुरित तेजसा व्याप्त लोचनयो पर्यन्तो प्रान्तो यस्य मम स तथोक्त ।
हे मारदत्त महाराज, महादेवी तु पट्टमहिषी तु आशु शीघ्र प्रस्थितवती चलिता । किं कृत्वा पूर्वम्। मा यशोधर स्वभावसुप्तमिव आलक्ष्य दृष्ट्वा । पुन किं कृत्वा। कर वाहु मत्कण्ठदेशात् निभृत शनै आक्षिप्य आकृष्य । कथभूत करम् । उपधानीकृत मया गण्डकीकृतम् । उच्छीर्षकीकृतमिति यावत् । पुन किं कृत्वा । आकुलविलोचना सती अतिव्याकुलविलोचना सती मुहुर्मुहुर्वारं वार मदीय मम आनन मुख अवेक्ष्य दृष्ट्वा । पुन किं कृत्वा । शनै शनै शयन पल्यङ्क उत्सृज्य परिहृत्य । पुन किं कृत्वा । वहिर्बाह्ये अन्तश्च मनसि अटनचापल्य अर्धमुहूर्तमात्र क्षणार्धं उपविधाय कृत्वा । पुन किं कृत्वा। राजभवनमध्य अनुवितर्क्य नि सचारतया कस्यापि अप्रवेशतया शून्यतावन्ध्यमिव

वकीर्यात्मनः शीलमिव धम्मिल्लकुसुमानि, परामृश्य सच्चरितमिवाङ्गरागम्, अविज्ञाय हितोपदेशमिव कर्णाभरणम्, अवधीर्य मत्प्रणयमिव हृदयभूषणम्, अवधूय प्रियसखीमिव काञ्चीदाम, निर्भर्त्स्य बान्धवमिव नूपुरयुगलम्, अपहाय वैहायकोचितपतिकेव सकल वलयादिकं मण्डनम्, अन्यच्च राजमहिषीयोग्यमाकल्पम्, अतित्वरितमुपात्तनिजासन्नचरचामरधारिणीवेषा विधाय किंचिदर्धोद्दलितमुपकरणमुत्सङ्गाधिकरणमसंधाय च कपाटपुटमाशु प्रस्थितवती । मयाप्यकृत्वा कालक्षेपम् 'अहो, महादेव्याः कोऽप्यपर एव महासाहसव्यवसायो लक्ष्यते । यदस्यामर्धरात्रदेश्याया निश्येकाकिन्यसती-

---

शून्यतासहितमिव । पुन किं कृत्वा । धम्मिल्लकुसुमानि सयतकेशपुष्पाणि अवकीर्य क्षरयित्वा । किमिव । आत्मन शीलमिव निजब्रह्मचर्यमुज्ज्वल विमुच्यते । पुन किं कृत्वा । अङ्गराग कर्पूरकस्तूरिकाचन्दनकुङ्कुमादिरसविलेपन परामृश्य दूरीकृत्य । किमिव । सच्चरितमिव सदाचारमिव । पुन कि कृत्वा । कर्णाभरण कर्णकुण्डलादिक अविज्ञाय अवगणय्य । कमिव । हितोपदेशमिव गुरुवचनमिव । पुन किं कृत्वा । हृदयभूषण मुक्ताफलादिहारादिक अवधीर्य दूरीकृत्य । कमिव । मत्प्रणयमिव । पुन कि कृत्वा । काञ्चीदाम कटिमेखला अवधूय दूरीकृत्य । कामिव । प्रियसखीमिव स्निग्धालीमिव । पुन किं कृत्वा । नूपुरयुगल पादहिञ्जीरद्वय निर्भर्त्स्य उत्तार्य । कमिव । बान्धवमिव । पुन किं कृत्वा । सकल समस्त वलयादिक करचरणकटकादिक मण्डनमाभरण अपहाय दूरीकृत्य । केव । वैहायकोचितपतिकेव विहायके करटके उचितो योग्य. पतिर्भर्ता यस्या सा वैहायकोचितपतिका । रण्डेवेत्यर्थ । न केवलमेतत् । अन्यच्च राजमहिषीयोग्य पट्टराज्ञ्युचित आकल्प वेषम् अपहाय । परिहृत्येत्यर्थ । कथभूता प्रस्थितवती । अतित्वरित अतिशीघ्र यथा भवत्येवम् । कथभूता सती प्रस्थितवती । उपात्तनिजासन्नचरचामरधारिणीवेषा उपात्तो गृहीतो निजासन्नचर्या चामरधारिण्या प्रकीर्णकवीजिकाया वेष आकल्पो यया सा तथोक्ता । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं प्रस्थितवती । किंचित् उत्सङ्गाधिकरण वैकक्षकादिकम् । अङ्के निक्षिप्त वस्त्र वैकक्षकमुच्यते । हृदये तिर्यग्धृत वस्त्र उपकरण अर्धोद्दलित अर्धलुप्त विधाय कृत्वा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं प्रस्थितवती । कपाटपुट अररकद्वयुगल असधाय अदत्वा । हे मारदत्त महाराज, मयापि कालक्षेप अकृत्वा अष्टवङ्गनामपद अष्टवङ्गनामधेय लेसिकापसद हस्तिपकेषु यत्रि(?) अनुनयन्ती मानापयन्ती(?) महादेवी दृष्टा । उक्त च—'कटिपादहस्तवक्ष पृष्ठाननकण्ठनिटिलदेशेषु । वसो यस्मात्तस्माद्विज्ञेयो ह्यष्टवङ्ग इति ॥' कथभूतेन मया । इति अमुना प्रकारेण अवसितचेतसा निश्चितचित्तेन । इतीति किम् । अहो हहो जीव, महादेव्या कोऽपि अनिर्वचनीयो अपर एव अपूर्व एव महासाहसव्यवसायो लक्ष्यते महाद्भुतकर्मोद्यमो दृश्यते । कस्मात् । यत्

जनोचिताचरणेव लघुतरमुच्चलिता । तदलमत्र चित्तभ्रमकारिणा विचारचक्रेण । अवलोकयेयमहमेवास्यास्तावदाकूतपरिपाकम् ।' इत्यवसितचेतसा, सोत्तालं विहितनिजनिकटवर्तिखड्गवहवेषेण गवेषयता च तत्पदवीम्, राजमन्दिरस्य प्रथमकक्ष्याया दक्षिणस्या दिशि युवराजविनोदहस्तिनो विजयमकरध्वजनामधेयस्यापाश्रयाविदूरवर्तिनि कटङ्करकुटीरके करिकवलावशिष्टयवसप्रस्तरविस्तारिण्यवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे निद्रायन्तम्, इभाभ्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थानम्, अतिकठिनकचकण्टकोड्डमरमुण्डमण्डलम्, अनवानुपदीनापटलसमश्रवसम्, उत्तानकपिकराभोगनिभललाटम्, अङ्गारलिखितैकरेखासमानभ्रूकम्, उदञ्चनशुषिरातिशायिलोचनम्,

---

यस्मात् कारणात् अस्या प्रत्यक्षीभूताया अर्धरात्रदेश्याया मनागपि समाप्तनिशीथवेलाया निशि एकाकिनी एकिका असतीजनोचिताचरणेव पुंश्चलीलोकयोग्यचेष्टितेव लघुतर उच्चलिता उच्चचाल प्रस्थिता । तत्तस्मात् कारणात् अत्र विचारचक्रेण अल पूर्णम् । कथभूतेन विचारचक्रेण । चित्तभ्रमकारिणा हृदयसदेहविधायकेन । अवलोकयेय विलोकयामि अहमेव स्वयमेव तावत् पश्यामि । किं विलोकयेयम् । अस्या महादेव्या आकूतपरिपाक अभिप्रायावसानम् । अन्यकथित नाह मानयामीत्यर्थ । कि कुर्वता मया लेसिकापसद अष्टवङ्कमनुनयन्ती दृष्ट । सोत्तालसुत्सुकतया विहितनिजनिकटवर्तिखड्गवहवेषेण तत्पदवीं गवेषयता तस्या मार्गं अन्वेषयता विहितो निजनिकटवर्तिखड्गवहवेषेण अङ्गरक्षकवेषेण तत्पदवीमन्वेषयता । किं कुर्वन्तमष्टवङ्कम् । कटङ्करकुटीरके निद्रायन्त वृक्षशाखाकुत्सितकुट्या स्वपन्तम् । कथभूते कटङ्करकुटीरके । प्रथमकक्ष्याया राजमन्दिरस्य प्रकोष्ठके दक्षिणस्या दिशि मन्दिरात् अवाक्ककुभि विजयमकरध्वजनामधेयस्य युवराजविनोदहस्तिन यशोमतिकुमारक्रीडागजस्य अपाश्रयाविदूरवर्तिनि राज्यस्थानात् निकटवर्तिनि ईदृशे कुटीरके । पुन कथभूते । करिकवलावशिष्टयवसप्रस्तरविस्तारिणि करिण कवलो ग्रासस्तस्मादवशिष्ट उर्वरित यवस घासस्तस्य प्रस्तर आस्तरण विस्तरते विद्यते यत्र तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । अवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे अवगुण्ठित कुण्डलीकृत योऽसौ रज्जुपुञ्ज रज्जुसमूहस्तेन परिकल्पित शिरस्पद उच्छीर्ष यत्र तत्तथोक्त तस्मिन् । कथभूत अष्टवङ्कम् । इभाभ्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थान इभाना हस्तीना अभ्यङ्गकर्पटेन तैलक्षणवस्त्रेण पिहित लज्जास्थान कोशो येन स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अतिकठिनकचकण्टकोड्डमरमुण्डमण्डलम् अतिकठिना भृश कर्कशा ये कचकण्टकास्तैरुड्डमरं भयानक मुण्डमण्डल यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । अनवा जीर्णा या अनुपदीना उपानत् तस्या पटलसमे चर्मसदृशौ श्रवसी कर्णौ यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उत्तानकपिकराभोगनिभललाटम् उत्तान स्फुटतदतलो योऽसौ कपिकरस्तस्याभोगो विस्तारस्तेन

अर्धदग्धाजिनमलिनपक्ष्मपुटम्, अविषमभृतनलदण्डद्वयसदृशनासीरम्, उन्दुरविकर्तरितसंघाटतटतुलितोभयदशनवसनम्, अतिपुराणकुजकोटरप्रतिमल्लगल्लम्, असमस्थापितवराटकविकटदन्तम्, अजश्मश्रुदुर्दर्शचिबुकमध्यम्, ऐरण्डकाण्डविडम्बिधमनीलगल्लनालम्, अबालवीरणदलघटितकिटिकास्थपुटवक्षसम्, उल्लम्बितमृतगोनसानुकारिक्षिपस्तिनिर्गमम्, अनिलभृतभस्त्राध्मातजठरम्, उदूखलानुकारिकटीभागम्, अग्निलङ्घितस्थाणुगण-

---

निभ सदृश ललाटो निटिलतट यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अङ्गारलिखितैकरेखासमानभ्रूकम् अङ्गारेण मलिना लिखितैकरेखो ताभ्या समाने भ्रुवौ नेत्रोपरिरोमराज्यौ यस्य स तम् । पुन कथभूतम् । उदश्वन नालिकेरपलकरङ्कस्तस्य शुषिरवत् अतिशायिनी अतिशयेन विरूपके लोचने नेत्रे यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम् । अर्धदग्धाजिनमलिनपक्ष्मपुटम् अर्धदग्ध सामिदग्ध यदजिन चर्म तद्वत् मलिनौ पक्ष्मपुटौ नेत्रपटले यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अविषमभृतनलदण्डद्वयसदृशनासीरम् अविषमभृत सम धृत यत् नलदण्डद्वय तेन सदृश नासीर नासिका यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उन्दुरविकर्तरितसघाटतटतुलितोभयदशनवसनम् उन्दुरैर्मूषिकै विकर्तरिते विविधकरटिते ये सघाटतटे चर्णकूपस्कर्णौ ताभ्या तुलिते उभये द्वे अपि दशनवसने ओष्ठौ यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अतिपुराणकुजकोटरप्रतिमल्लगल्लम् अतिपुराणो जीर्णो योऽसौ कुजो वृक्षस्तस्य कोटरप्रतिम[ल्ल] कोटरसदृशो गल्लो गण्डो यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । असमस्थापितवराटकविकटदन्तम् असमस्थापिता पङ्क्तिरहिता ये वराटका कपर्दिकास्तद्वत् विकटा बहिर्निर्गता दन्ता यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अजश्मश्रुदुर्दर्शचिबुकमध्यम् अजश्मश्रुवत् छागकूर्चवत् दुर्दर्शो दुर्निरीक्ष्यश्चिबुकमध्यो यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । ऐरण्डकाण्डविडम्बिधमनीलगल्लनालम् .. . ..
.. ..

पुन कथभूतम् । अबालवीरणदलघटितकिटिकास्थपुटवक्षसम् अबालानि वृहन्ति यानि वीरणदलानि गाण्डरकपर्णानि तृणविशेषपत्राणि तैर्घटितानि गुम्फिता या किटिका कुटी तद्वत् स्थपुट उच्चावच वक्षो हृदय यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उल्लम्बितमृतगोनसानुकारिक्षिपस्तिनिर्गमम् उल्लम्बितौ ऊर्ध्वमवलम्बितौ मृतगोनसौ उच्छूनसर्पौ तदनुकारी तत्सदृश क्षिपस्त्योर्बाह्वो निर्गम प्रसरो यस्य स तथा तम । पुन कथभूतम । अनिलभृतभस्त्राध्मातजठरम् अनिलेन वातेन भृता पूरिता या भस्त्रा लोहकारधमनी तद्वत् ध्मात वक्रत पूरित स्थापित जठर उदर यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम । उदूखलानुकारिकटीभागम् उदूखलानुकारी उदूखलसदृश कटीभाग कटीप्रदेशो यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अग्निलङ्घितस्थाणुगणनोरुकम् अग्निना वैश्वानरेण लङ्घितौ अर्धदग्धौ

नोरुकम्, अतनुकूर्मकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम्, उच्छूनसिराग्रन्थिजटिलपिण्डिकम्, उन्निर्गतोत्कटघुण्टिकाकीकसम, अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिफटत्कपाटम्, अघसंघातमिव दुर्निरीक्ष्यम्, अमङ्गलस्थानमिव नितरामुद्वेजनीयम्, अखण्डमण्डूरकुलमिव मनुष्यरूपेण परिणतम्, अखिलमिव वैरूप्यमवचित्य वेधसा निष्पादितम्, अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कुक्षिपरिसरम्, उद्घोषणघोरणघोषघर्घरितदिग्विवरम्, उद्दृप्तनिद्राभरव्यादीर्णवदनकन्दरम्, उपलसंपुटनिष्पीडितमिव खर्वेतरपूर्वभागम्, उभयतः परिक्लिष्ट-

---

स्थाणू कीलकौ तयोर्गणना उपमा ऊर्वो सक्थ्नोर्यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अतनुकूर्मकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम् अतनुर्महान् कूर्मस्य कच्छपस्य कर्परप्रतिष्ठौ खर्परसदृशौ अष्ठीवतोर्जानुनो प्रदेशौ स्थानके यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उच्छूनसिराग्रन्थिजटिलपिण्डिकम् उच्छूना श्वयथु प्राप्ता ये सिराग्रन्थयस्तासा जालानि तैर्जटिले सर्वत्रव्याप्ते पिण्डिके जङ्घे यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उन्निर्गतोत्कटघुण्टिकाकीकसम् उन्निर्गते ऊर्ध्वे प्रकटिते उत्कटे उद्रिक्ते उल्वणे घुण्टिकयोर्गुल्फयो कीकसे द्वे हड्डे यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम् । अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिफटत्कपाटम् अनेकाभिर्बह्वीभि विपादिकाभिर्विचर्चिकाभि पादस्फोटैराविलौ व्याप्तौ विरलवक्राङ्गुली विरला अश्लिष्टा वक्रा अङ्गुलयो ययोस्तौ विरलवक्राङ्गुली ईदृग्विधौ फटत्कपाटौ स्फुटितौ चरणौ यस्य स त तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । दुर्निरीक्ष्य दु खेन महता कष्टेन निरीक्षितु द्रष्टु शक्यो दुर्निरीक्ष्यस्तम् । दुर्दर्शमित्यर्थ । कमिव । अघसघातमिव पापसमूहमिव । पुन कथभूतम् । नितरामतिशयेन उद्वेजयति उद्वेगमुत्पादयतीति उद्वेजनीयस्तम् । 'कृत्यल्युटो बहुलम्' इति वचनात् कर्तर्यनीय । किमिव । अमङ्गलस्थानमिव । श्मशानमिवेत्यर्थ । पुन कथभूतम् । अखण्ड अशकल यन्मण्डूरकुल लोहमलराशि मनुष्यरूपेण परिणतमिव पर्यायमागतमिव । पुन कथभूतम् । अखिल पर्याप्त वैरूप्य कुत्सितरूपता अवचित्य गृहीत्वा वेधसा पूर्वजन्मपापकर्मणा निष्पादितमिव निर्मितमिव । पुन कथभूतम् । अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कुक्षिपरिसरम् अतिस्थूलश्वासै बृहद्भि श्वासै स्फूर्जन् अप्रतिहतव्यापार कुक्षिपरिसर उदरपर्यन्तभूमिप्रदेशो यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । उद्घोषणघोरणघोषघर्घरितदिग्विवरम् उद्घोषणाया उत्पटितनासिकाया ये घोरणघोषा निद्राशब्दास्तैर्घर्घरितानि बधिरितानि जठरितानि दिग्विवराणि येन स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उद्दृप्तनिद्राभरव्यादीर्णवदनकन्दरम् उद्दृप्तो हर्षं गत उन्माद प्राप्तो योऽसौ निद्राभर प्रमीलाविषयस्तेन व्यादीर्णा विदारिता वदनकन्दरा मुखगुहा यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । खर्वेतरपूर्वभागम् खर्वेतरो ह्रस्व पूर्वकायो(भागो) यस्य स तथा तम् । उत्प्रेक्षते—

तद्ध्यानत्विषि जातकल्मषमुषि प्रादुर्भवज्ज्योतिषि
त्रैलोक्यत्रुभि दत्तयात्रककुभि स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि ।
यस्मिन्नच्युति सर्वलोकमहति स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति
श्रेयोभाजनता जनः परमगात्स स्ताच्छ्रिये वो जिनः ॥ २ ॥

अहो त्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र कुवलयानन्दनचन्द्र, अन्यद

न च केवलज्ञानादिलक्ष्मीप्राप्ते सति भुवनत्रयस्य पतय इन्द्रधरणेन्द्राद्य पुरोऽग्रत[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] धारयन्तो जायन्ते । कीदृशा जायन्ते । प्रतिचारका इव [illegible] ॥

मिव दीर्घतरापरागम्, इह करिणिजनस्य दृष्टिविषमापतेदिति मषीपुण्ड्रक-मिव द्विपसमीपविनियुक्तम्, अखिलगजोपजीविफेलाजीवनमष्टवङ्कनामपदं लेसिकापसदमूर्ध्वशुष्कशाल्मलीविटपकर्कशस्पर्शे स्थूले चरणाङ्गुष्ठमूले वि-निवेश्य मत्प्रेमप्रासादपरिलोपोद्रङ्गवज्रानलस्फुलिङ्गमिव करमुत्थापयन्ती, पुनरुत्थितेन च तेन किंचिदश्लीलमालपता विधुंतुदमलिनेन वामहस्तेना-कृष्य कुरङ्गाङ्ककलङ्कसंकाश केशपाशमङ्कुशप्रहारनिर्दयेन चेतरेण करेण हन्यमाना, 'अये प्रियतम, अलमलमनेनावेगेन । क्षमस्वैनमेकमनुचितसब-

---

उपलसपुटनिष्पीडितमिव पाषाणपटलद्वय चम्पितमिव । पुन कथभूतम् । दीर्घतरापरागम् दीर्घतर आयत अपराग कक्ष्याध कायो यस्य स तथा तम् । उत्प्रेक्षते—उभयत परि-कृष्टमिव अपरकायोभयभागयोरातानितमिव । पुन कथभूतम् । द्विपसमीपविनियुक्तम् द्विपाना हस्तीना समीपे निकटे विनियुक्तमविकृतम् । किमिव । मषीपुण्ड्रकमिव कज्जलतिलक-मिव । किमर्थम् । इति एतस्मात् कारणात् । उत्प्रेक्षते—इह अस्मिन् द्विपसमीपे करिणिजनस्य हस्तिपकसमूहस्य दृष्टिविष दृग्दोष आपतेत् आपतिष्यतीति कारणात् । इति शब्दोऽत्र उत्प्रेक्षाद्योतक । पुन कथभूतम् । अखिलगजोपजीविफेलाजीवनम् अखिलाना गजोपजी-विना मीठार्दीना फेलाना उच्छिष्ट जीवन भोजन यस्य स तथा तम् । देवी अमृतमती कि कुर्वती दृष्टा । अष्टवङ्कस्य कर उत्थापयन्ती उचालयन्ती । कथभूत अष्टवङ्कस्य करम् । मत्प्रेमप्रासादपरिलोपोद्रङ्गवज्रानलस्फुलिङ्गमिव मदीयो योऽसौ प्रेम स्नेहो मत्प्रेम स एव प्रासादो राजसदन तस्य परिलोपोद्रङ्गमिव महाकाया वज्रानलस्य वज्राग्नेः स्फुलिङ्गमिव अग्निकणमिव । कि कृत्वा पूर्वम् । चरणाङ्गुष्ठमूले पादज्येष्ठसमीपे विनि-वेश्य उपविश्य । कथभूते चरणाङ्गुष्ठमूले । ऊर्ध्वशुष्कशाल्मलीविटपकर्कशस्पर्शे ऊर्ध्वशुष्को योऽसौ शाल्मलीविटप कूटशाल्मलितरुकटप्रस्तद्वत् कर्कश कठोर स्पर्शो यस्य तस्मिन् चरणाङ्गुष्ठमूले । स्थूले महति । देवी इति अमुना प्रकारेण अनुनयन्ती दृष्टा । कथभूता अनुनयन्ती दृष्टा । पुन पुनरपि तेन अष्टवङ्केन लेसिकापसदेन उत्थितेन ऊर्ध्वाभूतेन किंचित् अपूर्वं अश्लील असत्य वचन आलपता वदता हन्यमाना ताड्य-माना । कि कृत्वा पूर्वम् । वामहस्तेन केशपाश आकृष्य नामयित्वा । कथभूतेन वामहस्तेन । विधुतुदमलिनेन अभ्रपटलपिशाचवत्कालेन । कथभूत केशपाशम् । कुरङ्गाङ्ककलङ्कसकाश चन्द्रलाञ्छनसदृश कृष्णवर्णम् । केन कृत्वा हन्यमाना । इतरेण दक्षिणेन च करेण च हन्य-माना । कथभूतेन इतरेण करेण । अङ्कुशप्रहारनिर्दयेन सृणिनिष्ठुरघातवत् निष्कृपेण । देवी इत्यनुनयन्ती दृष्टा । इतीति किम् । अये इति आदरे वर्तते । उक्त च—'सभ्रमे स्मरणे क्रोधे विषादे कथिते प्रिये ।' अये प्रियतम अहो स्वामिन्, अनेन प्रत्यक्षीभूतेन आवेगेन क्रोधेन अल अल पूर्ण पूर्णम् । एक अद्वितीय एन प्रत्यक्षीभूत अपराध दोष क्षमस्व सहस्व । कथभूतम-

न्धमपराधम् । आकर्णय तावत् । एषास्मि तव दासी । धृतौ च ते मया पादौ । इयं च वासनेयी मम कुशलेन मा विभासीत्, यद्यहमात्मवशेनैव स्थितवती । किं तु हतविधिनाहं मन्दभागवती परवती विहिता । स च तपनः क्षणमपि दुष्टग्रह इवागत्य न मा मुञ्चति । तत्किं नु खलु करोमि । नन्वहं हताशा । बलीयश्च मे निर्भागिन्याः पुराकृत दुष्कृतम्, येन त्वयि न शक्नोमि जीवितेशमनोनुरागवदनेन मुधागलल्लावण्यकेन कायेन सदा संनिधातुम् । तत्समागमसमये च यदि त्वामेव हृदये निधाय तेन सह नासे, तदास्यामेव निशि भगवती कात्यायनी मा खादतु । पृथिव्येनसा च भागिनी स्याम् । तत्प्रसीद । एष ते पादपतनं

पराधम् । अनुचितसबन्धम् । अयुक्तमित्यर्थः । आकर्णय तावत् शृणु अनुक्रमेण । एषा अहं प्रत्यक्षीभूता तव भवने दासी कर्मकरी । अस्मिन् समये धृतौ च मया ते तेजटिले पादयो शपथ करोमीत्यर्थः । इयं च प्रत्यक्षीभूता वासनेयी रात्री मम कु गतोत्कटघुण्टिक भासीत् मैव गमत्, यदि अहं आत्मवशेनैव स्वाधीनतया स्थितवती उत्क्रियो कीकसे हतविधिना निन्दितेन मृतेन वा ब्रह्मणा परवती विहिता पराधीन ङ्गुलिफटत्कपाट भूताहम् । मन्दभागवती अल्पपुण्या । स च तपन काम क्षणमपि विरलवक्राङ्गुली पिशाच इव आगत्य मा न मुञ्चति । तवाभिलाषेणैवाहं तिष्ठाम्कपाटौ स्फुटित तत्तस्मात् कारणात् । खलु अनुनये वाक्यालंकारे वा । 'महता कष्टेन को दोष । विधेरेव दोष इत्यर्थः । नन्वहं हताशा विध्वस्तमनोरथमिव पापसमूहमि 'वाक्यालंकारवीप्सायां जिज्ञासानुनयेऽपि च । निषेधे खलुशब्दो वर्जनीयस्तम् । नन्वाक्षेपे परिप्रश्ने वाक्यारम्भेऽवधारणे । प्रत्युक्तमदनुज्ञाने । श्मशानमिवे अये प्रियतम, मे मम निर्भागिन्याः अपुण्यायाः दुष्कृतं पापं स्वरूपेण परिण कथंभूतं मे दुष्कृतम् । पुराकृतं पूर्वजन्मोपार्जितम् । येन दुष्कृतेन । अवचित्य गृ सदा सर्वकालं संनिधातुं निकटीभवितुं न शक्नोमि न समर्था भव अतिस्थूल शमनोनुरागवत् तव हृदयानुरागवत् । यथा त्वयि जीविते व्यापार वर्तते तथा कायेन समीपीभवितुं न शक्नोमीत्यर्थः । कथंभूतेन कायेन धोरणघो ण्यकेन मुधा निरर्थकं निर्गलत्कान्तिकेन । तत्समागमसमये च यशो न्द्रास्तैघ त्वामेव भवन्तमेव हृदये निधाय तेन सह यशोधरेण सार्धं यदि अहं नासे' उद्घृ तदा अस्यामेव निशि रात्रौ भगवती परमेश्वरी कात्यायनी चण्डिका माता मीला पृथिव्येनसा पृथिवीपापानां च भागिनी च संबन्धवती च स्यां भवामि । कथम् कारणात् प्रसीद प्रसन्नो भव । एष प्रत्यक्षीभूतस्ते प्रणयदण्ड. प्रायश्चित्तकरण नेक्ष

प्रणयदण्डः संभावय। इदमुपकरणम्। आलिङ्ग्य निर्वापयेमकान्यङ्गकानि। गतेनैव पर्याप्तमन्तरायेण।' इत्यनुनयन्ती च दृष्टा।

तदनु वडवानलपरिष्वङ्गमिव मे संसारसुखतरङ्गस्यापुनरागमनवेलजमिव विषयाभिलाषगजस्य तयोर्दुरभिसंधिमात्मसमक्षविधिमवेक्ष्य, आशुशुक्षणिकक्षीकृत क्षितिरुह इव दह्यमानान्तर्देहः, च्युतमर्यादमुद्रः समुद्र इवानिवार्यकोपप्रसरः, सैंहिकेयगृहीतशिशिरकर इव विभिन्नाननकान्तिः, आसन्नमरणः प्राणिगण इव कम्पोत्तरलतरकरण., छिद्यमानलवः पल्लव इव प्रवेपमाना-

---

मेव सभावय गृहाण। इद उपकरण कर्पूरकस्तूरिचन्दनविलेपनपुष्पादिकम्। इमकानि तुशितान्येतानि अङ्गकानि शरीराणि आलिङ्ग्य आलिङ्गन दत्वा निर्वापय सुखितानि कुरु। गतेनैवान्तरायेण पर्याप्तम्। एतावता कालेन यदह नागता तेनैव पूर्णमिति॥

तदनु तत्पश्चात् तद्वधाय तस्य वधनिमित्त कोशात् खड्गपात्रात् अर्धानुरोध अर्धे अनुरोध अनुवर्तन यस्य असे स अर्धानुरोधस्तम्। अर्धनिर्गतमित्यर्थ। एवविध असि खड्ग अह आकृष्टवान् अहमतानितवान्(?)। किं कृत्वा पूर्वम्। तयोरष्टवङ्काम्रतमल्लोर्दुरभिसधिं दुष्टाभिप्राय दुर्विलास मे मम आत्मसमक्षविधिं आत्मन प्रत्यक्षविधान अवेक्ष्य दृष्ट्वा। कथभूतस्य मे। ससारसुखतरङ्गस्य ससृतिशातकल्लोलस्य। कथभूत दुरभिसधिम्। वडवानलपरिष्वङ्गमिव। यथा तरङ्गस्य समुद्रस्य कल्लोलस्य वडवानलपरिष्वङ्ग और्वानलसवन्ध दु खदायी भवति, तथा मम तयोर्दुरभिसधि दु खदायी बभूवेत्यर्थ। पुन कथभूतस्य मे। विषयाभिलाषगजस्य। कथभूत दुरभिसंधिम्। अपुनरागमनवेलजमिव। यथा गजो येन द्वारेण पीडितो भवति तेन द्वारेण पुनर्नायाति तद्द्वारमपुनरागमनवेलजद्वारमुच्यते। तथा विषयाभिलाषद्वारगमन रोचत इत्यर्थ। कथभूतोऽहम्। दह्यमानान्तर्देहो भस्मीक्रियमाणचित्त। जाज्वल्यमानहृदय इत्यर्थ। क इव। क्षितिरुह इव यथा क्षितिरुहो वृक्ष आशुशुक्षणिकक्षीकृत आशुशुक्षणिना अग्निना कक्षीकृत स्वीकृतो दह्यमानान्तर्देहो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। अनिवार्यकोपप्रसर अनिषेध्यक्रोधप्रवृत्ति। क इव। समुद्र इव। कथभूत समुद्र। च्युतमर्यादमुद्र च्युता परिहृता मर्यादा येन स्थितेर्मुद्रा आकारो येन स च्युतमर्यादमुद्र यथा मर्यादारहित अनिवार्यकोपप्रसरो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। विभिन्नाननकान्ति विभिन्ना दूरीकृता आननस्य मुखस्य कान्ति प्रभा यस्य स तथा। क इव। सैंहिकेयगृहीतशिशिरकर इव सिंहिकाया अपत्य पुमान् सैंहिकेयो राहुस्तेन गृहीतो गिलितश्चन्द्र इव। यथा अभ्रपिशाचगिलित शशाङ्को विभिन्नकान्तिर्भवति। पुन कथभूतोऽहम्। कम्पोत्तरलतरकरण कम्पेन वेपथुना उत्तरलतराणि चपलतराणि करणानि शरीरस्यावयवा यस्य स तथा। क इव। प्राणिगण इव। कथभूत प्राणिगण। आसन्नमरण। यथा प्राणिगणो जीववर्ग आसन्नमरणो निकटमृत्युस्तरलतर-

धरदलः, त्रिपुरदाहप्रवृत्तमतिः पार्वतीपतिरिव भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यः, ताप्यमानावगाहः कटाह इव लोहिततरवक्षःस्थलः, तिमिरवीचिकाभिरिवामर्षोत्कलिताभिरन्धीक्रियमाणलोचनस्तद्वधाय कोशादर्धानुरोधमसिमहमाकृष्टवान्। अभवच्च दैवात्तदैव मे प्रदीपबोधादिव मनस्तमस्तनुच्छेदः। आः किमिदमहो कर्माहमनुष्ठातुं व्यवसितः। न खलु नार्य इव शुभमशुभं वा कर्म सहसैवारम्भन्ते विनीतमतय., नापि विपदि संपदि वा कृपणप्रकृतय इवाशु विक्रिया गच्छन्ति महानुभावाः, न चाल्पमेधसामिव महीयसामुपपन्ना भवन्ति कामचारेण प्रवृत्तयः, न चैतद्गृहनं(ण) किंतु

देहो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। प्रवेपमानाधरदल प्रवेपमान कम्पमान अधरदल दन्तच्छदो यस्य स प्रवेपमानाधरदल। क इव। पल्लव इव। कथभूत पल्लव। छिद्यमानलव छिद्यमानो द्विधाक्रियमाणो लवो विलासो यस्य स। यथा पल्लव भिद्यमानलव प्रवेपमानदलो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्य भ्रुकुटिना भ्रूभङ्गेन भङ्गुरितो वक्रीकृतो भालमध्यो यस्य स तथा। क इव। पार्वतीपतिरिव रुद्र इव। कथभूत पार्वतीपति। त्रिपुरदाहप्रवृत्तमति त्रिपुरदाहे दैत्यविशेषस्य भस्मीकरणे प्रवृत्ता व्यापृता मतिर्यस्य स तथा। यथा त्रिपुरदाहप्रवृत्तमती रुद्रो भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। लोहिततरवक्ष स्थल रक्तीभूतहृदयप्रदेश। क इव। कटाहमि(इ)व लोहभाजनमिव। कथभूत कटाह। ताप्यमानो जाज्वल्यमान अवगाहो मध्यो यस्य स। ताप्यमानावगाह कटाहो लोहिततरो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। अमर्षोत्कलिकाभि क्रोधकल्लोलैरन्धीक्रियमाणलोचन। कथभूताभिरमर्षोत्कलिकाभि। तिमिरवीचिकाभिरिव अन्धकारलहरीभिरिव। हे राजन् श्रीमारदत्तमहाराज, दैवात् कर्मयोगात् तदैव तस्मिन्नेव असयाकर्षणकाले मे मम मनस्तमस्तनुच्छेदश्च चित्रस्थितक्रोधान्धकारकायच्छेदश्चाभवद्बभूव। कथभूताद्दैवात्। प्रदीपबोधादिव प्रदीपप्रज्वलनादिव। कथ मनस्तमस्तनुच्छेदो बभूव। तदेव विचिन्तयति—आ सतापे। उक्त च—'आ सतापप्रकोपयो।' अहो आत्मन्, इद कर्म तद्वधवधकर्म अह यशोधर अनुष्ठातु कर्तु व्यवसित प्रवृत्त। विनीतमतय पुरुषा विद्वासो जना शुभमशुभ वा कर्म सहसैव आरभन्ते तथाविनीतमतयो नारभन्ते इत्यर्थ। क इव। नार्य इव। महानुभावा महान्त पुरुषा विपदि सपदि च लक्ष्मीसद्भावे आशु शीघ्र विक्रिया नापि न च गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति। क इव। कृपणप्रकृतय इव मूर्खलोका इव। यथा कृपणप्रकृतयो लोका विपदि सपदि च आशु शीघ्र विक्रिया गच्छन्ति तथा महानुभावा विक्रिया न गच्छन्तीत्यर्थ। महीयसा गरीयसा अतिमहता पुरुषाणा कामचारेण प्रवर्तन विचारेण विपृच्छया प्रवृत्तयश्चेष्टितानि उपपन्ना प्राप्ता न च भवन्ति न सजायन्ते। केषामिव। अल्पमेधसामिव। यथा अल्पमेधस कामचारेण प्रवर्तन्ते तथा न गरीयासो प्रवर्तन्ते इत्यर्थ। न चैतद्गृहण किंतु प्रात

प्रातर्मयैव लज्जावनतमस्तकेन शिरः पिधाय स्थातव्यम् । शोचितव्य च मयैव प्रणयिना पुरः पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानमिदमनुष्ठानम् । श्रोतव्या भविष्यन्ति मयैव कर्णकटुताकाराः पुरजनस्य धिक्काराः । सुष्ठु मलिनीकृत स्यान्मयैवात्मीय मामीय च कुलम् । सोढव्या मयैव स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधाश्चित्तशल्यस्पृश कुलवृद्धानामभिधाः । अहमेवोदाहरण भविष्यामि दुर्बुद्धीना कुटुम्बविघटने । कलुषतामेष्यत्येषैवास्थाने विनियोजिता खड्गलता । स्त्रीवधादयमजनि तपस्वीति मृतस्यापि मे न दुर्यशः प्रशान्तिमर्हति । शोकातङ्के पतिष्यति च सापराधसवित्रीमृतिदुःखितो युवराजः । परं च वह्वपराधे हि देहिनि क्षणमात्रव्यथाशरण मरणमनुग्रह इव । यदि पुनरनवेक्षणमुपस्थितस्य,

---

प्रभाते मयैव यशोधरेण राज्ञा लज्जावनतमस्तकेन लज्जया अपत्रपया अवनत नम्रीभूत मस्तक यस्य स तथा तेन शिर पिधाय मस्तकमावृत्य स्थातव्य स्थापनीयम् । चान्यत् प्रणयिना स्नेहिना पुरुषाणा पुरोऽग्रतो मयैव यशोधरेण राज्ञा शोचितव्य शोचनीय दुर्नय दुर्विलसित प्रकाशनीयम् । किं शोचितव्यम् । इदमनुष्ठान अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनम् । कथभूतमिदमनुष्ठानम् । पश्चात्तापदु प्रतिष्ठान अनुशयदुर्मूलम् । पुरजनस्य नगरलोकस्य धिक्कारा निन्दावचनानि मयैव श्रोतव्या भविष्यन्ति श्रवणीया भविष्यन्ति । कथभूता धिक्कारा । कर्णकटुताकारा कर्णयो कटुकस्यागमना । उक्त च—'आगत्याभिगते चैव कार इत्यभिधीयते ।' सुष्ठु अतिशयेन मलिनीकृत स्यात् भवेत् । 'वातुसवन्धे प्रत्यया' इति वचनात् यच्छब्दस्य ग्रहणम् । किं मलिनीकृत स्यात् । मयैव आत्मीय मदीय मामीय च मातुलीय च कुलमन्वय । कुलवृद्धाना मम कुले ज्येष्ठाना अभिधा वचनानि मयैव सोढव्या सहनीया । कथभूता अभिधा । स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधा स्वदुष्कृते निजस्त्रीवधलक्षणे पापे निरुत्तराणि प्रत्युक्ता अनिराकृता विधा विधानानि प्रकाराणि येषामभिधाना ता स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधा । पुन कथभूता अभिधा । चित्तशल्यस्पृश चित्तस्य शल्य स्पृशन्ति चित्तशल्यस्पृश । मनोदु खदायिन्य इत्यर्थ । कुटुम्बविघटने जनविनाशे दुर्बुद्धीना पुरुषाणा उदाहरण दृष्टान्तवचन अहमेव भविष्यामि । एषा प्रत्यक्षीभूता खड्गलता अस्थाने विनियोजिता अधिकृता सती कलुषतामेष्यति च । वरदायिनी जयकारिणी न भविष्यतीत्यर्थ । मे मम इति च दुर्यश ईदृशमपयश प्रशान्तिं नार्हति । इति च दुर्यशो न शाम्यतीत्यर्थ । इतीति किम् । अय यशोधर स्त्रीवधात् स्त्रीमारणात् तपस्वी चरकोऽजनि चर्मटक सजात । युवराज श्रीयशोमतिकुमार सापराधसवित्रीमृतिदु खित सदोषमातृमरणदु खित सन् शोकातङ्के च पतिष्यति पश्चात्तापरोगे पतिष्यतीति । पर च अपर च वह्वपराधे वहुदोषे देहिनि प्राणिनि मरण कृत सत् अनुग्रह इव उपकार इव भवति । कथभूत मरणम् । क्षणमात्रव्यथाशरणम् अल्पकालदु.खग्रहम् । कथम् । हि निश्चयेन ।

असंभाषणमासन्नस्य, उपेक्षणं विज्ञपयतः, अवधीरणमसमै परिभूयमानस्य, आशाभङ्गकरणमर्थयतः, प्रीतिवितरणं तदनभिमतानाम्, असरणं प्रियगोष्ठीषु, अनवेक्षणं तत्परिजनस्य, अपवार्य व्याहरणं स्वप्रकाशेष्वप्यालापेषु, अनवसरानुसरणमसङ्गभावेष्वपि प्रस्तावेषु क्रियेत, स्यात्प्रत्यानीतश्चिरमस्थाने कृतसमयः प्रणयः। साधितं चाभिमतम्। इदमेव च निश्चित्याविदितवृत्तान्तस्येव [तच्छयनतलमुपगम्य पुरावत्स्थितवत प्रलयकालकलितप्रसरस्य मकराकरस्येव][1] निर्मर्यादमन्तर्विकल्पकल्लोलदोलायमानमानसस्य, सा निवर्त्यात्मनो दुर्वि-

यदि पुनः उपस्थितस्य आगतस्य पुरुषस्य अनवेक्षणमनवलोकनं क्रियेत तर्हि अस्थाने अयोग्यस्थाने कृतसमयः प्रणयः कृतावसरः स्नेहश्चिरं दीर्घकालं प्रत्यानीतो निराकृतः स्यात्। यदि पुनः आसन्नस्य जीवस्य असंभाषणं अवक्तव्यं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः विहितावसरः प्रणयः चिरं दीर्घकालं प्रत्यानीतो निराकृतः स्यात्। यदि पुनः विज्ञपयतो विज्ञापनं कुर्वतः पुरुषस्य उपेक्षणं निरादरः क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मारितेन क्षणमात्रमेव दुःखं स्यात्। तथा असमै परिभूयमानस्य पुरुषस्य यदि अवधीरणं निरादरणं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात्। तथा अर्थयतो याचमानस्य पुरुषस्य यथाशाभङ्गकरणं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मारणे तु क्षणमात्रदुःखं स्यात्। तथा तदनभिमतानां द्वेषिणां पुरुषाणां यदि प्रीतिवितरणं क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात् मरणे कथम्। तथा प्रियगोष्ठीषु असरणं ... । तथा तत्परिजनस्य तत्परिवारस्य अनवेक्षणं अनीक्षणं यदि क्रियेत तदा । तथा स्वप्रकाशेष्वपि आलापेषु निजायत्तेष्वपि आभाषणेषु यदि पुनरपवार्य व्याहरणं आकार्य प्रस्थापनं क्रियेत इदानीमवसरो नास्ति इति च क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमयः प्रणयश्चिरं प्रत्यानीतः स्यात्। तथा असङ्गभावेष्वपि अनवसरानुसरणं ... । साधितं च अभिमतं निर्धारितं च कार्यम्। इदमेव च निश्चित्य तया सह संभाषणं न करिष्यामि इति निश्चयं कृत्वा अविदितवृत्तान्तस्येव अविज्ञातदुर्विलसितस्येव तच्छयनतलं महादेवीशय्या उपगम्य आगत्य पुरावत् स्थितवतो मम भुजपञ्जरं अविर्नातिरूपस्थलं आश्लिष्य च अविदितमाहमेव अविज्ञातदुर्विलसितेव अङ्गनिक्षेपमात्रेणैव शय्यायां शरीरनिक्षेपमात्रेणैव अतिमान्द्यमतिबहुलं सा अमृतमतिर्महादेवी न्यद्रासीत् सुष्वाप। कथंभूतस्य मम। निर्मर्यादं अपर्यन्तं अन्तर्विकल्पकल्लोलैरन्तर्मनसि ये विकल्पाश्चित्ताभोगाश्चित्तोन्नतयस्त एव कल्लोला महातरङ्गास्तैर्दोलायमानं कम्पमानं मानसं

[1] एतत्कोष्ठान्तर्गतपाठः सटीकपुस्तके त्रुटितः.

लसितमतित्वरितगतिजनित वातमन्तरेव जरयन्ती निरुन्धाना चोत्कम्पो- त्तालितवारवाण हृदयतरङ्गिमाणमविनीतैरुपसृत्याश्रित्य च मम भुज- ञ्जर कुजनिकुञ्जमिव व्याली, पर्जन्योत्सङ्गमिव सौदामिनी, कुत्कीलक- न्दरमिव भुजङ्गी, जगदन्तरालमिव कालदूती, जलधिमध्यमिव मकरी, वनगहनमिव निशाचरी, निजाङ्गस्पर्शबीभत्सयेव मदीया तनुमशेषतः कण्टकयन्ती, बहुकालमात्मदुष्कर्मण परिणतारम्भत्वादविदितसाहसेवा- ङ्गनिक्षेपमात्रेणैवातिसान्द्र न्यद्रासीत् ॥

न खलु विवृतेङ्गिताकारस्य पुंसः काचिदपि भवति कार्यसिद्धिरिति जानतो-

---

चित्त यस्य स अन्तर्विकल्पकल्लोलदोलायमानमानसस्तस्य । मम कस्येव । मकराकरस्येव समुद्रस्येव । कथभूतस्य मकराकरस्य । प्रलयकालकलितप्रसरस्य । कथम् । अमर्याद यथा भवत्येवम् । सा किं कुर्वती न्यद्रासीत् । हृदयतरङ्गिमाण हृदयकम्पन निरुन्धाना रोधयन्ती । कथभूत हृदयतरङ्गिमाणम् । उत्कम्पोत्तालितवारवाण उत्कम्पेन ऊर्ध्वश्वासेन उत्तालित उन्नतावनतीकृत वारवाण कञ्चुक येन हृदयतरङ्गिम्ना(म्णा) स तथा तम् । मम भुजपञ्जर किमिवाश्रित्य न्यद्रासीत् । कुञ्जनिकुञ्जमिव व्याली । यथा व्याली दुष्टहस्तिनी कुञ्जनिकुञ्ज लतादिपिहितोदर स्थान आश्रित्य निद्रातीति सर्वत्र ग्राह्यम् । पुन किमिव । पर्जन्योत्सङ्गमिव सौदामिनी । यथा सौदामिनी विद्युत् पर्जन्योत्सङ्ग मेघप्रदेश आश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । कुत्कीलकन्दरमिव भुजङ्गी । यथा भुजङ्गी सर्पिणी कुत्कीलकन्दर पर्वत- गुहामाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । जगदन्तरालमिव कालदूती । यथा कालदूती यम- शम्फली जगदन्तराल त्रैलोक्यमध्यमाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । जलधिमध्यमिव मकरी । यथा मकरी नक्री जलधिमध्यमाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । वनगहनमिव निशाचरी । यथा निशाचरी राक्षसी वनगहनमरण्यमध्यमाश्रित्य निद्राति । किं कुर्वती न्यद्रासीत् । मदीया तनु मम शरीर अशेषत सर्वमेव कण्टकयन्ती कण्टकित रोमाञ्चित कुर्वती । कथम् । उत्प्रेक्षते—निजाङ्गस्पर्शबीभत्सया इव निजाङ्गस्पर्शो मम शरीरसस्पर्शो बीभत्सया ... इव । कथभूता सती न्यद्रासीत् । अविदितसाहसेव अविज्ञातदुरा- चारेव । तद ... । बहुकाल दीर्घकाल आत्मदुष्कर्मणो निजपापस्य परिणतारम्भ- त्वात् जीर्णता... त्वात् ॥

हे राजन्, ... भुजपञ्जरे सुप्ता मे मम मनश्चित्त मनागपि न प्रसीदति न प्रसन्न भवति ... र्वतो मे । इतीदृश जानतोऽपि । इतीति किम् । विवृतेङ्गिताकारस्य ... रध इङ्गिताकारौ विवृतौ उद्घाटितौ इङ्गिताकारौ यस्य पुन तथा तस्य ... असवृताकारस्य च पुस पुरुषस्य काचिदपि खलु निश्चयेन कार्यसिद्धिर्न ... सवृतेङ्गिताकारस्य कार्यसिद्धिर्भवति इत्यर्थ । इती-

ऽपि न मे मनागपि प्रसीदति मनः। पिशाचच्छलितस्येव शून्यहृदयता, महाशोकतप्तस्येव दीर्घतरमुच्छ्वसितम्, अग्निपतितस्येव परिवर्तनबहुलता, ज्वरितस्येवातीवमुखशोषः, कौसीद्योपहतस्येव मुहुर्मुहुर्विजृम्भणम्, उन्मत्तस्येव यत्किंचित्प्रलपनम्, निषादानुगताङ्गी कुरङ्गीव च न क्वचिदेव पदमाबध्नाति बुद्धिः, मनोऽपि घनदिनमिव बाढमन्धकारयत्याशाम्, आत्मनः क्षणमात्रमुद्योतमानमिव प्रतिभासते, भवति च पुनर्बाष्पजलप्रवाहदुर्दिनम्। अहो महदाश्चर्यम्। इयं हि पुरा स्वैरविहारेष्वपि रममाणा भग्नचरणेव नैकाकिनी पदमेकमपि ददाति, जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि संदिग्धजीवितेव मूर्छति, कुसुमावचयेष्वशोकदलकल्पितास्वपि शय्यासु शर्करिलदेशपतितेव न सु-

---

दृश जानतोऽपि मनो न प्रसीदति। तदा तस्य पुरुषस्य इङ्गिताकाराभ्या मनसि दु ख जायते त्रिवक्षैरिति(?)शेष । तथा मे मम शून्यहृदयता अचैतन्यहृदयत्वम्। कस्येव। पिशाचच्छलितस्येव ग्रहगृहीतस्येव। तथा मे दीर्घतरमायत उच्छ्वसितमुच्छ्वास । कस्येव। महाशोकतप्तस्येव। यथा महाशोकतप्तस्य पुरुषस्य उच्छ्वसित दीर्घतरं भवति। तथा तेन प्रकारेण मे मम परिवर्तनबहुलता वामदक्षिणपार्श्वपल्यट्ट(र्यट)नप्राचुर्यम्। कस्येव। अग्निपतितस्येव। यथा अग्निपतित पुमान् बहुपरिवर्तन करोति। तथा मे अतीवातिशयेन मुखशोष । कस्येव। ज्वरितस्येव। यथा ज्वरित पुमान् मुखशोपवान् भवति। तथा मे मुहुर्मुहुर्विजृम्भण वारवार जृम्भाकरणम्। कस्येव। कौसीद्योपहतस्येव आलस्योपहतस्येव। तथा मे यत्किंचित्प्रलपन यद्वा तद्वा अनर्थकवचनम्। कस्येव। उन्मत्तस्येव पीतमद्यस्येव। तथा मे बुद्धिर्मति क्वचिदेव क्वाप्येव पद स्थान नानध्नाति न रचयति। केव। कुरङ्गीव। कथभूता कुरङ्गी। यथा कुरङ्गी निषादानुगताङ्गी पृष्ठलग्नव्याधशरीरा क्वचिदपि पद नानध्नाति। तथा मे मम मनोऽपि बाढमतिशयेन आशा धनभोगाद्यभिलाष अन्धकारयति। किमिव। घनदिनमिव। यथा वर्षादिन आशा दिश बाढमतिशयेन अन्धकारयति अन्धकारसहिता करोति। तथा मे मन आत्मन स्वस्य क्षणमात्र मुहूर्तमपि प्रतिभासते। किमिव। उद्योतमानमिव उद्योत कुर्वदिव। तथा मे मन पुनर्बाष्पजलप्रवाहदुर्दिन भवति अश्रुजलपूर्ण छन्न सजायते। अहो राजन्। इति ईदृश पर्यालोच्य सम्यग्विचार्य अखिलजनामरसभामण्डप अखिलजनावसरनामधेय सभाजनाश्रयमुपागतोऽस्मि सप्राप्त । इति पर्यालोच्य। इतीति किम्। अहो महदाश्चर्यम् अहो गुरुतरमाश्चर्यमिदम्। इय अमृतमतिर्महादेवी हि निश्चयेन पुरा पूर्व स्वैरविहारेषु अपि वनक्रीडादिषु रममाणा सती भग्नचरणेव भग्नपादेव एकाकिनी एकमपि पद एकपदन्यासस्थानमपि न ददाति। इय महादेवी जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि कोमलपद्मिनीकन्दस्पर्शेनापि सदिग्धजीवितेव मूर्छति मृतेव मूर्छा प्राप्नोति। इय कुसुमावचयेषु चुण्टनेषु अशोकदलकलिता स्वपि अशोकदलविरचितास्वपि शय्यासु शयनीयेषु शर्करिलदेशपतितेव शर्करामिश्रितप्रदे-

खायते, मणिकुट्टिमेष्वपि सचरन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव स्खलति, केलिकलहेष्वपि विमुच्यमाना कृतपिशाचोपद्रवेव विलपति, कथं चेदानीं तु सकुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशायमानगमना तथाविधप्रहारसंपातेऽप्यन्यैव काचिद्धृतेव तिष्ठति, तृणसस्तरेऽपि निवसन्ती न मनागपि दुःखायते, परुषमार्गप्रचारेष्वपि कक्षान्तरेपु प्रविष्टमाना रथारूढेव प्रयाति, वीरचर्यातिवर्तिन्यामप्यस्या वेलायामवगणा न बिभेति । कथं तु नाम महिलाना स्वप्नेऽपि सरलभावः सभाव्यते, यासामन्तरनवाप्तावगाह इव मन कुटिलतासरित्प्रवाहः कुन्तलच्छलेन ललाटतटेपु, भ्रूछद्मना श्रवणान्तरालेपु, विलोकनव्याजेन लोचनकुहरेपु, आलापमिषेण वदनकन्दरेपु, गतिविभ्रमेण चरणवर्त्मसु, बहिर्दर्शनपथमगात् । अत एव प्रावृषि वाहिनीनामिव सीमन्तिनीना प्रायेण भवन्ति

शपतितेव न सुखायते न सुख मन्यते । इय मणिकुट्टिमेष्वपि रत्नबद्धभूमिष्वपि सचरन्ती गच्छन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव कण्टकविद्धपादेव स्खलति चलति । केलिकलहेष्वपि विमुच्यमाना अवगणिता सती कृतपिशाचोपद्रवेव विलपति ग्रहगृहीतेव विलापान् करोति । कथ चेदानीं तु पुन सकुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशायमानगमना सकुटीच्छुटिता घोटकशालायाश्रुटितबन्धना घोटिकेव भृशायमानगमना अतिवेगवद्गमना कथ सजाता तथाविधप्रहारसपातेऽप्यन्यैव काचिद्धृतेव तिष्ठति तथाविधप्रहाराणा दक्षिणकरताडनाना सपातेऽपि सपतनेऽपि अन्यैव अपरैव काचिद्धृतेव तिष्ठति । तृणसस्तरेऽपि खट्वप्रस्तरणेऽपि निवसन्ती मनागपि न दु खायते न दु खिनी भवति । परुषमार्गप्रचारेष्वपि कठिनमार्गगमनेऽपि कक्षान्तरेपु वृद्धप्रकोष्ठेपु प्रविष्टमाना गच्छन्ती रथारूढेव प्रयाति । वीरचर्यातिवर्तिन्या वीरपुरुषै अगम्यायां अप्यस्या वेलाया परिणताया रात्रौ अवगणा एकाकिनी न बिभेति न शङ्कते । कथ केन प्रकारेण । तु इति वितर्के । नामेति सभावनायाम् । महिलाना स्वप्नेऽपि । आस्ता तावज्जाग्रदवस्थायाम् निद्रायामपि । सरलभावो अकुटिलत्व सभाव्यते सभवतीति कथ केन प्रकारेण विचार्यते । अपि न सभाव्यत इत्यर्थ । यासा महिलाना कुटिलतासरित्प्रवाह वक्रतानदीपूर अन्तर्मनसि अनवाप्तावगाह इवासमात इव । बहिर्बाह्ये दर्शनपथमवलोकमार्गं अगात् । केषु केषु दर्शनपथमगात् । कुन्तलच्छलेन ललटतटेपु बहिर्दर्शनपथमगात् । भ्रूछद्मना श्रवणान्तरालेपु कर्णमध्यप्रदेशेपु बहिर्दर्शनपथमगात् । विलोकनव्याजेन लोचनकुहरेपु नेत्रच्छिद्रेपु बहिर्दर्शनपथमगात् । आलापमिषेण वदनकन्दरेपु बहिर्दर्शनपथमगात् । गतिविभ्रमेण गमनव्याजेन चरणवर्त्मसु पादमार्गेपु बहिर्दर्शनपथमगात् । अत एव कारणात् प्रावृषि वर्षाकाले वाहिनीनामिव नदीनामिव सीमन्तिनीना प्रवृत्तय प्रायेण

मलीमसाः प्रवृत्तयः। तथा हि—नावेक्षितो ममात्मनश्च कुलस्य परिवादः, न गणितो मे मनागप्यात्मन्यसाधारणः प्रणयः, नावलोकितानि प्रणयकलहेष्वपि मया विहितपरमार्थागसेन कृतान्यनुनयप्रसादनानि, न स्मृतमनुभूतपूर्वमिवाजन्मसंवर्धितं सहावसथसख्यम्, न चिन्तिता सकलजनमान्या स्वस्य पदवी, कथमिव न स्थिता मत्तः परिभवाशङ्का, कथमिव न लज्जितं सपत्नीजनस्य, कथमिव न बीभत्सितमयशःपटहस्य, कथमिव च नावधारितमनन्यजनसुलभविलासानां संपादनम्। यद्यपि च 'स्त्रियः खलेषु रज्यन्ते दासहस्तिपकादिषु' इति 'अपात्रे रमते नारी' इति वचनमस्ति, तथापि वयोभोगश्चारुवेषिता कलासु विश्रुतत्वं वा पुरुषाणां संगमयन्त्यसंस्तुता अपि वनिताः। न चास्यैतेष्वन्यतमोऽपि गुणः। तत्किं नु खल्वस्याः

मलीमसा मलदूषिता भवन्ति संजायन्ते। तथा हि तदेव निरूपयति—नावेक्षितो न विलोकितो मम यशोधरस्य आत्मनश्च स्वस्य महादेव्या कुलस्य परिवादो निन्दा। न गणितो न विचारितो मे मम मनागपि स्तोकोऽपि आत्मनि महादेव्या असाधारणः प्रणयः असमानः स्नेहः। नावलोकितानि न दृष्टानि प्रणयकलहेष्वपि स्नेहकोपेष्वपि मया कृतानि अनुष्ठितानि अनुनयप्रसादनानि मानापनयनप्रसन्नीकरणानि। कथंभूतेन मया। विहितपरमार्थागसेन कृतसत्यार्थापराधेन। न स्मृतं न चिन्तितम्। किं न चिन्तितम्। आजन्मसंवर्धितं जन्मपर्यन्तं वृद्धिं नीतं सहावसथसख्यं सहवासमैत्र्यम्। कथंभूतं सहावसथसख्यम्। अनुभूतपूर्वमिव पूर्वमनास्वादितमिव। न चिन्तिता न विचारिता सकलजनमान्या सर्वलोकपूज्या स्वस्य पदवी महादेवीत्वपदम्। मत्तः मत्सकाशात् परिभवाशङ्का पराभवभीतिः कथमिव कथं मनसि न स्थिता। सपत्नीजनस्य अध्यूढास्त्रीलोकस्य अविचितास्त्रीजनस्य कथमिव कथं न लज्जितं कथं न व्रीडितम्। अयशःपटहस्य अपकीर्तिध्वनेः कथमिव न बीभत्सितं कथं न जुगुप्सितम्। कथमिव कथं च नावधारितं न स्मृतं अनन्यजनसुलभविलासानां अपरलोकदुर्लभभोगानां संपादनमुत्पादनम्। यद्यपि यदि च स्त्रियः खलेषु दासहस्तिपकादिषु कर्मकरमेण्ठादिषु रज्यन्ते रागं गच्छन्तीति यस्मात् 'अपात्रे रमते नारी' इति वचनमस्ति यस्मात्, तथापि तदपि वयोभोगो यौवनभोगः कर्पूरकस्तूरीचन्दनादिकः, चारुवेषिता रुचिरवस्त्राभरणादिकम्, कलासु ललितविपश्चित्तादिषु विश्रुतत्वं प्रसिद्धिता वा पुरुषाणां संगमयन्ति संगमं कारयन्ति। काः कर्मतापन्नाः संगमयन्ति मेलयन्ति। असंस्तुता अपि वनिता अपरिचिता अपि स्त्रीः संगमयन्ति इति। न चैव अस्य कुरङ्गकस्य एतेषु गुणेषु वयोभोगचारुवेषिताकलाविश्रुतत्वादिषु अन्यतमोऽपि गुणो न वर्तते। तत्तर्हि किमर्थं नु इति वितर्कयाम्यहम्। खल्विति वाक्यालंकारे। अस्या अमृतमतिमहादेव्याः

वियद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे गगनकाननप्रबोधप्रधा-घातकीप्रसवपेशलत्विषि प्रचेतःपुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरुप्रसूनसदो-सुन्दरे त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनोन्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि पश्चि-चलस्थलविलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तमविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासरा-भोगभङ्गे अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसाधितचरण-

---

वाहिता समस्ताश्चत्वारो समुद्रा येन स तथा तस्य सबोधन यशस्तिलकेन क्रियते हे थोक्त हे मारदत्त महाराज । हे कथभूत । कुवलयानन्दनचन्द्र कुवलयस्य पृथ्वीवलयस्या-न्दने हर्षजनने चन्द्र स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । कुवलयानामुत्पलानामानन्दने न्द्रमा भवति । अन्यदा तु अन्यस्मिन् अवसरे चरणमार्गेणैव महादेवीभवनद्वार अमृति-गतिमहादेवीहर्म्यद्वार अहमपि उपागतोऽस्मि । इति क्रियाकारकसबन्ध । कस्मिन् सति हादेवीभवनद्वार उपागतोऽस्मि । सध्यारागमहसि सति । कथभूते सध्यारागमहसि । वेयद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे वियदेव वन वियद्वन तस्य विकासेनोत्फुल्लेनो-ल्लन्त कम्पमाना ये कङ्केलिपल्लवास्तेपा उल्लासेन लालसा वा अत्याकाङ्क्षा यस्य तत्त-थोक्त तस्मिन् । उक्त च—'वेल्लिताप्रेङ्खिताधूतचलिताकम्पिता धुते' इति । तथा च—प्रतीक्षा लालसा द्वयो'। पुन कथभूते । गगनकाननप्रबोधप्रधाविघातकीप्रसवपेशल-चपि गगनमेव कानन तस्य प्रबोधाय उद्योताय प्रधाविनी शीघ्रगमनशीला सा चासौ गातकी • प्रसवपेशला त्विट् यस्य तत्त-थोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । प्रचेत पुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरुप्रसूनसदोहसुन्दरे चेतसो वरुणस्य यत्पुर तस्य सबन्धि यत् कान्तार तस्य सबन्धि स्मेरताजिह्मानि प्रकाशप्रगुणानि अमन्दानि यानि ब्रह्मतरुप्रसूनानि पलाशपुष्पाणि तेपा सदोहस्तद्वत् सुन्दर मनोहर तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनो-न्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि त्रिदिव स्वर्गस्तस्योद्यान तस्यान्तराले निलीना स्थिता या उन्मीलन्ती विकसन्ती लाङ्गली जलपिप्पली तस्या लतान्तानि पुष्पाणि तद्वत् कान्ता रक्तत्वेन मनोहरा रुक् दीप्तिर्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । पश्चिमाचलस्थल-विलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तमविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासराभोगभङ्गे तत्र तस्य च या विलासिन्य तासा शिखण्डास्तेपा मण्डन यत् उत्तम मुकुट तत्र विकसन्ति यानि काश्मीरकुसुमानि केसरपुष्पाणि तेपां केसर किंजल्कस्तस्य असराल प्रचुरो योऽसावाभोगो विस्तारस्तद्वद्भङ्गो रचना यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसा-धितचरणमार्गनिर्गमद्युति अहर्पति श्रीसूर्यस्तस्य पन्था मार्ग अहर्पतिपथ तमनु-सरति पृष्ठतो गच्छतीत्येवशील अहर्पतिपथानुसारिणी सा चासौ दिवसलक्ष्मीस्तस्या

कच्चरलोचनाब्जेऽस्मिन्कुब्जे प्रीतिकारणम् । आः, अज्ञासिषमज्ञासिषम्। एष हि किल निसर्गकलकण्ठतया शुष्कानपि तरूनपल्लवयतीत्यनेकशः कथितं कुमारेण। गृणन्ति च कलासु गीतस्यैव परं महिमानमुपाध्यायाः। सुप्रयुक्तं हि गीतं स्वभावदुर्भगमपि नरं करोति युवतीनां नयनमनोविश्रामस्थानम्। भवति कुरूपोऽपि गायनः कामदेवादपि कामिनीनां प्रियदर्शनः। गानेन हि दुर्दशा अपि योषितः पाशेनाकृष्टा इव सुतरां संगच्छन्ते। कुशलैः कृतप्रयोगं हि गेयमपनीय मानग्रहमपरमेव कंचिदनन्यजनसाध्यमाधिमुत्पादयति मनस्विनीनाम्। अत एवोशन्ति नीतिवेदिनः—तैरश्चोऽपि पुंयोगः स्त्रियो दूषयति, किं पुनर्न मानुषः। न चैतासामकालताडितामिव प्रवृत्ताव-

---

कच्चरलोचनाब्जे कुत्सितनेत्रकमले अस्मिन् प्रत्यक्षीभूते कुब्जे भग्नपृष्ठिके प्रीतिकारणं प्रेमहेतुः किं वर्तते। आः संतापे प्रकोपे वा। अज्ञासिषमज्ञासिषं ज्ञातवान् ज्ञातवानहं प्रीतिकारणम्। एष प्रत्यक्षीभूतः कुब्जः। हि यस्मात् कारणात्। किलेति लोकोक्तौ। निसर्गकलकण्ठतया स्वभावेन मधुरस्वरतया शुष्कानपि तरून् उद्भवशुष्कानपि वृक्षान् पल्लवयति उल्लासयति नीरसानपि लोकान् रञ्जयतीति अनेकशः अनेकवारान् कुमारेण यशोमतिना कथितं प्रतिपादितम्। गृणन्ति च कथयन्ति च कलासु द्वासप्ततिसंख्यासु मध्ये गीतस्यैव गानकलायाः परमुत्कृष्टं महिमानं उपाध्यायाः अध्यापकाः। सुप्रयुक्तं हि गीतं शोभनप्रयोगमानीतं हि निश्चयेन स्वभावदुर्भगमपि नरं निसर्गेण प्रीतिजनकमपि पुरुषं युवतीनां नयनमनोविश्रामस्थानं नेत्रहृदयसुखोत्पादकं स्थानं करोति विदधाति। कुरूपोऽपि गायनो गायकः कामिनीनां कामदेवादपि कन्दर्पावतारादपि प्रियदर्शनो भवति। गानेन गीतेन हि निश्चयेन दुर्दशा अपि योषितः दुर्लभदर्शना अपि स्त्रियः पाशेनाकृष्टा इव सुतरामतिशयेन संगच्छन्ते संगता भवन्ति। कुशलैः संगीतशास्त्रनिपुणैः कृतप्रयोगं सुप्रयोगितं हि निश्चयेन गेयं गीतं कर्तृभूतं मनस्विनीनां मानवतीस्त्रीणां मानग्रहमभिमानपिशाचमपनीय दूरीकृत्य अपरमेव अन्यमेव कंचित् अपूर्वं आधिं मानसीपीडामुत्पादयति संजायते। कथंभूतं आधिम्। अनन्यजनसाध्यम्। गीतं विना ईदृग्विधं आधिं कोऽपि नोत्पादयतीति भावः। अत एव कारणात् उशन्ति कथयन्ति। 'वश कान्तौ' इति धातोः प्रयोगात्। के उशन्ति। नीतिवेदिनः न्यायशास्त्रज्ञायकाः। किमुशन्ति। तैरश्चोऽपि पशुसंबन्ध्यपि पुंयोगः पुरुषमेलापकः स्त्रियो दूषयति स्त्रीणां दोषमुत्पादयति। किं पुनर्न मानुषः मनुष्यसंबन्धी पुंयोगः किं पुनर्न दूषयति। दूषयत्येव। न च नैव एतासां स्त्रीणां अकालताडितामिव प्रवृत्तौ संभोगकरणे अपेक्षा शुचिलादिवाञ्छा अस्ति। अपि तु नास्ति। प्रत्युत

पेक्षास्ति। प्रत्युत केतक्य इवाशुचिष्वेव वस्तुषु प्रायेण बध्नन्ति प्रीतिम्। उदाहरन्ति च—

'नैता रूपं प्रतीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः।
विरूपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव भुञ्जते॥' इति।

आः पाण्डुरपृष्ठे, त्वदालम्बनैकजीविते हि मयि दुष्कर्मैवमाचरन्ती कथं द्विधा न विदीर्णासि। अहो पर्याप्तं विषयसुखतर्षेण। तदिदानीं किमिमां परित्यज्य परमाज्ञाफलोपचर्यमैश्वर्यमनुभवामि। तन्न। विना हि विलासिनीजनेनारण्यमिवेदं राज्यम्, मृतकमण्डनमिवाभरणम्, पङ्कोपदेह इव विलेपनम्, सुप्तसंवाहनमिव शरीरसंस्कारः, प्रकरणमिव चामरातपत्राडम्बरः, कालहरणोपाय इव कलानामभ्यासः, तुण्डकण्डूविनयनमिव काव्याध्ययनम्,

---

निशेषेण केतक्य इव तृणराजजातय इव अशुचिष्वेव अमेध्येष्वेव वस्तुषु प्रायेण बहुलतया प्रीतिं बध्नन्ति। केतकीमूलेषु किल विष्ठा यदा भवति तदा केतक्य उल्लसन्ति। उदाहरन्ति च विद्वांसः। किमुदाहरन्तीति चेत्। अस्यायमर्थः—एताः स्त्रियो रूपं सुन्दरत्वं न प्रतीक्षन्ते प्रतिपालयन्ति। आसां स्त्रीणां वयसि यौवने संस्थितिः संस्था न वर्तते। विरूपं रूपहीनं रूपवन्तं वा सुन्दररूपं पुरुषं भुञ्जन्ते अनुभवन्ति। कथम्। इति एतस्मात् कारणात्। इतीति किम्। पुमान् पुरुषलिङ्गवान्। अयं पुमान् वर्तते इति मत्वा भुञ्जत इत्यर्थः। आः कोपे मर्यादाया वा। हे पाण्डुरपृष्ठे कुलटे हे निर्भागिनि वा, त्वदालम्बनैकजीविते त्वमालम्बनमाधार एकमद्वितीयं जीवितं प्राणितं यस्य मम सोऽहं त्वदालम्बनैकजीवितस्तस्मिन् मयि विषये हि निश्चयेन एवममुना प्रकारेण दुष्कर्म पापमाचरन्ती त्वं कथं केन प्रकारेण द्विधा द्विप्रकारेण न विदीर्णासि न द्विखण्डं जानासि। अहो आश्चर्यम्। पर्याप्तं परिपूर्णं विषयसुखतर्षेण विषयेषु तृष्णया। तत्तस्मात् कारणात् इदानीमधुनैव किं इमां परित्यज्य त्रियं परित्यज्य परमुत्कृष्टं ऐश्वर्यं नायकत्वं अनुभवामि भुञ्जेऽहम्। कथंभूतमैश्वर्यम्। आज्ञाफलोपचर्यं आज्ञा निदेशः सैव फलं लाभस्तेन उपचर्यं पूज्यम्। तन्न तदपि साधु न भवति। हि यस्मात् स्त्रीमुक्त्वा ऐश्वर्यं भुज्यते चेत् विलासिनीजनेन विना स्त्रीजनेन विना इदं राज्यं अरण्यमिव अटवीव वर्तते। स्त्रीजनेन विना आभरणं सुवर्णपरम्परा मृतकमण्डनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना विलेपनं कर्पूरकस्तूरीचन्दनादीनि पङ्कोपदेह इव कर्दमविलेपनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना शरीरसंस्कारो देहमण्डनं सुप्तसंवाहनमिव सुप्तस्य निद्रितस्य पादमर्दनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना चामरातपत्राडम्बरः प्रकीर्णकाणामाडम्बरः छत्राणामाटोपः प्रकरणमिव वर्तते क्षेत्रपालादीनां वर्धापनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना कलानामभ्यासः चित्रितपटनाट्यनुशीलनं कालहरणोपाय इव वर्तते वैराग्यं ... मिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना काव्याध्ययनं तुण्डकण्डूविनयनमिव

ग्रहाभिनिवेश इव मन्त्रचिन्तनम्, कारागारप्रवेशनमिव सभाप्रदानम्, वृथाजीवितपूत्कार इव गेयसमाचारः, संसारसुखोत्सारणपटहनाद इव दुन्दुभीना ह्लादः, शैलकन्दरावकाशा इव भवनविनिवेशाः, पितृवनानीवोद्यानानि, जठरभृतिवेतनमिव प्रजापालनम्, नगरनापितकर्मेव प्रकृतीनामनुनयकरणम्, शुष्कनदीतरणमिव षाड्गुण्यप्रयोगः, अन्धकारनर्तनमिव धनसंग्रहप्रयासः, पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव च देहपोषणम् । अहो, किमिदं विधातुरेकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे परमं नैपुणम् । यत्किंपाकफलमिवापातमधुरः परिणामविरसश्च स एव भवति भावः, समुद्रकल्लोलानामिव यदेव जन्तूनामुत्पत्तिस्थानं तदेव भवति विलयस्य च, माहेन्द्रविज्ञान इव यत्रैवेदं मनो बाढमुत्कण्ठते तत्रैव भवति मुहुः शिथिलादरं च, पथिकसंगतमिव य-

---

वर्तते । मन्त्रचिन्तन पश्चाङ्गमन्त्रविचारण ग्रहाभिनिवेश इव पात्रधूननमिव वर्तते । सभाप्रदान सभामण्डन कारागारप्रवेशनमिव वर्तते । गेयसमाचार गीतसमीचीनाचार वृथाजीवितपूत्कार इव 'अहो लोका , जीवित वृथा' इति पूत्कार इव वर्तते । दुन्दुभीना ह्लाद पटहाना शब्द ससारसुख··· ··· ··· कोऽपि मा भुङ्क्ता इति ढक्करकल्याण(स्त्यान) इव वर्तते । भवनविनिवेशा नन्द्यावर्तस्वस्तिकादिगृहाणां विनिवेशा सस्थानानि शैलकन्दरावकाशा इव ··· वर्तन्ते । उद्यानानि प्रमदवनादीनि पितृवनानि इव श्मशानानीव वर्तन्ते । प्रजापालन लोकरक्षण जठरभृतिवेतनमिव उदरपूरणमूल्यमिव वर्तते । प्रकृतीनामनुनयकरण ग्रामीणानामानयन नगरनापितकर्मेव यथा नगरनापित सर्वेषा कर्म करोति तथा वर्तते । षाड्गुण्यप्रयोग सधिविग्रहयानासनसश्रयद्वैधीभावप्रयोजन श्री विना शुष्कनदीतरणमिव निमज्जनमिव वर्तते । धनसग्रहप्रयास द्रव्यमेलनदु ख अन्धकारनर्तनमिव अन्धतमसनर्तनमिव वर्तते । देहपोषण शरीरपुष्टिकरण पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव पूर्वपापकर्मभोगार्थमिव वर्तते । अहो आश्चर्यम् । विधातुर्ब्रह्मण एकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे इद परम उत्कृष्ट नैपुण निपुणत्व किं वर्तते । को भाव । यदीदृशी विहिता श्री तर्हि किमिति गुणहीना कृता । यतो यस्मात् कारणात् किंपाकफलमिव आपातमधुर पूर्वारम्भे सुस्वाद परिणामविरसश्च स एव भावोऽर्थो भवति इति विरुद्धगुणनिर्माणम् । समुद्रकल्लोलानामिव जन्तूना यदेवोत्पत्तिस्थान तदेव विलयस्य विनाशस्य चोत्पत्तिस्थान भवति । माहेन्द्रविज्ञाने इव पूर्व इन्द्रजाले इव यत्रैव यस्मिन् स्थाने इदमेव मनो बाढ दृढमुत्कण्ठते हेवाक करोति वाञ्छापरं भवति तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने कल्पान्ते मुहुर्वारंवारं च शिथिलादर उदासीन च मनो भवति । पथिकसगतमिव अध्वगमे

देवानन्दजननं तदेव भवति हेतुर्महतः परितापस्य च, हरिद्वारागहृदयात्स्वामिन इव यत एव सर्वकर्मणामारम्भस्तत एव भवत्युपरमश्च। संप्रति हि मे विघटिततमःपटलावकाशमिव सप्रकाशं मानसम्, उल्लिखिततिमिरदोषमिव यथार्थदर्शनमनीषं चक्षुः। कौतस्कुतोऽयमन्यथा ममाद्य सुविवेकनिश्चयपरश्चित्तप्रसरः। तथा हि—युवजनमृगाणां बन्धायानाय इव वनितासु कुन्तलकलापः, पुनर्भवमहीरुहारोहणोपाय इव भ्रूलतोल्लासः, संसारसागरपरिभ्रमाय नौयुग्ममिव लोचनयुगलम्, दुःखाटवीविनियातिकरमिव वाचि माधुर्यम्, मृत्युगजप्रलोभनकवल इवायमधरपल्लवः, स्पर्शविषकन्दोद्भेद इव पयोधरविनिवेशः, यमपाशवेष्टनमिव भुजलतालिङ्गनम्,

---

लापक इव यदेव स्थानं वस्तु वा आनन्दजननं भवति तदेव स्थानं तदेव वस्तु वा मनो महतः परितापस्य च हेतुः कारणं भवति। हरिद्वारागहृदयात् अस्थिररञ्जितात् स्वामिनो नरेन्द्र इव यत एव सर्वकर्मणा आरम्भः सर्वनियोगानामुत्पत्तिर्भवति तत एव एतस्मादेव उपरमश्च विनाशश्च भवति। संप्रतीदानीम्। हीति निश्चयेन। मे मम मानसं विघटिततमःपटलावकाशं दूरीकृताज्ञानसमूहप्रवेशमिव सप्रकाशं सोद्योतं मानसं वर्तते। संप्रति मे चक्षुर्ज्ञानलोचनं यथार्थदर्शनमनीषं सत्यार्थावलोकनबुद्धिकं वर्तते। किमिव। उल्लिखिततिमिरदोषमिव आन्ध्यपटलादिदोषो यस्य चक्षुषः तत्तथोक्तमिव। यद्येवं न भवति, अन्यथा भवति, तर्हि अयं प्रत्यक्षीभूतो मम मे अद्य इदानीं सुविवेकनिश्चयपरः विशिष्टविवेकनिर्णयपरः चित्तप्रसरो मनोव्यापारः कौतस्कुतः कुतः कुतो भवः कौतस्कुतः। तथा हि। तदेव अज्ञाननिराकरणमेव वर्णयति—वनितासु जनितात्यर्थरागासु स्त्रीषु कुन्तलकलापः केशभारो युवजनमृगाणां तृणलोकहरिणानां बन्धाय आनायो जालमिव वर्तते। वनितासु भ्रूलतोल्लासः भ्रूलताविभ्रमः पुनर्भवमहीरुहारोहणोपाय इव पुनर्भवः संसारः स एव महीरुहो वृक्षस्तस्यारोहणं चटने उपाय इव वर्तते। वनितासु लोचनयुगलं संसारसागरपरिभ्रमाय संसारसमुद्रपर्यटनाय नौयुग्ममिव प्रवहणद्वयबन्धनमिव वर्तते। वनितासु वाचि माधुर्यं वचने मृष्टत्वं दुःखाटवीविनियातिकरमिव दुःखमेव अटवी उद्यानं तस्या विनियातिकरमिव वर्तते। यातनाकारकमिव किंपाकफलवदिति भावः। वनितासु अयमेषोऽधरपल्लवो बिम्बोष्ठप्रवालः मृत्युगजप्रलोभनकवल इव मृत्युरेव हस्ती तस्य प्रलोभने स्वीकरणे कवल इव ग्रास इव वर्तते। वनितासु पयोधरविनिवेशः स्पर्शविषकन्दोद्भेद इव स्पर्शेन छुपनेन विषं यस्मात् स स्पर्शविषः स चासौ कन्दो वर्तुलं मूलं तस्योद्भेद इव प्रादुर्भावो वर्तते। वनितासु भुजलतालिङ्गनं बाहुवल्लयाश्लेषणं यमपाशवेष्टनमिव कृतान्तस्य पाशेन निजशरीरे वेष्टनमिव वर्तते। वनितासु वर्तिना अयं उदरेभ्यो यमुत्पत्तिजगन्मरणानां जन्मजरामरण

उत्पत्तिजरामरणवर्त्मेव वलीना त्रयम्, आलम्भनकुण्डमिव नाभिमण्डलम्, अखिलगुणविलोपनखरेखेव रोमराजीविनिर्गमः, कालव्यालनिवासभूमिरिव मेखलास्थानम्, व्यसनागमनतोरणमिवोरुनिर्माणम्,

अपि च—

गुणग्रामविलोपेषु साक्षाद्दुर्नीतयः स्त्रिय ।
स्वर्गापवर्गमार्गस्य निसर्गादर्गला इव ॥
विषवत्परिपाकेषु का विपत्तिं न कुर्वते ।
जनयन्ति न का प्रीतिमापाते मधुरेक्षणाः ॥
नार्पयन्ति मन' सङ्गे कुर्वन्ति विरहे भयम् ।
अपूर्वेव स्थिति· काचित्खलानामिव योषिताम् ॥

मार्ग इव वर्तते। वनितासु नाभिमण्डल उदरगर्त आलम्भनकुण्डमिव वर्तते। यस्मिन् कुण्डे ब्राह्मणै पशवो हूयन्ते तत्कुण्डमालम्भनकुण्डमुच्यते । मारणकुण्डमित्यर्थ । वनितासु रोमराजीविनिर्गम उदरमूलात् नाभिपर्यन्त या रोमराजी विनिर्गच्छति सा । कथंभूता । अखिलगुणविलोपनखरेखेव अखिलाना गुणाना कवित्ववाग्मित्वादीना विलोपने नखरेखेव नखलेखेव वर्तते । अत्र सर्वगुणाना विलोपो न भवतीति कृत्वा जनेन यथा नखेन कृत्वा भूमौ रेखा पात्यते तत्सूचनमिवेत्यर्थ । वनितासु मेखलास्थान गुह्य कालव्यालनिवासभूमिरिव कालो यम स एव व्याल कृष्णसर्प तस्य निवासभूमिरिव निवासस्थानमिव वर्तते । अत्र डलयोरैक्यात् श्लेषोपमा ज्ञातव्या । काल इत्यत्र लस्य डत्वम् । वनितासु ऊरुनिर्माण सक्थ्नो निर्मित व्यसनागमनतोरणमिव दु खनृपप्रवेशनतोरणमिव वर्तते ॥

अपि च तथा च । **गुणेत्यादि** । गुणग्रामविलोपेषु गुणनगरोद्वासकरणेषु साक्षात् प्रत्यक्षेण स्त्रियो दुर्नीतयो अन्याया इव वर्तन्ते । यथा दुर्नीते ग्रामा न वसन्ति तथा स्त्रीभ्यो गुणा न भवन्तीत्यर्थ । कथभृता स्त्रिय । स्वर्गापवर्गमार्गस्य स्वर्गमोक्षाध्वन निसर्गात् स्वभावेन अर्गला इव स्वर्गमोक्षद्वारकपाटनिश्चलीकरणे काष्ठार्गला इव लोहार्गला इव वा । रूपकोपमालंकार ॥

विषवदित्यादि । मधुरेक्षणा मधुराणि लोचनानि अमृतप्रायाणि ईक्षणानि लोचनानि यासा ता मधुरेक्षणा स्त्रिय विषवत् ब्रह्मपुत्रवत् परिपाकेषु कर्मोदयेषु का विपत्तिं कामापद न कुर्वते न विदधते । अपि तु सर्वां विपत्तिं विदधतीत्यर्थ । आपाते अनुभवकाले वा प्रीतिं स्नेह न जनयन्ति नोत्पादयन्ति । अपि तु सर्वामुत्पादयन्तीत्यर्थ । आक्षेपोपमालंकार ॥

नार्पयन्तीत्यादि । सङ्गे मेलापके सति मनश्चित्त नार्पयन्ति । मनोगत न प्रथ-

द्वेषं गच्छन्त्युपेक्षाया प्रीतौ प्रीतिं न तन्वते ।
रोषे तोषे च नारीणां सुखमस्ति न कामिषु ॥
प्रियोपचारसंचारे कुले रूपे वयस्यपि ।
अन्येष्वपि गुणेष्वासामपेक्षास्ति न मृत्युवत् ॥
भ्रूर्धनुर्दृष्टयो बाणास्त्रिशूलं च वलित्रयम् ।
हृदयं कर्तरी यासां ताः कथं नु न चण्डिकाः ॥
स्त्रीषु साक्षाद्विषं दृष्टौ न सर्पेष्विति मे मनः ।
तद्दृष्ट एव लोको हि दृश्यते भस्मतां गतः ॥
एतदेव द्वयं तस्मात्कार्यं स्त्रीषु हितैषिभिः ।
आहारवत्प्रवृत्तिर्वा निवृत्तिरथवापरा ॥

यन्तीत्यर्थः । विरहे विप्रलम्भे सति भयं कुर्वन्ति । योषितां स्थितिः स्वभावः कापि दनिर्वचनीया अपूर्वेव अभिनवेव वर्तते । केषामिव । खलानामिव । यथा खलानां स्ने सति हृदयस्थितं कथयन्ति विघटिताः सन्तो भयमुत्पादयन्ति । उपमालंकारः ॥

द्वेषमित्यादि । उपेक्षायां निरादरे सति द्वेषमप्रीतिं गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति । प्रीतौ स्नेहे सति प्रीतिं न तन्वते स्नेहं न कुर्वन्ति । नारीणां च रोषे तोषे च सति कामिषु कामुकेषु सुखं नास्ति न भवति । जात्यलंकारः ॥

प्रियोपचारेत्यादि । आसां स्त्रीणां प्रियोपचारसंचारे प्रियकरणप्रवेशे अपेक्षा वाञ्छा नास्ति । तथा कुले अपेक्षा नास्ति । तथा रूपे अपेक्षा नास्ति । तथा वयसि यौवने अपेक्षा नास्ति । तथा अन्येष्वपि पक्षादिषु गुणेषु अपेक्षा नास्ति । किंवत् । मृत्युवत् यथा मृत्योर्यमस्य प्रियकरणरूपवयोधनस्तनादिषु गुणेषु अपेक्षा वाञ्छा न भवति । रसगुणयोपमालंकारः ॥

भ्रूरित्यादि । यासां स्त्रीणां भ्रूर्धनुश्चापं वर्तते, दृष्टयो अवलोकनानि बाणाः शराः सन्ति, वलित्रयं उदररेखात्रयं त्रिशूलं वर्तते, हृदयं कर्तरी वर्तते, उन्नतस्तनद्वयसंयोगात् वक्रहृदयत्वात् च । ताः स्त्रियः । नु इति वितर्के प्रश्ने वा । चण्डिका भवान्यः कथं न भा न्ति । अपि तु भवन्त्येव । उपमाक्षेपालंकारः ॥

स्त्रीष्वित्यादि । स्त्रीषु साक्षात् प्रत्यक्षेण निश्चयेन वा दृष्टौ विषं वर्तते, सर्पेषु दृष्टौ विषं न वर्तते, इति ईदृशं मे मम सोमदेवाचार्यस्य मनः मनस्यो वर्तते । तद्दृष्ट एव ताभिः स्त्रीभिर्दृष्टोऽवलोकितो लोको जनो भस्मतां गतः दृश्यते अवलोक्यते । ननु सर्पैर्दृष्टो भस्मतां गतो दृश्यते । उत्प्रेक्षानुमानालंकारः ॥

एतदेवेत्यादि । हितैषिभिः मोक्षार्थिभिः पुरुषैः एतदेवेदमेव द्वयं तस्मात् कार

किं च। अपि त्यजत्येवोपायपटुभिरनुप्रविश्यमानः सप्तार्चिरप्यात्मनः स्वभावम्, अपि भवति विदितवेदितव्यैरुपयुज्यमानं विषमप्यमृतम्, अपि शक्यते महासाहसैर्वश्यतामानेतुं कैकसीनामपि कुलम्, अपि भवन्त्युपप्रलोभनप्रवीणैरुपचर्यमाणाः क्रूरजन्तवोऽप्यनुलोमचरिता, सुलभाश्च खलु शिलानामपि मृदूकरणे सन्ति विधयः, न पुनः स्त्रीणाम्। इमा ह्यनिशमनुनीयमाना गृहमर्कटमिव विडम्बयन्ति पुरुषम्, उपचारैर्गृह्यमाणा दानदुर्भराः स मेष इत्यधिक्षिपन्ति, अपेक्षमाणाः पशुमिव मन्यन्ते, हठादुपभुज्यमाना श्मशानकुटमिव परिहरन्ति, सेर्ष्यमनुयुज्यमाना भुजङ्ग्य इव दशन्ति, गुणवद्भ्यो निम्बादिवोद्विजन्ते, शुचिक्रियेषु मृत्पिण्ड इवाभिनिविशन्ते। अनुरज्यन्त्य

णात् कार्यं कर्तव्यं करणीयम्। कासु। स्त्रीषु। आहारवत् प्रवृत्तिर्वा प्रवर्तनं वा कार्या, अथवा निवृत्तिर्नियमः कार्यः। कथंभूता निवृत्तिः। अपरा नीहारसदृशी। उपमालंकारः॥

किं च। चूलिकारूपं व्यावर्णं करोति। अपीति संभावनायाम्। त्यजत्येव परिहरत्येव उपायपटुभिः उपायचतुरैः पुरुषैरनुप्रविश्यमानः मन्त्रादिना सेव्यमानः सप्तार्चिरग्निः आत्मनः स्वस्य स्वभावम्। दाहपावकत्वलक्षणत्वं उष्णत्वं त्यजति परिहरति परं स्त्रियः स्वभावं न त्यजन्तीत्यर्थः। तथापीति संभावनायाम्। भवति संजायते विदितवेदितव्यैः मान्त्रिकतान्त्रिकादिभिः पुरुषैरुपयुज्यमानं उपयोगीक्रियमाणं आस्वाद्यमानं विषमपि हलाहलमप्यमृतं भवति। तथापीति संभावनायाम्। शक्यते महासाहसैरत्यद्भुतकर्मकारिभिः पुरुषैः कैकसीनामपि कुलं राक्षसीनामपि समूहो वश्यतामानेतुं शक्यते। न कुस्त्रियो वश्यतामानेतुं शक्या इत्यर्थः। तथापीति संभावनायाम्। उपप्रलोभनप्रवीणैः लोभदर्शनविचक्षणैः पुरुषैरुपचर्यमाणाः आराध्यमानाः क्रूरजन्तवोऽपि सिंहव्याघ्रादयोऽपि अनुलोमचरिताः सानुकूला भवन्ति। न तु स्त्रियः सानुकूला भवन्ति। खलु संभावनायाम्। शिलानामपि पाषाणानामपि मृदूकरणे विधयः सन्ति। इमाः स्त्रियो हि निश्चयेन अनिशं अनुनीयमानाः मान्यमानाः शिक्ष्यमाणाः पुरुषं नरं विडम्बयति विगोपयन्ति। कमिव। गृहमर्कटमिव यथा गृहमर्कटो विडम्ब्यते नानानर्तनं कार्यते। उपचारैः पूजादिभिः गृह्यमाणाः स्वीक्रियमाणाः दानेन भर्तुमशक्याः स पुमान् मेषः छागविशेषः इति एव अधिक्षिपन्ति तिरस्कुर्वन्ति। इमाः स्त्रियः अपेक्षमाणाः पुरुषं पशुमिव मन्यन्ते। इमाः स्त्रियो हठाद्बलात्कारेण उपभुज्यमानाः सेविश्यमानाः पुरुषं श्मशानकुटमिव घटमिव परिहरन्ति। इमाः स्त्रियः सेर्ष्यं कोपेन अनुयुज्यमानाः पृच्छ्यमानाः भुजङ्ग्य इव दशन्ति चर्वन्ति। इमाः स्त्रियो गुणवद्भ्यः पुरुषेभ्यो निम्बादिव पिचुमन्दादिव कटुकतया उद्विजन्ते उद्वेगं कुर्वन्ति। इमाः स्त्रियः शुचिक्रियेषु पवित्राचारेषु पुरुषेषु मृत्पिण्डे इव अपवित्रमृत्पिण्डे इव अभिनिविशन्ते अभिप्रायं कुर्वन्ति।

अहो, केय नु खलु चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी पुरस्तात्सध्याघनस्येव रागकलुषता, क चेदानीं क्षारजलधौतस्य वसनस्येव । निर्मलभाव' क तादृशं पाशपतितस्य पक्षिण इव चक्षुषश्चापलम्, क चेदानीं कुलिशकीलितस्येव निश्चलभावः । हतविधे, किमपरः कोऽपि न तवास्ति वधोपायो येनैवमुपप्रलोभ्य प्राणिनः संहरसि । कथ हि त्वमेवमसि मध्यस्थो यदेवमसदृशे वस्तुनि देहिन' स्नेहयसि' । मुधा च तवैवमतिदारुणकर्मणो धर्म इति प्रसिद्धि· । अहो, कथमिव लोकस्याहार्यगुणरमणीयतावपुषि वपुषि शुन·

तत्पतिना तत्रैव नगरं प्रविशन्ती तेन सह दृष्टा धृता च । 'क गच्छसि' इति विवादे सजाते तया प्रोचे—'अय देशिको मम भर्ता भवति' इति । राजपुत्रमा(आह)—'यद्येव यत्तन्मदीय धनदेवताप्रमक्ष त्वया गृहीत तन्मे समर्पणीयम् । तयोक्त(वादम्)—'समर्पितम् ।' इत्युक्तमाति सा तत्काल मृता । आचारदर्शिभिश्च स राजपुत्र स्वय पृष्ट—'कोऽय वृत्तान्त ।' स च श्लोक पपाठ—'यदर्थे च मही त्यक्ता जीवितार्धं च हारितम् । सा मा त्यजति निःस्नेहा क स्त्रीणा वल्लभो नर ॥' मां त्यक्त्वा देशिकेन सह गच्छतीति तात्पर्यार्थ ॥

अहो आश्चर्ये । नु वितर्के । खलु वाक्यालकारे । क इय पुरस्तात् पूर्वं मम चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी वक्तुमशक्या रागकलुषता । मम कस्येव । सध्याघनस्येव । यथा सध्याघनस्य रागकलुषता भवति । क चेदानीमधुना चित्तस्य निर्मलभाव । कथभूतस्य मम चित्तस्य । क्षारजलधौतस्य वसनस्येव यथा क्षारजलेन धौत श्वेतद्रव्योदकेन प्रक्षालित वसन निर्मल भवति । क तादृश मम चक्षुषश्चापलम् । कथभूतस्य चक्षुष । पाशपतितस्य पक्षिण इव यथा पाशपतित पक्षी चपलो भवति । क चेदानीमस्मिन्नवसरे चक्षुषो निश्चलभावो वर्तते । कथभूतस्य । कुलिशकीलितस्येव यथा कुलिशेन कीलित सिद्ध चक्षु निश्चल भवति । हतविधे पापिष्ठविधान, किं तवापर कोऽपि अन्य कोऽपि वधोपायो नास्ति न वर्तते येन कारणेन एव अमृतमतिमहादेवीप्रकारेण उपप्रलोभ्य लोभ दर्शयित्वा वशयित्वा प्राणिनो जन्तून् मत्स्यस्थान सहरसि मारयसि । कथ केन प्रकारेण । हि निश्चयेन । त्व भवान् एवममुना प्रकारेण मध्यस्थ सर्वसाधारणो भवति । यत् यस्मात् कारणादेव असदृशे वस्तुनि अतुल्ये पदार्थे देहिनो जन्तून् स्नेहयसि स्नेहयुक्तान् करोषि । एव च सति भवतोऽतिदारुणकर्मण अतिनिर्दयहिंसकस्य धर्म इति प्रसिद्धि प्रख्यातिर्मुधा वर्तते । अहो आश्चर्यम । कथमिव केन प्रकारेण लोकस्य निर्विवेकस्य वपुषि शरीरे तृष्णा कथ वर्तते । कथभूते वपुषि । आहार्यगुणरमणीयतावपुषि आहार्यगुणेन भूषणवस्त्रादिसयोगेन रमणीयता मनोहरता रमणीयगुणादीनि आहार्यगुणरमणीयतावपुष् तस्मिन् । कस्मिन् कस्येव । शुन कुक्कुरस्येव यथा शुन सारमेयस्य

भिमतम् । तदविलम्बम् अम्ब मन्मनोरथाना कल्पलतिके, निशमय ममैका विज्ञप्तिम् । अयमामुक्तस्तत्रभवत्याः प्रणामाञ्जलि' । निसर्गैकस्वभाव समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव सचिवलोक, त्वमपि मनागवधान कर्तुमर्हसि । उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे दुरापफलसंपादनचिन्तामणे पुरोहित, सपादपतन याचितोऽसि । प्रयच्छेतः प्रिय। . ा य कर्णम् । वीरश्रीविलासकमलाकर सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सेनापते, भव व्यासङ्गमपहाय प्रयतचेताः । कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास महाहवभरारम्भनिर्व्यूढम-

---

दैवयोगात् सजातमुनिदर्शन सन् सजाततपश्चरणोयमश्च जनन्या प्रार्थित , 'हे पुत्र, प्रत्येक निजपत्नीगृहेपु एकैक दिन ससारसुखमनुभूय त्वया तपश्चरण कर्तव्यम्' इति तदुपरोधात् सर्वदाभ्युपागम्य निजोद्यानवासिनो महामुने सकाशात् स्वकीयस्यायुषोऽल्पत्व उपनिशम्य अन्तराले एव प्रव्रजितवान् । तत्तस्मात् कारणात् अविलम्व शीघ्रमेव हे अम्व हे मातश्चन्द्रमते । हे कथभूते । मन्मनोरथाना कल्पलतिके मम दोहदाना पूरणे कल्पवल्लिके, तत्रभवत्या पूज्याया मया प्रणामाञ्जलि प्रणामसवन्धिहस्तयोजन अयमामुक्त कृत प्रणामाञ्जलिर्वद्ध । त्व ममैका विज्ञप्तिं विज्ञापन निशमय शृणु । हे सचिवलोक, त्वमपि भवानपि मनागीषदवधानमेकाग्रता कर्तुमर्हसि । हे कथभूत । हे निसर्गैकस्वभाव अव्यभिचारप्रकृत । हे समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव

निर्विघ्नो नि प्रत्यूहो मन्त्रप्रभावो यस्य स तथा तस्य सवोधन हे तथोक्त ।

. . . . । हे उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे उदितोदिता उदयवन्तोऽप्युदयवन्तो ये कुलशीलादिगुणा कुल शुच्यन्वयम्, शील च परस्त्रीपराङ्मुखत्वम्, आदिशब्दात् सद्वृत्तविधुरोपकारादय , ते च ते गुणा उपकारास्तेषा धरणिर्धरा तस्य सवोधन हे तथोक्त । आविष्टलिङ्गत्वात् स्त्रीत्व न त्यजति । हे दुरापफलसपादनचिन्तामणे दु खेन महता कष्टेन आप्तुमशक्यानि दुरापाणि तानि च तानि फलानि अपूर्वलाभास्तेषा सपादने प्राप्तिकरणे चिन्तामणि दिव्यरत्न तस्य सवोधन हे तथोक्त । हे पुरोहित शान्तिकर्मविधायक गुरो, सपादपतन चरणावलम्नपूर्वक याचितोऽसि त्व मया प्रार्थितोऽसि । इत एतस्मिन् विषये प्रियशिष्याय वल्लभविनेयाय मह्य कर्ण प्रयच्छ देहि । हे वीरश्रीविलासकमलाकर वीरश्रियो विलासाय कमलाकर कमलवन तस्य सवोधन हे तथोक्त । हे सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सकल दिग्वलय तस्य प्रसाधन वशीकरण करोषीति स तथा तस्य सवोधन हे तथोक्त । हे सेनापते चमूनाथ, व्यासङ्गमनेकाग्रतामपहाय परित्यज्य प्रयतचेता सावधानमनास्त्व भव सजायस्व । हे कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास कीर्ति सैव सुधा श्वेतचूर्ण इव तया धवलिता उज्ज्वलीकृता अशेषा समग्रा राजनिवासा नृपाणां मन्दिराणि येन स तथा तस्य सवोधन हे तथोक्त । हे महाहवभरारम्भनिर्व्यूढमहा-

अहो, केन नु मम चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी पुरस्तात्संध्यातपस्येव रागकलुषता, क चेदानीं क्षारजलधौतस्य गगनस्येव निर्मलभावः। क तादृशं पाशपतितस्य पक्षिण इव चक्षुषश्चापलम्, क चेदानीं कुलिशकीलितस्येव निश्चलभावः। हतविधे, किमपरः कोऽपि न तवास्ति यथोपायो येनैवममृतप्रलोभ्य प्राणिनः संहरसि। कथं हि त्वमेवमसि मध्यस्थो येनासमदृशे वस्तुनि देहिनः स्नेहयसि। मुधा च तवैतदतिदारुणकर्मणो धर्म इति प्रसिद्धिः। अहो, कथमिव लोकस्याहार्यगुणरमणीयतावपुषि वपुषि शुनः

[illegible] नवैव भर्ता [illegible] तेन [illegible]। 'क गच्छसि' इति [illegible] संजाते [illegible]—'[illegible] नैशिको मम भर्ता भवति' इति। राजपुत्रस्य (भाव)—'यो गगनमार्गे [illegible] [illegible] तस्मै मया [illegible]। [illegible] (वाक्यम्)—'[illegible]।' इत्युक्ते [illegible] सा [illegible]। [illegible] राजपुत्र [illegible] —'कोऽयं [illegible]।' [illegible] श्लोक [illegible]—'अदृष्टे [illegible] दृष्टे [illegible] हारितम्। [illegible] राजति [illegible] नैशिको [illegible]॥' [illegible] नैशिकेन सह [illegible]ति तात्पर्यार्थः॥

अहो आश्चर्ये। नु वितर्के। मम चित्तस्य पुरस्तात् पूर्वं मम चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी वचनागोचरा रागकलुषता। मम कस्येव। संध्यातपस्येव। यथा संध्यातपस्य रागकलुषता भवति। क चेदानीमधुना चित्तस्य निर्मलभावः। कथंभूतस्य मम चित्तस्य। क्षारजलधौतस्य गगनस्येव यथा क्षारजलेन धौतं श्वेतद्रव्योदकेन प्रक्षालितं गगनं निर्मलं भवति। क तादृशं मम चक्षुषश्चापलम्। कथंभूतस्य चक्षुषः। पाशपतितस्य पक्षिण इव यथा पाशपतितः पक्षी चपलो भवति। क चेदानीमस्मिन्नवसरे चक्षुषो निश्चलभावो वर्तते। कथंभूतस्य। कुलिशकीलितस्येव यथा कुलिशेन कीलितं विद्धं चक्षुः निश्चलं भवति। हतविधे पापिष्ठविधान, किं तवापरः कोऽपि अन्यः कोऽपि यथोपायो नास्ति न वर्तते येन कारणेन एवं अमृतमतिमहादेवीप्रकारेण उपप्रलोभ्य लोभं दर्शयित्वा वशयित्वा प्राणिनो जन्तून् मत्सादृशान् संहरसि मारयसि। कथं केन प्रकारेण। हि निश्चयेन। त्वं भवान् एवममुना प्रकारेण मध्यस्थः सर्वसाधारणो भवसि। यत् यस्मात् कारणादेव असमदृशे वस्तुनि अतुल्ये पदार्थे देहिनो जन्तून् स्नेहयसि स्नेहयुक्तान् करोषि। एवं च सति भवतोऽतिदारुणकर्मणः अतिशयेन हिंसकस्य धर्म इति प्रसिद्धिः प्रख्यातिर्मुधा वर्तते। अहो आश्चर्यम्। कथमिव केन प्रकारेण लोकस्य निर्विवेकस्य वपुषि तर्षः तृष्णा कथं वर्तते। कथंभूते वपुषि। अहार्यगुणरमणीयतावपुषि अहार्यगुणेन सुगन्धवस्त्रादिसंयोगेन रमणीयता मनोहरत्वमवपुष्णातीति अहार्यगुणरमणीयतावपुट् तस्मिन्। कस्मिन् कस्येव। शुनः कुक्कुरस्येव यथा शुनः सारमेयस्य

तद्ध्यानत्विषि जातकल्मषमुषि प्रादुर्भवज्ज्योतिषि
त्रैलोक्यक्षुभि दत्तयात्रककुभि स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि ।
यस्मिन्नच्युति सर्वलोकमहति स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति
श्रेयोभाजनता जनः परमगात्स स्ताच्छ्रिये वो जिनः ॥ २ ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र कुवलयानन्दनचन्द्र, अन्यदा

न च केवलज्ञानादिलक्ष्मीप्राप्ते सति भुवनत्रयस्य पतय इन्द्रधरणेन्द्रादय पुरोऽग्रत छत्रत्रय बिभ्रत आतपत्रत्रय धारयन्तो जायन्ते । कीदृशा जायन्ते । प्रतिचारका इव रूपकोपमालङ्कार ॥

तद्ध्यानत्विषीत्यादि । स जिनो वो युष्माक श्रिये अभ्युदयनि श्रेयसलक्ष्म्यर्थं स्तात् भवतु । स क । यस्मिञ्जिने जनो लोक पर निश्चयेन श्रेयोभाजनता कल्याणपरम्परामत्रत्वमगात्प्राप्त । कथभूते यस्मिन् । तद्ध्यानत्विषि सा सर्वकर्मनिर्मूलिनी ध्यानत्विट् ज्योति श्रुत वृत्त वा यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन पृथक्त्ववितर्कविचार एकत्ववितर्कविचार च शुक्लध्यानद्वयमुक्त भवति । पुन कथभूते । जातकल्मषमुषि कल्मष मुष्णातीति कल्मषमुट्, जात उत्पन्नश्चासौ कल्मषमुट् जातकल्मषमुट् तस्मिन् । इत्यनेन पदेन ध्यानबलेन कृत्वा घातितकर्मत्रिषष्टिप्रकृतिक्षयमुक्तो भगवत इति ज्ञातव्यम् । पुन कथभूते । प्रादुर्भवज्ज्योतिषि प्रादुर्भवत् उत्पद्यमान ज्योति केवलज्ञानलक्षण तेजो यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन घातितसघातघातने सति केवलज्ञानमुत्पन्न भगवत इति सूचित भवति । पुन कथभूते । त्रैलोक्यक्षुभि क्षोभण (क्षुप्) इन्द्रादीनामासनकम्पनम्, त्रैलोक्यस्य क्षुप् चलन यस्मात् स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन स्वर्गलोके घण्टानाद, ज्योतिष्कलोके सिंहनाद, व्यन्तरलोके पटहध्वनि, भवनवासिलोके शङ्खध्वनिरभूत् इति सूचित भवति । पुन कथभूते । दत्तयात्रककुभि दत्ता कृता यात्रा भगवत्केवलज्ञानपूजार्थं गमन ककुभ्सु दिक्षु यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन देवागम सूचितो भवति । पुन कथभूते । स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि स्वर्गिभिरिन्द्रादिभिर्देवै स्मृता चित्तीकृता अनुष्टुबादिछन्दोभि स्तुतयो यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन समवसरणस्थितो भगवान् कथित । पुन कथभूते । अच्युति न च्यवते न चलति अच्युतस्मिन्नच्युति । इत्यनेन पदेन विहारानन्तर योगनिरोध सूचित । पुन कथभूते । सर्वलोकमहति सर्वेषा लोकाना सर्वेषु लोकेषु वा महान् परमगुरु सर्वलोकमहान् तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवान् सिद्धो बभूवेति सूचितम् । पुन कथभूते । स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति स्तोत्रेषु उन्मुखा बद्धोत्कण्ठास्तेषा श्रिय कल्याणलक्ष्मी करोतीति स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवत परिनिर्वृत्तकल्याणमहोत्सव इति भवतीति सूचितम । अतिशयालङ्कार ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र स्वकीयेन प्रतापोद्रेकेणाधिकेन मुद्रिता

भिमतम् । तदविलम्बम् अम्ब मन्मनोरथाना कल्पलतिके, निशमय ममैका विज्ञप्तिम् । अयमामुक्तस्तत्रभवत्याः प्रणामाञ्जलिः । निसर्गैकस्वभाव समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव सचिवलोक, त्वमपि मनागवधान कर्तुमर्हसि । उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे दुरापफलसपादनचिन्तामणे पुरोहित, सपादपतन याचितोऽसि । प्रयच्छेतः प्रिय। ...थ कर्णम् । वीरश्रीविलासकमलाकर सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सेनापते, भव व्यासङ्गमपहाय प्रयतचेताः । कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास महाहवभरारम्भनिर्व्यूढम-

---

दैवयोगात् सजातमुनिदर्शन सन् सजाततपश्चरणोद्यमश्च जनन्या प्रार्थित , 'हे पुत्र, प्रत्येक निजपत्नीगृहेषु एकैक दिन ससारसुखमनुभूय त्वया तपश्चरण कर्तव्यम्' इति तदुपरोधात् सदैवाभ्युपागम्य निजोद्यानवासिनो महामुने सकाशात् स्वकीयस्यायुषोऽल्पत्व उपनिशम्य अन्तराले एव प्रव्रजितवान् । तत्तस्मात् कारणात् अविलम्ब शीघ्रमेव हे अम्ब हे मातश्चन्द्रमते । हे कथभूते । मन्मनोरथाना कल्पलतिके मम दोहदाना पूरणे कल्पवल्लिके, तत्रभवत्या पूज्याया मया प्रणामाञ्जलि प्रणामसवन्धिहस्तयोजन अयमामुक्त कृत प्रणामाञ्जलिर्बद्ध । त्व ममैका विज्ञप्ति विज्ञापन निशमय शृणु । हे सचिवलोक, त्वमपि भवानपि मनागीषदवधानमेकाग्रता कर्तुमर्हसि । हे कथभूत । हे निसर्गैकस्वभाव अव्यभिचारप्रकृत । हे समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव

निर्विघ्नो नि प्रत्यूहो मन्त्रप्रभावो यस्य स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त ।

... . .. । हे उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे उदितोदिता उदयवन्तोऽभ्युदयवन्तो ये कुलशीलादिगुणा कुल शुच्यन्वयम्, शील च परस्त्रीपराङ्मुखत्वम्, आदिशब्दात् सद्वृत्तविधुरोपकारादय , ते च ते गुणा उपकारास्तेषा धरणिर्धरा तस्य सबोधन हे तथोक्त । आविष्टलिङ्गत्वात् स्त्रीत्व न त्यजति । हे दुरापफलसपादनचिन्तामणे दु खेन महता कष्टेन आप्तुमशक्यानि दुरापाणि तानि च तानि फलानि अपूर्वलाभास्तेषा सपादने प्राप्तिकरणे चिन्तामणि दिव्यरत्न तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे पुरोहित शान्तिकर्मविधायक गुरो, सपादपतन चरणावलग्नपूर्वक याचितोऽसि त्व मया प्रार्थितोऽसि । इत एतस्मिन् विषये प्रियशिष्याय वल्लभविनेयाय मह्य कर्ण प्रयच्छ देहि । हे वीरश्रीविलासकमलाकर वीरश्रियो विलासाय कमलाकर कमलवन तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सकल दिग्वलय तस्य प्रसाधन वशीकरण करोतीति स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे सेनापते चमूनाथ, व्यासङ्गमनेकाग्रतामपहाय परित्यज्य प्रयतचेता सावधानमनास्त्व भव सजायस्व । हे कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास कीर्ति सैव सुधा श्वेतचूर्ण इव तया धवलिता उज्ज्वलीकृता अशेषा समग्रा राजनिवासा नृपाणां मन्दिराणि येन स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे महाहवभरारम्भनिर्व्यूढमहा-

हास्यादय सामन्तसमाजाः, समाकर्णय सम्यगिममुदन्तव्यतिकरम्। राजल-
क्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्कशकर दौवारिक, निषी-
दावधारयितुमेनं वृत्तान्तम्। एवमन्योऽपि च कश्चिन्मत्प्रणयी परिजनः स
सर्वोऽपि क्षणमेकमनन्यमनाः शृणोतु। अद्य विभातशेषायां निशि स्वप्नमहमेवमद-
र्शम्—आत्मनः किलापनीय राज्यभारं यशोमतिकुमारे इव निहितवान्।
विहाय राजधानीमाश्रमान्तर्गामिव प्राविक्षम्। उत्सृज्य कनकासनमुपल-
गह्वर इवोपविष्टवान्। अवमत्य राजमन्दिरमद्रिकन्दरमिवाशिश्रियम्। आ-
धूय वसुधाधिपत्यचिह्नानि तपःश्रीचिह्नानीव गृहीतवान्। परिहृत्य विषय-
रसमनुष्ठानमानस इवाभूवम्। विमुच्य मामीदृशं परिजनं मुमुक्षुजनैरिव संग-

---

गाढ्य महाहवसंरम्भेषु महासंग्रामप्रारम्भेषु निर्व्यूढमानानि महासाहसानि महा-
कुलरूपाणि यस्य स तथा तस्य संबोधनं हे तथोक्त। हे सामन्तसमाजाः। सम्यगिति शोभनं
यथा भवति, इमं प्रत्यक्षीभूतमिममुदन्तव्यतिकरं वृत्तान्तप्रपञ्चं सम्यक् समाकर्णय
अनुश्रावय समाकर्णय। हे राजलक्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर राजलक्ष्म्याः रक्षायां प्रतिपालने
क्षमः समर्थः प्रतापप्रसरो यस्य तस्य संबोधनं हे तथोक्त। हे निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्क-
शकर निखिलानां मण्डलेश्वराणां परचक्राधिपतीनां प्रणामे नमस्करणे कर्कशः कठिनतरः
करः पाणिर्यस्य स तथा तस्य संबोधनं हे तथोक्त। हे दौवारिक प्रतीहार, एनं प्रत्यक्षीभूतं
वृत्तान्तं मया उक्तम् अवधारयितुं निषीद उपविश। एवममुना प्रकारेण अन्योऽपि अपरोऽपि यः
कश्चित् मत्प्रणयी मयि स्नेहवान् परिजनः कुटुम्बवर्गः वर्तते स सर्वोऽपि क्षणमेकम् अनन्यमनाः
सावधानचित्तः सन् शृणोतु। किमाकर्णयत इति चेत्—अद्य अस्यां निशि रात्रौ अहं यशो-
धर एवं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण स्वप्नं अदर्शं दर्शितवानहम्[1]। 'यत्तृप्योरपि' इति वच-
नाद्गुणे गुणः। कथंभूतायां निशि। विभातशेषायां विभातं प्रभातं शेषः उर्वरितो यस्या
निशः सा विभातशेषा तस्याम्। पश्चिमरात्राविस्यर्थः। तत्किमित्याह—किलेति लोकोक्तौ
शास्त्रोक्तौ वा निश्चये वा। आत्मनो राज्यभारं अपनीय दूरीकृत्य यशोमतिकुमारे युवराजे
निहितवानिव स्थापितवानिव। राजधानी पत्तनमिदं विहाय परित्यज्य आश्रमान्तर्गामिव
तपोवने प्राविक्षमिव प्रविष्टवानिव। कनकासनं सुवर्णसिंहासनमुत्सृज्य परित्यज्य
. . . . अद्रिकन्दरं पर्वतगुहां
आशिश्रियमिव आश्रितवानिव। वसुधाधिपत्यचिह्नानि छत्रचामरादीनि अवधूय परित्यज्य
तपःश्रीलिङ्गानि तपोलक्ष्मीचिह्नानि पिच्छकमण्डल्वादीनि गृहीतवानिव जगृहे इव।
विषयरसं स्वादं परिहृत्य परित्यज्य अनुष्ठानमानसे क्रियासरोवरे अभूवमिव बभूवेव।

---

१ 'दृष्टवानहम्' इति स्यात्. २ 'अनुष्ठानमानसे क्रियासरोवरे' इति स्यात्

तोऽस्मि। परित्यज्य विलासिनीजनमरण्यलतावनमिवोपागूहिषम्। अवगणय्य वान्धवेषु परिचितत्वमटवीसत्त्वेष्विव प्रीतिं गतवान्। एवमन्यान्यप्यनेकशः संसारसुखविमुखानि मत्पुराकृतपुण्यावसानसूचनोल्लेखानि चतुर्थपुरुषार्थसमर्थनोचितानि स्वप्नजातान्यद्राक्षम्। अवबुद्धश्च तदैवाह वदतापि केनचिद्विबोधित इव। सत्यफलाश्च भवन्ति प्रायेण निशावसानेष्ववलोकिताः स्वप्नाः। नापि मे तामसगुणमयी दोषमयी वा प्रकृति, येनान्यथापि संभाव्येरन्। न चामीष्विहामुत्र च विरोधाश्रित किंचिन्निरीक्षितम्। अपि च।

भवादृश परिजन विमुच्य परित्यज्य मुमुक्षुजनैर्महामुनिभि सह सगतोऽस्मीव। विलासिनीजन स्त्रीसमूह परित्यज्य परिहृत्य अरण्यलतावन वनलताकान्तार उपागूहिषमिव आलिङ्गितवानिव। वान्धवेषु भ्रात्रादिवर्गेषु परिचितत्व परिचय अवगणय्य परित्यज्य अटवीसत्त्वेषु हरिणादिषु प्रीति गतवानिव। एवमन्यान्यपि अपराण्यपि अनेकश अनेकविधानि स्वप्नजातानि समूहानि अद्राक्ष दृष्टवानहम्। कथभूतानि स्वप्नजातानि। ससारसुखविमुखानि आजवजवीभवत्सुखपराङ्मुखानि त्याजकानि। पुन कथभूतानि। मत्पुराकृतपुण्यावसानसूचनोल्लेखानि मम पुराकृतस्य पूर्वजन्मोपार्जितस्य पुण्यस्य शुभकर्मण अवसानस्य विनाशस्य सूचने ज्ञापने उल्लेखो उद्देशो येषा येषु यैर्वा तानि तथोक्तानि। पुन कथभूतानि। चतुर्थपुरुषार्थसमर्थनोचितानि चतुर्थस्य तुरीयस्य तुर्यस्य पुरुषार्थस्य मोक्षस्य समर्थने दृढीकरणे उचितानि। यथाह स्वप्नजातानि अद्राक्ष तदिव तद्वत् अवबुद्धश्च जागरितश्च। कथभूतोऽहम्। वदतापि केनचिद्विबोधित इव जागरित इव। इनीटो लोप। स्वप्नाश्च निशावसानेषु अपररात्रि(त्र)पर्यन्तेषु अवलोकिता प्रायेण सत्यफला भवन्ति। नापि मे मम तामसगुणमयी तामसी प्रकृतिर्वर्तते। सत्वरजस्तमोभिर्निवृत्तत्वात् प्रकृतिस्त्रिविधा भवति। तत्र सत्वेन धर्मपरिणामेन निवृत्ता दैन्यगुणे सजाता तामसी। तत्र सात्विक्या प्रकृत्या य स्वप्नो दृश्यते स सत्यफलो भवति। तदन्यया प्रकृत्या य स्वप्नो दृष्ट स मिथ्याफलो भवति। तदह कथयामि तामसगुणमयी प्रकृतिर्न मे वर्तते। तथा दोषमयी वा प्रकृतिर्मे न वर्तते वा पित्तश्लेष्ममयी प्रकृतिर्नास्ति। तेनैते स्वप्ना सत्यफला ज्ञायन्ते, येन कारणेन अन्यथापि असत्यफला अपि स्वप्ना सभाव्येरन्। ज्ञायन्त इत्यर्थ। तथा चोक्त जगद्देवेन मणकविना—'रतिहासशोककोपोत्साहजुगुप्साभयोत्पन्न। वितथा क्षुधापिपासामूत्रपुरीषोद्भव स्वप्न॥' न च नैव अमीषु स्वप्नेषु मध्ये इह अस्य जन्मन अमुत्र च भविष्यज्जन्मनो विरोधाश्रित विनाशक किंचित् किमपि निरीक्षितमस्ति। अपि च तथा च।

श्रुतान्यधीतानि, मही प्रसाधिता, धनानि दत्तानि यथार्थमर्थिने ।
कृतोऽन्यश्च वर्णेन पदतले, कोऽत्र सम्पूर्णमनोरथागमः ॥
विषयजेऽपि सुखतर्षो न मे मन प्रयोग पर्यासारागेऽनुमी मे । यतः ।

> सकृद्विज्ञाततत्त्वेषु विषयेषु मुहुर्मुहुः ।
> कथं कुर्वीत नो लज्जां जन्तुश्चर्वितचर्वणम् ॥
>
> न श्रमान्तकसम्पर्कात् सुखमन्यद्भवोद्भवम् ।
> तेन सन्तः प्रतार्यन्ते यदि तत्त्वज्ञता हता ॥

बाल्ये विद्याग्रहणादीनर्थान् कुर्यात्, कामं यौवने, स्थविरे धर्मं मोक्षं चेत्यपि, नायमेकान्ततोऽनित्यत्वादायुषो यथोपपादं वा सेवेतेत्यपि श्रुतेः । अपि च ।

श्रुतानीत्यादि । श्रुतानि शास्त्राणि अधीतानि पठितानि । मही पृथ्वी प्रसाधिता वशीकृता । ... जनकृता यथार्थं यथोक्त ... धनानि दत्तानि विश्राणितानि । कृतोऽपि ... पादतले । ... सस्मिन् काले सम्पूर्णमनोरथागमः परिपूर्णमनोरथप्राप्तिकोऽहं जातः । समुच्चयालङ्कारः ॥

विषयज इत्यादि । विषयजोऽपि स्पर्शादिविषयोत्पन्नोऽपि सुखतर्षः सुखाभिलाषो ... प्रयोग ... पर्यायशतेषु ... शमथा न वर्तते । यतः यत कारणात् ।

सकृदित्यादि । सकृद्विज्ञाततत्त्वेषु एकवारं विज्ञातं परीक्षितं सारं येषु तत्त्वं फलं वा येषां विषयाणां ते सकृद्विज्ञाततत्त्वास्तेषु विषयेषु स्त्रक्स्त्रगनितानान्दनादिषु मुहुर्मुहु वारंवारं चर्वितचर्वणं आस्वादितास्वादनं कुर्वन् अनुतिष्ठन् जन्तुर्जीवः कथं केन प्रकारेण न लज्जेत न लज्जां कुर्यात् । आक्षेपालङ्कारः ॥

न श्रमेत्यादि । श्रमान्तकसम्पर्कात् श्रमान्तके सुरतक्रीडापर्यन्ते यः सम्पर्कः सस्पर्शी सुखानुभवः श्रमान्तकसम्पर्कस्तस्मात् अन्यदपरं भवोद्भवं संसारोत्पन्नं सुखं निर्माणं न वर्तते । तेन सुखेन यदि चेत् सन्तो विद्वांसः प्रतार्यन्ते वञ्च्यन्ते तर्हि तेषां तत्त्वज्ञता हता तत्त्वज्ञानं नष्टमेव । जातिरलङ्कारः ॥

बाल्ये इत्यादि । बाल्ये शिशुत्वे विद्याग्रहणादीन् विद्याभ्यासगुणादीन् अर्थान् कार्याणि कुर्यात् विदध्यात् । यौवने तारुण्ये कामं कामसेवां कुर्यात् विदध्यात् । स्थविरे वृद्धत्वे धर्मं मोक्षं च कुर्यात् । इत्यपि । यथोपपदं वा यथाप्रस्तावं वा कामादीन् सेवेत भुञ्जीत इत्यपि वचनं श्रुतेर्वेदस्य । अयं प्रत्यक्षीभूत एकान्ततो न वर्तते । कस्मात् । आयुषः आयुःकर्मणोऽनित्यत्वादस्थिरत्वात् । अपि च तथा च ।

ध्यानानुष्ठानशक्तात्मा युवा यो न तपस्यति ।
स जराजर्जरोऽन्येषां तपोविघ्नकरः परम् ॥

तदहमेतत्स्वप्नदर्शनमशून्यपरामर्शनं कर्तुमीहे, यदि तत्रभवन्तो न मे भवन्त्युत्सर्गाणामपवादा इव प्रतिबन्धोपायाः । प्रत्युपपन्नं चैतत् । पुरा हि युष्माकमेकैकशः परिगणनातीतानि परिमुखेनाप्यभ्यर्थितान्यहं संपादितवान् । भवद्भिः पुनरशेषैः किमेकमपि स्वयमभ्यर्थितं न मे संपाद्यत इति । तथाप्यमी परमार्थेन प्रतिस्वप्नव्याजेन वा तपस्यायां यदि न मामनुमन्यन्ते, निरस्याप्येतानात्महितमनुष्ठास्यामि । को नु खलु विघटितं चेतः स्फटिकवलयमिव मुधापि संधातुमर्हति । निसर्गादस्निग्धे हि म-

---

ध्यानेत्यादि । यः पुमान् युवा तरुणः सन् न तपस्यति तपो न विदधाति । कथंभूतः । ध्यानानुष्ठानशक्तात्मा ध्याने चिन्तानिरोधलक्षणे अनुष्ठाने क्रियाकरणे शक्तः समर्थ आत्मा यस्य स तथा । स पुमान् जराजर्जरो जरया भग्नशरीरस्तपस्यन् सन् अन्येषामपरतपस्विनां परं केवलं तपोविघ्नकरो भवति । अन्यस्मात् निजशुश्रूषां कारयन्नित्यर्थः ॥

तत्तस्मात् कारणात् अहमेतदिदं स्वप्नदर्शनं अशून्यपरामर्शनं सकलविचारणं कर्तुमीहे इच्छामि, यदि चेत् तत्रभवन्तो यूयं प्रतिबन्धोपाया निषेधोपाया मे मम न भवन्ति भवथ । भवन्तः क इव । अपवादा इव । यथा अपवादा विशेषोक्तविधयः उत्सर्गाणां सामान्योक्तविधीनां प्रतिबन्धोपाया भवन्ति । 'उत्सर्गापवादयोरपवादो विधिर्बलवान्' इ[ति] वचनात् । प्रत्युपपन्नं चैतत् प्रतिपन्नं पालितं भवतीदं भवद्भिः । पुरा पूर्वं हि यस्मात् कारणात् युष्माकं भवतां एकैकशः परिगणनातीतान्यगणितानि अभ्यर्थितानि प्रार्थितानि परिमुखेनापि तत्पादितवान् । भवद्भिर्युष्माभिः पुनरशेषैरपि सर्वैरपि स्वयमेकमभ्यर्थितं मे मम किं न संपाद्यते इति नोत्पद्यते । तथापि भवद्भिर्मम प्रार्थितं न संपाद्यते । अमी भवन्तो यदि मां तपस्यायां(या) तपश्चरणे न अनुमन्यन्ते गन्तुं तर्हि प्रतिस्वप्नव्याजेन स्वप्नप्रतिपालितविशेषण परमार्थेन वा एतान् निरस्य निषेध्यापि आत्महितं तपोवनगमनं अनुष्ठास्यामि करिष्यामि । नु इति वितर्के प्रश्ने वा । खलु निश्चयेन । विघटितं चेतः मुधापि निरर्थकमपि संधातुं कोऽर्हति । अपि तु न कोऽपि संधानं कर्तुं योग्यो भवति । किमिव । स्फटिकवलयमिव स्फटिकमणिकङ्कणमिव । यथा स्फटिकमणिवलयं स्फुटितं न कोऽपि संदधाति संधानं करोति । निसर्गात्

---

१ 'बलवानिति' इति स्यात् २ 'नापि संपादि–' इति स्यात् ३ 'पालमिषेण पर–' इति स्यात्

नमि मरुभूमाविव वृथा भवन्ति परजनस्य रसानयनक्लेशाः । अन्यत्र कृतनिश्चये हि चेतसि मरणोपदेश इव विफलो भवति निकटवर्तिना प्रतिकूलतया मन समागमनविनियोग । स्वभावनिष्ठुरं हि मनः शिलाशकलमिव न देवोऽपि शक्नोति पल्लवयितुम् । अभिनिवेशकर्कशे हि हृदये कुलिश इव न प्रवेश लभन्ते गुणवत्योऽपि वधूना प्रार्थनाः । कि च ।

देवस्यापि वच. प्राय पुसि जाताग्रहग्रहे ।
ऊषरे वर्षवत्र स्याद्गुणकारि मनागपि ॥

इति सकल्प्य अवश्यमिह जन्मनि न मे शयनतलमारोहन्ति महिला इति

सगारोन अभिप्रायो श्रद्दरहिते मनसि निसे । हि निश्चयेन । परजनस्य अन्यलोकस्य रसानयनक्लेशा वृथा भवन्ति । कस्यामिव । मरुभूम्यामिव मरुस्थले इव । यथा मरुभूमौ परद्रव्यं पानीय दृष्ट्वा तत्र तृषिते सति नयनयो क्लेशा भवन्ति, तथा तत्र पिपासायो जन श्रद्धारस दर्शनेऽपयो सतापाय भवति । अन्यत्र अन्यस्मिन् कृतनिश्चये विहितनियमे चेतसि सति । हि निश्चयेन । निकटवर्तिना पुरुषाणां प्रतिकूलतया प्रतिलोमतया मन समागमनविनियोग निरासमन्वारागनाभि कारो विफलो भवति । क इव । मरणोपदेश इव । त्व म्रियस्व इत्युपदेशनात् यथा कोऽपि किंचित् कर्तुं गृह्णीते तस्य पुरुषस्य मरणोपदेश कथ दीयते । स मरणोपदेशो दत्तोऽपि विफलो भवति । स्वभावनिष्ठुरं निसर्गेण कर्कश मन । हि यस्मात् । देवोऽपि आस्तां तावन्मनुष्य पल्लवयितु न शक्नोति उल्लासयितु न समर्थो भवति । किमिव । शिलाशकलमिव पाषाणखण्ड कि पल्लवान् मुञ्चति । अभिनिवेशकर्कशे अभिप्रायेण कठिने हृदये । हि निश्चयेन । वधूनां प्रार्थना याचनानि गुणवत्योऽपि गुणकारिण्योऽपि प्रवेश सक्रमण न लभन्ते । कस्मिन्निव । कुलिशे वज्रे गुणप्रवेशो न भवति । कि च श्लोकमावेदयामि—देवस्येति । देवस्यापि वच प्रायो जाताग्रहग्रहे उत्पन्नाग्रहपिशाचे पुंसि मनागपि गुणकारि उपकारक न स्यात् । किवत् । ऊषरे वर्षवत् क्षारभूमौ मेघवर्षणवत् । किं कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपागतोऽस्मि । इतीदृश सकल्प्य इति पूर्वोक्तमर्थं मनसि कृत्वा । न केवल इति सकल्प्य । इति च पर्यालोच्य विचार्य । इतीति किम् । अवश्य निश्चयेन इह जन्मनि अस्मिन् भवे मे मम शयनतल शय्या महिला स्त्रियो न आरोहन्ति नैव चटन्ति । कस्मिन् सति । निद्रादशा निद्रावस्था मयि अनुभवति सति । शङ्खेन ध्वनित कम्बुना गर्जितम् । अहो धर्मावलोक मारदत्त महाराज । शङ्खेन केनेव ध्वनितम् । मदभिमतसाधुकारवादेनेव मदभीष्टसाधुकारवचनेनेव । कथभूते मयि सति । प्रकाशान्धकारावृत्तिमन्थरितमन प्रसरे प्रकाशश्च उद्योत , अन्धकारश्च तम , तयोरावृत्तिरावरण तया मन्थरितो मृतो मन प्रसरश्चित्तप्रवृत्तिर्यस्य स तथा तस्मिन् । वैराग्योद्वेगद्वयसहिते

च पर्यालोच्य लोकालोकाचल इव प्रकाशान्धकारावृत्तिमन्थरितमनःप्रसरे विद्युदाभोगभङ्गुरे नभसीव निमेषोन्मेषाकुलितनयनपर्यन्ते स्वापप्रबोधव्यतिरिक्तामपरामेव काचिद्रसालामिव संकीर्णरसासराला निद्रादशामनुभवति मयि सति अहो धर्मावलोक, मदभिमतसाधुकारवादेनेव ध्वनितं शङ्खेन, मत्प्रव्रजनमङ्गलरवेणेव समुच्छलित संगीतकनिनादेन, मत्कार्यपरिच्छेदेनेव स्फुटितं पूर्वदिग्भागेन, मद्राज्याभिलापेणेव विरलीभूतं तारकनिकरेण, मन्मनसिजविलासेनेव विच्छायितमिन्दुबिम्बेन, मद्वैराग्यमनसेव विकसि-

---

इत्यर्थ । कस्मिन्निव । लोकालोकाचल इव उदयाचल इव अस्ताचल इव च । यथा उदयाचल अस्ताचलश्च प्रकाशान्धकारद्वयसहितो भवति । पुन कथभूते मयि सति । निमेषोन्मेषाकुलितनयनपर्यन्ते निमेषो मुद्रणम्, उन्मेष उन्मुद्रणम्, ताभ्यामाकुलितौ सयुक्तौ नयनपर्यन्तौ लोचनयो प्रान्तौ यस्य स तथा तस्मिन् । कस्मिन्निव । नभसीव व्योम्नीव । कथभूते नभसि । विद्युदाभोगभङ्गुरे विद्युत आभोगेन विस्तारेण भङ्गुर विनशनशील विद्युदाभोगभङ्गुर तस्मिन् । यथा विद्युत् मेघमध्ये प्रविशन्ती अन्धकार करोति, उन्मिषन्ती प्रकाश करोति, तथा मम लोचनपर्यन्ते उन्मेषोन्मेषौ सजाताविल्यर्थ । निद्रादशा कामिव । स्वापप्रबोधव्यतिरिक्ता स्वापेन प्रबोधेन व्यतिरिक्ताम् । सहितामित्यर्थ । पुन कथभूता निद्रादशाम् । अपरामेव अपूर्वामेव काचित् अनिर्वचनीया सकीर्णरसासराला समिश्ररसाधिकामिव रसालामिव भर्जिकामिव शिखरिणीमिव । यथा रसाला सकीर्णरसा मिश्ररसा भवन्ति । तथा चोक्तम्—'अर्धाटक सुचिरपर्युषितस्य दध्न खण्डस्य षोडशपलानि शितप्रभस्य । सर्पि पल मधुपल मरिचद्विकर्ष शुण्ठ्या पलार्धमपि चार्धपल चतुर्णाम् ॥ श्लक्ष्णे पटे ललनया मृदुपाणिघृष्टा कर्पूरधूलिसुरभीकृतभाण्डसस्था । एषा वृकोदरकृता सरसा रसाला यास्वादिता भगवता मधुसूदनेन ॥' द्वादशवल्लो भवेच्छाण —'शाण पाणितल मुष्टि कुडवमाढकम् । द्रोण वह च क्रमशो विजानीयाच्चतुर्गुणम् ॥' अहो धर्मावलोक, सगीतकनिनादेन गीतनृत्यवादित्रत्रिकेन समुच्छलितमुद्गतम् । कथभूतेन सगीतकनिनादेन । मत्प्रव्रजनमङ्गलरवेणेव मम दीक्षाग्रहणमङ्गलशब्देनेव । हे राजन्, पूर्वदिग्भागेन स्फुटित विकसितम् । कथभूतेन पूर्वदिग्भागेन । मत्कार्यपरिच्छेदेनेव मम दीक्षाग्रहणनिर्धारेणेव । हे राजन्, तारकनिकरेण तारकासमूहेन विरलीभूत तुच्छीभूत अल्पतया स्थितम् । कथभूतेन तारकनिकरेण । मद्राज्याभिलापेणेव यथा मम राज्याभिलापो विरलीबभूव । हे राजन्, इन्दुबिम्बेन चन्द्रमण्डलेन विच्छायित छायारहितेन सजातम् । कथभूतेनेन्दुबिम्बेन । मन्मनसिजविलासेनेव यथा मम कामभागेन नि प्रभेण बभूवे । हे राजन्, अरविन्दवृन्देन कमलसमूहेन विकसित स्फुटितम् । कथभूतेनारविन्दवृन्देन । मद्वैराग्यमनसेव यथा मम

नमरविन्दवृन्देन, मद्विरागमुखरागेणेव विघटितं तमःपटलेन, मन्मोहपाशेनेव विगलितं सन्ध्यारागेण, मद्वपुषेव लोकलोचनगोचरतामुपगतमरुणकिरणेन, मद्भवनविन्यासैरिव पर्याकुलितं नगरनिगमगोपुरसरित्प्रदेशैर्जनसमाजेन । तदनु तदहमनवाप्तनिशानिद्रोऽपि वातायनविवरलब्धप्रसरेण रविणा प्रणयिनेव करस्पर्शात्प्रबोधितः । सिन्धुर इव शय्यामुत्सृज्य, उत्तानवेदिनो हि नरस्य सुखसाधि कार्यमुदके विशीर्णं चूर्णमिव न भवति यत्नशतैरपि कर्तव्यं प्रतिविधेयमित्यवधार्य, तस्याः दुष्कर्मणो महादेव्याः शरीरसंगमादिव विहितौपस्यमज्जनो निर्वर्त्य च गोसर्गसमयसंभविनमुपासनविधिम्,

---

वैराग्य विनेन उल्लासितम् । हे राजन्, तमःपटलेन अन्धकारसमूहेन विघटितं विनष्टम् । कथंभूतेन तमःपटलेन । मद्विरागमुखरागेणेव मम विरागमालिन्याभिलाषेणेव । हे राजन्, सन्ध्यारागेण विगलितं प्राप्तसन्ध्या रक्तिमानातिष्ठति । कथंभूतेन सन्ध्यारागेण । मन्मोहपाशेनेव यथा मम मोहपाशो विगलितः । हे राजन्, अरुणकिरणेन मरुत्तमेण(?) लोकलोचनगोचरतामुपगतम् । कथंभूतेन अरुणकिरणेन । मद्वपुषेव यथा मम शरीरं लोकलोचनानां गम्यतां प्राप्तम् । हे राजन्, जनसमाजेन च लोकसमूहेन पर्याकुलितं व्याप्तम् । किं कृत्वा । नगरनिगमगोपुरसरित्प्रदेशैः पत्तनमार्गनगरद्वारनदीस्थानैः लोकसमूहेन पर्याकुलितं भाविनोक्तिरियं बभूव । कैरिव । मद्भवनविन्यासैरिव यथा मद्भवनविन्यासैः मम मन्दिररचनाभिः जनसमाजेन सेवकसमूहेन पर्याकुलितेन भूयते । हे राजन्, तदनु तदनन्तरमहमनवाप्तनिशानिद्रोऽपि सन् प्राप्तरात्रितन्द्रोऽपि सन् रविणा करस्पर्शात् किरणस्पर्शेन प्रबोधितो जागरितः । कथंभूतेन रविणा । वातायनविवरलब्धप्रसरेण वातायनानां गवाक्षजालानां विवरैश्छिद्रैः लब्धः प्राप्तः प्रसरः प्रवेशो येन स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन रविणा । प्रणयिनेव सुहृदेव यथा प्रणयिना पुरुषेण करस्पर्शात् पाणिस्पर्शेन सुहृत्प्रबोध्यते । किं कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि । शय्यां शयनमुत्सृज्य । क इव । सिन्धुर इव । पुनश्च किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण अवधार्य सम्यग्विचार्य । इतीति किम् । उत्तानवेदिनो नरस्य अस्थिरस्य लोकस्य हि निश्चयेन सुखसाधि कार्यं अनायासेन कर्तव्यमपि कर्तव्यं यत्नशतैरपि प्रतियत्नसहस्रैरपि प्रतिविधेयं चिकित्सितव्यं प्रच्छन्नीकरणीयं न भवति न संजायते । तेन मया कस्याप्यग्रे न कथितमित्यर्थः । किमिव । उदके विशीर्णे स्फुटितं चूर्णं श्वेतद्रव्यमिव ताम्बूलरसमुपयोगि चूर्णमिव । कथंभूतोऽहम् । विहितौपस्यमज्जनः विहितं कृतं औपस्यं प्राभातिकं मज्जनं स्नानं येन स तथोक्तः । कस्मात् । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या महादेव्याः शरीरसंगमादिव अस्पृश्यस्पर्शादिव । कथंभूतायास्तस्याः । दुष्कर्मणः दुराचारायाः । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । निर्वर्त्य च निष्पाद्य च । कं निर्वर्त्य । उपासनविधिं सेवाविधानम् । कथंभूतं उपासनविधिम् । गोसर्गसमयसंभविनं

अपगतमोहबन्धे हि मनसि न खलु परोपनीतः परिग्रहासङ्गो भवति कर्मपरिष्वङ्गायेत्यनुध्याय गृहीतोद्गमनीयमङ्गलदुकूलः, समाचर्य तपश्चर्यानुरागेणेव हरिरोहणेनाङ्गरागम्, आदत्य हितोपदेशमिव कर्णाभरणम्, 'अहो गुणवता वर हार, खर सुरतविनोदेषु खेदितोऽसि । तदस्य प्रणयिनः सर्वं क्षम्यताम्' इत्यनुनयेनेव कण्ठे गृहीत्वा मुक्ताफलभूषणानि, ईषत्प्राग्भारश्रीपरिणयोत्कण्ठयेव निधाय करे कङ्कणालङ्कारम्, माजनि मम तपस्यायाः कोऽप्यन्तराय इति सिद्धशेषामिव शिरसि विनिवेश्य कुसुमानि, हस्तेकृत्य चेतिकर्तव्यतासारमिव ताम्बूलमखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि ।

मिलिते यथाभागमवस्थिते च सर्वस्मिन्ननुजीविलोके प्रवृत्ते च पुस्तक-

---

·· ·· · योग्यम् । पुन कथभूतोऽहम् । गृहीतोद्गमनीयमङ्गलदुकूल गृहीत स्वीकृतमुद्गमनीय धौतवस्त्रयुगल मङ्गलदुकूल येन स तथोक्त । किं कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकारेण अनुध्याय चिन्तयित्वा । इतीति किम् । अपगतमोहबन्धे मनसि चित्ते हि यस्मात्कारणात् परोपनीत परिग्रहासङ्ग वस्त्रादिपरिग्रहस्वीकार कर्मपरिष्वङ्गाय कर्मबन्धाय खलु निश्चयेन न भवति न सजायते । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि । हरिरोहणेन गोशीर्षचन्दनद्रवेण अङ्गराग समाचर्य विलेपन कृत्वा । कथभूतेन हरिरोहणेन । तपश्चर्यानुरागेणेव दीक्षाग्रहणे अकृत्रिमस्नेहेनेव । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । कर्णाभरण कर्णकुण्डलद्वयमादत्य गृहीत्वा । कथभूत कर्णाभरणम् । हितोपदेशमिव यथा हितोपदेश कर्णे क्रियते । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । मुक्ताफलभूषणानि मौक्तिकादिहारादीनि कण्ठे गृहीत्वा । केन । इत्यमुना प्रकारेण अनुनयेनेव अनुकूलेनेव । इतीति किम् । अहो हहो गुणवता वर गुणिना श्रेष्ठ हे हार, खरमतिशयेन सुरतविनोदेषु सभोगक्रीडासु त्व खेदितोऽसि । तत्तस्मात् कारणात् अस्य मल्लक्षणजनस्य प्रणयिन स्नेहवत सर्वं समस्त क्षम्यता त्वया क्षमाक्रियताम् । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । कङ्कणालङ्कार करभूषण करे पाणौ निधाय आरोप्य । किमर्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—ईषत्प्राग्भारश्रीपरिणयोत्कण्ठयेव ईषत्प्राग्भारश्री लक्ष्मी स्त्री ईषत्प्राग्भारश्रीस्तस्या परिणय पाणिपीडनविधि तस्योत्कण्ठयेव हेवाकेनेव । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । कुसुमानि पुष्पाणि शिरसि मस्तके विनिवेश्य धृत्वा । कथभूतानि कुसुमानि । इति कारणात् सिद्धशेषामिव सिद्धचक्रपुष्पमालामिव । इतीति किम् । मम मे तपस्याया तपश्चरणस्य कोऽपि कश्चित् अन्तरायो विघ्नो माजनि मैवाविर्भूतम् । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । ताम्बूल नागवल्लीदलमसुचय हस्तेकृत्य च पाणौ गृहीत्वा च । कथभूत ताम्बूलम् । इतिकर्तव्यतासारमिव दीक्षाग्रहणनिर्धारमिव अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि ।

सर्वस्मिन् अनुजीविलोके सेवकजने मिलिते सति यथाभाग यथास्थानमवस्थिते अव-

वाचनके चन्द्रप्रतिमम्बादेवीं प्रति मम प्रहेतुमिच्छया यावन्मनोरथ-
सारथेः मन्त्रिणो मुखमवलोकयामि, तावत्तत्क्षणेन मय्येकपुत्रे परमवत्स-
लतया रात्रिकृतमन्तर वर्षशतमिव गणयन्तीमतियातयामवयोभिराप्तपु-
रुषैरधिष्ठितामुत्सुकोत्सुकमागच्छन्तीममरसरितमिव हंसकुलपरिवृतामुत्फु-
ल्लसितसरोजवनविहारिणीमिव सरस्वतीमखिलगुणानुगतामिव मत्पितु
कीर्तिमनेककक्षान्तरविनियुक्तविनतमहासामन्तारुणमणिमौलिमयूखोन्मुख-
राजिरञ्जितोपसव्याना सन्ध्यारागोत्तरीयवसनामुदयमानचन्द्राकृतिमिवापश्य-
म्, अभिमुखमुदचल च । उदयाचलसानुचरचन्द्रप्रतिमोदयविजृम्भितजल

स्थिति कृतवति सति पुस्तकवाचनके च प्रवृत्ते सति चन्द्रमसि अम्बादेवीं मातर
प्रति यावत् यावत्काल मूल लेख प्रहेतुमिच्छया मनोरथसारथे मनोरथसारथिनाम्नो
मन्त्रिण मुख अह अवलोकयामि, तावत्काल क्षणेन उत्सुकोत्सुकमुत्तालोत्ताल
यथा भवत्येव आगच्छन्तीमुपढौकमाना अपश्य अह दृष्टवानिति क्रियाकारकसबन्ध ।
किं कुर्वती अम्बादेवीम् । मयि एकपुत्रे अद्वितीयतनुजे परमवत्सलतया उत्कृष्टस्ने-
हत्वेन रात्रिकृतमन्तरं वर्षशतमिव गणयन्तीं समासतरागान(?) जानन्तीम् । कथभूता
अम्बादेवीम् । आप्तपुरुषै निजमन्त्र्यादिहितपुरुषैरधिष्ठिता सहिताम् । कथभूतैराप्तपुरुषै ।
अतियातयामवयोभि अतीववृद्धवयोभि । उक्त च—'जीर्ण च परिभुक्त च यातयाममिद
द्वयम् ।' पुन कथभूताम् । हसकुलपरिवृता अमरसरितमिव गङ्गानदीमिव । पुन कथभूताम् ।
उत्फुल्लसितसरोजवनविहारिणीं विकसितोज्ज्वलकमलखण्डसचारिणीं सरस्वतीमिव । पुन
कथभूताम् । मत्पितुर्यशोधर्ममहाराजस्य कीर्तिमिव । कथभूता कीर्तिम् । अखिलगुणानुगता
सर्वगुणसहिताम् । पुन कथभूताम् । अनेककक्षान्तरविनियुक्तविनतमहासामन्तारुणमणिमौ-
लिमयूखोन्मुखराजिरञ्जितोपसव्याना अनेकेपु बहुपु कक्षान्तरेपु गृहप्रकोष्ठकेपु विनियुक्ता
विनता नम्रीभूता ये महासामन्ता महान्त सेवकनृपास्तेपां अरुणमणिभिरुपलक्षिता ये
मौलयो मुकुटानि तेपा मयूखोन्मुखा किरणोन्मुखा या राजि श्रेणिस्तया रञ्जित रक्ती-
कृतमुपसव्यानमधोवस्त्र यस्या सा तथोक्ता ताम् । पुन कथभूताम् । सन्ध्यारागोत्तरीयव-
सना सन्ध्यारागवर्णं उत्तरीयवसन सव्यानमुपरितनवस्त्र यस्या सा ताम् । पुन कथभू-
ताम् । उदयमानचन्द्राकृतिमिव उदय प्राप्नुवत् यश्चन्द्रस्तस्य आकृतिमिव आकारमिव । न
केवलमम्बादेवीमपश्यम्, अभिमुख समुख उदचलमह च उच्चचाल । न केवलमहमुदचलम्,
अपि तु त जगत्प्रसिद्ध सभामण्डप उपनीय अम्बादेवीमानाय्य महार्हासनपीठिकाया म-
हासनपीठे उपावीविश उपवेशितवानहम् । न केवलमुपावीविशम्, अह चोपविष्टवान् । कथ-
भूतोऽहम् । सिन्धुरिव समुद्र इव । कथभूत सिन्धु । उदयाचलसानुचरचन्द्रप्रतिमोदयवि-
जृम्भितजल उदयाचलस्य सानौ शिखरे चरन्ती या चन्द्रप्रतिमा सा उदयाचलसानुचरी

वियद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे गगनकाननप्रबोधप्रधा-घातकीप्रसवपेशलत्विषि प्रचेतःपुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरुप्रसूनसदो-सुन्दरे त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनोन्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि पश्चि-चलस्थलविलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तंसविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासरा-भोगभङ्गे अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसाधितचरण-

---

रहिता समन्ताश्चत्वारो समुद्रा येन स तथा तस्य सबोधन यशस्तिलकेन क्रियते हे थोक्त हे मारदत्त महाराज। हे कथभूत। कुवलयानन्दनचन्द्र कुवलयस्य पृथ्वीवलयस्या-न्दने हर्पजनने चन्द्र स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त। कुवलयानामुत्पलानामानन्दने न्द्रमा भवति। अन्यदा तु अन्यस्मिन् अवसरे चरणमार्गेणैव महादेवीभवनद्वार अमृति-रतिमहादेवीहर्म्यद्वार अहमपि उपागतोऽस्मि। इति क्रियाकारकसवन्ध। कस्मिन् सति हादेवीभवनद्वार उपागतोऽस्मि। सध्यारागमहसि सति। कथभूते सध्यारागमहसि। वियद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे वियदेव वन वियद्वन तस्य विकासेनोत्फुल्लनेनो-ल्लन्त कम्पमाना ये कङ्केलिपल्लवास्तेपा उल्लासेन लालसा वा अत्याकाङ्क्षा यस्य तत्त-थोक्त तस्मिन्। उक्त च—'वेल्लितप्रेङ्खिताधूतचलिताकम्पिता धुते' इति। तथा च—प्रतीक्षा लालसा द्वयो'। पुन कथभूते। गगनकाननप्रबोधप्रधाविघातकीप्रसवपेशल-त्विषि गगनमेव कानन तस्य प्रबोधाय उद्योताय प्रधाविनी शीघ्रगमनशीला सा चासौ घातकी प्रसवपेशला त्विट् यस्य तत्त-थोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। प्रचेत पुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरप्रसूनसदोहसुन्दरे प्रचेतसो वरुणस्य यत्पुर तस्य सवन्धि यत् कान्तार तस्य सबन्धि स्मेरताजिह्मानि विकाशप्रगुणानि अमन्दानि यानि ब्रह्मतरुप्रसूनानि पलाशपुष्पाणि तेपा सदोहस्तद्वत् सुन्दर मनोहर तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनो-न्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि त्रिदिव स्वर्गस्तस्योद्यान तस्यान्तराले निलीना स्थिता या उन्मीलन्ती विकसन्ती लाङ्गली जलपिप्पली तस्या लतान्तानि पुष्पाणि तद्वत् कान्ता रक्तत्वेन मनोहरा रुक् दीप्तिर्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। पश्चिमाचलस्थल-विलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तसविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासरालभोगभङ्गे तत्र तस्य च या विलासिन्य तासा शिखण्डास्तेपा मण्डन यत् उत्तस मुकुट तत्र विकसन्ति यानि काश्मीरकुसुमानि केसरपुष्पाणि तेपा केसर किंजल्कस्तस्य असराल प्रचुरो योऽसावाभोगो विस्तारस्तद्वद्भङ्गो रचना यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसा-धितचरणमार्गनिर्गमद्युति अहर्पति श्रीसूर्यस्तस्य पन्था मार्ग अहर्पतिपथ तमनु-सरति पृष्ठतो गच्छतीत्येवशीला अहर्पतिपथानुसारिणी सा चासौ दिवसलक्ष्मीस्तस्या

सकल्लोलः सिन्धुरिव पुनस्तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तंसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गावर्जितोत्तमाङ्गः

पातालमूलं स भुजङ्गपालो दिवं स देवाधिपतिर्यथा च ।
मज्जीवनेनापि तथा त्वमेनामाचन्द्रतारं वसुधां प्रशाधि ॥

इति विहिताशीर्वादोच्चारः शिरःसमाघ्राणपरिकल्पितबालकालोचितोपचारः सुखशयनसकथाभिर्मुहुर्मुहुर्मामालपयन्तीमर्पितहस्तावलम्बनः पुरः परिसरन्नमृतमरीचिमूर्त्यनुगतस्तदालोक इव तं सभामण्डपमुपनीय महार्हासनपीठिकायामुपावीविशम्, उपाविशं च तदादेशान्निजासने । प्रवृत्तासु च

रा चासौ चन्द्रप्रतिमा चन्द्रतनुस्तस्या उदयेन विजृम्भितानि प्रसृतानि जलानि पानीयानि यस्य सिन्धोः स उदयाचलसानुचरचन्द्रप्रतिमोदयविजृम्भितजलः । पुनः कथंभूतः । सकल्लोलः समहातरङ्गः । पुनः कथंभूतोऽहम् । पुनः पुनरपि तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तंसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गावर्जितोत्तमाङ्गः तस्या अम्बादेव्याः चरणनखानां पादपुनर्भवानां करैः किरणैः उत्सार्यमाणानि उज्ज्वलतया तिरस्क्रियमाणानि उत्तंसकुसुमानि मुकुटपुष्पाणि तेषां सौरभे सुगन्धतायां आसक्ता लम्पटा भृङ्गा भ्रमरा यत्र उत्तमाङ्गे तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तंसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गः तादृश आवर्जितः स्वीकृतः उत्तमाङ्गः मस्तकः येन स तथोक्तः । पुनः कथंभूतोऽहम् । इत्यमुना प्रकारेण विहिताशीर्वादोच्चारः विहितः कृतः आशीर्वादोच्चारो यस्य स तथा । इतीति किम् ।

पातालेत्यादि । हे पुत्र, त्वं मज्जीवनेनापि ममायुषापि त्वं भवान् एनां वसुधां तथा तद्वत् आचन्द्रमास्तारकाश्च यावत् तावत्प्रशाधि प्रतिपालय यथा स जगत्प्रसिद्धो भुजङ्गपालः शेषनागः पातालमूलं पातालं प्रशास्ति प्रतिपालयति । चान्यत् स देवाधिपतिर्देवेन्द्रो यथा दिवं स्वर्गं प्रशास्ति । उपमालंकारः ॥

पुनः कथंभूतोऽहम् । शिरःसमाघ्राणपरिकल्पितबालकालोचितोपचारः शिरसो मस्तकस्य समाघ्राणेन गन्धोपादानेन परिकल्पितो रचितो बालकालोचितो बालावस्थायोग्य उपचारो व्यवहारो यस्य स तथोक्तः । अम्बादेवीं किं कुर्वतीम् । सुखशयनसकथाभिः सुखनिद्राकथाभिर्मुहुर्मुहुर्वारंवारं मा आलापयन्तीं मिथो भाषयन्तीम् । अहं कथंभूतः । अर्पितहस्तावलम्बनः अर्पितं दत्तं हस्तावलम्बनं येन सोऽर्पितहस्तावलम्बनः । अहं किं कुर्वन् । पुरः परिसरन् अग्रे अग्रे गच्छन् । पुनः कथंभूतोऽहम् । अमृतमरीचिमूर्त्यनुगतस्तदालोक इव चन्द्रमूर्त्यनुगतः चन्द्रोद्द्योत इव । अहं किं कृतवान् । तदादेशात् मातुर्निदेशात् निजासने सिंहासने उपाविशं च उपविष्टवानहं च । प्रवृत्तासु च

तासु तासु किंवदन्तीषु वाचकः संसारस्वरूपनिरूपणप्रस्तावायातमि-
दमध्यगीष्ट ।

जरैव धन्या वनिताजनानां यस्याः समालिङ्गनभाजि पुंसि ।
अन्याङ्गनावीक्षणविभ्रमाणां न जातु जायेत समागमश्रीः ॥

ततश्च ।

यावज्जरा जरयते न शरीरशक्तिं
यावत्तमश्च न तनोति हृषीकवर्गे ।
तावत्त्वमाचर विचार्य तदत्र किंचि-
ज्जन्माङ्कुरः पुनरयं रमते न यत्र ॥

त्वं मन्दिरद्रविणदारतनूद्भवाद्यै-
स्तृष्णातमोभिरनुबन्धिभिरस्तबुद्धिः ।
क्लिश्नास्यहर्निशमिमं न तु चित्त वेत्सि
दण्डं यमस्य निपतन्तमकाण्ड एव ॥

संजातासु च तासु तासु जगत्प्रसिद्धासु किंवदन्तीषु लोकवार्तासु वाचकः संसारस्वरूप निरूपणप्रस्तावायातं भवस्वभावकथनावसरोपढौकितं इदं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षित प्रकारं सुभाषितं अध्यगीष्ट अध्यैष्ट अधीतवान् । पठितवानिति यावत् । इदं किमिति चेत्, इत्याह—

जरैवेत्यादि । हे राजन्, वनिताजनानां स्त्रीजनानां मध्ये जरैव वृद्धावस्थैव धन्या पुण्यवती वर्तते । यस्या जरायाः समालिङ्गनभाजि आश्लेषवति पुंसि पुरुषे अन्याङ्गनावीक्षणविभ्रमाणां अपरवनिताविलोकनशोभानां समागमश्रीरागमनलक्ष्मीर्जातु कदाचित् न जायेत नोत्पद्येत । अप्रस्तुतप्रशंसालंकारः ॥

ततश्च तस्मात् कारणात् । **यावदित्यादि** । हे आत्मन्, यावत्कालं जरा वार्धक्यं शरीरशक्तिं वपुःसामर्थ्यं न जरयते न हापयते । च पुनर्न यावत्कालं हृषीकवर्गे इन्द्रियसमूहे तमोऽन्धकारं न तनोति न विस्तारयति । तावत्कालं त्वं भवान् तत्किंचिदत्रास्मिन् संवत्सरे विचार्य पर्यालोच्य आचर आचरणं कुरु । तत्किम् । यत्र यस्मिन् कर्मणि अयं प्रलक्षीभूतो जन्माङ्कुरः संसारप्रादुर्भावः पुनर्भूयोऽपि न रमते न क्रीडति । रूपकालंकारः ॥

त्वमित्यादि । हे चित्त हे आत्मन्, त्वं भवत् मन्दिरद्रविणदारतनूद्भवाद्यैः धनकलत्रपुत्रप्रभृतिभिस्तृष्णातमोभिः काङ्क्षान्धकारैः अस्तबुद्धिर्नष्टबुद्धिः सन् अहर्निशं निरन्तरं क्लिश्नासि क्लेशवद्भवसि । कथंभूतैस्तृष्णातमोभिः । अनुबन्धिभिः दोषोत्पादकैः ।

राजा—(स्वगतम्।) साधु भो वाचक, साधु। यतः, कथमिव त्वमद्य मच्चेतःप्रविष्ट इव ब्रूषे। पुनरपि वाचको मामतीव संसारसुखासनाथासु कथासु दत्तावधानमुपलक्ष्य

को नाम न जगति जनः कुशलैः स्वस्य क्रियेत वशवर्ती।
स्त्रीषु खलेष्विव विधिरपि मूढः खलु वश्यतोपाये॥

इतीदं च। राजा—(सविस्मय। स्वगतम।) अहो रात्रिप्रवृत्तवृत्तान्तवेदिन इवास्याद्य सरस्वती प्रेरयति वचांसि। बाढमानन्दितश्चाहमनेन। न च स्वामिप्रसादः सेवकेषु प्रसिद्धश्चिन्तामणिरिव किमपि फलमसंपाद्य विश्राम्यतीति। (प्रकाशम।) अहो वसुवर्ष, वितीर्यतामस्मै सुभाषितवर्षाय पारितोषि-

---

पापाश्रवजनकैरित्यर्थः। .... ।
हे चित्त, त्वं भवत् अकाण्डे एव अप्रस्तावे एव निपतन्तं आगच्छन्तं यमस्यान्तकस्य दण्डं इमं प्रत्यक्षीभूतं मरणलक्षणं न तु वेत्सि नैव जानासि। रूपकालंकारोऽयम्॥

राजा स्वगतं आत्मगतं निजचेतसि चिन्तयति—भो वाचक, साधु साधूक्तम्। यतो यस्मात् कारणात् अद्य अस्मिन्नहनि मच्चेतसि प्रविष्ट इव मे मनसि प्रवेशं कृतवानिव त्वं भवान् कथमिव केन प्रकारेण ब्रूषे व्यक्तं वचसि। पुनरपि भूयोऽपि वाचकः मां अतीव अतिशयेन संसारसुखासनाथासु संसारसुखरहितासु कथासु वार्तासु दत्तावधानं उपलक्ष्य दृष्ट्वा इतीदृशं इदमेतत् सुभाषितं च पुनरध्यगीष्ट। इदं किम्।

को नामेत्यादि। कुशलैर्विद्वद्भिः विचक्षणपुरुषैः जगति संसारे। नामेति संभावनायाम्। को जनः पुरुषः स्वस्यात्मनो वशवर्ती आत्माधीनो न क्रियेत न विधीयते। अपि तु सर्वोऽपि जनः कुशलैः स्वस्य वशवर्ती क्रियत इत्यर्थः। स्त्रीषु वश्यतोपाये वशीकरणोपाये खलु निश्चयेन विधिरपि मूढो वशीकर्तुं न जानाति। स्त्रीषु केष्विव। खलेष्विव पिशुनेष्विव। यथा पिशुनवशीकरणे विधिरपि मूढ इत्यर्थः। रूपकोपमालंकारः॥

राजा श्रीयशोधरमहाराजः सविस्मयः साश्चर्यः सन् स्वगतमात्मगतं चिन्तयति—किं चिन्तयतीति चेत्, अहो आश्चर्यम्। अद्यास्मिन्नहनि अस्य वाचकस्य सरस्वती वाग्देवता वचांसि वचनानि प्रेरयति नियोजयति। कथंभूतस्यास्य। रात्रिप्रवृत्तवृत्तान्तवेदिन इव अद्य रात्रौ संजातप्रपञ्चज्ञापकस्येव। बाढमानन्दितश्चाहमनेन अनेन वाचकेन अहं बाढमतिशयेन आनन्दितश्च। सेवकेषु प्रसिद्धः निर्द्धि गतः स्वामिप्रसादः किमपि किंचित् फलं लाभं असंपाद्य अनुत्पाद्य न च विश्राम्यतीति नोपशमं यातीति। स्वामिप्रसादः क इव प्रसिद्धः। चिन्तामणिरिव यथा चिन्तामणिः प्राप्तः सन् फलेन संपाद्य न विश्राम्यति। इति ईदृशं विचिन्त्य राजा प्रकाशं व्यक्तमुक्तवान्। किं उक्तवान्। अहो वसुवर्ष हे

कम्। वसुवर्षः—यथाज्ञापयति देव इति। तथा कृतवति वसुवर्षे माता—(स्वगतम्।) अहो, कुतोऽद्य मे पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु कामिनीजनसंभावनभङ्गुरारम्भनिर्भरासु च गोष्ठीष्विदं परं मनः। किं नु खलु न महादेवीगेहं गतस्यास्य किमपि वैराग्यकारणमभूत्। ममानिच्छन्त्या एव हि पुत्रेणेयं महति स्वातन्त्र्ये स्थापिता। अतिप्रसक्तं च स्त्रीषु स्वातन्त्र्यं करपत्रमिव पत्युर्नाविदार्य हृदयं विरमति। कथितं च मे खाद्योपायनविनियुक्तया रसायनसिद्धेर्माहानसिकस्य सुतया प्रियंवदया यथा—'अम्बादेवि, तव स्नुषाया प्रणयपर इव दृश्यते तस्मिन्कुब्जे दृष्टिविनिपातः।' (प्रकाशम्।) वत्स, कथमिव लक्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागमसरस्यपि वयसि चतुर्थपुरुषार्थप्रार्थनोत्थासु कथासु गततृष्णमपि सतृष्णमिवाद्य ते प्रतिभाति चेतः। वदनच्छायाप्यन्यथैव

भाण्डागारिक, अस्मै सुभाषितवर्षाय वाचकाय पारितोषिकं दीनारवर्षं वितीर्यतां त्वया दीयताम्। वसुवर्षो भाण्डागारिको ब्रूते—यथा आज्ञापयति देव इति। वसुवर्षे तथा कृतवति पारितोषिकं दत्तवति सति माता स्वगतं चिन्तयति चन्द्रमती चेतसि विचारयति—अहो आश्चर्ये। अद्य अस्मिन् अहनि मे मम पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु समारंभो गतिरस्करणतत्परासु कामिनीजनसंभावनभङ्गुरारम्भनिर्भरासु च स्त्रीजनानुकूलनक्षयविनशनशीलारम्भगाढासु च गोष्ठीषु वार्तासु इदं परमुत्कृष्टं मनश्चित्तं कुतः संजातमिति। नु इति वितर्के। महादेवीगेहं गतस्य अस्य मम पुत्रस्य किमपि किंचिद्वैराग्यकारणं विरागत्वहेतुः किं खलु नाभूत् बभूव। मम मे अनिच्छन्त्या एव अनभिलसन्त्या एव हि यस्मात् पुत्रेण यशोधरेण इयममृतमतिर्महति गुरुणि स्वातन्त्र्ये स्वाधीनत्वे स्थापिता धृता। अतिप्रसक्तं अतिप्रसङ्गमागतं स्त्रीषु वनितासु स्वातन्त्र्यं स्वाधीनत्वं पत्युः भर्तुः हृदयं जीवस्थानमविदार्य अच्छित्वा न विरमति न विश्राम्यति। किमिव। करपत्रमिव क्रकचमिव यथा करपत्रं अविदार्य न विश्राम्यति। कथितं च निरूपितं च मे मम खाद्योपायनविनियुक्तया खाद्यस्य मोदकादेरुपायने प्राभृते विनियुक्तया अधिकारवत्या रसायनसिद्धिनाम्नो माहानसिकस्य रसवतीपाकस्य सुतया पुत्र्या प्रियंवदया नाम्न्या। किं कथितम्। यथा हे अम्बादेवि तव स्नुषाया तव पुत्रवध्वा प्रणयपर इव दृश्यते। को दृश्यते। तस्मिन् प्रसिद्धे कुब्जे अष्टवक्रनाम्नि लेसिकापसदे निकृष्टहस्तिपके दृष्टिविनिपातो अवलोकनमिति प्रकाशमम्बादेवी व्यक्तमुवाच। अम्बादेवी किमुवाचेत्याह—हे वत्स पुत्र, लक्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागमसरसि लक्ष्मीविलासो लक्ष्मीभोग एव हंसस्तस्य अभिनवसमागमे सरसि सरोवरप्रायेऽपि वयसि यौवने चतुर्थपुरुषार्थे मोक्षस्य प्रार्थने आकाङ्क्षणे उत्था उत्थानं यासु तास्तथोक्तासु ईदृग्विधासु कथासु वार्तासु गततृष्णमपि अभिलाषरहितमपि ते तव चेतो मनोऽद्य इदानीं सतृष्णमिव सतृष्णं कथमिव प्रतिभाति प्रतिभासते मम चमत्कारयति। हे वत्स, ते तव

ते दृश्यते। वपुरपि मलिनं कमलमिवातीव ते विच्छायम्। श्वासा अपि होमधूमोद्गमा इव तवाधरदलं मलिनयन्तो दीर्घतरमायच्छन्ते। लोचने अपि सान्द्रनिद्रोद्रेकदुर्दिने शत्रुकुलमिव ते मन्दस्पन्दे। मदारम्भे सामज इव मुहुर्मुहुरायासमायासि जृम्भितेषु। कर्मणि विनियुक्तस्तुरग इव न स्थिरस्तिष्ठसि चासने। राजा—(स्वगतम्।) अहो, प्रारम्भे दैवस्य महती खलु कार्यघटनासु तत्परता, मातुश्च मयि संप्रश्नेषु। (प्रकाशम्।) अम्ब, विज्ञापयामि स्वोपज्ञपथमुत्थितं कथयामास। मातापि निशम्यैनम्

यातु द्विषत्पक्षमदः समीक्षितुं प्रतीक्ष्यलक्ष्मीस्त्वमिहोदिताच्चिरम्।
मही च रत्नाकरवारिमेखला सम स्नुषानसृजनेन रक्षतात्॥

भवत वदनच्छाया मुखप्रभापि अन्यथैवापरसदृशी दृश्यते विलोक्यते। हे वत्स, ते तव वपुरपि ... .. । हे वत्स, तव भवत श्वासा अपि अधरदलं दन्तच्छदं मलिनयन्तो म्लानिं नयन्तो दीर्घतरं आयततरमायच्छन्ते निर्गच्छन्ति। श्वासा क इव। होमधूमोद्गमा इव होमसवन्धिपर्यायान्तरप्रादुर्भाव इव। हे वत्स, ते तव लोचने अपि सान्द्रनिद्रोद्रेकदुर्दिने इव वहुलनिद्राधिक्येन दुर्दिने छटे मन्दस्पन्दे मन्दलोचने वर्तेते। किमिव। शत्रुकुलमिव यथा तव शत्रुकुलं मन्दस्पन्दं अल्पव्यापारं वर्तते। हे वत्स, मुहुर्मुहु वार वार जृम्भितेषु मुखविनामेषु आयास कष्टं आयासि आगच्छसि। क इव। मदारम्भे मदागमने सामज इव यथा सामजो गज जृम्भितेषु आयाममागच्छति। हे वत्स, कर्मणि गमनादिक्रियायां विनियुक्तोऽधिकृत आसने सिंहासने स्थिरो निश्चलो न तिष्ठसि। क इव। तुरग इव अश्ववर इव यथा कर्मणि विनियुक्तस्तुरग आसने स्थिरो न भवति। राजा यशोधर स्वगतं आत्मगतं चिन्तयति। किं चिन्तयति इति चेत्—अहो आश्चर्यम्। प्रारम्भे कार्यघटनासु कार्यकरणेषु दैवस्य कर्मणः खलु निश्चयेन महती गुरुतरा तत्परता एकाग्रता वर्तते। मातुर्जनन्याश्च मयि विषये संप्रश्नेषु निरूपणासु महती तत्परता वर्तते। राजा प्रकाशं व्यक्तमुवाच—अम्ब हे मातः, विज्ञापयामि स्वोपज्ञपथं स्वकल्पितमार्गं उत्थितं स्वप्नोपलब्धं कथयामास कथितवान्। माता चन्द्रमती रणन्तं एनं उत्थितं स्वप्नं निशम्य श्रुत्वा मा इत्येवममुना प्रकारेण अबूबुधत् बोधयामास बोधितवती। माता किं कुर्वती। समन्तात् सर्वतः ब्रह्मविप्रुषः रक्षार्थं निष्पन्नकणिका विकिरन्ती विविधं क्षरन्ती। कथं यथा भवत्येवम्। सभयं भयसहितं यथा भवत्येवम्। पुनश्च कथं यथा भवत्येवम्। सोद्वेगहृदयं सकम्पहृदयं यथा भवत्येवम्। पुनश्च कथं यथा भवत्येवम्। सानुकम्पोदयं च कारुण्योदयसहितं यथा भवत्येवम्। इत्येव कथमिति चेत्—

यात्वित्यादि। हे पुत्र, अद एतद् स्वप्नदर्शनं द्विषत्पक्षं शत्रुपक्षं समीक्षितुमव-

इति सभयं सोद्वेगहृदयं सानुकम्पोदय च गगनताद्बाष्पविपुषो विकिरन्ती मामेवमन्वबुधत्—पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधसङ्गविदग्धोऽपि कथं त्वमद्या चारान्ध इवावभाससे । को हि नाम सचेतनः स्वप्नेषु भक्तमुपलभ्य गोणिः प्रसारयति । यदि च नियमेन सत्फला भवन्ति स्वप्नास्तर्हि हतमेतदार्यकस्य त्रियामायां मोदकमन्दमठिकावलोकनादागमितमहीपतेरुपाख्यानम् । प्राणिनो ह्यनिलानलपीनसान्तरिताः स्वप्नावस्थायामर्थजातं भूतपूर्वमभूतपूर्वं वा निरीक्षन्ते । कथितवती चाधुनैव मे पथि सहागच्छन्तीयं तव धात्रीदुहिता वसन्तिका, यथा—आर्याणि, प्रभातशेषायां निशि स्वप्ने किलाहं यवागूरिव सवृत्तास्मि । भुक्ता च मन्मातुः श्राद्धामन्त्रितैर्भूदेवैरिति ।

लोकिंतु यातु गच्छतु । अथ स्वप्न शत्रुपक्षे पतत्वित्यर्थ । त्व भवान् इह अस्मिन् भूमण्डले चिर दीर्घकालमुदितादुदय गच्छोदय प्राप्नुहि । कथभूतस्त्वम् । प्रतीक्ष्यलक्ष्मी पूज्यलक्ष्मीक सन् । रत्नाकरवारिमेखला समुद्रजलमर्यादा महीं च रक्षतात् प्रतिपालय । कथम् । मम सार्धम् । केन समम् । स्नुषानप्तृजनेन स्नुषा च वधू । 'सुषा जनवधू' इति वचनात् । नप्ता च पुत्रस्य पुत्र । स्नुषानप्तारौ च तयोर्जनो वर्गस्तेन स्नुषानप्तृजनेन । समुच्चयालकार ॥

हे पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधसङ्गविदग्धोऽपि विचक्षणोऽपि सन् कथ केन प्रकारेण त्व भवान् अद्य इदानीं आचारान्ध इव मूर्ख इव क्रियामूढ इव अवभाससे चमत्करोषि । नामेति सभावनायाम् । क पुमान् सचेतनो विचक्षणो हि निश्चयेन स्वप्नेषु भक्त व्रीहीन् उपलभ्य प्राप्य गोणि प्रसारयति नटप्रसेवक धरति । यदि च यदि चेत् नियमेन स्वप्ना सत्फला सत्यफला भवन्ति तर्हि एतज्जगत्प्रसिद्ध आर्यकस्य आचार्यकस्य आचार्यस्य उपाख्यान दृष्टान्तकथा हत नष्ट आगत वा । कथभूतस्य आर्यकस्य । त्रियामाया रात्रौ मोदकमन्दमठिकावलोकनात् मोदकभृतच्छात्रशालादर्शनात् आमन्त्रितमहीपते सपरिवारनिमन्त्रितनृपस्य । हि यस्मात् कारणात् प्राणिन अनिलानलपीनसान्तरिता वातपित्तकफसहिता स्वप्नावस्थाया स्वप्नावसरे अर्थजात वस्तुसमूह भूतपूर्वं वा पूर्वसजात वा अभूतपूर्वं वा निरीक्षन्ते अवलोकयन्ति । कथितवती च निरूपितवती च अधुनैव इदानीमेव पथि मार्गे मे मम सहागच्छन्ती सममायान्ती इयमेषा तव धात्रीदुहिता भवत उपमातु पुत्री वसन्तिकानामधेया, यथा—हे आर्याणि हे स्वामिनि, प्रभातशेषाया निशि पश्चिमरात्रिप्रान्ते । किलेति निश्चयेन । अह स्वप्ने यवागूरिव उष्णिकेव क्षिप्रघटीव श्राणेव सवृत्तास्मि सजातास्मि । मन्मातु श्राद्धामन्त्रितैर्मज्जनन्या श्राद्धकरणे निमन्त्रितैराहूतैर्भूदेवैर्ब्राह्मणैर्भुक्ता चेति बुभुजे ॥

अपि च ।

निष्कण्टक राज्यमिदं प्रवृद्धमिमे निदेशावहिताश्च भूपाः ।
दिशो दशैतास्तव कामितानि यच्छन्ति चिन्तामणिभिः समानाः ॥
अमूनि पूर्वैर्भवतार्जितानि त्यागाय भोगाय वसूनि सन्ति ।
इच्छाविधेयश्च विलासिनीनामय गणस्तेऽप्सरसा सदृक्षः ॥
निष्कारणं सर्वमिद विहाय त्वं केन कामेन तपो हि कुर्याः ।
स्वर्गापवर्गार्थमिदं न सम्यग्दृष्टाददृष्टं खलु किं गरीयः ॥
अथाज्ञया कोऽपि न वर्तते ते तत्रोत्सृज क्रोधविषं न दोषः ।
भयेन किं मन्दविसर्पिणीना कन्था त्यजन्कोऽपि निरीक्षितोऽस्ति ॥
दु.स्वप्नशङ्का तव चेदथास्ति सत्त्वैः समस्तैः कुलदेवतायै ।
कृत्वा बलिं शान्तिकपौष्टिकार्थं पश्चात्प्रतिस्वप्नविधिं विधेहि ॥

अपि च तथा च । **निष्कण्टकमिति** । हे पुत्र, निष्कण्टक क्षुद्रशत्रुरहित इद एतत् राज्य प्रवृद्ध वृद्धिं गतम् । इमे भूपा सान्तवर्गा निदेशावहिताश्च तवाज्ञावर्तिन सावधाना वर्तन्ते । एता इमा दश दिशस्तव भवत कामितानि वाञ्छितानि यच्छन्ति ददति । कथभूता दिश । चिन्तामणिभि समाना समा ॥

अमूनीति । अमूनि एतानि पूर्वैर्यशोवन्धुयशोर्घान्तैर्भवतार्जितानि त्यागाय भोगाय अनुभवनाय वसूनि सन्ति । अय एष विलासिनीना कामिनीना गण समूहस्ते तव इच्छाविधेयश्च इच्छानुसारी वर्तते । 'विधेयो विनयग्राही' इति वचनात् । कथभूतो विलासिनीना गण । अप्सरसा सदृक्ष रम्भातिलोत्तमामेनकोर्वशीना सदृश ॥

निष्कारणमिति । इद सर्व पूर्वोक्त निष्कारण निष्प्रयोजन विहाय परिहृत्य त्व भवान् केन कामेन केनाभिलाषेण तपस्तपश्चरण हि निश्चयेन कुर्या विदध्या । इद तप स्वर्गापवर्गार्थं स्वर्गलोकमोक्षनिमित्त सम्यग् वर्तते । हे पुत्र, दृष्टात् प्रत्यक्षफलात् अदृष्टमप्रत्यक्ष खलु निश्चयेन कि गरीय किं गुरुतरं वर्तते । अपि तु न वर्तत इत्यर्थ । वृत्तत्रयेण समुच्चयालकार , आक्षेपश्च ॥

अथेत्यादि । अथ चेत् हे राजन्, कोऽपि कश्चित् पुमान् ते तव आज्ञया आदेशेन सह न वर्तते नास्ति तत्र तस्मिन् पुरुषे क्रोधविष कोपहालाहल उत्सृज मुञ्च । तत्र क्रोधविषोत्सर्जने कोऽपि दोषो नास्ति । हे राजन्, मन्दविसर्पिणीना यूकाना भयेन भीत्या कोऽपि कन्था शीतनिवारण वस्त्र त्यजन् परिहरन् किं निरीक्षितोऽस्ति । अपि तु न दृष्टोऽस्ति । दृष्टान्ताक्षेपालकार ॥

दु.स्वप्नेत्यादि । हे पुत्र अथ चेत् तव भवत दु स्वप्नशङ्का दुष्टस्वप्नभयमस्ति,

यस्मात् 'न धर्माश्चरेत्, एष्यत्फलत्वात्संशयितत्वाच्च। को ह्यबालिशो हस्त-
गतं पादगतं कुर्यात्। वरमद्य कपोतः श्वोमयूरात्। वरं सांशयिकान्निष्का-
दसांशयिकः कार्षापणः।' इति महान्खलु लोके लौकायतिकलोककोलाहलः।
स चात्मनो गर्भादिमरणपर्यन्तताया सुघट एव। राजा—

सत्यं न धर्मः क्रियते यदि स्याद्गर्भावसानान्तर एव जीवः।

न चैवम्।

जातिस्मराणामथ रक्षसां च दृष्टिः परं किं न समस्ति लोके॥

पुत्र, लोके खलु लौकायतिकलोककोलाहलो वादो महान् इत्यस्ति। इतीति किम्। न धर्मा-
श्चरेत्। कस्मात् धर्मान् न चरेत्। एष्यत्फलत्वात् धर्मचरणे फलं भविष्यद्वर्तते न वर्तमा-
नकाले धर्मचरणफलं दृश्यते। न केवलं एष्यत्फलत्वाद्धर्मान् चरेत्, संशयितत्वात्। न ज्ञायते
धर्मचरणे फलं भविष्यति न भविष्यति वा इति ढेहत्वाच्च धर्मं न चरेदित्यर्थः। अमुमेवार्थं
आक्षेपेण दृढयति—हि यस्मात् कारणात् कः अबालिशः को विद्वान् हस्तगतं वस्तु सुवर्णा-
दिकं पादगतं कुर्यात्। अर्थात् पादाभ्यां गृह्णीयात्। हस्तौ निकटवर्तिनौ वर्तेते, पादौ तु
दूरस्थिताविति। तेन दृष्टमेव फलं गृह्णीयात्, अदृष्टं तु परित्यजेत्। वरमितीपद्रुचौ। श्वोम-
यूरात् प्रातर्लभ्यमयूरात् अद्य अस्मिन्नहनि लभ्यः कपोतः पारापतो वरं श्रेष्ठः। मयूरे मांसं
महत्, कपोते मांसमल्पम्। यस्मात् कारणात् च। वरमितीपद्रुचौ। सांशयिकात् संशयभवात्
निष्कात् अष्टशतप्रमाणसुवर्णात् असांशयिकः निश्चितः कार्षापणः गद्याणकमेकं सुवर्णं वरं
श्रेष्ठम्। इति ईदृशः खलु निश्चयेन लोके लोकमध्ये लौकायतिकलोककोलाहलः चार्वाकलो-
कवादः साख्यलोकवादो वा। स चात्मनः च चाभहितो (?) वर्तते। कोऽसौ लौकायतिक-
लोककोलाहलस्तमेवाह—गर्भादिमरणपर्यन्तताया गर्भादिः शुक्रार्तवजीवसंयोगः, मरणं
शरीरेन्द्रियविषयैर्वियोगः, तदन्ताया सुघटः सुघटमान एव वर्तते॥

राजा प्राह—**सत्यमिति**। सत्यं हे मातः, त्वद्वचनं सत्यम्। धर्मो न क्रियते न विधी-
यते यदि चेत् जीवः आत्मा गर्भावसानान्तरः स्यात् गर्भश्च अवसानं मरणं तयोर्वान्तर एव
भवति। न चैवं न च गर्भादिमरणपर्यन्तो जीवो वर्तते। कस्मात्। अमुमेवार्थं वृत्तार्धेन
आक्षेपतया दृढयति—लोके जातिस्मराणां पुरुषाणां परं निश्चयेन दृष्टिः किं न समस्ति।
अपि तु समस्त्येव। यदि गर्भादिमरणपर्यन्तो भवति जीवस्तर्हि जातिस्मरः पुमान् कथमेवं
वक्ति—अहं पूर्वजन्मनि एवंविधो बभूव। रक्षसां च दृष्टिः कस्यचित् पित्रादिको दृष्ट्वा मृत्वा
राक्षसो बभूव प्रेतावासे जन्म गृहीतवानिति श्रूयते। यदि जीवः गर्भादिमरणपर्यन्तस्तर्हि
व्यन्तरः कथं संजातः

स्वय कृत जन्तुषु कर्म नो चेत्सम' समस्तः खलु किं न लोकः ।
भूतात्मक चित्तमिदं च मिथ्या स्वरूपभेदात्पवनावनीव ॥

एवं चेदमपि संगच्छते—

यदुपचितमन्यजन्मनि शुभाशुभं तस्य कर्मणः प्राप्तिम् ।
व्यञ्जयति शास्त्रमेतत्तमसि द्रव्याणि दीप इव ॥

नवं वयश्चारुतरास्तरुण्यो रम्याणि हर्म्याणि शिवाः श्रियश्च ।
एतानि ससारतरोः फलानि स्वर्गः परोऽस्तीति मृषैव वार्ता ॥
दोपस्त्वमीषा पुनरेक एव स्थैर्याय यन्नास्ति जगत्युपायः ।
तत्सभवे तत्त्वविदा पर स्यात्खेदाय देहस्य तपःप्रयासः ॥

स्वयमित्यादि । जन्तुषु स्वय कृत कर्म स्वयमुपार्जित कर्म चेन्नो वर्तते तर्हि समस्त लोक खलु सम समान किं न भवति राजकिंकरगुरुशिष्यसधननिर्धनादिक कथ घटते। इद चित्त एष आत्मा भूतात्मक यदुच्यते पृथिव्यप्तेजोवायुनिष्पन्न यदुच्यते तच्च मिथ्या असदेतत् । स्वरूपभेदात् विज्ञानसुखदु खादिगुणवान् जीव , भूतानि तु अचेतनानि तद्विपरीतानि वर्तन्ते। अस्मात् किं तत्स्वरूपभेदो वर्तते। पवनावनीव पवनश्चपल , अवनी तु स्थिररूपा। तद्वदात्मा चपलज्ञानादिगुणवाश्च, भूतानि तु अचेतनानि धारणादिगुणसयुक्तानि ॥

एव च भेदप्रकारे सति इदमपि आर्यावृत्त सगच्छते जन्मपत्रिकाया आदौ या लिख्यते । का चासावार्येत्याह—**यदुपचितमित्यादि** । यत् शुभाशुभ कर्म उपचित-मुपार्जित अन्यजन्मनि तस्य कर्मण प्राप्ति उदय व्यञ्जयति प्रकटीकरोति । किं तत् कथभूतम । शास्त्रमेतत् ज्योतिष्कशास्त्रम् । क इव । दीप इव तमसि द्रव्याणि घटपटादीनि व्यञ्जयति । यदि पूर्वजन्मसद्भावे उत्तरजन्मस्वरूप कथ ज्योति शास्त्र प्रकटयति । तेन ज्ञायते गर्भादिमरणपर्यन्तो जीवो नास्ति ॥

पुनश्च राजा प्राह—**नवमिति**। नव वयो नवीन यौवनम। चारुतरास्तरुण्य , रम्याणि हर्म्याणि, शिवा शुभतरा श्रियश्च । एतानि ससारतरो फलानि वर्तन्ते। स्वर्ग परोऽस्ति इति वार्ता मृषैव मिथ्या वर्तते । किं तु यौवनस्त्रीधनादिक इदमेव स्वर्गो वर्तते ॥

दोष इति । अमीषा यौवनादीना पुनश्च एक एव दोषो वर्तते। यत् यस्मात् कारणात् जगति ससारे उपाय यौवन स्त्रीधनादिलक्षण सुखहेतु स्थैर्याय स्थिरत्वाय नास्ति । किं तु यौवनादिक सर्व अध्रुवमेव वर्तते । तदुक्त शुभचन्द्रेण महाकविना ज्ञानार्णवमहाशास्त्रे—'गगननगरकल्प सगम वल्लभाना जलदपटलतुल्य यौवन वा धनादि । स्वजनसुतशरीरा-दीनि विद्युच्चलानि क्षणिकमिति समस्त विद्धि ससारवृत्तम् ॥' तत्सभवे यौवनादीना स्थिरत्वसद्भावे तत्त्वविदा तत्त्वज्ञानिना पर केवल तप प्रयास देहस्य खेदाय स्यात् ॥

बालस्य मौग्ध्यान्न तपोधिकारो युवा तपस्येद्यदि तत्र दण्डः।
कुटुम्बभाराधिकृतश्च मध्यो वृद्धः पुनर्वृद्धिसहाय एव॥
परोपरोधादयमेवमात्मा मिथ्याग्रहग्रस्तमनःप्रतानः।
स्वयं विजानन्नपि दैवदूतैराकृष्य नीयेत भवभ्रमाय॥

चरमोऽपि पक्षः श्रेयानेव। द्विधा खलु प्राणिनामापदो भवन्ति—संभवत्प्रतीकाराः, कालकृतावताराश्च। तत्राद्यानामुपशमनाय प्रतिस्वप्रविधिः श्रेयःसंनिधेरेव रणाजिरेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विपद्विपधराणाममर्षविषवर्षस्य प्रतीकार इव। मध्यमस्तु पक्षोऽतीव मध्यमः।

बालस्येत्यादि। हे मात, बालस्य शिशोस्तपोधिकारो दीक्षाग्रहणनियोगो न वर्तते। कस्मात्। मौग्ध्यात् मुग्धस्वभावात्। यदि चेत् युवा तरुणस्तपस्येत् तप कुर्यात् तत्र तप करणे दण्ड प्रायश्चित्त वर्तते वपुर्दण्डन कष्ट वा भवति। मध्य अर्ध वृद्ध पुमांस्तु कुटुम्बभाराधिकृतो भवति कुटुम्बोदरपूरण करोति। पुन पश्चात् वृद्धो वर्षीयान् वृद्धिसहाय एव कालान्तरेणोदर पूरयति। जात्यलंकार। तथा चोक्त गुणभद्रेण महाकविना—'बाल्ये वेत्सि न किंचिदप्यपरिपूर्णाङ्गो हित वाहित कामान्ध खलु कामिनीद्रुमघने भ्राम्यन्वने यौवने। मध्ये वृद्धतृषार्जितु वसुपशु क्लिश्नासि कृष्यादिभि वार्धवार्धमृत क जन्मफलिते धर्मो भवेन्निर्मल॥' इति॥

परोपरोधादित्यादि। परोपरोधात् मातृपित्रादि आक्षेपात् अय आत्मा एष जीवो मिथ्याग्रहग्रस्तमन प्रतानो मिथ्याग्रहोऽसत्यपिशाचग्रहस्तेन ग्रस्तो गृहीतो मन प्रतानो मनोव्यापारो यस्य स तथोक्त वर्तते। स्वयमात्मना विजानन्नपि विशेषेण चेतन्नपि दैवदूतै कृतान्तकिंकरैराकृष्य तान् नयित्वा भवभ्रमाय ससारपर्यटनाय नीयेत नीयते॥

चरमोऽपि पक्ष शान्तिकपौष्टिकादिलक्षण श्रेयानेव शुभ एव वर्तते। पर प्रणिपातेन न श्रेयानित्यर्थ। हे मात, द्विधा खलु प्राणिना आपदो विपत्तयो भवन्ति। कौ तौ द्वौ प्रकारौ। सभवत्प्रतीकारा आसन्नापदा प्रतीकारा, कालकृतावताराश्च कृतान्तकृतोत्पत्तयश्च। तत्र तयोर्मध्ये आद्याना सभवत्प्रतीकाराणा आपदा उपशमनाय प्रतिस्वप्रविधि श्रेय सनिधेरेव पुण्याचरणादिव भवति। प्रतिस्वप्रविधि क इव। रणाजिरेषु सग्रामाङ्गणेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विपद्विपधराणा शत्रुसर्पाणा अमर्षविषवर्षस्य क्रोधविषवर्षणस्य प्रतीकार इव विद्याधरभेषजमन्त्रतोयहवनादिप्रतीकार इव। मध्यमस्तु पक्ष स्वप्रशङ्का इत्यादि यत्पठित स अतीव मध्यम निकृष्ट॥

मार्गनिर्गमद्युति खरकरानुव्रजनपराम्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्र
पटलतुलने त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दानवनगरनी
निकटे सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्रुधिरपूरप्रकाशिनि दिनकृत्करकृपाणपा
तदैत्यचिताचक्रवालानुकूले मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्तिनिकेति
रविरथतुरगवेगखरखुरोदस्तास्तमस्तकमनःशिलाधूलिलीले चण्डीशताण्डव
डम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपश्रिणि तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूत

पिण्डालक्तकरसेन पिण्डप्रायलाक्षारसेन प्रसाधितौ मण्डितौ चरणौ तयो मार्गनिर्गम
पदवीनिर्गमस्तद्वत् द्युतिर्दीप्तिर्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । खरकरानुव्रजनपर
म्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभापटलतुलने खरकर श्रीसूर्यस्तस्यानुव्रजनपरा पृष्ठत
गमनतत्परा या अम्बरचरचमू देवसेना तया रचितानि निर्मितानि अरुणमणिविमाना
पद्मरागव्योमयानानि तेषा प्रभा तस्या यत्पटल समूहस्तस्य तुलना उपमा यस्य सध्याराग
महसस्तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दान
वनगर्नीतिनिकटे त्रिपुरो नाम दैत्यविशेषस्तस्य दाहो भस्मीकरण तस्मिन् ऊर्जित
बलवत्तरोऽप्रतिहतव्यापारो योऽसौ धूर्जटि श्रीमहादेवस्तस्य निटिल ललाटपट्टस्तत्र यत्
लोचन तृतीय नयन तस्यानलेन ज्वलन्ति यानि दानवनगराणि त्रिपुरपुराणि तेषा नीति
रुपमा सा निकटे यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्रुधिर
पूरप्रकाशिनि सुराश्च असुराश्च सुरासुरास्तेषा समरमेदिनी तत्र द्रवन्ति प्रवहन्ति यानि
रुधिराणि तेषा पूरस्तद्वत् प्रकाशते इत्येवशील तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । दिनकृ
त्करकृपाणपातितदैत्यचिताचक्रवालानुकूले दिनकृत् तस्य करो हस्तस्तत्र योऽसौ कृपा
णस्तेन पातिता मारिता ये दैत्यास्तेषा चिताचक्रवाल मृतकाग्निमण्डल तस्य अनुकू
लत्वा यत् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्ति
निकेतिनि मातृणा मण्डल तस्य क्रीडाकीलालकुण्ड तस्य कान्तिस्तस्या निकेतो गृ
हमना भियते यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । उक्त च—'ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी
तथा । वाराही चैव चैन्द्राणी चामुण्डा सप्त मातर ॥' पुन कथभूते । रविरथतुरगवेग
खरखुरोदस्तास्तमस्तकमनःशिलाधूलिलीले रविरथस्य ये तुरगास्तेषा वेगेनोपलक्षिता
[illegible] खुरा पादाग्राणि तैरुदस्ता उत्क्षिप्ता अस्तमस्तकस्य अस्ताचलशिखरस्य
या मन शिलाधूलिस्तस्या लीला यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । चण्डीशताण्डवा
डम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपश्रिणि चण्डीशस्य ताण्डवतस्याडम्बरस्तस्यावसरे सुरै
प्रसारितो योऽसौ सुवर्णमण्डपस्तस्य श्री शोभा यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते ।
तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूतमिव [illegible]डम्बरे तमोऽन्धकारस्तदेव तमालारामस्तमा-
लवनं तस्य प्रथमतर पूर्वमेव आविर्भूतो योऽसौ विटपस्तस्य पल्लवसमूहस्तद्वत् आड

अहोरात्र यथा हेतुः प्रकाशध्वान्तजन्मनि ।
तथा महीपतिर्हेतुः पुण्यपापप्रवर्तने ॥

उक्त च—

राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः ।
राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥

इति । भूतसंरक्षण हि क्षत्रियाणा महान्धर्मः । स च निरपराधप्राणिवधे नितरा निराकृत· स्यात् । नृपतिप्रतिष्ठानि च खलु देहिना व्यवहारतन्त्राणि वर्तन्ते । नृपत्यायत्ताः पुण्यपापहेतवो वर्णाश्रमाणामाचारव्यवस्थाश्च । ते च नृपतयः कामक्रोधाभ्यामज्ञानेन वा यथैव शुभमशुभ वा कर्मारभन्ते तथैव जानपदा अपि । श्रूयते हि—वङ्गीमण्डले नृपतिदोषाद्भूदेवे-

---

अह इति । अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रम् । 'अह सर्वैकदेशसख्यातपुण्यवर्षादीर्घादिश्च रात्रि' इत्यनेन तत्पुरुषे अदन्तो निपात । यथा येन प्रकारेण हेतु कारण वर्तते । कस्मिन् । प्रकाशध्वान्तजन्मनि प्रकाशे प्रकाशोत्पादे अहर्दिवसो हेतु वर्तते, ध्वान्तजन्मनि अन्धकारोत्पादे रात्रिर्हेतुर्वर्तते । तथा तेन प्रकारेण महीपती राजा हेतु प्रत्यहो वर्तते । कस्मिन् । पुण्यपापप्रवर्तने पुण्यस्य प्रवर्तने, पापस्य च प्रवर्तने ॥

उक्त च—पूर्वभापित वर्तते चाणक्यसूत्रमित्यर्थ । **राज्ञीत्यादि** । राज्ञि राजनि धर्मिणि धर्मिष्ठे सति प्रजा धर्मिष्ठा भवन्ति । पापे पापिष्ठे राजनि सति पापा प्रजा अपि पापिष्ठा भवन्ति । समे समाने मध्यस्थे राजनि प्रजा अपि समा मध्यस्था भवन्ति । प्रजा राजानमनुवर्तन्ते राजान छन्दानुसारिणो भवन्ति । यथा राजा यादृशो राजा तथा प्रजा प्रजा अपि तादृश्यो भवन्ति ॥

हे मात , भूतसरक्षण प्राणिना प्रतिपालन हि निश्चयेन क्षत्रियाणा राजपुत्राणा महान् गुरुतरो धर्मो वर्तते । स च धर्मो निरपराधप्राणिवधे निर्दोपजन्तुमारणे नितरा अतिशयेन निराकृतो निषिद्ध स्याद्भवेत् । नृपतिप्रतिष्ठानि च राजायत्तानि च खलु निश्चयेन देहिना प्राणिना व्यवहारतन्त्राणि व्यवहारशास्त्राणि क्रियविक्रियादिशास्त्राणि वर्तन्ते सन्ति । नृपत्यायत्ता राजाधीना पुण्यपापहेतव पुण्यपापकारणानि वर्णाश्रमाणा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणा ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थभिक्षूणा च आचार आचरण व्यवस्था मर्यादाश्च वर्तन्ते । ते च नृपतय कामक्रोधाभ्या कामेन कोपेन चाज्ञानेन वा अज्ञानतया वा यथैव येनैव प्रकारेण शुभमशुभ वा पुण्यपाप वा कर्म आरभन्ते कुर्वन्ति तथैव तेनैव नृपतिप्रकारेणैव जानपदा अपि लोका अपि आरभन्ते । श्रूयते हि आकर्ण्यते हि—यस्मात् वङ्गीमण्डले

प्वासवोपयोगः, पारसीकेषु स्वसवित्रीसयोगः, सिंहलेषु न विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग इति। ततश्च।

यथैव पुण्यस्य सुकर्मभाजा षष्ठांशभागी नृपतिः सुवृत्त.।
तथैव पापस्य कुकर्मभाजा षष्ठांशभागी नृपतिः कुवृत्तः॥

अपि च।

य. शस्त्रवृत्ति. समरे रिपुः स्याद्य कण्टको वा निजमण्डलस्य।
अस्त्राणि तत्रैव नृपाः क्षिपन्ति न दीनकानीनशुभाशयेषु॥

तन्मातः, अहमैहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रपस्तेषु प्राणिषु कथं नाम अस्त्र प्रयोजयामि। किं च।

न कुर्वीत स्वय हिंसा प्रवृत्ता च निवारयेत्।
जीवित बलमारोग्यं शश्वद्वाञ्छन्महीपतिः॥

रत्नपुरपतने नृपतिदोषात् राजदोषात् भूदेवेषु ब्राह्मणेषु आसवोपयोग मद्यपानम्। तथा नृपतिदोषात् पारसीकेषु राश्वानदेशेषु स्वसवित्रीसयोग ... ... । तथा नृपतिदोषात् सिंहलेषु च विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग श्रूयते वर्णसकर आकर्ण्यते इति॥

ततस्तस्मात् कारणात्। **यथेत्यादि**। यथैव येन प्रकारेण सुकर्मभाजा पुण्यकर्मणा लोकानां सुवृत्तो नृपति सदाचारो राजा पुण्यस्य षष्ठांशभागी भवति, तथैव तेनैव प्रकारेण कुकर्मभाजा पापकर्मणा लोकाना कुवृत्तो नृपति दुराचारो राजा पापस्य षष्ठांशभागी भवति॥

अपि च तथा च। **य इत्यादि**। यो रिपु शत्रु समरे सग्रामे शस्त्रवृत्तिरायुधवान् स्यात् भवति। तथा च अथ वा निजमण्डलस्य निजदेशस्य य कण्टको धाव्यादिदायक भवति। तत्रैव शत्रौ नृपा राजानो अस्त्राणि क्षिपन्ति मुञ्चन्ति। न दीनकानीनशुभाशयेषु दीनेषु दुर्बलेषु कानीनेषु अकिंचित्करेषु शुभाशयेषु यतिवर्गादिषु अस्त्राणि न मुञ्चन्ति॥

तत्तस्मात् कारणात् हे मात, अह ऐहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रप इहलोकपरलोकाचरणे अनपत्रप अविद्ध सन् तेषु प्राणिषु दीनादिषु निरपराधेषु। नामेति सभावनायाम्। कथ केन प्रकारेण अस्त्र खड्गादिक प्रयोजयामि व्यापारयामि। अपि न कथमपीत्यर्थ॥

किं च। मनाग्विशेष कथयामि—**नेति**। महीपती राजा स्वय आत्मना हिंसा, प्राणिघात न कुर्वीत न कुर्यात्। प्रवृत्ता च अपरै कृता हिंसा निवारयेत् निषेधयेत्। महीपति कि कुर्वन्। जीवित दीर्घायुष्क बल शरीरस्य सामर्थ्यं आरोग्य शश्वन्निरन्तर वाञ्छन्नभिलषन्॥

योो दद्यात्काञ्चनं मेरुं कृत्स्नां चापि वसुंधराम्।
एकस्य जीवितं दद्यात्फलेन न समं भवेत्॥
यथात्मनि शरीरस्य दुःखं नेच्छन्ति जन्तवः।
तथा यदि परस्यापि न दुःखं तेषु जायते॥

इति श्लोकत्रयं गतवत्येव दिने हिरण्यगर्भस्य मन्त्रिणः सुतेन नीतिबृहस्पतिना मामध्यापितवती भवत्येव। कथं नाम विस्मृता। विधेयमेव चाशुभमपि कर्म। को दोषो यदि हन्यमानस्यैवात्मनो न भवेयुः सुलभ्यान्यापदि विजृम्भितानि।

संतर्पणार्थं द्विजदेवतानां पुष्ट्यर्थमङ्गस्य च सन्त्युपायाः।
अन्येऽपि लोके बहवः प्रशस्ताः सन्तः कुतः पापमिहाचरन्ति॥

शुक्रशोणितसंभूतमशुचीनां निकेतनम्।
मांसं चेत्प्रीणयेद्देवानेतद्व्याघ्रानुपास्महे॥

य इति। यः पुमान् मेरुप्रमाणं काञ्चनं दद्यात् ददाति। कृत्स्नां चापि वसुधरां दद्यात्। एकस्य जीवितमभयदानं दद्यात्। स पुमान् फलेन कुलां समं न भवेत्। जीवितदानस्य अधिकफलं प्राप्नुयादित्यर्थः॥

यथेति। यथा येन प्रकारेण आत्मनि शरीरस्य दुःखं जन्तवो जीवा नेच्छन्ति, तथा तेन प्रकारेण यदि चेत् परस्यापि अन्यस्यापि जीवस्य यदि दुःखं नेच्छन्ति तर्हि तेषु जीवेषु दुःखमसातं न जायते नोत्पद्यते॥

इति एतत् श्लोकत्रयं पद्यत्रितयं गतवत्येव दिने ह्यस्तने दिवसे हिरण्यगर्भस्य नाम्नो मन्त्रिणः सुतेन नीतिबृहस्पतिनाम्ना मां भवत्येव त्वमेव अध्यापितवती अपीपठत्। कथं केन प्रकारेण। नामेति संबोधने। विस्मृता विस्मृतवती। विधेयमेव च कर्तव्यमेव च अशुभमपि कर्म पातकं कर्तव्यम्। को दोषो वर्तते, अपि तु न कश्चित्, यदि चेत् हन्यमानस्यैव मार्यमाणस्यैव आत्मनो निजजीवस्य न भवेयुर्न भवन्ति। कानि न भवन्ति। आपदि आपदायां सुलभ्यानि सुप्राप्याणि विजृम्भितानि व्याप्तप्रसराः॥

संतर्पणार्थमित्यादि। द्विजदेवतानां ब्राह्मणकुलदेवतादीनां संतर्पणार्थं प्रीणनार्थम्, अङ्गस्य च शरीरस्य च पुष्ट्यर्थम्, अन्येऽपि जीवघातादपि बहवः अनेके प्रशस्ताः प्रशंसनीया लोके लोकमध्ये उपायाः सन्ति वर्तन्ते। तर्हि हे मातः, सन्तः सत्पुरुषाः कुतः कस्मात् कारणात् पापं हिंसादि कर्म इह अस्मिन् संसारे आचरन्ति कुर्वन्ति॥

शुक्रेति। हे मातः, चेद्यदि मांसं कर्तृभूतं देवान् प्रीणयेत् तर्पयेत्। कथंभूतं मांसम्।

मिथ्या चायं प्रवादः पशूपहारेण देवतास्तुष्यन्तीति।

हताः कृपाणेन वनेऽपि जन्तवो बाढं म्रियन्ते गलपीडनाच्च।
अदन्ति चैतान्स्वयमेव देव्यो व्याघ्राः स्तवार्हाः परमत्र सन्तु॥
कृत्वा मिषं दैवमयं हि लोको मद्ये च मांसे च रतिं करोति।
एवं न चेद्दुर्गतिसंगतिः स्याद्दुष्कर्मणा कोऽपर एव मार्गः॥

यदि च हिंसैव परमार्थतो भवति धर्मः, कथं तर्हि मृगयायाः पापर्धिरिति रूढिः, मांसस्य च पिधायानयनम्, तत्संस्कर्तुर्गृहाद्बहिर्वासः, रावणशाक इति नामान्तरव्यपदेशः, पर्वदिवसेषु वर्जनं च।

शुक्रशोणितसंभूतं शुक्रं पितुः सप्तमो धातुः, शोणितं रुधिरं मातुर्द्वितीयो धातुः, ताभ्यां संभूतमुत्पन्नम्। पुनः कथंभूतम्। अशुचीनां निकेतनं विष्ठादीनां स्थानम्। तर्हि एतस्मात् गच्छत यूयम्, व्याघ्रान् द्वीपिनः उपास्महे। तेऽपि यस्मात् मांसेन प्रीयन्ते॥

मिथ्या चायं प्रवादः असत्योऽयं वादः। अयं कः। पशूपहारेण देवताः तुष्यन्ति संतोषमाप्नुवन्ति इति॥

हता इति। हे मातः, जन्तवो वने। अपिशब्दात् नगरेऽपि। कृपाणेन हताः सन्तो बाढमतिशयेन म्रियन्ते गतासवो भवन्ति। न केवलं कृपाणेन हताः। गलपीडनाच्च गलमोटनाच्च म्रियन्ते। छागादीनां वस्त्रेण पूरयित्वा गलमोटनं कृत्वा मारयित्वा मारयन्ति कर्मचाण्डालास्तथापि म्रियन्ते। देव्यः कुलदेवतादयः स्वयमेव एतान् पशून् अदन्ति च किं नु खादन्ति च। अस्माद्दाने किमपेक्षां कुर्वन्ति। व्याघ्रास्तु स्तवार्हाः स्तुतियोग्याः परं निश्चयेन अत्र संसारे सन्तु भवन्तु। यतस्ते पशून् मारयित्वा स्वयं भक्षयन्ति, देवतास्तु अस्मान् प्रेरयित्वा मरणं कारयित्वा पश्चात् भक्षयन्ति। ततो देवताः स्तवनार्हा न भवन्ति॥

कृत्वेति। अयं लोकः पापिष्ठो जनः दैवं देवतासंबन्धि मिषं कृत्वा हि निश्चयेन मद्ये च मांसे च रतिं करोति। देवता भवान्यादयः किल मद्यपाने मांसभक्षणे च रतिं कुर्वन्ति प्रीयन्ते इति कथयित्वा लोको मद्यादौ प्रवर्तते। एवं देवतामिषं चेत् न भवति तर्हि दुर्गतिसंगतिः नरकादिसंगतिः दुष्कर्मणां पापिष्ठानां अपरोऽन्यः क एव मार्गः स्यात्। अपि तु न कश्चिन्मार्गः स्यात्। देवतामिषं एव दुर्गतिमार्ग इत्यर्थः॥

यदि च हे मातः, हिंसैव जीववध एव परमार्थतो निश्चयाद्धर्मो भवति संजायते, तर्हि मृगयाया आखेटकस्य पापर्धिरिति रूढिः प्रसिद्धिः कथं केन प्रकारेण भवति। मांसस्य च पिधायानयनं आवृत्यानयनं कथम्, तत्संस्कर्तुः मांसकारस्य गृहाद्बहिर्वासः कथम्, 'रावणशाक' इति नामान्तरव्यपदेशः मांसस्य रावणशाक इति ईदृशं नामान्तरकथनं कथम्, पर्वदिवसेषु च अष्टमी-चतुर्दशी-अमावास्या एकादश्यादिदिनेषु वर्जनं कथम्॥

यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु भारत ।
तावद्वर्षसहस्राणि पच्यन्ते पशुघातकाः ॥

इति कथमियं पौराणिकी श्रुतिः ।

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदेयं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णास्रोतोविबन्धो गुरुषु च विनतिः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यं सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष मार्गः ॥

इति कथमेतत्सर्वपथीनमुवाच **वररुचिः** ।

होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्यादयो गुणाः ।
पुंसि हिंसारते पार्थ चाण्डालसरसीसमाः ॥

इति कथमियं **व्यासोक्तिः** ।

यावन्तीति । यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु वर्तन्ते । हे भारत युधिष्ठिर महाराज, तावन्ति वर्षसहस्राणि तत्परिमाणानि वर्षसहस्राणि पशुघातका नरकेषु पच्यन्ते । इतीदृशी इयं एषा पौराणिकी श्रुतिः महाभारतशास्त्रश्रुतिः कथं वर्तते ॥

प्राणाघातादित्यादि । प्राणाघातात् प्राणव्यपरोपणात् निवृत्तिर्नियमः, परधनहरणे परद्रव्यापहरणे संयमो यावज्जीवनियमः, सत्यवाक्यं अनृतवचनपरिहारः, काले मुनिवेलायां शक्त्या निजवित्तानुसारेण प्रदेयं दानं भवति, परेषां परपुरुषाणां युवतिजनकथातः मूकभावः । परस्त्रीणामप्रशंसनमित्यर्थः । तृष्णास्रोतोविबन्धः तृष्णा लोभः सैव स्रोतो जलप्रवाहस्तस्य विबन्धः । परिग्रहपरिमाणमित्यर्थः । गुरुषु च दीक्षादेशकेषु विनतिर्नमस्कारः, सर्वभूतानुकम्पा सर्वेषु निर्गुणेषु गुणवत्सु च भूतेषु अनुकम्पा कारुण्यम्, सामान्यं सर्वसाधारणं सर्वशास्त्रेषु जैनशैवादिषु ग्रन्थेषु श्रेयसां पुण्यानां एष मार्गः अयं मार्गः । कथंभूतोऽयं मार्गः । अनुपहतविधिः । एतं मार्गं कोऽपि नोल्लङ्घत इत्यर्थः । इति कथं केन प्रकारेण एतदिदं सर्वपथीनं सर्वसाधारणं वररुचिः कात्यायनः उवाच ॥

होमेत्यादि । हे पार्थ हे अर्जुन, होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्यादयः होमश्च अग्निमुखे देवतानामाहुतिः, स्नानं च गङ्गाद्वारादौ जलस्नानम् । उक्तं च—'गङ्गाद्वारे कुशावर्ते बिल्वके नीलपर्वते । स्नात्वा कनखले तीर्थे संभवेन्न पुनर्भवे ॥' तपश्च सातपनम् । उक्तं च— 'अहः सायमहः प्रातस्त्र्यहमयाद्याचितम् । अहः परं च नाश्नीयात्कृच्छ्रं सातपनं स्मृतम् ॥' जाप्यं मन्त्रजापः, ब्रह्मचर्यं च शीलरक्षणं होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्याणि तानि आदिर्येषां सत्यवचनादीनां ते तथोक्ता एते गुणाः हिंसारते पुंसि चाण्डालसरसीसमाः चाण्डालतडागोदकवदमान्याः । इतीदृशीयमेषा व्यासोक्तिर्व्यासस्य सत्यवतीपुत्रस्य उक्तिर्वचनं कथं वर्तते ॥

भूषितोऽपि चरेद्धर्मं यत्र तत्राश्रमे रतः।
समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणम्॥

इति कथमिदमाह **वैवस्वतो मनुः**।

अवक्षेपेण हि सतामसतां प्रग्रहेण च।
तथा सत्त्वेष्वभिद्रोहादधर्मस्य च कारणात्॥
विमाननाच्च मान्यानां विश्वस्तानां च घातनात्।
प्रजानां जायते लोपो नृपतेश्चायुषः क्षयः॥

कथमिदमभाषत **पाड्गुण्यप्रस्तावे भारद्वाजः**।

चातुर्मास्येष्वर्धमासिकम्, दर्शपौर्णमासयोश्चातूरात्रिकम्, राजनक्षत्रे गुरुपर्वणि च त्रैरात्रिकम्, एवमन्यासु चोपहतासु तिथिषु द्विरात्रमेकरात्रं वा सर्वेषामघातं घोषयेदायुर्बलवृद्ध्यर्थमिति कथमुपनिषदि वदति स्म **विशालाक्षः**।

भूषितोऽपीति। भूषितोऽपि गृहस्थोऽपि चरेत्कुर्यात्। कम्। धर्मम्। अपिशब्दात् यतिरपि धर्मं चरेत्। यत्र तत्र यस्मिन् कस्मिन् ब्रह्मचर्याश्रमे वानप्रस्थाश्रमे भिक्षुकाश्रमे वा रतः धर्मं चरेत्। स कथंभूतः। सर्वेषु भूतेषु जीवेषु समः समतापरिणामः। लिङ्गं जटिमुण्डीत्यादिकं चिह्नं धर्मकारणं धर्महेतुर्न भवति। इतीदृशमिदमेतद्वैवस्वतो मनुः आदित्यपुत्रो मनुः कथमाह कथं ब्रवीति॥

अवक्षेपेणेति। अवक्षेपेण तिरस्कारेण हि निश्चयेन सतां साधूनां शिष्टानाम्, असतामसाधूनां प्रग्रहेण स्वीकारेण च, तथा तेनैव प्रकारेण सत्त्वेषु अभिद्रोहात् वधकारणात्, अधर्मस्य च कारणात् पापस्य प्रयोजनात्,

विमाननाच्चेति। मान्यानां विमाननात् भङ्गकरणात्, विश्वस्तानां च घातनात्, प्रजानां लोकानां लोपो विनाशो जायते। नृपतेश्च नरेन्द्रस्य आयुषः क्षयो जायते आयुस्त्रुट्यति। इदमेतद्वचनं पाड्गुण्यप्रस्तावे संधिविग्रहयानासनसंश्रयद्वैधीभावाः पाड्गुण्यास्तदवसरे भारद्वाजो द्विजः कथमभाषत कथमुक्तवान्॥

चातुर्मास्येषु वर्षाकाले अर्धमासिकं पञ्चदश दिनानि अघातं घोषयेत्। दर्शपौर्णमासयो चातूरात्रिकं । राजनक्षत्रे यस्मिन्नक्षत्रे राज्ञो जन्म बभूव, गुरुपर्वणि च संक्रान्त्यादिषु त्रैरात्रिकं त्रिदिनानि सर्वेषां अघातं घोषयेत्। एवममुना प्रकारेण अन्यासु च अपरासु च उपहतासु ग्रहणादिदूषितासु तिथिषु द्विरात्रं द्वे दिने एकरात्रं वा तस्मिन्नेव वासरे सर्वेषां अघातं घोषयेत् आयुर्बलवृद्ध्यर्थम्। इतीदृशं उपनिषदि वेदान्तशास्त्रे विशालाक्षः प्रभाकरोऽपि कथं वदति स्म कथमुवाच॥

आहार' साधुजननिन्दितो मधुमांसादिरिति कथ चेदं मृगयोपयोगानन्दं शवरवृन्दं निन्दितावादि **वाणेन** ।

माता—(स्वगतम् ।) अहो, मदीये सुते सांप्रतं जैनजनवात इव लग्नः प्रतिभासते । विषमश्च खलु भवत्यय जनः, यस्माच्चिरं समयान्तरोपरचितप्रतीकाराण्यप्यन्येषा मनासि प्रायेण पश्यतोहर इव हरत्यार्हतो लोकः । तद्वासनावासित हि चेतो न ब्रह्मणापि शक्यतेऽन्यथाकर्तुम् । दुश्चिकित्स्यश्च खलु करिणा कूटपाकल इव प्राणिना क्षपणकोपनीतश्चित्तस्याभिनिवेशः । कथित च मेऽपरेद्युरेव **शिवभूतेः** पुरोहितस्यात्मजेन **शिवशर्मणा**, यथा—अम्बादेवि, राजाद्य भूमणिकाया गतस्तरुमूलनिवासिनमवासस**मिन्द्रार्चितचरणनामधेयमद्राक्षीत्** । तद्दर्शननिवारणे च कृतकापेयमपि मामवमत्य तेन सह महती वेलामिति प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्तमुदन्तमकार्षीत्—

आहारो भोजन साधुजननिन्दित साधुलोकगर्हितो मधुमासादिरितीदृश इदमेतच्च मृगयोपयोगानन्द आखेटकजीवनानन्द शवरवृन्द निन्दिता गर्हिता वाणेन महाकविना कथमवादि कथमुक्तम् ॥

माता स्वगत निजमनसि चिन्तयति—अहो आश्चर्यम् । मदीये सुते साम्प्रत जैनजनवात जैनलोकवासना लग्न इव सगत इव प्रतिभासते मम चेतसि चमत्करोति । खलु वाक्यालकारे । अय जन एष लोको विषमश्च असाध्यश्च भवति । यस्मात् कारणात् चिर दीर्घकाल समयान्तरोपरचितप्रतीकाराण्यपि समयान्तरैः शास्त्रान्तरैरुपरचिताः प्रतीकारा चिकित्सितानि येषा मनसा तानि समयान्तरोपरचितप्रतीकाराणि अपरशासनविरचितवासनान्यपि अन्येषा अपरेषा लोकाना मनासि प्रायेण अर्हतो लोको जैनो लोको हरति निजवासना लगयति स्वशासन प्रत्यानयति । क इव । पश्यतोहर इव चौर इव । तद्वासनावासित जैनलोकभावनावासित चेतो मन ब्रह्मणा सृष्टिकर्त्रापि अन्यथाकर्तुं जैनवासनारहित विधातु न शक्यते न समर्थेन भूयते । कथम् । हि स्फुटमेतत् । क्षपणकोपनीत दिगम्बरमुनिप्रापित चित्तस्य मनसोऽभिनिवेशोऽभिप्रायो दुश्चिकित्स्यश्च दु प्रतीकारश्च भवति । कथम् । खलु निश्चयेन । क इव । करिणा कूटपाकल इव हस्तिना सद्य प्राणहरज्वर इव । उक्त च—'पाकल कुष्ठभेषज्ये पाकलो द्विरदज्वर' । कथित च निरूपित च मे मम अपरेद्युरेव अन्यस्मिन्नहन्येव शिवभूते शिवभूतिनाम्न पुरोहितस्य राजगुरुब्राह्मणस्य आत्मजेन शिवशर्मणा । किं कथितम् । यथा हे अम्बादेवि, राजा श्रीयशोधर अद्य अस्मिन्नहनि भूमणिकाया वनक्रीडाया गत तरुमूलनिवासिन वृक्षमूलस्थित इन्द्रार्चितचरणनामधेय अवासस दिगम्बर अद्राक्षीद्विलोकितवान् । तद्दर्शननिवारणे च तद्गोष्ठीनिषेधे च कृतकापेय-

को भगवन्निह धर्मो यत्र दया भूप सर्वसत्त्वानाम्।
को नामाप्तो यत्र हि न सन्ति सांसारिका दोषाः॥
तज्ज्ञाने क उपायः शास्त्रं यच्चैकवाक्यतायातम्।
तर्हि तपः किं विषयव्यासङ्गविनिग्रहो यत्र॥
जीवः को यत्रैते भवन्ति बुद्ध्यादयः स्वसंवेद्याः।
तस्यामूर्तस्य सतः शरीरबन्धः कथं भवति॥
स्वकृतैः कर्मभिरेष प्रयाति जीवः शरीरबन्ध वा।
वातेरितैः परागैर्भवति यथा संगमो नभसः॥

मपि विहितचपलत्वमपि मा शिवशर्माणमवमत्य अवगणय्य तेन सह इन्द्रार्चितचरणनाम्ना दिगम्बरेण सह महर्ती वेला इतीदृश उदन्त वार्तामकार्षीत् चकार। कथभूतमुदन्तम्। प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्त मदीयेन राज्ञा प्रश्नपरम्परा कृता, तेन तदुत्तरपरम्परा दत्ता, तस्या प्रश्नोत्तरपरम्परायां प्रवृत्त सजात प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्तस्तम्॥

क इति। राजा प्राह—हे भगवन् हे इन्द्रार्चितचरणमुनिस्वामिन्, इह ससारे धर्म क। भगवानाह—हे भूप, सर्वसत्त्वाना सगुणनिर्गुणप्राणिना यत्र यस्मिन् धर्मे दया कारुण्य वर्तते स धर्म। राजा प्राह—हे भगवन्, को नाम आप्तो देवो वर्तते। मुनिराह—यत्र दोषा हि निश्चयेन न सन्ति। के दोषा। सासारिका ससारे भवा. सासारिका। सासारिका दोषा क्षुदादय। उक्त च—'क्षुत्पिपासा जरातङ्का जन्मान्तकभया स्मया। न रागद्वेषमोहाश्च यस्याप्ता सप्त कीर्तिता॥' चकाराच्चिन्तारतिनिद्राविषादस्वेदविस्मया गृह्यन्ते। इत्यष्टादश दोषा॥

तज्ज्ञान इति। राजा प्राह—तज्ज्ञाने आप्तपरिज्ञाने क उपाय। मुनिराह—एकवाक्यतायात पूर्वापरविरोधरहित यच्च शास्त्रम्। राजा प्राह—तर्हि हे भगवन्, तप किं दीक्षा का। मुनिराह—यत्र यस्मिन् तपसि दीक्षाया विषयव्यासङ्गविनिग्रह विषयाणा स्पर्शरसगन्धरूपशब्दाना व्यासङ्ग सगतिस्तस्य विनिग्रह परिहारो वर्तते॥

जीव इति। राजा प्राह—जीव क आत्मा को वर्तते। मुनिराह—यत्र जीवे एते अमी बुद्ध्यादयो बुद्धिसुखदु खादयो भवन्ति वर्तन्ते। बुद्ध्यादयो गुणा. कथभूता.। स्वसवेद्या स्वेनैव सवेद्या आत्मनैव ज्ञापनीया। राजा प्राह—हे भगवन्, तस्यात्मन अमूर्तस्य सतो मूर्तिरहितस्य शरीरबन्ध. कथ केन प्रकारेण भवति॥

स्वकृतैरिति। मुनिराह—स्वकृतैरात्मनोपार्जितै कर्मभि कृत्वा एष जीव शरीरस्य बन्ध मेलन प्रयाति गच्छति। यथा येन प्रकारेण वातेरितैर्वायुप्रेरितै परागै रजोभि नभस आकाशस्य सगमो भवति मेलापक. स्यात्॥

तैरेव गर्भवासे स नीयते निजफलोपभोगार्थम् ।
अशुचिनि मदनद्रव्यैर्निपात्यते श्रोत्रियो यद्वत् ॥

अस्मादृशां स धर्मः कथं तु निजशक्तितो व्रतग्रहणात् ।
किं व्रतमिह वाञ्छाया यो दर्शनपूर्वको नियमः ॥

किं दर्शनमिदमाहुर्या श्रद्धा युक्तितः पदार्थेषु ।
के पुनरमी पदार्था यैरेतद्वर्तते जगच्चक्रम् ॥

तत्प्रभृति न साभिलाषं सेवते मधूनि, न मांसमभिनन्दति, नाखेटकमनुमन्यते, न हव्यकव्यार्थमालभते पशून्, श्रुतिस्मृतिवाक्येषु च प्रतिकूलतया प्रयच्छत्युत्तराणीति । (प्रकाशम् । मुक्ताष्ठतया प्रसार्य समीपवर्तिन ।)

तैरिति । तैरेव कर्मभिरेव स जीव गर्भवासे समूर्छनगर्भोपपादनलक्षणानुभवजन्मस्थाने नीयते प्राप्यते । किमर्थं गर्भवासे नीयते । निजफलोपभोगार्थं निजस्य कर्मण शुभाशुभलक्षणस्य फलस्य सुखदु खलक्षणस्य उपभोगार्थं अनुभवनार्थम् । यद्वत् यथा मदनद्रव्यैर्धात्रीकोद्रवादिकैर्द्रव्यै श्रोत्रियश्चतुर्वेदपाठको ब्राह्मण अशुचिनि विष्ठाया निपात्यते निक्षिप्यते ॥

अथ राजा प्राह—**अस्मादृशामिति** । हे भगवन् । तु इति प्रश्ने । स पूर्वोक्त सर्वसत्त्वदयालक्षणो धर्म अस्मादृशा अस्मद्विधाना पुरुषाणा कथ केन प्रकारेण भवति । मुनिराह—निजशक्तित आत्मशक्त्यनुसारेण व्रतग्रहणात् व्रतस्वीकारात् । राजा प्राह—हे भगवन्, इह ससारे व्रत किम् । मुनिराह—हे राजन्, वाञ्छाया यो नियमो निरोधस्तद्व्रतम् । कथभूतो नियम । दर्शनपूर्वक सम्यक्त्वपूर्वक ॥

राजा प्राह—**किमिति** । हे भगवन्, इदमेतत् दर्शन सम्यक्त्व कि आहु कि ब्रुवन्ति मुनय. । मुनिराह—हे राजन्, या पदार्थेषु जीवाश्रवबन्धसवरनिर्जरामोक्षलक्षणोपलक्षितेषु सप्तसु तत्त्वेषु श्रद्धा रुचिस्तद्दर्शनम् । श्रद्धा कथम् । युक्तित तर्कशास्त्रानुसारेण । राजा प्राह—हे भगवन्, अमी एते पुनश्च पदार्था के वर्तन्ते । मुनिराह—यै पदार्थैरेतदिद जगच्चक्र त्रैलोक्य वर्तते भवति । प्रश्नोत्तरालङ्कार ॥

तत्प्रभृति इन्द्रार्चितचरणमेलापकमादि कृत्वा मधूनि मध्वादीनि क्षौद्राणि साभिलाष रुचिपूर्वक न सेवते न खादयति, मास नाभिनन्दति न प्रशसति, आखेटक पापर्धि नानुमन्यते नानुमोदते, हव्यकव्यार्थं देवपितृकार्ये पशून् तिरश्च नालभते न हिनस्ति, श्रुतिस्मृतिवाक्येषु च प्रतिकूलतया पराङ्मुखतया उत्तराणि प्रयच्छति प्रतिवचनानि ददाति । प्रकाश स्पष्टमेति प्रकट वदति—कि इत्वा पूर्वम् । समीपवर्तिनो लोकान् मुक्ताष्ठतया अधर दीर्घ

रे मम पुत्रस्य च तन्त्रस्य च सर्वस्वखादिनः, प्रजानां च लञ्चालुञ्चाः, निशाचराः, किमेवमस्मत्पुत्रो भवतां नाशयितुं युक्तम्। ननु सदाहं निवारयामि भवतः, यदुतायमद्याप्यपरिपक्वबुद्धिः व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपितपण्डितमन्यभावः श्रीविलासरसवासनासंजातसुकुमारप्रकृतिश्चन्द्रगहिल इव प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विस्मयोत्फुल्ललोचनश्छिद्यमानगलश्छगल इवाहितकारिणोऽपि जनस्य मुग्धतयातीवमुखनिरीक्षणकुतूहली कदाचिदपि जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलैरिन्द्रजालकैरिव दिगम्बरैर्न संगमयितव्य इति कोपसकम्पां वाचमुच्चारयन्ती तर्जयित्वा च मनाग्भ्रूक्षेपेण माम्—अहो असंजातबुद्धिपरिपाक चार्वाक, समाकर्णय। ज्ञातः खलु भवतोऽभिप्रायः। तत्राहमेव समर्था दातुमुत्तरमित्यभिप्रेत्येदमवादीत्—

कृत्वा प्रसार्य आलम्भं दत्वा। रे अरे मम पुत्रस्य तन्त्रस्य च सैन्यस्य च सर्वस्वखादिनः सर्वधनभक्षकाः, रे प्रजानां च लञ्चालुञ्चा उत्कोटग्राहकाः, रे निशाचराः पिशाचाः, अस्मत्पुत्रोऽस्माकं सुतः भवतां युष्माकं एव दिगम्बरसंगमकरणप्रकारेण नाशयितुं किं युक्तं किं विनाशयितुं योग्यो भवति। ननु सदा अहं भवतो युष्मान् निवारयामि निषेधामि, यदुत यत् अयं अस्मत्पुत्रः अद्यापि अपरिपक्वबुद्धिर्वर्तते। अयं व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपितपण्डितमन्यभावः व्यलीकेन असत्येन वैदग्ध्येन विद्वत्तया आत्मनि समारोपितः आनीतः पण्डितमन्यभावो पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितमन्यः तस्य भावोऽभिप्रायो येन स तथोक्तः। पुनः कथंभूतोऽयम्। श्रीविलासरसवासनासंजातसुकुमारप्रकृतिः श्रियो विलासस्य रसस्य भोगानामनुरागस्य वासना तया संजाता सुकुमारा प्रकृतिः स्वभावो यस्य स तथोक्तः। या गर्भिणी स्त्री चन्द्रग्रहणे सति घरायां(?) स्वपिति तस्याः पुत्रश्चन्द्रग्रहिलो भवति। तद्वदयमपि प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विख्यातेष्वपि पदार्थेषु विस्मयोत्फुल्ललोचनो वर्तते। विस्मयेन आश्चर्येण उत्फुल्ले लोचने वितर्केसितनेत्रः इदं किमिति वदन्ति। छिद्यमानगलः द्विधाक्रियमाणकण्ठः छगलश्छाग इव अहितकारिणोऽपि खाटकिनो जनस्य मुग्धतया अविज्ञातस्वरूपत्वेन अतीवातिशयेन मुखनिरीक्षणकुतूहली वक्त्रालोकनविनोदवान्। अरे कदाचित् अपि दिगम्बरैः सह अस्मत्पुत्रः न संगमितव्यः न मेलनीय इति। कथंभूतैर्दिगम्बरैः। जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलैः जगतां मोहने वशीकरणे अभ्यस्तमनुशीलितं कौशलं प्रवीणत्वं यैस्ते तथा तैः। पुनः कथंभूतैर्दिगम्बरैः। इन्द्रजालकैरिव इन्द्रजालविद्याविद्भिरिव। इति कोपसकम्पां कोपेन कम्पवतीं वाचं वाणीमुच्चारयन्ती मनाग्भ्रूक्षेपेण तर्जयित्वा निर्भर्त्स्य अहो यशोधर असंजातबुद्धिपरिपाक अनुत्पन्नमनुषीभूय ... इदं वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण अवादीज्जगाद। इदं कथमिति चेत्।

पाणिपत्रं मिलत्येतच्छक्तिश्च स्थितिभोजने।
यावत्तावदहं भुञ्जे रहाम्याहारमन्यथा॥
अदैन्यासङ्गवैराग्यपरीषहकृते कृतः।
अत एव यतीशाना केशोत्पाटनसद्विधिः॥
इत्युपासकाध्ययन आगमपदार्थपरीक्षणो नाम तृतीय कल्प।
सूर्यार्घो ग्रहणस्नानं संक्रान्तौ द्रविणव्ययः।
संध्यासेवाग्निसत्कारो गेहदेहार्चनो विधिः॥
नदीनदसमुद्रेषु मज्जनं धर्मचेतसाम्।
तरुस्तूपाग्रभक्ताना वन्दनं भृगुसश्रय॥
गोपृष्ठान्तनमस्कारस्तन्मूत्रस्य निषेवणम्।
रत्न वाहनभूयक्षशस्त्रशैलादिसेवनम्॥
समयान्तरपाखण्डवेदलोकसमाश्रयम्।
एवमादिविमूढाना ज्ञेय मूढमनेकधा॥
वरार्थं लोकवार्तार्थमुपरोधार्थमेव वा।
उपासनममीषा स्यात्सम्यग्दर्शनहानये॥
क्लेशायैव क्रियामीषु न फलावाप्तिकारणम्।
यद्भवेन्मुग्धबोधानामूषरे कृषिकर्मवत्॥
वस्तुन्येव भवेद्भक्तिः शुभारम्भाय भाक्तिके।
न ह्यरत्नेन रत्नाय भावो भवति भूतये॥
अदेवे देवताबुद्धिमव्रते व्रतभावनाम्।
अतत्त्वे तत्त्वविज्ञानमतो मिथ्यात्वमुत्सृजेत्॥
तथापि यदि मूढत्वं न त्यजेत्कोऽपि सर्वथा।
मिश्रत्वेनानुमान्योऽसौ सर्वनाशो न सुन्दरः॥
न स्वतो जन्तव प्रेर्या दुरीहा स्युर्जिनागमे।
स्वत एव प्रवृत्ताना तद्योग्यानुग्रहो मत॥
इत्युपासकाध्ययने मूढतोन्मथनो नाम चतुर्थ कल्प।

शङ्काकाङ्क्षाविनिन्दान्यश्लाघा च मनसा गिरा ।
एते दोषाः प्रजायन्ते सम्यक्त्वक्षतिकारणम् ॥

तत्र—

अहमेको न मे कश्चिदस्ति त्राता जगत्त्रये ।
इति व्याधिव्रजोक्रान्तिभीतिं शङ्का प्रचक्षते ॥

एतत्तत्त्वमिदं तत्त्वमेतद्व्रतमिद व्रतम् ।
एष देवश्च देवोऽयमिति शङ्का विदुः पराम् ॥

इत्थं शङ्कितचित्तस्य न स्याद्दर्शनशुद्धता ।
न चास्मिन्नीप्सितावाप्तिर्यथैवोभयवेतने ॥

एष एव भवेद्देवस्तत्त्वमप्येतदेव हि ।
एतदेव व्रतं मुक्त्यै तदेव स्यादशङ्कधीः ॥

तत्त्वे ज्ञाते रिपौ दृष्टे पात्रे वा समुपस्थिते ।
यस्य दोलायते चित्त रिक्त सोऽमुत्र चेह च ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—इहैवानेकाश्चर्यसमीपे **जम्बूद्वीपे जनपदा**भिधानास्पदे जनपदे **भूमितिलकपुरपरमेश्वरस्य गुणमालामहादेवीरति**कुसुमशरस्य **नरपालनाम्नो** नरेन्द्रस्य श्रेष्ठी **सुनन्दो** नाम । धर्मपत्नी चास्य जनितनिखिलपरिजनहृदयानन्दा **सुनन्दा** नाम । अनयो सूनुर्धनद-धनवन्धु धनप्रिय-धनपाल-धनदत्त धनेश्वराणामनुजः सकलकूटकपटचेष्टितहरिर्धन्वन्तरिर्नाम । तथा तन्नपतिपुरोहितस्याग्निलादयितस्योदितोदितधर्मकर्मण **सोमशर्मणः** सुतो **विश्वरूप-विश्वेश्वर-विश्वमूर्ति-विश्वामित्र विश्वावसु-विश्वावलोका**नामनवरज समस्तसद्वृत्तप्रतिलोमो **विश्वानुलोमो** नाम । तौ द्वावपि सहपांशुक्रीडितत्वात्समानशीलव्यसनत्वाच्च क्षीरनीरवत्समाचरितसख्यौ द्यूतमदिरापरदारचौर्याद्यनार्यकार्यपर्यायप्रवर्त्तनमुखौ सन्तौ तेनावनीपतिनात्मीयनगरात्सनिकार निर्वासितौ **कुरुजाङ्गल**देशेषु **वीरमति**महादेवीचरेण **वीरनरेश्वरे**णाधिष्ठितं **यमदण्डतरपा**लेनाश्रितमशेषससारसारसीमन्तिनीमनोहर **हस्तिनागपुर**मवाप्य सपादि-

तावस्थितौ कदाचिदस्तसमस्तकोत्तसतपनातपनिश्चये संध्यासमये मदपक्षीमलिनकपोलपालीनिलीनालिकुलालिख्यमानमुख्यपटाभोगभङ्गीप्रसरान्नीलगिरिकुञ्जरात्स्वच्छन्दतोऽभिमुखमागच्छतो निवृत्य श्रीधर्माचार्योचार्यमाण धर्मश्रवणोचितं नित्यमण्डितं नाम चैत्यालयमासादयामासतु॰।

तत्र च 'धन्वन्तरे, यदि सीधुपिशितोपदंशप्रमुखानि संसारसुखानि स्वेच्छयानुभवितुमिच्छसि, तदा वायममीषामम्बराम्बरावृत्तवपुषा धर्मो न श्रोतव्यः' इत्यभिधाय च श्रवणयुगलमतिनिर्भरं प्रमीलावलम्बिलोचनायामो **विश्वानुलोमः** सुष्वाप। **धन्वन्तरिस्तु** 'प्राणिना हि नियमेन किमप्यचलितात्मतया व्रतमुपात्तं भवति। उदर्केऽवश्यं स्वःश्रेयसि निमित्तम्' इति प्रस्तावायातमाचार्योदितमुपश्रुत्य, प्रणिपत्य च 'यद्येवं तर्हि भगवन्, अयमपि जनोऽनुगृह्यतां कस्यापि व्रतस्य प्रदानेन' इत्यवोचत्। तदनु 'ततः सूरेः खलतिविलोकनात्त्वयात्तव्यम्' इति व्रतेन कुलालाल्लब्धनिधानः पयःपूराविष्टपिष्टशकटपरित्यागाद्विगतोरगोद्गीर्णगरलजनितमृत्युसंगतिरज्ञातनामानोकहपरित्यागेन व्यतिक्रान्तकिंपाकफलादितापत्तिः पुनरविचार्य किमपि कार्यं नार्यमिति गृहीतव्रतजातिरेकदा निशि नगरनायकनिलये नटनृत्यनिरीक्षणात्कृतकालक्षेपणः स्वावासमनुसृत्य शनैर्विघटितकपाटपुटसंधिबन्धः स्वकीयया सवित्र्या विहितगाढावरुण्डनमात्मकलत्रं जातनिद्रातत्प्रमवलोक्यान्योपपत्तिशङ्कया मुहुरुत्खातखड्गो भगवतोपपादितं व्रतमनुसस्मार। शुश्राव च दैवात्तदैव 'मनागतः परतः सर, सर मे शरीरमत्राथ' इति गृहिणीगिरम्। ततश्च 'यदीदं व्रतमहमद्य नाग्रहीष्यम्, तदेमां मातरमिदं च प्रियकलत्रममत्राय विशस्येह दुरपवादरजसामसुत्र च दुरन्तैनसां भागी भवेयम्' इति जातनिर्वेदः सर्वमपि ज्ञातिलोकं यथायथं मनोरथोन्मेकमवस्थाप्य 'यत्रैव देशे दुरपवादोपहतं चेतस्तत्रैव देशे समाश्रीयमाणमाचरणं न भवति निरपवादम्' इति प्रकाशितोपदेशस्य तस्य भगवतो निदेशाद्दुर्गणिभूषणभुवनेस्रकण्टे तत्र्यन्त कान्तारदेवन। विहितनमपर्याद्धर्मधर्माचार्यात्सुरसुन्दरीकटाक्षविरसां दीक्षामादाय विदितवेदितव्यमप्रदाय भवन्ध्ये स्वम्बाडम्बरितोपाद्यस्थशिलातले याममनदचक्रेन्द्रायामातापनयोगस्थितोऽनवरतप्रवर्धमाना-

ध्यातसध्यानावन्ध्यबोध्यनिरत' 'किमय कर्कूरोत्कीर्णः, किं वासादेव पर्वतान्निरूढ' इति वितर्काभ्यर्णो बभूव ।

सजातसुहृत्समालोकनकामो विश्वानुलोमोऽपि तत्परिजनात्परिज्ञाततत्प्रजनव्यतिकर 'मित्रधेयस्य धन्वन्तरेर्या गतिः सा ममापि' इति प्रतिज्ञाप्रवरस्तत्रागत्य जैनजनसमवस्थितिमनवबुध्यमानः 'हंहो मनोहर वयस्य, चिरान्मिलितोऽसि । किमिति न मे गाढामङ्कपालीं ददासि, किमिति न काममालापयसि, किमिति न सादर वार्तामापृच्छसे' इत्यादि बहु सप्रश्रयमाभाष्य निजनियमानुष्ठानैकतानमनसि निरागसि धन्वन्तरियतीश्वरे प्रत्य सविधाशिवताति· प्रादुर्भवदप्रीतिर्भूतरमणीयधरणिधरसमीपसमुत्पादितोटजस्य सहस्रजटस्य जटिनो निकटे शतजटोऽजनिष्ट । धन्वन्तरिरप्यातापनयोगान्ते तस्य सबोधनाय समन्ते समुपसद्य 'मत्प्रणयपान्थविश्रामाराम विश्वानुलोम, जिनधर्मस्थितिमनवबुध्यमानः किमित्यकाण्डे चण्डभावमादाय दुराचारप्रधान· समभूः । तदेहि । विहायेम दुःपथकथासनाथ शमथावसथमनोरथं सहैव तपस्यावः' इति बहुश· कृतप्रयत्नप्रकाशोऽपि दु·शिक्षावशात्तमोतपोतरुतभीतपतङ्गपाकमिव मुधामौनमूकतोत्तरङ्गितचित्तोत्सेक तितउपात्र इव तन्मनोमत्रेऽप्राप्तसदुपदेशपयोवस्थानः प्रतिबोधयितुमशक्नुवन्गुरुपादमूलमनुशील्य कालेन प्रवचनोचितं चरमाचरणाधिकृतं विधिं विधाय विबुधाङ्गनाजनोच्चार्यमाणमङ्गलपरम्परानल्पेऽच्युतकल्पे समस्तसुरसमाजस्तूयमानमहातप परायणप्रतिभोऽमितप्रभो नाम देवोऽभवत् ।

विश्वानुलोमोऽपि पुरोपार्जितजीवितावसाने विपद्योत्पद्य च व्यन्तरेषु गजानीकमध्ये विजयनामधेयस्य विद्युत्प्रभाख्यया वाहनो बभूव । पुनरेकदा पुरदरपुरःसरेण दिविजवृन्देन सह नन्दीश्वरद्वीपात्तत्रत्यचैत्यालयाश्रयामष्टाह्नपर्वक्रिया निर्वर्त्यागच्छन्नसावमितप्रभो देवस्त विद्युत्प्रभमभिभववेक्ष्याह्लादमानमानस· प्रयुज्यावधिमवबुद्धपूर्ववृत्तान्त 'विद्युत्प्रभ, किं स्मरसि जन्मान्तरोदन्तम्' इत्यभाषत । विद्युत्प्रभः 'अमितप्रभ, बाढं स्मरामि । किं तु सकलत्रचरित्राधिष्ठानादनुष्ठानान्ममैवंविध· कर्मविपाकानुरोध· । तव तु ब्रह्मचर्यवशात्कायक्लेशादीदृश· । ये च मदीये समये जमदग्नि-

मतङ्ग-पिङ्गल-कपिञ्जलादयो महर्षयस्ते तपोविशेषादिहागत्य भवतोऽप्यभ्यधिका भविष्यन्ति । ततो न विस्मेतव्यम्' । अमितप्रभः—'विद्युत्प्रभ, सम्प्रत्यपि न मुञ्चसि दुराग्रहम् । तदेहि । तव मम च लोकस्य परीक्ष्यावहे चित्तम्' इति विहितविवादौ तौ द्वावपि देवौ करहाटदेशस्य पश्चिमदिग्भागमाश्रित्य काश्यपीतलमवतेरतुः ।

तत्र च वनेचरसैन्यसौजन्याशून्ये तन्निकटदण्डकारण्यवने समित्काशकुशाशयप्रकामे बदरिकाश्रमे बहुलकालकृतकृच्छ्रतपसं चन्द्रचण्डमरीचिरुचिपानपरायणमानसमूर्ध्वबाहुमेकपादावस्थानाग्रहराहुमनल्पोल्लसत्पल्लवाविरलवल्लीगुल्मवल्मीकावरुद्धवपुषमतिप्रवृद्धवृद्धतासुधाधवलितशिरःश्मश्रुजटाजालत्विषमृषे कश्यपस्य शिष्यं जमदग्निमवलोक्य पत्ररथमिथुनकपोचिताश्लेषं विष विरचय्य तत्कूर्चकुलायकुटीरकोटरे निविष्टौ 'कान्ते, काञ्चनाचलचमूमेरालायामशेषशकुन्तचक्रवर्तिनो वैनतेयस्य वातराजसुतया मदनकन्दलीनामया सह महान्विवाहोत्सवो वर्तते । तत्र मयावश्यं गन्तव्यम् । त्वं तु सखि, समासन्नप्रसवसमया सती न शक्यसे नेतुम् । अहं पुनस्तद्विवाहोत्सवानन्तरमकालक्षेपमागमिष्यामि । यथा चाहं तत्र चिरं नावस्थास्ये तथा मातुः पितुश्चोपरि महान्तः शपथाः । किं च बहुनोक्तेन । यद्यहमन्यथा वदामि तदास्य पापकर्मणस्तपस्विनो दुरितभागी स्याम्' इत्यालापं चक्रतुः ।

तं च जमदग्निः कर्णकटुमालापमाकर्ण्य प्रवृद्धकोपः कराभ्यां तत्कूर्चपर्णाग्रं कम्पितवान् । अमरचरौ विहङ्गावप्युड्डीय तदग्रविटपिनि समुपविश्य पुनरपि न तावमुमवलोक्यालापौ निकाममुपजहतुः । तापसः साश्चर्यो मनोऽन्तरनुमानम् 'नैतौ खलु पक्षिणौ भवतः । किं तु रूपान्तरानुमानात् कावपि कौचिद्देवविशेषौ । तदुपगम्य प्रणम्य च पृच्छामि तावदागमनकारणम् । अहो मत्पूर्वपुण्यप्रसादेनावलोकनदिव्यादिग्भ्रतमानसम्भवमदनचन्द्रमिथुन, कथयतां भवन्तौ कथमहं पापकर्मा' इति । पक्षिणौ 'तपस्विन्, आकर्णय ।

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।
तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा पश्चाद्भवति भिक्षुकः ॥

तथा—

अधीत्य विधिवद्वेदान्पुत्रांश्चोत्पाद्य युक्तित ।
इष्ट्वा यज्ञे यथाकाल ततः प्रव्रजितो भवेत् ॥

इति स्मृतिकारकीर्तितमप्रमाणीकृत्य तपस्यसि' इति । 'कथं तर्हि मे शुभाः परलोका' । 'परिणयनकरणादौरसपुत्रोत्पादनेन' । 'किमत्र दुष्करम्' इत्यभिधाय मातुलस्य विजयामहादेवीपतेरिन्द्रपुरैश्वर्यभाजः काशिराजस्य भूभुजो भवनभाग्भूत्वा तद्दुहितर रेणुकां परिणीयाविरलकलापोलपालकृतपुलिनासराले मन्दाकिनीकूले महदाश्रमपद संपाद्य परशुरामपिताभूत् ।

भवति चात्र श्लोक'—

अतस्तत्त्वविहीनस्य वृथा व्रतसमुद्यमः ।
पुसः स्वभावभीरोः स्यान्न शौर्यायायुधग्रहः ॥

इत्युपासकाध्ययने जमदग्नितप प्रत्यवसादनो नाम पञ्चम कल्प ।

पुनस्तौ त्रिदशौ मगधदेशेषु कुशाग्रनगरोपान्तापातिनि पितृवने कृष्णचतुर्दशीनिशि निशाप्रतिमाशयवशमेकाकिन जिनदत्तनामानमुपासकमवलोक्य साक्षेपम् 'अरे दुराचाराचरणमते निराकृते अविदितपरमपद मनुष्यापसद, शीघ्रमिमामूर्ध्वशोषं शुष्कस्थाणुसमा प्रतिमा परित्यज्य पलायस्व । न श्रेयस्कर खलु तवात्रावसरं पश्यावः । यस्मादावा ह्येतस्याः परेतपुरभूयस्या भूमे' पिशाचपरमेश्वरौ । तदलमत्र कालव्यालावलोकनकरप्रस्थानेन । मा हि कार्षीरन्तरायोत्कर्षाभावमतुच्छस्वच्छन्दकेलिकुतूहलवहलान्त'करणप्रसवयोरावयो ' इत्युक्तमपि प्रकामप्रणिधानोद्युक्तमवेक्ष्य न्यक्षतः कीनाशकाशरनिकायकायाकारघोरघनघस्मराडम्बरप्रथमप्रारम्भावहैः प्रचण्डतडिद्दण्डसघट्टोच्छलच्छन्दसदोहदु सहैः नि सीमसमीरासरालसूत्कारसारप्रसरधवलै करालवेतालकुलकाहलकोलाहलानुकूलैरन्यसामान्यैरन्यैश्च परिगृहीतगृहदारबान्धवधनविध्वसानुबन्धै' प्रत्यूहप्रबन्धै. सबहुमानैस्तत्तद्वरप्रदानैश्च नि शेषामप्युपामध्यात्मसमाधिनिरोधनिघ्नौ विहितविघ्नावपि तमेकाग्रभावाभ्यामात्मसात्कृतान्त करण वहि करणेहित शर्महर्म्यनिर्माणकार्मणपरमाणुप्रबन्धनाद्धर्मध्यानाचालपितु न शेकतुः । सजाते च खरकिरणविरोकनिकरनिरा-

कृतान्धकारोदये प्रभातसमये समुपहृतोपसर्गवर्गौ प्रकाशप्रसन्नसर्गौ तैस्तैर्महाभोगोचितैः प्रणयोदितैराश्लाघ्य तस्मै **जिनदत्ताय** विहायोपविहाराय पञ्चत्रिंशद्वर्णानविद्या विद्या वितेरतु । इयं हि विद्या तवास्मदनुग्रहादम्बरविहारायासं साधितापि भविष्यति परेषा त्वस्माद्विधेरिति **जिनदत्तो**ऽपि कुलशैलशिखण्डमण्डनजिनायतनालोकनकुतूहलिताशय. समाचरितामरानुवर्तनसमयस्ता विद्या प्रतिपद्य हृदयदर्शनोत्सवसमानीतनिखिलनिलिम्पाचलचैत्यालयस्तदवलोकनकौतुकाय **धरसेनाय** परमाप्तोपासनपटवे पुष्पवटवे प्रादात् ।

पुनरप्यमितप्रभः **'विद्युत्प्रभ, जिनदत्तो**ऽयमतीवार्हदभिमतवस्तुपरिणतचित्तः स्वभावादेव च स्थिरमतिरशेषोपसर्गसहनप्रकृतिश्च । तदस्य महदप्याक्रान्त कुलिशे घुणकीटचेष्टितमिव न भवति समर्थम् । अतोऽन्यमेव कान्चनाभिनवजिनोपासनायतनचैतन्य निकषावः' इति विमृश्योच्चलिताभ्यामेताभ्या मगधमण्डलमण्डनसनाथो **मिथिलापुरीनाथः पद्मरथो** नाम नरपतिर्निजनगरनिकटतटीधरवृत्तदेहाया कालगुहाया निवासरम्यमनसो दीप्ततपसो नि शेषानिमिषपरिषन्निषेव्यमाणाचरणचातुर्यात्सुधर्माचार्यादद्भुतप्रभाप्रभावदर्शनोपशान्ताशय सम्यग्दर्शनमणुव्रताश्रयमादाय तद्दिवस एव तदुपदेशाच्छ्रीजिनार्हत्परमेश्वरशरीरनिरतिशयप्रकाशमहिमः कृतनियमसकलभुवनपतिनिमन्त्र्यमानगुणगणोदन्त श्रीवासुपूज्यभगवन्तमुपासितु प्रतिष्ठमान प्रमदनादमन्द्रदुन्दुभिरवाकारितनिरवशेषपरिजन. समानजगमानविद्यार्थिभिरिष्टादृष्टचेष्ट । स च दृष्ट्वा कदाचिदपि क्षुद्रोपद्रवाद्विप्रलब्धमानसश्च पुरोद्यानान्त पुरविध्वंसवरूथिनीमथनप्रसभप्रभञ्जनोर्जितपर्जन्यपरपदर्पोत्कालागादिवमानिभिर्दुर्दमशार्दूलोत्तराकृतिभिर्विक्रिनिभिरुपद्रोतु तयापदविचलितचेतसमवमाय मनस्विनं कुञ्जरं मायामयप्रतिषे(?)मा... व्यामानिर्मितगगनसमाने कर्दमे निमज्जयद्भ्यां ताभ्यां 'नमः सुरासुरोपगीतमहिमानन्दनिरन्तरमन्त्रमाहात्म्यमात्राम्नाय श्रीवासुपूज्याय' इति तत्र निमज्जनेऽप्यनेन वचनमाकर्ण्य तद्वयोरन्ययोरन्तिमपरीषहसहनीयावसराभ्यां [illegible] 'अहो नूतनस्य

त्वरत्नस्याच्छद्मसद्मपथ पद्मरथ, नैतच्चित्रमत्र यत्सधासत्त्वाभ्यामखिलैरपि ष्ठेकैरसदृशेषु भवादृशेषु न प्रभवन्ति प्रसभप्रसवाः क्षुद्रोपद्रवाः । यतः ।

एकापि समर्थेय जिनभक्तिर्दुर्गतिं निवारयितुम् ।
पुण्यानि च पूरयितुं दातु मुक्तिश्रियं कृतिनः ॥'

इति निगीर्य, वितीर्य च जिनसमयाराधनवशे भवद्वशे सर्वरुजापहारोऽयं हार., सकलसपतसतानोच्छेद्यमिदमातोद्य च प्रेषण करिष्यतीति कृतशंकताभ्या तद्वयमभिमतावस्थान स्थान प्रास्थायि। त्रिदशेश्वरवदनजृम्भमाणगुणसंकथः पद्मरथोऽपि तत्तीर्थकृतो गणधरपदाधिकृतो भूत्वा कृत्वा चात्मानमनूनरत्नत्रयतन्त्र मोक्षामृतपात्रमजायत ।

भवति चात्र श्लोकः—

उररीकृतनिर्वाहसाहसोचितचेतसाम् ।
उभौ कामदुघौ लोकौ कीर्तिश्चाल्पं जगत्त्रयम् ॥

इत्युपासकाध्ययने जिनदत्तस्य पद्मरथपृथ्वीनाथस्य च प्रतिज्ञानिर्वाहसाहसो नाम षष्ठ' कल्प ।

इतश्च संगमितसकलोपकरणसेनो धरसेनोऽप्यतुच्छभूच्छायावन्ध्ये पर्वदिवसवासतेयीमध्ये सर्वतो यातुधानधावनप्रवर्धिनीषु स्मशानमेदिनीषु प्रवर्तिततदाराधनानुकूलमण्डलो न्यक्षासु दिक्षु निक्षिप्तरक्षावलोऽवगण' कृतसकलीकरणो भागधेयीविधानसमये वटविटपाग्रे पतिंवराकरकर्तितसूत्रसहस्रसंपादितमात्मासनसमानान्तरालोचितमन्तर्जल्पसकल्पितमन्त्रवाक्य. सिक्यं निबध्य प्रवन्धनाध्वस्तादूर्ध्वमुखविन्यस्तनिशिताशेषशस्त्रो यथाशास्त्र वहिर्निवेशिताष्टविधेष्टिसिद्धिस्तद्विद्याराधनसमृद्धबुद्धिर्बभूव ।

अत्रान्तरे निष्कारणकलिकार्याञ्जनसुन्दर्या निशीथपथवर्तिवीक्षणे क्षपाक्षणे मध्यदेशे प्रसिद्धविजयपुरस्वामिन सुन्दरीमहादेवीविलासिनः स्वकीयप्रतापबहुलवाहनाहुतीकृतारातिसमितेररिमन्थमहीपतेर्ललितो नाम सुतः समस्तव्यसनाभिभूतत्वाद्दायादक्रव्यादसंपादितसाम्राज्यपदापाय. परमुपायमपश्यन्नदृश्याञ्जनावर्जितोर्जितप्रज्ञ प्रतीताञ्जनचोरापरसंज्ञः किलै-

वमुक्तः—'कुशाग्रपुरपरमेश्वरस्याग्रमहिष्याः स्वामिन्याः सौभाग्यरत्नाकरं नाम कण्ठालंकारमिदानीमेव यद्यानीय प्रयच्छसि, तदा त्वं मे कान्तः, अन्यथा प्रणयान्तः' इति। सोऽपि 'कियद्गहनमेतत्' इत्युदाहृत्य प्रियतमामनोरथमन्वर्थकं चिकीर्षुर्निजच्छायादृश्यताशीलकज्जलबहलं लोचनयुगलं विधाय प्रयाय च तन्महीश्वरगृहम्। गृहतस्तदलंकारस्तत्प्रभाप्रसरसमुलक्ष्यमाणचरणसंचारः शब्दशस्त्रोत्तालाननकैस्तलवरानुचरैरभियुक्तो निस्तरीतुमशक्तः परित्यज्य तदाभरणमितस्ततो नगरबाहिरिकायां विहरमाणस्तं धरसेनं प्रदीपदीप्तिवशादधस्तादसंनिवेशभयावेशान्मुहुर्मुहुरारोहावरोहावहदेहदानमवलोक्योपढौक्य च तं देशमेव निर्दिदेश—'अहो प्रलयकालान्धकाराविलायामस्यां वेलायां महासाहसिकनृपन्दुष्करकर्मकारिन्, को नाम भवान्धरसेनः'। 'कल्याणबन्धो, महाभागवृत्तस्य जिनदत्तस्य विदितपुरश्चरणनियोगमनन्योऽहमेतदुपदेशादाकाशविहारव्यवहारनिपुणां विद्यां साधयिषुरपि नाशिक्षम्'। अञ्जनचोरः—'कथमद्य साध्यते धरसेनः'। 'कथयामि। पूर्वोपचारनिषेकेऽस्मिन्नि शङ्कमुपविश्य विद्यामिमामकुण्ठकण्ठं पठन्नेकैकं शरप्रोकं मच्छधीश्छिन्द्यादवसाने गगनगमने। न युज्यते चेदमस्मरणमग'। 'त्वं हि तल्लोन्मुखनिखातनिशितशस्त्रजातभीतमतिर्न मन्तुं भवसि। एतद्यज्ञोपवीतदर्शनेनार्थविवर्जनकृतार्थः समर्थः। तत्कथय मे सर्वमिदमन्यथा विद्याम्। पुना साधयामि'। ततस्तेनात्महितकृता पुनरा हृताः गुरुपादोपनतिविद्य सम्यग्विदितवेद्यः सपत्न्यामन्त्रशिवागारेऽञ्जनचौरः

वासावासपरिसरे समास्ते' । 'समाहूयतामितः' । 'यथादिशति तात' । प्रियदत्तश्रेष्ठी वृद्धभावात्परिहासालापनपरमेष्ठी समागता सुतामवलोक्य 'पुत्रि, निसर्गविलासरसोत्तरङ्गापाङ्गापहसितामृतसरणिविषये सदैव पञ्चालिकाकेलिकिल्हृदये सप्रत्येव तव मन्मथपथा. परिणयनमनोरथाः । तद्गृह्यता तावत्समस्तव्रतैश्वर्यवर्यं ब्रह्मचर्यम् । अत्रैष ते साक्षी भगवानशेषश्रुतप्रकाशनाशगभूरिर्धर्मकीर्तिसूरिरनन्तमतिः' । 'तात, नितान्तं गृहीतवत्यस्मि । न केवलमत्र मे भगवानेव साक्षी, किं तु भवानम्बा च' । अन्यदा तु

उद्भिन्ने स्तनकुड्मले स्फुटरसे हास्ये विलासालसे
किंचित्कम्पितकैतवाधर····प्राये वच·प्रक्रमे ।
कन्दर्पाभिभवाभ्यवृत्तिचतुरे नेत्राश्रिते विभ्रमे
प्राप्तायेव च मध्यगौरवगुणं वृद्धे नितम्बे सति ॥

समायाते सुरतपथप्रमाणमन्मथोन्माथमन्थरसमस्तारत्नस्त्रान्ते सत्र प्रवृ-[illegible]कण्ठकोकिलकामिनीकुहारावा[illegible]मनोजाति-[illegible] मलयाचल[illegible]निलीनकिन्नरमिथुनमोहनामोदमेदुरपरिसर[illegible]-[illegible] [illegible]कोश[illegible]परिमलपानलुब्धमधुकरीनिकरझंकार-[illegible] वसन्तसमयावसरे सा प्रसरत्स्मरविकारा स्मर[illegible]मतिगतिरनङ्गमतिः [illegible] मदनोत्सवदिवसे दोलान्दोलनलालसमानसा [illegible] [illegible]विलासा [illegible]प्रियतमानुगतेन [illegible] पूर्वापराकूपारपालिन्दीसुन्दरीमना[illegible] [illegible] [illegible]विनोदपादपोत्पादक्षोण्या दक्षिण[illegible] [illegible]नरेन्द्रेण कुण्डलमण्डितनामाम्बरतरेण निर्वापिता

[illegible]निमिन्दुकान्ति-
[illegible]मनङ्गगाश्च सर्वान् ।
[illegible] प्रयता-
[illegible] चात ॥

इति [illegible] । [illegible]

निर्वर्तितनिजनिलयसुकेशीनिवेशेन प्रत्यागत्यापहृत्य च पुनर्नभश्चरपुरं प्रत्यनुसरता गगनमार्गाद्धि प्रतिनिवृत्तकुपितसुकेशीदर्शनाशङ्कितांशयेन तत्कायसङ्क्रमितावलोकिनीपर्णलघुविद्याद्वयेन शङ्खपुराभ्यर्णभागिनि भीमवननामनि कानने मुक्ता। तत्र च मृगयाप्रशसनमागतेन भीमनाम्ना किरातराजलक्ष्मीसीम्नावलोकिता, नीता चोपान्तप्रकीर्णेङ्गुदीफलच्छलिं पल्लिम् । एतद्रूपदर्शनदीप्तमदमदनेन च तेन स्वत. परतश्च तैस्तैरुपायैरात्मसभोगसहायै प्रार्थिताप्यसंजातकामिता हठात्कृतकठोरकामोपक्रमेण तत्परिगृहीतव्रतस्थैर्याश्चर्यितकान्तारदेवताप्रतिहार्यात्पर्याप्तपक्कणप्लोषेण मृत्युहेतुकातङ्कपावकपच्यमानशरीरेण च 'मात, क्षमस्वैकमिममपराधम्' इत्यभिधाय वनेचरोपचारोपचीयमानसहचरीचित्तोत्कण्ठे शङ्खपुरपर्यन्तपर्वतोपकण्ठे परिहृता तत्समीपसमावासितसार्थानीकेन पुष्पकनामकेन वणिक्पतिपाकेनावलोकिता सती स्वीकृता च तेन तेन चार्थेन स्वस्य वशमानेतुमसमर्थेन कोशलदेशमध्यायामयोध्याया पुरि व्यालिकाभिधानकामपल्लवकन्दल्याः शफल्याः समर्पिता । तयापि मदनमदसपादनावसथाभि' कथाभि. क्षोभयितुमशक्या तद्राजधानीविनिवेशस्य सिंहमहीशस्योपायनीकृता। तेनाप्यलब्धतन्मन प्रवेशेन विलक्षिताक्षिप्तदुरभिसधिना तत्कन्यापुण्यप्रभावप्रेरितपुरदेवतापादितान्त.पुरपुरीपरिजनापकारविधिना साधु सबोध्य नियमसमाहितहृदयचेष्टाविसृष्टा पितृस्वसु' सुदेवीनामधेयाया पत्यु पितुश्चार्हद्दत्तन्य गृहीतनामवृत्तस्य जिनेन्द्रदत्तस्योदवसितसमीपवर्तिनं विरतिचैत्यालयमवाप्य तत्र निवसन्ती यमनियमोपवासपूर्वकैर्विधिभि क्षपितेन्द्रियमनोवृत्तिर्भवन्ती तस्मादङ्गदेशनगराज्जिनेन्द्रदत्तं चिरविरहोत्तालं श्याल विलोकितुमागतेन प्रियदत्तीश्रेष्ठिना वीक्ष्य विषयाभिलाषमोपपरुषकचा सा विहितबहुशुचा पुनः प्रत्याप्य तस्मै जिनेन्द्रदत्तसुतायार्हद्दत्ताय दातुमुपक्रान्ता—'तात, त भदन्त भगवन्त पितर ता प्रमाणीकृत्य कृतनिरवधिचतुर्थव्रतपरिग्रहा । ततः कथमहमिदानीं विवाहविधये परिकल्पनीया' इति निगीर्य कमलश्रीसकाशे विरतिविशेषवशरत्नत्रयकोशमभजत् ।

वासावासपरिसरे समास्ते'।'समाहूयतामितः' ।'यथादिशति तातः'। प्रियदत्तश्रेष्ठी वृद्धभावात्परिहासालापनपरमेष्ठी समागता सुतामवलोक्य 'पुत्रि, निसर्गविलासरसोत्तरङ्गापाङ्गापहसितामृतसरणिविषये सदैव पञ्चालिकाकेलिकिलहृदये सप्रत्येव तव मन्मथपथाः परिणयनमनोरथाः । तद्गृह्यतां तावत्समस्तत्रैतैश्वर्यवर्यं ब्रह्मचर्यम् । अत्रैष ते साक्षी भगवानशेषश्रुतप्रकाशनाशयभूरिर्धर्मकीर्तिसूरिरनन्तमतिः'।'तात, नितान्तं गृहीतवत्यस्मि। न केवलमत्र मे भगवानेव साक्षी, किं तु भवानम्बा च'। अन्यदा तु

उद्भिन्ने स्तनकुड्मले स्फुटरसे हास्ये विलासालसे
किंचित्कम्पितकैतवाधर····प्राये वचःप्रक्रमे ।
कन्दर्पाभिभवास्तवृत्तिचतुरे नेत्राश्रिते विभ्रमे
प्रादायेव च मध्यगौरवगुणं वृद्धे नितम्बे सति ॥

समायाते मुहुरुत्पथप्रमाणमन्मथोन्माथमन्थरसमस्तसत्त्वस्वान्ते सद्यःप्रसूतसहकाराङ्कुरकवलकषायकण्ठकोकिलकामिनीकुहारावासरालितमनोजविजये मलयाचलमेखलानिलीनकिन्नरमिथुनमोहनामोदमेदुरपरिसरन्समीरसमुदये विकसत्कोशकुरवकप्रसवपरिमलपानलुब्धमधुकरीनिकरझङ्कारसारप्रसरे वसन्तसमयावसरे सा प्रमरत्स्मरविकारा स्मरस्खलन्मतिगतिरनङ्गमतिः सह सहचरीसमूहेन मदनोत्सवदिवसे दोलान्दोलनलालसमानसा स्वकीयरूपातिशयसंपत्तिरस्कृतसकलभवनाङ्गनाङ्गविलासा सुकेशीप्रियतमानुगतेन कृतकामचारप्रचारचेतसा पूर्वापराकूपारपालिन्द्रीसुन्दरीसनाथोत्सङ्गधरस्य विजयार्धावनीधरस्य विद्याधरविनोदपादपोत्पादक्षोण्या दक्षिणश्रेण्या किन्नरगीतनामनगरनरेन्द्रेण कुण्डलमण्डितनाम्नाम्बरचरेण निचायिता

शृङ्गारसारममृतद्युतिमिन्दुकान्ति-
मिन्दीवरद्युतिमनङ्गशरांश्च सर्वान् ।
आदाय नूनमियमात्मभुवा प्रयत्ना-
त्सृष्टा जगत्त्रयवशीकरणाय बाला ॥

इति विचिन्त्याभिलषिता च । ततस्तामपनिहीर्षुविपणेन सुगनिकृष्

निर्वर्तितनिजनिलयसुकेशीनिवेशेन प्रत्यागत्यापहृत्य च पुनर्नभश्चरपुरं प्रत्यनुसरता गगनमार्गाद्धि प्रतिनिवृत्तकुपितसुकेशीदर्शनाशङ्किताशयेन तत्कायसंक्रमितावलोकिनीपर्णलघुविद्याद्वयेन शङ्खपुराभ्यर्णभागिनि भीमवननामनि कानने मुक्ता। तत्र च मृगयाप्रशासनमागतेन भीमनाम्ना किरातराजलक्ष्मीसीम्नावलोकिता, नीता चोपान्तप्रकीर्णेङ्गुदीफलच्छलिं पल्लिम्। एतद्रूपदर्शनदीप्तमदमदनेन च तेन स्वतः परतश्च तैस्तैरुपायैरात्मसंभोगसहायैः प्रार्थिताप्यसंजातकामिता हठात्कृतकठोरकामोपक्रमेण तत्परिगृहीतव्रतस्थैर्योश्वयितकान्तारदेवताप्रतिहार्यात्पर्यासपक्कणप्लोषेण मृत्युहेतुकातङ्कपावकपच्यमानशरीरेण च 'मातः, क्षमस्वैकमिममपराधम्' इत्यभिधाय वनेचरोपचारोपचीयमानसहचरीचित्तोत्कण्ठे शङ्खपुरपर्यन्तपर्वतोपकण्ठे परिहृता तत्समीपसमावासितसार्थानीकेन पुष्पकनामकेन वणिक्पतिपाकेनावलोकिता सती स्वीकृता च तेन तेन चार्थेन स्वस्य वशमानेतुमसमर्थेन कोशलदेशमध्यायामयोध्यायां पुरि व्यालिकाभिधानकामपल्लवकन्दल्याः शफल्याः समर्पिता। तयापि मदनमदसंपादनावसथाभिः कथाभिः क्षोभयितुमशक्या तद्राजधानीविनिवेशस्य सिंहमहीशस्योपायनीकृता। तेनाप्यलब्धतन्मनःप्रवेशेन विलक्षिताक्षिप्तदुरभिसंधिना तत्कन्यापुण्यप्रभावप्रेरितपुरदेवतापादितान्तःपुरपुरीपरिजनापकारविधिना साधु संबोध्य नियमसमाहितहृदयचेष्टाविसृष्टा पितृस्वसुः सुदेवीनामधेयायाः पत्युः पितुश्चार्हद्दत्तस्य गृहीतनामवृत्तस्य जिनेन्द्रदत्तस्योदवसितसमीपवर्तिनं विरतिचैत्यालयमवाप्य तत्र निवसन्ती यमनियमोपवासपूर्वकैर्विधिभिः क्षपितेन्द्रियमनोवृत्तिर्भवन्ती तस्मादङ्गदेशनगराज्जिनेन्द्रदत्तं चिरविरहोत्तालं श्यालं विलोकितुमागतेन प्रियदत्तश्रेष्ठिना वीक्ष्य विषयाभिलाषमोषपरुषकचा सा विदितवृत्तशुचा पुनः प्रत्याप्य तस्मै जिनेन्द्रदत्तसुतायार्हद्दत्ताय दातुमुपक्रान्ता—'तात, तं भदन्तं भगवन्तं पितरं तां प्रमाणीकृत्य कृतनिरवधिचतुर्थव्रतपरिग्रहा। ततः कथमहमिदानीं विवाहविषये परिकल्पनीया' इति निगीर्य कमलश्रीसकाशे विरतिविशेषवशरत्नत्रयकोशमभजत्।

भवति चात्र श्लोकः—

हासात्पितुश्चतुर्थेऽस्मिन्व्रतेऽनन्तमतिः स्थिता ।
कृत्वा तपश्च निष्काङ्क्षा कल्प द्वादशमाविशत् ॥

इत्युपासकाध्ययने निष्काङ्क्षितत्त्वावेक्षणो नामाष्टम कल्प ।

तपस्तीव्रं जिनेन्द्राणा नेद सवादिमन्दिरम् ।
आदौपवादि चेत्येव चेत स्याद्विचिकित्सना ॥
स्वस्यैव हि स दोषोऽय येन शक्तः श्रुताशयम् ।
शीलमाश्रयितु यन्तुस्तदर्थं वा निबोधितुम् ॥
स्वत शुद्धमपि व्योम वीक्षते यन्मलीमसम् ।
नासौ दोषोऽस्य किं तु स्यात्स दोषश्चक्षुराश्रयः ॥
दर्शनाद्देहदोषस्य यस्तत्त्वाय जुगुप्सते ।
स लोहे कालिकालोकान्नूनं मुञ्चति काञ्चनम् ॥
स्वस्यान्यस्य च कायोऽय बहिश्छायामनोहर ।
अन्तर्विचार्यमाण स्यादौदुम्बरफलोपमः ॥
तदैतिह्ये च देहे च याथात्म्य पश्यता सताम् ।
उद्वेगाय कथ नाम चित्तवृत्तिः प्रवर्तताम् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मतिश्रुतावधिविबोधमार्गत्रयप्रवृत्तमतिमन्दाकिनी-मान्द्र सौधर्मेन्द्र किल सकलसुरसेवासमभावसरसमये सम्यक्त्वरत्नगुणानीर्वा-पानुग्रहायोदाहरन्निदानीमिन्द्रकच्छदेशेषु मायापुरीत्यपरनामावनरस्य प्र-भो प्रभावतीमहादेवीविनोदायननाटोद्दायनान्मेदिनीपते सद्दर्शनशरीरग-तचिकित्सायामचिकित्सायामपर. कोऽपि क्षान्तिमतिप्रसरो मा कल्दर्शी कटा-क्षविक्षणाश्रुपपात्रे मर्त्यलोके नास्तीत्येतच्च वासवमञ्जसमिदश. पुरन्दरोदितम-हमानमनन्त्च महामुनिसमन्यचाराप्रचरः नगरोऽवतीर्य सर्वाङ्गानिनाश्रा [illegible]-ष्टकुष्ठक निष्ठ्यूतदवोद्रेकोपहतदेहसम्बिलदेहिमदोदोद्रेकनश्चरणेक्षणद्रा[illegible]-स्नादिनिर्गलदनर्गलदुर्गन्धपूयप्रवाहमूर्धस्फुटितस्फोटस्फुटचेष्टितानिष्टम[illegible]-[illegible] न. [illegible]सर्वाङ्गमध्यन्नगेन्द्रकयशुक्तोयोत्तरञ्जत्वगन्नगत्प्रदीनागिकान-

नासीरमविच्छिन्नोन्मूर्छदनुच्छकच्छूच्छन्नसृक्कसारिणीसरन्सततलालास्रावमनवरतस्रोतस्तातीसारसंभूतबीभत्सभावनैकशो विशिखाशिखोत्पतनियताश्रिताशुचिराशिदुर्दर्शवपुषमृषिवेषमादायादनायावनीपतिभवनमभजत्। भूपतिरपि सप्ततलारब्धसौधमध्यमध्यासीनस्तमसाध्यव्याधिविधुरधिषणादाधीनविष्वाणाध्येषणाय निजनिलयमालीयमानमवलोक्य सौत्सुक्यमालोक्य स्वीकृत्य च कृत्रिमातङ्कपावकपरवशास्वनित मुहुर्मुहुर्महीतले नियत तमनुद्विग्नमनश्चरित्र. प्रकामदुर्जेयखर्जनार्जनजर्जरितगात्र काश्मीरपङ्कपिञ्जरेण भुजपञ्जरेणोदानीयानीय चाशनवेश्मोदर स्वयमेव समाचरितोचितोपचारस्तदभिलाषोन्मेषसारैराहारैरुपशान्ताशयानोत्कण्ठमाकण्ठ भोजयामास ।

मायामुनिः पुनरपि तन्मनोजिज्ञासमानमानसः प्रसभमतिगम्भीरगलगुहाकुहरोज्जिहानघोरघोषाभिघातघनघूर्णितापघनमप्रतिघ चावमीत् । भूमीपतिरपि 'आ', कष्टमजनिष्ट, यन्मे मन्दभाग्यस्य गृहे गृहीताहारोपयोगस्यास्य मुनेर्मन खेदपादपवितर्दिच्छर्दि समभूत्' इत्युपकुष्ठानिष्टचेष्टितवर्त्मानमात्मान विनिन्दन्मायामयमक्षिकामण्डलितकपोलरेखा तदेतन्मुखादसराललालाक्लिन्नमन्नमिन्दिरारविन्दोदरसौन्दर्यनिकटेनाञ्जलिपुटेनादायादाय मेदिन्यामुदसृजत्। पुनश्चोद्गीर्णोद्गीर्णदुर्वर्णकूरनिकरे भाभिभ्रमिनिर्भरारम्भपतितशरीर सप्रयत्नकरस्थामसीम समुत्थाप्य जलजनितक्षालनप्रसङ्गमुत्तरीयदुकूलाञ्चलविलुप्तमलिलसङ्गमङ्गसवाहनेनानुकम्पनविधानोचितवचनरचनेन च साधु समाश्वासयत् । तदनु प्रमोदामृतामन्दहृदयालवालवलयोल्लसत्प्रीतिलतावनिः खुचरो मुनिर्यथैवाय सद्दर्शनश्रवणोत्कण्ठितहृदि यत्रिदिवोत्पादि परिषदि परगुणग्रहणाग्रहनिधानेन विबुधप्रधानेन प्राज्यराज्यसमज्यार्जुनसर्जितजगत्रयीनिजनामधेयप्रसिद्धिर्यथोक्तसमत्वाधिगमावधेयबुद्धिरुपवर्णितस्तथैवाय मया महाभागो निर्वर्णित इति विचिन्त्य प्रकटितात्मरूपप्रसरस्तमवनीश्वरममरतरुप्रसूनवर्षानन्ददुन्दुभीनादोपघातशुचिभि साधुकारपरव्याहारावसरशुचिभिरुदारैरुपचारैरनिमिषविषयसंभूष्णुभिर्मनोभिलषितसपादनजिष्णुभिस्तैस्तै पठितमात्रविधेयविद्योपदेशगर्भैर्वस्त्रसदर्भैश्च सभाव्य सुरसेव्य देशमाविवेश।

भवति चात्र श्लोकः—

वालवृद्धगदग्लानान्मुनीनौद्दायन स्वयम् ।
भजन्निर्विचिकित्सात्मा स्तुतिं प्रापत्पुरंदरात् ॥

इत्युपासकाध्ययने निर्विचिकित्सासमुत्साहनो नाम नवमः कल्पः ।

अन्तर्दुरन्तसंचार बहिराकारसुन्दरम् ।
न श्रद्दध्यात्कुदृष्टीना मत किम्पाकसंनिभम् ॥
श्रुतिशाक्यशिवाम्नायः क्षौद्रमासासवाश्रयः ।
यदन्ते मखमोक्षाय विधिरत्रैतदन्वयः ॥
भर्मिभस्मजटाबोटयोगपट्टकटासनम् ।
मेखलाप्रोक्षण मुद्रा वृसीदण्डः करण्डकः ॥
शौच मज्जनमाचामः पितृपूजानलार्चनम् ।
अन्तस्तत्त्वविहीनाना प्रक्रियेय विराजते ॥
को देव किमिद ज्ञान किं तत्त्व कस्तपःक्रमः ।
को बन्ध कश्च मोक्षो वा यत्तवेद न विद्यते ॥
आप्तागमाविशुद्धत्वे क्रिया शुद्धापि देहिषु ।
नाभिजातफलप्राप्त्यै विजातिष्विव जायते ॥
तस्मस्तवं प्रशमा वा न कुर्वीत कुदृष्टिषु ।
ज्ञानविज्ञानयोस्तेषा विपश्चिन्न च विभ्रमेत् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मुक्ताफलमञ्जरीविराजितविलासिनीकर्णकुण्डलेषु पाण्ड्यमण्डलेषु पौरपुण्याचारविदूरितविधुरताया दक्षिणमथुरायामशेषश्रुतपारावारपारगमनविनोदावलम्बितविस्मयसाक्षितसकलभुवनभागम्, अष्टाङ्गनिमित्तसमपत्तिसमधिकविषणाधिकरणम्, अखिलश्रमणसंघसमुपास्यमानचरणम्, अत्याश्चर्यतपश्चरणगोचरचारचातुरीचमत्कृतचित्तरतिचारणर्षिविनिर्मितार्चनोपचार श्रीमुनिगुप्तनामव्याहार भदन्त भगवन्त गगनगमनशाली ... विजयार्धमेदिनीध्रस्य गतिकर्णिकस्य... निखिलमल्लकनानिमर्णा दक्षिणश्रेणा मेघकूटपट्टनाधिपत्योपार्जित

'भगवन्, साधु । समासे' । तदन्वतीतवतीषु कियतीषु चिरकालकलासु 'वटो, ललाटतपो वर्तते मार्तण्डः । तद्गृहाणेमं कमण्डलुम् । पर्यायागच्छावः' । वटुः—'यथाज्ञापयति भगवान्' । पुनर्नगरबाहिरिकाया निर्गते ससूपसंयते स कपटवटुर्मायामयसस्याङ्कुरनिकरनिकीर्णां विहारावतीर्णामवनिमकार्षीत् । तद्दर्शनादाकुलितयतिरपि मनाग्व्यलम्बिष्ट । वटुः—'भगवन्, किमित्यकाण्डे विलम्ब्यते' । 'वटो, प्रवचने किलैते सस्याङ्कुराः स्थावराः प्राणिनः पठ्यन्ते' । 'भगवन्, श्वासादिषु मध्ये कियति गुणः खल्वमीषां प्राणः । केवलं रत्नाङ्कुरा इव धराविकारा ह्येते सस्याङ्कुराः' । वेषमुनिः 'साध्वयमभिदधाति' इति विचिन्त्य विहृत्य च निःशङ्कं निष्पादिताहारो विरहितव्याहारः करेण किमप्यभिनयन्नेवमनेनोक्तः—'भगवन्, किमिदं मौनेनाभिनीयते जिनरूपाजीवोऽभिमानस्य रक्षार्थं प्रतीक्षार्थं श्रुतस्य च ध्वनन्ति मुनयो मौनमदनादिषु कर्मसु' इति मौनफलमविकल्पजातजल्पः 'द्विजात्मज, समन्विष्य समानीयतामावा(?)यत्कायो गोमयो भसितपटलमिष्टकाशकलं वा' । 'भगवन्, अखिललोकशौचोचितप्रवृत्तिकायां मृत्तिकायां को दोषः' । 'वटो, प्रवचनलोचननिचायिकास्तत्कायिकाः किल तत्र सन्ति जीवाः' । 'भगवन्, ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणो जीवगुणः' । 'न च तेषु तद्द्वयमुपलभ्यते' । 'यद्येवमानीयतां मृत्स्ना कृत्स्ना द्रुसुमत्सेव्या' । बटुस्तथाचर्य कुण्डिकामर्पयति । मुधामुनिर्जलविकलं कमण्डलुं करेणाकलय्य 'वटो, रिक्तोऽयं कमण्डलुः' । 'भगवन्, इदमुदकमचिरवहे तडागे समास्ते' । 'वटो, पटापूतपानीयादाने महदादीनव किमिति यतो जन्तवः सन्ति । तदमन्यमिह स्वच्छतया विहायसीव पयसि तदनवलोकनादिति वचनात्तत्र बहिस्तत्त्वमयमिति तत्त्वाभिनिवेशवशिकाशयत्वेऽसति तद्दर्शशुद्धि-दर्शनर्याचे स्वचरेण चिन्तितम् । अत एव भगवानतीन्द्रियपदार्थप्रदर्शनशेमुषीं प्राप्तः । श्रीमुनिगुरुर्योऽन्य किमपि न वाचिकं प्राणिनो । [illegible] निसर्गसर्गमम मानसं [illegible] [illegible] च ।

भवति चात्र श्लोकः—

जले तैलमिवैतिह्यं वृथा तत्र वहिर्द्युतिः ।
रसवत्स्यान्न यत्रान्तर्बोधो वेधाय धातुषु ॥

इत्युपासकाध्ययने भवसेनदुर्विलसनो नाम दशमः कल्पः ।

परीक्षितस्तावत्प्रसभाविर्भविष्यद्भवसेनो भवसेनस्तदानीं भगवदाशीर्वादपादयोत्पादवसुमतीं रेवतीं परोक्ष इत्याक्षिप्तान्तःकरणः पुरस्य पुरंदरदिशि हंसाशोत्तसावासवेदिकान्तरालकमलकर्णिकास्तीर्णमृगाजिनापर्यङ्कपर्यायम्, अमरसरःसजातसरोजसूत्रवर्तितोपवीतपूतकायम्, अमृतकरकुरङ्गकुलक्षुण्णसारकृत्तिकृत्तोत्तरासङ्गसनिवेशम्, अनवरतहोमारम्भसभूतभसितपाण्डुपुण्ड्रकोत्कटनिटलदेशम्, अम्बरचरतरङ्गिणीजलक्षालितकल्पकुजवल्कलवलितोत्तरीयप्रतानपरिवेष्टितजटावलयम्, अमृतान्धसिन्धुरोधःसंजातकुतपाङ्कुरोक्षमालाकमण्डलुयोगमुद्राङ्कितकरचतुष्टयम्, उपासनसमायात-मतङ्ग-भृगु-भर्ग-भरत-गौतम-गर्ग-पिङ्गल-पुलह-पुलोम-पुलस्ति-पराशर-मरीचि-विरोचन-चञ्चरीकानीकास्वाद्यमानवदनारविन्दकन्दरविनिर्गलन्निखिलवेदमकरन्दसदोहम्, उभयपार्श्वावस्थितमूर्तिमन्निखिलकलाविलासिनीसमाजसचार्यमाणचामरप्रवाहम्, उदारनादनारदमुनिना मन्यमानप्रतीहारव्यवहारम्, अम्भोद्भवाकारमासाद्य स विद्याधरः समस्तमपि नगरं क्षोभयामास। सापि जिनेश्वरचरणप्रणयमण्डपमण्डनमाधवीवरुणधरणीश्वरमहादेवी नृपतिपुरोहितात्तमुदन्तमाकर्ण्य त्रिषष्टिशलाकोन्मेषेषु पुरुषेषु मध्ये ब्रह्मा नाम न कोऽपि श्रूयते । तथा—

आत्मनि मोक्षे ज्ञाने वृत्ते ताते च भरतराजस्य ।
ब्रह्मेति गीः प्रगीता न चापरो विद्यते ब्रह्मा ॥

इति चानुस्मृत्य विस्मयमतिरतिष्ठत् ।

पुनः कीनाशदिशि पवनाशनेश्वरशरीरशयनाश्रितापघनमितस्ततः प्रकामप्रसरत्तदङ्गोत्तरङ्गकान्तिप्रकाशपरिकल्पितमृताम्बुधिसंनिधानम्, उल्लेखोल्लसत्फणामणिमरीचिनिचयसिचयाचरितनिरालम्बाम्बरवितानभावम्, अमर्त्योद्यानप्रसूनमञ्जरीजलजटिलप्रतानवनमालामकरन्दमण्डितकौस्तुभप्रभावम्,

असितसितरत्नकुण्डलोद्द्योतसंपादितोभयपक्षपक्षद्वयाक्षेयम्, अनेकमाणिक्याधिकाघटितकिरीटकोटिविन्यस्तास्तोकस्तबकपारिजातप्रसवपरिमलपानपरिचयचटुलचञ्चरीकचयरच्यमानापरेन्दीवरशेखरकलापमिति गम्भीरनाभीनदनिर्गतोन्नालनलनिलयनिलीनहिरण्यगर्भसंभाव्यमाणनामसहस्रकलमाखण्डलजलधिसुतासवाह्यमानक्रमकमलमनश्वरणशङ्खसारङ्गनन्दकसकीर्णकरम्, असुरवृन्दबन्दीकृतसुन्दरीसंपाद्यमानचामरोपचरव्यतिकरम्, अरुणानुजविनीयमानसेवागतसुरसमाजम्, अधोक्षजवेषं विशिष्य स विद्याधर समस्तमपि नगरं क्षोभयामास । सापि जिनसमयरहस्यावसायसरस्वती रेवती कर्णपरम्परया किंवदन्तीमेतामुपश्रुत्य 'सन्ति खल्वर्धचक्रवर्तिनो नव कोगोदकीप्रभवा । ते तु सम्प्रति न विद्यन्ते । अथ पुनरपर एव कश्चिदिन्द्रजालिको लोकविप्रलम्भनायावतीर्णः' इति निर्णायाविचलितचित्ता समासीत् ।

पुनः प्राग्भृद्दिशि शिशिरगिरिशिखराकारकायशाक्वराश्रितशरीरभोग मन्दरभूनगनन्दनानि[illegible]तुङ्गितस्तिमितपृष्ठभागम्, अनिशवनविग[illegible]गर्भगमनपरागपाण्डुरितपिण्डपरिकरम्, अचिरगोचरो नाम [illegible]कपरिकल्पितभास्वर स्वर्णसरोजाकरम्, अबालकपालक[illegible]मौलिमूलव्यतिकरम्, अतिविकटजटाजटकोटरपर्यटद्गगनाटनतटिनीतरङ्गकल्लोलकुतूहलितबालप्रालेयकरम्, आभरणभा[illegible]भुजङ्गभोगभगनानेकमाणिक्यविवेकनिकरातिशयभास्वर[illegible], डमरु[illegible]कृपाणपरशुत्रिशूलखट्वाङ्गादि[illegible]कोटिकोटिविन्यासम्, [illegible] अन्धोदन्ध-निकुम्भ-कुम्भोदर-हेरम्ब-भिरिटि-प्रमथ[illegible]कल्प्यमानबलिविधानम्, अहिर्बुध्न्यावतरणनिदानमाकारमनु[illegible] स विद्याधर समस्तमपि नगरं क्षोभयामास । सापि स्याद्वादमत[illegible] महादेवी उमा [illegible] [illegible] निशम्य [illegible] [illegible] पुन [illegible] विपाक[illegible]

दिशमाश्रित्य श्रुतविधानेन विहितप्रणामा प्रमोदमानमनःपरिणामा तदर्पितान्याशीर्वचनान्यापादितः ।

भवति चात्र श्लोकः—

कादम्बताक्ष्र्यगोसिंहपीठाधिपतिषु स्वयम् ।
आगतेष्वप्यभून्नैषा रेवती मूढतावती ॥

इत्युपासकाध्ययनेऽमूढताप्रौढिपरिवृढो नामैकादश कल्प ।

उपगूहस्थितीकारौ यथाशक्तिप्रभावनम् ।
वात्सल्यं च भवन्त्येते गुणाः सम्यक्त्वसंपदे ॥

तत्र—क्षान्त्या सत्येन शौचेन मार्दवेनार्जवेन च ।
तपोभिः संयमैर्दानैः कुर्यात्समयबृंहणम् ॥
सवित्रीव तनूजानामपराधं सधर्मसु ।
दैवप्रमादसंपन्नं निगूहेद्गुणसंपदा ॥
अशक्तस्यापराधेन किं धर्मो मलिनो भवेत् ।
न हि भेके मृते याति पयोधिः पूतिगन्धताम् ॥
दोषं गूहति नो जातं यस्तु धर्मं न बृंहयेत् ।
दुष्करं तत्र सम्यक्त्वं जिनागमबहिःस्थिते ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—सुराष्ट्रदेशेषु मृगेक्षणापक्ष्मलमूलावलोकिताग-हितानागरजनन्त्रे पाटलिपुत्रे सुसीमाकामिनीमकरध्वजस्य यशोध्वजस्य भूभुजः पराक्रमाक्रमाक्रान्तसकलप्रवीरः सुवीरो नाम सनुस्तनयादिवानि-दस्तुद्धनयेगसमस्तवादित्रविदूषकपिनद्धहृदयत्वाच्च प्रायेण परद्रविणदारादा-नेष्वभिरुचिः क्रीडार्थमेकदा क्रीडावने गतः कितवकिरातपश्यतोहारिग-णेस्तस्करवर्गीतान्— अहो, विक्रमैकरसिकेषु महासाहसिकेषु भवत्सु स्थितेषु किं कोऽपि मे प्रार्थनातिथिमनोरथसारथिरस्ति, य खलु गौड-देशेषु ताम्रलिप्तपत्तने पुण्यपुरुषकाराभ्यामात्मसात्कृतरत्नाकरस्य जिनेन्द्रभक्तनाम्नः वणिक्पतेः सप्ततलप्रासादशिखरभूमिभागिनि ... स्तम्भे उच्चतरोच्चतरपदवीभूतमद्भुतसद्रत्नयोतनतीर्थं वैडूर्यमणि-... स्थानेऽपि पुनरभिलाषविषयानपेक्षमेव पारितोषिकम् । तत्र च

सदर्पः सूर्यो नाम समस्तमलिम्लुचाग्रेसरो वीरः किलैवमलापीत्—'देव, कियद्गहनमेतद्यतो योऽहं देवप्रसादाद्वियदादवसानविरचितामरावतीपुरस्य पुरंदरस्यापि चूडालंकारनूतनं रत्नं पातालमूलनिलीनभोगवतीनगरस्योरगेश्वरस्यापि फणगुम्फनाधिक्यं माणिक्यमपहरामि, तस्य मे मनुष्यमात्रपरित्राणधरणिं मणिलोचनगोचरागारविहारमपहरतः कियन्मात्रं महासाहसम्' इति शौर्यं गर्जित्वा निर्गत्यागत्य च गौडमण्डलमपरमुपायमपश्यन्मणिमोषायाक्षिप्तक्षुल्लकवेषश्चान्द्रायणाचरणैः पक्षपारणाकरणैर्मासोपवासप्रारम्भैरपरैरपि तपःसंरम्भैः क्षोभितनगनगरग्रामग्रामणीगणः क्रमेण जिनेन्द्रभक्तभावाधिकरणतामभजत् । एकान्तभक्तिशक्तः स जिनेन्द्रभक्तस्तं मायातमसात्कृतप्रियतमाकारमपरमार्थाचारमजानन्नार्यवर्यावश्यमनेकानर्घ्यरत्नरचितजिनदेहसंदोहेऽस्मद्देवगृहे त्वया तावदासितव्यं यावदहं वहित्रयात्रां विधाय समायामि' इत्ययाचतोऽप्रकटकूटकपटक्रमः 'प्रियतम, श्रेष्ठिन्, मैवं भाषिष्ठाः', यदङ्गनाजनसंकीर्णेषु द्रविणोदीर्णेषु देशेषु विहितौकसां प्रायेणामलिनमनसामपि सुलभोदाहाराः खलु खलजनतिरस्काराः'। श्रेष्ठी—'देशयतीश, न सत्यमेतत् । अपरिज्ञातपरलोकव्यवहारस्यावशेन्द्रियव्यापारस्य हि पुरुषस्य बहिःसङ्गे स्यात् विकुरुतां नाम न पुनर्यथार्थदृशामनन्यसामान्यसंयमस्पृशां भवादृशां यतीशानाम्' इति बहाग्रहं देवग्रहपरिग्रहाय तमयथार्थमुनिमभ्यर्थ्य कलत्रपुत्रमित्रबान्धवेष्वकृतविश्वासो मनःपरिजनदिनशकुनपवनानुकूलतया नगरबाहिरिकायां प्रस्थानमकार्षीत् । मायामुनिस्तस्मिन्नेवावसरे तदगारमाकुलपरिवारमवबुध्यार्धविशेषायां निशि कृतरत्नापहारस्तन्मरीचिप्रचाराद्वारक्षिकैरनुद्रुतशरीरः पलायितुमशक्तस्तस्यैव धर्महर्म्यनिर्माणपरमेष्ठिनः श्रेष्ठिनः प्रस्थानायामनिवेशमाविवेश । श्रेष्ठ्यपि दुरालापबहलात्तत्कोलाहलाद्द्राग्विद्राणनिद्रस्तदैव मृषामुनिमुद्रमवसाय स्वभावतः शुद्धाप्तागमपदार्थसमाचारनयस्य निःशेषान्यदर्शनव्यतिरिक्तान्वयस्य समयस्याविदितपरमार्थजनापेक्षया दुरपवादो माभूदिति च विचिन्त्य समस्तमप्यारक्षिकलोकमेवमभणीत्—'अहो दुर्वाणीकाः, किमित्येनं मयगिनमभल्लेन संभावयन्ति

भवन्त', यदेष खलु महातपस्विनामपि महातपस्वी परमनिःस्पृहाणामां परमनि स्पृह' प्रकृत्यैव महापुरुषो मायामोहरहितचित्तवृत्तिरस्मदभिमने मणिमेनमानयत्कथ नाम तेन भावेन भवद्भिः संभावनीयः। तत्प्रतूर्ण मभ्यर्णीभूय प्रसन्नवपुषः सदाचारकैरवाजेनज्योतिषमेनं क्षमयत स्तु नमस्यत वरिवस्यत च।

भवति चात्र श्लोकः—

मायासंगमनोत्सर्पे सर्पे रत्नापहारिणि।
दोष निषूदयामास जिनेन्द्रो भक्तवाक्पर ॥

इत्युत्तमताचरिते धर्मोपबृंहणार्हणो नाम द्वादश कल्प ।

पर्गोपदननोद्विग्नमजातागमसगमम् ।
स्थापयेच्छ्रस्यदात्मान समगी समयस्थितम् ॥
ततग' प्रत्यनम्यन्त यो न रक्षति गयतम् ।
नून सदृशनाद्धाममगम्थितिलङ्घनात् ॥
नै मदिग्धनिर्वाहैर्विदध्याद्गुणवर्णनम् ।
एकदोषकृते त्याज्य प्राप्ततत्त्व' कथ नर' ॥
य । समयकार्यार्थी नानापञ्चजनाश्रय ।
अर्थ मनो य यो यत्र योग्यस्त तत्र योजयेत् ॥
उपेक्षाया तु जायेत तत्त्वाद्दूरतरो नर. ।
ततस्तस्य भवो दीर्घ समयोऽपि च हीयते ॥

नामा वीरः शयनतलमापन्नः सन्नेवमुक्तः—'राजश्रेष्ठिनो धनदत्तनामनिष्ठस्य कीर्तिमतीनामायाः प्रियतमायाः स्तनमण्डनोदारमलंकारसारं हारमिदानीमेवानीय यदि विश्राणसि, तदा त्वं मे रतिरामः, अन्यथा प्रणयविरामः' इति । सोऽप्यवशानङ्गवेगो मृगवेगस्तद्वचनादेव तदायतनान्निःसृत्याभिसृत्य च निजकलाबलात्तस्य धनदत्तस्यागारमाचरितहारापहारस्तत्किरणनिकरनिश्चितचरणचारस्तलारानुचरैरनुसृतो मृगायितुमसमर्थस्तस्य व्युत्सर्गावेगमुपेयुषो वारिषेणस्य पुरतो हारमपहाय तिरोदधे । तदनुचरास्तत्प्रकाशविशेषवशात् 'वारिषेणोऽयं ननु राजकुमारः पलायितुमशक्तः पित्रोः श्रावकत्वादिमामर्हत्प्रतिमासमानाकृतिं प्रतिपद्य पुरो निहितहारः ससास' इत्यवमृश्य प्रविश्य च विश्वंभराधीशवेश्मनिवेशमेतत्पितुः प्रतिपादितवृत्तान्ताः

दण्डो हि केवलो लोकं परं चेमं च रक्षति ।
राज्ञा शत्रौ च पुत्रे च यथादोषं समं धृतः ॥

इति वचनात् 'नहि महीभुजां गुणदोषाभ्यामत्र मित्रामित्रव्यवस्थितिः, तदस्य रत्नापहारोपहतचरित्रस्य पुत्रशत्रोर्न प्राणप्रयाणादपरश्चण्डो दण्डः समस्ति' इति न्यायनिष्ठुरतावेशात्तज्जनकादेशादागत्य तं सदाचारमहान्तं प्रहरन्तः शरविशरान्प्रसूनशेखरतां भ्रमिलमण्डलानि कर्णकुण्डलतां कृपाणनिकरान्मुक्ताहारतामेवमपराण्यप्यस्त्राणि भूषणतामनुसरन्ति । निबुध्य तद्ध्यानधैर्यप्रवृद्धप्रमोदतया स्वयमेव पुरदेवताकरविकीर्णमाणामरतरुप्रसवोपहारमम्बरचरकुमारास्फाल्यमानानेकनिकरमनिमिषनिकायकीर्त्यमानानेकस्तुतिव्यतिकरमितस्ततो महामहोत्सवावतारं च निचाय्य सत्वरमतिभीतिविस्मितान्तःकरणं श्रेणिकधरणीश्वरायेदं निवेदयामासुः । नरवरः सोत्तालं तत्रागतः सन्कुमाराचारानुरागरसोत्सारितमृतिभीतिसज्ञान्मृगवेगादवगतामूलवृत्तान्तः साधु तं कुमारं क्षमयामास । नृपनन्दनोऽपि प्रतिज्ञातसमयावसाने 'प्राणिनां सुलभसपाताः खलु संसारे व्यसनविनिपाताः । तदलमत्र कालकवलनावलम्बेन विलम्बेन । एषोऽहमिदानीमवासयथार्थमनीषोन्मेषस्तावदात्महितस्योपस्करिष्ये' इति निश्चयमुपश्लिष्याभाष्य

भवन्तः, यदेष खलु महातपस्विनामपि महातपस्वी परमनिःस्पृहाणामपि परमनिःस्पृहः प्रकृत्यैव महापुरुषो मायामोहरहितचित्तवृत्तिरसदभिमतेन मणिमेनमानयत्कथं नाम तेन भावेन भवद्भिः संभावनीयः। तत्प्रतूर्णमभ्यर्णीभूय प्रसन्नवपुषः सदाचारकैरवार्जनज्योतिषमेनं क्षमयत स्तुत नमस्यत वरिवस्यत च।

भवति चात्र श्लोकः—

मायासंयमनोत्सूर्पे सूर्पे रत्नापहारिणि।
दोषं निषूदयामास जिनेन्द्रो भक्तवाक्परः॥

इत्युपासकाध्ययने धर्मोपबृहणार्हणो नाम द्वादश कल्प।

परीषहव्रतोद्विग्नमजातागमसगमम्।
स्थापयेद्भ्रस्यदात्मान समयी समयस्थितम्॥
तपसः प्रत्यवस्यन्तं यो न रक्षति सयतम्।
नून सद्दर्शनाद्बाह्यसमयस्थितिलङ्घनात्॥
नवै. संदिग्धनिर्वाहैर्विदध्याद्गणवर्धनम्।
एकदोषकृते त्याज्यः प्राप्ततत्त्वः कथ नरः॥
यतः समयकार्यार्थो नानापञ्चजनाश्रयः।
अत. संबोध्य यो यत्र योग्यस्तं तत्र योजयेत्॥
उपेक्षाया तु जायेत तत्त्वाद्दूरतरो नरः।
ततस्तस्य भवो दीर्घ. समयोऽपि च हीयते॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मगधदेशेषु राजगृहापरनामावसरे पञ्चशैलपुरे चेलिनीमहादेवीप्रणयश्रेणिकस्य श्रेणिकस्य गोत्राकलत्रस्य पुत्र सकलवैरिपुराभिषेणो वारिषेणो नाम। स किल कुमारकाल एव संसार सुखममागमविमुखमानम. परमवैराग्योद्गूर्ण. पूर्णनिर्णयरस. श्रावकधर्माराधनबन्धधिषणतया गुरूपासनसवीणतया च सम्यगनसितोपासकाध्ययनविधिराश्चर्यशौर्यनिधिरेकदा प्रेतभूमिषु भूतयामरविभावर्या रात्रिप्रतिमास्थितो बभूव। अत्रावसरे क्षपायाः परिणताभोगे खलु मध्यभागे मगधसुन्दरीनामया पण्याङ्गनयात्मन्यनीवासक्तचित्तवृत्तिप्रसरो मृगरग-

नामा वीरः शयनतलमापन्नः सन्नेवमुक्तः—'राजश्रेष्ठिनो धनदत्तनामनिष्ठस्य कीर्तिमतीनामायाः प्रियतमायाः स्तनमण्डनोदारमलंकारसारं हारमिदानीमेवानीय यदि विश्राणसि, तदा त्वं मे रतिरामः, अन्यथा प्रणयविराम' इति । सोऽप्यवशानङ्गवेगो मृगवेगस्तद्वचनादेव तदायतनान्निःसृत्याभिसृत्य च निजकलाबलात्तस्य धनदत्तस्यागारमाचरितहारापहारस्तत्किरणनिकरनिश्चितचरणचारस्तलारानुचरैरनुसृतो मृगायितुमसमर्थस्तस्य व्युत्सर्गावेगमुपेयुषो वारिषेणस्य पुरतो हारमपहाय तिरोदधे । तदनुचरास्तत्प्रकाशविशेषवशात् 'वारिषेणोऽय ननु राजकुमारः पलायितुमशक्त' पित्रोः श्रावकत्वादिमामर्हत्प्रतिमासमानाकृतिं प्रतिपद्य पुरो निहितहार ससास' इत्यवमृश्य प्रविश्य च विश्वभराधीशवेश्मनिवेशमेतत्पितु' प्रतिपादितवृत्तान्ता'

दण्डो हि केवलो लोकं पर चेम च रक्षति ।
राज्ञा शत्रौ च पुत्रे च यथादोषं सम धृतः ॥

इति वचनात् 'नहि महीभुजा गुणदोषाभ्यामत्र मित्रामित्रव्यवस्थितिः, तदस्य रत्नापहारोपहतचरित्रस्य पुत्रशत्रोर्न प्राणप्रयाणादपरश्चण्डो दण्डः समस्ति' इति न्यायनिष्ठुरतावेशात्तज्जनकादेशादागत्य त सदाचारमहान्त प्रहरन्त' शरविशरान्प्रसूनशेखरता भ्रमिलमण्डलानि कर्णकुण्डलता कृपाणनिकरान्मुक्ताहारतामेवमपराण्यप्यस्त्राणि भूषणतामनुसरन्ति । निबुध्य तध्यानधैर्यप्रवृद्धप्रमोदतया स्वयमेव पुरदेवताकरविकीर्णमाणामरतरुप्रसवोपहारमम्बरचरकुमारास्फाल्यमानानेकनिकरमनिमिषनिकायकीर्त्यमानानेकस्तुतिव्यतिकरमितस्ततो महामहोत्सवावतार च निचाय्य सत्वरमतिभीतिविस्मितान्त करण श्रेणिकधरणीश्वरायेद निवेदयामासु' । नरवरः सोत्ताल तत्रागत सन्कुमाराचारानुरागरसोत्सारितमृतिभीतिसज्ञान्मृगवेगादवगतामूलवृत्तान्त साधु त कुमार क्षमयामास । नृपनन्दनोऽपि प्रतिज्ञातसमयावसाने 'प्राणिना सुलभसपाता खलु ससारे व्यसनविनिपाता । तदलमत्र कालकवलनावलम्बेन विलम्बेन । एषोऽहमिदानीमवातयथार्थमनीषोन्मेषस्तावदात्महितस्योपस्करिष्ये' इति निश्चयमुपश्लिष्याभाष्य

पितरमापिष्य च बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहाग्रहमाचार्यस्य सुरदेवस्यान्तिके तपो जग्राह ।

भवति चात्र श्लोकः—

विशुद्धमनसा पुसा परिच्छेदपरात्मनाम् ।
किं कुर्वन्ति कृता विघ्नाः सदाचाराखिलैः खलैः ॥

इत्युपासकाध्ययने **वारिषेण**कुमारप्रव्रज्याव्रजनो नाम त्रयोदश कल्प ।

पुनः'इष्टं धर्मे नियोजयेत्, तथा आतुरस्यागदकारोपयोग इवानिच्छतोऽपि जन्तोर्धर्मयोगः कुशलैः क्रियमाणो भवत्यायत्यामवश्यं निःश्रेयसाय' इति जातमतिस्तपःपरिग्रहेऽपि सह पांसुक्रीडितत्वाच्चिरपरिचयरूढप्रणयत्वाच्चात्मनः प्रियसुहृदं **पुष्पवती**भट्टिनीभर्तुरमात्यस्य **शाण्डिल्यायन**स्य नन्दनमभिनवविवाहविहितकङ्कणबन्धन **पुष्पदन्ता**भिधानमेतदायतनानुगमनेन स्वामिपुत्रत्वात्प्रतिपन्नमहामुनिरूपत्वाच्चाचरिताभ्युत्थानं हस्तेनावलम्ब्य पुन' 'अतोऽतश्च प्रदेशान्मा व्यावर्तयिष्यत्ययं भगवान्' इति सहानुसरन्तमवासवन्त च गुरूपान्तम्, 'भदन्त, एष खलु महानुभावतालतालम्बतरु स्वभावेनैव भवभीरुर्भोगानुभवने विरक्तिचित्तः सर्वसयतवृत्तार्थी भगवत्पादमूलमायातः' इति सूचयित्वा भगवतोऽभ्यर्णे कामकरिकदलिकावहीभारमिव मूर्धजनिकरमपनाय्य दीक्षा ग्राहयामास । सोऽपि तदुपरोधाक्षेपाद्दीक्षामादाय हृदयस्याविदितवेदितव्यत्वादनङ्गग्रहग्रसितत्वाच्च पञ्जरपात्र. पतत्रीव मन्त्रशक्तिकीलितप्रताप' पृदाकुरिव गाढबन्धनालानितो व्यालशुण्डाल इव चाहर्निश **वारिषेण**ऋषिणा रक्ष्यमाणोऽपि

अलकवलयरम्य भ्रूलतानर्तकान्तं
नवनयनविलासं चारुगण्डस्थल च ।
मधुरवचनगर्भ स्मेरबिम्बाधराया'
पुरत इव समास्ते तन्मुख मे प्रियायाः ॥
कर्णावतमसुखमण्डनकं च भूपा
वक्षोजपत्रजघनाभरणानि रागात् ।

पादेष्वलक्तकरसेन च चर्चनानि
कुर्वन्ति ये प्रणयिनीषु त एव धन्या. ॥
लीलाविलासविलसन्नयनोत्पलाया
स्फारस्मरोत्तरलिताधरपल्लवायाः ।
उत्तुङ्गपीवरपयोधरमण्डलाया-
स्तस्या मया सह कदा ननु सगमः स्यात् ॥

किं च ।

चित्रालेखनकर्मभिर्मनसिजव्यापारसारास्मृतै-
र्गाढाभ्यासपुरःस्थितप्रियतमापादप्रणामक्रमैः ।
स्वप्ने सगमविप्रयोगविषयप्रीत्यप्रमोदागमै-
रित्थं वेषमुनिर्दिनानि गमयत्युत्कण्ठितः कानने ॥

इति निर्वन्धेन ध्यायन्द्वादशसमा समानैषीत् ।

शूरदेवभट्टारकोऽप्याभ्या सह तेषु विषयेषु तीर्थकृता पञ्च कल्याणमङ्गलानि स्थानानि वन्दित्वा पुनर्विहारवशात्तत्रैव जिनायतनोत्तंसितोपान्तशैलचूले पञ्चशैलपुरे समागत्यात्मनो वारिषेणऋषेश्च तद्दिवसे पर्युपासितोपवासत्वात्त पुष्पदन्तमेकाकिनमेव प्रत्यवसानायादिदेश । तदर्थमादिष्टेन च तेन चिन्तित चिरात्कालात्खल्वेकस्मादपमृत्योर्जीवन्नुद्धरितोऽस्मि । सम्प्रति हि मे न्यूनानि पुण्यान्यवेक्ष्य दीक्षा मुमुक्षुणा मङ्क्षु पासपरिक्षेपक्षरितेनेव पक्षिणा पलायितुमारब्धम् । वारिषेणस्तस्य तथा प्रस्थानात्कृतोढक वितर्क्य 'अवश्यमय जिनरूप जिहासुरिव सौत्सुक्य विक्रमते, तदेष कषायमुष्यमाणधिषण. समयप्रतिपालनाधिकरणैर्न भवत्युपेक्षणीय' इत्यनुध्यायाध्यातमनुरुध्यैतत्स्थापनाय जनकनिकेतन जगाम । चेलिनीमहादेवी पुत्र मित्रेण सन्नमुपढौकमानमवेक्ष्य तदभिप्रायपरीक्षार्थं सराग वीतराग चासननमयच्छत् । वारिषेणस्तेन सम चरमोपचार विष्टरमलकृत्य 'अम्ब, समाहूयता समस्ताप्यात्मीया स्नुषा' । तदनु वनदेवता इव प्रसूनोत्तसोत्तरङ्गितकुन्तलारामा, कल्पलता इव मणिभूषणरमणीयाङ्गनिर्गमा, प्रावृष इव समुन्नद्धपयोधराविद्रुमध्यभागा, सकलजगल्लावण्यलवलिपि-

लिखिता इव सुभगभोगायतनाभोगाः, कङ्केल्लिकाननक्षितय इव पादपल्लवोल्लासितविहारविषयाः, कमलिन्य इव मणिमञ्जरीमणितोन्मदमरालमण्डलस्खलितचलनलेशया', स्वकीयरूपसंपत्तिरस्कृतत्रिभुवनरामारामणीयका सलीलमहमहमिकोत्सुकाः समागत्य समन्तात्परिवव्रुः पुण्यदेवता इव ताः स्ववासिन्यः। 'अम्ब, मद्भ्रातृजाया सुदत्यप्याकार्यताम्'। ततः सद्यएव धातुरक्ताम्बरचराटोपा, तपसः श्रीरिव विलुप्तकुन्तकलापा, भव्यजनमतिरिव विभ्रमभ्रंशिदर्शना, हिमोन्मथिता कमलिनीव क्षामच्छायापथना, शरदिव दीनपयोधरभरा, खट्वाङ्गकरङ्काकृतिरिव प्रकटकीकसनिकरा सकलसंसारसुखव्यावृत्तिनीतिर्मूर्तिमती वैराग्यस्थितिरिव विवेश।

पुष्पदन्तहृदयकन्दलोल्लासवसुमती सुदती वारिषेणोऽवधार्य 'मित्र, सेयं तव प्रणयिनी यन्निमित्तमद्यापि न संपद्यसे मनो नो मुनिरिति। एताश्चैवंविधकायास्तव भ्रातृजायाः, तथैते च वयं तव समक्षोदय समाचरिताभिजातजनोचितचरिताः'। पुष्पदन्तः—

स्नानानुलेपवसनाभरणप्रसून-
ताम्बूलवासविधिनी क्षणमात्रमेतत्।
आधेयभावसुभगं वपुरङ्गनानां
नैसर्गिकी तु किमिव स्थितिरस्य वाच्या॥

इत्यसंशयमासद्य स्त्रैणेषु सुखकरणेषु विचित्सासज्जो लज्जामभिनीय 'हहो निकामनिरुद्धमकरध्वजोद्धवविधुरबान्धव संसारसुखसरोजोत्सारनीहारायमाणचरण वारिषेण, पर्याप्तमत्रावस्थानेन। प्रकामं ग्रकलितकुसुमाकरमरहस्य वयस्य, इदानीं यथार्थनिर्वेदादवनिर्मनो मुनिरस्मीति चावगाय विशुद्धहृदयौ द्वावपि तौ चेल्लिनीमहादेवीमभिनन्द्योपसद्य च गुरुपादोपशान्त निःशल्याशयौ साधु तपश्चक्रतुः।

भवन्ति चात्र श्लोकः—

सुदतीसङ्गमासक्तं पुष्पदन्तं तपस्विनम्।
वारिषेणः कृतत्राणं स्थापयामास संयमे॥

इत्युपासकाध्ययने स्थितिकारकीर्तनो नाम चतुर्दशः कल्पः।

विभवपरिप्लुतमात्मगोचरं भवान्तरमाकर्ण्योदीर्णजातिस्मरभावः समस्तसमाधि-
तसाम्राज्यसमानसारात्संसाराद्विरज्य मनोजविजयप्राज्यां प्रव्रज्यामासज्य
प्रबुद्धासिद्धान्तहृदयो **मगधविषये सोपारपुरपर्यन्तधाम्नि नाभिगिरिनाम्नि**
महीधरे सम्यग्योगातापनयोगधरो बभूव ।

तदनु सा तद्वियोगातङ्कोद्वृत्तचित्ता **यज्ञदत्ता** तदन्तेवासिभ्यः **सोम
दत्त**व्रतव्यतिकरमात्मखेदकरमनुभूय प्रसूय च समये स्तनंधयं पुनस्त-
मादाय प्रयाय च तं भूमिभृतम् 'अहो कूटकपटकपिकटमन्मानोवनदा-
हदावपावकनिस्त्रिंग्ध दुर्विदग्ध, यदीमं दिगम्बरप्रतिच्छन्दमवच्छिद्य
स्वेच्छयेच्छयागच्छ । नो चेद्गृहाणैनमात्मनो नन्दनम्' इति व्याहृत्यास्यो-
र्ध्वजो भगवतः पुरतः शिलातले बालकमुत्सृज्य विजहार निजं निवासम् ।
भगवानपि तेन सुतेन दृषदः प्लोषोत्कर्षकलुषत्वाद्विष्टरीकृतचरणवर्गः सो-
पसर्गस्तथैवावतस्थे ।

अत्रान्तरे सहचरानुचरसचरत्खेचरीचरणालक्तकरक्तरन्ध्रस्य विजया-
र्धतटीध्रस्य दयिताविदूरविद्याधरीविनोदविहारपरिमलितकान्तारधरण्यामु-
त्तरश्रेण्याममरावतीपुरीपरमेश्वरः सुमङ्गलावल्लभः प्रकामनिर्गातारति-
कान्ताशयशोकशङ्कुस्त्रिशङ्कुर्नाम नृपतिः समरावसराभिसरत्सपत्नसतानाव-
मानसारशिलीमुखश्चिराय राज्यसुखमनुभूय जिनागमादवगतसंसारशरी-
रभोगवैराग्यस्थितिर्यतिर्भूपुर्भूगोचरसंचाराय **हेमपुरेश्वराय** समस्तमही-
शमान्यशासनाय वल्लवाहनाय सुतां **सुदेवीं** राज्यं च ज्येष्ठाय पुत्राय
भास्करदेवाय प्रदाय **सुप्रभसूरि**समीपे संयमी समजनि । ततो गतेषु
कतिपयेषु दिवसेषु समुत्साहितात्मीयसमूहेन स्वदोर्दर्पविद्याविलब्धेन
दुर्विनीतवरिष्ठेन कनिष्ठेनानुजेन **पुरंदरदेवेन** विहितराज्यापहारः परि-
जनेन सह स **भास्करदेव**स्तत्र **वल्लवाहनपुरे** शिबिरमभिनिवेश्य मणि-
मालया महिष्यानुगम्य **सोमदत्त**भगवन्तमुपासितुमागतस्तत्पादमूले स-
कलङ्कमिव तं बालकमवलोक्य 'अहो महदाश्चर्यम् । यत कर्थितदिवा-
करमपि रत्नम्, अजलाशयमपि कुशेशयम्, अनिन्धनमपि तेजःपुञ्जम्,
[illegible]मप्यनन्विष्टम्, अनिन्द्यमातुल्यमपि रमणीयम्, अपि च कथम्,

बालपल्लव इव पाणिस्पर्शेनापि म्लायमानलावण्यः, कठोरोष्मणि ग्रावणि वज्रघटित इव रिरसमानमानसः, मातुरुत्सङ्गगत इव सुखेन समास्ते' इति कृतवति सति प्रियतमे 'काम स्तनधयधृतमनोरथायास्तवाय भगवत्प्रसादसपन्नः सर्वलक्षणोपपन्नो वज्रकुमारो नामास्मदीयवशविशालताविधायिपात्रम्' इत्यभिधाय विधाय च यथावत्तस्य भगवतः पर्युपासनं पुनरत एव महतोऽधिगतैतदपत्यवृत्तान्तो भावपुरमनुससार ।

भवति चात्र श्लोकः—

अन्तःसारशरीरेषु हितायैवाहिते हितम् ।
किं न स्यादग्निसयोगः स्वर्णत्वाय तदश्मनि ॥

इत्युपासकाध्ययने वज्रकुमारस्य विद्याधरसमागमो नाम पञ्चदश कल्पः ।

पुनर्बालभावाच्छोणच्छायकाय कङ्केल्लिपल्लव इव धातकीप्रसवः स्तवक इवारुणमणिकन्दुक इव च वन्धूनामानन्दितनिरीक्षितामृतपीथमन्थरितमुखः सखेलं करपरम्परया सचार्यमाणः क्रमेणोत्तानशयदरहसितजानुचङ्क्रमणगद्गदालापस्पष्टक्रियापञ्चकस्थामवस्थामनुभूय मरुमार्ग इव छायापादपेन, छायापादप इव जलाशयेन, जलाशय इव कमलाकरेण, कमलाकर इव कलहसनिवहेन, कलहसनिवह इव रामासमागमेन, रामासमागम इव च सरलीलायितेन, तरुणीजनमनोमृगप्रमदवनेन यौवनेनालचक्रे ।

तदनु बाढ प्ररूढप्रौढयौवनावतारसारो वज्रकुमारः पितुर्मातुश्च वशनिवेशानवद्याभिर्विद्याभिः प्रवलितप्रतापगुप्तः प्राप्तखचरलोकाधिक्यः सुवाक्यमूर्तिनामधामस्य मामस्य मदनमदपण्यतारुण्यलावण्यारण्यवनदेवतावतरवसुमतीमिन्दुमतीं दुहितर परिणीय मणिकुण्डल-रत्नशेखर माणिक्य शिखण्ड-किरीट-कीर्तित कौस्तुभ कर्णपूरपुर सरैर्नभश्चरकुमारैरनुसृतस्स पूर्वापरावारपारतरङ्गदन्तुरकन्दराधर क्रीडारसवर्धनोद्धुरं विजयार्धमहीधरमध्यास्य विरहायश्चरीपरिमलनम्लानमृणालजलेजमशोकतल्पाद्दयितासार्धविद्याधरीसुरतपरिमलवहलमिदमुपवनलतास्थान कन्दुकविनोदपरिणमताम्बरचरीचरणालक्तकाङ्कितमदरक्तमालमूलावलयमेवमिद र-

मणीय मन्मनोहरमदश्च सुन्दरमटनीप्रतटमिति निध्यायन् समाचरितस्वैरविहार. पुनः प्राप्तहिमवद्गिरिप्राग्भारः खेचरीलोचनचन्द्रस्य पुरेन्द्रस्याङ्गवती युवतिप्रीतिधाम्नो गरुडवेगनाम्नो विद्याधरपतेरतिशयरूपणपात्रीं प्रियपत्नीं पवनवेगां नाम सङ्गप्रालेयाचलमेखलास्खलतिकलतालयनिलीनाङ्गा बहुरूपिणीं नाम निषद्यां विद्यामाराधयन्तीमनयैव विघ्नविघ्नया जाताजगररूपया विद्यया निगीर्णवदनामुपलक्ष्य परोपकारविचक्षणस्तार्क्ष्यविद्यया तमेतल्लपनाविलतालु मायाशयालु वित्रासयामास। पवनवेगा तत्प्रत्यूहाभोगापगमानन्तरमेव विद्यायाः सिद्धिं प्रपद्य 'अवश्यमिह जन्मन्ययमेव मे कृतप्राणत्राणावेश' प्राणेशः' इति चेतस्यभिनिविश्य पुनरस्यैव नीहारमहीधरस्य नितान्त तीरिणीपर्यन्ते सूर्यप्रतिमा समाश्रितवतो भगवतस्तप.प्रभावसंपादितसमस्तसत्वव्यापद तस्य सयतश पादपीठोपकण्ठे पठतस्तवेय सेत्स्यतीत्युपदेशावेशाभिनवमाराय वज्रकुमाराय गगनगमनाङ्कना जीवितभूतामभिमतार्थसाधनपर्याप्ति प्रज्ञप्ति विद्यां वितीर्य निजनगर्यां पर्यटन् वज्रकुमारस्तथैव तत्सूरिसमक्षं फेनमालिनीकूले विद्या प्रसाध्यासाध्यसाधनप्रवृद्धपराक्रमस्तमक्रमविक्रमालीभूतदेन पुरदरदेव पितृव्यमव्याजमुच्छिद्य सद्यस्ता विजयोत्सवपरम्परावतीममरावतीं पुरमात्मपितरमखिलखचराचरितचरणसेव भास्करदेवं निवेश्य वश्येन्द्रियस्वयवरव्याजेन विहिताभिलषितकान्तसङ्गामनङ्गसङ्गमगतशृङ्गारसुभगा पवनवेगामपराश्चान्यखचरपतिवरा विवाह्य महाभागगृह्यो विहायश्चरचित्तचिन्तामात्रायामैस्तैस्तैर्विलासैः कालमतिवाहयामास।

अन्यदा पुनरिष्टदुष्टजातिप्रज्ञातिप्रज्ञावज्ञामात्मनः परं वित्वमवबुध्य निजान्वयनिश्चये मति शारीरेषूपचारेषु प्रवृत्तिरन्यथा निवृत्तिरित्याचरितगगन्नाम्या महामुनिमाहात्म्यमन्त्रविद्यामितदृगितिनिशाचरया मथुरया नयन्नत सोमदत्तस्य भगवत' सनीडे नीतस्तदङ्गमुद्राप्रायमात्मकायभावनाय सजातानन्दनिकायस्तावुभावप्युपनेतारौ मातापितरौ मादरमुत्तुच्छिन्या प्रतिबोध्याददीग्निभयग्रन्थो निग्रन्थश्चारणऋद्धिवृद्धि समगात्।

भवति चात्रार्या—

तृणकल्पः श्रीकल्प' कान्तालोकश्चितो चितालोकः ।
पुण्यजनश्च स्वजनः कामविदूरे नरे भवति ॥

इत्युपासकाध्ययने वज्रकुमारस्य तपोग्रहणो नाम षोडश कल्प ।

पुनर्महामहोत्सवोत्साहितातोद्यवादनादमेदुरप्रासादकन्दरायामेतस्यामेव मथुराया किल गोचराय चारणऋद्धियुगल नगरमार्गे सगतगतिसर्गे स तत्र द्वित्रिपरिवत्सर एवावस्थावसरे वालिकामेका चिल्लचिकिनलोचनसनाथामनाथामापणाङ्गणचारिणीं स्खलद्गमनविहारिणी निरीक्ष्य प्रतीक्ष्य पश्चाच्चरः सुनन्दनाभिधानगोचरो भगवानेवमवादीत्—'अहो, दुरालोकः खलु प्राणिना कर्मविपाक', यदस्यामेव दशाया क्लेशाय प्रभवति' इति । पुरश्चारी भगवानभिनन्दननामधारी—'तप.कल्पद्रुमोत्पादनन्दनसुनन्दमुने, मैवं वादी । यद्यपीयं गर्भसभूता सती राजश्रेष्ठिपदप्रवृत्त समुद्रदत्तं पितर जातमात्रतद्वियोगदु खोपसदा धनदा मातर प्रवर्धमाना च बन्धुजनमकाण्ड एव दशमीं दशामानीय इदमवस्थान्तरमनुभवन्ती तिष्ठति, तथाप्यनया प्रौढयौवनयास्य मथुरानाथस्यौर्विलादेवीविनोदावसथस्य पूतिकवाहनस्य महीनस्याग्रमहिष्या भवितव्यम्' इत्यवोचत् । एतच्च तत्रैव प्रस्तावे पिण्डपाताय हिण्डमान' शाक्यभिक्षुरुपश्रुत्य 'नान्यथा मुनिभाषितम्' इति निर्विकल्प सकल्प्य, स्वीकृत्य चैनामर्भिकामाहितविहारवसतिकामभिलषितानुहारैराहारैरवीवृधत् । जुहाव च बुद्धदासीति परिजनपरिहासतन्त्रेण गोत्रेण । ततो गतेषु केषुचिद्वर्षेषु भ्रमरकभङ्गाभिनयनभरते भ्रूविभ्रमारम्भोपाध्यायस्थानि निलोचनविचारचातुर्याचार्ये चतुरोक्तिचातुरीप्रचारगुरुणि बिम्बाधरविकारसौन्दर्यकादम्बरीयोगे निम्नोन्नतप्रदेशप्रकाशनशिल्पिनि मनसिजगजमदोद्दीपनपिण्डिपिण्डिते शृङ्गारगर्भगतिरहस्योपदेशिनि समस्तभुवनमनोमोहनसिद्धौषधे प्रतिदिनप्रादुर्भावसविधे सति यौवने सा रूपसपन्नहीयसी बुद्धदासी सोचालमुत्तुङ्गतमङ्गश्रृङ्गोत्सङ्गसंगता तं श्रमणिकया कृतविहारोपान्तागमनं पूतिकवाहनं राजानमदर्शत् । राजा—

'अलकवलयावर्तभ्रान्ताविलोचनवीचिका
प्रसरविधुरा मन्दोद्योगा स्तनद्वयसैकते ।
त्रिवलिवलनश्रान्ता नाभौ पुनश्च निमज्जना-
दिह हि सरिति प्रायेणैवं मतिर्मम वर्तते ॥'

इति विचिन्त्य, चेतोभूविजृम्भप्रारम्भं निवार्य च, 'किमियं विहितविवाहोपचारा, किं वाद्यापि पतिंवरा' इति भिक्षूनापृच्छ्य तत्र 'द्वितीयपक्षे सर्वथास्मत्पक्षे कर्तव्या' इति समर्पिताभिलाषमाप्तपुरुषं प्रेष्य रणरणकजडीतःकरणः शरणमगात् । आप्तपुरुषोऽप्यग्रमहिषीपदपणबन्धेन साध्यसिद्धिं विधाय स्वामिन तत्समागमिनमकरोत् ।

भवति चात्रार्या—

पुण्यं वा पापं वा यत्काले जन्तुना पुराचरितम् ।
तत्तत्समये तस्य हि सुखं च दुःखं च योजयति ॥

इत्युपासकाध्ययने बुद्धदास्या पूतिकवाहनवरणो नाम सप्तदश कल्प ।

अथ समायाते भव्यजनानन्दसंपादितकर्मणि नन्दीश्वरपर्वणि तया प्रतिप्रणयप्रेयस्या बुद्धदास्या प्रतिचातुर्मास्यमौर्विलादेव्याः स्यन्दनविनिर्गमेण भगवतः सकलभुवनोद्धरणस्थितेर्जिनपतेर्महामहोत्सवकरणमुत्सेतुमिच्छन्त्या शुद्धोदनतनयस्येष्टार्थमष्टाह्ना सकलपरिवारानुगतमेतदुचितमुपकरणजातमवनिपतिर्याचितस्तथैव प्रत्यपद्यत । ऊर्विलादेव्यपि सुभगभावात्सपत्नीप्रभवं दौर्जन्यमनन्यसामान्यमप्रतीकारमालक्ष्य सोमदत्ताचार्यमुपसद्य 'भदन्त, यद्येतस्मिन्द्वित्रिदिनभाविन्यष्टाह्नामहे पूर्वक्रमेण जिनपूजार्थं मथुरायां मदीयो रथो भ्रमिष्यति, तदा मे देहस्थितिहेतुषु वस्तुषु साभिलाषं मनः, अन्यथा निरभिलाषम्' इति प्रतिजिज्ञासमाना तेन सोमदत्तेन भगवता तन्मनोरथसमर्थनार्थमवलोकितवक्त्रेण वज्रकुमारेण साधुना साधु संबोधिता 'मातः, सम्यक्दर्शनधर्माद्धिशामवासप्रथमकथे, अलमलमावेगेन । यतो न खलु मयि तव समयविद्याश्चिन्तके पुत्रके सति भवितार्हन्नामर्हणायाः प्रत्यवाय । तत्स्वस्थ पूर्वस्थित्यात्मस्थाने स्थातव्यम्' इति हृदयमनवद्यमस्पृशोद्

च निगद्य, आसाद्य च द्युतिगतिविद्याधरपुरं महामुनितया बान्धवधिषणतया च निखिलेन भास्करदेवमुख्येनाम्बरश्चक्रेण क्रमशः कृताभ्युत्थानादिक्रियः सप्रश्रयमागमनायतनमापृष्टः स्पष्टमाचष्ट।

तदनन्तरमानकदुन्दुभिनादोत्तालक्ष्वेलितमुखरमुखमण्डलैः, सामायिकालंकारसारसज्जितगजवाजिविमानगमनप्रचलत्कर्णकुण्डलैः, अनेकानणुमणिकिङ्किणीजालजटिलदुकूलकलिपतपालिध्वजराजिविराजितभुजपञ्जरैः, करिमकरसिंहशार्दूलशरभकुम्भीरशरफरशकुन्तेश्वरपुरःसराकारपताकासतानास्तिमितकरैः, मानस्तम्भस्तूपतोरणमणिवितानदर्पणसितातपत्रचामरविरोचनचन्द्रभद्रकुम्भसभूतशयैः, अतुच्छदेवच्छन्दाविच्छिन्नकर्णीरथस्यन्दनद्विपतुरगनरनिकीर्णशयननिचयैः, सजयघण्टापट्टुपटहकरटामृदङ्गशङ्खकाहलत्रिविलतालझल्लरीभेरिभम्भादिवाद्यानुगतगीतसगताङ्गनाभोगसुभगसचारैः, कुब्जवामनकिरातकितवनटनर्तकबन्दिवाग्जीवनविनोदानन्दितदिविजमनस्कारैः, सखेलखेचरसहचरीहस्तविन्यस्तस्वस्तिकप्रदीपधूपनिपप्रभृतिविचित्रार्चनोपकरणरमणीयप्रसरैः, पिष्टातकपटवासप्रसूनोपहाराभिरामरमणीनिकरैः, अपरैश्च तैस्तैर्विधृतपूजापर्यायपरिवारैर्विहायोविहारैः सह तं वज्रकुमारभगवन्तमम्बरादवतरन्तमुत्प्रेक्ष्य 'भिक्षुदीक्षापटीयसी पुण्यभूयसी खलु बुद्धदासी, यस्याः सुगतसपर्यासमये समायातं सकलमेतत्सुरसैन्यम्' इति धृतधिषणे पौरजनान्तःकरणे सति स भगवान्गगनगमनानीकैः साकमौर्विलानिलये निलीय सावष्टम्भमष्टाह्नी मथुरायां चक्रचरणं परिभ्रमय्याहत्प्रतिबिम्बाङ्कितमेकं स्तूपं तत्रातिष्ठपत्। अत एवाद्यापि तत्तीर्थं देवनिर्मिताख्यया प्रथते। बुद्धदासी दासीवासीद्भग्नमनोरथा।

भवति चात्र श्लोकः—

> ऑर्विलाया महादेव्याः पूतिकस्य महीभुजः।
> स्यन्दनं भ्रमयामास मुनिर्वज्रकुमारकः॥

इत्युपासकाध्ययने प्रभावनविभावनो नामाष्टादशः कल्पः।

> आर्थित्वं भक्तिसंपत्तिः प्रयुक्तिः सत्क्रियाविधिः।
> सधर्मसु च सौचित्यकृतिर्वत्सलता मता॥

स्वाध्याये संयमे सङ्घे गुरौ सब्रह्मचारिणि ।
यथौचित्यं कृतात्मानो विनयं प्राहुरादरम् ॥
आधिव्याधिनिरुद्धस्य निरवद्येन कर्मणा ।
सौचित्यकरणं प्रोक्तं वैयावृत्य विमुक्तये ॥
जिने जिनागमे सूरौ तपःश्रुतपरायणे ।
सद्भावशुद्धिसंपन्नोऽनुरागो भक्तिरुच्यते ॥
चातुर्वर्ण्यस्य सङ्घस्य यथायोग्यं प्रमोदवान् ।
वात्सल्यं यस्तु नो कुर्यात्स भवेत्समयी कथम् ॥
तद्भक्तैर्विद्यया वित्तैः शारीरैः श्रीमदाश्रयैः ।
त्रिविधातङ्कसंप्राप्तानुपकुर्वन्तु सयतात् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—अवन्तिविषयेषु सुधान्धःसौधस्पर्द्धिशालायां विशालाया पुरि प्रभावतीमहादेवीश्रितशर्मसीमा जयवर्मनामा काश्यपीश्वरः शाक्यवाक्यवारिधिविक्रान्तिनक्रेण शुक्रेण चार्वाकलोकदिवसपतिना बृहस्पतिना रुद्रमुद्रानुद्रितविवेकेन प्रह्लादकेन चानुजेनानुगतेन वेदविद्याव-लिना सचिवेन चिन्त्यमानराज्यस्थितिरेकदा समस्तशास्त्राभ्यासवर्षविस्फारि-तमनस्वीनरत्नपरम्पराप्लावनपवित्रितविनेयजनमनोनलिननिकुरम्बस्य पर-मतपश्चरणगणग्रहणाजिह्मब्रह्मस्तम्बस्य महामुनिशतीचर्यस्य भगवतोऽकम्प-नाचार्यस्य महर्द्धिषु सर्वजनानन्दनं नाम नगरोपवनमधितस्थुषः शरणा-र्चनोत्साहाय राजमार्गेषु महोत्सवोत्साहोत्सेकिपरिजनं पौरजनमभ्रलिहगे-हाग्रभागावसरे दिग्विलोकानन्दमन्दिरे स्थितः समवलोक्य 'कोऽयमकाण्डे प्रचण्डः पौराणामुद्यानोद्योगे नियोगः' इति वितर्कयन्, सकलसमयसमवसि-न्धूनां निर्मितहन्तपल्लवान्तरालादुद्यानपालात् 'देव, भवद्दर्शनोत्सुकवनदेवतालो-कने सकलर्तुप्रभावप्रवृत्तसमन्तपुष्पादितमेदिनीनन्दने निजलक्ष्मीविलक्षी-कृतनन्दनवने पुरोपवने सद्गुणश्रीसंपादितसमूहेन महता मुनिसमूहेन सा-न्तानन्दमदानोदागमिया सुधाप्रबन्धावधीरितामृतमरीचिमण्डलो निखि-लविबुधमौलिमणिनायकमुकुटरन्ध्रीमकरन्दनमण्डल पुण्यानुपूजना-

नवारिरकम्पनसूरिः समायातः । तदुपासनाय चास्योज्जयिनीजनस्य महामहावहश्चित्तोत्साहः' इत्याकर्ण्य प्रतूर्णमेतत्पादवन्दनोद्यतहृदयस्तत्र गमनाय तं मिथ्यात्वप्रबलतालताश्रयकलिं बलिमपृच्छत् ।

सद्धर्मधुरोद्धरणगलिर्बलिः—'देव,

न वेदादपरं तत्त्वं न श्रद्धादपरो विधिः ।
न यज्ञादपरो धर्मो न द्विजादपरो यतिः ॥'

सन्मार्गसर्गोच्छेदकः प्रह्लादकः—

'अद्वैतान्न परं तत्त्वं न देवः शंकरात्परः ।
शैवशास्त्रात्परं नास्ति भुक्तिमुक्तिप्रदं वचः ॥'

तथा नास्तिक्याधिक्यवाचस्पती शुक्रबृहस्पती अपि राज्ञे स्वप्रज्ञां विज्ञापयामासतुः । मनागन्तःक्षुभितमतिः क्षितिपतिः—'अहो दुर्जनतालतालम्बनकुजद्विजाः, किं ममैव पुरतो भवतां भारती प्रगल्भते । किं वा बुधप्रवेकस्य लोकस्यापि । सन्नीतिवसुमतीविदारणहलिर्बलिः—'इलापाल, यदि तवासन्मनीषोत्कर्षविषये सेर्ष्यं मनः, तदास्तां तावदभ्यस्तशास्त्रप्रवीणप्रज्ञः परं प्राज्ञः । किं तु सर्वज्ञस्यापि वादेर्वादैः पुरस्तात्परिगृहीतविधानवद्या एव' । स्थिरप्रकृतिः क्षोणीपतिः—'यद्येवं शूराणां कातराणां च रणे व्यक्तिर्भविष्यति' इत्यभिधायानन्ददुन्दुभिरवोपार्जितपरिजनपूजोपकरणो विजयशेखरं नाम करिणमारुह्यान्तःपुरानुगमग्राह्योऽतिवाह्यं नगरमार्गमुपगतारामसीमसर्गः, ततः करिणोऽवतीर्य गृहीतार्यवेषपरिकरः कतिपयाप्तपरिवारपुरःसरस्तं व्रतविधानवद्यं भगवन्तं यथावदभिवन्द्य समाचरितनीचासनपरिग्रहः सविनयाग्रहं स्वर्गापवर्गस्वरूपनिरूपणपरायणः सद्धर्मसनाथां कथां प्रथयामास ।

सत्कर्मवंशप्रभिदलिर्बलिः—'स्वामिन्, कोऽयं स्वर्गापवर्गास्तित्वसंग्रहे देवस्य दुराग्रहः, यतो द्वादशवर्षा स्त्री षोडशवर्षः पुरुषः । तयोरन्योन्यमनन्यसामान्यस्नेहरसोत्सेकप्रादुर्भूतिः प्रीतिः । प्रत्यक्षसमधिसर्गः स्वर्गो न पुनरदृष्टः । कोऽपीष्टः स्वर्गः समस्ति' । गुणभूरिः सूरिः—'सकले प्रमाणबले बले, किं प्रत्यक्षताधिकरणमेकमेव प्रमाणं समस्ति' । नास्तिकेन्द्रमनोरथरथमातलि-

बलिः—'अखिलश्रुतधारोद्धारादिपुरुषविदुष, एकमेव' । भगवान्—'कथं तर्हि भवतः पित्रोर्विवाहाद्यस्तित्ववतन्त्रम्, कथं वा तवादृश्यानां वश्यानामवस्थितिः । स्वयमप्रत्यक्षप्रमेयत्वादाप्तपुरुषोपदेशाश्रितौ स्वपक्षपरिक्षतिः परमतोत्सवकृतिश्च । बलिभट्टो भट्ट इवेतस्ततमितो मदोत्कट' करटीति संकटप्रघटकमाययतित पर सभाजनकरमुत्तरमपश्यन्नश्लीलमसभ्यसर्गं निरर्गलमार्गं किमपि तं भगवन्तं प्रत्युवाच । क्षितिपतिरतीवमन्दाक्षविक्षिप्तवीक्षणो मुमुक्षुसमक्षमासन्नाशिवताशनिसंघट्ट बलिभट्ट प्रतिष्ठाभङ्गभयात्किमप्यनभिलप्य 'भगवन्, संपन्नतत्त्वमबन्धस्य निजस्खलितप्रवृत्तचित्तमहामोहान्धस्य सद्धर्मध्वंसहेतोर्जन्तोर्निसर्गस्थैर्यमेरुषु गुणगुरुषु न खलु दुरपवादकरणात्परमवमाने प्रहरणमस्ति' इति वचनपुरःसर कथान्तरमनुबध्य साधु समाराध्य च प्रशान्तिहैमवतीप्रभवगिरिमकम्पनसूरि विनेयजनसंभावनौचित्यज्ञया तदनुज्ञयात्मसदनमारात्यापरेद्युरपरदोषग्रिपेण सनिकारकरणमनुजैः सह कर्मकन्दानन्धाद्बलिं बलिं निजदेशान्निर्वासयामास ।

भवन्ति चात्र श्लोकौ—

> मत्सरश्च ममाप्येव यदि चित्तं मलीमसम् ।
> यात्यशान्ते क्षयं पूर्वं परश्चाशुभचेष्टितात् ॥
> स्वमेव हन्तुमीहेत दुर्जनः सज्जनं द्विषन् ।
> योऽग्निनिष्ठ्युतमर्कं किमसौ न व्रजेद्वधम् ॥

इत्युपाख्याने बलिनिरागमो नामैकोनविंशः कल्पः ।

बलिद्विज मातुजन्मथा सकलजनसमक्षमग्रदसमृद्धमणपूर्वकं निर्वासित स्तुनिविषयगेपोन्मेषकलुषितः कुम्भजाद्रलमण्डलेषु तद्विलासिनीजलकेलिविगलितकालेयपाटलरस्तोयाधरसुरसरित्सीमन्तिनीचुम्बितपर्यन्तप्रसर हस्तिनागपुरं साम्राज्यलक्ष्मीमिव लक्ष्मीमतीं महादेवीमपवहाय समस्तनागराद्दरमागत्य धृतमागमत्य भगवतोऽभ्यर्णं पितृविनयविष्णुना विष्णुना तनुजन्मना सह मा॰ प्रवर्तितदीक्षापद्मस्य महीपतेर्महापद्म पद्मनामानमेव तनयमभिषिच्य । पद्मोऽपि चारसचामरादिचिह्नविराजितश्रीमा॰ राज्ये बलिं विज्ञाय सर्वं विकारिकं स्थानमदात् । बलिः—'देव गृहीतोऽयमनन्य-

सामान्यसभावनाह्लादः प्रसादः । किं तु कर्णेजपवृत्तीना लञ्चलुञ्चनोचितचेतः-प्रवृत्तीना च प्रायेण पुरुषाणा नियोगिपद हृदयास्पद न शौर्योर्जितचित्त-स्योदारवृत्तस्य च तदसाध्यसाधनेन, नन्वय जनो निदेशदानेनानुगृहीतव्यः'। पद्मः—'सत्यमिदम्, किं तु स्वामिसमीहितसमनसंवीणेषु भवद्विधेषु सचिवेषु सत्सु किं नामासाध्यं समस्ति ।'अन्यदा तु कुम्भपराधिकृतमूर्त्ति' सिंहकीर्ति-र्नाम नृपतिरनेकयोधनलब्धयश प्रसाधन संनद्धसारसाधनो हस्तिनागपुरा-वस्कन्दप्रदानायागच्छन्, एतन्नगरच्छन्नावसर्पनिवेदितागमनः पद्मनिदेशा-दभ्यर्णमित्रीणप्रयाणपरायणेन कूटप्रकामकदनकोविदधिषणेन बलिनाब्धि-मध्ये प्रबन्धेन युद्ध्यमानः, नामनिर्गमविधानै. प्रधानैर्युद्धसिद्धान्तोपान्तै' सामन्तैश्च सार्धं प्रबध्य तस्मै हृदयशल्योन्मूलनप्रमदमतये क्षितिपतये प्राभृतीकृतः । क्षितिपतिः—'शस्त्रशास्त्रविद्याधिकरणव्याकरणपतञ्जले बले, निखिलेऽपि बले चिरकालमनेकशः कृतकृष्णवदनच्छायस्यास्य द्विष्टस्य विजयान्नितान्त तुष्टोऽसि । तद्याच्यता मनोभिलाषधरो वरः'। बलिः—'अक(१)यदाहं याचे तदार्य, प्रसादीकर्तव्य ' इत्युदारमुदीर्य पुनश्चतुरङ्गबल-प्रबल प्रतिकूलभूपालविनयाय पद्ममवनीपतिमादेश याचित्वा सत्वरमशे-षाशावशनिवेशानीकसूत्रितसकलमहीतलो दिग्विजययात्रार्थमुच्चचाल ।

अत्रान्तरे विहारवशाद्भगवानकम्पनाचार्यस्तेन महता मुनिनिकायेन साक हास्तिनपुरमनुसृत्योत्तरदिग्विलासिन्यवतसकुसुमतरौ हेमगिरौ म-हावगाहाया गुहाया चातुर्मसीनिमित्त स्थितिं बबन्ध । बलिरपि निखिल-जलधिरोध.सविधवनविनोदितवीरवधूहृदयो दिग्विजयं विधायागतस्त भगवन्तमवबुध्य चिरकालव्यवधानेऽप्यलर्कविषनिषेक इव जातप्रकोपोद्रेक-स्तदपराधविधानाय धराधीश्वरं पुराविर्तीर्णवरव्याजेन समाशाखार्धमात्मै-कशासनप्राज्य राज्यमन्त.पुरप्रचारैश्वर्यमात्रसञ्जत पद्मतोऽभ्यर्थ्य मखमिषेण मुनिसैन्याजनोत्कर्ष चिकीर्षुर्मदनद्रव्याधिकरणैरुपकरणैरग्निहोत्रमारेभे ।

अत्रावसरे निजनिवासपवित्रितमिथिलापुरे जिष्णुसूरेरन्तेवासी भ्रा-जिष्णुर्नाम समीमध्यसमये बहिर्विहितविहार समीरमार्गे नक्षत्रवीथीं

लोचनालोकनसनाथा विदधानश्चमूरुसंचारचकितगात्रं कुरङ्गकलत्रमिव, तरलतारकाश्रयणं श्रमणमवेक्ष्यान्तरिक्षे लक्ष्य बध्वा किलैवमुच्चैरवोचत्—'अहो. न जाने क्वचिन्महामुनीना महानुपसर्गो वर्तते' इति । एतच्च श्रमणशरणगणी समाकर्ण्य प्रयुक्तावधिबोधस्तन्नगरगिरिगुहायामकम्पनाचार्यस्य बलिदुर्विलसितमवधार्याकार्ये च गगनगमनप्रभावं पुष्पकदेवं देशनसेवम् 'हंहो पुष्पकदेव, तव विक्रियर्द्धेर्वैधुर्यान्न तदुपसर्गविसर्गे सामर्थ्यमस्ति । ततस्तथाविधर्द्धिवृद्धिरोचिष्णवे विष्णवे तामदृष्टविशिष्टताभिवर्गन्थितामप्यविदुषे निवेद्य तदुपसर्गापवर्गायासत्सर्गान्नियोजयितव्यः' । पुष्पकदेवस्त्रिदशोचितचरणसेवस्य तस्य महर्षेर्भाषितात्त देशमासाद्य विष्णुमुनये तथाविधर्द्धिवृत्ति गुरुनिदेशवृत्ति प्रतिपादयामास । विष्णुमुनिः प्रदीप इव स्फाटिकभीतिमध्यलब्धप्रसरेण किरणनिकरेण वारिधिकल्लोलिकानिर्भेदनेन मानुषोत्तरगिरिपर्यन्तसंवेदनेन मनुष्यक्षेत्रस्तत्र पातविजृम्भनक्रेण करेणोर्णनाभ इव तन्तुनिकाये काये स्ववशाश्रयया व्यामसमासनिगया च तामवगम्योपगम्य च हास्तिनपुरं 'न खल्वनिवेद्य निगिरन्तां स्वर्गाश्रमपालाय मध्यमलोकपालायामकर्षप्रवृत्ततन्त्रेण हुंकारमात्रेणाप्यकम्पितजगत्त्रया असंख्यानवनविध्वंसदावे तपःप्रभावे दुर्जनविनगनर्थमभिनिविशन्ते यतीशाः' इति च परामृश्य, प्रविश्य च पुरैव निरर्गलितरस्तुस्मृचितप्रचारोऽन्तःपुरं 'पद्ममहीपते, राजधानीष्वरण्यानीषु वा नानवन् भवतलोकस्य न खलु नरेश्वरात्पर. प्रायेणास्ति गोपायिता । तत्कथं नाम तृणमात्रेऽप्यनपराधमतीना यतीनामात्मन्यशुभलोकनिषेकमर्गमुपसर्ग सहसे' इत्युक्तम् । 'भगवन्, सत्यमेवैतत् । किं तु कतिचिद्दिनानि बलिरत्र राजा नाहम्' इति प्रत्युक्तियुक्तस्थिति पद्मनृपतिमवमत्य 'छलेन राज्यं प्राप्तोऽयं बलोत्कामनर्गलाऽऽत्मप्रमवर्द्धिलीलाः' इति वावगत्य शालाभिरणुदरेन्द्रकल्पमन्दीपप्रकाश इव संघातवामनाकृति समन्तनुवसुमतीमतुरन्मधुरध्वनिनिर्दीयेन मन्त्रेन प्राध्ययन व्यधात । बलिर्मदान्ध्यान्वन्तुर इव निभृतकर्णो निर्वर्ण्य 'कोऽयं खलु वेदध्वनिविशिष्ट इवोच्चारचतुर' इति कुतूहलितहृदयः सत्रनिलयान्निर्गत्य ययौ च

निश्चिताश्चर्यसौदर्यं द्विजवर्यमेनमवादीत्—'भट्ट, किमिष्टं वस्तु चेतसि निधाय प्रार्थीषे'। 'वले, दायादविलुप्तालयत्वात्तदर्थं पादत्रयप्रमाणकलमवनितल द्विजोत्तमनिकामं दत्तम्'। 'यद्येवं बहुमानयजमान, विधीयतामुदकधारोत्तरप्रवृत्तिः वृत्तिः'। वलिः प्रवलामालूमादाय 'द्विजाचार्य, प्रसार्यतां हस्त.' इत्युक्तवति शुक्रः सक्रन्दनमिव कुलिशनिकेतनम्, प्रासादमिव कलशाह्लादम्, जलाश्रयमिव मत्स्याश्रयम्, सरिन्नाथमिव शङ्खसनाथम्, विरहिणीवासरगणनकुड्यप्रदेशमिवोर्ध्वरेखावकाशम्, नारायणमिव चक्रलक्षणम्, यज्ञोपकरणमिव यवाधिकरणम्, जलयानपात्रमिव निश्छिद्रतामत्रम्, स्तम्बेरमकरमिव दीर्घाङ्गुलिप्रसरम्, वंशकिशलयमिवानुपूर्वाप्रक्लृप्तपर्वसंचयम्, कमलकोशमिवारुणप्रकाशनिवेशम्, विद्रुमभङ्गाभोगमिव स्निग्धपाटलनखराग्र लक्ष्मीलताविर्भावोदयं स्वयमुपलक्ष्य वलिना खल्वयमेवंविधपाणितलसंवन्धो गोधः परेषा याचिता किं तु याच्य इति वचनवक्र शुक्रमवगणय्य वलिः स्वकीया दत्तिमुदकधारोत्तरामकार्षीत् ।

तदनु स विष्णुमुनिर्विरोचविरोकनिकर इव क्रमेणोर्ध्वमधश्चानवधिवृद्धिपरः, सर्वतश्चोभयतः प्रवृत्तापगाप्रवाह इव तिरःप्रसरद्देहः, कायधरमेकमकूपारवज्रवेदिकाय निधाय पर च क्रमं चक्रवालचूलिकाया पुनस्तृतीयस्य मेदिनीमलभमानस्तपनरथस्खलनसेतुना सुरसरित्तुरीयस्रोतोहेतुना(२) सपादितदिविजसुन्दरीचरणमार्गविभ्रमेण समाचरितखेचरीचेतसंभ्रमेण भूगोलगौरवपरिच्छेदे तुलादण्डविडम्बनेन चरणेन क्षोभितान्तरिक्षचरपुरक्ष. किन्नरामरखचरचारणादिवृन्दैर्वन्द्यमानपादारविन्दसयतजनोपकारसारस्वकीयर्द्धिवृद्धिपरितोषितमनीषैर्व्यन्तरानिमिषैरकारणखलतास्थलिं वलिं सवान्धवमवन्धयत् । प्रावेशयच्च सदेह रसातलगेहम् ।

भवति चात्र श्लोकः—

महापद्मसुतो विष्णुर्मुनीना हास्तिने पुरे ।
वलिद्विजकृत विघ्न शमयामास वत्सलः ॥

इत्युपासकाध्ययने वात्सल्यफलो नाम त्रिंशत्तमः कल्पः ।

निसर्गोऽधिगमो वापि तदासौ कारणद्वयम् ।
सम्यक्त्वभाक्पुमान्यस्मादल्पानल्पप्रयासतः ॥

उक्तं च—

आसन्नभव्यताकर्महानिसंज्ञित्वशुद्धपरिणामाः ।
सम्यक्त्वहेतुरन्तर्बाह्योऽप्युपदेशकादिश्च ॥

एतदुक्तं भवति—कस्यचिदासन्नभव्यस्य तन्निदानद्रव्यक्षेत्रकालभावभा[illegible] विप्रकृतनप्रतिबन्धज्ञानान्धकाररावन्धस्याक्षिप्तशिक्षाक्रियालापनिपु[illegible]नुबन्धस्य नवस्य भाजनस्येवासजातदुर्वासनागन्धस्य झटिति ग[illegible]कान्तिहेतुभयात्स्फाटिकमणिदर्पणसगन्धस्य पूर्वभ[illegible]नेन वा [illegible]नानुभवनेन वा धर्मश्रवणाकर्णनेन वार्हत्प्रतिनिधिनि[illegible]नेन वा महामहोत्सवनिहालनेन वा महर्द्धिप्रासचार्गवाहनेन वा नृपु[illegible] वा तन्माहात्म्यसंभृतनिभवगभावनेन वान्येन वा केनचित्कारण[illegible] [illegible]कान्तारेषु मनोविहारास्पदं खेदमनापद्य यदा जीवादिषु पदार्थेषु वा [illegible] श्रद्धानं भवति तदा प्रयोक्तुः सुकरक्रिय[illegible] स्वयमेव, विनीयन्ते कुशलाशयाः स्वयमेव, इत्यादिव[illegible]मित्युच्यते । यदा त्वव्युत्पत्तिसंशीतिविपर्यस्तिरामधिक[illegible] प्रमाणनयनिक्षेपानुयोगोपयोगा[illegible] परी[illegible]पक्षपातनिक्षिप्य निःश[illegible]राशाविनाशाविना[illegible] सजायते, तदा विधानुरागायास[illegible] [illegible] सूत्रानुसारेण [illegible] संपादित [illegible] [illegible]मित्युच्यते । उक्तं च—

यथा हि पुरुषस्य पुरुषशक्तिरियमतीन्द्रियाप्यङ्गनाजनाङ्गसंभोगेनापत्योत्पादनेन च विपदि धैर्यावलम्बनेन वा प्रारब्धवस्तुनिर्वहणेन वा निश्चेतुं शक्यते, तथात्मस्वभावतयातिसूक्ष्ममयत्नमपि सम्यक्त्वरत्न प्रशमसंवेगानुकम्पास्तिक्यैरेव वाक्यैराकलयितु शक्यम्। तत्र—

यद्रागादिषु दोषेषु चित्तवृत्तिनिवर्हणम् ।
त प्राहुः प्रशमं प्राज्ञा' समस्तव्रतभूषिणम् ॥
शारीरमानसागन्तुवेदनाप्रभवाद्भयात् ।
स्वप्नेन्द्रजालसकल्पाद्भीतिसवेगमुच्यते ॥
सत्त्वे सर्वत्र चित्तस्य दयार्द्रत्व दयालवः ।
धर्मस्य परम मूलमनुकम्पा प्रचक्षते ॥
आप्ते श्रुतिव्रते तत्त्वे चित्तमस्ति त्वसस्तुतम् ।
आस्तिक्यमास्तिकैरुक्त मुक्तियुक्तिधरे नरे ॥
रागरोषधरे नित्य निर्व्रते निर्दयात्मनि ।
ससारो दीर्घसारः स्यान्नरे नास्तिकनीतिके ॥
कर्मणा क्षयत. शान्तेः क्षयोपशमतस्तथा ।
श्रद्धानं त्रिविध बोध्य गतौ सर्वत्र जन्तुषु ॥

दशविध तदाह—

आज्ञामार्गसमुद्भवमुपदेशात्सूत्रवीजसक्षेपात् ।
विस्तारार्थाभ्या भवभवपरभावादिगाढ च ॥

अस्यायमर्थ.—भगवदर्हत्सर्वज्ञप्रणीतागमानुज्ञासंज्ञा आज्ञा, रत्नत्रयविचारसर्गो मार्ग., पुराणपुरुषचरितश्रवणाभिनिवेश उपदेश , यतिजनाचरणनिरूपणपात्र सूत्रम्, सकलसमयदलसूचनाव्याज वीजम्, आप्तश्रुतव्रतपदार्थसमासालापाक्षेप' सक्षेप', द्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वप्रकीर्णविस्तीर्णश्रुतार्थसमर्थनप्रस्तारो विस्तार , प्रवचनविषये स्वप्रत्ययसमर्थोऽर्थ , त्रिविधस्यागमस्य नि शेषतोऽन्यतमदेशावगाहालीढमवगाढम्, अवधिमन.पर्ययकेवलाधिकपुरुषप्रत्ययप्ररूढं परमावगाढम् ।

गृहस्थो वा यतिर्वापि सम्यक्त्वस्य समाश्रयः।
एकादशविधः पूर्वश्चरमश्च चतुर्विधः॥
मायानिदानमिथ्यात्वशल्यत्रितयमुद्धरेत्।
आर्जवाकाङ्क्षणाभावतत्त्वभावनकीलकैः॥
दृष्टिहीनः पुमानेति न यथा पदमीप्सितम्।
दृष्टिहीनः पुमानेति न तथा पदमीप्सितम्॥
सम्यक्त्वं नाङ्गहीनं स्यात्साम्राज्यवत्प्राज्यभूतये।
ततस्तदङ्गसंगत्यामङ्गी निःसङ्गमीहताम्॥
विद्याविभूतिरूपाद्याः सम्यक्त्वरहिते कुतः।
नहि बीजव्यपायेऽस्ति सस्यसपत्तिरङ्गिनि॥
नाकिनी सश्रयोत्कण्ठा नाकिश्रीर्दर्शनोत्सुका।
तस्य दूरे न मुक्तिश्रीर्निर्दोषं यस्य दर्शनम्॥
मूढत्रयं मदाश्चाष्टौ तथानायतनानि षट्।
अष्टौ शङ्कादयश्चेति दृग्दोषाः पञ्चविंशतिः॥
निश्चयो [illegible]चारित्र्य सुदृष्टिस्तत्त्वकोविदः।
अव्रतस्थोऽपि मुक्तिस्थो न व्रतस्थोऽप्यदर्शनः॥
बहिःक्रिया बहिष्कर्म कारणं केवलं भवेत्।
रत्नत्रयसमृद्धः स्यादात्मा रत्नत्रयात्मकः॥
विशुद्धवस्तु [illegible]दृष्टिरेव साकारगोचरः।
अवस्तु[illegible] भूतार्थनयवादिनाम्॥
अज्ञानं [illegible]मोहादहङ्कृतं च नास्ति यत्।
[illegible] तस्मादात्मैव [illegible]॥
[illegible] कर्म न कर्मास्य [illegible]।
[illegible]॥
[illegible] कर्म विशुद्धे स्वयमात्मनि।
[illegible]॥

आत्मा कर्ता स्वपर्याये कर्मकर्तृस्वपर्यये ।
मिथो न जातु कर्तृत्वमपरत्रोपचारतः ॥
स्वतः सर्व स्वभावेषु सक्रियं सचराचरम् ।
निमित्तमात्रमन्यत्र वार्गतेरिव सारिणि ॥
जीवन्तु वा म्रियन्ता वा प्राणिनोऽमी स्वकर्मतः ।
स्वं विशुद्ध मनो हिंसन्हिसकः पापभाग्भवेत् ॥
शुद्धमार्गमतोद्योगः शुद्धचेतो वचो वपुः ।
शुद्धान्तरात्मसपन्नो हिंसकोऽपि न हिंसकः ॥
पुण्यायाभिभवेद्दु ख पापायाभिभवेत्सुखम् ।
स्वस्मिन्नन्यत्र वा नीतमचिन्त्यं चित्तचेष्टितम् ॥
सुखं दुःखविधातापि भवेत्पापसमाश्रयः ।
पेटीमध्यविनिक्षिप्तं वासः स्यान्मलिनं न किम् ॥
वहिष्कार्यासमर्थोऽपि हृदि हृद्येव संस्थिते ।
पर पाप परं पुण्य परम च पदं भवेत् ॥
प्रकुर्वाणः क्रियास्तास्ताः केवल क्लेशभाजनः ।
यो न चित्तप्रचारज्ञस्तस्य मोक्षपदं कुत· ॥
यज्जानाति यथावस्थं वस्तुसर्वस्वमञ्जसा ।
तृतीयं लोचन नृणा सम्यग्ज्ञानं तदुच्यते ॥
यष्टिवज्जनुपान्धस्य तत्स्यात्सुकृतचेतस· ।
प्रवृत्तिविनिवृत्त्यङ्गं हिताहितविवेचनात् ॥
मतिर्जागर्ति दृष्टेऽर्थे दृष्टेऽदृष्टे तथागमः ।
अतो न दुर्लभं तत्त्व यदि निर्मत्सर मन· ॥
यद्यर्थे दर्शितेऽपि स्याज्जन्तो· सतमसा मतिः ।
ज्ञानमालोकवत्तस्य वृथा रविरिपोरिव ॥
ज्ञातुरेव स दोषोऽयं यदवाधेऽपि वस्तुनि ।
मतिर्विपर्यय भवे यथेन्दौ [illegible] ॥

ज्ञानमेकं पुनर्द्वेधा पञ्चधा चापि तद्भवेत् ।
अन्यत्र केवलज्ञानात्तत्प्रत्येकमनेकधा ॥
अधर्मकर्मनिर्मुक्तिर्धर्मैकर्मविनिर्मितिः ।
चारित्रं तच्च सागारानगारयति संश्रयम् ॥
देशतः प्रथमं तत्स्यात्सर्वतस्तु द्वितीयकम् ।
चारित्रं चारुचारित्रविचारोचितचेतसाम् ॥
देशतः सर्वतो वापि नरो न लभते व्रतम् ।
स्वर्गापवर्गयोर्गम्य नास्त्यन्यतरयोग्यता ॥
तुण्डकण्डूहरं शास्त्रं सम्यक्त्वविधुरे नरे ।
ज्ञानहीने तु चारित्रं दुर्भगाभरणोपमम् ॥
सम्यक्त्वात्सुगतिः प्रोक्ता ज्ञानात्कीर्तिरुदाहृता ।
वृत्तात्पूजामवाप्नोति त्रयाच्च लभते शिवम् ॥
सनिसर्गात्तु सम्यक्त्वं ज्ञानं तत्त्वनिरूपणम् ।
औदासीन्यं परं प्राहुर्वृत्तं सर्वक्रियोज्झितम् ॥
[illegible]पार्यो धी सम्यक्त्वं च रसौपधिः ।
स[illegible]सिद्धो भवेदेष तदाभावादात्मपारतः ॥
सम्यक्त्वस्याश्रयश्चित्तमभ्यासो मतिसंपदः ।
चारित्रस्य शरीरं स्याद्वित्तं दानादिकर्मणि ॥

सप्तम आश्वास ।

पुनर्गुणमणिकटकचेकटकर्मेव माणिक्यस्य, सुधाविधानमिव प्रासादस्य, पुरुषकारानुष्ठानमिव दैवसंपदः, परक्रमावलम्बनमिव नीतिमार्गस्य, विशेषवेदित्वमिव सेव्यत्वस्य, व्रत हि खलु सम्यक्त्वरत्नस्योपबृंहकमाहु । तच्च देशयतीना द्विविध मूलोत्तरगुणाश्रयणात् । तत्र—

मद्यमासमधुत्यागाः सहोडुम्बरपञ्चका ।
अष्टावेते गृहस्थानामुक्ता मूलगुणाः श्रुतेः ॥
सर्वदोषोदयो मद्यान्महामोहकृतेर्मतेः ।
सर्वेषा पातकाना च पुर सरतया स्थितम् ॥
हिताहितविमोहेन देहिनः किं न पातकम् ।
कुर्युः संसारकान्तारपरिभ्रमणकारणम् ॥
मद्येन यादवा नष्टा नष्टा द्यूतेन पाण्डवाः ।
इति सर्वत्र लोकेऽस्मिन्सुप्रसिद्ध कथानकम् ॥
समुत्पद्य विपद्येह देहिनोऽनेकशः किल ।
मद्यीभवन्ति कालेन मनोमोहाय देहिनाम् ॥
मद्यैकविन्दुसपन्ना प्राणिनः प्रचरन्ति चेत् ।
पूरयेयुर्न सदेह समस्तमपि विष्टपम् ॥
मनोमोहस्य हेतुत्वान्निदानत्वाच्च दुर्गतेः ।
मद्य सद्भिः सदा त्याज्यमिहामुत्र च दोषकृत् ॥

श्रूयतामत्र मद्यप्रवृत्तिदोषस्योपाख्यानम्—तदुर्वीश्वराखर्वगर्वौर्वानलाहुतीभूताहितान्वयनक्रादेकचक्रात्पुरादेकपान्नाम परिव्राजको जाह्नवीजलेषु मज्जनाय व्रजन्निजच्छायापरद्विपाशङ्कातिक्रुद्धमदान्धगन्धसिन्धुरोद्धुरविषाणविदार्यमाणमेदिनीहृदये विन्ध्याटवीविषये प्ररूढप्रौढयौवनासवास्वादपुनरुक्तकादम्बरीपानप्रसूतासरालविलासप्रहिलाभिर्महिलाभि सह पलोपदंशवश्यकमासेवमानस्य महतो मातङ्गसमूहस्य मध्ये निपतित सन् सीधुसम्बन्धविधुरसङ्गैर्मातङ्गैरुपवध्य असौ क्लिदमुक्त —'त्वया मद्यमासमहिलासु मध्येऽन्यतमसमागम. कर्तव्यः, अन्यथा जीवन्न पश्यसि मन्दाकिनीम्' इति ।

सोऽप्येवमुक्तास्तिलसर्षपप्रमितस्यापि हि पिशितस्य प्राशने स्मृतिषु महाव्रत ....(?)विपत्तय श्रूयन्ते। मातङ्गीसङ्गे च मृतिनिकेतनं प्रायश्चेतनम्। य एवंविधां सुरां पिबति न तेन सुरा पीता भवतीति निखिलमखशिखासु गौ सौत्रामणौ मदिरास्वादाभिर्मन्त्रैरनुमतविधिरस्ति। यैश्च पिष्टोदकगुडधातकी-प्रायैर्वस्तुभिः सुरा संधीयते तान्यपि वस्तूनि विशुद्धान्येवेति चिरं चेतसि विचार्यानार्यविद्याविधानः कृतमद्यपानस्तन्माहात्म्यात्समाविर्भूतमनोमहामोहः कौपीनमपहाय हरहरव्यवहारातिलङ्घितमातङ्गिकागीतानुगतकरतालिकाविडम्बनावसरो ग्रहगृहीतशरीर इवानीतानेकविकारः पुनर्बुभुक्षाशुशुक्षणिनिर्क्षीणकुक्षिकुहरस्तरसमपि भक्षितवान्। प्रादुर्भवद्दुःसहोद्रेकमदनो मातङ्गीं कामितवान्।

भवति चात्र श्लोकः—

हेतुशुद्धेः श्रुतेर्वाक्यात्पीतमद्यः किलैकपात्।
मांसमातङ्गिकासङ्गमकरोन्मूढमानसः॥

इत्युपासकाध्ययने मद्यप्रवृत्तिदोषदर्शनो नाम द्वाविंशः कल्पः।

श्रूयतां मद्यनिवृत्तिगुणस्योपाख्यानम्—अशेषविद्यावैशारद्यमदमत्तमनीषिजनाधिष्ठितकलिकमलनाम्न्यां वलभ्यां पुरि खात्रचरित्रशीलः करपत्रः, कपाटोद्घाटनपटुर्बटुः, महानिद्रासंपादनकुशलो धूर्तिलः, परगोपायितद्रविणदर्शनविशारदः शारदः, स्वरपटागमविलासः कृकिलासश्चेति पञ्च मलिम्लुचाः प्रतिपन्नपरस्परप्रीतिप्रपञ्चाः स्वव्यवसायसाहसान्यामी अन्तर्गगनवासिनीं भवानीमपि मुकुन्दहृदयाश्रयविद्यां श्रियमपि कालादन्तीक्षेचनाञ्जनमञ्जनमपि हर्तुं समर्थाः, पश्यतोहराणामपि पश्यतोहराः, कृतान्तदूतानामपि कृतान्तदूताः, कदाचिदेकस्यां निशि चेलालोपं वर्षति देवे ...निश्चासु सकलासु काष्ठासु विहितपुरमार्गप्रहाराः ...कोशवनं धनं विभजन्तस्तदेतदं ममेदमिति विवदमानाः ... पानगोष्ठीमनुतिष्ठन्तः पूर्वाहितकलहकोपानल... परस्परं युद्धं विधाय सर्वेऽपि समृत्युमगमन्

धूर्तिलात् । स किल यथादर्शनसभवं महामुनिविलोकनात्तस्मिन्नहन्येकं मत गृह्णाति । तत्र च दिने तद्दर्शनादासवव्रतमग्रहीत् ।

तदनु धूर्तिलः समानशीलेपु कस्य वश्य विनाशलेश्यामात्मसमक्षमुपयुज्य विरज्याजव जवादसुखबीजादुत्पाद्य च मनोजकुजजटाजालनिवेशमिव केशपाश चिरन्नाय(?)परत्राहितजैत्राय समीहाचक्रे ।

भवति चात्र श्लोकः—

एकस्मिन्वासरे मद्यनिवृत्तेर्धूर्तिलः किल ।
एतद्दोषात्सहायेषु मृतेष्वापदनापदम् ॥

इत्युपासकाध्ययने मद्यनिवृत्तिगुणनिदानो नाम त्रयोविंशतितम कल्पः ।

स्वभावाशुचिदुर्गन्धमन्यापायदुरास्पदम् ।
सन्तोऽदन्ति कथ मास विपाके दुर्गतिप्रदम् ॥
कर्माकृत्यमपि प्राणी करोतु यदि चात्मनः ।
हन्यमानविधिर्न स्यादन्यथा वा न जीवनम् ॥
धर्माच्छर्मभुजा धर्मे किं तु विद्वेषकारणम् ।
प्रार्थितार्थप्रद द्वेष्टुः को नामामरपादपम् ॥
अल्पात्क्लेशात्सुख सुष्टु सुधीश्चेत्स्वस्य वाञ्छति ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषा न समाचरेत् ॥
स सुखं सेवमानोऽपि जन्मान्तरसुखाश्रयः ।
य· परानुपघातेन सुखसेवापरायणः ॥
स पुमान्ननु लोकेऽस्मिन्नुदर्के दु·खवर्जितः ।
यस्तदा त्वसुखासङ्गान्न मुह्येद्धर्मकर्मणि ॥
स भूभारः परं प्राणी जीवन्नपि मृतश्च स· ।
यो न धर्मार्थकामेपु भवेदन्यसमाश्रय ॥
स मूर्ख. स जडः सोऽज्ञ स पशुश्च पशोरपि ।
योऽश्नन्नपि फल धर्माद्धर्मे भवति मन्दधीः ॥
स विद्वान्स महाप्राज्ञ स धीमान्स च पण्डित· ।
य· स्वतो वान्यतो वापि नाधर्माय समीहते ॥

तत्स्वस्य हितमिच्छन्तो मुञ्चन्तश्चाहितं मुहुः ।
अन्यमांसैः स्वमांसस्य कथं वृद्धिविधायिनः ॥
यत्परत्र करोतीह सुखं वा दुःखमेव वा ।
वृद्धये धनवद्दत्तं स्वस्य तज्जायतेऽधिकम् ॥
मद्यमांसमधुप्रायं कर्म धर्माय चेन्मतम् ।
अधर्मः कोऽपरः किं वा भवेद्दुर्गतिदायकम् ॥
स धर्मो यत्र नाधर्मस्तत्सुखं यत्र नासुखम् ।
तज्ज्ञानं यत्र नाज्ञानं सा गतिर्यत्र नागतिः ॥
स्वकीयं जीवितं यद्वत्सर्वस्य प्राणिनः प्रियम् ।
तद्वदेतत्परस्यापि ततो हिंसां परित्यजेत् ॥
मांसादिषु दया नास्ति न सत्यं मद्यपायिषु ।
आनृशंस्यं न मर्त्येषु मधूदुम्बरसेविषु ॥
मक्षिकागर्भसंभूतबालाण्डविनिपीडनात् ।
जातं मधु कथं सन्तः सेवन्ते कललाकृति ॥
उद्भ्रान्तार्भकगर्भेऽस्मिन्नण्डजाण्डकखण्डवत् ।
कुतो मधु मधुच्छत्रे व्याधलुब्धकजीवितम् ॥
अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधादिफलेष्वपि ।
प्रत्यक्षाः प्राणिनः स्थूलाः सूक्ष्माश्चागमगोचराः ॥
मद्यादिस्वादिगेहेषु पानमन्नं च नाचरेत् ।
तदमत्रादिसंपर्कं न कुर्वीत कदाचन ॥
कुर्वन्नव्रतिभिः सार्धं संसर्गं भोजनादिषु ।
प्राप्नोति वाच्यतामत्र परत्रेह च सत्फलम् ॥
दृतिप्रायेषु पानीयं स्नेह च कुतपादिषु ।
व्रतस्थो वर्जयेन्नित्य योषितश्चाव्रतोचिता॰ ॥
जीवयोग्या विशेषेण मयमेषादिकायवत् ।
मुद्गमाषादिकायोऽपि मांसमित्यपरं जगुः ॥

तदयुक्तम् । तदाह—

मांसं जीवशरीरं जीवशरीरं भवेन्न वा मांसम् ।
यद्वन्निम्बो वृक्षो वृक्षस्तु भवेन्न वा निम्बः ॥

किं च ।

द्विजाण्डजनिहन्तॄणां यथा पापं विशिष्यते ।
जीवयोगाविशेषेऽपि तथा पलपलाशिनाम् ॥
स्त्रीत्वपेयत्वसामान्याद्दारवारिवदीहताम् ।
एष वादी वदन्नेवं मद्यमातृसमागमे ॥
शुद्धं दुग्धं न गोर्मांसं वस्तुवैचित्र्यमीदृशम् ।
विषघ्नं रत्नमाहेयं विषं च विपदे यतः ॥

अथवा ।

हेयं पलं पयः पेयं समे सत्यपि कारणे ।
विषद्रोरायुषे (?) पत्रं मूलं तु मृतये मतम् ॥

अपि च ।

शरीरावयवत्वेऽपि मांसे दोषो न सर्पिषि ।
जिह्वावन्न हि दोषाय पादे मद्य द्विजातिषु ॥
विधिश्चेत्केवलं शुद्ध्यै द्विजैः सर्वं निषेव्यताम् ।
शुद्ध्यै चेत्केवलं वस्तु भुज्यतां श्वपचालये ॥
तद्द्रव्यदातृपात्राणां विशुद्धौ विधिशुद्धता ।
यत्संस्कारशतेनापि नाजातिर्द्विजतां व्रजेत् ॥
तच्छाक्यसांख्यचार्वाकवेदवैद्यकपर्दिनाम् ।
मतं विहाय हातव्यं मांसं श्रेयोऽर्थिभिः सदा ॥
यस्तु लौल्येन मांसाशी धर्मधीः स द्विपातकः ।
परदारक्रियाकारी मात्रा सत्र यथा नरः ॥

श्रूयतामत्र मांसाशनाभिध्यानमात्रस्यापि पातकस्य फलम्—श्रीमत्पुष्पदन्तभदन्तावतारावतीर्णत्रिदिवपतिसंपादितो द्यावेन्दिरासद्यां काकान्द्यां पुरि चार्वाकान्वयसंभूतिः सौरसेनो नाम नृपतिः कुलधर्मानुरोध-

बुद्ध्या गृहीतपिशितव्रतः पुनर्वेदवैद्याद्वैतमतमोहितमतिः संजातजाङ्गलिजिघित्सानुमतिरङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणाज्जनापवादाज्जुगुप्समानो मनोविश्रान्तिहेतुना कर्मप्रियनामकेतुना वल्लवेन रहसि बिलस्थलजलान्तरालचरतरसमानाययन्नप्यनेकराजकार्यपर्याकुलमानसतया मांसभक्षणक्षणं नावाप।

कर्मप्रियोऽपि तथा पृथिवीश्वरनिदेशमनुदिनमनुतिष्ठन्नेकदा पृदाकुपाकोपद्रुतः प्रेत्य स्वयंभूरमणाभिधानसमुद्रे समुद्रे महादेवबलस्तिमिङ्गिलगिलो बभूव। भूपालो चिरकालेन कथाशेषतामाश्रित्य पिशिताशनाशयानुबन्धात्तत्रैव सिन्धौ तस्यैव महामीनस्य कर्णबिले तन्मलाशनशीलः शालिसिक्थकलकलेवरः शफरोऽभूत्। तदन्वेष पर्याप्तोभयकरणस्तस्य वदनं व्यादाय निद्रायतो गलगुहावगाहे वेलानदीप्रवाह इवानेक जलचरानीकं प्रविश्य तथैव निष्क्रामन्निरीक्ष्य 'पापकर्मा निर्भाग्याणां चाग्रणीधर्मा खल्वेष झषो यदृच्छासंपातनचेतास्वपि न शक्नोति अशितुं यादांसि। मम पुनर्यदि हृदयेप्सितप्रभावाद्दैवादेतावन्मात्रं गात्रं स्यात्तदा समस्तमपि समुद्रं विद्रुतसकलसत्त्वसंचारमुद्रं विदधामि' इत्यभिध्यानादल्पकायकलः शकुलो निखिलनक्रचक्रचारश्च महादेहाधीनो मीनः कालेन विपद्योत्पद्य चोत्तमतमःप्रभाशत्सागरोपमायुर्निलये निरये भवप्रत्ययायत्ताविर्भूतज्ञानविशेषौ तावनिमिषचरौ नारकपर्यायधरौ किलैवमालापं चक्रतुः—'अहो क्षुद्रमत्स्य, तथा निर्मितकर्मणो दुष्कर्मणो ममात्रागतिरुचितैव। तव तु मत्कर्णबिले मलोपजीवनस्य कथमत्रागमनमभून्महामत्स्यचेष्टितादपि दुरन्तदुःखसंबन्धनिबन्धनादशुभध्यानात्।'

भवन्ति चात्र श्लोकः—

क्षुद्रमत्स्यः किलैकस्तु स्वयंभूरमणोदधौ।
महामत्स्य····कर्णस्थः स्मृतिदोषादधो गतः॥

इत्युपासकाध्ययने मांसाभिलाषमात्रफलप्रलपनो नाम चतुर्विंशतितमः कल्पः।

श्रूयतामत्र मांसनिवृत्तिफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिमण्डलनलिनाभिनिवेशस्यामेकानस्यां पुरि पुष्पाहारिकाया देविल्लामहिलायि···मर्मा···स्मृ···कोदण्डस्य चण्डनाम्नो नानङ्गस्यैकस्या दिशि निर्वाशनपिशितो-

दशस्यापरस्या दिशि विन्यस्तसुरासुरसभृतकलशस्य ता पलादंशोदारा सुरां पाय पाय तदुभयान्तराले चर्मनिर्माणतन्त्रा वरत्रा वर्तयतो वियद्विहारोड्डीनाण्डजडिम्भतुण्डखण्डनविनिष्पन्दिविषधरविषदोषावसरा सुरासीत्। अत्रैवावसरे तत्समीपवर्त्मगोचरे धर्मश्रवणजन्मान्तरादिप्रकाशनपथाभिः कथाभिर्विनेयजनोपकाराय कृतकामचारप्रचारमम्बरान्मूर्तिमत्स्वर्गापवर्गमार्गयमलमिवावतरच्चारणर्षियुगलमवलोक्य सजातकुतूहलस्तं देशमनुगम्य नगरे तद्दर्शनेन श्रावकलोक व्रतानि समाददानमनुस्मृत्य समाचरितप्रणामः सुनन्दनाम्ने सरगमनमभिनन्दन भगवन्तमात्मोचित व्रतमयाचत भोगवान् ।

उपकाराय सर्वस्य पर्जन्य इव धार्मिकः ।
तत्स्थानास्थानचिन्तेयं वृष्टिवन्न हितोक्तिषु ॥

इत्यवगम्य सम्यगवधिवोधापयोगादवगतैतदासन्नपरासुतायोगस्तन्मातङ्गमेवमवोचत्—'अहो मातङ्ग, तदुभयान्तरालसज्जा रज्जू सृजतस्तन्मध्ये तव तन्निवृत्तिव्रतम्' इति। मातङ्गस्तथा प्रतिपद्योपसद्य च तमवकाशं पिशितं प्राश्य 'यावदहमिदं स्थानक नायामि तावन्मेऽस्य निवृत्तिः' इत्यभिधाय समासादितमदिरास्थानः प्रतिपन्नपानस्तदुग्रतरगरभराल्लघूल्लङ्घितमतिप्रसरस्तन्निवृत्तिमलभमानचितोऽपि प्रेत्य तावन्मात्रव्रतमाहात्म्येन यक्षकुले यक्षमुख्यत्व प्रतिपेदे ।

भवति चात्र श्लोकः—

चण्डोऽवन्तिषु मातङ्गः पिशितस्य निवृत्तितः ।
अत्यल्पकालभाविन्या प्रपेदे यक्षमुख्यताम् ॥

इत्युपासकाध्ययने मासनिवृत्तिफलाख्यानो नाम पञ्चविंशतितम कल्पः ।

अथ के ते उत्तरगुणा —

अणुव्रतानि पञ्चैव त्रिप्रकार गुणव्रतम् ।
शिक्षाव्रतानि चत्वारि गुणाः स्युर्द्वादशोत्तरे ॥

तत्र—

हिंसास्तेयानृताब्रह्मपरिग्रहविनिग्रहाः ।
एतानि देशतः पञ्चाणुव्रतानि प्रचक्षते ॥

संकल्पपूर्वकः सेव्यो नियमो व्रतमुच्यते ।
प्रवृत्तिविनिवृत्ती वा सदसत्कर्मसंभवे ॥
हिंसायामनृते चौर्यामब्रह्मणि परिग्रहे ।
दृष्टा विपत्तिरत्रैव परत्रैव च दुर्गतिः ॥
यत्स्यात्प्रमादयोगेन प्राणिषु प्राणहापनम् ।
सा हिंसा रक्षणं तेषामहिंसा तु सतां मता ॥
विकथाक्षकषायाणां निद्रायाः प्रणयस्य च ।
अभ्यासाभिरतो जन्तुः प्रमत्तः परिकीर्तितः ॥
देवतातिथिपित्रर्थं मन्त्रौषधिभयाय वा ।
न हिंस्यात्प्राणिनः सर्वानहिंसा नाम तद्व्रतम् ॥
गृहकार्याणि सर्वाणि दृष्टिपूतानि कारयेत् ।
द्रवद्रव्याणि सर्वाणि पटपूतानि योजयेत् ॥
आसनं शयनं मार्गमन्नमन्यच्च वस्तु यत् ।
अदृष्टं तन्न सेवेत यथाकालं भजन्नपि ॥
दर्शनस्पर्शसंकल्पसंसर्गत्यक्तभोजिताः ।
हिंसनाक्रन्दनप्रायाः प्राशप्रत्यूहकारकाः ॥
अतिप्रसङ्गहानाय तपसः परिवृद्धये ।
अन्तराया स्मृता सद्भिर्व्रतबीजविनिक्रियाः ॥
अहिंसाव्रतरक्षार्थं मूलव्रतविशुद्धये ।
निशायां वर्जयेद्भुक्तिमिहामुत्र च दुःखदाम् ॥
आश्रितेषु च सर्वेषु यथावद्विहितस्थितिः ।
गृहाश्रमी समीहेत शारीरेऽवसरे स्वयम् ॥
संधानं पानकं धान्यं पुष्पं मूलं फलं घनम् ।
जीवयोनि न संग्राह्यं यच्च नीरन्ध्रपट्टनम् ॥
असिश्च निश्चमुन्मार्गे कालदेशदयाश्रयम् ।
वस्तु किंचित्परित्याज्यमर्पोहन्ति जिनागमे ॥

यदन्तःशुषिरप्रायं हेयं नालीनलादि तत् ।
अनन्तकायिकप्राय वल्लीकन्दादिकं त्यजेत् ॥
द्विदल द्विदल प्राश्य प्रायेणानवता गतम् ।
सिद्धयः सकलास्त्याज्याः साधिताः सकलाश्च याः ॥
तत्राहिंसा कुतो यत्र वह्वारम्भपरिग्रहः ।
वञ्चके च कुशीले च नरे नास्ति दयालुता ॥
शोकसंतापसंक्रन्दपरिदेवनदुःखधीः ।
भवन्स्वपरयोर्जन्तुरसद्वेद्याय जायते ॥
कषायोदयतीव्रात्मा भावो यस्योपजायते ।
जीवो जायेत चारित्रमोहस्यासौ समाश्रयः ॥
मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि यथाक्रमम् ।
सत्वे गुणाधिके क्लिष्टे निर्गुणेऽपि च भावयेत् ॥
कायेन मनसा वाचा परे सर्वत्र देहिनि ।
अदुःखजननी वृत्तिर्मैत्री मैत्रीविदा मता ॥
तपोगुणाधिके पुंसि प्रश्रयाश्रयनिर्भरः ।
जायमानो मनोरागः प्रमोदो विदुषा मतः ॥
दीनाभ्युद्धरणे बुद्धिः कारुण्य करुणात्मनाम् ।
हर्षामर्षोज्झिता वृत्तिर्माध्यस्थ्यं निर्गुणात्मनि ॥
इत्थं प्रयतमानस्य गृहस्थस्यापि देहिन' ।
करस्थो जायते स्वर्गो नास्य दूरे च तत्पदम् ॥
पुण्य तेजोमय प्राहुः प्राहु' पापं तमोमयम् ।
तत्पाप पुंसि किं तिष्ठेद्दयादीधितिमालिनि ॥
सा क्रिया कापि नास्तीह यस्या हिंसा न विद्यते ।
विशिष्येते पर भावावत्र मुख्यानुषङ्गिकौ ॥
अघ्नन्नपि भवेत्पापी निघ्नन्नपि न पापभाक् ।
अभिध्यानविशेषेण यथा धीवरकर्षकौ ॥

कस्यचित्संनिविष्टस्य दारान्मातरमन्तरा ।
वपुःस्पर्शाविशेषेऽपि शेमुषी तु विशिष्यते ॥

तदुक्तम्—

परिणाममेव कारणमाहुः खलु पुण्यपापयोः कुशलाः ।
तस्मात्पुण्योपचयः पापापचयश्च सुविधेयः ॥

वपुषो वचसो वापि शुभाशुभसमाश्रया ।
क्रियान्यत्र क्रमेण स्यात्क्रियत्स्वेव च वस्तुषु ।
जगत्त्रयादपि स्फारा चित्ते तु क्षणतः क्रिया ॥

तथा च लोकोक्तिः—

एकस्मिन्मनसः कोणे पुंसामुत्साहशालिनाम् ।
अनायासेन संमान्ति भुवनानि चतुर्दश ॥
भूपयःपवनाग्नीनां तृणादीनां च हिंसनम् ।
यावत्प्रयोजनं स्वस्य तावत्कुर्यादयं तु यत् ॥
ग्रामस्वामिस्वकार्येषु यथालोकं प्रवर्तताम् ।
गुणदोषविभागेऽत्र लोक एव यतो गुरुः ॥
दर्पेण वा प्रमादाद्वा धीन्द्रियादिविराधने ।
प्रायश्चित्तविधिं कुर्याद्यथादोषं यथागमम् ॥
प्राय इत्युच्यते लोकस्तस्य चित्तं मनो भवेत् ।
एतच्छुद्धिकरं कर्म प्रायश्चित्तं प्रचक्षते ॥
द्वादशाब्दव्रतेऽप्येको न कृच्छ्रं दातुमर्हति ।
तस्माद्बहुश्रुताः प्राज्ञाः प्रायश्चित्तप्रदाः स्मृताः ॥
मनसा कर्मणा वाचा यद्दुष्कृतमुपार्जितम् ।
मनसा कर्मणा वाचा तथैव विहापयेत् ॥
आत्मेन्द्रियपरिस्पन्दो योगो योगविदां मतः ।
मनोवाक्कायतस्त्रेधा पुण्यपापस्रवाश्रयः ॥
हिंसनस्तेयचौर्यादि काये कर्माशुभं विदुः ।
असत्यासत्यप्रायं वचनगोचरम् ॥

मदेर्ष्यासूयनादि स्यान्मनोव्यापारसंश्रयम् ।
एतद्विपर्ययाज्ज्ञेयं शुभमेतेषु तत्पुनः ॥
हिरण्यपशुभूमीना कन्याशय्यान्नवाससाम् ।
दानैर्बहुविधैश्चान्यैर्न पापमुपशाम्यति ॥
लङ्घनौषधसाध्याना व्याधीना बाह्यको विधिः ।
यथाकिंचित्करो लोके तथा पापोऽपि मन्यताम् ॥
निहत्य निखिल पाप मनोवाग्देहदण्डनैः ।
करोतु सकलं कर्म दानपूजादिकं ततः ॥
आप्रवृत्तेर्निवृत्तिर्मे सर्वस्येति कृतक्रियः ।
सस्मृत्य गुरुनामानि कुर्यान्निद्रादिक विधिम् ॥
दैवादायुर्विरामे स्यात्प्रत्याख्यानफल महत् ।
भोगशून्यमत. काल नावहेदव्रत व्रती ॥
एका जीवदयैकत्र परत्र सकला' क्रियाः ।
पर फल तु पूर्वत्र कृषेश्चिन्तामणेरिव ॥
आयुष्मान्सुभगः श्रीमान्सुरूप कीर्तिमान्नर ।
अहिंसाव्रतमाहात्म्यादेकस्मादेव जायते ॥

श्रूयतामत्र हिंसाफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिदेशेषु सकललोकमनोहरागमारामे शिरीषग्रामे मृगसेनाभिधानो मत्स्यबन्ध स्कन्धावलम्बितगलजालाद्युपकरणः पृथुरोमसमानयनोपनीतविहारण कल्लोलजलप्लावितकूलशालेयमालवप्रा सूप्रां सरितमनुसरन्नशेषमहर्षिपरिषद्दर्पमखिलमहाभागभूपतिपरिकल्पितसपर्यं मिथ्याविरहितधर्मचर्यं श्रीयशो(?)चार्य निचाय्य समासन्नसुकृतासाद्यहृदयत्वाद्दूरादेव परित्यक्तपापसपादनोपकरणग्राम ससंभ्रम सपादित(?)दीप्रणाम प्रकामप्रगलदेना समाहितमना 'साधुसमाजसत्तम, समस्तमहामुनिजनोत्तम, दैवादुपपन्नपुण्यगृह्यभावोऽनुगृह्यता कस्यचिद्व्रतस्य प्रदानेनाय जन'' इत्यभाषत । भगवान्—'ननु कथमस्य पय पतङ्गस्येव स्वदव शकुलिविनाशनि सूकाशयवयस्य व्रतग्रहणोपदेशे प्रवीणमन्त करणमभूत् । अस्ति हि लोके प्रवाद , न खलु प्रायेण प्राणिना प्रकृतेदिष्टतिरापत्त्या

शुभमशुभं वा विना भवति' इत्युपयुक्तावधिः सम्यगवबुद्धसविधैतज्जीवितान-विस्तमेवमवादीत्—'अहो शुभाशयायतन, अद्यतनाहनि यस्तवादावेवानाये मीनः समापतितः स त्वया न प्रमापयितव्यः। यावच्चात्मवृत्तिविषयमामिषं प्राप्नोषि तावत्तव तन्निवृत्तिः। अयं पुनः पञ्चत्रिंशदक्षरपवित्रो मन्त्रः सर्वदा सुस्थितेन दुःस्थितेन च त्वया ध्यातव्यः' इति। **मृगसेनः** 'यथादिशति बहुमानस्तथास्तु' इत्यभिनिविश्य तां शैवलिनीमनुसृत्य जनितजालक्षेपो कालक्षेपमतनुकारणं वैसारिणमासाद्य स्मृतव्रतस्तस्य श्रवसि चिह्नाय चीरचीरीं निरवद्यां त्याक्षीत्। पुनरपरावकाशे तीरिणीप्रदेशे तथैवादूरतरशर्मा समाचरितकर्मा तमेवागडक्षीणमक्षीणायुषमवाप्यामुञ्चत। तदेवमेतस्मिन्ननणिष्ठे पाठीनवरिष्ठे पञ्चकृत्वो लग्ने निपदमगे मुच्यमाने सति, असमस्तकमध्यास्त घनघुसृणरसा-गमितवरुणपुरपुरन्ध्रीकपोलकान्तिशाली गभस्तिमाली। तदनु तं गृहीतमनागमित्यागमोदमानचेतनं **मृगसेनम**धार्मिकलोकव्यतिरिक्तं रिक्तमागच्छन्तं परिच्छिद्य, अनुच्छकोपापरिहार्या तद्भार्या **घण्टा**ख्या यमघटेव किमपि कर्णकटु क्वणन्ती कुटीरान्तःश्रितशरीरा निर्विवरमररं प्रदायास्थात्। **मृगसेनो**ऽपि तया निरुद्धवेश्मप्रवेशनस्तन्मग्नस्मरणसक्तचित्तः पुराणतरतृणकुटीरे निवाय मान्द्यं निद्रायन्नेततरुभित्त्यभ्यन्तरविनिःसृतेन भानुसूनेन दष्टः कष्टमवम्यान्तरमाविष्टो व्युष्टसमये घण्टया दृष्टः। पुनरनेन समनुपन्नं समभ्यानुमोचितनिश्चयात्मनि चिन्तितवत्सुनिन्दया शोचितश्च। ततः सा 'यदेवास्य व्रतं तदेव ममापि। जन्मान्तरे चायमेव मे पतिः' इत्यनुदितनिदाना समिन्धमिद्धमहस्मि द्रविणोदसि हव्यमसौ [illegible] जुहाव।

गुणपालश्रेष्ठिनमखिलकलाकलापालंकृतरूपसमन्वितां सुतामयाचत । श्रेष्ठी दुष्प्रज्ञेन राज्ञा तथा याचितः 'यदि नर्मसचिवसुताय सुता वितरामि तदावश्यं कुलक्रमव्यतिक्रमो दुरपवादोपक्रमश्च । अथ स्वामिशासनमतिक्रम्यात्रैवासे तदा सर्वस्वापहारः प्राणसंहारश्च' इति निश्चित्य प्रियसुहृदः श्रीदत्तस्य वणिक्पतेर्निकेतने समणिमेखलकलत्रं कलत्रमवस्थाप्य स्थपतेयसारं दुहितरं चात्मसात्कृत्य सुलभकेलिवनवनाशयनिवेशं कौशाम्बीदेशमयासीत् ।

अत्रान्तरे श्रीमद्दरिद्रमन्दिरनिर्विशेषमाचरितचर्यापर्यटनौ शिवगुप्तमुनिगुप्तनामानौ मुनी श्रीदत्तप्रतिवेशनिवासिनोपासकेन यथाविधिविहितप्रतिग्रहौ कृतोपचारविग्रहौ च तामङ्गणाश्रया धनश्रियमपश्यताम् ।

तत्र मुनिगुप्तभगवान्किल केवलखलिस्नानपरुषमुद्गमनीयसगताङ्गाभोगत्विषमवैधव्यचिह्नदवरकमात्रालंकारजुष्टमासकान्तापत्यपरिजनविरहदेहसादां गर्भगौरवखेदां च शिशिराजसूवास्त्रवशवर्तिनीं स्थलमलिनीमिव मलिनच्छविमुदवसितपरिसरे परगृहवासविशीर्यमाणमुखश्रियं धनश्रियं निध्याय 'अहो, महीयसा खलु एनसामावासः कोऽप्यस्याः कुक्षौ महापुरुषोऽवतीर्णः, येनावतीर्णमात्रेणापि दुष्पुत्रेणेव वराकी इयदावेशां दशामशिश्रयत्' इत्यभाषत । मुनिवृषा शिवगुप्तः—'मैवं भाषिष्ठाः' । यतो यद्यपीयं श्रेष्ठिनी कानिचिद्दिनान्येवंभूता सती पराधिष्ठाने तिष्ठति, तथाप्येतन्नन्दनेन सकलवणिक्पतिना राजश्रेष्ठिना निरवधिशेवधीश्वरेण विश्वंभरेश्वरसुतावरेण च भवितव्यम्' इत्यवोचत् ।

एतच्च स्वकीयमन्दिरालिन्दगतः श्रीदत्तो निशम्य 'न खलु प्रायेणासत्यमिदमुक्तं भविष्यति महर्षेः' इत्यवधार्य सूचीमुखसर्पवद्दुरीहितदत्तचेतोवृत्तिरासीत् । धनश्रीश्च परिप्राप्तप्रसवदिवसा सती सुतमसूत ।

श्रीदत्तः—'चित्रभानुरिवायमाश्रयाश खलु बालिशः । तदसजातस्नेहायामेवास्य जनन्यामुपांशुदण्डः श्रेयान्' इति परामृश्य प्रसूतिदुःखेनातुच्छमूर्छापाश्रया धनश्रियमाकलय्य निजपरिजनजरतीमुखेन 'प्रमीन एवायं